

Ieva Deviatnikovaite

STATUTINIS TEISMAS

Mykolas Romeris
universitetas

STATUTINIS TEISMAS

Ieva Deviatnikovaitė

STATUTINIS TEISMAS

Monografija

Kraków 2023

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla, Lietuva

 <https://orcid.org/0000-0003-0982-878X>

 ieva@mruni.eu

© Ieva Deviatnikovaitė, 2023

© Mykolo Romerio universitetas, 2023

Rekomendavo spausdinti:

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos taryba

2023 m. birželio 12 d. (posėdžio protokolas Nr. 1T-14 (1.12 E-20401))

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės institutas

2023 m. gegužės 30 d. (posėdžio protokolas Nr. 10-219 / 2.25 E-403)

Recenzavo:

dr. Toma Birmontienė (Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos profesorė)

dr. Egidijus Jarašiūnas (Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos profesorius)

dr. Rimantas Miknys (Lietuvos istorijos instituto vyresnysis mokslo darbuotojas,

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto profesorius)

dr. Gintaras Šapoka (Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos lektorius)

Redaktorė: prof. dr. Gabija Bankauskaitė

Viršelio dizainas: Paweł Sepielak

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale „ibiblioteka.lt“

ISBN 978-83-8138-991-4 (spausdinimas)

ISBN 978-83-8138-999-0 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381389990>

KSIĘGARNIA AKADEMICKA PUBLISHING

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

Interneto knygyneas: <https://akademicka.com.pl>

„Tai turi būti ypatingas teismas, priklausęs
konstitucinio teismo lyčiai,
kurio sudėtis turi būti sudaryta iš aukštų
kvalifikacijų teisininkų, **viešosios teisės žinovų,**
ir kuriam turi būti suteiktos visos
teismo galios nepriklausomybės
(teisėjų nepareinamybės nuo politinės galios
organų – vyriausybės ir parlamento) **garantijos.**
Būtų gera ir teisinga, kad to teismo sudėty būtų
ir pačios autonominės provincijos teisininkų elementas.
Visa tai reikalinga tam, kad šio teismo sprendimai
<...> būtų **rimti, objektyvūs, autoritetiški,**
neveikiami politinių sumetimų.“¹

M. Römeris (1932)

¹ Römeris, Mykolas, „Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas“, *Vairas*, Nr. 4 (1932): 466.

TURINYS

Santrumpos	11
Įžanga.....	13
I. Statutinio Teismo steigimo prielaidos.....	29
1. Suvereno teisės ir autonomija	30
1.1. Klaipėdos krašto konvencija ir statutas	31
1.1.1. Klaipėdos krašto konvencijos rengimas	31
1.1.2. Klaipėdos krašto statuto statusas	35
1.1.3. Klaipėdos krašto konvencijos ir statuto nuostatos, atskleidžiančios suverenumo ir autonomijos santykį.....	38
1.1.3.1. Konvencijos 1 ir 15 straipsniai	38
1.1.3.2. Konvencijos 2 straipsnis ir Statuto 1 straipsnis	38
1.1.3.3. Konvencijos 17 straipsnis	39
1.1.3.4. Statuto 6 straipsnis.....	41
1.1.3.5. Statuto 7 straipsnis.....	41
1.1.3.6. Statuto 10 ir 12 straipsniai	43
1.1.3.7. Statuto 16 ir 17 straipsniai	44
1.2. Suvereno teisių ir autonomijos ryšys su Statutiniu Teismu.....	45
2. 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucija ir <i>Reichsrecht bricht Landrecht</i> principas.....	47
3. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas ir jo reikšmė steigiant Statutinį Teismą	50
4. Nesklandumai tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto kaip kontekstas, kuriame buvo steigiamas Statutinis Teismas	66
4.1. Tautinė Klaipėdos krašto sudėtis	68

4.2. Klaipėdos krašto gubernatorius.....	73
4.3. Optantai.....	80
4.4. Klaipėdos krašto gyventojų požymis.....	80
4.5. Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla	82
4.6. Seimelio rinkimai.....	83
4.7. Partijos	85
4.8. Valstybių signatarių dviguba politika	87
4.9. M. Reisgio direktorija	88
4.10. Tautai ir valstybei saugoti įstatymas	92
4.11. Klaipėdos krašto mokyklos	93
4.12. Generalinio konsulato veikla Klaipėdos krašte.....	97
4.13. Nacionalsocialistinė propaganda.....	98
4.14. Klaipėdos krašto justicijos problemos	104
4.15. Skundai, notos, valstybių signatarių ir Vokietijos atstovai	127

II. Institucijos, rengusios Statutinio Teismo kompetenciją ir statusą reglamentuojančius aktus..... 139

1. Valstybės Tarybos Klaipėdos komisija	140
2. Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams prie Ministrų kabineto	155
2.1. Konsultantų komisija ir Statutinis Teismas M. Römerio dienoraščiuose	155
2.1.1. Konsultantų komisijos sudarymas	155
2.1.2. Kovos dėl Statutinio Teismo	157
2.1.3. Paskelbus Statutinio Teismo įstatymą.....	175
2.2. Konsultantų komisija – patarėjas, įstatymų rengėjas ir pirmųjų konstitucinio lygmens bylų sprendėjas	177

III. Statutinis Teismas teisės aktuose ir projektuose 217

1. Statutinis Teismas įstatymų projektuose	218
2. Aiškinamasis raštas grupei įstatymų projektų	245
3. Statutinio Teismo įstatymo aiškinamasis raštas	251

4. Gubernatoriaus teisių įstatymo projekto aiškinamasis raštas	264
5. Statutinio Teismo įstatymas.....	274
6. Statutinis Teismas 1936–1937 m. rengtuose Lietuvos Konstitucijos projektuose.....	276

IV. Statutinio Teismo sudėtis ir likimas 283

1. 1935 m. spalio 24 d. Nr. 927 Respublikos Prezidento aktas.....	283
2. Statutinio Teismo veikla.....	285
3. Vokiečių spauda, diplomatų pokalbiai ir <i>pro memorijos</i>	288

V. Statutinis Teismas tarpukario autorių darbuose..... 301

1. M. Römerio indėlis steigiant Statutinį Teismą.....	302
1.1. „Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas“	303
1.2. „Haagos 1932.VIII.11 sprendimo principai“	312
1.3. „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“	312
1.4. „Le système juridique des garanties de la souveraineté de la Lithuanie sur le territoire de Memel“	322
1.5. „La juridiction dite „Statutaire“ en Lithuanie en ce qui concerne le Territoire autonome de Memel“	325
1.6. „Le problème juridique du „vacuum“ dans le statut du territoire autonome de Memel“	335
1.7. „Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose“	344
1.8. „Suverenitetas“	346
1.9. „Unitarinė valstybė ir valstybiniai junginiai“	347
1.10. „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos“	353
1.11. „Įvairių valstybių konstitucijos“ ir „Dabartinės konstitucijos“	363
1.12. „Įvykęs faktas ir teisinė tikrėnybė“	363
1.13. Straipsniai lenkų ir vokiečių kalbomis.....	364
2. R. Valsonoko „Klaipėdos problema“.....	365

3. T. Petkevičiaus „Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūra“	368
4. J. Robinzono darbai	376
5. D. Krivicko „Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. statutą“	381
6. S. S. „Hagos tribunolo 1932 metų rugpjūčio 11 d. sprendimas ir jo reikšmė Klaipėdos krašto statuto aiškinimui“	395
7. M. Anyso „Klaipėdos krašto konvencija ir statutas...“	397
8. V. Vikerio „Klaipėdos krašto teismų veikimo ir organizaciniai trūkumai“	397
9. „Klaipėdos prisijungimo sukaktį minint“	398
10. Užsienio teisininkai apie Statutinį Teismą	398
10.1. F. von Freytag-Loringhovens „Das litauische Statutsgerichtsgesetz vom 13. März 1935“, „In Memel“	399
10.2. W. von Tabouillot „Das Litauische Statutsgerichtsgesetz Vom 13. März 1935“	405
10.3. V. Brunso „Die Memelfrage“	412
10.4. R. Redslobo „La Lithuanie en face de l'Allemagne“	421
11. Studentai apie Statutinį Teismą ir Klaipėdos kraštą	424
 Išvados	 433
Šaltiniai ir literatūra	443
Dokumentai	465
Priedai, apibendrinantys monografijos dalis	546
Summary	579
Asmenvardžių rodyklė	589

SANTRUMPOS

Kraštas – Klaipėdos kraštas

Krašto gubernatorius, gubernatorius – Klaipėdos krašto gubernatorius

Krašto direktorija, Direktorija – Klaipėdos krašto direktorija

Krašto konvencija, Konvencija – Klaipėdos krašto konvencija

Krašto seimelis, Seimelis – Klaipėdos krašto seimelis

Krašto statutas, Statutas – Klaipėdos krašto statutas

Sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje – kai kur įvardijamas 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimu

Konsultantų komisija, Komisija Klaipėdos krašto reikalams, Komisija – Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams

Lietuvos Konstitucija, Konstitucija – Lietuvos Valstybės Konstitucija

Tarptautinio Teisingumo Teismas, Teisingumo Teismas, Teismas – Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas

Įstatymas – Statutinio Teismo įstatymas

Teismas – Statutinis Teismas

Klaipėdos komisija – Valstybės Tarybos Klaipėdos komisija

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

IŽANGA

*„Statutinio Teismo įstatymas yra ne tik naudingas
teisinei valstybei Klaipėdos byloje ir
palengvina bei civilizuoja Lietuvos politiką Klaipėdoje,
bet ir yra reikšmingas Lietuvos valstybingumui
teisėtumo pažangos aktas,
įstatymas, kuris daro garbę Lietuvai ir ją
priartina prie valstybių, kurios, kaip ir Čekoslovakija,
laimėjo aukščiausią teisinės tvarkos
instituciją – konstitucinę teisnę.“²*

M. Römeris (1935)

Versalio taika žymėjo Pirmojo pasaulinio karo pabaigą. Šios taikos sutarties 28 ir 99 straipsniais Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos ir perduotas valstybėms, pasirašiusioms Klaipėdos krašto konvenciją. Klaipėdos krašto konvencijos 2 straipsnyje įtvirtinta, kad Klaipėdos kraštas sudarys Lietuvos suvereniteto vienetą. Taigi, įsigaliojus Konvencijai, Kraštas tapo Lietuvos valstybės dalimi.

M. Römeris išvelgė keletą svarbių Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos tarptautinės teisės pagrindų³. Pirma, Klaipėdos krašto konvencija, sudaryta tarp Lietuvos ir keturių valstybių signatarių, įtraukusi Kraštą į Lietuvos valstybę, nereiškė jokios dovanos ar malonės Lietuvai, o reiškė Versalio taikos įsakmių normų įvykdymą. Teisininkas tvirtino, kad Konvencija reiškė ne tik susitarimą įtraukti Kraštą į Lietuvos valstybinį

² Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. kovo 13 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 332.

³ Roemeris, Mykolas, „Klaipėdos klausimas tarptautiniame forume“, *Lietuvos aidas*, 1934 m. sausio 25 d., Nr. 20 (1987): 2–3; Roemeris, Mykolas, „Klaipėdos klausimas tarptautiniame forume“, *Lietuvos keleivis*, 1934 m. sausio 26 d., Nr. 20, 1–2; Roemeris, Mykolas, „Klaipėdos klausimas tarptautiniame forume“, *Lietuvos keleivis*, 1934 m. sausio 27 d., Nr. 21, 1–2; Roemeris, Mykolas, „Klaipėdos klausimas tarptautiniame forume“, *Lietuvos keleivis*, 1934 m. sausio 28 d., Nr. 22, 1–2.

suverenitetą, bet ir formalų Krašto perdavimo aktą. Taigi, vienas iš svarbiausių aspektų yra tas, kad šis perdavimas buvo Versalio taikos teisinės konstrukcijos elementas, ir kiekvienas pasikėsinimas į šį elementą reiškė Versalio taikos sutarties nustatytos teisinės tvarkos griovimą. Antra, Konvencija reiškė tarptautinį nacionalinio principo pripažinimą, nes būtent nacionaliniu teisiniu kriterijumi remiantis buvo pagrįstas Krašto perdavimas Lietuvai. Šis tautinis aspektas reiškė, kad Lietuvos valstybė išliks unitarinė net ir prijungus Kraštą. Taip pat tai reiškė, kad Krašto perdavimo Lietuvai faktas nebuvo elementari vokiečių ar prūsų žemių sumažinimo ar grobimo pasekmė, o „tarptautinės teisinės tvarkos pataisa“⁴. Taigi, pasak teisininko, tarptautiniu lygmeniu Lietuvos vienovė su Kraštu grindžiama solidarumu su Versalio taikos sutarties nustatyta tvarka ir teisine nacionaline valstybe. Šių dviejų tarptautinių aspektų išsaugojimas Lietuvą stiprino, o jų griovimas, pasak teisininko, Lietuvos pozicijas tarptautiniu mastu silpnino. Trečia, Lietuva įgijo natūralų ir būtiną ją papildantį ekonominį priedą – uostą. M. Römerio pastebėjimu, būtent šis faktorius sudarė Lietuvai vienintelį kelią į pasaulį, ryžtantis eksportui kitose valstybėse, ne tik Vokietijoje:

„Jei mes esame nepriklausomi, gyvi, tai Klaipėdos ir Baltijos jūros dėka.“⁵

Po Pirmojo pasaulinio karo ne vienoje Lietuvoje egzistavo autonominės teritorijos, bet buvo Karpatų Rusia Čekoslovakijoje, Alandų salos Suomijoje, Aukštoji Silezija Lenkijoje, Katalonija Ispanijoje. Tačiau šios teritorijos skyrėsi nuo Klaipėdos krašto jau vien tuo, kad jose daugiausia gyveno kita kalba kalbantys žmonės nei likusioji dauguma valstybėse, prie kurių šios autonomijos buvo priskirtos. Be to, prijungiant šias teritorijas prie minėtų valstybių, neplanuota keisti šių valstybių teisinės padėties. Dėl Klaipėdos krašto buvo kitaip: siekta, kad Kraštas ir valstybė vienytųsi. Tą pabrėžė savo žymioje kalboje, pasakytoje Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teisme, Lietuvos Respublikos atstovas V. Sidzikauskas, šiam teismui nagrinėjant Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą⁶. Jis rėmėsi Statuto 5 straipsnio 3 dalimi, įtvirtinusia, kad jokia

⁴ Roemeris, Mykolas, „Klaipėdos klausimas tarptautiniame forume“, *Lietuvos aidas*, 1934 m. sausio 25 d., Nr. 20 (1987): 2.

⁵ *Ibid.*, 3. Taip pat žr.: Valsonokas, Rudolfas, „Lietuvos jūros teisė“, *Teisė* 18 (1930): 1–36.

⁶ P. Sidzikausko kalba Teismo posėdžiuose 1932 m. birželio 13 ir 14 d. Žr.: *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole* (Kaunas: Užsienio reikalų ministerijos leidinys, 1932), 139.

Statuto normos dispozicija nekliudo Lietuvos Respublikos ir Krašto įstatymų leidžiamosioms valdžioms priimti atitinkamus sprendimus teisės aktų suderinimui, taip pat Statuto 25 straipsniu, įtvirtinusiu, kad viešųjų mokyklų mokymosi programos Krašte negalės būti žemesnės už Didžiojoje Lietuvoje veikiančių mokyklų programas, taip pat Statuto 38 straipsniu, reglamentavusiu Statuto nuostatų keitimo tvarką. Tokių nuostatų nebuvo nei Alandų salų, nei Karpatų Rusios teisinį statusą reglamentuojančiuose teisės aktuose. Atvirkščiai, buvo reglamentuojama, pavyzdžiui, kad suomių kalbos pradžios mokyklose Alandų salose neturėjo būti mokoma⁷ ir pan. Apskritai Klaipėdos krašto statusas laikytas ypatingu. Prancūzų profesorius J.-P. Niboyet tvirtino:

„Klaipėdos statusas yra labai specialis ir jis niekur pasaulyje negalėjo surasti nieko panašaus į jo sukurtą padėtį.“⁸

Kaip dėl Klaipėdos krašto, taip ir dėl kitų autonominių kraštų, kilus nuomonių skirtumams, ginčas galėjo būti perkeltas į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą⁹. Tačiau kitose autonomijose buvo numatyta galimybė ginčus tarp autonominių institucijų ir valstybės centrinių valdžios institucijų nagrinėti valstybės teisme arba kitokio pobūdžio dariniuose. Antai, remiantis Alandų autonomijos įstatymo¹⁰ 35 straipsniu, nuomonių skirtumai tarp Alandų salų gubernatoriaus ir autonominės teritorijos asamblėjos sprendžiami Suomijos aukščiausiame administraciniame teisme. Čekoslovakijos Konstituciniam Teismui, remiantis 1920 m. kovo 9 d. Konstitucinio Teismo įstatymo¹¹ 7 straipsniu, galėjo būti skundžiami visi valstybės ir autonominiai Karpatų Rusios įstatymai dėl jų atitikimo Čekoslovakijos Respublikos Konstitucinėms nuostatoms. Vadovaujantis Katalonijos autonomijos statuto 15 straipsniu, Konstitucinių garantijų tribunolas Ispanijoje nagrinėjo ginčus dėl kompetencijos tarp Ispanijos vyriausybės ir Katalonijos

⁷ Tautų Sąjungos Tarybos 1921 m. birželio 27 d. nustatytos Alando krašto gyventojų garantijos. Žr.: Robinzonas, Jokūbas, *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras*, II tomas (Kaunas: Spaudos fondas, 1934), 631–632.

⁸ 1930 m. gruodžio 5 d. slaptas raštas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1080, l. 345.

⁹ P. Sidzikausko kalba Teismo posėdžiuose 1932 m. birželio 13 ir 14 d. Žr.: *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole*, *supra note*, 6: 136.

¹⁰ Alando savivaldos įstatymas. Žr.: Robinzonas, *supra note*, 7: 622–631.

¹¹ „Zákon ze dne 9. března 1920 č. 162/1920 Sb. z. a n., o ústavním soudě“, ASPI, žiūrėta 2023 m. spalio 18 d., <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/1743/1/2/zakon-c-162-1920-sb-o-ustavnim-soude/zakon-c-162-1920-sb-o-ustavnim-soude>.

institucijų¹². Pagal Vokietijos ir Lenkijos 1922 m. gegužės 15 d. konvenciją įsteigta Aukštosios Silezijos mišrioji komisija ir Aukštosios Silezijos arbitražo tribunolas turėjo nagrinėti ginčus tarp lenkų ir vokiečių dėl autonomijos įgyvendinimo¹³.

O kaip turėjo būti, jeigu ginčas būtų kilęs tarp Didžiosios Lietuvos ir autonominių Klaipėdos krašto institucijų? Tokių ginčų sprendimo mechanizmas Klaipėdos krašto konvencijoje ir statute nebuvo numatytas. Šis klausimas ir sudaro tyrimo ašį. Statutinis Teismas kaip tik ir buvo tas darinys, kuris turėjo palaikyti valstybingumo ir autonomijos pusiausvyrą, nagrinėdamas ginčus tarp valstybės centrinių ir autonominių institucijų.

Monografiją sudaro penkios dalys. Pirmoje dalyje tyrinėjamos Statutinio Teismo steigimo prielaidos, kurios buvo daugiasluoksnės – ne tik teisinės, bet ir politinės, ekonominės. Antroje dalyje apžvelgiamas institucijų, kurios rengė Statutinio Teismo kompetenciją ir jo statusą reglamentuojančius įstatymus, sudarymas, veikla, įvykiai, lėmę įstatymų projektų rengimo intensyvumą, nuostatų projektuose keitimo priežastis. Trečioje dalyje tiriamas įstatymų projektų turinys vertinant, kaip jis kito nuo 1930 m. iki 1935 m. Ketvirtoje dalyje analizuojama Statutinio Teismo sudėtis ir jo likimas, nurodomos priežastys, kodėl Statutinis Teismas taip ir nepradėjo veikti. Penktoje dalyje tiriamas mokslinis diskursas tarpukario Lietuvoje, susijęs su Statutinio Teismo steigimu, kompetencija, suvereno teisių ir autonomijos santykiu, taip pat pateikiamas studentų požiūris į Statutinį Teismą. Šių penkių aspektų – Statutinio Teismo steigimo prielaidų, institucijų, rengusių teisės aktų projektus, skirtus Statutinio Teismo kompetencijai ir statutui reglamentuoti, teisės aktų projektų turinio, Statutinio Teismo likimo ir teisės doktrinos – analizė padėjo pasiekti mokslinio tyrimo tikslą visapusiškai atskleisti Statutinio Teismo klausimą tarpukario Lietuvoje.

Klaipėdos krašto teisė nusipelnė dėmesio, nes tai buvo teritorija, kurioje veikė kitos valstybės receptuoti įstatymai, tarptautinė teisė, Krašto teisė, Lietuvos nacionalinė teisė. Be to, Krašte kildavo įvairiausių ginčų: dėl Seimelio rinkimų, dėl Direktorijos pirmininko paskyrimo ar atleidimo, dėl vokiečių ir lietuvių kalbos vartojimo Krašto įstaigose, dėl teisininkų ruošimo, dėl

¹² Katalonų autonomijos statutas. Žr.: Robinzonas, *supra note*, 7: 645–656.

¹³ Kaectenbeeck, Georges, „The Character and Work of the Arbitral Tribunal of Upper Silesia“, *Transactions of the Grotius Society* 21 (1935): 27–44, <http://www.jstor.org/stable/743063>.

Krašto teismų jurisdikcijos, dėl Krašto gyventojo požymio, optantų ir t. t. Visi šie ginčai dažniausiai patekdavo ir į tarptautinę areną: apie juos rašė užsienio spaudoje, kalbėjo politikai, diplomatai, klausimai gvildinti Tautų Sąjungos Taryboje, Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme.

Taigi, nenuostabu, kad tarpukariu pasaulio mokslinėje literatūroje buvo intensyviai analizuojamos Klaipėdos krašto teisės temos. Antai K. Spohnas analizavo Klaipėdos krašto konvencijos istoriją, turinį¹⁴, L. Lōbas tvirtino, kad Klaipėdos kraštas yra valstybė, turinti visus valstybei būdingus elementus¹⁵. Buvo nemažai Klaipėdos krašto autonomijos analizės vokiečių mokslinių straipsnių rinkiniuose, mėnraščiuose¹⁶. Kritikuota Klaipėdos krašto teisinė ir politinė padėtis¹⁷, valstybių signatarių pozicija¹⁸, Lietuvos centrinės valdžios politika Krašto atžvilgiu, atsakant į Lietuvos užsienio reikalų ministerijos poziciją¹⁹ ir nurodant, kaip Lietuvos centrinė valdžia nesilaiko Statuto nuostatų²⁰, aiškinant, kad Krašto direktorijos pirmininko

¹⁴ Spohn, Karl, „Die Memelkonvention vom 8. Mai 1924. Ihre Entstehung und ihr Inhalt“, Würzburger Dissertation. Dortmund, Druck Otto Rühmkorf, 1934; žr.: „Juridinės literatūros naujienos. II užsienio kalba“, *Teisė* 30 (1935): 201.

¹⁵ Lōb, Leopold, „Die staatrechtliche Stellung die Memelgebietes“, Giessener Dissertation. Rostock, Carl Hinstorffs Hofbuchdruckerei, 1933; žr.: *ibid.*, 201.

¹⁶ Pavyzdžiui, Berber, von Frig, „Die völkerrechtliche Stellung des Memelgebiets“, *Zeitschrift für Politik* 25, 4 (1935): 225–235; Hesse, Anton, „Schlußbericht Über Die Entwicklung Des Memelgebietsrechts“, *Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 13, 1–2 (1940): 160–181; Hesse, Anton, „Die Memelfrage Als Wirtschaftliches, Politisches Und Völkerrechtliches Problem“, *Zeitschrift für Politik* 21, 1 (1932): 25–43. Essen, Werner, „Litauen, Ein Europäisches Erschütterungsgebiet“, *Osteuropa* 11, 4 (1936): 248–259, <https://www.jstor.org/stable/44930487>; Nüse, K.-H. „Memel 13 Jahre unter litauischer Souveränität“, *Deutsche Justiz* 98 (1936): 242–245; Heselzonas, Leiba, *Die rechtliche Stellung des Memelgebietes im litauischen Staatsverbände*, Vilkaviškis: Druckerei „Progresas“, 1938; žr.: „Juridinės literatūros naujienos. 2 svetimomis kalbomis“, *Teisė* 31 (1935): 387–390; „Juridinės literatūros naujienos. Žurnalai svetimomis kalbomis“, *Teisė* 34 (1936): 211–212; „Juridinės literatūros naujienos“, *Teisė* 44 (1938): 531–534.

¹⁷ „Memelland von xxx“, *Völkerbund und Völkerrecht* (April 1934): 38–42; žr.: „Juridinės literatūros naujienos. II užsienio kalba“, *Teisė* 30 (1935): 201.

¹⁸ Böhmert, Viktor, „Deutschland, die Hauptmächte, Litauen und Memel“, *Juristische Wochenschrift* 64 (Juni 1935): 1595–1597; žr.: Juridinės literatūros naujienos. 2 svetimomis kalbomis“, *Teisė* 31 (1935): 387–390.

¹⁹ „Memelland, nicht Klaipėda“, *Völkerbund und Völkerrecht* (März 1935): 661; „Klaipėda“, *Völkerbund und Völkerrecht* (März 1935): 651–660; žr.: „Juridinės literatūros naujienos. II užsienio kalba“, *Teisė* 30 (1935): 200–203.

²⁰ Craemer, „Juristische Vorwände und politische Hintergründe der litauischen Gewaltherrschaft“, *Deutsche Jagdzeitung* (1935): 449–459; žr.: *ibid.*

O. Schreiberio atšaukimas iš pareigų nepateisinamas Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje²¹, kritiškai vertinant Kariuomenės teismo 1935 m. kovo 26 d. sprendimą Neumanno-Sasso byloje²², Krašto seimelio rinkimus²³, lietuviškų raidžių vartojimą pavadinimuose Krašte²⁴. Buvo taip pat sudaromos bibliografijos apie Klaipėdą ir Baltijos valstybes²⁵.

²¹ Schenk B. Graf von Stauffenberg, „Die Abberufung des Präsidenten des Memeldirektoriums und das Urteil des Ständigen Internationalen Gerichtshofes vom 11.8.32“, *ZfOER* (August 1934): 291–295; žr.: *ibid.*

²² „Das Kownoer Bluturteil“, *Völkerbund und Völkerrecht* (April 1935): 47–50; Schmitt, Carl, „Das Urteil im Memeprozess“, *Deutsche Jagdzeitung* (1935): 487–488; Schmitt, Carl, „Die Bestätigung des Kownoer Bluturteils“, *Deutsche Jagdzeitung* (1935): 683; žr.: *ibid.*

²³ Meyer, „Das Memelstatut und die Neuwahl des memelländischen Landtages“, *Zeitschrift f. Osteuropäisches Recht. N. F. 2 Jg., H. 1*: 23–26; žr.: „Juridinės literatūros naujienos. 2 svetimomis kalbomis“, *Teisė* 31 (1935): 387–390.

²⁴ „Die Verdrängung muttersprachlicher Ortsnamen im Osten Mitteleuropas (in Litauen)“, *Nation und Staat* (September 1935): 741–742; žr.: *ibid.*

²⁵ *Memelgebiet und Baltische Staaten: eine Bibliographie mit besonderer Berücksichtigung von Politik und Wirtschaft*, Danzig: A. W. Kafemann, 1936.

Apie Klaipėdos kraštą rašyta Europos ir JAV valstybių spaudoje²⁶, atlikti moksliniai tyrimai angliškai²⁷, prancūziškai²⁸, itališkai²⁹, serbiškai³⁰, japoniškai³¹, vengriškai³², lenkiškai³³, kai kur labiau palaikant Lietuvos poziciją, nurodant, kad Krašto statusas apsunkina galimybės pasinaudoti valstybės suvereno teisėmis. Kitomis kalbomis apie Klaipėdos kraštą rašė ir Lietuvos teisininkai³⁴. Knygų apie

- ²⁶ Pavyzdžiui, „Litva ūtjuje s hitlerovci“, *České slovo*, 1934 m. lapkričio 3 d.; „Four Memel Nazis Sentenced to Die“, *New York Times*, 1935 m. kovo 27 d. ir t. t. Žr.: Dokumentai apie padėtį Klaipėdos krašte. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1637, l. 17, 32.
- ²⁷ Grade, John A., „The Memel Controversy“, *Foreign Affairs* 2, 3 (1924): 410–420; Dean Packard, Edgar, „Again the Memel Question“, *Foreign Affairs* 13, 4 (1935): 695–697; Wiskemann, Elizabeth, „The Conflict in Memel“, *The Contemporary Review* 148 (November 1935): 531–538; Dawson, William Harbutt, „The Memel Dispute“, *The Contemporary Review* (October 1932): 416–423 ir kt. Žr.: „Juridinės literatūros naujienos. Žurnalai svetimomis kalbomis“, *Teisė* 34 (1936): 211–212.
- ²⁸ Redslob, Robert, „Le conflit de Memel“, *Revue politique et parlementaire* (10 février 1935): 287–294; diplomatijos žodynuose pateikti straipsniai apie Klaipėdos kraštą ir Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylą: Piccioni, Camille, „Memel“, iš *Dictionnaire diplomatique*, II, éd. M. A.-F. Frangulis, Paris: Lang, Blanchong Et Cie. (Imprimerie), ohne Jaresangabe, 1935, 61–64; Mandelstam, André, „Memel–Klaipėda“, *L'Esprit International* 494 (1936): 20–41; Meuvret, Jean, *Le Territoire de Memel et la politique européenne*, Paris: Paul Hartmann, 1936. Žr.: „Juridinės literatūros naujienos. 7 knygos ir žurnalai svetimomis kalbomis“, *Teisė* 32 (1935): 504–505; „Juridinės literatūros naujienos. Žurnalai ir knygos svetimomis kalbomis“, *Teisė* 35 (1936): 328–330; „Juridinės literatūros naujienos. Žurnalai svetimomis kalbomis“, *Teisė* 34 (1936): 211–212.
- ²⁹ Giannini, Amadeo, „La questione di Memel“ (Roma: Istituto per l' Europa Orientale, 1935); žr.: „Juridinės literatūros naujienos. 2 svetimomis kalbomis“, *Teisė* 31 (1935): 389.
- ³⁰ Пржич, Илия, „Тумачење статута Мемела“, *Пово међународного права Београд* (1934): 166–171; žr.: *ibid*.
- ³¹ Yokota, K., „Judgements of the Permanent Court of International Justice“, *The Journal of International Law and Diplomacy* 33, 9 (1934); žr.: *ibid*.
- ³² Gál, László, „Hatásköri ítélet a Memel-Statutum ügyében“, *Nemzetközi Jog Tára* (janvier–février–mars 1933): 21–24; Gál, László, „Érdemi ítélet a Memel-Statutum ügyében“, *Nemzetközi Jog Tára* (October 1933): 44–48; Jakabffy, Imre A., „Meme-li kérdés“, *Magyar Kisebbség* (1935): 532–539; 568–580; žr.: „Juridinės literatūros naujienos. 7 knygos ir žurnalai svetimomis kalbomis“, *Teisė* 32 (1935): 504–505; „Juridinės literatūros naujienos. Žurnalai ir knygos svetimomis kalbomis“, *Teisė* 35 (1936): 328–330.
- ³³ Wielhorski, Władysław, *Litwa współczesna* (Warszawa: Wojskowy Instytut Geograficzny, 1938), 214–217, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <https://archive.org/details/wielhorski-litwa-wspolczesna-1938/mode/2up>.
- ³⁴ Römer'is, Michel, „Le système juridique des garanties de la souveraineté de la Lithuanie sur le territoire de Memel“, *Revue Générale de droit International Public* 3 (Mai–Juni 1936): 257–269; Römer'is, Michel, „La juridiction dite „Statutaire“ en Lithuanie en ce qui

Klaipėdos kraštą lietuvių kalba išleista ir išėivijoje³⁵. Klaipėdos krašto temomis rašoma ir šiais laikais įvairiausiomis kalbomis (anglų, čekų, vengrų, lenkų ir kt.)³⁶. Užsienio aukštųjų mokyklų studentai iki šiol rašo Klaipėdos krašto klausimais³⁷.

-
- concerne le Territoire autonome de Memel“, *Revue internationale française du Droit des gens*, t. II, 5 (1936): 360–376; Römer’s, Michel, „Le problème juridique du „vacuum“ dans le statut du territoire autonome de Memel“, *Revue de Droit public et de science politique* (juillet–août–septembre 1936): 480–497; Voldemaras, Augustinas, *La Lithuanie et ses problèmes* (Lille: Mercure universel, 1933) (net siekia kai kuriuos lietuvių užsienio kalbomis parašytų knygų fragmentus išversti į lietuvių kalbą, recenzuoti, pavyzdžiui; žr. Navakas, Jonas, *Originali knyga* (Kaunas: Karvelio ir Rinkevičiaus knygynas, 1933); Valsonokas, Rudolfas, *Der Fall Böttcher von dem Haag* (Memel: Druck „Rytas“, 1932); Natkevičius, Ladas, „La question de l’application de la Convention relative à Klaipėda“ (Académie diplomatique internationale, 1937), 33–41). Žr.: „Juridinės literatūros naujienos. B. Žurnaliniai straipsniai ir knygos svetimomis kalbomis“, *Teisė* 40 (1937): 490.
- ³⁵ Anysas, Martynas, *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai 1927–1939* (Čikaga: Kultūrai remti draugija, 1978); *Lietuvių enciklopedija, dvyliktas tomas* („Klaipėdos kraštas“ (A. Bendorius, A. Rukuiža, J. A. Stiklorius), „Klaipėdos krašto Direktorija“ (M. Anyšas), „Klaipėdos krašto gubernatorius“ (A. Gerutis), „Klaipėdos krašto gubernatūra“ (A. Gerutis), „Klaipėdos krašto konvencija ir statutas“ (J. A. Stiklorius)) (Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1957), 22–38.
- ³⁶ „Memel Dispute“, *Encyclopedia Britannica*, žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d., <https://www.britannica.com/event/Memel-dispute>; Samuels, Joel H., „Condominium Arrangements in International Practice: Reviving an Abandoned Concept of Boundary Dispute Resolution“, *Michigan Journal of International Law* 29, 4 (2008): 727–776; Farkas, Tamás György, „A választási rendszer egy speciális ága – a kisebbségek parlamenti képviseletére vonatkozó választójogi szabályozás Magyarországon és külföldön“. Doktoris értekezés, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2021, http://real-phd.mtak.hu/1252/1/dr.FarkasGyorgyTamas-Avalasztasirendszerezegyspecialisagakisebbssegekparlamentikepviselet_watermark.pdf, 38–40; Łossowski, Piotr, *Kłajpeda kontra Memel: Problem Kłajpedy w latach 1918–1939–1945* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2007); Luboš, Švec, Vladimír, Macura, Pavel, Štol, *Dějiny Pobaltských Zemí, Dějiny Států* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996), 206–209; Ford, Douglas, „From Limited Military Commitment to Concerned Observer: Great Britain’s Relations with the Baltic States during the First Period of Independence, 1918–40“, *The International History Review* 42, 5 (2020): 913–929; Cameron, Lindsey, Rebecca, Everly, „Conceptualizing the Administration of Territory by International Actors“, *European Journal of International Law* 21, 1 (2010): 221–244; Hannum, Hurst, *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996); Tkacik, Michael, „Characteristics of Forms of Autonomy“ *International Journal on Minority and Group Rights* 15, 2–3 (2008): 369–402; Markku, Suksi, *Sub-State Governance through Territorial Autonomy* (Heidelberg, Dordrecht, London, New York: Springer, 2011).
- ³⁷ Himmel, Richard Lynn, „Years of Crisis Diplomacy: German-Lithuanian Relations, 1933–1939“ (magistro baigiamasis darbas, Teksaso technikos universitetas,

Tačiau Statutinio Teismo tema nėra tokia populiari tarp gausios literatūros, skirtos Klaipėdos kraštui. Aišku, visa iki šiolei įvardyta literatūra vienaip ar kitaip siejama su Statutiniu Teismu, nes šio teismo steigimas tiesiogiai susijęs su suvereno teisių ir autonomijos santykių mechanizmu. Vis dėlto atskirai gvildenusių Statutinio Teismo temą mokslininkų tėra vos keli. Žvelgiant iš šių laikų perspektyvos Statutinio Teismo klausimas Lietuvoje analizuotas. Paminėtini J. Žilio³⁸, A. Raišytės-Daukantienės³⁹, G. Šapokos⁴⁰, D. Pūraitės-Andrikienės⁴¹, P. Žostautaitės⁴² darbai. Tačiau šiuose darbuose Statutinis Teismas tirtas dažniausiai kitų tyrimų objektų kontekste, nuodugniau neanalizuojant nei Statutinio Teismo steigimo konteksto, nei Statutinio Teismo įstatymo projektų, nei jų rengimo aplinkybių, nei detalizuojant, kodėl Statutinis Teismas nepradėjo savo veiklos. Kita vertus, tai suprantama, nes nei vienas iš tyrimų nebuvo skirtas išskirtinai Statutinio Teismo klausimui nagrinėti. Manytina, tas faktas, kad Statutinis Teismas taip ir nepradėjo savo veiklos, irgi stabdė mokslininkus nuodugniau ištirti Statutinio Teismo klausimą.

Tarpukario teisininkai tyrinėjo Statutinio Teismo fenomeną, tačiau ir šiuo atveju literatūra nebuvo gausi. Galimai viena iš negausios literatūros priežasčių buvo tai, kad Statutinio Teismo įstatymo projektų rengimas 1930–1935 m. buvo pakankamai konfidencialus dalykas. Didžiausias

1975), <https://ttu-ir.tdl.org/bitstream/handle/2346/19265/31295001701258.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; Homolová, Veronika, „The British Role in the German-Lithuanian Dispute over Klaipėda in 1930's: The Neumann-Sass Case“ (diplominis darbas, Karolio universitetas, 2021), <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/127667/120387331.pdf?sequence=1>.

³⁸ Žilys, Juozas, „Klaipėdos krašto statutinis teismas: įkūrimo prielaidos ir teisinis statusas“, *Jurisprudencija* 14, 6 (1999): 50–59; Žilys, Juozas, *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos* (Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos centras, 2001).

³⁹ Raišytė-Daukantienė, Aušra, „Klaipėdos krašto konvencija kaip Lietuvos teisės šaltinis“, *Jurisprudencija* 39, 31 (2003): 42–53.

⁴⁰ Šapoka, Gintaras, „Mykolas Romeris apie Klaipėdos krašto autonomiją“, *Jurisprudencija* 64, 56 (2005): 50–55; Šapoka, Gintaras, „Lietuvos suvereniteto galiojimo problema Klaipėdos krašte nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo kontekste“, *Jurisprudencija* 52, 44 (2004): 33–46.

⁴¹ Pūraitė-Andrikienė, Dovilė, „Konstitucinės justicijos procesas Lietuvoje: optimalaus modelio paieška“ (daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2017), 102–103.

⁴² Žostautaitė, Petronėlė, *Klaipėdos kraštas 1923–1939* (Vilnius: Mokslas, 1992).

indėlis priklauso nuodugniems M. Römerio tyrinėjimams⁴³. Paminėtinas ir J. Robinzono straipsnis⁴⁴. Visuose kituose darbuose, išskyrus vieno studento diplominį darbą⁴⁵, apie nacionalinę instituciją, sprendžiančią ginčus tarp Didžiosios Lietuvos ir autonominių institucijų, rašoma, bet tiesiogiai Statutinis Teismas neminimas. Apie Statutinį Teismą rašė vokiečių teisininkai⁴⁶.

Autorė jau kelerius metus domisi tarpukario Lietuvos viešąja teise, ypač Klaipėdos krašto teise, ir yra išleidusi ne vieną publikaciją. Vienose išskirtinai gvildenamas Statutinio Teismo klausimas⁴⁷, kitose analizuojami Klaipė-

⁴³ Römeris, *supra note*, 1; Roemeris, *supra note*, 2; Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 3 d., Nr. 256, 2; Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 4 d., Nr. 257, 2; Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 5 d. Nr. 258, 2; Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 7 d., Nr. 260, 2; Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 8 d., Nr. 261, 2; Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 10 d., Nr. 262, 2; Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 11 d., Nr. 263, 2; M. R. „Haagos 1932.VIII.11 sprendimo principai“, *Vairas*, Nr. 2 (1933): 183–193; M. R. „Haagos sprendimo principai“, *Vairas*, Nr. 3 (1933): 285–295; Römer, Michel, „Le système juridique des garanties de la souveraineté de la Lithuanie sur le territoire de Memel“, *Revue Générale de droit International Public* 3 (Mai–Juni 1936): 257–269; Römeris, Michel, „La juridiction dite „Statutaire“ en Lithuanie en ce qui concerne le Territoire autonome de Memel“, *Revue internationale française du Droit des gens*, t. II, 5 (1936): 360–376 (žr.: „Juridinės literatūros naujienos. Žurnaliniai straipsniai ir knygos svetimomis kalbomis“, *Teisė* 38 (1937): 275) ir t. t.

⁴⁴ Robinzonas, Jokūbas, „Statutinis Teismas ir Klaipėdos Krašto statutas“, *Teisė* 31 (1935): 343–348.

⁴⁵ Klimkaitis, Martynas, „Klaipėdos krašto teisininkų paruošimas“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1938. VUB RS, f. 85-VDU557).

⁴⁶ Tabouillot, Wolfgang von, „Das Litauische Statutsgerichtsgesetz Vom 13. März 1935“, *Archiv Des Öffentlichen Rechts* 66 (N.F. 27), 1 (1936): 109–117; Freytag-Loringhoven, Freiherr von, „Lietuvos 1935 m. kovo 13 d. Statutinio Teismo įstatymas“, *Teisė* 31 (1935): 348–352; Freytag-Loringhoven, Freiherr von, „In Memel“, *Völkerrecht und Völkerbund* (Mai 1935): 122–126; Bruns, Viktor, „Die Memelfrage“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 6 (1936): 645–666; žr.: „Juridinės literatūros naujienos. B. Knygos ir žurnaliniai straipsniai svetimomis kalbomis“, *Teisė* 37 (1937): 170.

⁴⁷ Deviatnikovaitė, Ieva, „Statutinis Teismas: įstatymų projektai, aiškinamieji raštai, diplomatų pokalbiai“, *Jurisprudencija* 25, 1 (2018): 91–114; Deviatnikovaitė, Ieva,

dos krašto teisiniai klausimai, taip pat atskleidžiantys ir Statutinio Teismo steigimo kontekstą, prielaidas⁴⁸.

Kadangi Statutinio Teismo steigimas sietinas ir su Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, atvėrusiu galimybę legitimizuoti Statutinį Teismą Lietuvoje, paminėtina šiuolaikinė literatūra, kurioje išsamiai analizuotas šis sprendimas⁴⁹. Autorė taip pat yra atlikusi sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje tyrimą⁵⁰.

Vis dėlto nei autorės, nei kitų mokslininkų tyrimai neatskleidžia visos Statutinio Teismo klausimo esmės, viso daugiasluoksnių poveikio, į kurį patenka ir konstitucinė, ir administracinė, ir tarptautinė teisė, ir ekonominiai, ir diplomatiniai, ir vidaus bei užsienio politiniai atžvilgiai. Tyrinėjant

Administracinio teismo istorija Lietuvoje 1918–1940 m. (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2021), 114–123.

⁴⁸ Deviatnikovaitė, Ieva, „Kinas ir jo priežiūra tarpukario Lietuvoje“, *Logos* 102 (2020): 161–174; Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto seimelis: 1935 m. rinkimai“, *Logos* 101 (2019): 181–194; Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto teisė studentų darbuose 1933–1939“, *Logos* 101 (2019): 169–183; Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto teismai“, *Jurisprudencija* 26, 1 (2019): 78–110; Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto valdymas: gubernatorius“, *Logos* 95 (2018): 60–71; Deviatnikovaitė, Ieva, „Lietuvių kalba Klaipėdos krašto teismuose ir mokyklose 1927–1932 m.“, *Logos* 96 (2018): 86–97; Deviatnikovaitė, Ieva, „1933 m. teismų reforma ir Klaipėdos krašto justicija“, *Logos* 97 (2018): 80–89.

⁴⁹ Maksimaitis, Mindaugas, *Mykolas Römeris – Lietuvos sūnus* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006), 190–200; Satkauskas, Rytis, *Tarptautinis Teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiname Tarptautinio Teisingumo Teisme* (Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008); Šapoka, Gintaras, „Lietuvos interesų gynyba Nuolatiname Tarptautiniame Teisingumo Teisme 1921–1939 m.“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006); Miknys, Rimantas, „Mykolo Römerio indėlis į Klaipėdos klausimo sprendimą Hagos teisme“, iš *Lietuvių Agimimo istorijos studijos* (Vilnius: Saulabrolis, 1996), 133–140; Bukaitė, Vilma, „Lietuvos Respublikos politiniai ir diplomatiniai santykiai su Prancūzija 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2013).

⁵⁰ Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose I dalis“, *Logos* 113 (2022): 208–222; Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose II dalis“, *Logos* 112 (2022): 183–200; Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose V dalis“, *Logos* 116 (2023): 175–183; Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose IV dalis“, *Logos* 115 (2023): 181–193; Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose V dalis“, *Logos* 116 (2023): 175–183; Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose VI dalis“, *Logos* 117 (2023).

Statutinio Teismo klausimą būtina pakalbėti apie suvereno teisių ir autonomijos arba valstybingumo ir autonomijos santykį, aptarti konstitucinę, administracinę, tarptautinę jurisdikciją, taip pat neįmanoma išvengti ekonominių, politinių, diplomatinų reiškinių analizės, atskleidžiančių, kodėl Statutinis Teismas buvo steigiamas ir kodėl jis nepradėjo realios veiklos. Esamą Lietuvos viešosios teisės istorijos mokslo spragą autorė siūlo užpildyti šia monografija.

Pagrindiniai šaltiniai, atskleidžiant Statutinio Teismo klausimą, buvo M. Römerio tyrimai, teisės aktų projektai, spauda, archyviniai duomenys. Knygos mokslinė bazė sudaryta iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių, Vilniaus universiteto bibliotekų rankraščių skyriuose saugomų vienuolikos fondų medžiagos, joje – per šimtą teisės aktų, per devyniasdešimt publikacijų tarpukario Lietuvos ir užsienio spaudoje, per šimtą šešiasdešimt mokslinių publikacijų ir t. t.

Svarbiausiais šaltiniais laikytini Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus ir Lietuvos centrinio valstybės archyvo Lietuvos Respublikos Ministrų kabineto ir Užsienio reikalų ministerijos fonduose saugomi Autonomijos garantijų įstatymo, Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymo, Įstatymo dėl atskirų Lietuvos kraštų autonomiško tvarkymosi, Lietuvos Respublikos autonominio krašto statuto vykdymo įstatymo, Klaipėdos krašto prievolės vykdyti įstatymo, Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo, Klaipėdos krašto statuto vykdymui įstatymo, Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymo, Klaipėdos krašto statuto vykdymo garantijų įstatymo, Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymo ir Statutinio Teismo įstatymo projektai. Šių įstatymų projektai viešinami pirmą kartą. Juos galima rasti monografijoje pridėtuose dokumentuose.

Kodėl minėtų įstatymų projektai laikytini svarbiausiu atliekamo tyrimo šaltiniu? Pirmiausia dėl to, kad jie atskleidė, kaip to meto teisininkai išsami ir nuodugnai domėjosi ir konstitucinio, ir administracinio teismo funkcija pasaulyje, aiškinosi teisėtumo sampratą. Antra, rengiant įstatymų projektus profesionaliai gilintasi į valstybės, autonomijos, suvereniteto, federacijos, freištato, bendruomenių, valstybinių susijungimų, unitarinės valstybės, teritorinės savivaldybės, provincijų, decentralizacijos, tarptautinių sutarčių, tarptautinės teisės principų sampratą, suvereno teisių ir autonomijos ryšį, tarptautinės ir nacionalinės teisės santykį, analizuota pasaulinė tarptautinės teisės, teisės teorijos, teisės istorijos, konstitucinės teisės literatūra. Trečia, įstatymų projektų rengimas reikalavo gilintis į Nuolatinio

Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudenciją, ypač į 1932 m. rugpjūčio 11 d. priimtą sprendimą, nuodugniai aiškintis sprendimo tezes, ieškant ir surandant jose Statutinio Teismo legitimizavimo pagrindų. Ketvirta, poreikį rengti įstatymų, reglamentuojančių Statutinio Teismo kompetenciją ir statusą, projektus padiktavo Klaipėdos krašto statuto spraga, sukūrusi būtinybę ieškoti valstybinės priežiūros autonominių institucijų atžvilgiu teisinių priemonių sistemos, siekiant išsaugoti valstybingumo ir autonomijos pusiausvyrą.

Tyrimui svarbūs M. Römerio dienoraščiai. Jie padėjo sužinoti Statutinio Teismo kompetenciją ir statusą reglamentuojančių įstatymų projektų rengimo subtilybes, detales. Pavyzdžiui, išsiaiškinta, kad klausimą dėl valstybinės priežiūros instituto Klaipėdos krašto institucijų atžvilgiu stiprinimo pirmasis ėmė kelti T. Petkevičius. Jis rėmėsi Veimaro Respublikos konstitucijos nuostatomis, daugiau skirtomis tiesioginiam federacinės valdžios įsikišimui į žemių valdymą. Sužinota, kad Valstybės Taryboje egzistavo Klaipėdos komisija, iš kurios buvo sudaryta pakomisė rengti Statutinio Teismo kompetenciją ir statusą reglamentuojančius įstatymų projektus. Atskleista, kodėl ilgainiui atsisakyta tiesioginių kišimosi priemonių, taip pat atsisakyta rengti gubernatoriaus teises detaliau reglamentuojančius įstatymus. Visa tai buvo padaryta dėl Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Tai svarbūs dalykai – juk Valstybės Tarybos archyvų likimas nėra žinomas. Jeigu ne M. Römerio dienoraščiai, tokių detalių ir nesužinotume. Viską reikėtų spręsti, nuspėti iš išlikusių įstatymų projektų. Iš dienoraščių paaiškėjo tai, kodėl M. Römerio kandidatūra nebuvo siūlyta į Statutinio Teismo teisėjus: baimintis, kad jis prireikus nebūtų galėjęs ginti Lietuvos interesų Nuolatiniaame Tarptautinio Teisingumo Teisme. Sužinota, kad M. Römeris rengė aiškinamuosius raštus Statutinio Teismo ir Gubernatoriaus teisių įstatymams. Paaiškėjo, dėl kokių priežasčių idėja steigti Statutinį Teismą nutoldavo, o paskui vėl būdavo gaivinama, pavyzdžiui, dėl sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, dėl vykdomos teismų reformos. Sužinotos Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams prie Ministrų kabineto arba ministro pirmininko narių pavardės. Jos nebuvo įvardytos Ministrų kabineto protokoluose. Atskleista informacija apie teisininkų, politikų ir diplomatų kovas dėl Statutinio Teismo įsteigimo. Vieniems rūpėjo teisėtumas, kitiems – ekonomika, trečiams – taikūs tarptautiniai santykiai. Sužinota, kaip ir kodėl buvo sudaryta Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams, apie pokalbius su valstybės vadovu dėl šios komisijos sudarymo po sprendimo Klaipėdos krašto

statuto aiškinimo byloje, pokalbius su aukščiausiais valstybės pareigūnais apie Statutinio Teismo įstatymo projektus. Pagaliau dienoraščiuose pateikta informacija padėjo geriau suprasti to meto įvykių istorinį, politinį ir ekonominį kontekstą, politikų abejones ir baimes dėl Statutinio Teismo steigimo, paties M. Römerio idėjas, jo tikėjimą Statutinio Teismo steigimo teisėtumu ir absoliučia būtinybe norint išsaugoti suvereno teisių ir autonomijos balansą. Be to, dienoraščiai padėjo atskleisti ne tik įstatymų projektų rengimo eigą, bet ir M. Römerio straipsnių Statutinio Teismo tema rašymo tikslus – ginti Lietuvos interesus ir aiškinti pasaulio teisininkams ir politikams, kodėl Statutinio Teismo steigimas Lietuvoje buvo visiškai teisėtas dalykas. Paaikškėjo, kad jis šia tema rašė ne tik prancūziškai, bet ir vokiškai, lenkiškai. Taigi, M. Römerio dienoraščiai leido kiek įmanoma smulkiau rekonstruoti Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos, pakomisės, Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams veiklą, rengiant Statutinio Teismo kompetenciją ir statusą reglamentuojančius įstatymus. Monografijoje cituojami dienoraščių fragmentai išversti į lietuvių kalbą pirmą kartą, jais, atliekant tokio pobūdžio tyrimą, irgi remiamasi pirmą kartą.

Tyrimui buvo svarbūs ir kiti M. Römerio darbai. Jais naudojamosi rašant monografiją. Taip daryta dėl to, kad jis dalyvavo Nuolatiniaame Tarpautinio Teisingumo Teisme nagrinėjant Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą, ir dėl to, kad tik jis vienintelis galėjo suvokti šio sprendimo tezių subtilumus. Beje, būtent jis pirmasis suvokė, kad šis sprendimas ir atskiroji nuomonė atveria galimybę Lietuvoje steigti nacionalinę teisminę instituciją spręsti ginčams tarp valstybės centrinių ir autonominių institucijų. Maža to, darbais remtasi dar ir dėl kitos priežasties – rašydamas M. Römeris stengėsi būti kiek įmanoma objektyvus, racionalus, atsiriboti nuo neigiamų emocijų, grįsti mintis argumentais, ne manipuliuoti, bet įtikinti skaitytoją.

Tyrimui svarbus dar vienas šaltinis – Klaipėdos krašto teisininko, ėjusio Klaipėdos krašto gubernatoriaus patarėjo, Krašto direktorijos, vadovaujamos J. Brūvelaičio, nario M. Anyso prisiminimai apie Klaipėdos kraštą⁵¹. Šis šaltinis svarbus tuo, kad iš teisininko atsiminimų galima spręsti apie Statutinio Teismo steigimo ne tik teisines, bet ir politines, ekonomines, demografines, kultūrines aplinkybes. Kadangi jis dirbo autonominėse institucijose, taip pat ir gubernatūroje, visus įvykius galėjo vertinti tiesiogiai matydamas Krašte vyraujančią nuotaiką. Pavyzdžiui, suvokdamas

⁵¹ Anysas, Martynas, *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai 1927–1939* (Čikaga: Kultūrai remti draugija, 1978).

Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimo reikšmę, jis nurodė, kodėl šis sprendimas ne tik nepadėjo suartinti Klaipėdos krašto su Didžiąja Lietuva, bet dar labiau juos atitolino ir pan. M. Anyso prisiminimai suteikia galimybę vertinti Statutinio Teismo steigimo aplinkybes nevienpusiškai. Tą patį galima pasakyti apie istorikės P. Žostautaitės tyrimą, padėjusį išvelgti Statutinio Teismo steigimo konteksto komplikuotumą⁵².

Šiuo darbu siekta sukaupti, susisteminti, apibendrinti informaciją apie Statutinį Teismą. Tikimės, kad knyga bus naudinga teisininkams, valstybės tarnautojams, teisės mokslininkams, socialinių ir humanitarinių mokslų studentams.

Autorė dėkoja monografijos recenzentams – Europos Sąjungos Teisingumo Teismo teisėjui, Mykolo Romerio universiteto profesoriui dr. Egidijui Jarašiūnui, Konstitucinio Teismo teisėjai, Mykolo Romerio universiteto profesorei dr. Tomai Birmontienei, Lietuvos istorijos instituto vyresniajam mokslo darbuotojui, Vytauto Didžiojo universiteto profesoriui dr. Rimantui Mikniui, Mykolo Romerio universiteto dr. Gintarui Šapokai už naudingas įžvalgas ir patarimus. Autorė taip pat dėkoja Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų departamento Retų knygų ir rankraščių skyriaus vyresniajam redaktoriui Vytautui Smilgevičiui už pagalbą skaitant M. Römerio ir A. Voldemaro prancūziškus tekstus, Jungtinių Tautų biuro Ženevoje bibliotekos archyvarui Jacques'ui Obersonui už atsiųstas nuorodas į skundus Tautų Sąjungos Tarybai, Vokietijos nacionalinės bibliotekos Naudojimo ir išteklių valdymo skyriaus darbuotojai Steffi Steffens, Leipcigo universiteto bibliotekos Aptarnavimo skyriaus darbuotojai Solevei Fajai už atsiųstas nuorodas į vokiškai rašytus straipsnius, Lenkijos nacionalinės bibliotekos Ryšių centro darbuotojui Marekui Białekui, Mykolo Romerio universiteto bibliotekos darbuotojams Almonei Jakubčionienei, Linui Balaišiui, Nomedai Gaidelei, Albertui Olechnovičiui, Livijai Seniut, Vilijai Ulienei už suteiktą galimybę nepertraukiamai naudotis reikiama Bibliotekoje saugoma literatūra.

2023 m. balandžio 17 d., Vilnius

⁵² Žostautaitė, *supra note*, 42.

I. STATUTINIO TEISMO STEIGIMO PRIELAIDOS

„<...> tiek grynai formaliniu, tiek materialiniu atžvilgiu teritorinė autonomija, tėra tik viena iš priemonių, kuri sveikai taikant ir sveikai ja naudojantis, turi tarnauti valstybės konsolidacijai.“⁵³

D. Krivickas (1934 arba 1940)

Statutinio Teismo steigimas, jo kompetencija glūdi pačiame valstybės suverenumo ir bendroje statutinėje Krašto autonomijos konstrukcijoje⁵⁴. Tad pirmoje monografijos dalyje tyrinėjamas suvereno teisių ir autonomijos mechanizmas, įtvirtintas Klaipėdos krašto konvencijoje ir statute. Šiam mechanizmui reikia patobulinimo, stiprinančio galimybes valstybei, kaip suvereno teisių turėtojai, prižiūrėti, kaip autonominės institucijos laikosi statutinių nuostatų (žr. monografijos I dalies 1 skyrių).

O kadangi, M. Römerio liudijimu, būtent 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucijos atitinkamų straipsnių analizė pagimdė idėją imtis valstybinės priežiūros priemonių, taip pat ir Statutinio Teismo kūrimo modelio Klaipėdos kraštui⁵⁵, tyrinėjami ir kai kurie šios konstitucijos principai (žr. monografijos I dalies 2 skyrių).

⁵³ Krivickas, Domas, „Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. statutą“ (habilitacijos darbas, Kaunas: Vilniaus universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1940), 68.

⁵⁴ Tai minėjo ir M. Römeris. Žr.: M. R. „Haagos 1932.VIII.11 sprendimo principai“, *Vairas*, Nr. 2 (1933): 183–193; M. R. „Haagos sprendimo principai“, *Vairas*, Nr. 3 (1933): 285–295.

⁵⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1933 m. kovo 24 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 474.

Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje atvėrė galimybes, išvengiant tarptautinio masto pasipiktinimo, steigti Statutinį Teismą Lietuvoje. Todėl analizuojami ir šiame sprendime išdėstyti pagrindiniai motyvai (žr. monografijos I dalies 3 skyrių).

Norint atskleisti sudėtingą Statutinio Teismo steigimo ir veikimo kontekstą, pateikiami ne tik teisiniai, bet ir socialiniai, politiniai, ekonominiai, istoriniai aspektai, kurie liudija buvus nesklandumus tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto (žr. monografijos I dalies 4 skyrių).

Taigi, Klaipėdos krašto konvencijos ir statuto nuostatai, Veimaro konstitucijos principai, 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimas ir nesklandumai, kurie klostėsi tarp Didžiosios Lietuvos ir autonominių institucijų ir gyventojų, yra tie aspektai, kurie atskleidžia Statutinio Teismo steigimo prielaidas.

1. Suvereno teisės ir autonomija

„<...> teisinė Klaipėdos padėties Lietuvos valstybėje konstrukcija aiški: Klaipėdos kraštas Lietuvos valstybėje sudaro autonominę provinciją; jis yra Lietuvos suverenumo, vadinasi, jis jokio savo originalinio galios šaltinio neturi ir turi tik tos galios tiek, kiek jam Lietuva yra suteikusi statutu.“⁵⁶

M. Römeris (1940)

Statutinio Teismo steigimas tiesiogiai susijęs su valstybės suverenumo autonominės teritorijos atžvilgiu esme⁵⁷. Tad monografijos I dalies 1 skyriuje aptariamas suvereno teisių ir autonomijos santykis ir jų ryšys su Statutinio Teismo steigimu.

⁵⁶ Römeris, Mykolas, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos* (Vilnius: Mintis, 1990), 178.

⁵⁷ Tai minėjo ir M. Römeris. Žr.: M. R., *supra note*, 54.

1.1. Klaipėdos krašto konvencija ir statusas

1.1.1. Klaipėdos krašto konvencijos rengimas

1919 m. birželio 2 d. pasirašyta Versalio taika, tarptautinė sutartis, žymėjusi Pirmojo pasaulinio karo pabaigą. Šios sutarties 28 ir 99 straipsniais nuo Vokietijos buvo atskirtas Klaipėdos kraštas ir perduotas valstybėms, vėliau pasirašiusioms Klaipėdos krašto konvenciją:

„28 straipsnis

„Rytų Prūsijos sienos, atsižvelgiant į III-sios dalies IX-jo skyriaus (Rytų Prūsija) nuostatus, bus nustatytos šiaip:

<...>

nuo ten, senoji Rusijos siena iki Smalininkų rytų, paskui pagrindinė Nemuno plaukymo vaga pavandeniu, paskui

Skirvytės šaka nuo deltos iki Kuršių įlankos; nuo ten, tiesi linija iki to taško, kur susikerta rytinis Kuršių Nėrijos krantas su administracijos riba, maždaug keturi kilometrai nuo Nidos pietų vakarų; nuo ten, ta administracijos riba iki Kuršių Nėrijos kranto.“⁵⁸

„99 straipsnis

Didžiųjų Santarvės Valstybių ir jų sąjungininkių naudai Vokietija atsisako nuo visų teisių ir titulų į tas teritorijas, kurios yra tarp Baltijos jūros, tarp Rytų Prūsijos šiaurės rytų sienos, aprašytos šios Sutarties II-sios dalies (Vokietijos sienos) 28-jam straipsnyje, ir tarp senųjų Rusijos-Vokietijos sienų.

Vokietijos pasižada pripažinti tuos nuostatus, kuriuos Didžiosios Santarvės Valstybės ir jų sąjungininkės padarys

dėl tų teritorijų, ypačiai gi gyventojų pilietybę liečiančiais klausimais.“⁵⁹

⁵⁸ Robinzonas, *supra note*, 7: 1.

⁵⁹ *Ibid.*, 2.

Pasak M. Römerio, tai buvo tarptautinis mandatas perduoti Klaipėdos krašto suverenitetą Lietuvai⁶⁰. Minėti Versalio taikos straipsniai ir M. Römerio žodžiai svarbūs tyrinėjamai temai, nes suvereniteto ir autonomijos klausimai nuolatos bus keliami steigiant Statutinį Teismą, rengiant šio teismo kompetenciją ir teisinį statusą reglamentuojančius įstatymus.

Vokietija priešinosi Klaipėdos krašto perdavimui Lietuvai. Tačiau 1919 m. birželio 16 d. Paryžiaus taikos konferencijos dalyvis J. B. Clemenceau pareiškė, kad Klaipėdos kraštas visada buvo lietuviškas, o Klaipėdos uostas – vienintelis Lietuvos išėjimas į jūrą:

„Santarvės valstybės negali sutikti pripažinti, kad Klaipėdos srities perleidimas esąs priešingas tautiniam principui. Ši sritis visuomet buvo lietuviška, jos gyventojų dauguma yra lietuvių kilmės ir lietuvių kalbos; toji aplinkybė, kad pats Klaipėdos miestas žymioj dalyj yra vokiškas; negalėtų pateisinti visos tos srities palikimo vokiečių suverenumu, ypatingai todėl, kad Klaipėdos uostas sudaro vienintelį išėjimą į jūrą.

Nuspręsta, kad Klaipėda ir jos sritis bus perduota Santarvės valstybėms, kadangi lietuviškos teritorijos statusas dar nėra nustatytas.“⁶¹

Šie J. B. Clemenceau žodžiai svarbūs tyrinėjamai temai, nes vėliau vokiečių teisininkai, visuomenės veikėjai įvairiose situacijose, taip pat ir steigiant Statutinį Teismą, ne kartą sieks paneigti Klaipėdos krašto lietuvišką kilmę, taigi, kvestionuos ir Statutinio Teismo steigimo teisėtumą (žr. monografijos V dalies 10 skyrių).

1922 m. gruodžio 20 d. Anglija, Prancūzija, Italija ir Japonija pripažino Lietuvos valstybingumą ir Lietuva tapo visaverte Tautų Sąjungos nare⁶². 1923 m. vasario 16 d. Ambasadorių konferencija priėmė nutarimą dėl Klaipėdos krašto, perduodant Lietuvai jo suverenitetą:

„Britanijos Imperija, Prancūzija, Italija ir Japonija <...> atsižvelgdamos į tai, kad Klaipėda ir jos gretimas kraštas yra atskirti nuo Vokietijos vaduojantis jų tautiniais ir ekonominiais ryšiais su Lietuvos žeme; kad

⁶⁰ Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 3 d., Nr. 256, 2.

⁶¹ Roemeris, *supra* note, 60: 2; Robinzonas, Jokūbas, *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras*, I tomas (Kaunas: Spaudos fondas, 1934), 40.

⁶² Satkauskas, Rytis, „Šimtmetis tarptautinėje bendrijoje: tarptautinė teisė ir Lietuvos valstybingumas“, *Teisė* 123 (2022): 133–151.

*pasirašius Versalės Sutartį Lietuvos stovis nebuvo dar galutinai apspręstas, kad Lietuvos Respublika tebuvo pripažinta 20. Decembrį 1922; kad dabar nebėra jokių kliūčių Klaipėdos Kraštui susijungti su Lietuva; <...>.*⁶³

1924 m. gegužės 8 d. Paryžiuje pasirašyta Klaipėdos krašto konvencija. Konvenciją pasirašė iš vienos pusės Lietuva, o iš kitos pusės Antantės valstybės – Britų imperija, Prancūzija, Italija ir Japonija (toliau – valstybės signatarės). Lietuva šį dokumentą ratifikavo 1924 m. liepos 30 d., paskelbė 1924 m. rugsėjo 1 d.⁶⁴, kitų valstybių vyriausybės ratifikavo 1925 m. Galiausiai Konvencija įsigaliojo 1925 m. rugsėjo 25 d.⁶⁵. M. Römeris periodą nuo 1919 m. birželio 28 d. iki 1924 m. gegužės 8 d. apibūdino taip:

*„<...> viena tam tikra didelio Paryžiaus Taikos Konferencijos veikalo, pradėta Klaipėdos krašto atskyrimu nuo Vokietijos ir baigta jo pavedimu Lietuvai. Paryžiaus geg. 8 d. 1924 m. Konvencija sutvirtino ir suteikė formos šiam Taikos Konferencijos padariniui, kiek jis lietė Klaipėdos kraštą. Tokiu būdu Santarvės valstybės, apsiėmusios vesti pradėtąjį darbą iki galo, savo mandatą įvykdė.“*⁶⁶

Žinoma, ne viskas buvo taip paprasta, kaip čia trumpai ir lakoniškai papasakota. Nuo 1919 m. iki 1924 m. vyko daug lemiamą įtaką Klaipėdos krašto likimui turėjusių dalykų: prancūzų valdymo laikotarpis nuo 1920 m. vasario 15 d.⁶⁷ iki 1923 m. vasario 19 d.⁶⁸, 1921 m. pasirašyta Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos⁶⁹, 1923 m.

⁶³ Robinzonas, *supra note*, 7: 16.

⁶⁴ „Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos“, *Vyriausybės žinios*, 1924, Nr. 169–1186; Klaipėdos krašto konvencija paskelbta 1924 m. rugsėjo 19 d. Žr.: *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 82.

⁶⁵ Robinzonas, *supra note*, 61: 40.

⁶⁶ Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 4 d., Nr. 257, 2.

⁶⁷ „Krašto gubernėro D. Odry 1920 vasario 15 d. paskelbimas Santarvės valstybių valdžios perėmimas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920 m. kovo 1 d., Nr. 1.

⁶⁸ „Armijos vado 1923 m. vasario 19 d. paliepmas apie įvykusį Klaipėdos Krašto suvereniteto perleidimą Lietuvai“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1923 m. kovo 1 d., Nr. 22.

⁶⁹ Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 11 d. rezoliucija dėl Ministerių Kabineto atsakymo į S. D. frakcijos interpeliaciją dėlei Klaipėdos krašto prijungimo. Steigiamojo Seimo darbai, 139 posėdis, 29 sąsiuvinis, 48.

sausio 10 d. Krašto sukilimas, 1923 m. sausio 19 d. Krašto gelbėjimo komiteto deklaracija dėl Klaipėdos krašto jungimosi su Lietuvos Respublika Lietuvos Steigiamojo Seimo rezoliucijos pagrindu⁷⁰, 1923 m. sausio 24 d. Lietuvos Seimo rezoliucija, kuria buvo parodytas Krašto gyventojų tvirtos valios pritarimas visam laikui susijungti su Lietuvos Respublika, Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl Krašto jungimosi su Lietuvos Respublika⁷¹ ir kt.

Tokių įvykių kontekste vyko derybos dėl pačios Klaipėdos krašto konvencijos ir jos priedų turinio. Derybos truko nuo 1923 m. kovo 24 d. iki 1924 m. kovo 14 d. 1923 m. kovą parengtame pirmame Konvencijos projekte, kurį paruošė Ambasadorių konferencijos sudaryta komisija, Klaipėdos kraštas buvo numatytas kaip freištatasis, laisvojo Dancigo miesto pavyzdžiu⁷². Freištato idėją paskatino į Klaipėdos kraštą atsiųsta komisija, kurią sudarė prancūzas G. Clinchant'as, britas Frey'us ir italas P. Aloisi'is. Jie 1923 m. kovą pateikė ataskaitą, kurioje siūlyta, kad Krašto gyventojams turi būti užtikrinta atskira pilietybė arba specialūs Lietuvos Respublikos pasai su žyma „Klaipėdos kilmės“ ir juos turi išduoti Krašto institucijos, kad Krašte likęs turtas nebūtų perduotas Lietuvos Respublikai, o liktų Kraštui ir pan.⁷³ (daugiau apie šios komisijos ataskaitą žr. monografijos V dalies 10.3 poskyryje). Lietuvos delegacija nesutiko su tokiu Krašto teisiniu statusu ir 1923 m. balandį įteikė deklaraciją ir kontrprojektą. Tačiau 1923 m. liepą parengtame projekte Krašto statusas nesikeitė. Lietuvos delegacija 1923 m. liepos 23 d. ir vėl pateikė kontrprojektą. Trečias projektas, pateiktas tų pačių metų rugpjūtį, ir vėl neatnešė sutarimo. 1923 m. gruodžio 17 d. Tautų Sąjunga sudarė komisiją iš amerikiečio N. Daviso, olando A. G. Kröllerio ir švedo M. Hoernellio, pavedė jai parengti Konvencijos projektą. 1924 m. kovo 12 d. N. Davisas Tautų Sąjungos Taryboje teigė:

⁷⁰ „Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto manifestas 1923 m. sausio 20 d. deklaracija“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1923 m. sausio 22 d., Nr. 8.

⁷¹ „Seimo 1923 m. sausio 24 d. rezoliucija dėl Mažosios Lietuvos Seimo nutarimo jungtis su Lietuvos valstybe“. Klaipėdos sukilimo 85-erių metų sukaktis. Parodos dokumentų sąrašas, Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba, žiūrėta 2023 m. kovo 12 d., <http://www.archyvai.lt/exhibitions/klaipeda/p27.htm>.

⁷² Dancigo statutas. LMAVB RS, f. 138-2305. Įdomu tai, kad 1933 m. nacionalsocialistinė Dancigo vyriausybė ėmė steigti lenkiškas pradžines mokyklas, lankę lenkiškas mokyklas vaikai atleisti nuo pareigos lankyti vokiškas mokyklas, asmenims leista kreiptis į viešąsias Dancigo įstaigas lenkų kalba. Žr.: Pasiuntinybės Vokietijoje pranešimai. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1381, l. 9.

⁷³ Valsonokas, Rudolfas, *Klaipėdos problema* (Vilnius: Leidybos fotocentras „Vaizdas“, 1989), 117.

„<...> pasisėkė padaryti susitarimą, kuris gina Santarvės Valstybių interesus ir joms leidžia atlikti moralinės atsakomybės prievolės Klaipėdos uostui ir jos teritorijos gyventojams, taip pat ir ekonominiams interesams, kuriems turi tarnauti uostas ir Nemunas.“⁷⁴, ⁷⁵

1924 m. kovo 14 d. Tautų Sąjungos Taryboje Didžioji Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija pritarė Tautų Sąjungos komisijos sudarytam projektui. Freištato idėjos buvo galutinai atsisakyta. Faktai, susiję su Konvencijos projektais, svarbūs tyrinėjamai temai, nes vėliau, steigiant Statutinį Teismą, vokiečių teisininkai, grįsdami savo pasipiktinimą dėl šio Teismo neretai prisimins, kad Klaipėdos krašto teisinis statusas iš pradžių planuotas kaip freištatas ir remsis N. Daviso žodžiais, kurie buvo aiškinami kaip sąjungininkų interesų apsauga ir moralinė pareiga uostui ir Krašto gyventojams (žr. monografijos V dalies 10.3 poskyrį).

Klaipėdos krašto konvencija ir jos priedas Statutas – vieni iš svarbiausių teisės aktų tyrinėjamai temai, nes, pagal Konvencijos 2 straipsnį ir Statuto 1 straipsnį, Kraštas sudarė Lietuvos suvereniteto vienetą, kuris naudojosi įstatymų leidimo, teismų, administracijos ir finansų autonomija neperžengdamas Statuto. Taigi, minėtais straipsniais suvereno teisės į Kraštą suteiktos Lietuvai įtvirtinus Krašto autonomiją. Tas suvereno ir autonomijos teisių derinys „užprogramavo“ ateityje kilsiančius konfliktus ir sudarė pagrindą Lietuvos vyriausybei steigti Statutinį Teismą, instituciją, tiesiogiai nenumatytą Statute.

1.1.2. Klaipėdos krašto statuto statusas

Vienas iš Konvencijos priedų vadinasi Klaipėdos krašto statutas. Rengiant Konvenciją ir Statutą svarstyta, kokio pobūdžio tai teisės aktai. Šis klausimas tiriamai temai svarbus, nes Statuto statusas buvo nuolatos kvestionuojamas vokiečių teisininkų kategoriškai tvirtinant, kad jis yra tarptautinio pobūdžio, taip siaurinant Lietuvos suvereno teises, taip pat ir teisę steigti Statutinį Teismą. Vokiečių politikai ir teisininkai, piktdamiesi dėl Statutinio Teismo įsteigimo, Statuto teisinį statusą traktavo tik kaip tarptautinį teisės aktą, o Lietuvos vyriausybės siekius jį traktuoti kaip vidaus teisės aktą

⁷⁴ Žr.: Robinzonas, *supra note*, 7: 52.

⁷⁵ Informacija apie Klaipėdos krašto konvencijos projektų rengimą; žr.: Robinzonas, *supra note*, 61: 35–42.

laikė tarptautinės atsakomybės vengimu⁷⁶, perkeliant ją į valstybinį lygmenį (Statutinį Teismą). Be to, teigta – kadangi Konvencija buvo tik tarptautinės teisės aktas, tai Lietuvai suteiktas ne visas valstybinis suverenumas į Kraštą, o tik tiek, kiek jo numatyta Statuto nuostatose⁷⁷.

Pasak J. Robinzono, dar rengiant Klaipėdos krašto konvenciją jis suvoktas kaip tarptautinis aktas⁷⁸. O štai Statutas buvo kiek kitokio pobūdžio – Statuto preambulėje nurodyta, kad Lietuvos Respublika nustato Statutą. J. Robinzonas, analizuodamas Ambasadorių konferencijos 1923 m. vasario 16 d. nutarimo autorių įsivaizdavimą dėl Konvencijos ir Statuto santykio darė prielaidą, kad autoriai norėjo, jog santykis tarp Konvencijos ir Statuto būtų laisvas, t. y. Konvencijoje turėjo būti nustatyti bendrieji Statuto turinio principai:

„Matyti, į Statutą buvo žiūrėta kaip į vidujinį aktą, o į Konvenciją kaip į tarptautinį aktą.“⁷⁹

M. Römeris aiškino, kad Statutas kaip Konvencijos priedas buvo vidinis Lietuvos valstybinis aktas, bet sykiu ir tarptautinis Lietuvos įsipareigojimas valstybėms signatarėms išsaugoti statutinę autonomiją⁸⁰. Taigi, pasak M. Römerio, Statutas yra dvilypės prigimties, t. y. ir tarptautinis, ir Lietuvos konstitucinės teisės aktas (plačiau šia tematika žr. monografijos V dalies 1.10 poskyrį):

„<...> valstybės vidaus legislacijos aktas, sudaręs Lietuvos konstitucinės teisės elementą.“⁸¹

Tarpukario studentai rėmėsi M. Römerio mintimis ir Statutą apibūdino taip pat – kaip dvejopo charakterio teisės dokumentą, kurį, iš vienos pusės, sudarė Lietuvos įstatymas, įtvirtinęs Klaipėdos krašto autonominių

⁷⁶ Bruns, Viktor, „Die Memelfrage“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 6 (1936): 663.

⁷⁷ Rėmeris, *supra note*, 56: 180.

⁷⁸ Robinzonas, *supra note*, 61: 41.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ Römer's, Michel, „Le problème juridique du „vacuum“ dans le statut du territoire autonome de Memel“, *Revue de Droit public et de science politique* (juillet–août–septembre 1936): 482–483.

⁸¹ Rėmeris, *supra note*, 56: 180.

institucijų kompetenciją, o iš kitos pusės Statutas buvo tarptautinio dokumento priedas⁸².

J. Robinzonas įvardijo Statutą „kontraktualiai tarptautiniu“ ir „autonomiškai valstybiniu aktu“. Kadangi jis buvo sudarytas valstybių signatarių, jis yra „kontraktualus“, be to, pagal Konvencijos 16 straipsnį, Statutas yra sudedamoji Konvencijos dalis. Tačiau jo „autonomiškai valstybinis“ pobūdis atskleidžiamas preambulėje konstatuojant, kad Statutas nustatomas Lietuvos Respublikos („Lietuvos Respublikos valios emanacija“). Kadangi jis yra Lietuvos valstybinės teisės dalis, jo turinyje išskiriamos valstybės signatarės iš Statuto nuostatų keitimo procedūros, – nurodoma Statuto 38 straipsnyje. Taigi, J. Robinzono tvirtinimu, Statutas yra valstybinės teisės aktas, paskelbtas tarptautiniu susitarimu⁸³.

D. Krivickas buvo panašios nuomonės. Jo teigimu, Lietuva nustatė Statutą kaip Klaipėdos krašto konstituciją, vadinasi, tai Lietuvos įstatymas, tačiau sykiu ir integrali tarptautinės sutarties dalis. Taip pat jis Statuto nacionalinę prigimtį aiškino tuo, kad tarptautinių sutarčių privalomumas kyla iš vidaus, o ne iš tarptautinės teisės principų (žr. monografijos V dalies 5 skyrių):

„Lietuvos Respublika, vykdydama savo tarptautinius pasižadėjimus, išleido įstatymą, vadinamą Klaipėdos Statutu, kuris yra identinis Klaipėdos Statutui, pridėtam prie Klaipėdos Konvencijos.“⁸⁴

Ko gero, griežčiausių pažiūrų šiuo klausimu buvo T. Petkevičius. Jis tvirtino, kad iš Statuto preambulės darytina išvada, kad Krašto autonomija pagrįsta Lietuvos Respublikos įstatymu ir Kraštui Statutas nėra sutartis, o nacionalinis Lietuvos įstatymas⁸⁵. Tokios pačios nuomonės laikėsi ir Lietuvos Respublikos atstovas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje V. Sidzikauskas⁸⁶.

⁸² Matulionis, Jonas, „Klaipėdos krašto autonomija“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1934, f. VUB RS, f.85-VDU323), 16.

⁸³ Robinzonas, *supra note*, 61: 232.

⁸⁴ Krivickas, *supra note*, 53: 45.

⁸⁵ Petkevičius, Tadas, „Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūra“, *Teisių fakulteto darbai* 6, 14 (1932): 604.

⁸⁶ P. Sidzikausko kalba Teismo posėdžiuose 1932 m. birželio 13 ir 14 d., *supra note*, 6: 146.

Kaip minėta, vokiečių teisininkai buvo priešingos nuomonės. Jie tvirtino, kad Statutas yra tarptautinis dokumentas ir Klaipėdos kraštas kilęs iš tarptautinės sutarties (žr. monografijos V dalies 10 skyrių).

1.1.3. Klaipėdos krašto konvencijos ir statuto nuostatos, atskleidžiančios suverenumo ir autonomijos santykį

1.1.3.1. Konvencijos 1 ir 15 straipsniai

Klaipėdos krašto konvencijos 1 straipsnis įtvirtino, kad Lietuvai perduodamas Klaipėdos kraštas, visos teisės ir titulai, kuriuos savo nuožiūra tvarkė valstybės signatarės, perimdamos šį Kraštą iš Vokietijos, vadovaujantis Versalio taikos 99 straipsniu, Konvencijoje numatytais sąlygomis. M. Römeris šį straipsnį traktavo taip: valstybės signatarės perdavė mandatą Lietuvai ir taip jį pratęsė per Lietuvos suverenumą. Be to, minėto straipsnio nuostata apibrėžė Lietuvos galią laisvai valdyti Klaipėdos kraštą, kiek tai susiję su suverenumu ar jo valdymo perleidimu. Suverenumu Klaipėdos krašto kontekste teisininkas laikė absoliučią teisę naudotis ir turėti savo žinioje kiekvieną valstybės teritorijos dalį. Taigi, pasak mokslininko, Konvencijos 1 straipsnio nuostata sutvirtintas Klaipėdos krašto sujungimas su Lietuva. Šiuo atveju Lietuva galėjo tikėtis pagalbos iš Santarvės valstybių, jei kas nors kėsintųsi į Lietuvos suverenumą ir veiktų prieš Versalio taikos nustatytą teisinę tvarką⁸⁷.

Konvencijos 15 straipsnyje numatyta, kad Krašto suvereniteto teisės ar jų vykdymas negali būti perduotas be valstybių signatarių sutikimo. Šią nuostatą M. Römeris pavadino teritorinio įsigijimo saugumo užtikrinimu. Saugumą turėjo garantuoti valstybės signatarės, tęsdamos jų perduoto mandato įsipareigojimus, užtikrindamos „padarinių“ pastovumą prieš bet kokią mėginimą jį sugriauti. Kitaip tariant, Lietuva turėjo teisę į valstybių signatarių pagalbą prieš bet kokią smurtą ar smurto grėsmę, nukreiptą prieš Lietuvos teritorijos neliečiamumą Klaipėdos atžvilgiu⁸⁸.

1.1.3.2. Konvencijos 2 straipsnis ir Statuto 1 straipsnis

Klaipėdos krašto konvencijos 2 ir Statuto 1 straipsniai reglamentavo, kad Klaipėdos kraštas sudarys Lietuvos suvereniteto vienetą, kuris naudosis įstatymų leidžiamosios, teisminės, administracinės ir finansų

⁸⁷ Roemeris, *supra note*, 66: 2.

⁸⁸ *Ibid.*

autonomija neperžengdamas Statuto. M. Römeris šį straipsnį traktavo taip: Klaipėdos kraštas pavestas Lietuvai, tad Lietuva viena valdo priemonės paveikti kraštą, „sudrausti“ bet kurį autonominės institucijos neteisėtą ar „įžeidžiantį Lietuvos suverenumą“, ar „klastojantį autonominių režimą aktą“. Šiuo atveju Lietuva negali reikalauti iš valstybių signatarių intervencijos prieš Krašto institucijas, kad šios jas sudraustų ir pan., nes jos neturi suvereno teisių taip kaip Lietuva – juk valstybės signatarės šias teises perleido Lietuvai. Pasak M. Römerio, jeigu Lietuva kreiptųsi į tarptautines institucijas, kad šios įsikištų dėl autonominių institucijų neteisėto veikimo ar neveikimo, tai Lietuva paneigtų savo pačios suverenumą. O tai nėra numatyta Konvencijoje. Teisininkas griežtai pabrėžė, kad priemonės reaguoti į autonominių institucijų kišimąsi į suvereno teises gali būti nustatomos tik pačios valstybės. Kitaip – tai būtų tolygu savo paties suvereniteto išsižadėjimui ir konvencinės struktūros pažeidimams⁸⁹.

Pasak M. Römerio, Konvencijos 2 straipsnis ir Statuto 1 straipsnis liudija tai, kad Kraštas yra Respublikos dalis. Tokia buvo statutinė konstrukcija, kurią galiausiai patvirtino ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas, priimdamas sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, – buvo atmestas siūlymas padalyti suverenitetą tarp Lietuvos Respublikos ir Krašto, griežtai pripažįstant Lietuvos suverenitetą⁹⁰.

1.1.3.3. Konvencijos 17 straipsnis

Įsteigus Statutinį Teismą, vokiečių teisininkai ne kartą pabrėžė, kad tokios nacionalinės institucijos įsteigimu Lietuva siekė išvengti tarptautinės atsakomybės, kuri buvo nustatyta Konvencijos 17 straipsnyje, ir sukūrė paralelią tarptautinei nacionalinę instituciją (žr. monografijos IV dalies 3 skyrių). Minėtame straipsnyje nurodoma, kad Tautų Sąjungos Tarybos narės galėjo atkreipti Tautų Sąjungos Tarybos dėmesį dėl kiekvieno Konvencijos nuostatos pažeidimo, o atsiradus nuomonių skirtumams dėl teisės ir fakto klausimų tarp Lietuvos vyriausybės ir kurios nors Tautų Sąjungos Tarybos Didžiosios Santarvės valstybės, kyla tarptautinio pobūdžio ginčas, kurį, reikalaujant Tautų Sąjungos Tarybos Didžiosios Santarvės valstybėms, turi nagrinėti Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas. M. Römeris

⁸⁹ Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 7 d., Nr. 260, 2.

⁹⁰ Römer'is, Michel, „La juridiction dite „Statutaire“ en Lithuanie en ce qui concerne le Territoire autonome de Memel“, *Revue internationale française du Droit des gens*, t. II, 5 (1936): 364.

tarptautinio pobūdžio Lietuvos atsakomybę aiškino kaip Statutu numatytą jos pareigą išsaugoti autonomiją. Šis išsaugojimas – tai jos tarptautinis įsipareigojimas. Už tai Lietuvai galėjo būti taikoma tarptautinė atsakomybė. O Tautų Sąjungos Taryba ir Teisingumo Teismas kaip tik ir buvo tos tarptautinės atsakomybės sergėtojai⁹¹. Taigi, teisė kreiptis į Tautų Sąjungos Tarybą priklausė kiekvienam Tautų Sąjungos Tarybos nariui, taip pat ir valstybėms, kurios nėra Konvencijos signatarės. Lietuva nebuvo Tautų Sąjungos Tarybos narė, tad ji negalėjo kreiptis į Tarybą dėl Konvencijos nuostatų pažeidimo⁹². R. Valsonokas taip pat rašė:

„<...> krašto organai, stengdamiesi išspręsti bet kurį eilinį ginčą su valstybės organais, atsišaukia į Tautų Sąjungos, kurios forume tas ginčas automatiškai įgyja tarptautinio pobūdžio. <...> valstybės organai tuo keliu naudotis negali: visų pirma todėl, kad Klaipėdos kraštas, neturėdamas aktyvios legitimacijos teisės, negali būti atsakovu, o Lietuvos vyriausybė, nebūdama T. S. Tarybos narys, negali būti ieškovu, <...>. Taigi <...> kylant ginčams tarp valstybės ir krašto organų, pastarieji faktinai naudojasi privilegija kiekvieną ginčą, pateisinamąjį konstitucinei jurisdikcijai, perkelti į tarptautinės conciliacijos bei jurisdikcijos instancijas.“⁹³

Dėl kreipimosi į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą J. Robinzonas pabrėžė, kad Konvencijos 17 straipsnio 2 dalis reiškia vienašališką Lietuvos įsipareigojimą kitoms valstybėms signatarėms, kitaip tariant, į Teismą galėjo kreiptis Didžiosios Santarvės Valstybės, Tautų Sąjungos Tarybos narės. Lietuva negalėjo⁹⁴.

Taigi, Statutinis Teismas niekaip negalėjo sudaryti konkurencijos Tautų Sąjungos Tarybai ir Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui (žr. monografijos I dalies 1.2, V dalies 1.5 poskyrius). Jis turėjo nagrinėti ginčus, kilusius tarp valstybės centrinės valdžios ir autonominio krašto institucijų, o ne tarp valstybių signatarių. Taigi, ne veltui Lietuvos politikai, teisininkai klausdavo:

⁹¹ Römeris, *supra note*, 90: 366.

⁹² Robinzonas, *supra note*, 61: 174.

⁹³ Valsonokas, *supra note*, 73: 241–242.

⁹⁴ Robinzonas, *supra note*, 61: 187.

„Bet kuriuo būdu gali būti įvykdoma autonominių organų priežiūra? Kur autonominiai organai gali pasiskusti, jeigu centro vyriausybė įžeidžia autonomijos teisę? Kurios gali būti sankcijos? <...> Bet kokias sankcijas reikėtų teikti ir kaip patikrinti tų sankcijų teisėtumą, jeigu autonominiai organai neatlieka savo prievolių, jeigu valdininkai užgauna Lietuvos valstybės suverenitetą arba atsisako pildyti bendrus visai Lietuvai įstatymus? Antra vertus, ir centro vyriausybė kartais gali neteisėtai įsikišti į krašto autonomijos sritį. <...> Užtat valstybinio teismo įstatymas ir Klaipėdos krašto prievolėms įvykdyti įstatymas yra visiškai pribrendęs <...>“⁹⁵.

1.1.3.4. Statuto 6 straipsnis

Klaipėdos krašto statuto 6 straipsnis įtvirtino, kad, nesant priešingų dispozicijų Statute, Klaipėdos krašto autonominės institucijos vykdys savo įgaliojimus pagal Statutą ir prisitaikydamos prie Lietuvos Konstitucijos principų. Vyriausiojo Tribunolo visuotinis susirinkimas, aiškindamas šį straipsnį pažymėjo, kad Krašto autonominėms institucijoms Lietuvos Valstybės Konstitucijos nuostatos privalomos tiek, kiek neprieštarauja Statutui. Tai reiškė, kad autonominis įstatymų leidėjas negalėjo nustatyti tvarcos, prieštaraujančios Lietuvos Valstybės Konstitucijai. Toks teisės aktas kartu prieštarautų Statutui⁹⁶. Statuto 6 straipsnis iš esmės taip pat simbolizavo Lietuvos suvereno teisės Krašto atžvilgiu. Maža to, Statuto 6 straipsnio nuostata tarnavo gubernatoriaus veto (valstybinės priežiūros priemonės autonomijos atžvilgiu) autonominiams įstatymams kaip vienas iš pagrindų, numatytų Statuto 16 straipsnyje. Rengiant Statutinio Teismo įstatymą planuota, kad šis pagrindas taip pat bus ir administracinių ir neįstatyminių Seimelio priimtų aktų teisėtumo kriterijumi⁹⁷.

1.1.3.5. Statuto 7 straipsnis

Klaipėdos krašto statuto 7 straipsnis nustatė, kad tik Lietuvos Respublikos kompetentingoms institucijoms priklauso valdymo sritys, nepriskirtos

⁹⁵ Dokumentai apie Vokietijos skundo Tautų Sąjungai dėl padėties Klaipėdos krašte svarstymą. 1931 m. sausio 8 d. *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap., 7, b. 1080, l. 296–297.

⁹⁶ 1928 m. birželio 15 d. Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo nutarimas, kuriuo buvo atsakyta į Teisingumo ministro pasiūlymą apsvarstyti Klaipėdos krašto teismo skelbimo tvarkos klausimą. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 264.

⁹⁷ Statutinio Teismo aiškinamasis raštas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 27.

autonominėms institucijoms. Šį straipsnį minėjo ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas, nagrinėdamas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą. Jis konstatavo, kad nesiekta padalyti suverenumą dviem teritorijoms. Krašto autonomija turi neperžengti Statuto, o Lietuva gali naudotis savo suvereno teisėmis į Kraštą atsižvelgdama į apribojimus. Teismas, remdamasis Konvencijos 1, 2 straipsniais, Statuto 1 ir 7 straipsniais, konstatavo, kad negalima vadovautis tuo, kad Statute nėra įsakmių nuostatų ir siaurinti Lietuvos suverenumą bei plėsti Krašto autonomiją ar atvirkščiai. Teismas nurodė, kad autonomijos vykdymas tegalimas pagal Statutą ir iš Lietuvos suverenumo išplaukiančios teisės, neprieštaraujančios Konvencijai ir jos priedams⁹⁸:

„Tad visa tai, kas Lietuvos centro valdžios galiai statuto nedraudžiama, kas iš jos statuto neatimama, tatau savaime yra jos galioje. <...> iš šios pirmos Lietuvos suverenumo išvados, būtent, kad visos autonominės Klaipėdos krašto teisės eina iš statuto ir tikrai iš jo, nes jokio kito titulo neturi, ir kad visa tai, kas iš statuto neišplaukia, įeina į Lietuvos suverenumo galią (tai yra ne tikrai suverenumo logikos išvada, bet ir statuto 7 str. teksto tezė) <...>“⁹⁹.

J. Robinzonas, siekdamas atremti vokiečių teisininko nuomonę dėl to, kad Statutinis Teismas neturėjo teisės spręsti dėl autonominio įstatymo atitikimo Statutui, ypač jei tas įstatymas recepuotas iš Vokietijos teisinės sistemos, taip pat tai, kad tikrinti įstatymų atitiktį Statutui priderėjo tik autonominiams teismams, tvirtino, kad tokia funkcija nėra priskirta autonominėms institucijoms, o tai reiškė, kaip nurodyta Statuto 7 straipsnyje, kad tai priklausė valstybės kompetentingoms institucijoms, t. y. Statutiniam Teismui¹⁰⁰ (plačiau žr. monografijos V dalies 4 skyrių).

D. Krivickas, tyrinėdamas suvereno teisių ir autonomijos santykį, irgi rėmėsi Statuto 7 straipsniu siekdamas atremti vieno iš valstybių signatarių atstovų svarstymus nagrinėjant Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą. Buvo kvestionuojama tarptautinių sutarčių sudarymo tvarka tvirtinant, kad Lietuvos Respublikos sudaryta tarptautinė sutartis negalėtų įsigalioti be autonominių institucijų bendradarbiavimo. Tai reikštų, kad

⁹⁸ Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, *supra note*, 6: 262–263.

⁹⁹ M. R. „Haagos 1932.VIII.11 sprendimo principai“, *Vairas*, Nr. 2 (1933): 188.

¹⁰⁰ Robinzonas, *supra note*, 44: 347.

nacionalinių institucijų kompetencija sudaryti tarptautines sutartis priklausytų nuo autonominių institucijų valios, o tai paneigtų Lietuvos suvereno teises. Pagaliau, pasak D. Krivicko, tai prieštarautų Statuto 7 straipsniui, nes, remiantis Statutu, autonominėms institucijoms nesuteikti įgaliojimai sudaryti tarptautinių sutarčių, o tik priimti jų įgyvendinimo priemonės, tad autonominės institucijos privalo įgyvendinti Lietuvos Respublikos sudarytas sutartis. Be to, atkreiptas dėmesys į tai, kad Kraštas nėra tarptautinės teisės subjektas¹⁰¹. Tarptautinės teisės subjektas yra Lietuva (plačiau žr. monografijos V dalies 1.1 poskyrį, 5 skyrių).

1.1.3.6. Statuto 10 ir 12 straipsniai

Pagal Klaipėdos krašto statuto 10 straipsnio 2 dalį, autonominės įstatymų leidžiamosios valdžios – Seimelio – priimti įstatymai turėjo būti per vieną mėnesį paskelbti gubernatoriaus, jeigu nebus panaudota Statuto 16 straipsnyje numatyta veto teisė. Statuto 12 straipsnio 2–4 dalyse nurodyti gubernatoriaus įgaliojimai autonominės įstatymų leidžiamosios valdžios srityje: susitarus su Direktorija sušaukti Seimelį, uždaryti ar atidėti Seimelio nepaprastuosius posėdžius, sušaukti Seimelį, pareikalavus bent trečdaliui Seimelio narių, paleisti Seimelį.

Šiuos straipsnius M. Römeris traktavo taip: valstybės centrinės valdžios kišimasis į autonomijos sritis tikslingumo klausimais neįmanomas, išskyrus tiek, kiek tai numatyta Statutu, pavyzdžiui, Krašto gubernatoriaus veiksmai šaukiant nepaprastąją Seimelio sesiją, sesijų uždarymas, atidėjimas, Seimelio paleidimas, autonominių įstatymų promulgacija. Visi šie veiksmai liudija aktyvų valstybės centrinės valdžios dalyvavimą autonominiame mechanizme padedant gubernatoriui. Tad jeigu valstybės centrinė valdžia kištųsi į kitas Statute numatytas autonomijos sritis, tai būtų neteisėta ir varžytų autonominius organus laisvai apsispręsti dėl savo veiksmų tikslingumo neperžengiant Statuto¹⁰². Be to, Seimelio paleidimo, autonominių įstatymų promulgavimo atvejais gubernatorius veikia ne kaip valstybės suvereno organas, o kaip autonominės valdžios organas, nes jis to nedaro savarankiškai, o tik gavęs šiems veiksams Direktorijos pritarimą¹⁰³.

¹⁰¹ Krivickas, *supra note*, 53: 35–36.

¹⁰² Roemeris, Mykolas, „Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 5 d., Nr. 258, 2.

¹⁰³ Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 8 d., Nr. 261, 2.

1.1.3.7. Statuto 16 ir 17 straipsniai

Klaipėdos krašto statuto 16 straipsnis nustatė gubernatoriaus veto teisę visiems autonominiams įstatymams, kuriais peržengiama autonominių institucijų kompetencija arba nesilaikoma Statuto 6 straipsnio dispozicijos, arba Lietuvos tarptautinių įsipareigojimų. Statuto 17 straipsnio 2 dalis nustatė gubernatoriaus teisę skirti Klaipėdos krašto direktorijos pirmininką, kuris galėjo eiti savo pareigas tik turėdamas Seimelio pasitikėjimą, Seimeliui išreiškus nepasitikėjimą Direktorija turėjo atsistatydinti.

M. Römeris apie Statuto 16 straipsnį, 17 straipsnio 2 dalį ir 6 straipsnį kalbėjo taip: šios dvi Klaipėdos krašto gubernatoriaus priemonės – veto ir Direktorijos pirmininko skyrimas – nustatytos tam, kad valstybės centrinė valdžia padedant gubernatoriui užtikrintų sklandų santykį tarp autonomijos ir suvereno teisių. Tai priežiūros priemonės, suteikiamos centrinei valdžiai. Tai reiškė, pasak teisininko, kad gubernatorius pats nedalyvauja autonominių įstatymų leidimo procese, bet savo veto teise gali pasipriešinti neteisėtam autonominiam įstatymui. Tai, kad veto teisei ir Direktorijos pirmininko atšaukimui iš pareigų nereikia Direktorijos pritarimo, liudija, kad šiuo vaidmeniu gubernatorius veikia kaip valstybės suvereno organas, o ne kaip Krašto vidaus mechanizmo organas, kai jo veiksmams reikia Direktorijos sutikimo. Taigi veto teisė yra svari priežiūros priemonė, suteikta centrinės valdžios atstovui Krašte – gubernatoriui¹⁰⁴.

Statute numatytas suvereno teisių ir autonomijos santykis iš esmės buvo toks:

„<...> Lietuva turėjo naudotis visu savo suverenumu į perduotą Kraštą, išskyrus apribojimus, padarytus to suverenumo vykdymui, Klaipėdos Krašto autonomija tegalėjo reikšti tik jai nustatytose ir apibrėžtose ribose.“¹⁰⁵

Kaip tik dėl to Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas pabrėžė, kad Lietuvos suvereno teisės ir Krašto autonominės teisės yra skirtingo

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note, 6: 262.*

pobūdžio ir kad negalima naudotis Statuto tylėjimu plečiant autonomiją taip, kad ji įsibrautų į suvereno teises¹⁰⁶.

Vokiečių teisininkai priešingai traktavo Klaipėdos krašto autonomiją: Lietuvos valstybei priklauso tik tos sritys, kurios Statute *expressis verbis* nustatytos, o likusios sritys – Kraštui. Tai reiškė, kad Krašto kompetencija – bendroji, o ne atributyvinė¹⁰⁷, įgaliojimai ne išvestiniai, o originalūs, jų šaltinis – ne Statutas, o pats Kraštas, Kraštas turi savo žinioje suverenumą, tiesa, fragmentišką, apribotą Statuto. Taigi, pasak Vokietijos teisininkų interpretacijos, Statutas – ne Krašto autonomijos aktas, o unijos sutartinis aktas tarp dviejų valstybinių vienetų, Kraštas laikytinas freištatu arba bent jau staatsfragmentu¹⁰⁸.

1.2. Suvereno teisių ir autonomijos ryšys su Statutiniu Teismu

Iš įvardytų Klaipėdos krašto konvencijos ir Statuto straipsnių matyti, kad buvo nustatytas tam tikras autonominis arba suvereno teisių ir autonomijos, arba valstybingumo ir autonomijos santykio režimas, kuris, viena vertus, atrodė pakankamas (pavyzdžiui, gubernatoriaus veto teisė autonominiams įstatymams, jo teisė paskirti Direktorijos pirmininką), kita vertus, nepakankamas, nes nebuvo nustatytų jokių suvereno taikomų priežiūros priemonių autonominės administracinės valdžios aktams. Antai ir M. Römeris pastebėjo, kad veto teisė yra užtekta priemonė autonominių įstatymų leidėjui. Tačiau to paties jis negalėjo pasakyti apie autonominės vykdomosios valdžios priežiūrą¹⁰⁹. Remiantis teisine logika negalėjo būti taip, kad įstatymų leidžiamajai valdžiai numatyta valstybinės priežiūros priemonė, o vykdomajai – ne. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje taip pat pažymėjo, kad nėra nieko, kas primintų veto teisę autonominiams įstatymams

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ „Atributyvinė kompetencija – įstatyme tiksliai nusakyta, išvardyta kokio nors organo kompetencija, kitaip negu bendroji kompetencija, kuri esti konkrečiai neapibrėžta, įstatymo nustatyta bendrais žodžiais.“ Römeris, *supra note*, 56: 500.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 187.

¹⁰⁹ Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 10 d., Nr. 262, 2.

autonominių vykdomosios valdžios institucijų atžvilgiu¹¹⁰, ir kad taip negali būti, kad Konvencijos rengėjai norėjo palikti Lietuvos valstybę be jokios priemonės tada, kai autonominė administracinė valdžia pažeidžia Statutą peržengdama savo kompetenciją¹¹¹. Todėl byloje buvo pripažinta dar viena valstybinės priežiūros priemonė, taikoma administracinei valdžiai, – gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką remiantis Teisingumo Teismo nustatytais sąlygomis. Vėliau M. Römeris tvirtino, kad ši priemonė negali būti vienintelė, taikytina autonominei vykdomajai valdžiai. Ji gali būti naudojama tik susiklosčius ypatingoms aplinkybėms. Kitiems atvejams, pasak teisininko, turėtų būti taikomos kitos priemonės, pavyzdžiui, Statutinio Teismo kompetencija¹¹².

Taigi, Klaipėdos krašto statute identifiikuota spraga. Jame nebuvo nuostatų dėl valstybinės priežiūros priemonių autonominėms administracinėms institucijoms. Tačiau M. Römeris akcentavo, kad priežiūros priemonių, norint išsaugoti Lietuvos galias išlaikyti autonomiją neperžengiant Statuto, nereikia ieškoti tiesiogiai įvardytų Konvencijos ar Statuto tekste. Jo nuomone, kiltų anarchija, „valstybinė nesąmonė“, jei valstybė neturėtų savo žinioje jokių priemonių siekdama atstatyti pažeistą teisinę tvarką, griūvantį teisinį mechanizmą. Akivaizdu, kad valstybės signatarės neturėjo omenyje anarchijos. Todėl teisininkas neabejodamas konstatavo, kad priežiūros priemonių šaltinis glūdi pačiame Lietuvos suverenumo, o tos priemonės turėjo būti suderintos su autonomijos mechanizmu¹¹³. Be to, atkreiptas dėmesys į tai, kad kai tik autonominė institucija peržengia autonomijos ribas, centrinė valdžia tučtuojau privalo reaguoti¹¹⁴. Juk ji atsakinga tarptautiniu mastu už tinkamą Konvencijos ir Statuto vykdymą, kurį atlieka autonominės institucijos, be to, Kraštas pavaldus Lietuvos suverenitetui. Todėl, pasak M. Römerio, jeigu Statute palikta spraga, Lietuva gali ją užpildyti įstatymu ir tai yra jos kaip suvereno teisė¹¹⁵. M. Römeris turėjo mintyje Statutinį Teismą ir įstatymų projektų paketą, kuriuo buvo siekiama įtvirtinti šio teismo kompetenciją ir teisinį statusą (žr. monografijos III dalį).

¹¹⁰ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note, 6: 264.*

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² Römeris, *supra note*, 109: 2.

¹¹³ Römeris, *supra note*, 89: 2.

¹¹⁴ Römeris, *supra note*, 103: 2.

¹¹⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. balandžio 1 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 115.

Kylantys nesklandumai tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto (žr. monografijos I dalies 4 skyrių) vertė Lietuvos vyriausybę ieškoti teisinių priemonių apsaugoti suvereno teises, vengti konfliktų, nuolatos pasiekiančių tarptautinę areną. Dvi priemonės buvo aiškiai įvardytos Statute – gubernatoriaus veto teisė ir jo teisė paskirti Direktorijos pirmininką. Trečia priemonė – atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų susiklosčius atitinkamoms sąlygoms – buvo pripažinta Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo išnagrinėjus Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą (žr. monografijos I dalies 3 skyrių). Ketvirtoji priemonė turėjo būti Statutinis Teismas – nacionalinė teisminė institucija. Šios keturios priemonės turėjo sudaryti valstybinės priežiūros teisinių priemonių sistemą siekiant apsaugoti Lietuvos suverenumą santykyje su Krašto autonominėmis sritimis¹¹⁶.

2. 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucija ir *Reichsrecht bricht Landrecht* principas

M. Römeris pirmuoju valstybinės priežiūros teisinio reguliavimo rengimo iniciatoriumi įvardijo T. Petkevičių¹¹⁷. Šis siekė apibendrinti 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucijos tezes dėl tiesioginio centrinės valdžios kišimosi į federacijos narių santykius ir jų veiksmus, taip pat dėl vok. *Reichsrecht bricht Landrecht* (Reicho teisė pažeidžia žemių teisę) principo. Šios tezės buvo nustatytos minėtos Konstitucijos 13 ir 48 straipsnyje. Šis straipsnis įtvirtino tai, kad, kuriai nors žemei nevykdant konstitucijos arba įstatymų, Reicho prezidentas gali priversti tai padaryti ginkluota jėga:

„(1) Jei žemė nevykdo savo pareigų, nustatytų jai pagal Imperijos Konstituciją arba Imperijos įstatymus, Reicho prezidentas gali ginkluota jėga priversti ją tai padaryti.

(2) Jei visuomenės saugumas ir tvarka Vokietijos Reiche yra rimtai sutrikdyta arba iškyla pavojus, Reicho prezidentas gali imtis būtinų

¹¹⁶ Apie šią keturių teisinių priemonių sistemą rašė M. Römeris. Žr.: Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 11 d., Nr. 263, 2 (žr. monografijos V dalies 1.3, 1.4 poskyrius).

¹¹⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1933 m. kovo 24 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 474.

priemonių visuomenės saugumui ir tvarkai atkurti, prireikus pasitelkdamas ginkluotas pajėgas. <...>.

(3) Reicho prezidentas nedelsdamas informuoja Reichstagą apie visas priemones, kurių buvo imtasi pagal šio straipsnio 1 arba 2 dalį. Reichstago prašymu priemonės turi būti sustabdytos.

(4) Iškilus neišvengiamam pavojui, žemės vyriausybė gali imtis 2 dalyje aprašytų laikinųjų priemonių savo sričiai. Priemonės turi būti sustabdytos Reicho prezidento arba Reichstago prašymu.

<...>¹¹⁸.

M. Römeris minėtos konstitucijos 48 straipsnyje nustatytą principą įvardijo kaip tiesiogiai kylantį iš valstybės suvereno teisių, reiškiantį, kad valstybės centrinė valdžia tiesiogiai įsikiša ir šis įsikišimas yra beribis siekiant, kad viešoji funkcija būtų įvykdyta ir truktų tol, kol tai bus pasiekta¹¹⁹. Atitinkamai buvo formuluojamos ir nuostatos autonomijos valstybinę priežiūrą reglamentuojančių teisės aktų projektuose. T. Petkevičius siekė suformuluoti nuostatas Klaipėdos kraštui dėl tiesioginio Lietuvos valstybės valdžios kišimosi autonominių institucijų neveikimo ir Krašto statutui prieštaraujančio veikimo atvejais¹²⁰:

„Visais atsitikimais, kai Klaipėdos krašto vietos organais Lietuvos Valstybės Konstitucijos arba Klaipėdos krašto Statuto jiems uždėtos prievolės nevykdys, o paragrafuose 2-me ir 3-me nurodytos priemonės dėl kurios nors priežasties nebus pritaikomos, tai Valstybės Prezidentas šiai prievolei įvykdyti turi teisės imtis visų priemonių neišskiriant ginkluotos pajėgos panaudojimo.“¹²¹

Panašias nuostatas formulavo ir M. Römeris savo parengtame Autonomijos garantijų įstatyme:

¹¹⁸ „Die Verfassung des Deutschen Reiches („Weimarer Reichsverfassung“) 11. August 1919“, Verfassungen der Welt, žiūrėta 2023 m. kovo 12 d., <https://www.verfassungen.de/de19-33/verf19-i.htm>.

¹¹⁹ Römeris, *supra* note, 1: 464.

¹²⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1933 m. kovo 24 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 474.

¹²¹ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 103–107 (žr. monografijos priedus).

„Jei autonominis Lietuvos Respublikos Kraštas nevykdo jam Valstybės Konstitucijos ar jo autonomijos statuto uždėtų pareigų tiek valstybės tiek to krašto autonomijos atžvilgiu, tai Respublikos Prezidentas ginkluotos pajėgos pagalba gali jį priversti tai padaryti ir tiesiog per savo paskirtus organus vykdyti tai, kas to krašto autonomijos statuto yra jo autonominių organų kompetencijai bei galiai rezervuojama.“¹²²

Tokių nuostatų būta ir K. Žalkausko Įstatymo dėl atskirų Lietuvos kraštų autonomiško tvarkymosi¹²³, ir A. Kriščiukaičio Lietuvos Respublikos autonominio krašto statuto vykdymo įstatymo parengtuose projektuose¹²⁴.

Ilgainiui šių nuostatų atsisakyta. Apskritai 1930–1932 m. rengtuose Statutinio Teismo ir autonomijos kontrolę reglamentuojančių įstatymų projektuose vyravo valstybės tiesioginio įsikišimo principas, o Statutinis Teismas buvo skirtas autonominių institucijų skundams dėl tokio centrinės valdžios tiesioginio kišimosi nagrinėti. Tiesioginio įsikišimo nuostatų atsisakyta, kai Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismas priėmė sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje (plačiau žr. monografijos II dalies 2.1 poskyrį).

Reichsrecht bricht Landrecht principą M. Römeris laikė unitariniu, o ne federaciniu, paliekančiu junginio narius be apsaugos nuo centrinės valdžios kišimosi į jų kompetenciją, demonstruojančiu stiprią centrinę galią. Šį principą, remdamasis galiojančia praktika, teisininkas aiškino taip:

„<...> federacijoje centro įstatymas „laužo“ federacijos nario įstatymą ir kad esant kolizijai tarp dviejų įstatymų, kurių vienas būtų centro, antras gi – federacijos nario išleistas, pastarasis turėtų būti be jokių rezervų paaukotas pirmajam, kaip jo atžvilgiu vyresniajam ir ponaujančiam, tad ir teisiškai pajėgesniam. <...> federacijos nario įstatymas, prieštaraujantis federacijos centro įstatymui, būtų tolygus šiaip nekonstutucingam įstatymui.“¹²⁵

¹²² Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 100–102 (žr. monografijos priedus).

¹²³ *Ibid.*, 109–110.

¹²⁴ *Ibid.*, 98–99.

¹²⁵ Römeris, Mykolas, *Unitarinė valstybė ir valstybiniai junginiai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008), 105.

Teisininko nuomone, šis principas jokių būdu negalėjo reikšti federacijos esmės. Atvirkščiai, federalinio konstitucingumo apsauga turėjo būti teisminė, vienodai taikytina reaguojant į neatitinkančius konstitucijos ir žemių, ir federacijos aktus, o, esant kolizijai tarp žemės ir federacijos teisės aktų, sudraudžianti bet kurio įstatymo leidėjo priimtą prieštaraujančią konstitucijai aktą¹²⁶. M. Römeris *Reichsrecht bricht Landrecht* principo neaiškino Klaipėdos krašto kontekste, tačiau dienoraščiuose jis paminėjo šį principą kartą, kai prisiminė Statutinio Teismo teisinį statusą ir kompetenciją reglamentuojančių teisės aktų rengimo pradžią nurodydamas, kad T. Petkevičius pirmasis inicijavo šių aktų rengimą¹²⁷. Matyt, buvo mąstyta apie *Reichsrecht bricht Landrecht* principo įdiegimą. Vertinant išlikusių įstatymų projektus šios idėjos atsisakyta.

Taigi, 1919 m. Veimaro Konstitucijos 48 straipsnio nuostatos ir *Reichsrecht bricht Landrecht* principo tyrinėjimai paskatino diskusijas dėl teisinių priemonių sistemos siekiant apsaugoti Lietuvos suvereno teisės Klaipėdos krašto autonominių sričių santykyje. Ilgainiui šios diskusijos išsirutuliojo iki Statutinio Teismo įsteigimo idėjos ir jos realizavimo.

3. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas ir jo reikšmė steigiant Statutinį Teismą¹²⁸

„Iš tikrųjų teisinio akto interpretacija
turi nustatyti akto dalyvių galią,
bet ne paradoksus.“¹²⁹

(M. Römeris, 1933)

Statutinio Teismo steigimui didelės reikšmės turėjo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo

¹²⁶ *Ibid.*, 106.

¹²⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1933 m. kovo 24 d.). LMAVB RS, f. 138–2260, l. 474.

¹²⁸ Nedidelis šios dalies fragmentas yra paimtas iš autorės straipsnio: Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose I dalis“, *Logos* 113 (2022): 208–222.

¹²⁹ M. R., *supra note*, 99: 190.

byloje. Nors Statutinio Teismo įstatymo ir kitų su jo kompetencija susijusių įstatymų projektų rengimas buvo pradėtas dar 1930 m., tačiau minėta tarptautinė byla iš esmės pakeitė jų nuostatas – atsisakyta tiesioginių valstybės kišimosi priemonių ir dėl atitikimo Statuto nuostatoms palikta spręsti išimtinai teisminei institucijai – Statutiniam Teismui.

Trumpai apibūdintina Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos kilmė. 1931 m. gruodžio 17 d. Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkas O. Biotcheris kartu su dviem Krašto seimelio nariais išvyko oficialaus vizito į Berlyną susitikti su Reicho vyriausybės pareigūnais Užsienio reikalų ir Maitinimo ministerijose. Vokietijos konsulas Klaipėdoje vienam iš Seimelio narių išdavė liudijimą nurodymas, kad vizitas į Berlyną skirtas „derėtis su Vokietijos valdžios įstaigomis“ ir kad tai „yra svarbaus vokiečiams intereso“¹³⁰. Sužinojęs apie šį vizitą Krašto gubernatorius A. Merkys 1931 m. gruodžio 27 d. nurodė O. Biotcheriui nebeturįs juo pasitikėjimo ir patarė atsistatydinti. 1932 m. sausio 25 d. Seimelis pareiškė pasitikėjimą O. Biotcheriu. A. Merkys, nepaisydamas parodyto pasitikėjimo Krašto direktorijos pirmininku, 1932 m. vasario 6 d. atšaukė įsakymą, kuriuo paskyrė O. Biotcherį Direktorijos pirmininku nurodymas, kad šio asmens elgesys nesuderinamas su valstybės interesais ir kelia grėsmę valstybės viešai tvarkai. 1932 m. vasario 8 d. vokiečių vyriausybė, vadovaudamasi Klaipėdos krašto konvencijos 17 straipsnio 1 dalimi, iškėlė klausimą Tautų Sąjungos Taryboje. O. Biotcheris 1932 m. vasario 23 d. atsistatydino. Po kelių dienų gubernatorius Direktorijos pirmininku paskyrė politinėms partijoms nepriklausantį E. Simaitį. Seimelis, išklausęs naujai sudarytos Direktorijos deklaracijos, pareiškė ją nepasitikėjimą. Tą pačią dieną E. Simaitis perskaitė gubernatoriaus dekretą, kuriuo Seimelis, išreiškęs nepasitikėjimą naujai sudaryta Direktorija, buvo paleistas. 1932 m. balandžio 11 d. valstybės signatarės kreipėsi į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą ir pateikė šešis klausimus: (1) ar Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę atšaukti Direktorijos pirmininką; (2) jeigu Teismas į pirmą klausimą atsakytų teigiamai, ar šia teise naudojamas tik susiklosčius tam tikroms sąlygoms ir aplinkybėms ir kokios tos sąlygos bei aplinkybės turi būti; (4) jeigu teisė atšaukti Direktorijos pirmininką egzistuoja, susiklosčius atitinkamoms sąlygoms ir aplinkybėms, ar O. Biotcherio atšaukimas iš pareigų patenka į tas sąlygas ir aplinkybes; (5) ar E. Simaičio vadovaujamos Direktorijos sudarymas toms aplinkybėms yra teisėtas; (6) ar Krašto seimelio paleidimas, įvykdytas

¹³⁰ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note, 6: 6.*

1932 m. kovo 22 d., teisėtas, jeigu E. Simaičio vadovaujama Direktorija neturėjo Krašto seimelio pasitikėjimo¹³¹. Dar keletas dalykų svarbūs: pirma, Statuto 17 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad Direktorijos pirmininkas eina savo pareigas tol, kol turi Krašto seimelio pasitikėjimą. Antra, pagal 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 62 straipsnį tik Ministrų kabinetas galėjo vykdyti užsienio politiką¹³².

1933 m. M. Römeris publikavo straipsnį iš dviejų dalių, skirtą Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimui. Jame jis ir atskleidė Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos reikšmę Lietuvoje steigiant Statutinį Teismą¹³³.

Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendime esantį atsakymą dėl pirmo klausimo M. Römeris laikė svarbiausia iš Lietuvos pergalių šioje byloje. Teismas konstatavo, kad Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę atšaukti iš pareigų Direktorijos pirmininką, ir tokia priemonė, nesant kitų priemonių, turi būti panaudota kaip valstybės interesų apsauga esant rimtiems faktams (ar aktams), prieštaraujantiems Konvencijos ir jos prieduose įtvirtintoms normoms ir galintiems pažeisti Lietuvos suverenumą. Tokią Teisingumo Teismo poziciją M. Römeris laikė sutvirtinančia Lietuvos valstybinį suverenumą Krašto atžvilgiu:

„<...> principiškai pašalina bet kuriuos šiuo klausimu abejojimus ir likviduoja visokius Klaipėdos vokiečių arba Prūsų vokiečių mėginimus aiškinti teisinę Klaipėdos padėtį, kaip kažkokį quasi valstybinį status, išskiriantį šį kraštą iš Lietuvos.“^{134, 135}

¹³¹ *Ibid.*, 253.

¹³² Plačiau apie Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos kilmę žr.: Deviatnikovaitė, *supra note*, 128.

¹³³ M. R., *supra note*, 54.

¹³⁴ M. R., *supra note*, 99: 184.

¹³⁵ M. Römeris apie Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos reikšmę rašė ir vėliau: „Šio laimėjimo Haagoje padariniai mums yra be galo svarbūs ir reikšmingi. Svarbus ne tik tai pats šios bylos laimėjimas, kaip epizodas, bet ypatingai tarptautinio teismo sprendimu tam tikrų teisinių principų konstatavimas, kuris sulaužė visą vokišką legendą apie tariamą Klaipėdos pusiauvalstybingumą ir tarp Lietuvos ir Klaipėdos suverenumo padalinimą, kuriuo buvo iki tol stabdoma Lietuvos valstybinė akcija krašte. Haagos 1932.VIII.11 sprendimas atleido Lietuvą nuo vokiečių teisinių autoritetų hipnozo ir nuo teroro, kuriame ji buvo sustingusi per 10 metų.“ Žr.: Roemeris, *supra note*, 4: 3.

Tiesa, teisininkas atkreipė dėmesį į tai, kad ši Teismo pozicija nebuvo paremta Lietuvos vyriausybės motyvais, tačiau kai kuriais atžvilgiais dar stipriau pagrindė valstybinio suverenumo principą ir iš to išplaukiančias pasekmes¹³⁶. Apskritai M. Römeris Teisingumo Teismo motyvus, išdėstytus sprendime, laikė vienu iš brangiausių Lietuvai jos teisių turtu, kurio Teismas nesuteikė, o tik konstatavo, atnaujino, patikslino, sutvirtino¹³⁷. Kituose savo straipsniuose teisėjas *ad hoc* Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje pabrėžė, kad šios bylos sprendimo motyvai pagrindė tvirtą ir vieningą Lietuvos valstybės suverenumą, apimančią ir Krašto autonominę teritoriją, kad Konvencijos dalyviams svarbu buvo tai, kad Lietuvos suverenumas ir Krašto autonomija neliktų tik ant popieriaus, o būtų realūs. Profesorius aiškino, kad negali susiklostyti tokia padėtis, kai, autonominei institucijai peržengus savo kompetencijos ribas, valstybės centrinė valdžia neturėtų teisinių priemonių reaguoti į jos neteisėtą veiklą ar neveikimą. Tokia padėtis neigtų suverenumą ir prieštarautų Statuto nuostatom¹³⁸.

Pats Klaipėdos krašto direktorijos pirmininko atleidimas laikytinas epizodiniu. Tačiau šio epizodo reikšmė išryškėja suverenumo pasekmių sistemoje kaip vienas iš to suverenumo elementų. M. Römeris straipsnyje priminė, kad nagrinėjant bylą būta pastangų siaurinti Lietuvos suverenumo reikšmę ir užkirsti kelią bet kokioms jo pasekmėms, nors Krašto konvencijos 2 straipsnyje ir statuto 1 straipsnyje aiškiai įtvirtinta, kad Kraštas sudaro autonominę vienetą Lietuvos suverename. Teisininkas įvardijo pagrindines tezes, siaurinančias Lietuvos suverenumą. Antai tvirtinta, kad Lietuva neturi jokių teisių, kurios nėra įvardytos Konvencijoje ir jos prieduose, įrodinėta, kad visa, kas nenustatyta Konvencijoje ir jos prieduose, paliekama Krašto autonomijai. Tai reikštų, kad už suverenumo ribų yra dar kažkoks fragmentinis, pagalbinis, kvazisuverenumas, dvigubas Lietuvos ir Klaipėdos suverenumas kaip kompromisas tarp dviejų priešingų tendencijų, išplaukusių iš 1923–1924 m. vykusių derybų norint steigti arba Kraštą kaip „freištatą“, arba Kraštą prijungti prie Lietuvos valstybės. Taigi, norėta įrodyti, kad Kraštas yra pusiau freištatas, pusiau kvaziunija ar kvazifederacijos dalis. Kiti siekė įrodyti, kad Lietuva negali savintis teisių, nenumatytų Konvencijoje ir jos prieduose, ir iš savo suverenumo daryti išvadas bei

¹³⁶ M. R., *supra note*, 99: 184.

¹³⁷ *Ibid.*, 185.

¹³⁸ Roemeris, *supra note*, 4: 3.

imtis veiksmų – dėl platesnių teisių ji gali derėtis su valstybėmis signatarėmis ir taip vykdyti savo suvereno teises¹³⁹.

Visas šias tezes M. Römeris laikė siaurinančiomis Lietuvos valstybinį suverenumą Krašto atžvilgiu, keliančiomis abejonių dėl šio suverenumo pasekmių¹⁴⁰. Be to, autorius nedviprasmiškai nurodė, kad Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo motyvai „atsako aiškiu ir griežtu vieningo ir visiško Lietuvos suverenumo konstatavimu“¹⁴¹.

Apžvelgtini Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo motyvai atsakant į pirmą valstybių signatarių klausimą¹⁴², taip pat minėtas M. Römerio straipsnis, kuriame jis gilinasi į Teismo motyvus dėl pirmo klausimo¹⁴³. Šiame atsakyme, pasak M. Römerio, ir slypėjo didžioji Lietuvos pergalė Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje.

Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismas pažymėjo, kad Krašto konvenciją pasirašiusios valstybės, perleisdamos Lietuvai visas teises į Klaipėdos kraštą, ir Lietuva, pažadėjusi suteikti autonomiją, nustatytą Statutu, neturėjo tikslo padalyti suverenumą dviem „organizmams“. O perduodamas Krašto institucijoms įstatymų leidybos, administracinės, teisminės valdžios ir finansų decentralizacijos laipsnis suderintas su Lietuvos valstybės vieningumu ir veikia pagal Lietuvos suverenumą. Teismas akcentavo, kad Krašto autonomija tegali veikti pagal nustatytas ribas, o Lietuva gali naudotis savo suvereno teisėmis į Kraštą, tačiau atsižvelgdama į tų teisių įgyvendinimo apribojimus. Teismas padarė išvadą, kad Lietuvos suvereno ir Krašto autonomijos galios yra skirtingo pobūdžio, nes jų įgyvendinimas reikalauja, kad būtų teisinė norma, kurios negalima kildinti iš tylėjimo ar aiškinimo autonomijai pagrįsti taip ją išplečiant, kad ji brautųsi į suverenios valdžios vykdymą. Tokius samprotavimus Teismas kildino iš Konvencijos 1 straipsnio, kuriuo valstybės signatarės perleido visas savo teises į Kraštą Lietuvai, iš Konvencijos 2 ir Statuto 1 straipsnių, įtvirtinusių Krašto autonomiją kaip Lietuvos suvereniteto vienetą, ir iš Statuto 7 straipsnio, nustačiusio, kad reikalai, kurie pagal šį Statutą nepriklausė Krašto vietos valdžios institucijoms, priklauso išimtinai Lietuvos Respublikos kompetentingų institucijų jurisdikcijai. Teismo nuomone, tai reiškė, kad negalima remtis Klaipėdos krašto statuto tylėjimu, t. y. tuo, kad Statute

¹³⁹ M. R., *supra note*, 99: 186–187.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 187.

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 262–266.

¹⁴³ M. R., *supra note*, 99: 183–193.

nėra įsakmių nuostatų, bet kurioje srityje siaurinant Lietuvos suverenumą ir plečiant Krašto autonomiją ir atvirkščiai. Teismas pabrėžė, kad Statutas buvo priimtas ne Lietuvai suteikti teises, o nustatyti Krašto autonomijos ribas. Taip pat Teismas konstatavo, kad autonomijos vykdymas tegalimas neperžengiant Statuto ir iš Lietuvos suverenumo išplaukiančios teisės, neprieštaraujančios Konvencijai ir jos priedams¹⁴⁴.

Toliau Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas analizavo autonominės įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios įgaliojimus. Jis pabrėžė, kad Klaipėdos krašto gubernatorius skelbia priimtus Seimelio aktus, jeigu nepareiškia veto trimis atvejais (žr. monografijos I dalies 4.2), tačiau įstatymų leidybos iniciatyva priklauso tik dviem autonominiams organams – Krašto seimeliui ir Direktorijai. Taigi, nustatytas autonominis įstatymų leidybos mechanizmas neperžengiant autonomijos, tačiau negalintis veikti šalia jos. Vykdomąją valdžią Krašte turėjo įgyvendinti Direktorija, kurios pirmininką skiria gubernatorius ir kuris eina savo pareigas tol, kol juo pasitiki Seimelis. Teismas atkreipė dėmesį į Statuto 10 ir 17 straipsnius: Statuto 10 straipsnyje nustatyta, kad įstatymų leidžiamoji valdžia Krašte vykdoma „Statuto ribose“, o 17 straipsnyje įtvirtinta, kad Direktorija įgyvendins vykdomąją valdžią „Klaipėdos krašte“. Teismas akcentavo, kad Statuto 17 straipsnis turi būti suprantamas neplečiant vykdomosios valdžios įgaliojimų, neperžengiant autonominių institucijų kompetencijos, nes tai prieštarautų Statuto 7 straipsniui, įtvirtinusiui, kad reikalai, pagal Statutą nepriklausantys Krašto vietos valdžios institucijų kompetencijai, priklauso išimtinai Lietuvos Respublikos kompetentingų institucijų jurisdikcijai¹⁴⁵.

Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas konstatavo, kad autonominės įstatymų leidžiamosios valdžios srityje yra Krašto gubernatoriaus, valstybės centrinės valdžios atstovo, veto institutas. O štai Krašto vykdomosios valdžios srityje nebuvo numatyto jokio instituto, jeigu ši valdžia peržengtų savo kompetencijos ribas:

„Niekio nėra, kas būtų panašų į veto įstatymų leidimo srity įstatymams, kurie peržengia sakyty vietos valdžios organų kompetenciją.“¹⁴⁶

¹⁴⁴ M. R., *supra note*, 99: 188.

¹⁴⁵ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 263–264.

¹⁴⁶ *Ibid.*, 264.

Teismas nurodė, kad Konvencijos tikslas negalėjo būti palikti Lietuvos valstybę kaip Klaipėdos krašto suvereną, be jokių priemonių reaguoti į autonominės vykdomosios valdžios veiksmus, kuriais peržengiamos kompetencijos ribos ir taip pažeidžiamos Statuto nuostatos. Antai ir M. Römeris padarė išvadą:

„Iš viso sprendimo motyvų konstatuojama, kad valstybės centro valdžios nepajėgumas suverenumui apginti prieš neteisėtus autonominės vykdomosios galios pasikėsinimus – nėra ir negali būti statutinės konstrukcijos elementas arba josios teisinė išvada.“¹⁴⁷

Teismas pabrėžė, kad Statuto 17 straipsnio nuostata, įtvirtinusi, jog Direktorijos pirmininkas eina savo pareigas tol, kol juo pasitiki Seimelis, negali būti traktuojama kaip Direktorijos pirmininko vykdomosios galios teisės absoliutumas. Tai reikštų, kad kol juo pasitikti Seimelis, t. y. kol Seimelis jam pritars, Direktorijos pirmininkas gali pažeidinėti Statutą:

„Toks aiškinimas sugriautų visą santvarką 1924 m. Paryžiaus konvencijos ir jos pridėto Statuto, kuriais Klaipėdos Kraštas būdamas Lietuvos suverenumo turi naudotis autonomija tam tikrose ribose. Tokiu būdu nustatyta autonomija ir suverenumas norėta padaryti efektyvūs. <...> Būtų visiškai neloginga manyti, kad vykdomosios valdžios srity Seimelis galėtų nubalsavęs pasitikėjimą, suteikti imunitetą Pirmininkui, kurio veiksmai peržengtų savo ribas.“¹⁴⁸

Taigi, Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas nurodė, kad Statuto 17 straipsnis turi būti aiškinamas taip, kad Direktorijos pirmininkas veikia pagal Kraštui suteiktą autonomiją. Be to, Teismas akcentavo, kad Statuto 16 straipsnyje įvardyti Krašto gubernatoriaus veto atvejai (pirma, jei įstatymai peržengia autonominės valdžios kompetenciją, antra, jei įstatymai prieštarauja Statuto 6 straipsniui (autonominės institucijos turi prisitaikyti prie Lietuvos Konstitucijos principų), trečia, nesuderinami su Lietuvos tarptautiniais įsipareigojimais) yra tie atvejai, kuriems Lietuvos vyriausybei būtų reikalinga apsauga ir autonominės vykdomosios valdžios srityje. Pasak M. Römerio, Statuto 16 straipsnyje slėpėjo „vedamasis siūlas“, Statuto

¹⁴⁷ M. R. „Haagos sprendimo principai“, *Vairas*, Nr. 3 (1933): 286.

¹⁴⁸ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 264–265.

aiškinimo metodas¹⁴⁹. Ir iš tikrųjų Teismas nurodė, kad Statuto 16 straipsnio nuostatos dėl veto autonominiams įstatymams taikytinos ir autonominėms vykdomosios valdžios institucijoms, kai kyla poreikis imtis priemonių Lietuvos vyriausybės interesams apsaugoti, ypač jeigu veiksmai gali pakenkti Lietuvos suvereno teisėms ir pažeisti Statuto nuostatas, ir jeigu nėra jokių kitų priemonių¹⁵⁰.

Lietuvos teisininkas įžvelgė, kad Statuto 16 straipsnis išsprendžia tą pačią problemą ir autonominėje įstatymų leidybos funkcijoje, ir administracinėje funkcijoje. Analogiją tarp šių dviejų funkcijų dar labiau paryškina tai, kad abiejose funkcijose autonominę kompetenciją atlieka autonominės institucijos – Seimelis ir Direktorija. O gubernatorius yra valstybės centrinės valdžios pareigūnas. Taigi, jis yra hierarchiškai aukštesnis pareigūnas, atliekantis suvereno teisių apsaugos funkciją ir kartais „autonominio mechanizmo sutvarkymo funkciją“, pavyzdžiui, skelbia autonominius įstatymus, paskiria Direktorijos pirmininką ir t. t. M. Römerio teigimu, Statuto 16 straipsnis padėjo sėkmingai nustatyti gubernatoriaus priežiūros konstrukciją ir autonominę vykdomąją valdžią:

„<...> aiški Seimelio darbų statutingumo priežiūra, griežta ir kategoriška, kurios vykdymą Statutas paveda gubernatoriui be jokių rezervų, duodamas jam į rankas radikališkiausią sankciją – įstatymo panaikinimą absoliutiniu veto. Tai yra griežčiausioji – sankcijos atžvilgiu „plusquam-perfecta“ – priežiūra, taikoma kaip tik pačiai svarbiausiai ir pamatinei autonominių aktų rūšiai – autonominiams įstatymams. Tad argi galėtų šios priežiūros – bent tose pačiose kvalifikuoto statutinio neteisėtumo ribose – išvengti menkesnieji autonominiai aktai, būtent, administraciniai aktai, kurie niekur ir niekuomet nesinaudoja didesniu imunitetu, negu įstatymai, ir kurių neteisėtumas visur ir visuomet yra daug griežčiau sudraudžiamas, negu įstatymų nekonstitucingumas? Nejaugi Klaipėdoje jie galėtų laisvai veikti, kai tuo tarpu tokie patys vietos įstatymai yra griežčiausiu būdu gubernatoriaus sudraudžiami? Tai būtų nelogingas absurdas ir neleistina preziumuoti tokia absurdiška Konvenciją pasirašiusių valstybių valia.“¹⁵¹

¹⁴⁹ M. R., *supra note*, 147: 286.

¹⁵⁰ Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, *supra note*, 6: 265.

¹⁵¹ M. R., *supra note*, 147: 286–287.

M. Römeris buvo įsitikinęs, kad Lietuvai reikia valstybinės priežiūros teisinių priemonių:

„<...> šitokias priemones suvereninė Lietuvos valstybė turi turėti <...> tai eina iš jai suteikto suverenumo bei iš statutinės autonomijos kons-trukcijos logikos, kaip susitarusių šalių valios elementas.“¹⁵²

M. Römeris nurodė, kad priešingą pusę palaikantieji tvirtino, jog Lie-tuvai tokių priemonių autonominės vykdomosios valdžios atžvilgiu ne-reikėjo, nes Statuto autoriai tokias priemones laikė nereikalingomis, todėl jų ir nenumatė. O nereikalingomis jas laikė todėl, kad Lietuva neteisėtus autonominių institucijų aktus galėjo laikyti *non avenues*, t. y. nesamais, lyg jų niekada nebūtų buvę. Taigi, kažkokių dar ypatingų priemonių nereikėjo. Tuo labiau, kad, rengiant Konvenciją ir jos priedus, paaiškėjo, jog Lietu-va labai pasitikėjo Klaipėdos krašto valstybiniu nusistatymu, o tai reiškė, kad patys gyventojai turėjo rinkti tokius Seimelio narius, kurie, reikšdami pasitikėjimą arba nepasitikėjimą Direktorija, parodys ir jų rinkėjų valią. Tokių priemonių Lietuvai turėjo pakakti¹⁵³. M. Römeris nepritarė tokiai priešininkų pozicijai klausdamas, argi logiška Seimelio darbų atitikimo Statuto nuostatoms priežiūrą patikėti gubernatoriui, bet sykiu Seimelį pa-daryti vieninteliu atsakingu už Direktorijos priežiūrą to paties atitikimo Statutui priežiūros aspektu, visiškai pašalinant gubernatoriaus priežiūrą autonominei administracijai:

„Kaip gi Seimelis galėtų būti pripažintas vieninteliu priežiūros subjektu, <...> jeigu jis pats <...> Statuto laikomas reikalingas gubernatoriaus priežiūros?“¹⁵⁴

Beje, Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas atmetė argumentą dėl *non avenues* kaip nepakankamai suteikiantį apsaugą¹⁵⁵. M. Römeris pri-tarė tokiai Teismo pozicijai klausdamas:

¹⁵² M. R., *supra note*, 99: 190.

¹⁵³ *Ibid.*, 191.

¹⁵⁴ M. R., *supra note*, 147: 287.

¹⁵⁵ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 265.

„<...> argi, pavyzdžiui, toks nestatutingas ir aiškiai įsibraunęs į suverenumui rezervuotą sritį žygis, kaip Direktorijos pirmininko Böttcherio slaptos derybos su Vokiečių Reicho valdžios organais Berlyne, galėtų paraližuotas laikant jį nesamu? Kad ir laikomas nesamu – jis vis dėlto būtų įvykęs, o tai, kuo slapta susitarta, jei iš viso būtų buvę susitarta, pasireikštų savo tam tikrais padariniais, nuo kurių neapsaugotų formalus žygio laikymas nesamu.“¹⁵⁶

M. Römeris įvertino ir Klaipėdos krašto gubernatoriaus veto institutą autonominiams įstatymams. Šį institutą jis palygino bendrai su konstitucinėje teisėje žinomu veto institutu. Teisininko nuomone, Krašto gubernatoriaus veto unikalus, nepanašus į jokių kitus, nes gubernatorius savo veto teise negali kištis į pačių įstatymų leidžiamosios funkcijos esmę, o tik gali pareikšti veto dėl įstatymo, prieštaraujančio Statutui. Taigi, gubernatorius negalėjo vertinti įstatymo politinė, jo tikslingumo prasme (būtent dėl to Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas sprendimo motyvuose dėl pirmo klausimo ir nurodė, kad įstatymų leidžiamoji valdžia yra nepriklausoma pagal autonomiją¹⁵⁷). Tačiau gubernatoriaus veto buvo išskirtinai autonominių įstatymų atitikimo Statutui kontrolės institutas – absoliutus, griežtas¹⁵⁸.

Kaip minėta, nagrinėjant Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą, būta įvairių pasvarstymų, taip pat ir apie tai, kad Lietuva, norėdama daugiau suvereno teisių, turėjo dėl to derėtis su valstybėmis signatarėmis. Bet M. Römeris buvo priešingos nuomonės. Jis savo poziciją grindė Krašto konvencijos nuostatais – Konvencijos 1 straipsnyje aiškiai įtvirtinta, kad valstybės signatarės perduoda Lietuvai „visas teises ir titulus“. Taigi, Lietuva iš valstybių signatarių nebegalėjo nieko išsiderėti, nes šios valstybės nieko nebeturėjo Krašto atžvilgiu¹⁵⁹. Dėl to ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas nurodė, kad Konvencijos ir jos priedų tikslas nebuvo padalyti suverenumą dviem valstybinėms konstrukcijoms vienoje teritorijoje, o garantuoti tam tikrų sričių decentralizaciją, suderintą su Lietuvos vieningumu ir suverenumu¹⁶⁰.

Teisininkas toliau detalizavo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje motyvų aspektus pabrėždamas, kad „teises ir titulus“ Lietuva

¹⁵⁶ M. R., *supra note*, 147: 191.

¹⁵⁷ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 263.

¹⁵⁸ M. R., *supra note*, 99: 192.

¹⁵⁹ *Ibid.*, 187.

¹⁶⁰ *Ibid.*

gavusi iš pačios Konvencijos. Tad tos Konvencijos priedas – Statutas – nebuvo skirtas Lietuvos teisėms nustatyti. Tam Lietuvai Statuto nereikėjo. M. Römeris Statutą įvardijo Krašto steigiamuoju aktu, nes būtent Krašto autonominių institucijų teisės turėjo būti įrodomos, pagrindžiamos Statuto normomis: už Statuto ribų autonomijos teisių nėra, jos negalėjo būti grindžiamos Statuto tylėjimu arba išplečiančia Statuto interpretacija. Teisininkas akcentavo, kad Lietuva suverenumo vardu gali viską, kas tikrai nėra priešinga Statuto nuostatomis. Tačiau Lietuvos galių ribos nustatytos Statute įtvirtinant atitinkamą autonominę teisę. Profesorius pabrėžė, kad Lietuvos teisės Krašto atžvilgiu kilo ne iš Statuto, o iš suverenumo, kuri apriboti gali Krašto autonominės teisės, pagrįstos Statuto nuostatomis¹⁶¹. Šį dalyką teisininkas pabrėžė ir kituose savo pasisakymuose:

*„Lietuvos valdžia Klaipėdos krašte ima savo teises ir savo jėgą ne iš statuto, bet iš suverenumo. Statutas yra autonominių teisių, o ne suvereninės galios šaltinis. Suvereninė galia yra statuto suvaržyta, o kiek šio suvaržymo statute nėra, ji yra laisva.“*¹⁶²

Tad nestebina ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo išvada dėl pirmo klausimo. Pasak Teismo, Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę atšaukti Direktorijos pirmininką nesant kitų priemonių, jeigu tai sudarytų valstybės interesų apsaugos priemonę esant faktams, prieštaraujantiems Konvencijai ir jos priedams, ir galintiems pažeisti Lietuvos suverenumą¹⁶³. M. Römeris pabrėžė, kad Teismas atmetė Krašto gubernatoriaus bendrosios priežiūros teisę. Tai reiškia, kad tokių priemonių gubernatorius negalėtų imtis, jeigu autonominės institucijos neperžengtų Statuto nustatytų savo kompetencijos ribų:

„<...> vadinas, kol autonominė vykdomoji galia neišėjo iš savo statutinių autonomijos ribų, tol gubernatorius negali spręsti, ar ji tinkamai savo teisėmis naudojasi, ir šiuo atžvilgiu sankcijų nedisponuoja; priežiūra ir sankcijos pradeda veikti tada, kada autonominiai organai išeina

¹⁶¹ *Ibid.*, 188.

¹⁶² Roemeris, *supra* note, 4: 3.

¹⁶³ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra* note, 6: 276.

*iš savo statutinių teisių ribų ir ima naudotis savo galia priešingai statutui; tai yra bendra įstatymų leidimui ir administracijai.*¹⁶⁴

Kita vertus, Klaipėdos krašto statuto 17 straipsnis, įtvirtinęs, kad Direktorijos pirmininkas eina pareigas tol, kol juo pasitiki Seimelis, veikia tik tol, kol Direktorijos pirmininko veikla neperžengia Statute numatytų ribų. Kai tik peržengia šias ribas, Direktorijos pirmininko nepašalinamas išnyksta¹⁶⁵.

Taigi, Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas padarė išvadą, kad Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę prižiūrėti ir Krašto įstatymų leidžiamosios, ir vykdomosios valdžių veiklą, kad šios neperžengtų Statute numatytos jų kompetencijos, neprieštarautų Lietuvos Valstybės Konstitucijos principams ir atitiktų Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus¹⁶⁶. M. Römeris tai vadino statutingumo minimumo užtikrinimu, numatyto Statuto 16 straipsnyje. Be to, teisininkas pabrėžė, kad ši priežiūra („seki-mas“) neturi būti „platoniška“, bet veiksminga, jos tikslas – užkirsti kelią „statutiniam neteisėtumui“, o jam pasireiškus jį panaikinti. Tai reiškė, kad ši priežiūra turėjo būti ne simbolinė, o reali, su sankcijomis. Teisininkas pabrėžė, kad tokios sankcijos Statute numatytos dėl autonominės įstatymų leidžiamosios valdžios, bet nenumatytos dėl autonominės vykdomosios valdžios. Tad profesorius padarė išvadą, kad priežiūros mechanizmą turi nustatyti valstybės centrinės institucijos ir kad šis mechanizmas negali prieštarauti Statuto nuostatomis ir pažeisti autonominių teisių¹⁶⁷.

Kadangi Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas konstatavo, kad „stingant kitų priemonių“, t. y. negalint kitaip užkirsti kelią neteisėtumui, Klaipėdos krašto gubernatorius gali imtis priežiūros sankcijų, t. y. atleisti Direktorijos pirmininką¹⁶⁸, tai M. Römeris Teismo sprendime įžvelgė tos priežiūros mechanizmo konstravimo principus, „autoritetingus nurodymus“ dėl tų kitokių priežiūros priemonių¹⁶⁹. Kitaip tariant, teisininkas iš Teismo sprendimo padarė išvadą, kad jeigu būtų kitų priemonių pasiekti tikslą, t. y. užkirsti kelią neteisėtumui, tai Direktorijos pirmininko atleidimas būtų netinkama priemonė, todėl ir neteisėta. Direktorijos pirmininko

¹⁶⁴ M. R., *supra note*, 99: 193.

¹⁶⁵ M. R., *supra note*, 147: 285.

¹⁶⁶ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 265.

¹⁶⁷ M. R., *supra note*, 147: 288.

¹⁶⁸ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 265.

¹⁶⁹ M. R., *supra note*, 147: 289.

atleidimas – kraštinė ir griežčiausia sankcija, „stingant kitų priemonių“ ir leistina tik esant „svarbiems veiksams“¹⁷⁰.

Taigi, M. Römeris iškėlė klausimą: kokios gali būti tos „kitos priemonės“? Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas į tokį klausimą neatsakė, nes tai būtų peržengę skundo dalyko ribas. Tad teisininkas pasistengė atsakyti pats. Iš Teismo sprendimo buvo akivaizdu, kad vienas iš kriterijų toms „kitoms priemonėms“ yra tai, kad jos negalėjo prieštarauti Statuto nuostatoms, negalėjo būti nukreiptos į kitus Direktorijos narius, t. y. negalėjo būti nukreiptos į asmenį, o į jo neteisėtą veiklą. Teisininkas ėmė svarstyti, kaip realybėje atrodytų, jeigu gubernatoriaus veto teisė būtų taikoma ne tik autonominiams įstatymams, bet ir administraciniais aktais. Juk šie nėra pateikiami gubernatoriui ir jiems nereikia promulgacijos procedūros. O jeigu to reiktų, tai administracijos darbas būtų apsunkintas, nelankstus, sutrikdytas, beveik neįmanomas. Toks autonominės vykdomosios valdžios veiklos sutrikdymas prieštarautų Statutui. Taip, M. Römerio įsitikinimu, vienintelė teisėta, tinkamiausia, objektyviausia, nukreipta ne į asmenį, o į neteisėtą veiklą, priemonė yra teisminė institucija:

„Tai bus ne kas kita, kaip tai, kas tenka pavadinti „statutinis teismas“, vadinasi, teismas, kuris tikrintų kvalifikuotą statutinį jam gubernatoriaus, kaip autonomijos priežiūros organo, skundžiamųjų autonominių administracinių aktų teisėtumą ir neteisėtus (nestatutingus) – teisiškai neaiškintų. Tai nebūtų paprastas administracinis teismas, kuris tikrina bet kurį, o ne tikrai kvalifikuotą statutinį, aktų teisėtumą ir kuris veikia nukentėjusiųjų piliečių skundais, bet tikrai valstybinei Statuto apsaugai įkurtas teismas, kaip gubernatoriaus priežiūros sankcijos organas. Gubernatorius, kurs pats gali nebūti teisininkas ir kuris yra politinės galios organas, vykdytų autonominio veikimo priežiūrą, sekdamas vietos organų darbų statutingumą ir skųsdamas juos statutiniam teismui.“¹⁷¹

M. Römeris pabrėžė, kad neatitinkančių Statuto nuostatoms aktų naikinimas turi būti atliekamas teismo, o ne gubernatoriaus. Taip būtų labiau garantuota ir gerbiama Klaipėdos krašto autonomija, apsaugota nuo galių valstybinės priežiūros klaidų¹⁷².

¹⁷⁰ *Ibid.*

¹⁷¹ *Ibid.*, 290–291.

¹⁷² *Ibid.*, 291.

Vienaip ar kitaip M. Römeris paminėjo, kad tos „kitos priemonės“

„<...> tegali reikštis arba statutiniu teismu arba paties gubernatoriaus galia naikinti nestatutinius administracinius aktus savo nutarimu. Ši išvada savaime prašosi iš visos Haagos sprendimo ekonomijos.“¹⁷³

Teisininkas atkreipė dėmesį į Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjų A. S. de Bustamante i Syrveno, R. Altamira y Crevea, V. Schückingo ir V. van Eysingo atskirąją nuomonę Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Šie teisėjai pareiškė nepritarią Krašto gubernatoriaus teisei atšaukti Direktorijos pirmininką, nebent gubernatoriaus veto teisė būtų taikytina ir administraciniais aktams arba neatitinkančius Statuto nuostatų aktus naikintų administracinis teismas, kaip tai vyksta kitų valstybių provincijose, bendruomenėse¹⁷⁴. M. Römeris padarė išvadą, kad Teismo sprendimui besipriešinę teisėjai pripažino, jog valstybinės priežiūros principas turi koncentruotis į teisminį šios priežiūros aspektą. Šį aspektą teisininkas įvardijo Statutinio Teismo funkcija¹⁷⁵.

Taigi, vadovaujantis Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, atskirosiomis nuomonėmis ir M. Römerio įžvalgomis, darytina išvada, kad Direktorijos pirmininko atšaukimas iš pareigų yra kraštutinė priemonė, kai teisminės jurisdikcijos instrumentai nepadeda pasiekti teisėtumo. Todėl jeigu tikslas pasiekiamas pasitelkus teisminę instituciją, Direktorijos pirmininko atšaukimas negalimas. Būtent Direktorijos pirmininko apsilankymas užsienio valstybėje oficialioms deryboms ir yra toks atvejis, nes čia nebuvo jokio administracinio akto, dėl kurio būtų galima kreiptis į teismą. M. Römeris nurodė, kad, laikantis Teismo sprendimo statutinės interpretacijos logikos, yra du valstybinės priežiūros metodai – paprastasis, t. y. Statutinio Teismo funkcija, ir papildomas arba kraštutinis, nepaprastasis, t. y. Direktorijos pirmininko atšaukimas¹⁷⁶.

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 282. „Interpretation of the Statute of the Memel Territory. Britain, France, Italy, Japan v. Lithuania“, judgment No. 19, 11 August 1932, Permanent Court of International Justice, žiūrėta 2022 m. spalio 12 d., http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1932.08.11_memel.htm.

¹⁷⁵ M. R., *supra note*, 147: 291.

¹⁷⁶ *Ibid.*, 293.

M. Römeris reziūmavo iš sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje išplaukiančią valstybinės priežiūros sistemą: autonominių įstatymų atžvilgiu – gubernatoriaus veto teisė, autonominės administracijos – Statutinis Teismas ir Direktorijos pirmininko atšaukimas¹⁷⁷.

Teisininkas kritikavo ir laikė didele spraga, dėl kurios gali nukentėti Lietuvos valstybiniai reikalai, tai, kad Lietuvoje vis dar nebuvo Statutinio Teismo:

*„Šios spragos užpildymas turėtų sudaryti eilinį ir skubų mūsų susitvarkymo reikalą.“*¹⁷⁸

Akivaizdu, kad Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje buvo reikšmingas steigiant Statutinį Teismą. Sprendimas šioje byloje atnaujino idėją steigti Statutinį Teismą, nes kurį laiką mintis apie šį teismą Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijoje buvo primiršta (žr. monografijos II dalies 2.1 poskyrį). Tačiau Konsultantų komisijoje Klaipėdos krašto reikalams prie Ministrų kabineto po Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje atnaujintos diskusijos dėl Statutinio Teismo ir Autonominių valdžios institucijų veiklos teisėtumo priežiūros įstatymų projektų. Pasak M. Römerio, vadovautasi minėta byla keičiant kai kuriuos aspektus Valstybės Tarybos anksčiau parengtuose šių įstatymų projektuose¹⁷⁹. M. Römeris minėjo, kad ankstesniuose projektuose numatytas tiesioginis valstybės centrinės valdžios institucijų kišimasis į autonominių organų veiksmus arba neveikimą, kuriuo pažeidžiamos Statuto normos, o autonominėms institucijoms suteikta teisė ginčyti šių centrinės valdžios įsikišimų teisėtumą Statutiniame Teisme. M. Römeris Teisingumo Teismo sprendime įžvelgė tezių (manyta, teisininkas turėjo mintyje tai, kad Teismas Direktorijos pirmininko atšaukimą iš pareigų laikė kraštutine priemone, o valstybės tiesioginis įsikišimas savo esme yra daug griežtesnė sankcija), nepalaikančių tokios centrinės valdžios ir autonominių institucijų santykių struktūros. Todėl buvo suformuota kitokia struktūra. Valstybės centrinės valdžios institucija galėjo Statutiniame

¹⁷⁷ *Ibid.*

¹⁷⁸ *Ibid.*

¹⁷⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. spalio 24 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 398.

Teismui ginčyti autonominių institucijų aktus, kuriuos Statutinis Teismas, nustatęs, kad jie yra neteisėti, panaikina. Tačiau vienu atveju projektuose buvo išlaikyta ankstesnė formulė, t. y. centrinių valstybės institucijų įsikišimas dėl neteisėto autonominių institucijų neveikimo, pavojingo viešajai tvarkai ir valstybės saugumui. Jeigu Statutinis Teismas patvirtintų tokio pavojingo viešajai tvarkai ir valstybės saugumui autonominių institucijų neveikimo požymius, centrinės valdžios įsikišimas galimas¹⁸⁰. Taigi, laikantis Teisingumo Teismo sprendimo planuota, kad centrinės valdžios institucijos nesikištų tiesiogiai, o per Krašto gubernatoriaus institutą ginčytų neteisėtus autonominių organų aktus Statutiniam Teismui. Atitinkamai autonominiai organai taip pat skųstų centrinių valdžios institucijų aktus, jų nuomone, pažeidžiančius Krašto Statute numatytas Krašto autonomines teises. Statutinis Teismas, nustatęs vieno ar kito skundžiamo akto neteisėtumą, jį panaikina. Pasak M. Römerio, dauguma šių pakeitimų, išskyrus dėl autonominių organų neveikimo, pagrįstos Teisingumo Teismo sprendimo motyvais, taip pat ir atskirosiomis nuomonėmis¹⁸¹.

¹⁸⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. gruodžio 22 d., gruodžio 23 d.). LMA-VB RS, f. 138-2260, l. 398, 423.

¹⁸¹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. birželio 21 d., gruodžio 23 d.). LMA-VB RS, f. 138-2260, l. 336.

4. Nesklandumai tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto kaip kontekstas, kuriame buvo steigiamas Statutinis Teismas

„Šis karingu germanizmu rūgstantis Klaipėdos riešutas – sunkus Lietuvai.“¹⁸²

M. Römeris (1931)

„Nors Klaipėdos kraštas buvo gana mažas ir, pasauliniu mastu žiūrint, visai nereikšmingas, jo tvarkymas reikalavo daug politinių ir psichologinių sugebėjimų.“¹⁸³

M. Anyas (1948)

Lietuvių enciklopedijoje rašoma, kad Statutinis Teismas įsteigtas „dėl viešosios teisės nesklandumų Klaipėdos krašte“¹⁸⁴. M. Römeris įvardijo pagrindines tų nesklandumų, išaugusių iki nacionalinės ir tarptautinės viešosios teisės probleminių aspektų, priežastis¹⁸⁵. Pirma, nacionalsocialistinė Vokietijos agresija sunkino ir komplikavo Krašto „sugyvenimą su Lietuvos valstybės centru“, nes drąsino Krašto vokiečius ir jiems prijauciančius, taip pat „terorizavo“ Krašto lietuvius, kurie bijojo palaikyti Krašte vykusį tautinį sąjūdį. Tačiau nusiteikimas prieš Versalio taikos nuostatas buvo jaučiamas ir anksčiau. Pasak M. Anyso, vokiškasis pasipriešinimas Versalio taikos nuostatoms ir noras susigrąžinti Kraštą buvo stebimas dar nuo Veimaro Respublikos laikų, vadovaujant Vokietijos kancleriui ir užsienio reikalų ministrui G. Stresemannui¹⁸⁶. Antra, geografinė Krašto padėtis, t. y. ilga siena su Vokietija taip pat mažino atsparumą politinei ir ekonominei finansinei vokiečių propagandai, nuolat eskaluojamiems gandams apie Krašto sugrąžinimą į Vokietiją:

¹⁸² Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. gegužės 11 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 135.

¹⁸³ Anyas, *supra note*, 51: 79.

¹⁸⁴ *Lietuvių enciklopedija. Dvidešimt aštuntas tomas* („Statutinis Teismas“ (B. Masiulis)) (Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1963), 473.

¹⁸⁵ Römeris, *supra note*, 56: 185.

¹⁸⁶ Anyas, *supra note*, 51: 87, 337.

„<...> visas kraštas sudarė ilgą siaurą pasienio juostą, per kurią vienu akimirksniu nevaržomi praeidavo visi Vokiečių propagandos skersvėjai.“¹⁸⁷

Trečia, Didžiosios ir Mažosios Lietuvos ūkininkų tarpusavio ryšiai buvo menki, todėl nebuvo jokių veiksmų, pajėgusių stabdyti propagandą Krašto kaimo žmonių psichikoje. Ketvirta, nemenką vaidmenį suvaidino religinis aspektas, t. y. Krašto lietuvių protestantizmas, nepasitikėjimas katalikais ir katalikiškos ekspansijos baimė¹⁸⁸. Be abejo, reikėtų pridėti ir tai, kad Kraštas su Vokietija (ekonomiškai, kultūriškai, teisiškai, politiškai) buvo susijęs daugiau nei puse tūkstančio metų.

Vertingais laikytini M. Anyso prisiminimai apie įvykius Klaipėdos krašte, jos valdymo problemas, jam 1934–1939 m. einant Klaipėdos krašto gubernatoriaus patarėjo, 1934–1935 m. Krašto direktorijos, vadovaujamos J. Brūvelaičio, nario pareigas¹⁸⁹. Jų vertė ypač didžiulė žinant, kad daugelis dokumentų, 1939 m. kovą okupavus Klaipėdos kraštą, buvo sunaikinti. M. Anysas siekė kuo objektyviau pateikti įvykius ir jų vertinimą iš gyvenimo pačiame Krašte ir darbo jos institucijose perspektyvos. Apžvelgiant nesklandumus tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto ir siekdamį atskleisti ne tik teisinį, bet ir politinį, ekonominį, socialinį, istorinį Statutinio Teismo steigimo kontekstą (šio teismo steigimo konteksto komplikotumą, daugiasluoksniškumą), bus remiamasi M. Anyso pastebėjimais, kitų teisininkų, istorikų įžvalgomis ir archyvine medžiaga (šia tema galima rasti medžiagos ir V. Žalio knygoje „Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.“).

¹⁸⁷ Rėmeris, *supra note*, 56: 185.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ Anysas, *supra note*, 51.

4.1. Tautinė Klaipėdos krašto sudėtis¹⁹⁰

„Per šešis šimtus jungo metų daug
mūsų brolių neištesėjo kovoje, pamiršo
gimtąją kalbą ir išsižadėjo savo tautos.
Kad ir lietuviškas kraujas juose teka,
bet <...> vergystės priemaišomis apdėtas.
Daugeliui vaidilų ilgai reikės kankliuoti,
kad jų apmirusias širdis sužadintų...“¹⁹¹

(M. Jankus, 1920?)

„Tik vėliau ėmė aiškėti, kad Klaipėdos krašto likimas –
žaislelis, mėtomas didžiųjų valstybių iš rankų į rankas.“¹⁹²

(V. Kubilius, 1987)

XVI a. Mažajoje Lietuvoje gyveno 33 000, XVIII a. – 300 000 žmonių¹⁹³. Mažąją Lietuvą sudarė Klaipėdos kraštas ir buvusi Rytų Prūsijos dalis¹⁹⁴. Tarpukariu Klaipėdos krašte gyveno 142 000 žmonių¹⁹⁵. Klaipėdos krašto gyventojai buvo skirstomi į lietuvius, vokiečius ir *memelländerius*, klai-pėdiečius. Dar buvo vartojama sąvoka lietuvninkai arba mažalietuviai. M. Anyso teigimu, žodžio *memelländeris* reikšmę daugiausia minėjo naci-onalsocialistinė propaganda. Šis žodis ėmė reikšti Krašto gyventojus, kurių kultūra laikyta pranašesne už lietuvišką¹⁹⁶. 1930 metų šaltiniuose¹⁹⁷ tvirti-

¹⁹⁰ Monografijos fragmentas apie Klaipėdos krašto tautinę sudėtį parengtas pagal autorės straipsnį. Žr.: Deviatnikovaitė, Ieva, „Lietuvių kalba Klaipėdos krašto teis-muose ir mokyklose 1927–1932 m.“, *Logos* 96 (2018): 86–97. Medžiaga atnaujinta ir papildyta.

¹⁹¹ Klimas, Petras, *Iš mano atsiminimų* (Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990), 348.

¹⁹² Kubilius, Vytautas, *Levos Simonaitytės kūryba* (Vilnius: Vaga, 1987), 55.

¹⁹³ Vileišis, Vincas, *Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir sta-tistikos šviesoje* (Kaunas: Politinių ir socialinių mokslų instituto leidinys, 1935), 123.

¹⁹⁴ Kubilius, *supra note*, 192: 15.

¹⁹⁵ Gelžinis, Martynas, *Mano gimtinė Klaipėdos kraštas* (Klaipėda: Klaipėdos krašto mo-kytojų draugijos leidinys, 1935), 11.

¹⁹⁶ Anysas, *supra note*, 51: 281, 345.

¹⁹⁷ Pranešimas apie Klaipėdos krašto pradžios mokyklas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1079, l. 159.

nama, kad „gryno kraujo vokiečių“ buvo 10 ar 15 procentų visų Klaipėdos krašto gyventojų. Tačiau jie buvo

*„labai susipratę, jų rankose yra bažnyčia, teismai, savivaldybės, mokyklos ir prekyba. Be to, vokiečiai gaudavę iš Vokietijos stiprią moralinę ir materialinę paramą.“*¹⁹⁸

Lietuvių buvo 14 ar 15 procentų visų gyventojų, tačiau jie nedarė įtakos Krašto gyvenimui. *Memelländeriai* buvo suvokietinti lietuviai, t. y. vokiečiai mąstę asmenys ir sudarę daugumą visų gyventojų – apie 75 procentus. Jų prigimtį žymėjo lietuviškos suvokietintos pavardės: Jaksztas, Gaidies, Joneleit, Ramutten, Nausseden., Juschka, Simoneit, Wilks, Dudjahn, Reisgies, Jurgeleit, Kurschaitis, Pagalies, Kairies, Jakschies¹⁹⁹ ir pan. Klaipėdos krašto gubernatorius A. Merkys apie juos rašė: „Dvasioje jie yra tikri vokiečiai.“^{200, 201}

Visa tai kilo iš glūdumų. Vadinamieji *memelländeriai*, lietuvininkai, prūsų lietuviai ar mažalietuviai jautėsi Prūsijos piliečiais. Tą jausmą stiprino religija, švietimas, ekonomika, oficialios institucijos. Nuo senų laikų Klaipėdos krašto gyventojams buvo diegiama meilė ir paklusnumas Vokietijai, kuri turėjo nešti „kultūros palaimą“ Rytams²⁰²:

„Mokyklinėse chrestomatijose – eilėraščiai ir apsakymai apie šaunias „vokiečių ginklo“ pergales, įžymiuosius karvedžius <...>, „geležinį

¹⁹⁸ *Ibid.*, l. 160.

¹⁹⁹ Pagal: Kvėtonis. Klaipėdos krašto vardyno klausimu. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1504, l. ?; Kubilius, *supra note*, 192: 39; „Reicho politinės propagandos tikslais abuzyvis naudojimas Klaipėdos Konvencijos 17 str. ir tokios politikos pasekmės“. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1080, l. 257–258, 261; „Klaipėdos valsčiaus teismas 1938 m. priėmė sprendimą asmeniui pavarde Jakszas rašyti „Jakschies“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1939 m. sausio 7 d., Nr. 3.

²⁰⁰ Pranešimas apie Klaipėdos krašto pradžios mokyklas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1079, l. l. 160.

²⁰¹ 1925 m. gyventojų surašymo duomenimis, Klaipėdos krašte gyveno 26 procentai lietuvių, 45 procentai vokiečių, 24 procentai „klaipėdiečių“ ir po keletą procentų kitos tautybės žmonių (lenkų, žydų, rusų, latvių). Žr.: Mockus, Stasys, „Tautinių mažumų teisės Klaipėdos krašte“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1938. VUB RS, f. 85-VDU569), 9.

²⁰² Kubilius, *supra note*, 192: 34.

kanclerį“ *Bismarką ir dabartinį valdovą* („Tvirtai stovi tavo kaizeris kaip švyturys“).²⁰³

Lietuvos rašytoja I. Simonaitytė prisiminimuose minėjo, kad buvo tikra Vokietijos patriotė:

„Buvau pasidariusi Vokietijos patriotė ir „be galo“ mylėjau kaizerį Vilių II. O tai atsitiko dėl to, kad buvo karas ir kad buvau pakliuvusi į būrį vokiškų mergaičių, kurios visos buvo lietuvaitės. Beveik, beveik jau buvo ir mane bejotikiną, kad aš esu vokiečių: „Denn deutsch sein ist eine Ehre“ („Nes vokiečiai būti garbė“).“²⁰⁴

Vydūnas liudijo, kad klaipėdiečiai gėdijosi savo lietuviškos kilmės:

„Ir lietuviškasis jų gyvenimas teapsireiškia tik namuose. Kuomet Lietuviai iš jų išeina ant gatvės jau jie ir nebėra Lietuviais. <...> Šiaip nesirodo Lietuviais. Savo lietuviškumą jie tarsi savyje paslėpę laiko, lyg jį nešti turėtų tik kapuosna, lyg jam nebebūtų gyventi šiame pasaulyje.“²⁰⁵

Politiniam gyvenime vyravo taip pat panašios nuotaikos. Lietuvninkai buvo įtikinėjami, kad Reichstage nereikėjo savo kandidato, nes jie turėjo pasiduoti vokiečiams²⁰⁶. Paplito O. von Bismarko žodžiai: „Viena valstybė – viena kalba.“²⁰⁷ J. Zauerveinas rašė: „Mes esame lietuviais gimę, / Bet vokiečiais turėsime būti.“²⁰⁸ *Memelländerių* patriotizmas buvo iliustratyviai pašiepiamas Tilžėje dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą lietuvių kalba leidžiamame humoristiniame mėnraštyje „Sūkurys“²⁰⁹.

²⁰³ *Ibid.*

²⁰⁴ *Ibid.*, 39.

²⁰⁵ Vydūnas, „Tilžės Lietuviai“, *Jaunimas*, 1911 m. gegužė, Nr. 5, 10.

²⁰⁶ Kubilius, *supra note*, 192: 37.

²⁰⁷ Brolis, „Ką sėji, tą ir vagoji“, *Prūsų lietuvių balsas*, 1923 m. kovo 9 d., Nr. 56, 3.

²⁰⁸ Kubilius, *supra note*, 192: 39. Tai buvo itin ironiški žodžiai to paties autoriaus parašytam Mažosios Lietuvos himnui, kuris prasidėjo žodžiais: „Lietuvninkai mes esame gimę, / Lietuvninkai ir norim būti <...>“. Žr.: Gelžinis, *supra note*, 195: 67.

²⁰⁹ Pavyzdžiui, „Lietuvių tipai Mažosios Lietuvos“, *Sūkurys*, 1913 m., Nr. 1, 5; „Mokykloje“, *Sūkurys*, 1914 m., Nr. 1, 4; „Lietuvių jaunimas Maž. Lietuvos“, *Sūkurys*, 1914 m., Nr. 1, 5; „Kuriems teks Lietuva?“, *Sūkurys*, 1914 m., Nr. 4, 4; „Koks skirtumas tarp lietuvių piliečio (Bürger) ir lietuvininko padono?“, *Sūkurys*, 1914 m., Nr. 6, 2.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą susikūrė įvairių lietuvininkų susibūrimų, draugijų, chorų, ypač akcentuotinas Vydūno vadovaujamas Tilžės lietuvių giedotojų draugijos choras. Priekulės kunigo V. Gaigalaičio veikla pažymėtina taip pat: jis parašė ir dalijo parapijos gyventojams savo knygą „Pabuskit, jaunieji!“²¹⁰. Po Klaipėdos kraštą keliavo kilnojamoji biblioteka, turėjusi apie 600 knygų, tarp jų Maironio, Žemaitės, V. Kudirkos, P. Vaičičiaus ir kitų menininkų kūrybos²¹¹.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, pasirašius Versalio taiką, Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos. Lietuvių kalba spausdinamuose laikraščiuose rašoma:

„<...> Kas įvykti turi, įvykta. <...> Atskyrimas Klaipėdos krašto nuo Wokietijos. Pagal teisybę ir kitaip negalėjo būti. Mūsų kraštas lietuviškas, todėl jis ir neturi nieko bendro su Wokietija. Gyventojų dauguma kalba lietuviškai, o pagal savo kiltį beweik wisi gyventojai lietuviai. Tik apgailėtina, kad dar daug mūsų Brolių miega, miega, snaudžia kaipo ligšiol. <...> Lietuviai! Dievas mus taip Lietuwių sutwėrė. Dievas apreiškė, kad jis Lietuwių neužmiršęs, tad jie neprivalo išmirti. <...> Kuomet Lietuviai ištikro susipras?“²¹²

Krašto gyventojai ėmė svarstyti apie Krašto likimą: koks jis turi būti – ar autonominis, ar freištatasis. Šie pamąstymai suskaldė bendruomenes, išskyrė šeimas:

„Pasirinkimo alternatyva išvarė skiriamąją liniją tarp dviejų šio krašto tautų, perskėlė pusiau atskirus kaimus, net šeimas: tėvas dar linksta į lietuviybę, o sūnus jau nebesupranta lietuviškai, vienas brolis vaidina lietuviškame spektaklyje, o kitas – vokiškame.“²¹³

Nemaža dalis gyventojų nenorėjo patekti pas „vyžotus žemaitėlius“, nenorėjo prisidėti prie mažai raštingos Lietuvos²¹⁴. Vokiečių laikraščiuose, dar prieš pasirašant Klaipėdos krašto statutą, buvo spausdinami straipsniai,

²¹⁰ Gaigalaitis, Vilius, *Pabuskit, jaunieji!* (Klaipėda: Sandoros draugija 1909).

²¹¹ Kubilius, *supra note*, 192: 41.

²¹² „Kuomet wisi susipras?“, *Prūsų lietuvių balsas*, 1920 m. rugpjūčio 6 d., Nr. 166, 1.

²¹³ Kubilius, *supra note*, 192: 45.

²¹⁴ V. Kubiliaus duomenimis, bent trečdalis Lietuvos gyventojų nemokėjo nei rašyti, nei skaityti. Žr.: *Ibid.*

kuriuose tvirtinta, kad Kraštas „neatplėšiamas nuo Vokietijos kūno“, kad vokiečiai ir lietuvninkai kartu liejo kraują šešis šimtmečius²¹⁵. O I. Simonaičytė rašė, kad tuose karuose nei vienas lietuvis nežinojo, už ką liejo kraują:

„[M]es tėviškės nepažinome.“²¹⁶

Žinant Klaipėdos krašto istoriją, tautinę sudėtį, gyventojų nusiteikimą, jų susipriešinimą, nenuostabu, kad Lietuvos vyriausybei kilo nemažai iššūkių lietuvinant Klaipėdos kraštą. Juk kažkaip reikėjo politiškai, psichologiškai, ekonomiškai suartinti Kraštą su Didžiąja Lietuva ir nutraukti priklausomybės saitus su Vokietija.

M. Anyšas teigė, kad Lietuva ir Klaipėdos kraštas buvo atskiri ir turėjo atskirus gyvenimus apie 700 metų. Šis gyvenimas buvo stipriais ryšiais susijęs su vokiečių tauta ir kultūra, ir nepaisant to, kad buvo galima susikalbėti lietuviškai, tarp Kauno ir Klaipėdos per tuos šimtmečius nesusiklostė artimas ryšys²¹⁷. Viešuose pokalbiuose buvo akivaizdžiai deklaruojama, kad dauguma Krašto gyventojų nenori būti atskirti nuo Vokietijos. Tai pasakė ir Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus teisėjas dr. A. Heseš viešame renginyje²¹⁸. M. Anyšas buvo įsitikinęs, kad Klaipėdos kraštą išlaikyti buvo galima tik nuosaikia ir ramia politika:

„Tas kelias yra ilgas ir lėtas ir greitai neduoda didelių rezultatų, bet jis mums yra vienintelė išeitis. Mūsų naudai turi veikti laikas, mūsų užduotis – susilaikyti nuo drastiškų pakeitimų ir nebandyti per kelis metus pakeisti šimtmečius nusistovėjusią kultūrą. Mūsų politika kaip užburtas ratas, kurio raktas yra krašto konvencija ir statutas. Jei jie bus gerbiami ir klaipėdiečiai neforsuojami, esu tikras, kad kraštas pamažu su Lietuva suaugs ir pasidarys jos nedalomu vienetu. Jeigu vartosime jėgą, jis mums žus, nes prarasime simpatijas. Jeigu jėgą vartos Trečiasis reichas, kraštas mums taip pat žus, nes mes esame per silpni ir negalėsime atsispirti.“²¹⁹

²¹⁵ *Ibid.*, 49.

²¹⁶ Simonaičiūtė, Ewa, „Kas kaltas mūsų piktojo laiko“, *Prūsų lietuvių balsas*, 1920 m. vasario 21 d., Nr. 44, 1.

²¹⁷ Anyšas, *supra note*, 51: 281, 331.

²¹⁸ „Reicho politinės propagandos tikslais abuzyvis naudojimas Klaipėdos Konvencijos 17 str. ir tokios politikos pasekmės“, LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1080, l. 264.

²¹⁹ Anyšas, *supra note*, 51: 310. Taip pat žr.: Juška, Albertas, „Ko neįstengė suprasti Lietuvos valdžia ir klaipėdiškiai 1923–1939 m.“, *Lietuvos rytas*, 2007 m. lapkričio 7 d.,

4.2. Klaipėdos krašto gubernatorius

Pagrindinis teisės aktas, reglamentavęs Klaipėdos krašto gubernatoriaus statusą, buvo Klaipėdos krašto statutas. Kito teisės akto, nustačiusio gubernatoriaus teisinį statusą, kompetenciją, nebuvo, nebent pavieniai įstatymai, tarptautinės sutartys su Vokietija, numačiusios smulkesnes gubernatoriaus funkcijas²²⁰. Siekta detalizuoti gubernatoriaus kompetenciją atskiru įstatymu, tačiau ilgai idėjos atsisakyta (žr. monografijos III dalies 4 skyrių).

Remiantis Statuto 2 straipsniu, gubernatorių skirdavo ir atleisdavo valstybės vadovas. Gubernatorius turėjo įgaliojimų autonominių įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios srityse. Aptariame juos.

Vadovaudamasis Statuto 10 straipsnio 2 dalimi ir Klaipėdos krašto įstatymų formos ir skelbimo tvarkos įstatymu²²¹, gubernatorius skelbdavo Seimelio priimtus įstatymus. Tačiau skirtingai nuo valstybės vadovo gubernatorius jų negalėdavo iš naujo grąžinti svarstyti autonominiams įstatymų leidėjui Seimeliui, jo pritarimo įstatymui įsigalioji nerekėdavo²²². Ši gubernatoriaus pareiga buvo daugiau formali, simbolinė. Vadovaudamasis Statuto 16 straipsniu, gubernatorius turėjo veto teisę autonominiams įstatymams. Veto teisė nebuvo absoliuti ir galiojo trimis atvejais: jeigu įstatymais Seimelis viršydavo Krašto institucijų kompetencijos ribas, nustatytas Statute, jeigu autonominiai įstatymai prieštaravo Statuto nuostatoms ir Lietuvos tarptautiniams susitarimams. Veto teisė nebuvo tik formali, ją gubernatorius pasinaudojo per šešiasdešimt kartų²²³. Pagal Klaipėdos krašto Seimelio rinkimų įstatymą²²⁴ gubernatorius skelbdavo Seimelio rinkimų dieną, pratęsdavo rinkimus arba nukeldavo, sukviesdavo naują Seimelį į pirmą posėdį, šaukdavo eilinius ir neeilinius Seimelio posėdžius, remdamasis Statuto 12 straipsniu, uždarydavo eilinius Seimelio posėdžius, nurodydavo kitų Seimelio posėdžių sesijų datas. Vadovaudamasis

<https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2007/11/07/news/ko-neistenge-suprasti-lietuvos-valdzia-ir-klaipediskiai-1923-1939-m-ii--5936857/amp/>.

²²⁰ Pavyzdžiui, „Konvencija tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos valstybės dėl pensininkų Klaipėdos krašte aprūpinimo“, *Vyriausybės žinios*, 1929, Nr. 300.

²²¹ „Klaipėdos krašto įstatymų formos ir skelbimo tvarkos įstatymas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1926, Nr. 99.

²²² Roemeris, *supra note*, 103.

²²³ Vetuotų įstatymų sąrašą ir priežastis žr.: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1000, l. 31–40; taip pat žr. Žostautaitė, *supra note*, 42: 272–273.

²²⁴ „Klaipėdos krašto seimelio rinkimų įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, Nr. 195/1322, 222/1454, 336/2309, 380/2614.

Klaipėdos krašto seimelio darbo tvarka²²⁵, gubernatorius galėjo „išardyti Seimelį“, pavyzdžiui, kai šis pareikšdavo nepasitikėjimą naująja Direktorija.

Gubernatorius turėjo savo žinioje Krašto vykdomosios valdžios įgaliojimus. Statuto 17 straipsnis įgaliojo gubernatorių skirti iš vietos gyventojų Krašto vykdomosios valdžios vadovą – Direktorijos pirmininką. Statuto 17 straipsnyje įtvirtinta, kad Direktorijos pirmininkas eina savo pareigas tol, kol turės Seimelio pasitikėjimą. Lietuva turėjo pasižadėti Tautų Sąjungai, kad gubernatorius privalės kandidatą į Direktorijos pirmininkus derinti su Seimelio daugumos nuomone²²⁶. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas savo 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendime patvirtino gubernatoriaus teisę atleisti Direktorijos pirmininką susiklosčius atitinkamoms sąlygoms (žr. monografijos I dalies 3 skyrių).

J. Robinzonas siekė atsakyti, ar Klaipėdos krašto gubernatorius buvo vietos valdžios atstovas („quasi Krašto organas“), ar centrinės valdžios atstovas („Lietuvos valdininkas“). Gubernatorius buvo ir viena, ir kita, nes jis kaip vietos valdžios atstovas skelbdavo autonominius įstatymus, sušaukdavo ar uždarydavo Seimelio sesijas, o kaip centrinės valdžios atstovas atlikdavo priežiūros veiksmus, t. y. vetuodavo Seimelio įstatymus, atleisdavo Krašto direktorijos pirmininką. Be to, gubernatoriaus sprendimams dėl veto ir Direktorijos pirmininko atleidimo nebuvo numatytas Direktorijos pirmininko pritarimas. Visus kitus sprendimus, be gubernatoriaus, pasirašydavo ir Direktorijos pirmininkas^{227, 228}.

Kaip sietinas Klaipėdos krašto gubernatorius su nesklendimais Klaipėdos krašte? Pirmiausia tai darytina dėl to, kad gubernatorius buvo valstybės centrinės valdžios atstovas, kuris siekė vienokiu ar kitokiu tempu lietuvininti kraštą. O tai nepatiko vokiečiams ar asmenims, prijaučiantiems vokiškos politikos pakraipai. Antai M. Anysas akcentavo, kad A. Merkys Klaipėdos krašto gubernatoriumi tapo 1927 m., keleri metai iki nacionalsocialistinės darbininkų partijos „iškilimo“ Vokietijoje. A. Merkiui tapus Krašto gubernatoriumi, vokiškų grupių pasipriešinimas Krašte ėmė augti, ypač turint galvoje tarptautinį lygmenį pasiekusį konfliktą tarp gubernatoriaus ir Krašto direktorijos pirmininko O. Biotcherio (žr. monografijos I dalies 3

²²⁵ „Klaipėdos krašto seimelio darbo tvarka“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1926, Nr. 50.

²²⁶ Žostautaitė, *supra note*, 42: 82.

²²⁷ Robinzonas, *supra note*, 61: 279.

²²⁸ Plačiau apie gubernatorių žr.: Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto valdymas: gubernatorius“, *Logos* 95 (2018): 60–71.

skyrių)²²⁹. M. Anyso teigimu, iki A. Merkio ir J. Navako tapimo Klaipėdos krašto gubernatoriais, gubernatoriaus vaidmuo buvo daugiau reprezentacinis. O A. Merkys ir J. Navakas išplėtojo gubernatoriaus teises ir įgaliojimus²³⁰. A. Merkys savo griežtą požiūrį į Krašto autonomiją, taip pat įvardydamas ir Vyriausybės užduotis Krašte, išdėstė 1929 m. lapkričio 20 d. *pro memorijoje* centrinei valdžiai. Jis įžvelgė kelias centrinės valdžios veiklos kryptis Krašte:

- „1) Vyriausybės valios Klaipėdos Krašte pasireiškimas (Seimelis, teismai, mokyklos, kalbų lygybė, valdininkai).
- 2) Tautiškumo platinimas tarp vietos lietuvių (tautinis susipratimas).
- 3) Ne lietuvių kilmės lojalių Lietuvai gyventojų organizavimas ir palaikymas.
- 4) Klaipėdos Krašto ekonominės būklės vystymas (žemės ūkis).
- 5) Klaipėdos uostas.“²³¹

1933 m. vasario 11 d. sudarytas dokumentas, pavadintas „Respublikos Vyriausybei priklausą tvarkyti dalykai Klaipėdos krašte“²³². Jame pastraipsniui, remiantis Klaipėdos krašto konvencija ir statutu, įvardyti darbai, kuriuos privalu sutvarkyti ir kuriuose to meto politikai ir teisininkai įžvelgė valstybės centrinės valdžios priežiūros funkcijas autonominių institucijų atžvilgiu. Daugelyje sričių pagrindinis vaidmuo skirtas būtent gubernatoriui (galimai ši darbų sąrašą parengė Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams:

- Klaipėdos krašto konvencijos 5 straipsnis, nustatęs, kad Krašte esantys turtai, priklausę Vokietijos imperijai arba kuriai nors Vokietijos žemių, remiantis Versalio taikos sutarties 256 straipsnio 2 dalimi²³³, perduodami Lietuvos Respublikai, reiškė, kad turėjo būti Lietuvos centrinės valdžios sudarytas atitinkamas organas, kuris

²²⁹ Anysas, *supra note*, 51: 64.

²³⁰ *Ibid.*, 65.

²³¹ Gubernatoriaus A. Merkio 1932 m. lapkričio 20 d. *pro memoria*. LCVA, f. 922, ap. 1, b. 10, l. 41–57. A. Merkys Vokietijos spaudoje buvo vadinamas net slaptu diktatoriumi. Žr.: Dokumentai apie Klaipėdos krašto gubernatoriaus kritiką vokiečių spaudoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1001, l. 1–4, 37.

²³² Respublikos Vyriausybei priklausą tvarkytini dalykai Klaipėdos krašte. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 176–180.

²³³ „The Versailles Treaty June 28, 1919“, Yale Law School, žiūrėta 2023-01-27, https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/versailles_menu.asp.

surašytų Klaipėdos krašte likusius valstybei turtus, išsiaiškintų dėl jų valdymo;

- Konvencijos 11 straipsnis, įtvirtinęs, kad 1922 m. gegužės 12 d. Ženevos deklaracija dėl mažumų apsaugos Lietuvoje taikytina ir Krašto mažumoms, apėmė *gubernatoriaus* pareigą prižiūrėti, jog autonominės institucijos vykdytų minėtą deklaraciją;
- Konvencijos 12 straipsnis, skelbęs, kad užsienio fiziniams ir juridiniams asmenims Krašte taikomos tokios pačios teisės kaip ir vietos fiziniams ir juridiniams asmenims naudotis uostu ir pan., išskyrus teisę naudoti tautinę Lietuvos vėliavą bei užsiimti žvejybą teritoriniuose vandenyse, apėmė tokių teisių vykdymo priežiūrą *Krašto gubernatoriui*;
- Konvencijos 13 straipsnis, numatęs, kad asmenys, įgiję Krašto vietos gyventojo požymį, bus atleisti nuo karinės tarnybos iki 1930 m. sausio 1 d., apėmė Respublikos Vyriausybės pareigą tvarkyti karinės prievolės klausimus Krašte;
- Klaipėdos krašto statuto 1 straipsnis, įtvirtinęs, kad Kraštas sudarys Lietuvos suvereniteto vienetą, organizuotą demokratijos principais („demokratybės pamatais“), apėmė, kad Respublikos Vyriausybė privalo prižiūrėti, kad demokratijos principai nebūtų iškreipti. Priežiūros organu numatytas Krašto *gubernatorius*;
- Statuto 3 straipsnis, nustatęs, kad rinkimai į Lietuvos Respublikos Seimą, renkant Klaipėdos krašto atstovus, turėjo vykti pagal nacionalinio įstatymo nustatytą tvarką, apėmė Respublikos Vyriausybės pareigą prižiūrėti rinkimų eigą pagal įstatymo reikalavimus. Priežiūros organas turėjo būti Krašto *gubernatorius*;
- Statuto 4 straipsnis, įtvirtinęs Krašto autonominių institucijų pareigą vykdyti Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus, reiškė Krašto *gubernatoriaus* pareigą prižiūrėti, kad autonominės institucijos juos vykdytų;
- Statuto 5 straipsnio 7 punktas, reglamentavęs, kad užsieniečių apsigyvenimo taisyklės turi būti suderintos su nacionaliniais įstatymais, apėmė Vidaus reikalų ministeriją parengti atitinkamas taisykles dėl užsieniečių apsigyvenimo Krašte, o pačią tvarką turėjo įgyvendinti autonominės institucijos, prižiūrėti tvarkos įgyvendinimą – valstybės institucijos;
- Statuto 5 straipsnio 9 punktas, nustatęs, kad kredito ir draudimo įstaigų bei biržų operacijų tvarkymas priklauso valstybės

kompetencijai, apėmė pareigą parengti nacionalinį įstatymą, o priežiūros organu turėjo būti Finansų ministerija;

- Statuto 5 straipsnio 14 punktą, įtvirtinęs autonominių institucijų pareigą tartis su valstybės centrinės valdžios institucijomis dėl miško plukdymo už Krašto ribų, apėmė valstybės centrinės valdžią prižiūrėti miško plukdymą, o priežiūros organu numatyta Susisiekimo ministerijos Vandens kelių tarnyba;
- Statuto 5 straipsnio 15 punktą, reglamentavęs, kad prekybos laivų registracija turi vykti remiantis nacionaliniais įstatymais, apėmė būtinybę parengti atitinkamą nacionalinį įstatymą, o priežiūros organu numatyti Uosto direkciją;
- Statuto 10 straipsnis, nustatęs Krašto *gubernatoriaus* pareigą skelbti Krašto seimelio įstatymus, jeigu jiems nebus pritaikytas veto, apėmė Respublikos Vyriausybę reglamentuoti Krašto seimelio priimtų įstatymų promulgavimo tvarką, vykdymo organu numatant Krašto gubernatorių;
- Statuto 11 straipsnis, nustatęs, kad autonominės įstatymo leidžiamosios valdžios rinkimai turi įvykti, vadovaujantis nacionaliniu rinkimų įstatymu, apėmė Respublikos Vyriausybės teisę prižiūrėti rinkimus, šią funkciją perduodant Krašto *gubernatoriui*;
- Statuto 19 straipsnis, nustatęs, kad apskričių ir valsčių savivaldybių rinkimai reglamentuojami autonominiais įstatymais, pagrįstais demokratijos principais, apėmė Respublikos Vyriausybės teisę prižiūrėti tų principų laikymosi. Priežiūros organas – Krašto *gubernatorius*;
- Statuto 20 straipsnis, įtvirtinęs Respublikos Vyriausybei pareigą, kilius reikalui, teikti policijos pagalbą Krašte, apėmė centrinės valdžios teisę prižiūrėti Krašto policijos veiklą. Priežiūros organas – Krašto *gubernatorius*;
- Statuto 21 straipsnis, numatęs, kad Klaipėdos krašto ir centrinių valstybės teismų sprendimai būtų vykdomi visoje Lietuvos teritorijoje, įskaitant Kraštą, apėmė, kad Klaipėdos krašto teismų sprendimų ir arešto įsakymų vykdymo tvarkos reglamentavimas priklauso Respublikos Vyriausybei, priimant nacionalinį įstatymą, o priežiūros organu numatant Teisingumo ministeriją;
- Statuto 25 straipsnis, nurodęs, kad Klaipėdos krašto programos mokytose neturi būti žemesnės už programas kitose Lietuvos dalyse,

- apėmė Respublikos Vyriausybės teisę prižiūrėti Krašto mokyklas, priežiūros organu numatant Švietimo ministerijos inspektorius;
- Statuto 26 straipsnis, nustatęs, kad Krašto autonominės institucijos rūpinsis mažumų globa, remdamosi Ženevos deklaracija dėl mažumų apsaugos Lietuvoje, apėmė Respublikos Vyriausybę prižiūrėti, kad autonominės institucijos tai darytų, priežiūros organu nustatant Krašto *gubernatorius*;
 - Statuto 27 straipsnis, įtvirtinęs lietuvių ir vokiečių kalbos lygiavertį statusą, apėmė, kad šių kalbų statuso tikrinimas turėjo priklausyti Respublikos Vyriausybei, o priežiūros organu turėjo būti Krašto *gubernatorius*;
 - Statuto 29 straipsnis, nustatęs, kad ateityje valdininkai turi būti skiriami iš Krašto gyventojų, apėmė, kad Respublikos Vyriausybė turėjo tai prižiūrėti, priežiūros organu nustatant Krašto *gubernatorius*;
 - Statuto 31 straipsnis, numatęs, kad iki 1930 m. sausio 1 d. autonominės institucijos galės samdyti mokytojus iš užsienio, tačiau, esant duomenų iš Krašto gubernatoriaus, kad vienas ar kitas užsienietis užsiima politine agitacija, priešinga Lietuvos interesams, jie negalės būti samdomi, apėmė Respublikos Vyriausybės priežiūros teisę dėl užsieniečių mokytojų samdymo, priežiūros organu numatant Krašto *gubernatorius*;
 - Statuto 33 straipsnis, įtvirtinęs, kad susirinkimų, sąjungų, sąžinės ir spaudos laisvės garantuojamos visiems Krašto gyventojams, neatsižvelgiant į jų tautybę, kalbą, rasę ar religiją, išskyrus tų įstatymų ir taisyklių vykdymą, kurioms reikia išlaikyti viešąją tvarką ir valsybės saugumą, įpareigojo centrinės valdžios institucijas prižiūrėti susirinkimų, sąjungų ir kitų laisvių vykdymą. Priežiūros organu numatytas Krašto *gubernatorius*;
 - Statuto 34 straipsnis, nustatęs, kad pasus Krašto gyventojams išduoda Krašto Direktorija Lietuvos Respublikos vardu ir pagal nacionalinių įstatymų nuostatas, apėmė, kad autonominių institucijų, išduodančių pasus, priežiūra priklauso centrinei valdžiai, priežiūros organas – Krašto *gubernatorius*, susitarus su Direktorija;
 - Statuto 36 straipsnis, nurodęs, kad geležinkelių ir laivų tarifai keleiviams ir prekėms, pašto, telegrafo ir telefono tarifai Krašte nebus aukštesni negu kitose Lietuvos dalyse, taip pat kad Lietuvos geležinkelių tarifai keleiviams ir prekėms iš ir į Kraštą nebus didesni negu kitose Lietuvos geležinkelio linijose, apėmė, kad Respublikos

Vyriausybei priklausė ir vietos reikšmės geležinkelių ir pašto tarifų Krašte priežiūra. Priežiūros organas – Susisiekimo ministerija.

Taigi, nuo gubernatoriaus politikos, jo veiksmų priklausydavo ir padėtis Klaipėdos krašte (žr. I dalies 4 skyriaus 4.3 ir kt. poskyriai), pavyzdžiui, santykių tarp Klaipėdos krašto ir valstybės centrinės valdžios krizę gilino ir 1932 m. kovo 22 d. įvykęs Seimelio paleidimas po to, kai šis pareiškė nepasitikėjimą Krašto direktorijai, vadovaujama E. Simaičio. Buvo paskirti nauji Seimelio rinkimai. Pasak M. Anyso, rinkiminės kovos metu veržte veržėsi propagandinis šūkis, kad būtina ginti Krašto autonomiją, antraip Kraštas taps paprastu administraciniu Lietuvos vienetu, kuriam vadovaus gubernatorius, o to labai nenorėjo Krašto ūkininkai. M. Anysas padarė išvadą, kad 1932 m. vykę Seimelio rinkimų rezultatai parodė, kad A. Merkio griežta politika atnešė priešingų vaisių, t. y. padaugėjo Krašto gyventojų, palaikančių vokiškos pakraipos politiką²³⁴. Praėjus keletui savaitių po rinkimų A. Merkys atsistatydino iš gubernatoriaus pareigų. O Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas, pateisinantis A. Merkio veiksmus, buvo priimtas po kelių mėnesių (žr. monografijos I dalies 3 skyrių).

Ilgainiui gubernatoriaus vaidmuo silpnėjo. M. Anyso pastebėjimu, gubernatoriaus reikšmė pačiame Kaune, t. y. centrinės valdžios sluoksniuose, buvo dviprasmiška. Viena vertus, į jį žiūrėta kaip į lietuviškos politikos realizavimo Krašte vieną svarbiausių figūrų, kita vertus, gubernatoriaus ekonominiai pažadai Krašto gyventojams dažnai taip ir likdavo tik pažadais, nes pats gubernatorius neturėjo finansinių instrumentų pažadams įvykdyti, o Lietuvos vyriausybė neketino ar negalėjo užtikrinti gubernatoriaus pažadų realizavimo (žr. monografijos I dalies 4.9 poskyrį)²³⁵. Taigi, Krašto gyventojų, autonominių institucijų akyse gubernatoriaus pareigybė ilgainiui tapo nepatikima. Tai taip pat neprisdėjo prie ryšio stiprinimo tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto gyventojų, toliau kūrė platformą nesklandumams kilti. Nesklandumams, kurių išvengimui ar bent jų sumažinimui steigtas Statutinis Teismas.

²³⁴ Anysas, *supra note*, 51: 75–76.

²³⁵ *Ibid.*, 99.

4.3. Optantai

Viena iš Klaipėdos krašto gubernatorių veiklos sričių, išprovokavusių vokiškų grupių Klaipėdos krašte pasipriešinimus, buvo vadinamųjų „optantų“ arba Vokietijos pilietybės tarnautojų klausimas Krašte. Nes Kraštą perdavus Lietuvos suvereno teisėms, jame kilo patyrusių valdininkų trūkumo problema. Siekta rengti vietinius gyventojus (Krašto kaimiečių ir ūkininkų vaikus) užimti valdininkų pareigas²³⁶. Gubernatorius A. Merkys tam pasiūlydavo norėdamas, kad Krašto administravimu užsiimtų Didžiosios Lietuvos gyventojai. Dėl tokio sprendimo ir požiūrio dalis Krašto gyventojų nusivylė ir ėmė palaikyti priešingą – ne lietuviškos, bet vokiškos pakraipos politiką²³⁷. Žinoma, suprantama ir A. Merkio baimė, kad per vietinius gyventojus į Krašto administravimą galėjo įsiliesti prieš Lietuvos vyriausybę nusiteikę asmenys.

Vėliau gubernatoriaus J. Navako iniciatyva Vokietijos buvo reikalaujama kuo greičiau atsiimti optantus. Jiems nebuvo suteikiami leidimai gyventi ir dirbti Krašte. O Vokietijos vyriausybė siekė stabdyti jų atvykimą į Vokietiją. M. Ansysas apibūdino optantus kaip Vokietijos piliečius, užimančius svarbiausias pozicijas Krašto mokyklose, administracijoje, bažnyčioje, palaikančius oficialią Vokietijos politiką, ilgainiui tapusius nacionalsocializmo šalininkais^{238, 239, 240}.

4.4. Klaipėdos krašto gyventojų požymis

Kita konfliktų sritis buvo Klaipėdos krašto gyventojų požymio klausimas. Šiam požymiui pagrindai nustatyti Krašto konvencijos 8 ir 10 straipsniuose, Statuto 8 straipsnyje, numatant, kad autonominiu teisės aktu bus nustatytos sąlygos įgyti Krašto gyventojų požymį, nacionaliniu teisiniu

²³⁶ P. Mašioto pastangomis dar 1924 m. buvo įsteigti vakariniai kursai su vidurinio išsilavinimo programa. *Ibid.*, 66.

²³⁷ *Ibid.*, 66–68.

²³⁸ *Ibid.*, 108.

²³⁹ Gurskis, Liūdas, „Vokietininkai ir Klaipėdos krašto autonomija“, *Laisvoji Klaipėda*, 1934 m. sausio 15 d., 5.

²⁴⁰ Taip pat žr.: Mažul, Eduard, „Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918–1840 metais“ (daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009), 177–225.

reguliavimu įtvirtinant nuostatas dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo. 1925 m. paskelbtos Klaipėdos krašto piliečiams pasus duoti taisyklės²⁴¹, 1928 m. priimtas autonominis Klaipėdos krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymas²⁴². Direktorija ne kartą išleido tam įstatymui įgyvendinti taisykles, kurias dažnokai keisdavo: jei požymį galėjo įgyti visi Lietuvos Respublikos piliečiai, išskyrus nusikaltimus padariusius asmenis, tai Krašte požymį galėjo įgyti tik tie, kas išgyveno jame vienerius metus, turėjo turto, sulaukė atitinkamo amžiaus ir t. t.²⁴³, ²⁴⁴. Šie pakeitimai priklausydavo nuo to, ar Direktorijos pirmininkas buvo lietuviškos politikos pakraipos ar vokiškos. 1936 m. spalį gubernatoriaus patarėjas rašė:

„<...> lietuviškosios Direktorijos leisdavo vienokias pasų davimo taisykles, gi vokiškosios Direktorijos kitokias. Vienos Direktorijos, einant savo taisyklėmis, pasus išduodavo, o kitos <...> atimdavo. <...> Simaičio direktorija <...> išdavė 3000 pasų, o Šreiberio virš 1000 pasų atėmė. <...> Bruvelaičio direktorija vėl pakeitė vokiškosios direktorijos taisykles ir išdavė 5000 pasų.“²⁴⁵

Tokių „žaidimų“ su Klaipėdos krašto gyventojų požymiu reikėjo ir vienai, ir kitai pusei dėl Seimelio rinkimų, kad būtų daugiau lietuviškos ar vokiškos politinės pakraipos rinkėjų²⁴⁶, dėl Vokietijos ar Lietuvos Respublikos piliečių darbininkų skaičiaus didinimo ar mažinimo ir pan. 1936 m. buvo

²⁴¹ „Klaipėdos krašto piliečiams pasus duoti taisyklės“, *Vyriausybės žinios*, 1925, Nr. 202–1356.

²⁴² „Klaipėdos krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1928, Nr. 114.

²⁴³ „Klaipėdos krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymui iš 1928 m. gruodžio mėn. 5 d. praveist taisyklių“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1930, Nr. 39; 1931, Nr. 110; „Apie Klaipėdos krašto gyventojų požymio įgijimą ir nustojimą“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1932, Nr. 37; Taip pat žr.: „Kas turi teisės gauti Klaipėdos srities gyventojų požymį?“, *Lietuvos aidas*, 1932 m. balandžio 9 d., Nr. 79 (1454), 6; „...bus įsakyta Klaipėdos krašto vidaus pasą atimti“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 10 d., Nr. 262, 1.

²⁴⁴ 1932 m. sausio 4 d. Klaipėdos krašto gubernatoriaus raštas Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1359, l. 18–21.

²⁴⁵ Gubernatoriaus patarėjo 1936 m. spalio 23 d. raštas Vietos gyventojų požymio atėmimo reikalu. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1877, l. 15.

²⁴⁶ Pavyzdžiui, žr. P. Ed. „Simaitis aktualiais Klaipėdos krašto klausimais“, „Haga ir Seimelio rinkimai“, *Lietuvos aidas*, 1932 m. balandžio 19 d., Nr. 87 (1462), 1.

išsakytas pageidavimas dėl galimybės šį klausimą patikėti išspręsti Statutiniam Teismui (žr. monografijos IV dalies 2 skyrių).

4.5. Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla

Konfliktas tarp Klaipėdos krašto direktorijos pirmininko O. Biotcherio ir gubernatoriaus A. Merkio dėl to, kad šis oficialaus vizito lankėsi Vokietijoje, prisidėjo prie didesnio Krašto atotrūkio nuo Didžiosios Lietuvos. M. Anyso liudijimu, šio vizito tikslas buvo pagerinti Krašte auginamų gyvulių eksporto į Vokietiją sąlygas, nes Lietuvos vyriausybės sudarytos sąlygos gyvulių eksportui Krašto ūkininkams neatrodė pakankamos²⁴⁷.

Konfliktas pasiekė tarptautinę areną. Tikėtasi, kad Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje (žr. monografijos I dalies 3 skyrių) normalizuos padėtį Krašte. Taip manė M. Römeris, aišku, jis turėjo mintyje teisinę padėtį²⁴⁸. Bet, matyt, tikėtasi, kad teisinės padėties sutvarkymas prisidės ir prie kitų sričių sutvarkymo, ypač ekonominės. Tačiau 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimas buvo dar vienas faktorius, itin supriešinęs Lietuvą ir Vokietiją, atitinkamai atitolinęs Krašto ir Didžiosios Lietuvos suartėjimą.

M. Anysas atkreipė dėmesį į tai, kad sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, kuris daugiausia buvo palankus Lietuvos pozicijai, paskatino griežtesnę ir nelanksią Lietuvos valdžios politiką Krašte. Sprendimas, kuris iš esmės buvo priimtas dėl Vokietijos kišimosi į Lietuvos vidaus reikalus, buvo precedentas Vokietijai dėl menkiausio nuomonės tarp Lietuvos centrinės valdžios ir Krašto autonominių institucijų skirtumo toliau kištis į Lietuvos vidaus reikalus²⁴⁹. Taip, M. Anysas pripažino, kad Teismo sprendimas juridine prasme buvo tikras Lietuvos laimėjimas, be to, jis laikytas ir laimėjimu dėl ekonominės kontrolės, nes nuo tol tik valstybės centrinė valdžia tvarkydavo eksportuojamų ar importuojamų prekių normas („kontingentus“). Tačiau realybėje šis sprendimas Krašto žemės ūkiui sukėlė didžiulių nuostolių, nes stipriai sumažėjo Lietuvos eksportas

²⁴⁷ Anysas, *supra note*, 51: 69.

²⁴⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. liepos 26 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 354.

²⁴⁹ Anysas, *supra note*, 51: 87.

į Vokietiją. O Krašto gyventojai buvo žymūs savo auginamų naminių gyvūnų kokybe ir jų eksportu į Berlyną:

„<...> krašte esamas kiaulių skaičius buvo tikras politinis barometras: kuo daugiau neparduotų kiaulių ūkininkų tvartuose, tuo daugiau tempdavosi politinė padėtis, kuri drebindavo direktorijų bei gubernatūros vadovų kėdes.“²⁵⁰

Taigi, ekonominis neapibrėžtumas, išplaukęs iš 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimo, kėlė įtampą tarp Krašto gyventojų ir nepasitikėjimą Lietuvos vyriausybe. O tai nepasitarnavo glaudesniems ir artimesniems santykiams tarp Krašto ir Didžiosios Lietuvos žmonių.

4.6. Seimelio rinkimai²⁵¹

Klaipėdos krašto seimelis – viena iš trijų Krašto valdžių, kuriai, remiantis Statuto 10 straipsniu, buvo suteikta įstatymų leidžiamoji galia. Pagrindinė Seimelio funkcija buvo leisti autonominius įstatymus, galiojančius Krašte. Statuto 11 straipsnyje reglamentuota Seimelio narių skaičiaus apskaičiavimo tvarka, pagrįsta Krašto gyventojų skaičiumi: penkiems tūkstančiams gyventojų turėjo atstovauti vienas Seimelio narys arba jei lieka ne mažiau kaip du su puse tūkstančio gyventojų, pridedamas dar vienas atstovas. Tad rinkimuose būdavo renkami 29 Seimelio nariai²⁵² trejų metų kadencijai.

Iš viso nuo 1925 m. iki 1939 m. buvo išrinkti šešių sudėčių seimeliai. Tik dviejų sudėčių seimeliai pabaigė savo kadenciją – ketvirtos ir penktos²⁵³.

²⁵⁰ *Ibid.*, 92.

²⁵¹ Monografijos I dalies 4.5 poskyris „Seimelio rinkimai“ parašytas remiantis autorės straipsniu: Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto seimelis: 1935 m. rinkimai“, *Logos* 101 (2019): 181–194.

²⁵² „Paskelbimas apie Seimelio rinkimų davinius“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1925, Nr. 104; „Paskelbimas apie Seimelio rinkimų davinius“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1927, Nr. 91; „Paskelbimas liečiąs Seimelio rinkimus“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1930, Nr. 115; „Apie galutinius Seimelio rinkimų rezultatus“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1932, Nr. 68; „Krašto seimelio rinkimų teisėtumas ir Seimelio narių sąstatas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1935, Nr. 113; „Išrinktieji Krašto seimelio nariai“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1939, Nr. 29.

²⁵³ „1935 m. gegužės 4 d. Klaipėdos krašto seimelio kadencijos baigimo paskelbimo aktas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1935, Nr. 45; „1938 m. spalio 31 d. Klaipėdos

Pirmieji trys seimeliai Krašto gubernatorių buvo paleisti, jiems po keliskart pareiškus nepasitikėjimą Krašto direktorijai²⁵⁴. Šeštos sudėties Seimelio likimas susijęs su 1939 m. kovo 22 d. pasirašyta sutartimi tarp Lietuvos ir Vokietijos dėl Krašto perleidimo Vokietijai²⁵⁵.

Seimelio rinkimai visada pasižymėjo įtampa ir politinėmis intrigomis²⁵⁶. Dažniausiai juose laimėdavo vokiškos pakraipos politikos atstovai, o lietuviškos pakraipos politikos atstovai laimėdavo daugiausia penkis mandatus. Lietuvos politikai analizuodavo rinkimų rezultatų priežastis. Pateikiama trumpa 1935 m. vykusių Seimelio rinkimų rezultatų analizė, apibūdinanti ir kontekstą, kuriame vykdavo rinkimai.

Gubernatorius V. Kurkauskas pagrindinę priežastį įžvelgė vokiečių propagandoje. Savo raštuose, skirtuose Ministrų kabineto reikalų vedėjui ir užsienio reikalų ministrui²⁵⁷, jis pabrėžė du būdus, kuriais Vokietija kišosi į Seimelio rinkimus. Tai – vokiečių spauda ir Vokietijos valdžios atstovų elgesys. Pabrėžta, kad Vokietijos propagandos ministerija buvo priėmusi specialias instrukcijas, skirtas rinkiminei Seimelio propagandai. Dėl to Vokietijos spauda ir radijas „pradėjo varyti negirdėtą akciją prieš Lietuvą“²⁵⁸, Karaliaučiaus radijo stotis *Heilsberg* „įvedė specialiai Seimelio rinkimams skirtą paskaitų ir pasikalbėjimų ciklą, kurį kartodavo Berlyno, Hamburgo, Štutgarto, Leipcigo radijo stotys“²⁵⁹. Gubernatorius tvirtino, kad dvi savaites iki rinkimų radijo transliacijos iš Klaipėdos buvo prastos kokybės, nes „buvo taip smarkiai trukdoma <...>, tuo būdu nebuvo jokios galimybės per radio atsispirti vokiškajai propagandai“²⁶⁰. Tačiau, gubernatoriaus

krašto seimelio kadencijos baigimo aktas Nr. 3061“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1938, Nr. 106.

²⁵⁴ Klaipėdos krašto seimelio rinkimai ir paleidimai (1927–1932). LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1236, l. 1.

²⁵⁵ „Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Valstybės sutartis dėl Klaipėdos krašto perleidimo“, *Vyriausybės žinios*, 1939, Nr. 640–4654.

²⁵⁶ Apie trečio ir ketvirto Seimelio rinkimus žr.: Dokumentai apie rinkimus į Klaipėdos krašto seimelį ir jo veiklą. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1236, l. 1–66.

²⁵⁷ Klaipėdos krašto gubernatoriaus 1935 m. spalio 17 d. pranešimas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1795, l. 26–33; 1935 m. spalio 28 d. Klaipėdos krašto gubernatoriaus 1935 m. spalio 28 d. raštas Ministerių Kabineto Reikalų vedėjui. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1639, l. 77–79.

²⁵⁸ 1935 m. spalio 28 d. Klaipėdos krašto gubernatoriaus 1935 m. spalio 28 d. raštas Ministerių Kabineto Reikalų vedėjui. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1639, l. 77.

²⁵⁹ Klaipėdos krašto gubernatoriaus 1935 m. spalio 17 d. pranešimas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1795, lap. 31.

²⁶⁰ *Ibid.*

nuomone, didžiausią poveikį padarė Hitlerio pareiškimai Reichstage Niurnberge²⁶¹, kurie buvo vertinami kaip nukreipti prieš Lietuvą („Fiureris įspėja Lietuvą“ – vok. *Der Fuhrer warnt Litauen*), ministro pirmininko H. Goeringo kalba prie Lietuvos sienos, kurią gubernatorius įvertino taip: „<...> egzaltuotai miniai pasako kiršinančią – Lietuvą užgaunančią ir Lietuvai grasinančią kalbą“²⁶². Įvairios organizacijos leido brošiūras, Tilžėje burmistras organizavo mitingą, kuriame buvo dainuojama – „amžinai suvienytas vokiečių Klaipėdos kraštas“²⁶³, vyko vokiečių kariuomenės manevrai, skraidė lėktuvai, šeštadienį prieš rinkimus pasienio ruože uždegti laužai: „Visas pakraštys nušvinta gaisrais“²⁶⁴, platinama agitacinė literatūra, rašomi užrašai Berlyne ir kituose Vokietijos miestuose tokie kaip „Tautos žmonės, pripažinkite save vokiečių klaipėdiečiais“, organizuojami išpuoliai lietuviškų organizacijų susirinkimus²⁶⁵.

Nagrinėjant rinkimų rezultatus neatmestas ir ekonominis aspektas. Ūkininkams buvo žadama, kad jeigu rinkimų rezultatai bus naudingi vokiškos pakraipos politikai, tai bus atidaryta siena, ir ūkininkai „galės savo produktus taip brangiai parduoti kaip anksčiau ir tada vėl prasidės geras gyvenimas“²⁶⁶, darbininkams žadama mokėti dvigubus atlyginimus²⁶⁷.

Tokių intrigų ir kovų kontekste buvo įsteigtas ir turėjo veikti Statutinis Teismas.

4.7. Partijos

Dramatiškus santykius tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto gilino ir tai, kad Krašte nuo 1928 m. veikė slaptas nacionalsocialistinės darbininkų partijos skyrius, o po 1933 m. tokių skyrių buvo ir daugiau – Kintuose,

²⁶¹ Memorandumas dėl Vokietijos įsikišimo į Lietuvos vidaus reikalus stengiantis paveikti Klaipėdos krašto seimelio rinkimų eigą. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1639, l. 83; Klaipėdos krašto gubernatoriaus 1935 m. spalio 17 d. pranešimas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1795, l. 30.

²⁶² Klaipėdos krašto gubernatoriaus 1935 m. spalio 17 d. pranešimas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1795, l. 29.

²⁶³ Klaipėdos krašto gubernatoriaus 1935 m. spalio 17 d. pranešimas užsienio reikalų ministrui. *Ibid.*

²⁶⁴ *Ibid.*

²⁶⁵ *Ibid.*

²⁶⁶ 1935 m. spalio 9 d. raštas. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1746, l. 74.

²⁶⁷ *Ibid.*

Šilutėje, Pagėgiuose²⁶⁸. 1932 m. gegužę Klaipėdos krašto rinkimuose dalyvavo šios partijos atstovai, prisidengę Krikščionių-socialistų darbininkų sąjungos, vadovaujamos T. von Sasso, vardu. Tais pačiais metais pasižymėjo ir Klaipėdiečių socialistinis tautinis sąjūdis, vadovaujamas E. Neumanno. M. Anyso nuomone, vien iš šių sąjungų ir sąjūdžių pavadinimų aišku, kad jos buvo Vokietijos nacionalsocialistinės darbininkų partijos filialai Krašte, kurie rėmėsi šios partijos ideologija. Gyventojai noriai tapdavo šių partijų nariais, nes jos skatino partinę narystę ir materialiai, pavyzdžiui, nebūnant partijos nariu buvo galima sėkmingai prekiauti gyvuliais ir pan.²⁶⁹. Neoficialiais duomenimis, šioms partijoms priklausė apie 5000 asmenų, nemažai Krašto seimelio narių priklausė Klaipėdiečių socialistiniam tautiniam sąjūdžiui²⁷⁰. M. Anyso tvirtinimu, vėliau paaiškėjo, kad šių partijų tikslas buvo Krašte realizuoti Vokietijoje vyraujančias politines idėjas²⁷¹.

Partijos ėmė veikti, kai Krašto gubernatoriumi tapo V. Gyls. Tai savaimė suprantama, nes jo gubernatoriavimo metai – 1932–1934-ieji – sutapo su nacionalsocialistinės partijos išpopuliarėjimu Vokietijoje. M. Anysas atkreipė dėmesį į tai, kad gubernatorius neturėjo jokių instrumentų kovoti su šių partijų veikla:

„Kadangi tais laikais dar nebuvo nei politinės policijos, nei tautai ginti įstatymo, gubernatoriaus veikimas baigdavosi min. pirmininko Tūbelio informavimu ir intervencija pas direktorijos pirmininką Schreiberį, atkreipiant pastarojo dėmesį į partijų veiklą bei jų pasekmes.“²⁷²

Pasak M. Anyso, Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkas O. Schreiberis, matyt, siekdamas užmaskuoti tikrąjį šių partijų vaidmenį, menkai pažįstančiam Krašto gyventojus gubernatoriui V. Gyliui aiškino, kad T. von Sasso ir E. Neumanno partijos tėra laikinas, politiškai nereikšmingas, nepavojingas reiškiny, neperžengiantis autonomijos²⁷³. Ilgainiui O. Schreiberis Krašto gubernatoriaus J. Navako buvo atleistas dėl to, kad jo vadovaujamos Direktorijos laikysena dėl Krikščionių-socialistų darbininkų sąjungos

²⁶⁸ Anysas, *supra note*, 51: 88.

²⁶⁹ *Ibid.*, 88–90.

²⁷⁰ *Ibid.*, 109.

²⁷¹ *Ibid.*

²⁷² *Ibid.*, 89.

²⁷³ *Ibid.*, 90, 101.

ir Klaipėdiečių socialistinio tautinio sąjūdžio laikyta pavojinga Lietuvos teritorijos neliečiamybei²⁷⁴.

4.8. Valstybių signatarių dviguba politika

M. Anyso pastebėjimu, prie nedraugiškų santykių tarp Didžiosios ir Mažosios Lietuvos, taip pat prie nacionalsocialistinio judėjimo Krašte prisidėjo ir dviguba signatarių valstybių – Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos – politika²⁷⁵. Ilgainiui atsitiko taip, kad Lietuvos pareigūnai turėjo vieni kovoti su nacionalsocialistiniais vokiečių pavojais. Lietuvos diplomatai, panaudodami visus teisinius argumentus, siekė įtikinti valstybes signatares, kad Krašte laikomasi Statuto nuostatų ir kad būtina kovoti su nacionalsocialistine politika:

„[V]isi šie argumentai nepajėgę signatarų įtikinti; pastarieji nemato ar nenori matyti grasančio nacionalsocialistinio pavojaus.“²⁷⁶

M. Anysas buvo įsitikinęs, kad jeigu valstybės signatarės būtų leidusios Lietuvos vyriausybei padaryti kai kuriuos pakeitimus Krašto statute, kuriais būtų labiau apribotos Seimelio galios, tai nebūtų buvusios jokios politinės kovos Krašte. Tačiau Statuto pakeitimai buvo neįmanomi, nes, pasak M. Anyso, Italijoje ir Japonijoje buvo palaikoma Berlyno politika, o Jungtinė Karalystė ir Prancūzija laikė, kad tokie Lietuvos norai reiškė tik siekį apriboti Krašto autonomiją. Be to, baimintasi, kad Vokietija po tokių pakeitimų tiesiogiai ims kištis į Krašto reikalus, o tai galėjo sukelti pavojų visai Versalio taikos sukurtai teisei tvarkai, kitaip tariant, ją sunaikintų²⁷⁷:

„Tad signatarinės valstybės ne tik nesistengė sustabdyti Trečiojo reichio vyriausybės kišimąsi į Lietuvos vidaus reikalus, bet atvirkščiai – jį net skatino su savo demaršais, reikalaujančiais, kad Lietuva Klaipėdos krašte atstatytų statutinę padėtį.“²⁷⁸

²⁷⁴ „Klaipėdos krašto gubernatoriaus J. Navako 1934 m. birželio 28 d. aktas Nr. 342“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 71.

²⁷⁵ Anysas, *supra* note, 51: 240.

²⁷⁶ *Ibid.*, 241.

²⁷⁷ *Ibid.*, 253–254.

²⁷⁸ *Ibid.*, 254.

Tokie valstybių signatarių reikalavimai, be abejo, reiškė, kad Krašto gubernatorių A. Merkio, J. Navako, Direktorijos pirmininko M. Reisgio atliktoms reformoms jos nepritarė.

4.9. M. Reisgio direktorija

M. Reisgio vadovaujama Direktorija 1934 m. ėmėsi drąsių ir drastiškų veiksmų (apie tai, kaip ir kodėl ši direktorija buvo suformuota žr. 747 išnašą). Pirmiausia, leidinyje *Klaipėdos krašto valdžios žinios* buvo paskelbtas dar prieš kelis mėnesius priimtas nacionalinis Tautai ir valstybei saugoti įstatymas²⁷⁹, paskelbti nacionaliniai Svetimšaliams gyventi įstatymas²⁸⁰, Svetimšaliams viešojo tarnybon ir tarnyboje laikyti įstatymas²⁸¹, Svetimšalių mokesčiai už leidimus gyventi ir dirbti²⁸², Svetimšaliams gyventi įstatymui vykdyti taisyklės²⁸³, Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas²⁸⁴. Po metų nuo Teismų santvarkos įstatymo priėmimo jis pagaliau buvo paskelbtas ir leidinyje *Klaipėdos krašto valdžios žinios*²⁸⁵. Šiais nacionalinių įstatymų paskelbimais autonominės valdžios oficialiame leidinyje tarsi buvo pabrėžiama, kad įstatymai galioja ne tik Didžiojoje Lietuvoje, bet ir Krašte (nacionalinių įstatymų galiojimo problematiką autonominėje teritorijoje gvildeno M. Römeris, žr. monografijos V dalies 1.9 poskyrį).

Prasidėjo Krašto valdininkų atleidimai siekiant apriboti Krašte eiti pareigas asmenims, priklausantiems nacionalsocialistinėms partijoms²⁸⁶. Buvo atleidžiami ankstesnių direktorių paskirti valdininkai (atleista apie 50

²⁷⁹ „Tautai ir valstybei saugoti įstatymas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 73.

²⁸⁰ „Svetimšaliams gyventi įstatymas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 78.

²⁸¹ „Svetimšaliams viešojo tarnybon ir tarnyboje laikyti įstatymas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 78.

²⁸² „Svetimšalių mokesčiai už leidimus gyventi ir dirbti“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 78.

²⁸³ „Svetimšaliams gyventi įstatymui vykdyti taisyklės“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 78.

²⁸⁴ „Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 79.

²⁸⁵ „Teismų santvarkos įstatymas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 87.

²⁸⁶ „Paskelbimas apie valsčiaus viršaičių atšaukimus ir naujus paskyrimus“, „Paskelbimas apie valdininkų atšaukimus ir naujus paskyrimus“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 76; „Paskelbimas apie valsčiaus viršaičių atšaukimus ir naujus paskyrimus“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 88; „Paskelbimas apie valsčiaus viršaičių atšaukimus ir naujus paskyrimus“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934,

pareigūnų, tarp jų ir Klaipėdos miesto burmistras W. Brindlingeris²⁸⁷, Klaipėdos draudimo įstaigos viršininkas²⁸⁸, Klaipėdos uosto direkcijos narys O. Žygaudas²⁸⁹ ir kt.). P. Žostautaitė nurodė, kad buvo pašalinti apskrinių viršininkai, du trečdaliai viršaičių, kaimų seniūnai, kai kurie policininkai²⁹⁰.

Buvo pertvarkomos Krašto miškų urėdijos ir apygardų girininkijos²⁹¹, atimti leidimai iš užsieniečių kunigų²⁹², pertvarkomi autonominiai teismai²⁹³. Buvo atleistas Klaipėdos apygardos teismo direktorius, trys teismo referentai, kai kurie tardytojai, nes nemokėjo lietuvių kalbos ir priklausė „išdavikišku veikimu pasižymėjusiai partijai“²⁹⁴. Nebuvo atsižvelgiama į tai, kad šiuos pareigūnus buvo galima atleisti tik Krašto administracinio teismo sprendimu, neatsižvelgta ir į tai, ar atleidžiami asmenys buvo paskirti eiti pareigas iki gyvos galvos. 1934 m. lapkričio 24 d. priimtas įsakymas dėl juridinių egzaminų ir paruošimo aukštesnėms teismo tarnyboms²⁹⁵. Šiuo įsakymu siekta, kad autonominių teismų tarnautojai mokėtų lietuvių kalbą, nelaikytų kvalifikacijos egzaminų Vokietijoje (žr. monografijos I dalies 4.13 poskyrį).

Reformuotos mokyklos: įvestos privalomos lietuvių kalbos pamokos, nustatyta, kad klasėje esant daugumai lietuvių tautybės mokinių turi būti dėstoma lietuvių kalba, o esant vokiečių tautybės – vokiečių kalba²⁹⁶, atleisti mokytojai, mokyklų priežiūros pareigūnai, nurodyta, kad visose

Nr. 106; Paskelbimas apie valsčiaus viršaičių ir jų pavaduotojų atšaukimus ir naujus paskyrimus Šilutės apskrityje“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 118.

²⁸⁷ „Paskelbimas, liečiąs vyr. burmistro atšaukimą“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 77.

²⁸⁸ „Krašto apdraudimo įstaigos direktoriaus paskyrimas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 85.

²⁸⁹ „Paskelbimas dėl atšauktojo uosto direkcijos nario“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 88.

²⁹⁰ Žostautaitė, *supra note*, 42: 128.

²⁹¹ „Klaipėdos krašto Direktorijos 1934 m. rugsėjo 25 d. parėdymas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 109.

²⁹² Žostautaitė, *supra note*, 42: 129.

²⁹³ Anyšas, *supra note*, 51: 106; Žostautaitė, *supra note*, 42: 128.

²⁹⁴ „Atleistas Apygardos teismo direktorius, priklausęs išdavikiškai organizacijai“, *Lietuvos keleivis*, 1934 m. liepos 5 d., Nr. 152, 1.

²⁹⁵ „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. lapkričio 24 d. paliepimas apie juridinius egzaminus ir paruošimą aukštesnėms teismo tarnyboms“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 133.

²⁹⁶ „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. rugsėjo 24 d. įsakymas dėl dėstomos kalbos pradžios mokyklose“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 108.

mokyklose būtų bent po vieną Lietuvos Valstybės Prezidento A. Smetonos portretą, Vyčio ženklą ir tautinę vėliavą²⁹⁷.

Krašto direktorija taip pat nusprendė, kad visos iškabos, užrašai, plakatai, skelbimai viešose vietose pirmiausia turi būti surašyti taisyklinga lietuvių kalba, numatyta ir sankcija už šios taisyklės nesilaikymą – bauda iki 375 litų²⁹⁸.

Nuspręsta, kad Klaipėdos krašto gydytojų rūmų nariais gali būti renkami ir gali rinkti tik Lietuvos Respublikos piliečiai²⁹⁹. Be to, Klaipėdos krašto karo komendantas R. Liormonas priėmė nutarimą, kuriuo Krikščionių-socialistų darbininkų sąjungą ir Klaipėdiečių socialistinį tautinį sąjūdį paskelbė pavojingomis valstybės saugumui organizacijomis ir pranešė apie jų veiklos nutraukimą („uždarymą“)³⁰⁰.

Klaipėdos miesto valdyba nusprendė Liepų ir O. Biotcherio gatvėms suteikti Prezidento Smetonos alėjos pavadinimą³⁰¹. Pasak M. Anyso, M. Reisgio vadovaujama Krašto direktorija nurodė administracijos raštvedybą vesti lietuvių kalba³⁰².

Visa tai buvo daroma be Krašto seimelio sutikimo. Gubernatorius J. Navakas kvietė Seimelį parodyti pasitikėjimą M. Reisgio vadovaujama Direktorija³⁰³, taip pat susirinkti šaukė ir Seimelio pirmininkas³⁰⁴, tačiau reikiamas kvorumas nesusirinkdavo. Gubernatorius turėjo uždaryti Krašto

²⁹⁷ „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. rugpjūčio 30 d. įsakymas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 99.

²⁹⁸ „Policinis parėdymas apie viešus užrašus ir iškabas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 101.

²⁹⁹ „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. lapkričio 15 d. paskelbimas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 130.

³⁰⁰ „Klaipėdos krašto karo komendanto pulkininko Liormano 1934 m. liepos 13 d. nutarimas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 79.

³⁰¹ „Miesto policijos valdybos 1934 m. liepos 21 d. paskelbimas dėl gatvių pavadinimo“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 86.

³⁰² Anysas, *supra note*, 51: 107.

³⁰³ „Klaipėdos krašto gubernatoriaus J. Navako 1934 m. liepos 19 d. aktas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 83.

³⁰⁴ Tai paaiškėjo iš Direktorijos pirmininko M. Reisgio atsistatydinimo rašto. Žr.: „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. gruodžio 1 d. akto dėl atsistatydinimo paskelbimas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 135.

seimelio posėdžius Direktorijos deklaracijai išklausti³⁰⁵, o M. Reisgys ir kiti Direktorijos nariai atsistatydino³⁰⁶.

Netrukus paaiškėjo tokių drastiškų veiksmų pasekmės. Visi atleistieji kreipėsi į teismus reikalaudami kompensacijų už neteisėtą atleidimą iš pareigų, grąžinti į eitas pareigas. O autonominiai teismai, pasak M. Anyso, „sprendė griežtai pagal veikiančio įstatymo raidę ir beveik be išimties patenkino skundėjų reikalavimus“³⁰⁷. Tai sukėlė didžiulių nuostolių Direktorijai. Lietuvos vyriausybė neprisidėjo prie finansinės paramos Direktorijai³⁰⁸. Be to, Vokietijos nacionalsocialistinė spauda aprašydavo kiekvieną M. Reisgio žingsnį aiškindama, kad Lietuvos valdžia savivaliauja. Vokietijoje vyko demonstracijos su plakatais, kuriuose buvo parašyta *Nieder mit Litauen* ir pan. Tokių užrašų buvo matyti ir ant pastatų, pavyzdžiui, Berlyne. Tilžėje, prie Lietuvos sienos, sudeginta iškamša, priminusi gubernatoriaus J. Navako atvaizdą³⁰⁹. Be to, buvo nuolatos nutraukiami Vokietijos ekonominiai santykiai su Lietuva (kiaulių, žąsų³¹⁰ eksportavimas į Vokietiją buvo visiškai nutrauktas, sustojo medžių plukdymas Nemunu³¹¹)³¹². Net buvo teigiama, kad J. Goebbelsas pirmiausia propagandos priemonėmis paskelbė Vokietijos „ekonominį karą“ Lietuvai. M. Anyso nuomone, ekonominiai dalykai nerūpėjo gubernatoriams A. Merkiui³¹³, J. Navakui, kurie buvo griežtai nusiteikę dėl Krašto ūkininkų poreikių. O tai nulėmė

³⁰⁵ „Klaipėdos krašto gubernatoriaus J. Navako 1934 m. spalio 11 d. aktas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 115.

³⁰⁶ „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. gruodžio 1 d. akto dėl atsistatydinimo paskelbimas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 135.

³⁰⁷ Anysas, *supra note*, 51: 119.

³⁰⁸ *Ibid.*, 120–121.

³⁰⁹ *Ibid.*, 122.

³¹⁰ *Ibid.*, 132.

³¹¹ *Ibid.*, 160.

³¹² *Ibid.*, 123.

³¹³ Vis dėlto A. Merkys suvokė ekonomikos reikšmę Klaipėdos krašte. Antai 1929 m. savo *pro memorijoje* jis rašė: „<...> visa Klaipėdos Krašto politika sueina į ekonominius klausimus ir nuo jų išrišimo priklauso įvairių įvairiausių politiniai balansavimai. <...> Klaipėdos krašto gyventojai iš senovės yra pratę matyti iš valdžios pusės patvarumą, rimtumą ir linijos turėjimą. Tų dėsnių jie prisilaiko ir visame ekonominiame gyvenime. <...> krašto prekyba ir pramonė yra išsivysčiusi nuo senų senovės ir yra labai neįvairi /daugumoj medžių pramonės prekyba /. Toji prekyba ir pramonė mėgsta konservatoriškumą ir kalkuliaciją ateinantiems ilgiems metams.“ LCVA, f. 922, ap. 1, b. 10, l. 47–48.

ekonomiškais argumentais pagrįstos opozicijos susidarymą Krašte³¹⁴, ūkininkai vis mažiau ir mažiau pasitikėjo gubernatoriumi³¹⁵. M. Anyšas rašė:

*„Šiose didžiosiose politinėse rungtynėse, kurios tuomet prasidėjo tarp Lietuvos ir Vokietijos, Lietuva savo valstybiniu svoriu buvo per maža pati ką nors laimėti. Politikoje pirmoje eilėje lemia jėga, o ne pamatuoti ar net teise pagrįsti argumentai. Svariausias argumentas yra gyventojų milijonai ir kariuomenės divizijos. Šiuo atžvilgiu Lietuva neįėjo į politiskai svarių valstybių eilę.“*³¹⁶

4.10. Tautai ir valstybei saugoti įstatymas

1934 m. priimtas Tautai ir valstybei saugoti įstatymas³¹⁷ buvo instrumentas, leidžiantis kovoti su E. Neumanno ir T. von Sasso vadovaujamomis partijomis. Įstatymo 3, 9–11 straipsniai leido varžyti kai kurias politines teises, areštuoti partijų vadovus, jų padėjėjus, stabdyti partijų veiklą. Panaikinti mandatai tų Klaipėdos krašto seimelio atstovų, kurie priklausė minėtoms partijoms. Tačiau kai kuriems pareigūnams nebebuvo leidžiama toliau tęsti savo pareigų neatsižvelgiant į tai, ar jie buvo kaip nors susiję su minėtų partijų veikla.

Viena vertus, tokio teisinio reguliavimo tikrai reikėjo. O iš kitos pusės, pasak M. Anyso, taip buvo paralyžiuota Krašto seimelio veikla, nes nesusidarydavo reikiamas kvorumas ir nebuvo priimami teisės aktai ar legitimizuojama Direktorijos veikla³¹⁸. Be abejo, toks teisinis reguliavimas ir su juo susiję veiksmai ir vėl kėlė neramumus, Vokietijos nepasitenkinimą, daugino jos notų Lietuvos vyriausybei ir skundų tarptautinėms organizacijoms skaičių. Valstybės signatarės taip pat kėlė klausimus³¹⁹.

³¹⁴ Anyšas, *supra note*, 51: 119; 124–125.

³¹⁵ *Ibid.*, 128.

³¹⁶ *Ibid.*, 124.

³¹⁷ „Tautai ir valstybei saugoti įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1934, 437–3044.

³¹⁸ Anyšas, *supra note*, 51: 110.

³¹⁹ Užsienio reikalų ministro 1934 m. rugpjūčio 17 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Prancūzijos ministru p. Ristelhueber apie juristų nuomonę dėl saugumo įstatymo. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1587, l. 117.

4.11. Klaipėdos krašto mokyklos³²⁰

„Prie šių nuostatų tenka priskaityti Klaipėdos konvencijos straipsnius, liečiančius valdininkų pilietybę, toliau lietuvių kalbos teises Klaipėdos krašto mokyklų programas ir t. t. Ligi šiol Lietuvos vyriausybė <...> siekė susitarimo su autonominė Klaipėdos krašto valdžia. Tačiau, seimelio dauguma Konvencijos vykdymo klausimais pasirinko visai savotišką liniją, prisidengdama Klaipėdos krašto autonomija <...> įgyvendinti tik tuos <...> Konvencijos nuostatus, kurie gali prisidėti prie vokiečių dvarininkijos ir valdininkijos Klaipėdos krašte dominavimo.“³²¹

Klaipėdos krašto statuto 31 straipsnis įtvirtino, kad autonominės institucijos iki 1930 m. sausio 1 d. galės skirti užsieniečių mokytojų tiek, kiek joms atrodys būtina švietimo lygiui palaikyti, tačiau po nustatyto termino užsieniečiai mokytojai galės dirbti Krašte tik leidus Lietuvos vyriausybei. Krašte negalėjo dirbti asmenys gubernatoriui pateikus įrodymų, kad jie užsiima politine agitacija prieš Lietuvos interesus.

Krašte liko didesnioji optavusių Vokietijos pilietybę mokytojų dalis. Pasak vienos iš *pro memoria*, buvo suteiktas penkerių metų laikotarpis, per kurį vietos mokytojai turėjo išmokti lietuvių kalbą³²². M. Anyšas tvirtino:

„Perimtas vokiškas mokyklų personalas nemokėjo lietuvių kalbos, jos labai nenoriai mokėsi ir jos niekuomet gerai neišmoko <...>. Kai kurie lietuviški išsireiškimai <...> buvo vartojami lietuvių kalbą paniekinančiu būdu. Ir šiaip buvo stengiamasi lietuvių kalbą visokiais būdais žeminti.“³²³

³²⁰ Šis monografijos poskyris parašytas remiantis autorės straipsniu: Deviatnikovaitė, *supra note*, 190: 86–97.

³²¹ „Dėl mūsų politikos Klaipėdos krašte revizijos“, *Lietuvos aidas*, 1930 m. lapkričio 8 d., Nr. 255 (1036), 1. Žr.: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 939, l. 187. Taip pat žr.: „Lietuvių mokyklų padėtis Klaipėdos krašte“, *Lietuvos aidas*, 1930 m. lapkričio 8 d., Nr. 255 (1036), 1.

³²² Užsienio reikalų ministerijos referentų 1931 m. vasario 20 d. *pro memoria* „Kalbų klausimas Klaipėdos Krašte“. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1079, l. 59.

³²³ Anyšas, *supra note*, 51: 338.

Gubernatorius A. Merkys, remdamasis Statuto 31 straipsnio nuostata, patikrino Krašto mokyklas. Paaiškėjo, kad iš šimtas dviejų patikrintų mokyklų tik penkiose buvo dėstoma lietuvių kalba, o šešiose – ir lietuvių, ir vokiečių kalbomis. Tikrintos ir mokytojų lietuvių kalbos žinios. Paaiškėjo, kad lietuvių kalbą gerai mokėjo keturi, patenkinamai – per dešimt mokytojų, kiti – arba nemokėjo jos, arba mokėjo labai silpnai. Atliktas patikrinimas atskleidė mokinių tautinę sudėtį: apylygė – per du tūkstančius lietuvių tautybės ir beveik du tūkstančiai vokiečių tautybės, įtraukiant ir *memelländerius*. O mokytojų, turinčių Lietuvos pilietybę, buvo kur kas daugiau nei turinčių vokiečių³²⁴. 1930 m. duomenimis, iš viso Krašte buvo 138 mokytojai ne Lietuvos piliečiai³²⁵. Tėvų komitetai šio klausimo nesprendė, o atvirksčiai:

„<...> tėvai grasina mokytojams streiku, jeigu šie mokins vaikus lietuviškai, ir atsisako pirkti lietuviškas skaitymo knygas.“³²⁶

1923 m. Krašto direktorija išleido įsakymą³²⁷, kuriuo nustatė, kad mokyklos dėstomoji kalba tos tautos, kurios vaikai mokykloje sudaro daugumą, o 1924 m. vasario 4 d. visose Krašto mokyklose įvestas privalomas lietuvių kalbos dėstymas³²⁸. Tačiau net ir mokyklose, kuriose daugumą sudarė lietuviai, dėstomoji kalba buvo vokiečių: „Lietuvių kalba yra visai ignoruojama“³²⁹. Direktorijos pirmininkai priimdavo įsakymus, kuriais nurodydavo

³²⁴ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1931 m. rugpjūčio 29 d. *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1079, l. 19–26.

³²⁵ Sąrašas svetimšalių mokytojų užsilaikančių Klaipėdos Krašte sulig svetimšalio leidi-
mais“. *Ibid.*, 83–87.

³²⁶ Pranešimas apie Klaipėdos krašto pradžios mokyklas. *Ibid.*, 161.

³²⁷ „Klaipėdos krašto direktorijos 1923 m. balandžio 4 d. įsakymas kaslink mokina-
mosios kalbos mokykloje“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1923 m. balandžio 11 d.,
Nr. 38.

³²⁸ „Krašto direktorijos 1924 m. vasario 4 d. įsakymas, liečias privalomą Lietuvių kal-
bos įvedimą, Klaipėdos krašto miestų liaudies mokyklose, vidutinėse, aukštesnėse,
privatinėse ir šeimų išlaikomose mokyklose“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924
m. kovo 26 d., Nr. 26; „Krašto direktorijos 1924 m. balandžio 29 d. įsakymas, liečias
lietuviškąjį pamokslą Klaipėdos krašto mokyklose“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*,
1924 m. gegužės 12 d., Nr. 41.

³²⁹ Pranešimas apie Klaipėdos krašto pradžios mokyklas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1079,
l. 162.

vienus ar kitus dalykus dėstyti lietuvių kalba (pavyzdžiui, istoriją, geografią, tikybą, dainavimą, gimnastiką)³³⁰, bet tie nurodymai būdavo atšaukiami.

Gubernatorius A. Merkys susirūpino priėmimo į mokyklas programomis. Jis išsiuntė raštą³³¹ Krašto direktorijos pirmininkui, kuriame nurodė, kad priėmimo į Mokytojų seminariją egzaminų programoje reikalavimai, keliama lietuvių kalbos žinių patikrinimui, buvo paprastesni nei vokiečių kalbos, o iš programos geografijos ir istorijos žinioms patikrinti paaiškėjo, kad Klaipėdos kraštas vis dar laikytas Prūsijos dalimi ir apskritai daugiau dėmesio skirta Prūsijos ir Vokietijos istorijai, o ne Lietuvos.

Klaipėdos krašto gubernatorius rūpinosi ir mokymosi programų turiniu. Statuto 5 straipsnio 2 dalies 3 punkte reglamentuota, kad švietimo administravimas priklausė autonominių institucijų įgaliojimams. Tačiau Statuto 25 straipsnyje įtvirtinta, kad Krašto viešųjų mokyklų mokslo programa ne prastesnė už Lietuvos teritorijoje atitinkamų mokyklų veikiančias mokslo programas. Tai reiškė valstybės centrinės valdžios institucijų teisę (konkrečiai – gubernatoriaus teisę) stebėti situaciją ir esant poreikiui ją keisti. J. Robinzonas šį straipsnį išaiškino kaip lituanistikos dalykų dėstymo priežiūrą³³². Taigi, A. Merkys ėmėsi iniciatyvos ir apžvelgė tikybos, krašto mokslo, vokiečių kalbos, lietuvių kalbos, aritmetikos, geometrijos, istorijos dalykų programas. Paaiškėjo, kad tikybos programoje nurodyta mokytis giedoti lietuviškai, tačiau ne visose mokyklose to būdavo laikomasi. Kruopščiausiai buvo parengta vokiečių kalbos mokymo programa, apėmusi septynis puslapius, o lietuvių kalbos mokymo programa sutalpinta į vieną puslapį su gramatinėmis klaidomis ir bendrinėje kalboje nevartojamais žodžiais ar jų junginiais. Lietuvos istorija dėstoma trumpai ir jaunesnių klasių mokiniams, o vokiečių – plačiai ir vyresnių klasių mokiniams: „Prūsijos darbai keliama į padanges ir gerbiami.“³³³ Gubernatorius pabrėžė, kad mokinių Lietuvos istorijos žinios menkos, jie taip mokomi, kad paklausti, kas yra Lietuvos prezidentas, atsako – Paul von Hindenburg,

³³⁰ „Klaipėdos krašto direktorijos 1925 m. vasario 13 d. įsakymas apie Klaipėdos mokytojų seminarą“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1925 m. vasario 27 d., Nr. 18; LCVA, f. 383, ap. 7, b. 965, l. 60.

³³¹ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1931 m. kovo 26 d. raštas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1079, l. 61.

³³² Robinzonas, *supra note*, 61: 611.

³³³ Pranešimas apie Klaipėdos krašto pradžios mokyklas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1079, l. 166.

o Lietuvos sostinė – Berlynas³³⁴. A. Merkys padarė išvadą, kad tokios mokymosi programos prieštarauja Statuto 25 ir 27 straipsniams (27 straipsnis nustatė, kad lietuvių ir vokiečių kalbos pripažintos lygiavertėmis kalbomis Krašte), o Kraštas iki šiolei laikomas Prūsijos dalimi³³⁵. Atkreiptas dėmesys ir į tai, kad švietimo reikalai apsunkinami ir tuo, jog Krašte trūko vadovėlių, mokiniams sudėtinga mokytis, nes reikėdavo atmintinai mokytis iš mokytojų žodžių³³⁶.

Šį klausimą vėliau kuravo ir kiti gubernatoriai, pavyzdžiui, V. Gyls, J. Navakas³³⁷. 1935 m. Krašto direktorija išleido instrukciją dėl dėstomosios kalbos Krašto pradžios mokyklose. Joje nustatyta, kad mokyklų absolventai turėjo mokėti abi Krašto kalbas. Tačiau Instrukcijoje pabrėžiama, kad dėl „savaimė aiškių psichologinių ir pedagoginių priežasčių“ „staigiu metodo pakeitimu“ tokio tikslo neturi būti siekiama³³⁸. Todėl vadovėliuose ir toliau buvo skaitomos vokiečių patriotinės dainos, tautinis himnas, o pratimuose buvo frazė „Jūsų mylimas brolis yra hitlerjugend“ ir pan.³³⁹.

Būdavo vykdomos mokyklų bibliotekų, viešųjų knygynų kratos. Per vieną tokią akciją konfiskuota daugiau nei pusė tūkstančio vadovėlių, apie pusė tūkstančio politinio turinio knygų, per pusantro šimto žemėlapių, kuriuose Klaipėdos apskrities rytų siena ribojosi su Rusija, o vietovių pavadinimai nurodyti rusų kalba³⁴⁰ ir t. t.

1934 m. viename iš dokumentų padaryta išvada:

*„Mūsų didžiausias tikslas išlaisvinti mūsų pajūrio gyventojus iš germaniškos nelaisvės. Tą galima pasiekti per mokyklas, per jaunąją kartą, kurią turime patys išsiugdyti.“*³⁴¹

³³⁴ Reicho politinės propagandos tikslais abuzyvis naudojimas Klaipėdos Konvencijos 17 str. ir tokios politikos pasekmės. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1080, l. 262.

³³⁵ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1932 m. kovo 28 d. raštas Krašto direktorijos pirmininkui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 965, l. 43, 44.

³³⁶ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1930 m. vasario 19 d. raštas Krašto direktorijos pirmininkui. *Ibid.*, 55.

³³⁷ Lietuvių kalbos teisės Klaipėdos krašte vis tebeskriaudžiamos. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1504, l. 32.

³³⁸ „Klaipėdos krašto direktorijos 1935 m. kovo 11 d. instrukcija dėstomosios kalbos parėdymo Klaipėdos Krašto pradžios mokyklose įgyvendinimui“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1935 m. kovo 15 d., Nr. 25.

³³⁹ Dokumentai apie mokyklų veiklą ir mokytojų ruošimą Klaipėdos krašte. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 965, l. 9.

³⁴⁰ *Ibid.*, 6.

³⁴¹ Klaipėdos krašto mokyklų reikalai, 1934 m. LCVA, f. 383, ap. 7, a. 1504, l. 149.

Kaip atsvara vokiškoms mokykloms 1922 m. įsteigta pirmoji lietuviška gimnazija Klaipėdos mieste – Vytauto Didžiojo gimnazija, 1926 m. – Doneičio progimnazija Pagėgiuose ir kitos privačios mokyklos³⁴². 1936–1938 m. vadovaujant Klaipėdos krašto gubernatoriui V. Kurkauskui privačios mokyklos pradėtos steigti intensyviau. Paminėtinas Statuto 5 straipsnis, nustatęs sritis, kurių valdymas buvo patikėtas autonominėms Krašto institucijoms. Tarp jų įtvirtintas švietimas. Taigi, Krašto seimelis ir Direktorija turėjo įgaliojimus švietimo srityje. Prie Direktorijos buvo Mokyklų skyrius, vadovaujamas paties Direktorijos pirmininko. Direktorija skirdavo, atleisdavo mokytojus, nustatydavo mokymosi programas. Vaikai turėdavo eiti į mokyklą nuo šešerių metų, o mokslas trukdavo aštuonerius metus. Lietuvos vyriausybė baimindamasi, kad ir gyventojų, atvykusių iš Didžiosios Lietuvos, vaikai, lankydami Krašto mokyklas, bus „germanizuojami“, ėmė skatinti steigti privačias mokyklas. To Statuto nuostatos nedraudė. Jų administravimu užsiėmė Klaipėdos krašto mokyklų draugija, kurią finansavo Lietuvos vyriausybė. M. Ansysas rašė, kad privačių mokyklų steigimas „buvo vienintelė priemonė atsispirti prieš Krašto vokietinimą <...> efektyvus germanizavimo stabdys“³⁴³. Tačiau teisininkas prisipažino, kad privačios mokyklos pradėtos steigti per vėlai³⁴⁴. Mokyklos buvo galingas įrankis propagandai plėtoti.

4.12. Generalinio konsulato veikla Klaipėdos krašte

Generalinio konsulato veikla Klaipėdos krašte taip pat turėjo įtakos dramatiškiems Didžiosios Lietuvos ir Krašto santykiams. Ši Vokietijos įstaiga, įsteigta iš karto perdavus Kraštą Lietuvos suvereno teisėms, atidžiai sekė autonominių institucijų ir Krašto gubernatoriaus veiklą, apie kurią pranešdavo centrinei Vokietijos valdžiai. Į šią įstaigą iš pradžių slapta, o paskui

³⁴² Daugiau apie lietuviškas Klaipėdos krašto mokyklas: Piročkinas, Arnoldas, „Išleidus iš rankų mokyklos kontrolę Klaipėdos krašte (1923–1939)“, *Mokslo Lietuva* 18 (2009): 418; Piročkinas, Arnoldas, „Išleidus iš rankų mokyklos kontrolę Klaipėdos krašte (1923–1939)“, *Mokslo Lietuva* 1 (2010): 423, žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 14 d., <http://moksloplius.lt/mokslo-lietuva/2006-2011/node/2360.html>; Trukanas, Kazys, „Klaipėdos krašto mokyklos“, *Lietuvos aidas*, 1934 m. sausio 13 d., 10 (1977), 12; Strakauskaitė, Nijolė, „Lietuviškos mokyklos Klaipėdos krašte 1923–1939 metais“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* 8 (2001): 42–49.

³⁴³ Ansysas, *supra note*, 51: 288–289.

³⁴⁴ *Ibid.*, 339.

ir atvirai rinkdavosi Seimelio ir Direktorijos nariai, jie laukdavo nurodymų, kaip jiems elgtis vienoje ar kitoje situacijoje³⁴⁵. Nepamirštinas ir faktas, kad Vokietijos konsulas Klaipėdoje išdavė N. Baltramiejui liudijimą, kuriame nurodė, kad šis važiuoja į Berlyną „derėtis su Vokietijos valdžios įstaigomis“ ir kad šios derybos „yra svarbaus vokiečiams intereso“³⁴⁶. N. Baltramiejus, dar vienas Seimelio narys ir O. Biotcheris lankėsi oficialaus vizito Berlyne. Vėliau šis vizitas Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo buvo pripažintas neteisėtu (žr. monografijos I dalies 3 skyrių).

Įdomūs M. Anyso pastebėjimai dėl santykių tarp Klaipėdos krašto gubernatoriaus ir Vokietijos generalinio konsulo. Savo prisiminimuose jis atkreipė dėmesį į tai, kad, pavyzdžiui, A. Merkio santykiai su Vokietijos generaliniu konsulu O. Toeppke buvo įtempti, nes gubernatorius nenorėdavo lengvai išduoti vizų į Vokietiją. O konsulas padėdavo tai padaryti asmenims, kurie norėjo išvažiuoti. Gubernatoriaus nuomone, tai buvo Vokietijos konsulato kišimasis į Krašto vidaus reikalus. Ilgainiui konsulas buvo atleistas iš pareigų, o kitas konsulas – R. von Saukenas – elgėsi daug atsargiau, bet efektyviau^{347, 348}.

4.13. Nacionalsocialistinė propaganda

Nacionalsocialistinė propaganda turėjo milžiniškos reikšmės vis didėjančiai santykių prarajai tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto. Jos šaltiniai buvo keli: radijas, *Fluenterpropaganda*, spauda, kinematografas, mokyklos (žr. monografijos I dalies 4.11 poskyrį), bažnyčios, menas, mokslas, ūkis. M. Šlaža rašė, kad mokykla, valdininkai, bažnyčia – geriausia nutautinimo priemonė, geriausi „germanizacijos įrankiai“³⁴⁹. Toliau apžvelgiami propagandos šaltiniai.

Dar J. Navako gubernatoriavimo ir M. Reisgio pirmininkavimo Klaipėdos krašto direktorijai metu po to, kai gubernatorius nusprendė uždrausti įvežti į Kraštą vokiškų knygų ir spaudos, Karaliaučiuje ir Heilsberge buvo

³⁴⁵ *Ibid.*, 305–307.

³⁴⁶ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note, 6: 6.*

³⁴⁷ Anysas, *supra note*, 51: 74–75.

³⁴⁸ Archyvuose likusi medžiaga apie santykius tarp A. Merkio ir generalinio konsulato konsulo. Žr.: 1929 m. rugpjūčio 16 d. *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 919, l. 79–81.

³⁴⁹ Šlaža, Mikas, „Mažosios Lietuvos lietuvių tautinė būklė“, *Vairas*, Nr. 7–8 (1932): 353, 354.

atidarytos dvi radijo stotys, kurių laidų tinklelyje buvo numatytos propagandos valandos Klaipėdos krašto gyventojams. Jos vadinosi „Namų radijas“ (vok. *Heimatsfunk*). Šios valandos buvo įvairios pradedant sveikinimų ir pageidavimų koncertais, baigiant žiniomis ir „politiniais gandais bei šmeižtais“, apibūdinant Krašto politikus, jų asmeninį gyvenimą, būta ir grasinimų jiems. Radijo bangomis buvo transliuojamos ir Kraštui skirtos pamaldos su giesmėmis, koncertais. J. Navakas susirūpino šiuo klausimu ir nurodė trukdyti transliavimus per Klaipėdos uosto radijo siųstuvus. Toks nurodymas suteikė pagrindo vokiečiams aiškinti, kad Lietuvos vyriausybė varžo žodžio laisvę³⁵⁰.

Buvo naudojamosi ir kita propagandos rūšimi – gyvu žodžiu ar laiškais skleisti šmeižtą, grasinius, melą (vok. *Fluesterpropaganda*), pavyzdžiui, gubernatoriui J. Navakui buvo siunčiama daugybė laiškų, kuriuose jis vadinamas kraugeriu (vok. *Bluthund*). Vieną rytą prie gubernatūros durų jis rado padvėsusį šunį su užrašu, kad gubernatoriaus laukia toks likimas kaip to šuns. *Fluesterpropaganda* šaltiniai buvo neaiškūs, nuolatos keitėsi³⁵¹.

Buvo spausdinami ir laikraščiai, nors spauda buvo prižiūrima karinės cenzūros – juk buvo paskelbta karinė padėtis³⁵². Nuo 1849 m. leidžiamas *Memeler Dampfboot*, nuo 1877 m. – *Lietuviszka Ceitunga*. Šiame laikraštyje vartota darkyta lietuvių kalba, tikintis pritraukti skaitytoją prie vokiečių kalba leidžiamo laikraščio. Aišku, buvo leidžiama spauda ir iš Lietuvos pusės – nuo 1924 m. *Lietuvos keleivis*, nuo 1935 m. gubernatoriaus J. Navako iniciatyva *Memeler Beobachter*, nuo 1936 m. gubernatoriaus V. Kurkausko iniciatyva *Vakarai*³⁵³.

Iš archyvuose rastų dokumentų paaiškėjo, kad Lietuvos pasiuntinybė Vokietijoje periodiškai Lietuvos ministrui pirmininkui siųsdavo iškarpas iš vokiškų laikraščių. Vienas toks siuntimas buvo susijęs su vokiškais straipsniais dėl Lietuvos vyriausybės tariamai rengiamo perversmo Klaipėdos krašte turint tikslą panaikinti Konvencija ir Statutu garantuotą Krašto autonomiją:

³⁵⁰ Anysas, *supra note*, 51: 122, 332–333; Kaip atsvara Heilsbergo radijui Jakų kaime pastatyta Klaipėdos radijo stotis. Žr.: Žilionis, Sigitas, „Klaipėdos radijo stotis Jakuose (1936–1944)“, iš *Lietuvos valsčiai* (Vilnius: Versmė, 2019), 236.

³⁵¹ Anysas, *supra note*, 51: 330–334.

³⁵² „Respublikos Prezidento aktas Nr. 517a dėl karo stovio įvedimo“, *Vyriausybės žinios*, 1926, Nr. 242–1582.

³⁵³ Anysas, *supra note*, 51: 335.

„Siunčiu Tamstos informacijai kelias iškarpas iš vokiečių laikraščių <...> Kaip iš „Express-Ausgabe“ (Berliner Börsen-Courier) iškarpos Tamsta matai, iš Klaipėdos įvykių čia daroma didelis triukšmas, net riksmas, pasakysčiau, kaip liudija dedamieji antrašai.

Žinia apie tariamai rengiamą pučą paleista yra vokiečių agentūros „Telegraphne-Union“ (Rugenbergo agentūra) <...>. Žinia pasirodė beveik visuose Berlyno laikraščiuose, matoma, inspiruota <...>“³⁵⁴.

Užsienio reikalų ministerijos bylose, saugomose archyvuose, yra dokumentų, liudijančių vokiečių spaudos ir radijo priemonėmis vykdomą propagandą Lietuvos politikos Klaipėdos krašte atžvilgiu:

„Vokietijos propaganda naudoja būdus savo kiršinimams prieš Lietuvą per radio, spaudą ir net oficialinę Vokietijos telegramų agentūrą, kurie negali neiššaukti viso pasaulio griežto pasmerkimo. Kišdamasi neleistinu būdu į Lietuvos vidaus reikalus, ji siekia pirmoj eilėj sutrukdyti Lietuvos teritorijos dalies, Klaipėdos krašto institucijų normalų funkcionavimą, kad paskui tuos susitrukdytus panaudotų savo kiršinimams prieš Lietuvą ir pasekmėje apšauktų Lietuvą Klaipėdos Konvencijos ir statuto nuostatų laužytoja.“³⁵⁵

³⁵⁴ Užsienio reikalų ministro D. Zauniaus konfidencialus 1932 m. sausio 27 d. raštas ministrui pirmininkui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1289, l. 15.

³⁵⁵ Ko siekia Vokietija savo kiršinimo propaganda prieš Lietuvą ir kurie yra tos propagandos būdai ir tikslai. LCVA, f. 383, ap. 5, b. 68, l. 231–246. Daugiau žr.: Vokietijos radijo ir spaudos agitacija prieš Bruvelaičio direktoriją Klaipėdos krašte, *ibid.*, 346–348; Vokietijos kišimasis į Lietuvos vidaus reikalus per spaudą ir radijo laikotarpyje nuo Šreiberio Direktorijos atstatymo iki Bruvelaičio Direktorijos sudarymo, *ibid.*, 277–295; Aide-mémoire dėl Vokietijos spaudos varomos prieš Lietuvą kiršinančios propagandos, *ibid.*, 256–266; Aide-mémoire apie kiršinimo akciją prieš Lietuvą, varomą per Vokietijos spaudą, radio bei planingai organizuojamus viešus susirinkimus-mitingus. LCVA, f. 383, ap. 5, b. 68, l. 243–255; Vokiečių propaganda atplėšti Klaipėdos kraštą, *ibid.*, 218–226; Memorandumas „Klaipėdos krašto penktojo Seimelio rinkimai“, *ibid.*, 37–55; Vokietijos spaudos apžvalgos. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1548, l. 1–361; Susirašinėjimas dėl straipsnių Vokietijos spaudoje apie padėtį Klaipėdos krašte. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1632, l. 1–228; Valstybės saugumo departamento 1935 m. vasario 13 d. spaudos žinynas Nr. 41. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1738, l. 23–28; Vokietijos spaudos straipsniai apie Klaipėdos kraštą. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1743, l. 1–98; Dokumentai apie Lietuvos – Vokietijos derybas dėl propagandos spaudoje apribojimo. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1910, l. 1–72 ir t. t.

Žinoma, įtakos turėjo ir kino filmai. M. Anyso duomenimis, Krašto kinematografai buvo susiję sutartimis su Vokietijos kinematografininkais, o vokiečių kino filmų produkcija buvo gausi. Tad nestebina, kad gausiai lankomuose Krašto kino teatruose buvo demonstruojami tik vokiečių kino filmai ir savaitinės apžvalgos vokiečių kalba. Gubernatorius J. Navakas šiek tiek suvaržė kino filmų įvežimą į Kraštą, reikalaujamas praeiti tam tikrą cenzūrą ir lietuviškų subtitrų. Tai buvo numatyta ir 1932 m. priimtuose Muitinių įstatų pakeitimuose³⁵⁶, kurie sudarė galimybę Vidaus reikalų ministerijai suteikti leidimus filmams, įvežamiems į Lietuvą ir Klaipėdos kraštą. Tokie pakeitimai sukėlė pasipiktinimą Krašte, tai buvo minima ir vokiečių spaudoje. Tačiau cenzūros procesas Kaune trukdavo ilgai ir tai suteikė pagrindo vokiečiams skųstis, kad Lietuvos vyriausybė gniaužia jų kultūrą³⁵⁷. Be to, 1932 m. priimtame Kino teatrų įstatyme³⁵⁸ buvo įtvirtinta, kad vidaus reikalų ministras turėjo teisę reikalauti, kad kino teatruose būtų rodomos lietuviškos kino kronikos. Toks vidaus reikalų ministro įsakymas buvo priimtas 1932 m. rugpjūčio 19 d. Nr. 578³⁵⁹. Taigi, Krašto kino teatruose kartu su vokiečių kino kronika (vok. *Wochenschau*) buvo demonstruojama ir lietuviška. Iš pradžių Krašto kinematografai to nenorėjo, bet paskui nebesipriešino pamatę Lietuvos kino kronikų kokybę:

„Lietuviškų savaitinių apžvalgų techniškas paruošimas buvo silpnas, vaizdai primityvūs, kartais net juokingi arba neestetiški. Retai teko gražių Lietuvos gamtos vaizdų, naujesnių statybų, senų dvarų <...>. Atvirkščiai, buvo tendencija rodyti apgriuvusias lūšneles, iš kurių kilę aukšti lietuvių valdžios pareigūnai. Lyginant su vokiška „Wochenschau“, kuri mušėsi grynai į efektą, lietuviškoji apžvalga veikdavo žiūrovus nepaprastai neigiamai; ypatingai metėsi į akis ryškus dviejų valstybių kontrastas tiek jėgos, tiek kultūros atžvilgiu.“^{360, 361}

³⁵⁶ „Muitinių įstatų pakeitimas“, *Vyriausybės žinios*, 1932, Nr. 390–2674.

³⁵⁷ Anysas, *supra note*, 51: 335–336.

³⁵⁸ „Kino teatrų įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1932, Nr. 390–2672.

³⁵⁹ LCVA, f. 402, ap. 11, b. 351, l. 58.

³⁶⁰ Anysas, *supra note*, 51: 336.

³⁶¹ Daugiau žr.: Deviatnikovaitė, Ieva, „Kinas ir jo priežiūra tarpukario Lietuvoje“, *Logos* 102 (2020): 161–174.

Ilgainiui nustota demonstruoti lietuviškas kino kronikas³⁶².

Religinė propaganda taip pat buvo stipri. Kunigai daugiausia buvo vokiečių kilmės, teologijos mokslus studijavę Karaliaučiuje, mokėję lietuvių kalbą. Vyriausia bažnytinė konsistorija buvo Berlyne. Vadinamoji Prūsijos Lietuva buvo evangelikų kraštas. Tokia ji liko Klaipėdos kraštą perdavus Lietuvos suvereno teisėms. V. Gailiui einant Klaipėdos krašto direktorijos pirmininko pareigas, siekta įsteigti savarankišką Krašto konsistoriją, atskirą nuo Karaliaučiaus konsistorijos (M. Anysas pastebėjo, kad ši bažnytinė kova truko maždaug metus ir baigėsi Lietuvos nenaudai³⁶³). Gubernatoriaus J. Navako vadovavimo metu vokiečių tautybės kunigams nurodyta palikti Kraštą. Tai sukėlė propagandos bangą, kalbas apie religinį karą, gąsdinimą, kad Kraštas pavirs katalikišku, skatino mišių iš Vokietijos transliavimą radijo bangomis ir pan. Tokius Vokietijos veiksmus skatino ir iš Didžiosios Lietuvos atvykstantys lietuviai darbininkai, kurių dauguma buvo katalikai, todėl buvo steigiamos katalikiškos parapijos³⁶⁴. Lietuvos universitete 1925 m. įsteigtas Evangelikų teologijos fakultetas³⁶⁵, steigėsi ir studentų evangelikų organizacijos³⁶⁶. Tačiau Fakultete paruošti evangelikai kunigai Krašte nebuvo priimami į bažnytinę tarnybą³⁶⁷. Galiausiai 1936 m. Fakultetas uždarytas³⁶⁸.

Istoriniai moksliniai ir literatūriniai kūriniai Klaipėdos krašte taip pat buvo vokiško mentaliteto propagavimo šaltinis, nes juose buvo demonstruojamas vokiečių ir Krašto gyventojų aukštesnis kultūros ir civilizacijos lygis, siekiama įrodyti, kad Krašte lietuviai niekada negyveno³⁶⁹.

³⁶² Daugiau detalių žr.: 1932 m. spalio 31 d. *pro memoria* apie užsienio reikalų ministro pasikalbėjimą su Direktorijos pirmininku O. Šraiberiu dėl filmų cenzūros, Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus perkėlimo ir kalbų vartojimo teismuose. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1160, l. 9–13.

³⁶³ Anysas, *supra note*, 51: 340.

³⁶⁴ *Ibid.*

³⁶⁵ „Universiteto statuto pakeitimas“, *Vyriausybės žinios*, 1925, 189–1272; *Lietuvos archyvai. Prie Lietuvos universiteto ištakų Dokumentų rinkinys* (Vilnius: Moksas, 1992); Gudaitis, Kristupas, *Lietuviai evangelikai* (Torontas: „Rūta“ leidykla spaustuvė, 1956), 109–114.

³⁶⁶ *Alma mater. Mūsų universitetas ir jo studentija*, red. Šatas, Antanas (Kaunas: V. D. Universiteto studentų atstovybės informacijos leidinys, 1930), 90–93.

³⁶⁷ Anysas, *supra note*, 51: 341–342.

³⁶⁸ Baublys, Arūnas, „Vytauto Didžiojo universiteto Evangelikų teologijos fakultetas ir Lietuvos politika Klaipėdos krašte“, *Tiltai* 1, 46 (2015): 75.

³⁶⁹ Anysas, *supra note*, 51: 342–343.

Menas taip pat tarnavo propagandos tikslams. Puoselėjamas buvo tik vokiškas menas, vokiška muzika, ypač operetė. Spektakliuose vaizduojama vokiečių kaip galingos tautos praeitis, vokiečių pasiryžimas kovoti ir mirti už tėvynę. Gubernatoriaujant J. Navakui valstybės centrinė valdžia skyrė lėšas steigti Klaipėdoje lietuvišką operą³⁷⁰,³⁷¹.

M. Ansysas apibūdino lietuvių ir vokiečių požiūrį į Klaipėdos krašto statutą kaip visiškai priešingą, tiesiog antagonistinį. Teisininko liudijimu, Lietuvos vyriausybė jau iš pat pradžių nebuvo Krašto autonomijos šalininkė. Tik Prancūzijos ministro pirmininko J. B. Clemenceau prispirta ji pasirašė Klaipėdos krašto konvenciją ir statutą. Šiaip Lietuva vertino Statutą kaip laikiną dalyką, Lietuvos suverenitetą varžantį teisės aktą, juridinę spragą, „pro kurią lengvai galėjo įlįsti svetimos ir nedraugiškos valstybės įtaka“³⁷². O Vokietija, atvirkščiai, tapo uoli Statuto gynėja ir jo galiojimo sričių plėtros šalininkė, tačiau kartu ir Lietuvos suvereno teisių pažeidėja. Statutas buvo suprantamas kaip teritorinės autonomijos ir tos teritorijos gyventojų kultūros, unikalumo sergėtojas. Vokietijos propaganda tai kaskart pabrėždavo ir sulaukdavo pritarimo iš vietos gyventojų. M. Ansysas pastebėjo:

*„Goebbelso propaganda nepraleido nei vienos progos gąsdinti krašto gyventojus ir kiršinti seimelyje dominuojančias partijas prieš kiekvieną Lietuvos vyriausybės pravedamą žygį, kurį buvo galima interpretuoti kaip statuto ir autonomijos susiaurinimą. Susidarė ironiška, o galiausiai tragiška padėtis. Tautiniai broliška Lietuva, kuri apeliavo į Klaipėdos krašto gyventojų lietuvišką tautybę ir tautinę sąžinę, gyventojų daugumos akyse skaitėsi statuto griovėja, o svetima valstybė, nacionalsocialistinė Vokietija, patapo šių krašto gyventojams garantuotų ir jiems brangių teisių užtarėja ir gynėja.“*³⁷³

Propaganda sėkmingai buvo naudojama dar vienoje – Klaipėdos krašto ūkio – srityje. Ūkininkams buvo nuolatos aiškinama apie didelį žemės ūkio produktų poreikį Vokietijoje ir aukštas ten mokamas kainas, palyginti su kainomis Lietuvoje:

³⁷⁰ *Ibid.*, 343.

³⁷¹ Daugiau: Žostautaitė, *supra note*, 42: 220–226.

³⁷² Ansysas, *supra note*, 51: 345.

³⁷³ *Ibid.*

„<...> krašto ūkininkija įgijo savo nuosavybes per daug generacijų apimantį laiką savo ilgu ir sunkiu darbu ir taupymu. Dėl to krašto ūkininkų daugumas su didele baimė žiūrėjo į Lietuvos vyriausybės žygius, nukreiptus prieš bet kurį nuosavybės susiaurinimą arba panaikinimą. Lietuvoj įvykusi žemės reforma klaipėdėčiuose rado labai neigiamą atgarsį.“³⁷⁴

Klaipėdos krašto gyventojai net nepalaikė J. Brūvelaičio vadovaujamos direktorijos planų mažinti Krašto valdininkų algas (žr. monografijos II dalies 2.2 poskyrį). Kiekvienas toks bandymas sukeldavo atgarsių Vokietijoje, o Krašte buvo akcentuojama, kad taip Lietuvos vyriausybė kėsinosi į valdininkų teises skriausdama juos. M. Anysas stebėjosi, kokį stiprų poveikį sukeldavo propaganda žmonių sąmonėje, kad net priešintasi valdininkų algų sumažinimui:

„Nuolatos kartojami argumentai pamažu taip įsmego į klausytojų smegenis, jog šitie galiausiai nebesugebėjo atskirti melo nuo teisybės. Žmonės, kartą nustoję kritiškai galvoti, ne tik įsisavino tuos melus, bet pradėjo juos kartoti, lyg tai būtų jų pačių nuomonė.“³⁷⁵

4.14. Klaipėdos krašto justicijos problemos³⁷⁶

Klaipėdos krašto justicijos srityje taip pat neišvengiamai kildavo konfliktų tarp autonominių ir centrinės Lietuvos valdžios institucijų.

Teisinis reguliavimas

Klaipėdos krašte galiojo 1877 m. sausio 27 d. priimtas Vokietijos Reicho Teismų santvarkos įstatymas (vok. *Gerichtsverfassungsgesetz für das*

³⁷⁴ *Ibid.*, 348.

³⁷⁵ *Ibid.*, 350.

³⁷⁶ Šis monografijos poskyris parašytas remiantis autorės straipsniais: Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto teismai“, *Jurisprudencija* 26, 1 (2019): 78–110; Deviatnikovaitė, Ieva, „1933 m. teismų reforma ir Klaipėdos krašto justicija“, *Logos* 97 (2018): 80–89; Deviatnikovaitė, *supra note*, 190; Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto teisė studentų darbuose 1933–1939“, *Logos* 101 (2019): 169–183.

Deutsche Reich)³⁷⁷. Pasirašant Klaipėdos krašto statutą Krašte galiojo 1910 m. balandžio 1 d. redakcijos Vokietijos Reicho Teismų santvarkos įstatymas, taip pat Prūsijos vykdymo įstatymas (vok. *Preußischen Ausführungsgesetzes vom 24. April 1878*). Su šiuo įstatymu kartu galiojo panašiu metu priimti įstatymai, reglamentuojantys Vokietijos Reicho justiciją (vok. *Reichsjustizgesetze*), t. y. Civilinio proceso kodeksas³⁷⁸, Baudžiamojo proceso kodeksas³⁷⁹ ir kiti įstatymai.

Minėti įstatymai galiojo su pakeitimais, nes Krašto autonominės institucijos nepriėmė Klaipėdos krašto teismų įstatymo, numatyto Statuto 22 straipsnyje. Jos tvirtino, kad „aukščiau minėtais įstatyminiais nuostatais teismų organizacija ir kompetencija atitinkamai pritaikinta ypačiškiausiems Klaipėdos Krašto reikalavimams“³⁸⁰. Tuo pritaikymu autonominės Krašto institucijos laikė „įstatyminius nuostatus“, kuriuose sudarė nuo 1924 m. iki 1939 m. priimti per dešimt paliepimų ir maždaug tiek pat įstatymo galią turinčių teisę aktų, kuriais būdavo keičiami ar papildomi minėti vokiečių įstatymai. Šiais įstatyminiais nuostatais buvo reglamentuojama teismų organizacija, jų vidaus tvarka, teismų kompetencija, baudžiamasis ir civilinis procesai, notarų veikla, administracinė atsakomybė³⁸¹.

³⁷⁷ Dar anksčiau galiojo Bendrosios teismo taisyklės Prūsijos valstybėms (Ger. *Allgemeine Gerichtsordnung für die Preußischen Staaten*).

³⁷⁸ „Die Zivilprozeßordnung für das Deutsche Reich vom 30. Januar 1877“, *žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.*, <https://staatenbund-deutschesreich.info/application/files/9115/2750/6546/CPO1877.pdf>.

³⁷⁹ „Die Strafprozessordnung für das Deutsche Reich vom 1. Februar 1877“, *žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d.*, https://staatenbund-deutschesreich.info/application/files/2315/2750/6547/Einfuehrungsgesetz_STPO_1877.pdf.

³⁸⁰ Klaipėdos krašto direktorijos 1930 m. vasario 14 d. raštas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 81.

³⁸¹ Pavyzdžiui, „Aukštojo Lietuvos Vyriausybės Įgaliotinio Klaipėdos Kraštui Budrio ir Krašto direktorijos Gailiaus ir Borcherto 1924 m. vasario 29 d. paliepimas liečias teismų kompetenciją“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 22; „Aukštojo Lietuvos Vyriausybės Įgaliotinio Klaipėdos Kraštui Budrio ir Krašto direktorijos Gailiaus ir Borcherto 1924 m. birželio 15 d. paliepimas apie teisės eigą baudmės dalykuose“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 54; „Aukštojo Lietuvos Vyriausybės Įgaliotinio Klaipėdos Kraštui Budrio ir Krašto direktorijos Gailiaus ir Borcherto 1924 m. rugpjūčio 16 d. paliepimas palengvinti bylų eigą baudžiamajame procese“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 79; „Klaipėdos krašto seimelio 1929 m. kovo 8 d. įstatymas Nr. 31 dėl baudžiamojo proceso tvarkos pakeitimo“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1929, Nr. 24; „Klaipėdos krašto seimelio 1929 m. kovo 8 d. įstatymas Nr. 32 dėl civilinio proceso“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1929, Nr. 24 ir t. t. Detaliau

Reikia nepamiršti, kad Klaipėdos krašto pagrindiniu teisės aktu laikytas tarptautinis teisės aktas – Klaipėdos krašto konvencija kartu su jos priedais.

Taigi, Klaipėdos krašte galiojo keletas teisinių sistemų – Lietuvos, pačios Krašto autonominės valdžios, Vokietijos ir tarptautinės teisės. Tai liudijo sudėtingą teisinį mechanizmą Krašte. Toks mechanizmas negalėjo veikti sklandžiai. Savaiame suprantama, kad kildavo nesusipratimų, konfliktų ir politinių intrigų. Juk klostydavosi situacijos, kai tarptautinis teisės aktas nenumatydavo jokio reguliavimo, arba numatydavo tokį, kuris buvo priešingas Vokietijos įstatymui ar paties Krašto autonominiam teisės aktui, ir pan. Antai ir A. Voldemaras savo studijoje pabrėžė:

„Nei viena teritorija, kuri yra federacijos narė, neturi tokio plataus teisės aktų spektro kaip Klaipėdos kraštas.“³⁸²

Vyriausiasis Tribunolas ir Klaipėdos krašto teismai

Po to, kai Lietuvos suvereno teisėms buvo perduotas Klaipėdos kraštas, padaryti pakeitimai Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatyme³⁸³. Remiantis šiais pakeitimais, nuo 1924 m. kovo 1 d. Vyriausiojo Tribunolo jurisdikcija apėmė ir Klaipėdos kraštą. Taigi, įsteigtas Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius. Po šių pakeitimų priimtas paliepimas ir Krašto lygmeniu, t. y. paliepimas dėl Krašto teismų kompetencijos³⁸⁴. Krašto teismų sistemoje nebeliko Vyriausiojo Klaipėdos krašto teismo.

Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius minimas Klaipėdos krašto statuto 23 ir 24 straipsniuose („Lietuvos Vyriausiojo Teismo sekcija“). Antai Statuto 23 straipsnyje nustatyta, kad teisėjų drausmės klausimus spręs Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius („Vyriausia Disciplinos Instancija“). Statuto 24 straipsnyje įtvirtinta, kad Vyriausiajame Tribu-nole turėjo būti specialus skyrius Krašto teismų priimtiems sprendimams („turės specialį skyrių Klaipėdos Teritorijos byloms“).

žr.: Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto teismai“, *Jurisprudencija* 26, 1 (2019): 80–84.

³⁸² Voldemaras, Augustinas, *La Lithuanie et ses problèmes* (Lille: Mercure universel, 1933), 274.

³⁸³ „Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimas“, *Vyriausybės žinios*, 1924, Nr. 151–1078.

³⁸⁴ „Aukštojo Lietuvos Vyriausybės Įgaliotinio Klaipėdos Kraštui Budrio ir Krašto direktorijos Gailiaus ir Borcherto 1924 m. vasario 29 d. paliepimas liečias teismų kompetenciją“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 22.

Taigi, Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius buvo kasacinė instancija civilinėms Klaipėdos apygardos teismo išnagrinėtoms byloms, Baudžiamosios kameros (Klaipėdos apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyrius) ar Klaipėdos krašto Prisiekusiųjų sprendėjų teismo (tarėjų (visuomeninių teisėjų, vok. *Schwur*) sprendimams. Vyriausiasis Tribunolas taip pat buvo autonominių teismų teisėjų disciplinos teismas.

Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus teisėjus skyrė valstybės vadovas iki gyvos galvos. Prieš pat juos paskiriant reikėjo Klaipėdos apygardos teismo nuomonės. Šiuos teisėjus galėjo pavaduoti Krašto teismų teisėjai, atitinkantys tam tikrus reikalavimus. Krašto prisiekusieji advokatai buvo laikomi prisiekusiaisiais prie Vyriausiojo Tribunolo. Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius pradėjo veikti 1924 m.³⁸⁵, ³⁸⁶, ³⁸⁷.

1933 m. Teismų santvarkos įstatymo³⁸⁸ 22 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Vyriausiasis Tribunolas turėjo būti aukščiausia teismine instancija Klaipėdos krašto administracinėms byloms arba antrąja ir galutine instancija Klaipėdos krašto administracinio teismo sprendimams³⁸⁹. Taigi, Skyrius turėjo nagrinėti ir administracines bylas³⁹⁰. M. Römeris teigė:

„<...> per teismo instancijas ir per kasacinę funkciją, <...> per teisėjų drausmės atsakingumą ir per teismo administracijos priežiūrą autonomizuotas Klaipėdos teismas tapo įjungtas į bendrąją valstybinį teismą <...>“³⁹¹.

Įsteigus Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrių paaiškėjo, kad kyla tam tikrose situacijose neaiškumų ir nesklandumų, pavyzdžiui, kartais

³⁸⁵ Robinzonas, *supra note*, 61: 15–21.

³⁸⁶ Burkevičius, Vilhelmas Žanas, „Klaipėdos krašto Vyriausiasis Teismas 1920–1933 m.“, *Teisė* 24 (1933): 327.

³⁸⁷ Plačiau žr.: Maksimaitis, Mindaugas, „Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas XX amžiuje“, *Jurisprudencija* 21, 2 (2014): 440–460; Maksimaitis, Mindaugas, „Teismų santvarkos pagrindų reformavimas Lietuvoje (1918–1933)“, *Jurisprudencija* 20, 2 (2013): 375–390.

³⁸⁸ „Teismų santvarkos įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1933, Nr. 419–2900.

³⁸⁹ Apie Klaipėdos krašto administracinį teismą žr.: Deviatnikovaitė, Ieva, *Administracinio teismo istorija Lietuvoje 1918–1940 m.* (Krokuva: Mykolo Romerio universitetas, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2021), 107–114.

³⁹⁰ Apie tai žr.: *ibid.*, 123–125.

³⁹¹ Römeris, Mykolas, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*, I dalis (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisų fakulteto leidinys, 1937), 386.

kildavo klausimų, ar atitinkama byla teisinga Krašto ar centriniam teismui, ar Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriui ar visuotiniam susirinkimui. Vyriausiojo Tribunolo visuotinis susirinkimas konstatavo, kad jis kompetentingas spręsti teisingumo ginčus tarp autonominio ir valstybės teismų. Tribunolas motyvuose nurodė, kad, remiantis Statuto 24 straipsnio 2 dalimi, Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus jurisdikcija apima Klaipėdos krašto bylas, o tai reiškė, kad Klaipėdos krašto skyrius nekompetentingas nagrinėti teisingumo bylą, nes tokia kompetencija nepateko į autonominę valdymo sritį. Be to, į Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo sudėtį pateko ir Klaipėdos krašto skyriaus teisėjai:

„Kito organo, kuris išspręstų šį klausimą nei Lietuvos konstitucijoje nei Klaipėdos konvencijoje nėra numatyta ir tokio nėra. <...> kadangi valstybėje visos bylos turi būti esamųjų teismų sprendžiamos būtinai iki galo, tai reikia pripažinti, kad ir šiuo principu einant tik Vyriausiojo Tribunolo bendrasis susirinkimas tokius ginčus gali išspręsti.“³⁹²

Tačiau Krašto ir Vokietijos teisininkai buvo kitokios nuomonės. Jie Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrių laikė Krašto senatu, aukščiausios instancijos teismu, organizaciniu požiūriu atskirtu nuo Vyriausiojo Tribunolo. Jie aiškino, kad tik Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius kompetentingas aiškinti su Kraštu susijusius teisės aktus. Krašto teisininkai tvirtino, kad Krašto teismams nėra privalomi Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo sprendimai, nebent juos priimtų Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius³⁹³.

O Lietuvos teisininkai savo ruožtu pabrėžė, kad Vyriausiojo Tribunolo kompetencija apima ir Klaipėdos skyrių, kitaip tariant – Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo sprendimai privalomi visiems jo skyriams. Antraip tai reikštų, kad Klaipėdos krašto skyrius yra atskira teisminė institucija:

„<...> negalima sutikti, kad autonominis teismas būtų visiškai nepriklausomas nuo visos respublikos aukščiausiojo teismo. Tokia priklausomybė

³⁹² 1930 m. liepos 22 d. *pro memoria*. Lietuvos Valstybės Vyriausiojo Tribunolo santykiai su Klaipėdos krašto teismais. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 179; Vyriausiojo Tribunolo 1930 m. vasario 20 d. nutarimas. *Ibid.*, 216–218.

³⁹³ 1930 m. rugpjūčio 4 d. *pro memoria* apie Vokietijos vyriausybės pasiūlymus Geveniaus byloje. *Ibid.*, 153–154.

*čia turi išeiti iš analogijos tarp visų suvereninės ir autonominės valdžios funkcijų konstrukcijos. <...> kaip Klaipėdos krašto seimelis įstatymdavytės srityje nėra kompetentingas leisti įstatymus visą respubliką liečiančiais reikalais, taip lygiai ir Klaipėdos krašto teismų kompetencija yra siauresnė negu suvereninės Lietuvos valdžios teismo kompetencija.*³⁹⁴

Lietuvos teisininkai savo poziciją grindė minėtu Klaipėdos krašto statuto 24 straipsniu, 6 straipsniu, įtvirtinusiems, kad autonominiai organai vykdys savo įgaliojimus pagal Statutą ir prisitaikydami prie Lietuvos konstitucijos principų, 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 69 straipsniu, nustačiusiu, kad visai Respublikai yra tik vienas Aukščiausiasis Teismas:

*„<...> greta aukščiausio teismo – Vyriausiojo Tribunolo – negali būti respublikos teritorijoje dar kito lygiagrečio aukščiausio teismo, nepriklausomo nuo pirmojo <...>“*³⁹⁵.

M. Römeris Vyriausiojo Tribunolo jurisdikciją, apimančią ir Krašto teismus, traktavo kaip kompromisą, „kuris teismo srity įjungia Krašto vietos autonomiją į Lietuvos valstybės suverenumą“, padedanti išlaikyti „bendrąją visai Respublikai vieningą valstybinę teismo viršūnę“³⁹⁶.

Šį klausimą nuspręsta sutvarkyti 1933 m. priimtu Teismų santvarkos įstatymu³⁹⁷. Šio įstatymo 26 straipsnio 1 dalies 3 ir 6 punktuose bei 2 dalyje numatyta, kad bylų priklausomybės ginčus tarp Klaipėdos krašto teismų ir kitų Lietuvos teismų, taip pat Krašto teismų ir centrinės administracijos nagrinės Vyriausiojo Tribunolo visuotinis susirinkimas. Štai kaip M. Römeris traktavo šį straipsnį. Profesorius išvelgė „skaudžią“ spragą Lietuvos teismų sistemoje dėl kompetencijos ginčų tarp centrinių ir Krašto teismų, kai galėjo ir Krašto teismas, ir centrinis teismas nagrinėti tą pačią bylą, priimdami skirtingus sprendimus, arba kai ir Krašto teismas, ir centrinis teismas nepripažindavo savo kompetencijos nagrinėti atitinkamą bylą ir šios bylos likdavo neišspręstos. Tokias situacijas M. Römeris laikė kenkiančiomis valstybės suverenitetui, nes jos liudijo tai, kad egzistavo dvi

³⁹⁴ 1930 m. lapkričio 11 d. *pro memoria* dėl teismų konflikto Klaipėdos krašte. *Ibid.*, 135.

³⁹⁵ 1930 m. lapkričio 11 d. *pro memoria* dėl teismų konflikto Klaipėdos krašte. *Ibid.*

³⁹⁶ Römeris, Mykolas, „Kompetencijos konfliktai tarp autonominių Klaipėdos krašto teismų ir bendrųjų valstybės teismų“. LCVA, f. 648, ap. Nr. 1, b. 160, l. 69.

³⁹⁷ „Teismų santvarkos įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1933, Nr. 419–2900.

nesusijusios teisminės sistemos, skatinančios dvigubą teismų kompetenciją ir „teisminę anarchiją“³⁹⁸. Antai ir S. Lozoraitis rašė:

*„Ligi šiol padėtis buvo tokia, kad kilus konfliktui, pav., tarp kokio Klaipėdos teismo ir, pav., Šiaulių, Klaipėdos teismas nusprendavo viena, Šiaulių teismas kita. Byla ėjo į aukštesnes instancijas, ir Klaipėdos krašto teismo nutarimas patekdavo į Klaipėdos sekciją, o Šiaulių teismo nutarimas – bendrąjį Vyriausiojo Tribunolo susirinkimą.“*³⁹⁹

Pasak M. Römerio, nei Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius, nei Civilinių bylų ar Baudžiamųjų bylų skyriai negalėjo nagrinėti kompetencijos ginčų. Todėl ir buvo suformuotas Teismų santvarkos įstatymo 26 straipsnis, skelbiantis, kad bylų priklausomybės ginčus tarp Krašto ir kitų Lietuvos teismų svarsto Vyriausiojo Tribunolo Visuotinis susirinkimas. O jo sprendimai privalomi šio teismo Klaipėdos krašto skyriui.

Konfliktai tarp Klaipėdos krašto ir kitų Lietuvos teismų

Klaipėdos krašte buvo keturis kartus daugiau teisininkų nei Didžiojoje Lietuvoje. Krašte vienas teisininkas (teisėjai, valstybės gynėjai, inspektoriai, revizoriai) aptarnaudavo per pustrečio tūkstančio gyventojų, o Didžiojoje Lietuvoje – dešimt tūkstančių gyventojų⁴⁰⁰. Be to, socialinės Krašto teisininkų garantijos buvo geresnės. Taigi, visai neseniai nepriklausomybę paskelbusioje Lietuvos Respublikoje nebuvo pakankamai profesionalių teisininkų. Tai galėjo prisidėti prie konfliktinių situacijų, kadangi buvo sunku Lietuvos teisininkams greitai reaguoti į kilusias problemas. Be to, vokiškai kalbantiems Krašto gyventojams teisinės paslaugas galėjo teikti 80 teisininkų, o lietuviškai – 8 teisininkai. Krašte tik du advokatai mokėjo lietuvių kalbą⁴⁰¹. Taigi, trūko teisininkų, pavyzdžiui, galinčių padėti lietuviškai kalbantiems darbininkams pasų išdavimo klausimais⁴⁰². Ir tai

³⁹⁸ Römeris, Mykolas, „Kompetencijos konfliktai tarp autonominių Klaipėdos krašto teismų ir bendrųjų valstybės teismų“. LCVA, f. 648, ap. Nr. 1, b. 160, l. 74.

³⁹⁹ Politikos departamento direktoriaus S. Lozoraičio 1933 m. liepos 24 d. *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1321, l. 268–269.

⁴⁰⁰ Stankūnas, Domas, „Teisininkų paruošimas Klaipėdos Krašte“, *Teisė* 44 (1938): 404–405.

⁴⁰¹ *Ibid.*, 404.

⁴⁰² Pavyzdžiui, 1936 m. A. Baldžiaus direktorija reikalavo grąžinti 3841 pasą iš 1934/1935 metais išduotų pasų 6000 asmenų. Žr.: *Ibid.*, 406.

taip pat prisidėjo prie konfliktinių situacijų tarp centrinių ir autonominių institucijų.

Dažniausiai teisingumo srityje kildavo konfliktai dėl bylų priklausomybės klausimų, bylų perdavimo centriniams teismams, Klaipėdos krašto teismų sprendimo skelbimo Lietuvos Respublikos vardu, proceso kalbos, Krašto teismų sprendimų grindimo Vokietijos teismų sprendimais, teisininkų parengimo, Krašto teisėjų priesaikos, Krašto teisininkų rengimo tvarkos. Buvo ir tokių atvejų, kai ir Krašto teismai, ir nacionaliniai teismai nagrinėdavo tas pačias bylas tų pačių asmenų atžvilgiu, tačiau remdamiesi skirtingais teisės aktais, vieni iš jų galiojo Klaipėdos krašte, kiti – Didžiojoje Lietuvoje.

Dėl bylų priklausomybės ginčų kildavo, pavyzdžiui, suimant ar perduodant Didžiosios Lietuvos teismams Klaipėdos krašte esančius nusikaltėlius. Vienoje iš bylų buvo įpainiota keletas svarbių klausimų. Pirma, dėl Lietuvos Respublikos piliečio, tarnavusio Lietuvos geležinkelių valdyboje Klaipėdoje ir ten padariusio tarnybinį nusikaltimą, perdavimo centriniams Didžiosios Lietuvos teisėsaugos institucijoms, taip pat ir teismams. Antra, dėl valstybės tarnautojų, dirbančių Klaipėdos krašte, tarnybinių nusikaltimų bylų priskirtinumo teismams, t. y. ar Krašte gyvenantis Lietuvos centrinės valdžios tarnautojas už tarnybinius nusikaltimus turi būti teisiamas Krašto autonominio teismo. 1930 m. Klaipėdos valsčiaus teismas neįvykdė Kauno apygardos teismo reikalavimo pristatyti kalinį iš Klaipėdos kalėjimo į Kauno apygardos teismo posėdį. Toks Klaipėdos valsčiaus teismo sprendimas buvo motyvuojamas tuo, kad asmuo jau nubaustas pagal vokiečių Baudžiamojo kodekso 246 ir 350 straipsnius, be to, buvo remiamasi ir vokiečių Baudžiamojo proceso kodekso 7 straipsniu, įtvirtinusi, kad visi Krašte padaryti Baudžiamajame kodekse numatyti deliktai turi būti svarstomi Krašto teismų, nepaisant to, ar tas asmuo būtų Krašto gyventojas, tarnautojas, ar centrinės valdžios tarnautojas, ar užsienietis. Kauno apygardos teismas savo ruožtu rengėsi įtariamąjį teisti remdamasis Didžiojoje Lietuvoje galiojusio Baudžiamojo statuto 578 straipsniu. Kalinys buvo prievarta išvestas iš kalėjimo ir įkalintas viename iš Didžiosios Lietuvos teismų. Vyriausiasis Tribunolas planavo naikinti Krašto teismo nuosprendį skirti dvejų metų laisvės atėmimo bausmę minėtam asmeniui⁴⁰³.

Keletoje bylų 1930 m. Vyriausiojo Tribunolo visuotinis susirinkimas pažymėjo, kad centrinės valdžios tarnautojų tarnybinių nusikaltimų bylos

⁴⁰³ Medžiaga apie Geveniaus bylą. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 143–150.

nėra teismingos Krašto autonominiams teismams ir turi būti nagrinėjamos tik centrinės valdžios teismų⁴⁰⁴:

*„Klaipėdos kraštui suteikta plati autonomijos teisė, kurią vykdo savo organais. Centro valdžiai palikta tik maža jos dalis, pav. muitai, geležinkeliai, akcizas ir kita. Į tas paliktas centro valdžiai sritis autonominė valdžia neturi jokių teisių, t. y. čia ji negali leisti įstatymų, valdyti ir teisti dėl grynai tarnybinių nusikaltimų, vadinasi, šioje srityje ji neturi visų trijų valdžios funkcijų.“*⁴⁰⁵

Be to, Vyriausiasis Tribunolas konstatavo, kad bylas dėl Krašto tarnautojų padarytų tarnybinių nusikaltimų, pažeidžiančių Lietuvos valstybės suverenitetą, nagrinės ne Krašto teismai, o Lietuvos centriniai teismai⁴⁰⁶. Aišku, tai sukėlė nepasitenkinimą iš vokiečių pusės. Klaipėdos apygardos teismo teisėjas H. Riffartas pasakė, kad tokiais atvejais nesusipratimų galėtų padėti išvengti Respublikos įstatymas, aiškiai nustatantis, kuris Didžiosios Lietuvos teismas kompetentingas nagrinėti Lietuvos tarnautojų tarnybinius ginčus⁴⁰⁷. Be to, ir valstybės signatarės laikėsi nuomonės:

*„Lietuvos valdininkų tarnybinių nusikaltimų teismo išėmimas iš Klaipėdos teismų kompetencijos būtų lengviau suderinamas su Statutu, jei tokioms byloms būtų įkurtas vienas teismas visai respublikai.“*⁴⁰⁸

Būta ir atvejų, kai Vyriausiasis Tribunolas grąžindavo bylas atgal nagrinėti autonominiams teismams. Antai Vyriausiasis Tribunolas 1932 m. balandžio 4 d. sprendime Nr. 418 byloje (ginčas tarp Vaiciekausio

⁴⁰⁴ 1930 m. liepos 22 d. *pro memoria*. Lietuvos Valstybės Vyriausiojo Tribunolo santykiai su Klaipėdos krašto teismais. *Ibid.*, 182; Vyriausiojo Tribunolo 1930 m. vasario 20 d. nutarimas A. Maskoliūno byloje. *Ibid.*, 216–218; „Vyriausiojo Tribunolo 1930 m. vasario 20 d. nutarimas Vygonto ir Lenausko byloje“, *Teisė* 17 (1930): 77–78.

⁴⁰⁵ 1930 m. birželio 18 d. *pro memoria*. Klaipėdos krašto ir bendrųjų Lietuvos teismų kompetencija. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 166.

⁴⁰⁶ Vyriausiojo Tribunolo 1930 m. birželio 21 d. Nr. 2351 nutarimas, atsakant į teisingumo ministro klausimą Nr. 7019. *Ibid.*, 161–150.

⁴⁰⁷ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1930 m. lapkričio 15 d. raštas Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkui. *Ibid.*, 133.

⁴⁰⁸ Politikos departamento direktoriaus S. Lozoraičio 1933 m. lapkričio 2 d. *pro memoria*. LCVA, f. 648, ap. 1, b. 160, l. 105.

ir Tautinio lietuvių banko)⁴⁰⁹ konstatavo, kad paduotas skundas Kauno I nuovados taikos teisėjui dėl Klaipėdos krašto teismo sprendimo, kuriuo Tautiniam lietuvių bankui iš fizinio asmens buvo priteisti 1448 litai. Taikos teisėjo sprendimas buvo skundžiamas Kauno apygardos teismui. Vyriausiasis Tribunolas padarė išvadą, kad teisinis reguliavimas nenumato, jog autonominių teismų sprendimai galėtų būti skundžiami Didžiosios Lietuvos teismams. Todėl Kauno apygardos teismo sprendimas buvo panaikintas ir byla grąžinta autonominiams teismui nagrinėti iš naujo.

Būta konfliktų ir *dėl bylų perdavimo centriniams teismams*. Klaipėdos krašto apygardos teismo vyriausiasis valstybės gynėjas nepaklūsavo Vyriausiojo Tribunolo valstybės gynėjo nurodymams Kariuomenės teismui perduoti karo bylas ir kitas baudžiamąsias bylas dėl Ypatingos valstybės apsaugos įstatymo 14 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų. Taigi, atsitikdavo, kad nuteistieji ir jų bylos būdavo prievarta perduodamos Kariuomenės teismo valstybės gynėjui⁴¹⁰. Klaipėdos krašto gubernatorius A. Merkys rašte ministrui pirmininkui tokį reiškinį vertino kaip Lietuvos teismų funkcijų pasisavinimą pabrėždamas, kad patys lietuviai nuo 1924 m. perdavinėjo Krašto teismams spręsti bylas dėl centrinių institucijų tarnautojų nusižengimų Krašte muitų, akcizų, geležinkelių, pasienio srityse⁴¹¹. Dėl šių klausimų gubernatorius kreipėsi į Direktorijos pirmininką prašydamas perduoti visas bylas centriniams Lietuvos teismams⁴¹².

Kildavo konfliktų ir dėl to, kieno vardu priimami ir skelbiami Klaipėdos krašto teismų sprendimai, – Lietuvos Respublikos ar Klaipėdos krašto. Tokios nuostatos Krašto Statute nebuvo. Kurį laiką Krašto teismai apskritai nenurodydavo, kieno vardu skelbiamas sprendimas. Savo ruožtu Vyriausiojo Tribunolo visuotinis susirinkimas konstatavo, kad toks Krašto teismų elgesys prieštarauja 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 66 straipsniui, prieš tai – 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 64 straipsniui, įtvirtinusiems teismų pareigą spręsti „Lietuvos vardu“. Be to, visuotinis susirinkimas savo nuostatą grindė Krašto Statuto 6 straipsniu, nustačiusiu, kad

⁴⁰⁹ Vyriausiojo Tribunolo 1932 metų civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys, paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požėla (Kaunas: rankraščio teisėmis, 1934), 90.

⁴¹⁰ 1930 m. liepos 22 d. *pro memoria*. Lietuvos Valstybės Vyriausiojo Tribunolo santykiai su Klaipėdos krašto teismais. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 181.

⁴¹¹ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1928 m. balandžio 30 d. raštas Ministrui pirmininkui. *Ibid.*, 268.

⁴¹² Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1928 m. balandžio 27 d. raštas Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkui. *Ibid.*, 269.

jei nėra prieštaraujančių Statutui nuostatų, Krašto organai vykdys jiems pripažintus įgaliojimus, laikydamiesi Lietuvos Konstitucijos principų. Teismas išaiškino šį straipsnį konstatuodamas, kad Krašto autonominėms institucijoms Lietuvos Valstybės Konstitucijos nuostatos privalomos tiek, kiek neprieštarauja Krašto Statutui. Sykiu visuotinis susirinkimas akcentavo, kad Krašto seimelis negali nustatyti teismų sprendimų skelbimo tvarkos, prieštaraujančios Lietuvos Valstybės Konstitucijai. Toks teisės aktas prieštarautų Statuto 6 straipsniui. Taigi, Vyriausiojo Tribunolo visuotinis susirinkimas pripažino, kad Krašto teismai „turi daryti ir skelbti sprendimus Lietuvos Respublikos vardu“⁴¹³. Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus teisėjas F. Plūmickė'as atskiroyje nuomonėje nesutiko su tokia visuotinio susirinkimo pozicija tvirtindamas, kad Krašto teismai sprendimus turi priimti ne Lietuvos Respublikos vardu. Jis taip pat rėmėsi Statuto 6 straipsniu, tvirtindamas, kad Lietuvos Valstybės Konstitucija yra antrinės teisės šaltinis, o Krašto Statutas – pirminės. Be to, jis rėmėsi Statuto 5 ir 22 straipsniais, reglamentavusiais, kad Krašto teismų organizacijos klausimai yra viena iš autonominių sričių ir kad Krašto teismų santvarka nustatoma autonominiu įstatymu. Todėl, teisėjo nuomone, autonominiu įstatymu ir turi būti svarstomas Krašto teismų sprendimų priėmimo ir skelbimo klausimas:

*„Mano nuomone Klaipėdos Konvencijos prasmei ir minčiai priešinga, skelbti Klaipėdos Krašto teismų sprendimus Lietuvos Respublikos vardu, gi turint teismų ir jų darbų sutvarkymui bei jurisdikcijai civilės ir kriminalės teisių srity autonomiją. Susidarytų <...> įspūdis, kad Klaipėdos Krašto teismų ir jų darbų sutvarkymas bei jurisdikcija priklauso Lietuvos Centro Valdžiai, o ne autonominiam Klaipėdos kraštui.“*⁴¹⁴

Maža to, teisėjas akcentavo skirtingą teisėjų skyrimo tvarką – Respublikos teismų teisėjai skiriami valstybės vadovo, o Klaipėdos krašto – Direktorijos. Ir tai, pasak F. Plūmickė'o, dar vienas argumentas, dėl kurio Krašto teismai neturėtų priimti ir skelbti sprendimus Lietuvos Respublikos vardu. Klaipėdos krašto teismai ignoravo Vyriausiojo Tribunolo visuotinio

⁴¹³ 1928 m. birželio 15 d. Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo nutarimas, kuriuo buvo atsakyta į Teisingumo ministro pasiūlymą apsvarstyti Klaipėdos krašto teismo skelbimo tvarkos klausimą. *Ibid.*, 264.

⁴¹⁴ Teisėjo F. Plūmickė'o 1928 m. birželio 17 d. atskiroyje nuomonė dėl Klaipėdos krašto teismo skelbimo tvarkos klausimo. *Ibid.*, 266.

susirinkimo nuomonę ir ėmė sprendimus priimti ir skelbti Klaipėdos krašto vardu (vok. *in Namen des Memelgebiets*)⁴¹⁵. Galiausiai Krašto seimelis, priėmęs įstatymus dėl baudžiamojo ir civilinio procesų tvarkos⁴¹⁶, nustatė, kad visi Krašto teismų priimami sprendimai prasideda žodžiais „Lietuvos Respublikos vardu“.

Kilo konfliktų dėl *proceso kalbos Klaipėdos krašto teismuose*. Krašte galiojo vokiečių Teismų santvarkos įstatymas, kurio 184 straipsnyje nustatyta, kad teismo kalba yra vokiečių kalba. Krašto Statuto 27 straipsnis nustatė lietuvių ir vokiečių kalbas lygiomis oficialiomis Krašto kalbomis. Taigi, toks teisinis reguliavimas sukėlė nemažai neaiškumų ir konfliktų: nebuvo aišku, kokia kalba turėjo vykti teisminis procesas, ar tai reiškė, kad Krašto teisėjas turėjo mokėti ir vokiečių, ir lietuvių kalbas, be to, neaišku buvo, ar pakankamai užtikrinama lietuvių teisė į tinkamą teisminį procesą ir t. t. J. Robinzonas buvo įsitikinęs, kad vokiečių įstatymų normos prieštaravo Klaipėdos krašto statutui ir turėjo nebegalioti įsigaliojus Konvencijai⁴¹⁷.

Klaipėdos krašto teisėjai nemokėjo lietuvių kalbos. Juk jie ir kiti teismų darbuotojai ilgą laiką buvo ruošiami ir laikydavo atrankos į teismus egzaminus Prūsijoje pagal prūsų Teisingumo ministerijos taisykles (vok. *Die Preußische Ausbildungsordnung für Juristen vom 11. August 1923*). Be to, iki 1934 m. Krašte nebuvo pripažįstami Lietuvos aukštosios mokyklos suteikti teisės diplomai, o tik Vokietijos universitetų teisės diplomai. Be to, iki 1927 m. Krašto teisėjai prisiekdavo Prūsijos valstybės tarnybai⁴¹⁸.

Taigi, akivaizdu, kad Klaipėdos krašto teismuose buvo vartojama išskirtinai vokiečių kalba. Krašto teisėjai atsisakydavo nagrinėti bylas lietuvių kalba, surašydavo procesinius dokumentus vokiečių kalba, juos asmenys, nemokėję vokiečių kalbos, turėdavo pasirašyti. Asmenys ėmė abejoti dėl vertimų kokybės, tvirtino, kad vertėjai nemoka lietuvių bendrinės kalbos⁴¹⁹. Lietuviai atsisakydavo vertėjo paslaugų, nes norėjo su teisėju tiesiogiai

⁴¹⁵ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1928 m. spalio 31 d. raštas Ministrui pirmininkui. *Ibid.*, 261.

⁴¹⁶ „Klaipėdos krašto seimelio 1929 m. kovo 8 d. įstatymas Nr. 31 dėl baudžiamojo proceso tvarkos pakeitimo“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1929, Nr. 24; „Klaipėdos krašto seimelio 1929 m. kovo 8 d. įstatymas Nr. 32 dėl civilinio proceso“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1929, Nr. 24.

⁴¹⁷ Robinzonas, *supra* note, 61: 623.

⁴¹⁸ Vikeris, V. „Klaipėdos krašto teismų veikimo ir organizaciniai trūkumai“, *Teisė* 27 (1934): 259.

⁴¹⁹ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1930 m. sausio 3 d. raštas Klaipėdos krašto direktorijai pirmininkui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1079, l. 42–43; Klaipėdos

bendrauti oficialia kalba⁴²⁰. Kartais Krašto teismai net bausdavo proceso dalyvius, jei šie kalbėdavo lietuviškai⁴²¹.

Ką apie tai manė vokiečiai ir vokiškai nusiteikę Klaipėdos krašto gyventojai, akivaizdu iš Krašto direktorijos pirmininko O. Kadgyno atsakymo Krašto gubernatoriui A. Merkiui. Savo atsakyme pirmininkas pabrėžė, kad nei vienas Krašto teisėjas nemoka lietuvių kalbos taip, kad galėtų vadovauti teisminiam procesui ir nagrinėti bylas lietuvių kalba, tačiau tam teikiamos vertėjų paslaugos. Be to, O. Kadgynas pateikė kelis aspektus. Pirma, pripažintos dvi oficialios kalbos ir tik autonominė valdžia spręs, kuri kalba yra teismo. Antra, dauguma Krašto gyventojų kalba vokiškai, o klaipėdiečių lietuvių kalbos tarmė kitokia nei lietuvių bendrinės kalbos, todėl Krašto gyventojai su Didžiosios Lietuvos gyventojais sunkiai susikalba („Ar bendra „*Kowno-litauisch und szameiteisch*“ ar „*prusisch – litauisch*“⁴²²). Atitinkamai reikalauti iš teisėjų mokėti ir bendrinę kalbą, ir Krašto tarmę būtų neįmanoma. Ketvirta, Krašte galioja vokiečių įstatymai ir vartojami vokiški teisiniai terminai, kuriuos išversti pritrūktų nemažai laiko⁴²³. Ir vėliau Krašto direktorija laikėsi tos pačios nuomonės tvirtindama, kad tiesioginis bendravimas su teisėju nėra būtinas. Be to, taip buvo konstatavęs ir Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius savo sprendimuose⁴²⁴. Krašto direktorija tai aiškino taip: vokiečių kalba Krašto teisėjui svarbesnė negu lietuvių kalba, nes jau daug šimtmečių vokiečių kalba yra teismo kalba. Dauguma įstatymų surašyti vokiečių kalba. Visi advokatai temoka vokiečių

krašto Pasienio policijos I komisariato jaun. vachmistro A. Klebanovo 1930 m. sausio 10 d. parodymai. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 937, l. 42.

⁴²⁰ Aukštojo Lietuvos Vyriausybės įgaliotinio J. Budrio 1923 m. rugsėjo 4 d. raštas teisingumo ministrui. LCVA, f. 923, ap. Nr. 1, b. 329, l. 50–51; Dr. V. Bartuškos 1929 m. gruodžio 5 d. raštas Klaipėdos krašto gubernatoriui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 49–50.

⁴²¹ Šilutiškis, „Nubaudė kalėti už lietuvių kalbą“, *Klaipėdos žinios*, 1924 m. lapkričio 19 d., Nr. 243, 4; „Po 4 savaites už reikalavimą kalbėti lietuviškai“, *Rytas*, 1932 m. gruodžio 5 d., Nr. 260 (2536), 4; Piročkinas, Arnoldas, „Klaipėdos krašto teismai – antilietuviškos politikos atrama“, *Mokslo Lietuva* 6 (2006): 428, žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 15 d., <http://moksloplus.lt/mokslo/lietuva/20062011/node/2593.html>.

⁴²² Matulionis, *supra note*, 82: 64.

⁴²³ Klaipėdos krašto direktorijos pirmininko O. Kadgyno 1930 m. vasario 10 d. raštas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1079, l. 44–48.

⁴²⁴ Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus 1930 m. gegužės 8 d. sprendimas. LCVA, f. 648, ap. 1, b. 160, l. 2–7.

kalbą. Atvejai, kuriais teisme vartojama bendrinė lietuvių kalba, labai reti. Todėl lietuvių kalbos mokėjimas yra menkos vertės⁴²⁵.

Didžiosios Lietuvos institucijos tvirtino priešingai:

„Kiekvienas mokytojas, valdininkas ar teisėjas <...> Krašte privalo skaityti ir rašyti lietuvių ir vokiečių kalbomis. Konvencija uždeda Lietuvos Respublikos centro vyriausybei prievolę reikalauti iš autonominių įstaigų valdininkų abiejų oficialinių kalbų žinojimo.“⁴²⁶

Gubernatoriaus A. Merkio nuomone, bylų nagrinėjimas turėjo vykti ne tik vokiečių, bet ir lietuvių kalba⁴²⁷. Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriuje buvo pateikta ir atskirosi nuomonė. Joje akcentuoti trūkumai dėl oficialios kalbos vartojimo teisme padedant vertėjui. Teisėjas H. Riffartas nurodė, kad įsigaliojus Krašto statutui vokiškasis Teismų santvarkos įstatymo 184 straipsnis turėjo nustoti galios. Teisininkas pastebėjo, kad oficialios kalbos nevartojimas prieštaravo tiesioginio bendravimo principui ir pažeidė kaltinamojo teisę oficialia kalba duoti parodymus. Be to, teisėjas tokį teisėją, kuris nemokėjo oficialios kalbos, prilygino nebyliui:

„<...> oficialės kalbos nemokąs teisėjas neturi vieno tų privalumų, kurie iš teisės visur būtinai reikalaujami.“⁴²⁸

Pirmą kartą Klaipėdos krašte byla lietuvių kalba buvo išnagrinėta 1934 m. kovo 13 d.⁴²⁹

⁴²⁵ Klaipėdos krašto direktorijos 1931 m. gegužės 28 d. atsakymas į *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 23–24.

⁴²⁶ Užsienio reikalų ministerijos referentų 1931 m. vasario 20 d. *pro memoria* „Kalbų klausimas Klaipėdos Krašte“. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1079, l. 59.

⁴²⁷ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1930 m. gegužės 8 d. raštas Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 937, l. 4.

⁴²⁸ Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus 1930 m. gegužės 8 d. sprendimas, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 160, l. 2–7.

⁴²⁹ „Simonaitis atsisako teisme kalbėti vokiškai“, *Lietuvos žinios*, 1934 m. kovo 9 d., Nr. 56 (4442), 7; „Vakar Klaipėdos teismas pirmą kartą pavartojo lietuvių kalbą“, *Rytas*, 1934 m. kovo 14 d., Nr. 60 (2912), 7; taip pat žr.: „Dėl lietuvių kalbos Klaipėdos krašto teismuose“, *Lietuvos aidas*, 1931 m. kovo 23 d., Nr. 66 (1144); Natkevičius, Ladas, „Kalbų klausimas Klaipėdos krašte“, *Varpas* 2 (1931): 130–133; „Klaipėdos seimelis lietuvių kalbą neigia? O ką apie tai sako konvencija“, *Lietuvos aidas*, 1930 m. gruodžio 6 d., Nr. 279 (1060), 9.

Kildavo konfliktinių situacijų ir *dėl teisininkų ruošimo*. Vadovaujantis Klaipėdos krašto statuto 23 straipsniu, Krašto teisėjus skirdavo Direktorija. Tai darydama ji rėmėsi vokiečių teisės aktais, pavyzdžiui, 1869 m. Įstatymu dėl teisinių egzaminų ir pasirengimo aukštesnei teisminei tarnybai⁴³⁰, 1878 m. Teismų sandaros įstatymo įgyvendinimo įstatymu⁴³¹ ir vokiečių Teisingumo ministerijos taisyklėmis (Vok. *Preußische Ausbildungsordnung vom 11. August 1923*). Vokiečių Teisingumo ministerija papildė šias taisykles 1928 m. ir nustatė „papildomas taisykles ir atskirus egzaminus“⁴³². Remiantis šiomis taisyklėmis, Krašto teisininkai turėdavo Vokietijoje išlaikyti referendumo (stažuotojo) egzaminus, tada dvejus metus dirbti Krašto teismuose. Po to pripažintus kaip pakankamai pasirengusius siųsdavo į Vokietiją, kurioje jie dirbdavo dar vienerius metus teismuose ir tik po to laikydavo vokiečių teisės valstybinius egzaminus⁴³³. Taigi, egzaminavimas vykdytas pagal vokišką tvarką, egzaminų turinys susijęs išskirtinai su vokiečių teise, kandidatai į Krašto teisėjus praktiką atlikdavo vokiečių teismuose.

Aišku, tokia padėtis negalėjo tenkinti centrinės Lietuvos valdžios. Siekta keisti šią situaciją. 1927 m. teisingumo ministras iškėlė idėją, kad būtina ruošti Krašto ir Didžiosios Lietuvos teisininkus, išmanysiančius ir Krašto, ir Respublikos teisę⁴³⁴. Planuota Lietuvos universitete steigti Klaipėdos teisės katedrą. Bėda ta, kad Lietuvoje nebuvo priimtose atrankos į teisėjus tvarkos. Tada dar net nebuvo pretendentų egzaminavimo komisijų. Baimintasi, kad taip ir toliau Krašto teismai liks vokiečių rankose⁴³⁵. Vien dėl tokios tvarkos nebuvimo Lietuvos universitete baigę teisę studentai negalėjo laikyti teismų darbuotojų egzaminų, nes nebuvo Vokietijos piliečiais⁴³⁶.

⁴³⁰ „Gesetz über die juristischen Prüfungen und die Vorbereitung zum höheren Justizdienst vom 6. Mai 1869“, Münchener Digitalisierungszentrum, žiūrėta 2022 m. lapkričio 20 d., <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb11334217?page=5>.

⁴³¹ „Ausführungsgesetz zum Gerichtsverfassungsgesetz vom 24. April 1878“, Ministerium des Innern des Landes Nordrhein-Westfalen, žiūrėta 2023 m. sausio 15 d., https://recht.nrw.de/lmi/owa/br_bes_text?anw_nr=2&gld_nr=3&ugl_nr=311&bes_id=3303&aufgehoben=J&menu=1&srg=0.

⁴³² Vikeris, *supra note*, 416: 259.

⁴³³ *Ibid.*

⁴³⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 1927 m. spalio mėnesio kreipimasis į Lietuvos Respublikos švietimo ministrą. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 276.

⁴³⁵ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 281.

⁴³⁶ Dr. Arongauzo 1927 m. birželio 3 d. pareiškimas Ministrui pirmininkui. *Ibid.*, 284.

Situacija ėmė keistis, kai 1934 m. buvo paskelbtas Krašto direktorijos paliepimas dėl juridinių egzaminų⁴³⁷. Pagal šias taisykles pretendentai turėjo laikyti egzaminą iš civilinės teisės ir proceso, baudžiamosios teisės ir proceso, valstybinės, administracinės, prekybinės ir tarptautinės teisės šakų. Tarp reikalavimų buvo įtvirtinta ir tai, kad referendumas turėjo mokėti ir lietuvių, ir vokiečių kalbas, būti Lietuvos piliečiu, išlaikiusiu pirmuosius juridinius egzaminus. Tik referendumas turėjo teisę laikyti antruosius egzaminus. Antram egzaminui buvo svarbu išmanyti privatinės ir viešosios teisės teoriją ir praktiką. Egzaminai turėjo vykti Krašte, o egzaminų komisijoje galėjo dalyvauti ir Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojai (paprastai juose dalyvaudavo Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus teisėjai, Krašto valsčiaus ir apygardos teismų teisėjai, M. Römeris, T. Petkevičius, D. Krivickis, A. Tamošaitis). Vytauto Didžiojo universiteto teisės mokslų diplomai pripažinti lygiaverčiais Vokietijos universitetų teisės mokslų diplomams⁴³⁸. Vis dėlto, Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto studento S. Klimkaičio duomenimis, minėtas Krašto direktorijos paliepimas suteikė galimybę kai kurių profesijų teismų darbuotojams laikyti egzaminus Vokietijoje, pavyzdžiui, asesoriaus. Studentas, norėdamas įrodyti tokio teisinio reguliavimo trūkumus, lygino Teisių fakulteto Teisių skyriaus studijų programą su programomis Berlyno ir Karaliaučiaus universitetuose. Jis pastebėjo, kad kai kuriose programose, ypač Karaliaučiaus universiteto, buvo dėstomi tokie dalykai kaip Tarptautinės teisės klausimai Klaipėdos krašte, Tarptautinės teisės problema Klaipėdos krašte. Kitaip tariant, teisininkų ruošimas šiuose universitetuose buvo politizuotas. Studentas rašė:

„Iš šių paskaitų matyti, kokia yra vokiečių politinė intencija Klaipėdos krašte. Kas yra skaitęs tokius vokiečių autorius kaip Rogge, Friesecke, Hesse, Borchert ir kitus, o be to seka atsakingų Vokietijos vyrų kalbas ir visas tas disertacijas, kurios parašytos įvairiais Krašto klausimais,

⁴³⁷ „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. lapkričio 24 d. paliepimas apie juridinius egzaminus ir paruošimą aukštesnėms teismo tarnybom“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 133.

⁴³⁸ Plačiau žr.: Stankūnas, *supra note*, 399: 403–412; Janulaitis, Augustinas, „Klaipėdos teisininkų parengimas“, *Lietuvos aidas*, 1930 m. gruodžio 6 d., Nr. 279 (1060), 4; „Klaipėdos teisininkų parengimas“, *Lietuvos aidas*, 1930 m. gruodžio 6 d., Nr. 279 (1060), 4.

*tas nė kiek negali abejoti, Krašto teisininkų paruošimas III Reiche yra negalimas.*⁴³⁹

S. Klimkaičio duomenimis, nuo 1935 m. Vokietijos universitetai atsisakavo priimti Klaipėdos lietuvius studijuoti, kad šie nesudarytų konkurencijos Krašte dirbantiems teisininkams⁴⁴⁰.

Vėliau buvo iškeltas klausimas, kodėl Klaipėdos krašto teisininkų paruošimo administravimo ir valdymo klausimai priklausė Krašto direktorijai, o ne centrinei Teisingumo ministerijai⁴⁴¹, ⁴⁴². Į šį klausimą Krašto direktorija, vadovaujama O. Biotcherio, atsakė taip:

*„Jeigu Klaipėdos Krašto statuto 23 straipsnis dar įsakmiai nustato, kad krašto teisėjus privalo skirti Direktorija, tai tuomi yra ir pripažinta Direktorijos kaip aukščiausios administracijos vyresnybės kompetencija.“*⁴⁴³

Kita konfliktinė sritis vykdant Klaipėdos krašto teisingumą buvo ta, kad *Krašto teismai savo sprendimus grindė Vokietijos aukštesnės instancijos teismų sprendimais*. Antai Viešvilės valsčiaus teismas priimdavo sprendimus remdamasis Tilžės apygardos teismo sprendimu⁴⁴⁴. Be to, teismų sprendimų originalai būdavo siunčiami Vokietijos teismams. Krašto teismai bendradarbiaudavo su Vokietijos teismais dėl pagalbos baudžiamosiose bylose, kviesdavo Vokietijoje gyvenančius ekspertus, liudininkus, perduodavo vienas kitam nuteistuosius. Ir visa tai buvo daroma be Lietuvos užsienio reikalų ministerijos ar Teisingumo ministerijos žinios. O Teismų santvarkos įstatymo 97 straipsnyje įtvirtinta, kad teismai susižino su užsienio teismais ir kitomis įstaigomis per teisingumo ministrą, jeigu sudarytos sutartys tarp šalių nenustato kitaip. Tarp Lietuvos ir Vokietijos buvo keli susitarimai⁴⁴⁵, bet ir juose nebuvo normų, suteikiančių galimybių Krašto teismams bendradarbiauti tiesiogiai. Užsienio reikalų Politikos departamento direktorius

⁴³⁹ Klimkaitis, *supra note*, 45: 27.

⁴⁴⁰ *Ibid.*, p. 28.

⁴⁴¹ Stankūnas, *supra note*, 399: 411.

⁴⁴² Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 16–18.

⁴⁴³ Klaipėdos krašto direktorijos 1931 m. gegužės 28 d. atsakymas į *pro memoria*. *Ibid.*, 23.

⁴⁴⁴ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1496, l. 2.

⁴⁴⁵ „Lietuvos ir Vokietijos konvencija dėl susisieikimo teisės dalykais“, Vyriausybės žinios, Nr. 300–2015; Lietuvos ir Vokietijos susitarimas dėl teisinės pagalbos teikimo baudžiamosiose bylose“, Vyriausybės žinios, Nr. 363–2482.

teigė, kad Krašto teismai peržengia minėtus susitarimus⁴⁴⁶. Remiantis Užsienio reikalų ministerijos duomenimis, tarp Lietuvos ir Vokietijos nebuvo tokios sutarties, pagal kurią būtų galima vienos valstybės teismų įsigaliojusius sprendimus vykdyti kitos valstybės teritorijoje⁴⁴⁷.

Autonominės institucijos turėjo savo atsakymus į šiuos dalykus. Toks Klaipėdos krašto teismų elgesys buvo grindžiamas Krašte veikusiu vokiečių Civilinio proceso įstatymu. O jame nebuvo reglamentuota, kad turi būti sutartis dėl teismų sprendimų vykdymo ir pripažinimo. Buvo teigiama, kad tokius veiksmus laidoja ilgametę praktiką. Be to, prisiminta Šveicarijos kantonų ir Vokietijos teismų patirtis vykdant ir pripažįstant vokiečių teismų sprendimus. Krašto teismai rėmėsi šia analogija, prilygindami Kraštą Šveicarijos kantonui. Bylų originalų pateikimas Vokietijos teisminėms institucijoms grindžiamas tuo, kad tai kilo iš susitarimų tarp Lietuvos ir Vokietijos esmės. Be to, buvo primintas 1920 m. spalio 12 d. paliepiamas⁴⁴⁸, įtvirtinęs tiesioginį Krašto ir Vokietijos teismų susisiekimą dėl pagalbos baudžiamosiose bylose. Atkreiptas dėmesys į tai, kad šis aktas nebuvo panaikintas⁴⁴⁹.

Kildavo konfliktų ir *dėl Klaipėdos krašto teisėjų priesaikos*, kadangi jie prisiekdavo pagal vokiečių įstatymus. Kilo ginčų *ir dėl teisėjų pilietybės*⁴⁵⁰. Lietuvos politikai ir teisininkai tvirtino, kad Klaipėdos krašto teisėjai turėjo būti tik Lietuvos Respublikos pilietybės. Tačiau autonominės institucijos turėjo kitokį požiūrį. Jų nuomone, tai, kad keletas teisėjų turėjo Vokietijos pilietybę, nulėmė ypatinga Krašto politinė situacija. Tie teisėjai ėjo teisėjų pareigas dar prieš perduodant Kraštą Lietuvos suvereno teisėms. Jie buvo priimti iki gyvos galvos. Be to, prisimintas Statuto 29 straipsnis, nustatęs,

⁴⁴⁶ Politikos departamento direktoriaus S. Lozoraičio 1934 m. sausio 25 d. raštas Teisingumo ministerijos generaliniam sekretoriui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1496, l. 48–51.

⁴⁴⁷ Užsienio reikalų ministerijos pažymėjimas. *Ibid.*, 63, 1–95.

⁴⁴⁸ „Santarvės valstybių atstovo Odry 1920 m. spalio 12 d. paliepiamas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920, Nr. 51.

⁴⁴⁹ Politikos departamento direktoriaus J. Urbšio 1935 m. sausio 22 d. raštas teisingumo ministrui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1496, l. 5–8; 1928 m. spalio 19 d. pasitarimas su Klaipėdos juristais. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 805, l. 71.

⁴⁵⁰ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1931 m. birželio 15 d. raštas Teisingumo ministrui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 755, l. 14–16.

kad Krašto įstaigos pripažins 1923 m. sausio 1 d. Krašto tarnyboje buvusių valdininkų ir tarnautojų įgytąsias teises⁴⁵¹, ⁴⁵².

1933 m. Teismų reformos reikšmė svarstant Klaipėdos krašto justicijos problemas

Lietuvos pareigūnai suvokė, kad reikia spręsti nuolatos kylančias problemas Klaipėdos krašto justicijos srityje. Tikėtasi jas išspręsti ir padedant teismų reformai. Iš Krašto gubernatoriaus raštų sprendžina, kad Lietuvos centrinė valdžia nepakankamai operatyviai reaguodavo į kylančias konfliktinę situacijas⁴⁵³.

Pagaliau 1933 m. liepos 11 d. paskelbtas Teismų santvarkos įstatymas⁴⁵⁴. Apžvelgiamos šio įstatymo normos, susijusios su Klaipėdos krašto teismais, remiantis T. Petkevičiaus ir M. Römerio aiškinamaisiais šių nuostatų raštais⁴⁵⁵. Šiuose raštuose atskleidžiami keli svarbiausi Krašto teismų santykio su centrinėmis valstybės institucijomis aspektai. Pirma, Teismų santvarkos įstatymo 17, 19 ir 21 straipsniuose nustatyta dalykinė Krašto teismų kompetencija. Teisingumo ministras turėjo spręsti, kuris Lietuvos teismas nagrinės baudžiamąsias bylas dėl nusikaltimų karinei prievolei ir dėl valstybės tarnautojų tarnybinių nusikaltimų, padarytų Klaipėdos krašte. Kasacinė instancija tokioms byloms numatyta Vyriausiasis Tribunolas. Antras aspektas susijęs su Įstatymo 26 straipsniu, nustačiusiu, kad bylų priklausomybės ginčus tarp autonominių teismų ir kitų Lietuvos teismų, taip pat autonominių teismų ir centrinės administracijos nagrinės Vyriausiojo Tribunolo visuotinis susirinkimas. Trečia, Krašto teisėjų priežiūra: Įstatymo 77 straipsnis nustatė, kad Krašto teismus prižiūri Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus pirmininkas, nors Krašto teismų teisėjus skirdavo Direktorija. Tačiau tokia Lietuvos aukščiausios instancijos teismo funkcija buvo numatyta Statuto 23 straipsnyje („Vyriausia Disciplinos Instancija“). Autonominės institucijos kėlė klausimą dėl Direktorijos vaidmens

⁴⁵¹ Klaipėdos krašto direktorijos 1931 m. gegužės 28 d. atsakymas į *pro memoria*. *Ibid.*, 24.

⁴⁵² Daugiau apie Klaipėdos krašto justicijos problemas žr.: Burkevičius, *supra note*, 385: 93–112.

⁴⁵³ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1929 m. lapkričio 20 d. *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 886, l. 3.

⁴⁵⁴ „Teismų santvarkos įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1933, Nr. 419–2900.

⁴⁵⁵ Petkevičius, T. Klaipėdos krašto teismų kompetencija. LCVA, f. 648, ap. Nr. 1, b. 160, l. 62–68; Römeris, Mykolas, „Kompetencijos konfliktai tarp autonominių Klaipėdos krašto teismų ir bendrųjų valstybės teismų“. LCVA, f. 648, ap. Nr. 1, b. 160, l. 69–75.

ir jos santykio su nacionaline Teisingumo ministerija Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus teisėjams taikant drausminę atsakomybę jos skiriamiems teisėjams. M. Römeris paaiškino:

„<...> jei Klaipėdos teisėjų drausmės teismas yra sudarytas ne autonominiame organe, bet pavestas valstybės centro organui, tai tenka manyti, kad ir pati administracinė šio autonominio teismo priežiūra <...> priklauso centro organams“⁴⁵⁶, t. y. teisingumo ministrui, taigi, „ir pati priežiūra bei sankcijų iniciatyva yra bendroji ir koncentruojasi Teisingumo ministerijoje.“⁴⁵⁷

Teismų santvarkos įstatymo projektai vokiečių ir valstybių signatarių⁴⁵⁸ iniciatyva buvo nuolatos aptarinėjami iš Lietuvos pusės užsienio reikalų ministro D. Zauniaus, Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktoriaus S. Lozoraičio ir Vokietijos užsienio reikalų ministerijos Rytų reikalų departamento direktoriaus R. Meyerio. Vokietijos atstovai reiškė abejones dėl Krašto prokurorų priežiūros ir dėl Vyriausiojo Tribunolo visuotiniam susirinkimui suteikiamos įsakmaus aiškinimo funkcijos, privalomos šio teismo Klaipėdos krašto skyriui. Vokiečių atstovai nenorėjo sutikti ir dėl drausmės bylų Krašto teisėjams ir prokurorams, nes, jų nuomone, tai pažeistų Krašto autonomiją. Negana to, priėmus Teismų santvarkos įstatymą, Vokietijos atstovai reikalavo, kad Įstatymo įgyvendinimas būtų sustabdytas⁴⁵⁹. Vėliau prašyta, kad Lietuvos atstovai neformaliai pažadėtų, kad iki 1933 m. lapkričio 1 d. Vyriausiojo Tribunolo visuotiniame susirinkime nebūtų keliama su Klaipėdos kraštu susiję įstatymų aiškinimo klausimai, taip pat nebūtų atliekami su Krašto teismų ir prokuratūros priežiūra susiję veiksmai⁴⁶⁰. Pažadas nebuvo duotas. Bet Lietuvos atstovai nurodė:

⁴⁵⁶ Römeris, Mykolas, „Klaipėdos krašto teismų ir prokurorų priežiūra“. LCVA, f. 648, ap. Nr. 1, b. 160, l. 79.

⁴⁵⁷ *Ibid.*, 80.

⁴⁵⁸ 1931 m. gruodžio 1 d. notoje Lietuvos vyriausybė pasižadėjo valstybėms signatarėms tartis dėl bet kokių teisinio reglamentavimo pakeitimų, susijusių su Klaipėdos kraštu. Žr.: LCVA, f. 648, ap. 1, b. 160, l. 96.

⁴⁵⁹ Užsienio reikalų ministro D. Zauniaus 1933 m. rugsėjo 6 d. ir rugsėjo 9 d. *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1321, l. 250, 251, 253.

⁴⁶⁰ Užsienio reikalų ministro D. Zauniaus 1933 m. rugsėjo 11 d. *pro memoria*. *Ibid.*, 250, 245.

„<...> pirmomis teismų santvarkos įstatymo veikimo savaitėmis ten, kur jis naujai pertvarko mūsų santykius su teismų organizacija Klaipėdoje, jis būtų taikomas labai lanksčiai, siekiant prijaukinti klaipėdiečius ir ne-kelti be reikalo pačioje pradžioje sunkių skaudžių klausimų. Svarbu, kad įstatymas įsigalėtų ir šiaip taip būtų taikomas, nesukeldamas ypatingų konfliktų.“⁴⁶¹

Vokietijos atstovai tuo nepasitenkino. 1933 m. rugsėjo 22 d. jie įteikė sąrašą punktų, surašytų pagal Teismų santvarkos įstatymo nuostatas, prieštaraujančias, Vokietijos politikų nuomone, Klaipėdos krašto statutui⁴⁶². Pirmą, Vokietijos atstovai nurodė, kad Teismų santvarkos įstatymas negalioja Klaipėdos kraštui. Teiginys argumentuotas Statuto 22 straipsniu, nustačiusiu, kad Krašte galioja iki Statuto įsigaliojimo buvusi teismų santvarka tol, kol Krašto autonominės institucijos nepriims tam tikro įstatymo. Antra, punktuose daug dėmesio skirta Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo aiškinimo funkcijai, esant nevienodiems teismų sprendimams teisės klausimais (Įstatymo 90 straipsnio 1 punktą), Vyriausiojo Tribunolo skyriams nukrypstant nuo teisės precedentų (Įstatymo 93–94 straipsniai), jo įgaliojimams nagrinėti kompetencijos ginčus tarp autonominių teismų arba viešosios administracijos ir Didžiosios Lietuvos teismų ir viešosios administracijos (26, 28, 29 straipsniai). Trečia, Vokietijos politikai akcentavo, kad Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriui ir teisingumo ministrui pavesta Krašto teismų priežiūra (77–79 straipsniai), Klaipėdos krašto prokurorų priežiūra – Vyriausiojo Tribunolo prokurorui (268 straipsnis). Ketvirta, Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius tapo aukščiausios instancijos teismine institucija Krašto administracinėms byloms (22 straipsnis). Penkta, atkreiptas dėmesys į tai, kad Įstatyme nebuvo nuostatos, įtvirtinusios, kad Vyriausiojo Tribunolo teisėjai negalėjo pakeisti Klaipėdos krašto skyriaus teisėjų. Vokietijos atstovai manė, kad Klaipėdos krašto skyrius galėjo būti papildytas tik kitais Krašto teisėjais. Šešta, pastebėta, kad Įstatymo 17 ir 420 straipsniai apibrėžia Klaipėdos krašto teismų jurisdikciją, o tai turėjo būti padaryta ne nacionalinio įstatymo normomis. Septinta, buvo punktų ir dėl reikalavimo Lietuvos pilietybės teisėjams (112

⁴⁶¹ Užsienio reikalų ministro D. Zauniaus 1933 m. rugsėjo 13 d. *pro memoria*. *Ibid.*, 250, 237–238.

⁴⁶² 1933 m. rugsėjo 22 d. E. Zechlinui įteikti nuomonių skirtumai dėl Lietuvos teismų santvarkos įstatymo. *Ibid.*, 198–200.

straipsnis), ir dėl lietuvių kalbos (63 straipsnis), ir dėl to, kad teisėjus, prokurorus ir advokatus skiria valstybės vadovas, juos pristačius teisingumo ministrui. Šiuo atveju išvelgta, jog trūksta nuostatos, kad autonominės teritorijos teisėjus, prokurorus, advokatus skiria Direktorijos pirmininkas.

Valstybės signatarės taip pat nesutiko su Teismų santvarkos įstatymo normomis, susijusiomis su Klaipėdos kraštu⁴⁶³. Jų nuomone, lietuviai nesilaikė pažado tartis dėl bet kokių teisinio reglamentavimo pakeitimų, jei jie buvo susiję su Klaipėdos kraštu⁴⁶⁴. Valstybių signatarių atstovai (Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos teisininkas J. Basdevant'as, teisės patarėjas britų Užsienio reikalų ministerijai V. Malkinas, italų atstovai Ferrari'is, Quaroni'is, Japonijos atstovas Ito) „barė“ Lietuvą, kad ji, nepasitarusi su jomis, priėmė nacionalinį įstatymą, kuriame reglamentavo klausimus, susijusius su autonominė justicija. Labiausiai valstybėms signatarėms kėlė abejonių Teismų santvarkos įstatymo nuostatos, susijusios su dalykine Krašto teismų kompetencija ir Krašto teisėjų, prokurorų priežiūra⁴⁶⁵. Pasak atstovų, Krašto teismų kompetencija turėjo likti teritorinė. Nenorėta pripažinti Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus pirmininko teisės lankytis Krašto teismuose tikrinant jų darbą, siūlant kelti teisėjams drausmės bylas. Siūlyta atidėti Įstatymo 268 straipsnio, susijusio su Krašto prokurorų kontrole, taikymą reikalaujant, kad Lietuvos politikai įsigilintų į valstybių signatarių pateiktas pastabas^{466, 467}.

Lietuviams teko nusileisti. 1933 m. gruodį apsispręsta, kad Teismų santvarkos įstatymo 78–80 straipsniai, reglamentuojantys teismų priežiūrą, Krašto teismams bus taikomi iš dalies, t. y. Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus pirmininkas negalės lankytis teismuose, tikrinti jų darbo, siūlyti iškelti teisėjams drausmės bylas, bet galės prašyti teismų bylų, reikalaujanti iš teisėjų informacijos⁴⁶⁸. Valstybės signatarės taip pat

⁴⁶³ Politikos departamento direktoriaus S. Lozoraičio 1933 m. spalio 10 d. *pro memoria*. *Ibid.*, 149–164; Lietuvos pasiuntinio V. Čarneckio 1933 m. rugsėjo 20 d. raštas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1321, l. 209–211.

⁴⁶⁴ LCVA, f. 648, ap. 1, b. 160, l. 96.

⁴⁶⁵ Politikos departamento direktoriaus S. Lozoraičio 1933 m. spalio 28 d. *pro memoria*. *Ibid.*, 99.

⁴⁶⁶ Politikos departamento direktoriaus S. Lozoraičio 1933 m. lapkričio 2 d. *pro memoria*. *Ibid.*, 103–107.

⁴⁶⁷ Plačiau žr.: Susirašinėjimas su valstybėmis signatarėmis Klaipėdos krašto teismų kompetencijos klausimais. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1209.

⁴⁶⁸ Lietuvos Prancūzijos pasiuntinybės 1934 m. birželio 13 d. *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. Nr. 7, b. 1321, l. 37.

„spaudė“ Lietuvą netaikyti straipsnių, susijusių su Krašto prokurorų kontrole, kadangi jie nevykdė Vyriausiojo Tribunolo vyriausiojo prokuroro nurodymų tvirtindami, kad „autonomija yra autonomija, arba jos nėra“⁴⁶⁹. J. Basdevant'as pasakė:

*„Lietuvos Vyriausybė supras visą padėtį ir priims siūlomą palankią jai transakciją, kuri neužgauna prestižo, bet ir nedarys alijantams nei bendrai šių dienų Europos atmosferoj jokio naujo triukšmo, kurs tik silpnins Lietuvos „įsisenėjimo“ tradiciją Klaipėdoje.“*⁴⁷⁰

Taigi, nesiūlyta priimti naujo įstatymo, tačiau siūlyta laikinai netaikyti straipsnių dėl autonominių teismų ir prokuratūros kontrolės. Teisiškai pagrįsti tokį apsisprendimą siūlyta priimant 79 ir 268 straipsnių „interpretaciją“⁴⁷¹, „idant teismų santvarkos įstatymo ginčas baigtųsi be susipykimo su signatarais“⁴⁷². Prie kompromiso taip ir nebuvo prieita⁴⁷³.

Klaipėdos krašto teisininkai taip pat skelbė savo nuomones spaudoje dėl naujojo Teismų santvarkos įstatymo kritikuodami Įstatymo nuostatas tais pačiais aspektais kaip ir Vokietijos ar valstybių signatarių atstovai⁴⁷⁴.

Galiausiai 1939 m. visos Teismų santvarkos įstatymo nuostatos, susijusios su Klaipėdos kraštu, buvo panaikintos⁴⁷⁵.

Nuo 1924 m. ir 1939 m. siekta išspręsti dviejų lygiagrečių teismų sistemų vienoje valstybėje klausimą ne teismų santvarkos reformos keliu, bet atskirais įstatymais, reglamentuojančiais atitinkamų teismų įsteigimą. Pavyzdžiui, 1927 m. Ministrų kabinetas buvo įpareigojęs teisingumo ministrą įsteigti Klaipėdos krašte valstybinį teismą, kuris spręstų atitinkamas bylas

⁴⁶⁹ Lietuvos Prancūzijos pasiuntinybės 1933 m. gruodžio 4 d. raštas užsienio reikalų ministrui. *Ibid.*, 61–65.

⁴⁷⁰ Lietuvos Prancūzijos pasiuntinybės 1933 m. gruodžio 4 d. raštas užsienio reikalų ministrui. *Ibid.*, 65.

⁴⁷¹ Lietuvos Prancūzijos pasiuntinybės 1934 m. balandžio 12 d. raštas užsienio reikalų ministrui. *Ibid.*, 42–46.

⁴⁷² Lietuvos Prancūzijos pasiuntinybės 1934 m. birželio 13 d. raštas užsienio reikalų ministrui. *Ibid.*, 36.

⁴⁷³ 1938 m. lapkričio 14 d. *Pro memoria. Ibid.*, 1–3.

⁴⁷⁴ Kavolis, Martynas, „Klaipėdiečių priekaištai mūsų naujam Teismo Santvarkos Įstatymui“, *Lietuvos aidas*, 1933 m. rugpjūčio 12 d., Nr. 181 (1853), 8–9; Šližys, J., „Klaipėdos krašto, Alandų salų, Karpatų rusų, Lenkų Silezijos ir Katalonijos autonomija“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1934). VUB RS, f. 85VDU345), 25.

⁴⁷⁵ „Teismų santvarkos įstatymo pakeitimas“, *Vyriausybės žinios*, 1939 m. gegužės 24 d., Nr. 645–4706.

pagal Respublikos įstatymus⁴⁷⁶. Ši idėja nebuvo įgyvendinta. 1935 m. buvo įsteigtas Statutinis teismas⁴⁷⁷. Tačiau jis neturėjo ryšio su autonominiiais teismais.

4.15. Skundai, notos, valstybių signatarių ir Vokietijos atstovai

„Klaipėda, Europos parako statinė.“

(Iš pasikalbėjimo su Danijos konsulu, 1935 m.)⁴⁷⁸

Šiame poskyryje fragmentiškai pateikiami skundai, memorandumai, petijcijos, notos tarptautinėms institucijoms dėl Lietuvos vyriausybės veiksmų ir pačiai Lietuvos vyriausybei. Fragmentiškumą lemia tai, kad potėmės reikia tik norint perteikti Statutinio Teismo įstatymo steigimo kontekstą, o ne analizuoti tuos dokumentus. Tam reikia skirti atskirą tyrimą, vykti į Tautų Sąjungos nacionalinę biblioteką ir archyvus, ieškoti ir sisteminti medžiagą. Naudotasi Tautų Sąjungos nacionalinės bibliotekos ir archyvų medžiaga tiek, kiek ji buvo pasiekama nuotoliniu būdu, taip pat Lietuvos centrinio valstybinio archyvo medžiaga.

Skundai, memorandumai, įvairūs kreipimaisi į Tautų Sąjungą dėl Lietuvos vyriausybės buvo kasdienis dalykas. Aptariamas trumpas 1925–1927 m. laikotarpis. Antai 1925 m. gruodžio 13 d. į Tautų Sąjungą kreipėsi įvairios politinės Klaipėdos krašto asociacijos prašydamos Tautų Sąjungos stebėti, kaip laikomasi autonomijos principo skiriant Direktorijos pirmininką⁴⁷⁹. 1926 m. kovo 3 d. Krašto seimelis ir Direktorija Tautų Sąjungai pateikė

⁴⁷⁶ Ministrų kabineto reikalų vedėjo raštas teisingumo ministrui. LCVA, f. 923, ap. Nr. 1, b. 530, l. 97.

⁴⁷⁷ „Statutinio Teismo įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1935, Nr. 474–3326.

⁴⁷⁸ Susirašinėjimas dėl Danijos konsulo Klaipėdoje veiklos. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1749, l. 31, 3.

⁴⁷⁹ „Status of the Memel Territory – Various political associations in the Memel Territory – Beg the League of Nations to supervise the establishment of the autonomy principle in Memel, to induce the Lithuanian Government to nominate a President of the Directorate, who possesses the confidence of the Memel Parliament“, The United Nations Library and Archives at Geneva, R596/11/48334/15971, <https://archives.un Geneva.org/status-of-the-memel-territory-various-political-associations-in-the-memel-territory-beg-the-league-of-nations-to-supervise-the-esta->

memorandumą dėl to, kad Lietuvos vyriausybė pažeidinėja Konvenciją ir Statutą⁴⁸⁰; 1926 m. gegužės 25 d. Direktorija pateikė rezoliuciją dėl Lietuvos vyriausybės veiksmų pažeidinėjant Konvenciją ir Statutą⁴⁸¹; 1927 m. gegužės 15 d. gyventojai pateikė peticiją dėl autonomijos pažeidimų⁴⁸²; 1927 m. rugsėjo 29 d. gyventojas pateikė peticiją dėl geležinkeliečio atleidimo kalbos sumetimais⁴⁸³; 1927 m. pateiktas Klaipėdos krašto vokiečių skundas prieš Lietuvą Tautų Sąjungoje⁴⁸⁴,⁴⁸⁵ ir t. t.

Tas pats vyko ir vėliau. 1930 m. Vokietija pateikė skundą Tautų Sąjungos Tarybai dėl Klaipėdos krašto direktorijos sudarymo, trukdymo Seimelio darbui, autonominių teismų suvereniteto pažeidimo, karo stovio

blishment-of-the-autonomy-principle-in-memel-to-induce-the-lithuanian-government-to-nominate-a-president.

⁴⁸⁰ „The Memel Territory – The Members of the Memel Landtag – Send a memorandum regarding offenses committed by the Lithuanian Government to the status of Memel and request that this memorandum is shared with Board members“, The United Nations Library and Archives at Geneva, R596/11/50152/15971, <https://archives.ungeneva.org/le-territoire-de-memel-les-membres-du-landtag-de-memel-transmettent-un-memoire-relatif-a-des-infractions-au-statut-de-memel-commises-par-le-gouvernement-lithuanien-et-demandent-que-ce-memoire-soit-communique-aux-membres-du-conseil>.

⁴⁸¹ „The Memel Territory – The President of the Diet of Memel – Transmits the text of a resolution of the Diet of Memel of 20 April 1926, as well as a memorandum on certain violations of the Status of Memel by the Lithuanian Government“, The United Nations Library and Archives at Geneva, R596/11/51911/15971, <https://archives.ungeneva.org/le-territoire-de-memel-le-president-de-la-diete-de-memel-transmet-le-texte-dune-resolution-de-la-diete-de-memel-du-20-avril-1926-ainsi-quun-memorandum-relatif-a-certaines-violations-du-statut-de-memel-par-le-gouvernement-lithuanien>.

⁴⁸² „The Memel Territory – Petition of 15 May 1927 from certain citizens respecting the violation of the autonomy of Memel“, The United Nations Library and Archives at Geneva, R597/11/59524/15971/Jacket1, <https://archives.ungeneva.org/memel-petition-of-15-may-1927-from-certain-citizens-respecting-the-violation-of-the-autonomy-of-memel>.

⁴⁸³ „Memel – Petition of Georg Urban respecting dismissal of certain railway men on linguistic grounds. The United Nations Library and Archives at Geneva“, R597/11/61933/15971, <https://archives.ungeneva.org/memel-petition-of-georg-urban-respecting-dismissal-of-certain-railway-men-on-linguistic-grounds>.

⁴⁸⁴ Dokumentai apie Klaipėdos krašto vokiečių skundo prieš Lietuvą nagrinėjimą Tautų Sąjungoje. LCVA, f. 383, ap. 7., b. 731; Dokumentai apie Klaipėdos krašto vokiečių skundo nagrinėjimą Tautų Sąjungoje, pranešimai apie Skandinavijos valstybių užsienio politiką. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 632; Dokumentai apie Klaipėdos krašto vokiečių skundo nagrinėjimą Tautų Sąjungoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 630.

⁴⁸⁵ Žr.: Nurodymai apie senus skundus Tautų Sąjungai dėl Klaipėdos konvencijos laužymo. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1081, l. 321.

ir pan.⁴⁸⁶. Pasak M. Römerio, 1934 m. balandį taip pat pateikta Lietuvai nota:

*„Klaipėdos byla komplikuojasi. Prieš Velykas signatarės valstybės išsiuntė Lietuvai notą, atkreipdamos jos dėmesį į nenormalią ir statutams neatitinkančią situaciją Klaipėdoje. Savaiame ši nota nėra baisi savo turiniu, tačiau daro įspūdį, pasaulio nuomone, žeminantį Lietuvą, o Vokietiją ją bando išpūsti.“*⁴⁸⁷

1934 m. rugsėjį vokiečiai kreipėsi į valstybės signatares. O Didžioji Britanija, Prancūzija ir Italija kreipėsi į Tautų Sąjungos juristus, kad šie įvertintų situaciją⁴⁸⁸. Tai buvo pranešta ir žurnale *The Times*⁴⁸⁹. Žurnale buvo nurodyta, kad į Tautų Sąjungos juristus buvo kreiptasi dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus diskriminacinio požiūrio priemonių, nukreiptų prieš vokiečius Krašte. Tuo gubernatorius J. Navakas pažeidė Statuto nuostatas. Atrodo, tą kartą Tautų Sąjungos juristai išreiškė abejones dėl Statuto pažeidimų.

Netrukus Lietuva vėl buvo kaltinama. Šį kartą skundą inicijavo britai. 1934 m. lapkričio 6 d. P. Klimas telegrama informavo, kad Lietuva kaltinama devyniais punktais pažeidusi Klaipėdos krašto statutą: 1) du teisėjai pašalinti pažeidę Statuto 23 straipsnį, įtvirtinusį, kad Krašto teismų teisėjai skiriami Direktrijos; 2) vietoj vokiečių valdininkų paskirti lietuvių kilmės valdininkai; 3) Direktrija ėmėsi Seimelio darbo; 4) gubernatoriaus veto teisė pritaikyta neteisėtai dėl keleto įstatymų; 5) Seimelis paleistas be Direktrijos sutikimo, nesušauktas dviem trečdaliams pareikalavus; 6) gubernatorius, nepriimdamas vokiškai rašytų raštų, ir paštas, atsisakydamas pristatyti laiškus su vokiškai parašytais adresais ir senais vokiškais vietovių pavadinimais, negerbia dviejų kalbų taisyklės; 7) Direktrija veikia

⁴⁸⁶ Lietuvos vyriausybės pastabos dėl Vokietijos skundo Tautų Sąjungos Tarybai. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1080, l. 308–339; „Klaipėdos vokiečių skundai Tautų Sąjungoje“, *Lietuvos žinios*, 1930 m. rugsėjo 22 d., Nr. 215 (3414), 1.

⁴⁸⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. balandžio 30 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 356.

⁴⁸⁸ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Olandijoje ir Didžiojoje Britanijoje B. K. Balučio 1934 m. spalio 1 d. *pro memoria* dėl susitikimo su V. Malkinu, Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje 1934 m. spalio 4 d. raštas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1467, l. 154, 139–143.

⁴⁸⁹ „Memel Dispute. Jurists and German Protests“, *The Times*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1570, l. 154, 128.

neturėdama pasitikėjimo; 8) gubernatorius neleidžia Seimeliui veikti; 9) gubernatorius užginčijo teisę svarstyti Statuto pakeitimą. Telegramoje nurodyta, kad prancūzai apsiimtų skundą sulaikyti, taip siekiant išvengti tolesnio ginčo, jei užsienio reikalų ministras patenkintų pirmus „nesvarbius“ skundo punktus, o kitus reikėtų vėliau paaiškinti arba leistų Seimeliui veikti⁴⁹⁰. P. Klimas pravedė nemažai pokalbių su prancūzų pareigūnais, diplomatais, teisininkais ir savo laiške užsienio reikalų ministrui nurodė galimus atsakymų variantus, pavyzdžiui, dėl pirmo priekaišto: teisėjai nebuvo atleisti, o jų veikla laikinai sustabdyta; dėl antro: autonominėse įstaigose apskritai nebuvo lietuvių kalbą mokančių pareigūnų; dėl trečio: pripažinti, kad Direktorija neteisingai padarė, kad išdalijo publikai įėjimo bilietus neatsiklaususi Seimelio prezidiumo, bet šiuo atveju buvo pažeistas Seimelio vidaus teisės aktas, o ne Statutas; dėl ketvirto siūlė Lietuvos vyriausybei labiau įsigilinti ir atsakyti, kad tais įstatymais siekta pažeisti Vyriausybės prerogatyvas; dėl penkto priekaišto pasiuntinys prisiminė 1934 m. gegužės 5 d. įvykdytą Seimelio paleidimą ir tai, kad sušaukiant Seimelį nepakanka prašymo, kuris turi būti įteiktas nustatyta forma, ir pan. Pačiu svarbiausiu punktu britai laikė tai, kad Direktorija veikė be Seimelio pritarimo. Visi šie punktai, kaip paaiškėjo iš P. Klimo rašto, dar buvo susiję su Neumanno-Sasso byla, nes britų Užsienio reikalų ministerija laukė sprendimo šioje byloje. Jeigu būtų paaiškėję, kad toje byloje nebuvo užsiminta apie jokią revoliucinį judėjimą, tai britai dar būtų iškėlę ir O. Schreiberio atleidimo klausimą⁴⁹¹.

Valstybės signatarės pateikdavo kolektyvines notas Lietuvai⁴⁹². Tada Lietuva ruošdavo atsakymus, kuriuos kiekvienas diplomatas pateikdavo valstybių signatarių vyriausybėms⁴⁹³. Konvenciją pasirašiusios valstybės teikdavo sugestijas Lietuvai dėl Konvencijos vykdymo^{494, 495}.

⁴⁹⁰ P. Klimo 1934 m. lapkričio 6 d. telegrama. *Ibid.*, 88.

⁴⁹¹ *Ibid.*, 81–87.

⁴⁹² 1931 m. birželio 21 d. Lietuvos pasiuntinybės Italijoje raštas Užsienio reikalų ministerijai apie pridedamą Lietuvos atsakymą į Italijos, Anglijos, Prancūzijos ir Japonijos kolektyvinę notą. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1186, l. 55–61.

⁴⁹³ *Ibid.*, 66–67.

⁴⁹⁴ Pavyzdžiui, užsienio reikalų ministro 1934 m. spalio 13 d. *pro memoria* apie Italijos sugestiją dėl Klaipėdos statuto vykdymo dabartinėje padėtyje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1587, l. 48 ir t. t.

⁴⁹⁵ Daugiau: Dokumentai apie Lietuvos santykius su valstybėmis, pasirašiusiomis Klaipėdos krašto konvenciją. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1720, l. 1–265; b. 1725, l. 1–344; b. 1727, l. 1–140; b. 1728, l. 1–84.

Lietuva buvo priversta ieškoti kitų valstybių atstovų pagalbos. Antai įgaliotasis ministras Čekoslovakijoje rašte nurodė, kad bendravo su Čekoslovakijos prezidentu E. Benešu. Šis pažadėjo palankiai kalbėti apie Lietuvą valstybių signatarių atstovams⁴⁹⁶. Užsienio reikalų ministras tik kilus neramumams ar demaršams, valstybėms signatarėms pateikus skundus, kviesdavo valstybių signatarių atstovus teikti verbalinius pareiškimus dėl padėties Klaipėdos krašte. Po to įteikdavo ir raštus, kad atstovai juos perduotų savo vyriausybėms. Taip buvo ir dėl minėtų devynių punktų. 1934 m. lapkričio 22 d. S. Lozoraitis paeiliui pakvietė italų, prancūzų ir britų atstovus. Sudėtingiausias pokalbis buvo su britu. Šis klausė, ar Lietuvos ginčas su Vokietija dėl Krašto negalėtų būti užbaigtas geruoju. S. Lozoraitis patikino, kad reikia atsižvelgti į teisinius pagrindus ir pradėjo pasakoti nuo Versalio taikos 99 straipsnio⁴⁹⁷. Po savaitės vėl įvyko susitikimas. Šį kartą užsienio reikalų ministras paaiškino tai, kad Konvencija ir Statutas buvo pasirašyti „palyginamai normaliniais laikais ir normaliniams laikams“. Toliau lietuvių atstovas britų pareigūnui aiškino, kad Vokietijos kišimasis į Lietuvos vidaus reikalus sustiprėjo nuo 1933 m.:

„Ten nuolat skiepijama revoliucija. Todėl ir tos priemonės, kurių mes imamės visados statuto ribose, gali kai kada pirmu pažvelgimu atrodyti anglams aštrios. Betgi <...> jos, mūsų giliausiu įsitikinimu, atitinka statutą, o, antra, jeigu jos kai kada išeina iš Vakarų Europos kasdienio gyvenimo ribų, tai reikia atsiminti, kad jos taikomos tik dėl to, kad buvo kėsintasi sudaryti iš Klaipėdos krašto tam tikrą Macedoniją. Pagaliau, visos tos mūsų priemonės nėra net originališkos, nes, pav., Čekoslovakija ligi šiol yra laikoma viena nedaugelio vadinamų demokratiškų šalių, o, sakysim, mandato panaikinimo įstatymą mes nukopijavom nuo tos demokratiškos šalies įstatymo.“⁴⁹⁸

Britų atstovas tepaklausė vieno – ar būtų galima Klaipėdos krašte gyvantiems vokiečiams suteikti tam tikrą lengvatų, t. y. „hitleriškų dainų dainavimą, Hitlerio portreto kabinimą, vėliavos su hakenkreucais kabinimą

⁴⁹⁶ Lietuvos Respublikos pasiuntinybės 1934 m. lapkričio 10 d. Čekoslovakijoje raštas užsienio reikalų ministrui S. Lozoraičiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1570, l. 70.

⁴⁹⁷ S. Lozoraičio 1934 m. lapkričio 22 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su valstybių signatarių atstovais dėl padėties Klaipėdoje. *Ibid.*, 53–55.

⁴⁹⁸ S. Lozoraičio 1934 m. lapkričio 24 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Anglijos Charge d'affaires p. Torr. *Ibid.*, 47–49.

ir pan.“ S. Lozoraitis atsakė, kad vokiečių Krašte yra mažuma, o mažuma turi būti lojali valstybei:

„<...> gyventi kokioje valstybėje ir ugdyti joje svetimos valstybės revoliucinius siekimus niekas, niekur ir niekados jokiai mažumai neeis.“⁴⁹⁹

Tą pačią dieną S. Lozoraitis susitiko su britų reikalų patikėtinium T. H. Prestonu. Jis rašė:

„Kai dėl Vokietijos „erzinimo“ <...>, pridūriau p. Preston, ar neatrodo jam, kad, atsistojus ant besąlyginio Vokietijos „neerzinimo“ pagrindo, mes galų gale sukompromituosim svarbiausius savo valstybinius interesus. Ir ar jis gali man pasakyti, kur yra vidurinė linija tarp svarbių valstybės interesų gynimo ir to Vokietijos neerzinimo, apie kurį jisai kalba. Jeigu taip svarstyti reikalą, tai ar yra ir jam pačiam aišku, ligi kurios ribos mes galime ginti savo teisėtus interesus / galimai politiniai / ir kur turėtum sustoti, jeigu norėtum „neerzinti“ Vokietijos?“⁵⁰⁰

Taigi, Lietuvos diplomacija turėjo derinti santykius su valstybėmis signatarėmis. Minėtas atvejis dėl Statutinio Teismo įstatymo (žr. monografijos IV dalies 3 skyrių), tačiau įvykdavo susitikimų, paskatintų ir spaudos. Kai 1932 m. Vokietijos spaudoje išpopuliarėjo nuomonė, kad Lietuvos vyriausybė rengia sukilimą Krašte ir kai laikraštyje *Lietuvos aidas* pasirodė tai aprašantis straipsnis, iš karto pas Lietuvos atstovą apsilankė britų ministras H. Montgomeris Knatchbull-Hugessenas, išreiškęs nerimą dėl tokių žodžių straipsnyje:

„Einant statutu, centro vyriausybei sunku pasiekti autonominės valdžios organų pakeitimo net tais atvejais, kai jie pasirodo nelabai lojalūs Lietuvos Respublikai. Tada tenka jau vadovautis Lietuvos valstybės saugumo sumetimais. Šie sumetimai pavojaus valandoje kiekviename krašte yra aukščiausias įstatymas. Šiuo atžvilgiu Lietuvos vyriausybei neužkerta kelio ir patsai Klaipėdos krašto statutas.“⁵⁰¹

⁴⁹⁹ *Ibid.*

⁵⁰⁰ S. Lozoraičio 1934 m. lapkričio 27 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Anglijos Charge d'affaires p. Preston. *Ibid.*, 50–52.

⁵⁰¹ „Kas dedasi Klaipėdoje?“, *Lietuvos aidas*, 1932 m. sausio 27 d., Nr. 21/1396, 1.

Britų diplomatas pareiškė, kad britai lietuviams palankūs, tačiau perversmas Krašte Lietuvai pakenktų⁵⁰². Tų pačių metų sausio 30 d., t. y. po kelių dienų nuo straipsnio pasirodymo ir britų atstovo apsilankymo Lietuvos Respublika Vokietijos vadovybei įteikė notą, kurioje nurodė, kad Klaipėdos krašte nėra rengiamas perversmas, kad Krašto konvencija yra tarptautinis aktas ir Lietuvos vyriausybė neturi intencijų pažeisti tarptautinių įsipareigojimų ir tokie įtarinėjimai yra įžeidžiantys⁵⁰³ (žr. šios dalies 4.13 poskyrį).

Diplomatinės tarnybos atstovams tekdavo susitikinėti ir su Didžiosios Britanijos reikalų patikėtiniu T. H. Prestonu. Antai tą pačią dieną, kai gubernatorius A. Merkys atšaukė savo 1931 m. sausio 8 d. įsakymą, kuriuo jis paskyrė O. Biotcherį Direktorijos pirmininku, ir pirmininkas buvo suimtas, britų diplomatas atvyko pas užsienio reikalų ministrą D. Zaunį. Ministras papasakojo britų atstovui apie įvykius. Britas palaikė Lietuvos poziciją. D. Zaunius rašė:

*„Atsakau, kad man labai malonu matyti anglus suprantant mūsų sumetimus. Bet mes, žinoma, negalime leisti, kad mūsų teisės įgyvendinimas prigulėtų nuo to, ar daromieji konsiliacijos žygiai turi pasisiekimo. Šitaip galvoti negali žinąs savo atsakomybę krašto šeimininkas.“*⁵⁰⁴

Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio ir Direktorijos pirmininko O. Biotcherio atvejis buvo plačiai nušviečiamas diplomatinuose sluoksniuose⁵⁰⁵. T. H. Prestonas atvykdavo net į Kraštą pabendrauti su Krašto gubernatoriumi, pavyzdžiui, dėl Seimelio nesirinkimo į sesijas, Direktorijos pirmininko kandidatūros. Tokie susitikimai su gubernatoriumi J. Navaku įvyko 1934 m. gruodį. Beje, jis brito vizitą įvardijo kaip „landžiojimą“ ir pavadino „labai nedraugingu žygiu Lietuvos atžvilgiu“⁵⁰⁶. Susitikimuose buvo kalbama apie Seimelio nesirinkimą į sesijas ir galimybę priimti gubernatoriaus įgaliojimų įstatymą. Britas siūlė nepriimti tokio įstatymo,

⁵⁰² 1932 m. sausio 28 d. raštas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1289, l. 10.

⁵⁰³ Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje raštas 1932 m. sausio 30 d. Lietuvos Respublikos ministrui pirmininkui. *Ibid.*, 1–2.

⁵⁰⁴ Anglų atstovas p. Preston pas U. R. Ministerį p. Dr. D. Zaunį Boettcherio pašalinimo reikalu. LCVA, f. 922, ap. 1, b. 19, l. 26.

⁵⁰⁵ *Ibid.*, l. 4–42 ir t. t.

⁵⁰⁶ Gubernatoriaus J. Navako 1934 m. gruodžio 18 d. raštas ministrui pirmininkui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1570, l. 20.

taip pat nurodė, kad vokiečiai nenori, jog Direktorijos pirmininku taptų asmuo, veikiamas gubernatoriaus. Britas siūlėsi pakalbėti su vokiečiais Krašto reikalais. Gubernatorius tam priešinosi tvirtindamas, kad būtų negerai, jei Didžiosios Britanijos atstovas tartųsi, nes po to, pasak gubernatoriaus, lietuviai su jais visai nebesusitars. Britų atstovas pritarė⁵⁰⁷. Tačiau ilgainiui pats pasiūlė paskirti Direktorijos pirmininku provokiškai nusiteikusį O. Schreiberį⁵⁰⁸.

1934 m. J. Robinzonas teigė, kad iš visų skundų dėl Konvencijos pažeidimo, kuriuos svarstė Tautų Sąjungos Taryba, tik vieną pateikė valstybės signatarės, likę buvo pateikti Vokietijos, nes ji ilgainiui tapo Tautų Sąjungos Tarybos nare⁵⁰⁹.

Tekdavo spręsti įvairiausius kitus klausimus, susijusius su teisinės sistemos skirtumais ir pan. Antai dėl optacijos klausimų reikėjo suvokti Vokietijos valstybės tarnybos sistemą aiškinantis, kurie tarnautojai laikomi nuolatiniais, kurie – nenuolatiniais. Pasiuntiniui Berlyne teko parengti studiją „Valdininkai ir jų teisinė padėtis, einant administracinių teismų ir administracinių įstaigų praktika“⁵¹⁰.

Be nuolatinio bendravimo, kurį paskatino nuolatiniai skundai, pranešimai vokiečių spaudoje, su valstybių signatarių atstovais, Lietuvos politikos valdžios atstovai turėdavo tartis dėl smulkiausių dalykų ir su Vokietijos atstovais – ne tik dėl Teismų santvarkos įstatymo (žr. monografijos I dalies 4.13 poskyrį) ar Statutinio Teismo įstatymo (žr. monografijos IV dalies 3 skyrių) planuojamų nuostatų, bet ir dėl kitų teisės aktų ir įvairių politinių, ekonominių aspektų. Ne kartą Lietuvos atstovams teko bendrauti su Vokietijos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru E. Zechlinu, taip pat ir jo patarėju Werkmeisteriu, H. Morathu, kurie savo vyriausybės vardu reikšdavo nusiskundimus, protestus, demaršus, nuomones, pavyzdžiui, dėl mokytojų užsieniečių⁵¹¹, Klaipėdos darbininkų choro dainavimo Karaliau-

⁵⁰⁷ 1934 m. gruodžio 14 ir 15 d. pasikalbėjimas su p. Preston. *Ibid.*, 21–23.

⁵⁰⁸ 1934 m. gruodžio 13 d. pasikalbėjimas su p. Preston. *Ibid.*, 24–28.

⁵⁰⁹ Robinzonas, *supra note*, 61: 171, 175.

⁵¹⁰ Pasiuntinio Berlyne valdininko A. Mikalausko 1935 m. rugsėjo 2 d. *pro memoria* apie Vokietijos valdininkų rūšis ir teisinę padėtį. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1201, l. 210–216. Dėl užsieniečių mokytojų taip pat tyrinėti valstybės tarnybos aspektai. Žr.: L. Natkevičiaus 1933 m. birželio 21 d. *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1444, l. 20–21.

⁵¹¹ 1930 m. kovo 1 d užsienio reikalų ministro pasikalbėjimas su vokiečių pasiuntiniu ponu Morath. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1319, l. 149–151.

čiaus radiofone ir *Musikbühne* operos gastrolių Klaipėdoje⁵¹², pranešimų, skelbiamų dienraštyje „Lietuvos žinios“, taip pat šio dienraščio redaktoriaus atsakomybės⁵¹³, hitlerininkų karikatūros laikraštyje *Sekmadienis*⁵¹⁴, Karaliaučiaus radijo „išsišokimų“⁵¹⁵, vizų mokesčių iš Vokietijos piliečių jūrininkų, laivų savininkų⁵¹⁶, daromų kliūčių iš Lietuvos pusės dėl darbo leidimų Vokietijos piliečiams⁵¹⁷, Svetimšaliams gyventi įstatymo, Svetimšaliams viešojo tarnyboje ir tarnyboje laikyti įstatymo projektų nuostatų⁵¹⁸, dėl Vokietijos aukštųjų pareigūnų portretų konfiskavimo Klaipėdoje⁵¹⁹, dėl draudimo įvežti į Lietuvą, taip pat ir į Klaipėdos kraštą, vokiškų knygų⁵²⁰, dėl taikomos atsakomybės už Vokietijos pareigūnų kalbų spausdinimą⁵²¹ ir t. t. Vokietijos atstovai reikšdavo savo nuomonės dėl gubernatoriaus veto autonominiams įstatymams⁵²², dėl Direktorijos sudarymo⁵²³.

Vokietija kiekvienu klausimu siūsdavo verbalines notas Lietuvai kaip neformalų priminimą dėl vieno ar kito neišspręsto klausimo, pavyzdžiui,

⁵¹² S. Lozoraičio 1933 m. spalio 14 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Vokietijos pasiuntiniu p. Zechlin. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1444, l. 108.

⁵¹³ S. Lozoraičio 1933 m. spalio 24 d., 1933 m. rugsėjo 30 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimus su Vokietijos pasiuntiniu p. Zechlin dėl „Lietuvos žinių“ dedamų priešvokiškų rašinių, nubaudo. *Ibid.*, 104, 113.

⁵¹⁴ Užsienio reikalų ministro 1933 m. rugpjūčio 7 d. *pro memoria* su vokiečių pasiuntiniu p. Zechlin dėl *Sekmadienio* karikatūros prieš hitlerininkus. *Ibid.*, 114.

⁵¹⁵ S. Lozoraičio 1933 m. gegužės 20 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Vokietijos pasiuntiniu p. Zechlin dėl Karaliaučiaus radio išsišokimų. *Ibid.*, 158.

⁵¹⁶ 1934 m. kovo 9 d. S. Lozoraičio *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Vokietijos pasiuntiniu p. Zechlin dėl vizų mokesčio laivininkams. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1201, l. 387.

⁵¹⁷ S. Lozoraičio 1933 m. rugsėjo 1 d. *pro memoria* dėl pasikalbėjimo su Vokietijos pasiuntiniu p. Zechlin dėl darbo leidimų Vokietijos piliečiams. *Ibid.*, 56.

⁵¹⁸ S. Lozoraičio 1933 m. birželio 16 d. *pro memoria* dėl pasikalbėjimo su Vokietijos pasiuntiniu p. Zechlin dėl darbo svetimšalių darbo ir tarnybos įstatymų. *Ibid.*, 45; S. Lozoraičio 1933 m. liepos 31 d. *pro memoria* dėl pasikalbėjimo su Vokietijos pasiuntiniu p. Zechlin dėl svetimšalių tarnybos įstatymo. *Ibid.*, l. 43.

⁵¹⁹ Užsienio reikalų ministro 1934 m. birželio 25 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Vokietijos pasiuntiniu p. Zechlin dėl Hindenburgo, Hitlerio ir kt. paveikslų konfiskavimo Klaipėdoje. LCVA, f. 383, ap. 7., b. 1587, l. 166.

⁵²⁰ S. Lozoraičio 1934 m. kovo 14 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Vokietijos pasiuntiniu p. Zechlin dėl draudimo įvežti vokiškus leidinius. *Ibid.*, 275.

⁵²¹ S. Lozoraičio 1934 m. kovo 9 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Vokietijos pasiuntiniu p. Zechlin dėl baudų už Hesso kalbų perspausdinimą. *Ibid.*, 284.

⁵²² 1929 m. balandžio 26 d. *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 928, l. 115–116.

⁵²³ Dokumentai apie Direktorijos sudarymą. 1930 m. lapkričio 5 d. *pro memoria*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1078, l. 37–48 ir kt.

dėl Vokietijos pilietybės mokytojų atleidimo iš tarnybos Klaipėdos krašte⁵²⁴, dėl pasienio vandenims palaikyti ir tvarkyti⁵²⁵, dėl Vokietijos piliečių, keliančių pavojų Lietuvos valstybės saugumui, išsiuntimo iš Klaipėdos krašto⁵²⁶, dėl tariamo Finansų ministerijos sudaryto aplinkkraščio⁵²⁷, dėl Lietuvos – Vokietijos Prekybos ir laivininkystės sutarties⁵²⁸, dėl karo komendanto Krašte sprendimo uždaryti G. Stilke du spaudos kioskus visam karo padėties laikotarpiui⁵²⁹, dėl Klaipėdos uosto muitinės prekių nepripažinimo, kai vartojimo prekių kilmės liudijimuose minimas žodis „Memel“, o ne „Klaipėda“⁵³⁰, dėl trukdymo vokiečių laivams plaukti Nemunu⁵³¹, dėl niveliacijos darbų prie Virbalio–Eitkūnų ir Panemunės–Tilžės⁵³², dėl žvejybos⁵³³, dėl perėjimo punkto Kuršių nerijoje, kad būtų palengvintas susiekimas tarp Vokietijos ir Klaipėdos krašto vasarviečių⁵³⁴.

Be politinio, istorinio, socialinio ir ekonominio konteksto, M. Römeris kaip teisininkas problemą įžvelgė ir netobulame, neaiškiam Klaipėdos krašto autonomijos teisiniame reguliavime, Krašto statuto nuostatose, keliančiose nepatogumų. Šiuo atveju teisininkas turėjo mintyje teises spragas, dėl kurių autonominių institucijų neteisėto veikimo Lietuva niekam negalėjo skųsti, o bet koks mažmožis, susijęs su valstybės centro valdžios veikimu, sulaukdavo ypač didelio atgarsio ne tik Lietuvoje, bet ir tarptautiniu mastu, kadangi rašyti skundai prieš Lietuvą ją kaltinant dėl autonomijos ir Statuto nuostatų nesilaikymo. Teisininkas akcentavo, kad būtent valstybėms signatarėms ir Tautų Sąjungos institucijoms palikta priežiūra kėlė baimės ir nežinomybės jausmą Lietuvos centrinei valdžiai. Ji nuolatos baiminosi ir nežinojo, kaip pasielgs tarptautinės institucijos, vengė tarptautinio pasmerkimo. Pasak teisininko, būtent ši baimė pralaimėti, būti pasmerktiems ir paralyžiavo Lietuvos centrinės valdžios institucijas, trukdė

⁵²⁴ 1932 m. balandžio 14 d. *Verbalnote*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1224, l. 417; 1932 m. birželio 23 d. *Verbalnote*. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 100.

⁵²⁵ 1930 m. gegužės 27 d. *Verbalnote*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 951, l. 104.

⁵²⁶ 1931 m. balandžio 7 d. *Verbalnote*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1118, l. 203–208.

⁵²⁷ 1931 m. gegužės 20 d. *Verbalnote*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 951, l. 204.

⁵²⁸ 1931 m. gegužės 20 d. *Verbalnote*. *Ibid.*, 203.

⁵²⁹ 1934 m. birželio 11. *Verbalnote*. *Ibid.*, 198.

⁵³⁰ 1934 m. lapkričio 24 d., 1934 m. gruodžio 22 d. *Verbalnote*. *Ibid.*, 256, 265, 266, 267.

⁵³¹ 1935 m. liepa. *Verbalnote*. *Ibid.*, 248–249.

⁵³² 1937 m. birželio 23 d. *Verbalnote*. *Ibid.*, 356–357.

⁵³³ 1938 m. balandžio 5 d. *Verbalnote*. *Ibid.*, 310, 327.

⁵³⁴ 1938 m. rugsėjo 28 d. *Verbalnote*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1201, l. 449.

joms išplėsti Lietuvos valstybingumą Krašte. Profesorius prisiminė, kaip Lietuvos pareigūnai netikėjo Lietuvos pergale Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, nors Direktorijos pirmininko veiksmai buvo neabejotinai priešingi „valstybinei drausmei“⁵³⁵:

*„<...> vokietininkų saujelė <...> sugebėjo 10 metų <...> terorizuoti Lietuvos valstybę Klaipėdos krašte, pasinaudodami Lietuvos nežinojimu ir jos baime prieš tarptautinės atsakomybės padarinius. Pasiremdama geriausių savo mokslo garsenybių autoritetu, vokiečių spauda pateisdavo kiekvieną vietos vokietininkų nedraugingą Lietuvos valstybingumui žygį ir smerkdavo bet kurį centro valdžios aktų galimumą, skiriamą šiam valstybingumui sutvirtinti <...>. Lietuvos valdžia, pasidavusi šiam terorizavimui, 10 metų Klaipėdos krašte bejėgė ir neveikli, leisdama vietos vokietininkams įsigalėti Klaipėdos autonomijoje, iškreipti ją ir sutvirtinti jų varomąjį priešvalstybinį judėjimą. Ji nedrįso klausyti savo teisininkų priešingų nurodymų ir logingų tvirtų autonominio statuto aiškinimų. Tai buvo, be abejo, blogiausia politika ir ši atsakingumo baimė buvo pikčiausias Lietuvos valstybingumo Klaipėdoje priežas.“*⁵³⁶

Tokiame neramiame, dramatiškame, dviprasmiškame, kupiname įtampos kontekste, baimėje, politiniuose kulisuose ir kuluaruose vis dėlto gimė ir buvo plėtojama idėja steigti Statutinį Teismą. Tokiame kontekste jis ir buvo įsteigtas.

⁵³⁵ Roemeris, *supra note*, 4: 3.

⁵³⁶ Roemeris, *supra note*, 4: 3. Į Lietuvos institucijų nedrąsą užsienio politiką, baimantis užsitraukti Vokietijos nemalonę, atkreipė dėmesį ir Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos centro komitetas savo 1930 m. balandžio 25 d. rašte, skirtame užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1000, l. 98–100.

II. INSTITUCIJOS, RENGUSIOS STATUTINIO TEISMO KOMPETENCIJĄ IR STATUSĄ REGLAMENTUOJANČIUS AKTUS

*„Šis įstatymo projektas darbotvarkėje jau keletą metų.
Kartkartėmis jis paimamas politinės valdžios prašymu
ir įtemptai perdirbamas bei aptariamamas,
o po to dažniausiai kuriam laikui dingsta užmaršties bedugnėje.
Ar šį kartą jis bus baigtas – dar klausimas.“⁵³⁷*

(M. Römeris, 1932)

Antroji monografijos dalis skirta institucijoms, rengusioms Statutinio Teismo kompetenciją ir statusą reglamentuojančius aktus. Jų buvo dvi: Valstybės Tarybos Klaipėdos komisija, rengusi minėtų įstatymų projektus nuo 1930 m. iki 1932 m., ir Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams prie Ministrų kabineto ar ministro pirmininko, rengusi projektus nuo 1932 m. iki 1935 m. Abu dariniai neturėjo atskiro juridinio asmens teisinio statuso. Iš Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos buvo sudaryta pakomisė, kuri ir turėjo parengti įstatymų projektų paketą, skirtą autonominių institucijų valstybinei priežiūrai. Konsultantų komisija buvo slapta, jos įsteigimą paskatino Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Be minėtų įstatymų projektų rengimo, Konsultantų komisija buvo svarbi ir todėl, kad jos veikloje išžvelgtini Lietuvos konstitucinės jurisprudencijos pradai.

⁵³⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. kovo 1 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 280.

1. Valstybės Tarybos Klaipėdos komisija

Apie Valstybės Tarybos Klaipėdos komisiją ir jos darbus archyvuose duomenų neišliko, neatlikta ir tyrimų. Nei B. J. Masiulis, nei kiti mokslininkai nepalikę liudijimų apie šį darinį⁵³⁸. Vienintelis šaltinis, kuriame galima rasti informacijos apie šios komisijos veiklą, ypač tai, kaip ji rengė Statutinio Teismo įstatymus, yra M. Römerio prisiminimai dienoraščiuose.

M. Römeris apie Valstybės Taryboje organizuojamą Klaipėdos komisiją užsiminė 1930 m. birželio 21 d. tvirtindamas, kad Ministrų kabineto prašymu Valstybės Taryba sudarė Komisiją, kuri turėjo padėti reglamentuoti Klaipėdos krašto statuto įgyvendinimą Krašto santykiuose su valstybe. Dienoraščių autorius pabrėžė, kad Krašto autonominių institucijų ir valstybės centrinės valdžios santykiams būdingos spragos, „kuriais naudojasi Klaipėdos vokiečiai organizuodami aršią politinę kovą su Lietuvos valstybingumu“⁵³⁹. Ir iš tikrųjų, patikrinus archyvuose saugomą medžiagą paaiškėjo, kad 1930 m. birželio 11 d. Ministrų kabinete, išklausus Valstybės Tarybos pirmininko S. Šilingo pranešimą dėl Klaipėdos krašto teisinės padėties, ministrai nutarė pavesti Valstybės Tarybai parengti Klaipėdos krašto statutui vykdyti įstatymo projektą⁵⁴⁰. Reikia pasakyti, kad prieš S. Šilingo pranešimą ir vėliau to meto Klaipėdos krašto gubernatorius A. Merkys Ministrų kabinete ne kartą darė pranešimus apie padėtį Klaipėdos krašte⁵⁴¹.

M. Römeris savo dienoraščiuose apie Statutinį Teismą pirmą kartą užsiminė 1930 m. birželio 28 d. Tą dieną Valstybės Taryboje vyko Klaipėdos komisijos, kurią sudarė Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas, Valstybės Tarybos nariai M. Römeris, V. Kalnietis, J. Papečkys, ekspertai bendradarbiai – Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas A. Kriščiukaitis, Vyriausiojo Tribunolo prokuroro padėjėjas K. Žalkauskas ir Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto docentas T. Petkevičius, posėdis (vėliau M. Römeris

⁵³⁸ Masiulis, Boleslovas Jonas. „Valstybės Taryba“. *Teisinių žinių* 25/26 (1958): 10–14; *Lietuvių enciklopedija, trisdešimt trečias tomas* (Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965), 58–61; Maksimaitis, Mindaugas, *Valstybės Taryba Lietuvos teisinėje sistemoje (1928–1940)* (Vilnius: Justitia, 2006).

⁵³⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1928–1930* (1930 m. birželio 21 d.). LMAVB RS, f. 138-2259, l. 272.

⁵⁴⁰ Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1930. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 638, l. 109.

⁵⁴¹ Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1930. 1930 m. sausio 21 d., spalio 21 d. *Ibid.*, 23, 178 ir t. t.; Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1931. 1931 m. vasario 11 d. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 694, l. 17 ir t. t.

tarp komisijos narių dar minėjo generolą P. Šniukštą⁵⁴²). 1930 m. birželio 30 d. ministras pirmininkas rašte Valstybės Tarybos pirmininkui S. Šilingui, remdamasis Valstybės Tarybos įstatymo⁵⁴³ 5 straipsniu ir Ministrų kabineto 1930 m. birželio 11 ir 12 d. nutarimais, paprašė Valstybės Tarybos pirmininką nurodyti Valstybės Tarybai parengti Klaipėdos krašto statutui vykdyti įstatymą⁵⁴⁴. Atitinkamai 1930 m. liepos 16 d. Valstybės Tarybos darbotvarkėje, be kitų punktų, pirmais numeriais buvo įtraukti trys punktai: Klaipėdos krašto prievolių vykdymo įstatymo, Statutinio Teismo įstatymo ir Įstatymo spręsti konfliktams tarp Respublikos ir Klaipėdos krašto vietos teismų dėl bylų priklausomybės projektai⁵⁴⁵.

Valstybės Tarybos Klaipėdos komisija sudarė pakomisę, į kurią įėjo M. Römeris, K. Žalkauskas ir T. Petkevičius. Tokios sudėties pakomisei buvo pavesta parengti įstatymo projektą dėl autonominės ir centrinės valdžios institucijų konfliktų sprendimo tvarkos pagal Klaipėdos krašto statutą. M. Römeris tą dieną pakomisės vardu pristatė pakomisės narių išgrynintus pagrindinius reglamentuotinus principus. Paskui kiekvienas iš pakomisės narių pakomentavo savo parengto įstatymo projekto variantą. Dienoraščių autorius atkreipė dėmesį į tai, kad tarp trijų variantų buvo keletas esminių arba struktūrinių skirtumų, tačiau visi jie, ypač jo⁵⁴⁶ ir T. Petkevičiaus⁵⁴⁷, buvo pagrįsti panašiomis tezėmis. Pirma, tam tikromis autonominių valdžios institucijų neveikimo ar Klaipėdos krašto statuto pažeidimo sąlygomis centrinė valdžia Respublikos Prezidento asmenyje turi teisę tiesiogiai ir neribotai įsikišti, taip pat panaudoti karinę jėgą, imtis tiesioginių veiksmų, skirtų autonomijai. Antra, atitinkamomis sąlygomis, kai autonominė įstatymų leidžiamoji institucija formaliai sabotuoja savo pareigas, centrinė įstatymų leidžiamoji institucija turi teisę leisti laikinus įstatymus autonominės kompetencijos srityse. Trečia, administracinius įsikišimo aktus ir centrinės valdžios laikinuosius aktus autonominės institucijos gali skusti Statutiniam Teismui, turinčiam teisę panaikinti Klaipėdos

⁵⁴² Römer, Michał, *Dziennik 1928–1930* (1930 m. birželio 28 d.). LMAVB RS, f. 138-2259, l. 276.

⁵⁴³ „Valstybės Tarybos įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1928, Nr. 283–1813.

⁵⁴⁴ Valstybės Tarybos darbotvarkės, 1930. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 668, l. 33.

⁵⁴⁵ *Ibid.*, l. 27.

⁵⁴⁶ M. Römerio parengtas Autonomijos garantijų įstatymas. Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 100–102. Žr. monografijos prieduose.

⁵⁴⁷ T. Petkevičiaus parengtas Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymas. *Ibid.*, l. 103–107. Žr. monografijos prieduose.

krašto statutą pažeidžiančius vietos autonominius aktus, kuriuos šiam teismui ginčija centrinės valdžios institucijos. Ketvirta, Statutinis Teismas steigiamas Vyriausiajame Tribunole kaip Lietuvos Respublikos aukščiausios instancijos teismo skyrius arba steigiamas kaip atskira ir savarankiška teisminė institucija. Komiteto nariai, išklause visų trijų pakomisės narių, nusprendė, kad įstatymo projektą dar turi parengti A. Kriščiukaitis, kuris turėjo kiek kitokią nuomonę⁵⁴⁸.

1930 m. liepos 3 d. Valstybės Taryboje vėl įvyko Klaipėdos komisijos posėdis. A. Kriščiukaitis nedalyvavo, tačiau atsiuntė savo parengtą projektą⁵⁴⁹. Visus keturis projektus M. Römeris įvardijo kaip įvairius Klaipėdos krašto teisinių santykių su Lietuvos valstybe sutvarkymo variantus, neperžengiančius Klaipėdos kraštui suteiktos autonomijos teisinių ribų. Pagrindiniu skirtumu tarp M. Römerio ir T. Petkevičiaus bei A. Kriščiukaičio tezių dienoraščių autorius laikė tai, kad valstybės centrinė valdžia, kuri pagal savo prigimtį atlieka autonominės provincijos aktų teisėtumo priežiūrą, pati sprendžia, ar ir kada autonominiai organai pažeidžia autonominį statutą, ar jie paiso savo įsipareigojimų valstybei ir autonominiam kraštui ir dėl šio sprendimo išiskverbia į autonominę sferą, atlieka valdžios (imperijos) jėgos įsikišimo aktus. Kita vertus, autonominėms institucijoms suteikiamos garantijos apginti savo teises skusti šiuos įgaliojimus (priežiūros ir įsikišimo aktus) Vyriausiajame Tribunole įsteigtam Statutiniam Teismui. Remiantis projektais, Statutinis Teismas turėjo spręsti dėl priežiūros ir įsikišimo aktų teisėtumo. Tik vienu atveju dėl autonominio Seimelio priimto įstatymo teisėtumo centrinė valdžia negalėjo savavališkai priimti jokio sprendimo, tačiau galėjo skusti tokį įstatymą Statutiniam Teismui, kuris turėjo spręsti dėl jo teisėtumo, o pripažinęs įstatymą neteisėtu, savo sprendimu jį turėjo panaikinti. M. Römeris atkreipė dėmesį į tai, kad tai buvo jo ir T. Petkevičiaus pasiūlyta schema. O A. Kriščiukaitis konstravo ginčų tarp centrinės ir autonominės valdžios principą nesuteikdamas centrinei valdžiai beveik jokių galių priimti savarankišką sprendimą, visus ginčus įgaliojant spręsti Statutiniam Teismui. M. Römeris įžvelgė prieštaravimą tarp jo ir A. Kriščiukaičio bei T. Petkevičiaus projektų dėl to, ar įstatymo projektas turėjo būti įstatymas, skirtas išskirtinai Klaipėdos kraštui, kaip

⁵⁴⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1928–1930* (1930 m. birželio 28 d.). LMAVB RS, f. 138-2259, l. 276.

⁵⁴⁹ A. Kriščiukaičio parengtas Lietuvos Respublikos autonominio krašto statuto vykdymo įstatymas. Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 98–99. Žr. monografijos prieduose.

siūlė T. Petkevičius, ar pagrindų įstatymas dėl autonomijos įgyvendinimo nepriklausomai nuo Klaipėdos krašto. M. Römeris akcentavo, kad 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 straipsnyje nebuvo minimas Klaipėdos kraštas, o minima galimybė jį suteikti atskiriems Lietuvos kraštams, kurių autonominės teisės turėjo būti įtvirtintos to krašto statute⁵⁵⁰. Pakomisės nariai ilgai diskutavo ir galiausiai pasiūlė redakciniam komitetui, sudarytam iš S. Šilingo, Z. P. Starkaus, J. Papeckio ir B. J. Masiulio, iš keturių skirtingų projektų sudaryti vieną, kurį vėliau svarstytų Valstybės Tarybos Klaipėdos komisija⁵⁵¹.

1930 m. liepos 16 d. buvo svarstytas Klaipėdos krašto autonomijos valstybinės priežiūros priemonių paketas. Redakcinis komitetas iš keturių projektų parengė vieną⁵⁵². Labiausiai remtasi T. Petkevičiaus projektu. Projektą sudarė trys skyriai: Klaipėdos krašto valdžios institucijų pareigų vykdymo priežiūra, Statutinis Teismas ir kompetencijos ginčai tarp Klaipėdos autonominių teismų ir nacionalinių teismų. M. Römeriui buvo pavesta parengti tokių projektų argumentus (žr. monografijos III dalies 2 skyrių). Planuota motyvuotus projektus perduoti Vyriausybei ir nusiųsti nepaprastajam pasiuntiniui ir įgaliotajam ministrui Prancūzijoje P. Klimui. Jis turėjo konsultuotis dėl projekto su prancūzų tarptautinės teisės autoritetais, ypač su profesoriumi A. G. de la Pradelle'iu. Tokių diskusijų tikslas buvo apsaugoti nuo galimų įtarimų dėl Klaipėdos krašto konvencijos pažeidimų, kuriuos tikrai kels aikštėn Krašto vokiečiai ir Vokietijos valstybiniai ir visuomeniniai veikėjai⁵⁵³. 1930 m. liepos 24 d. Ministrų kabinetas svarstė įstatymų projektus⁵⁵⁴. Lietuvos spaudoje pasirodė trumpos žinutės apie šiuos įstatymus⁵⁵⁵. 1930 m. gruodį apie Statutinio Teismo steigimo galimybę kalbėta su Paryžiaus universiteto Teisės fakulteto profesoriumi J.-P. Niboyet, kuris teikė konfidencialią konsultaciją Lietuvos vyriausybei. Profesorius išreiškė

⁵⁵⁰ „Lietuvos Valstybės Konstitucija“, *Vyriausybės žinios*, 1928, Nr. 275–1778.

⁵⁵¹ Römer, Michał, *Dziennik 1928–1930* (1930 m. liepos 3 d.). LMAVB RS, f. 138-2259, l. 263.

⁵⁵² Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymo projektas, Statutinio Teismo įstatymo projektas. Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 213, 215–216. Žr. monografijos prieduose.

⁵⁵³ Römer, Michał, *Dziennik 1928–1930* (1930 m. liepos 16 d.). LMAVB RS, f. 138-2259, l. 270.

⁵⁵⁴ Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1930. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 638, l. 128.

⁵⁵⁵ „Trys įstatymai“, *Šiaurės Lietuva*, 1930 m. rugpjūčio 1d., Nr. 25, 4; „Trys įstatymai“, *Lietuvos aidas*, 1930 m. liepos 24 d., Nr. 166 (947), 6.

abejonių dėl Statutinio Teismo, nebent būtų susitarta su Klaipėdos autonominėmis institucijomis, kadangi, pagal Statutą, nėra pagrindo steigti tokią nacionalinę teisminę instituciją. Jo nuomone, Statutinio Teismo funkcijas galėjo atlikti Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius, kurį turėjo sudaryti devyni nariai, penki iš jų – Klaipėdos krašto teisėjai ir keturi – iš Didžiosios Lietuvos:

„<...> užtektų tad poros lojalių narių iš Klaipėdos, kad visi klausimai rastų tinkamo išrišimo. Juo mažiau turėtų narių toks Senatas, juo sunkiau būtų su juo dirbti ir neutralizuoti „vokiškas tendencijas“. Jis tatai tvirtina iš 35 metų savo praktikos panašiose konfliktuose Prancūzijoje.“⁵⁵⁶

Kuriam laikui diskusijos dėl įstatymų paketo, reglamentuojančio Klaipėdos krašto autonomijos valstybinės priežiūros priemonės, aprimo. Antai ir 1931 m. Valstybės Tarybos darbotvarkėse nerasta žinių apie šiuos įstatymus (galbūt šie dokumentai neišliko)⁵⁵⁷. Jie buvo atnaujinti tik 1931 m. pavasarį. 1931 m. kovo 18 d. Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymo projektas buvo svarstytas Ministrų kabinete. Nutarta pavesti įstatymo projektą apsarstyti („persvarstyti“) Valstybės Tarybos nariams kartu su teisingumo, užsienio reikalų ministrais ir Klaipėdos krašto gubernatoriumi⁵⁵⁸. M. Römeris liudijo, kad 1931 m. kovo 20 d. Valstybės Taryboje turėjo vykti posėdis dėl civilinės metrikacijos. Bet atėjęs į posėdį M. Römeris pamatė visą Klaipėdos komisijos sudėtį, kurioje, be jos narių, dar dalyvavo užsienio reikalų ministras D. Zaunius, Klaipėdos krašto gubernatorius A. Merkys, nepaprastasis pasiuntinys P. Klimas ir teisingumo ministras A. Žilinskas. M. Römeris rašė:

„Įstatymų projektai, kuriais siekiama sutramdyti Klaipėdą, t. y. išlaikyti ją Lietuvos suverenitete prieš vietinių germanofilų bandymus atsitraukti nuo krašto įsipareigojimų valstybei ir autonominio statuto, išlaikyti

⁵⁵⁶ 1930 m. gruodžio 5 d. slaptas raštas užsienio reikalų ministrui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1080, l. 344; planuota kreiptis konsultacijos ir į R. Redslobą, ir į Le Fur. Manyta, kad jų juridinės nuomonės turi būti tarptautinės teisės žurnaluose ir pan., žr.: *pro memoria* dėl profesoriaus J. P. Niboyet konsultacijos. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1081, l. 107–108.

⁵⁵⁷ Valstybės Tarybos darbotvarkės, 1931. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 712.

⁵⁵⁸ Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1930. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 694, l. 48.

*laisvesnius santykius su Lietuva ir palengvinti Krašto grįžimą į Vokietiją, sunkus riešutėlis.*⁵⁵⁹

Prisiminimų autorius akcentavo, kad bet kokia Lietuvos klaida, bet koks jos centrinės valdžios padarytas Klaipėdos autonomijos taisyklių ir nuostatų pažeidimas iš karto sukelia „didelį riksmą ir skundus Tautų Sąjungai“ kaip Lietuvos tarptautinių įsipareigojimų pagal Klaipėdos krašto konvenciją garanto institutui. Jis tvirtino, kad klaipėdiečių skundai ir nuoskaudos Tautų Sąjungoje turi „uolų atstovą“ – Vokietiją. O Lietuva, kuriai suteiktos suvereno teisės Krašte, negalėjo protestuoti dėl jokių galių. Lietuva turėjo susidoroti pati su savo suvereno teisėmis, bet taip, kad nepažeistų Krašto statuto. Šiuo atveju, pasak teisininko, ir slėpėjo problema – „sugebėti sustramdyti germanofilų sabotажą nepažeidžiant Statuto“⁵⁶⁰.

Taigi Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijai teko spręsti milžinišką užduotį rengiant Klaipėdos krašto autonomijos priežiūrą reglamentuojančius teisės aktus – atrasti tokią suvereno teisių ir autonomijos konstrukciją, kad Tautų Sąjunga nepasmerktų ir kad vokiečių skundai ir protestai būtų atmesti. Pasak M. Römerio, Klaipėdos komisija priėmė tokį sprendimą: Krašto autonominei valdžiai vengiant įvykdyti Krašto statute numatytus įsipareigojimus, centrinė valdžia, padedama gubernatoriaus, išpėja ir nustato terminą nurodymui įvykdyti. Jeigu Klaipėdos valdžios institucijos laiku neįvykdo nurodymų, centrinės valdžios institucija įsikiša ir atitinkamą veiksmą atlieka pati. Savo ruožtu autonominė Krašto valdžia gali kreiptis į specialiai tam įsteigtą Statutinį Teismą, kuris tikrina įstatymais numatytų centrinės valdžios institucijų padarytų įsikišimo aktų teisėtumą^{561, 562}.

Valdžios atstovai kritikavo Klaipėdos komisijos pateiktus projektus. Užsienio reikalų ministras norėjo, kad centrinės valdžios įsikišimas būtų sankcionuotas teismo, kitaip tariant, reikėtų kreiptis į teismą prieš centrinei valdžiai atliekant įsikišimo veiksmus, o tiesioginis įsikišimas būtų galimas tik autonominės valdžios neveikimo atvejais. A. Merkys labiau

⁵⁵⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. kovo 20 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 109.

⁵⁶⁰ *Ibid.*

⁵⁶¹ *Ibid.*

⁵⁶² 1931 m. kovo 18 d. Klaipėdos krašto Statuto vykdymui prižiūrėto įstatymo projektas, Statutinio Teismo įstatymo projektas. Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 52–56. Žr. monografijos prieduose.

linko prie Klaipėdos komisijos konstrukcijos. Pasak M. Römerio, diskusijoms einant į pabaigą P. Klimas iškėlė naują derinį, kuriam pritarė A. Kriščiukaitis, A. Merkys ir S. Šilingas. P. Klimas pasiūlė, kad įsikišimo aktus atliktų ne centrinės valdžios atstovai, pavyzdžiui, Respublikos Prezidento paskirti komisarai, bet Krašto gubernatorius, kuris tą darytų tiesiogiai, atleisdamas Direktoriją. Taip pat P. Klimas siūlė nesteigti Statutinio Teismo, nes gubernatoriaus aktų teisėtumą galėtų tikrinti Lietuvos administracinis teismas, kurį planuota steigti remiantis Valstybės Tarybos parengtu teismų santvarkos įstatymo projektu⁵⁶³. M. Römeris atkreipė dėmesį į tai, kad Klimo ir Kriščiukaičio konstrukcijai Klaipėdos komisijoje bus pritarta, nors T. Petkevičius primygtinai reikalavo, kad būtų laikomasi jo pasiūlytos konstrukcijos. Sprendimas buvo atidėtas, nes prašyta, kad A. Kriščiukaitis ir P. Klimas pateiktų savo projektus⁵⁶⁴.

1931 m. balandžio 1 d. Valstybės Taryboje įvyko dar vienas Klaipėdos komisijos posėdis, kuriame dalyvavo Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas, Tarybos nariai Z. Starkus, M. Römeris, ekspertai bendradarbiai A. Kriščiukaitis, P. Šniukšta, T. Petkevičius, užsienio reikalų ministras D. Zaunius, Klaipėdos krašto gubernatorius A. Merkys, nepaprastasis pasiuntinys Prancūzijoje P. Klimas, įgaliotasis ministras Berlyne V. Sidzikauskas. M. Römeris akcentavo, kad ankstesniame susitikime Komisijos pirminis projektas, kurio pagrindinis atstovas buvo T. Petkevičius, P. Klimo ir A. Kriščiukaičio buvo gerokai pakeistas, pavyzdžiui, centrinės valdžios įsikišimo aktai, kai autonominė valdžia nevykdo statutinių įsipareigojimų arba pažeidus autonomiją, iš Respublikos Prezidento buvo perduoti Krašto gubernatoriui ir todėl galėjo būti ginčijami ne valstybės vadovo, o gubernatoriaus aktai, taip pat buvo panaikinta Statutinio Teismo idėja, o administracinis skundas dėl gubernatoriaus veiksmų remiantis bendrosiomis taisyklėmis buvo paliktas administraciniam teismui. Posėdžio metu A. Merkys ir A. Kriščiukaitis pateikė savo parengtus projektus⁵⁶⁵. Pasak M. Römerio, A. Kriščiukaičio pateiktas variantas buvo labai lakoniškas, A. Merkio – kiek ilgesnis ir sudėtingesnis, išplečiantis teismines galimybes skųsti

⁵⁶³ Apie šį projektą žr.: Deviatnikovaitė, *supra note*, 388: 168–175.

⁵⁶⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. kovo 21 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 109.

⁵⁶⁵ 1931 m. kovo 25 d. A. Merkio parengtas Klaipėdos krašto Statuto vykdymui įstatymas (Klaipėdos krašto Konvencijos laikinoji dispozicija). Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 44–46. Žr. monografijos prieduose.

gubernatoriaus aktus iki veto teisės, suteiktos jam Statuto normų. Tą dieną šie pasiūlymai nebuvo svarstomi, o ankstesniuose posėdžiuose nedalyvavęs V. Sidzikauskas pasisakė prieš projektą kaip pažeidžiantį Klaipėdos krašto konvenciją ir Statutą, kuriuose tokia centrinės valdžios atliekama autonominių institucijų priežiūros forma nebuvo nustatyta. Pasak V. Sidzikausko, tokią galimybę galima būtų svarstyti, jei tokie autonomijos priežiūros institutai būtų numatyti Konstitucijoje. M. Römeris nepritarė V. Sidzikausko idėjai papildyti Konstituciją nurodydamas, kad bet kokia pataisa Konstitucijoje, kuri buvo priimta vienašališkai valstybės vadovo, dar labiau atskleistų Konstitucijos perversminę ir diktatūrinę prigimtį ir atvertų kritikos galimybes Klaipėdos veikėjams tarptautiniuose forumuose – juk Klaipėdos krašto konvenciją ir Statutą rengę autoriai turėjo galvoje teisėtai ir demokratiškai priimtą konstituciją, o ne savavališkai *ad hoc* pataisomis modifikuotą tekstą. Be to, posėdžio metu M. Römeris akcentavo, kad V. Sidzikausko siūlomos Konstitucijos pataisos niekaip nepadarytų siūlomų projektų neprieštaraujančiais Krašto konvencijai ir Statutui, jeigu jie tikrai prieštarautų šiems tarptautiniams susitarimams, nes net Konstitucija šių projektų negalėtų padaryti teisėtais. Be to, teisininkas posėdyje akcentavo, kad projektai visiškai neprieštarauja Krašto statutui ir Konvencijai, nes šiuose tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinta, kad Klaipėdos kraštas kaip autonominis vienetas yra pavaldus Lietuvos suverenitetui. O tai reiškė, kad Lietuvai tenka atsakomybė už teisėtą Konvencijos ir Statuto vykdymą, kuri atlieka autonominiai organai. Tad jeigu Statute palikta spraga, Lietuva gali šią spragą užpildyti įstatymu ir tai yra jos kaip suvereno teisė ir funkcija, aiškiai parodyta Konvencijoje ir Statute. M. Römeris pabaigė tvirtindamas, kad projektai grindžiami Statutu. Jo nuomonei pritarė dauguma posėdyje dalyvavusių asmenų⁵⁶⁶.

P. Klimas taip pat pateikė keletą įžvalgų. Jam atrodė, kad apskritai geriau vengti naujų įstatymų, nes jais „iškviesim vilką iš miško; bus riksmo Klaipėdoje, o iš Klaipėdos – Vokietijoje ir Tautų Sąjungoje“⁵⁶⁷. Jo nuomone, intervencijos aktai gali būti įgyvendinami be jokio įstatymo, o *ad hoc*, t. y. kai iškyla poreikis. Ir tai būtų teisėta, nes tokių veiksmų pagrindas įzelgtinas tarptautinių dokumentų nuostatoje dėl Lietuvos suvereno teisių. Taigi,

⁵⁶⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. balandžio 1 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 115.

⁵⁶⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. balandžio 2 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 115.

pasak P. Klimo, įstatymo apskritai nereikia, nes apginti kokį nors veiksma, susijusį su autonominės valdžios nusižengimu, tarptautiniu lygmeniu bus paprasčiau nei kokią nors abstrakčią teisinių nuostatų konstrukciją. Tokioms P. Klimo įžvalgoms buvo pritarta⁵⁶⁸.

Taigi matyti, Lietuvos diplomatai užsienio valstybėse po truputį traukėsi nuo idėjos steigti Statutinį Teismą priimdami atskirą jo kompetenciją ir teisinį statusą reglamentuojantį teisės aktą. Vis dėlto 1931 m. balandžio 9 d. Ministrų kabinete konstatuota:

*„Ministerių Kabinetas principe priėmė Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo projektą ir Statutinio Teismo įstatymo projektą.“*⁵⁶⁹

Tačiau idėja apie Statutinį Teismą ilgainiui nurimo. Po kurio laiko iš idėja vėl atnaujinta. Priežastis – tolesni įvykiai Klaipėdos krašte.

1931 m. balandžio 17 d. vėl įvyko Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos posėdis, pirmininkaujamas S. Šilingo. Šis susitikimas buvo inicijuotas Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio. M. Römerio nuomone, tai buvo daugiau gubernatoriaus konsultacinis susitikimas su komisija, nes gubernatorius prašė *opinio doctorum* įvairiais sunkiais Krašto administravimo klausimais⁵⁷⁰. M. Römeris, išgirdęs A. Merkio pasakojimą apie jo darbus Klaipėdos krašte, padarė išvadą:

*„Atsižvelgiant į Klaipėdos vokiečių aroganciją, nuolatinį jų priekabiavimą, pastovius bandymus laužyti statutą ir iki smulkmenų jį aiškinti prieš Lietuvos įstatymus ir Vokietijos įstatymų taikymą „autonomijos“ naudai, jų keliamą aliarmą dėl kiekvieno Lietuvos valdžios žingsnio, vokiečių spaudos prievartą ir skundus Tautų Sąjungai, Klaipėdos gubernatoriaus padėtis <...> sunki ir varginanti. Klaipėdos gubernatorius – tikras šios atsakingos valstybės institucijos kankinys.“*⁵⁷¹

Taigi, gubernatorius A. Merkys panaikino Klaipėdos krašto administracinio teismo priimą sprendimą, kuriuo šis 1931 m. gruodžio 19 d.

⁵⁶⁸ *Ibid.*

⁵⁶⁹ Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1931. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 694, l. 50.

⁵⁷⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. balandžio 17 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 123.

⁵⁷¹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. balandžio 18 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 123.

panaikino rinkimų į Klaipėdos apskrities seimelį rezultatus. A. Merkys pagrindė savo sprendimą tuo, kad šis teismas nėra teisminė institucija, nes buvo sudarytas neteisėtais pagrindais⁵⁷². Be to, A. Merkys 1932 m. vasario 6 d. atšaukė savo 1931 m. sausio 8 d. įsakymą, kuriuo jis paskyrė Seimelio pasitikėjimą turintį O. Biotcherį Direktorijos pirmininku. Jis iškeliavo oficialaus vizito į Berlyną susitikti su Vokietijos vyriausybės atstovais ir vesti su jais derybas, apie tai nepranešęs Lietuvos vyriausybei. Gubernatorius O. Biotcherio elgesį palaikė nesuderinamu su Lietuvos valstybės interesais ir keliančiu pavojų valstybės viešajai tvarkai⁵⁷³. Taip pat paaiškėjo, kad derybos buvo susijusios su Vokietijos interesais – tai buvo užfiksuota ir Vokietijos generalinio konsulato Klaipėdoje išduotame liudijime vienam iš Seimelio narių, kurio pagrindu jis galėjo keliauti į Berlyną kartu su Direktorijos pirmininku⁵⁷⁴. M. Römeris dienoraščiuose nurodė, kad gubernatorius A. Merkys susisiekė su Klaipėdos krašto komendantu, kuris, remdamasis karo padėties režimu, suėmė O. Biotcherį gubernatoriaus kabinete. Po kelių valandų O. Biotcheris buvo paleistas. M. Römeris išreiškė abejones dėl to, ar gubernatorius galėjo atšaukti Direktorijos pirmininką, kuris turėjo Seimelio daugumos pasitikėjimą. O Statuto 17 straipsnis įtvirtino, kad Direktorijos pirmininkas eina savo pareigas tol, kol turi Seimelio pasitikėjimą. Teisininkas manė, kad gubernatorius tokios teisės neturėjo. Vis dėlto jis pabrėžė, kad šioje situacijoje buvo įsipainioję Direktorijos vadovybės nelojalumo valstybei ir valstybės saugumo aspektai, kai Direktorijos vadovybė konfidencialiai derėjosi su kitos valstybės atstovais. M. Römeriui atrodė, kad O. Biotcheris galimai turėjo būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už valstybės išdavystę⁵⁷⁵. Po to, kai Vokietijoje dėl šios situacijos kilo neramumai ir 1932 m. vasario 8 d. Vokietijos vyriausybė, vadovaudamasi Konvencijos 17 straipsnio 1 dalimi, iškėlė klausimą Tautų Sąjungos Taryboje, pasak M. Römerio, Lietuvos vyriausybė įpareigojo Valstybės Tarybą skubiai atnaujinti darbą dėl centrinių valdžios institucijų kišimosi į autonominę sritį autonominių valdžios institucijų Statute numatytą įsipareigojimų nevykdymo atveju įstatymo ir Statutinio Teismo, į kurį

⁵⁷² Klaipėdos krašto gubernatoriaus 1932 m. sausio 25 d. raštas Krašto direktorijos pirmininkui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1236, l. 13.

⁵⁷³ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 15.

⁵⁷⁴ Vokietijos generalinio konsulato Klaipėdoje duotas liudijimas p. Baltramiejui. Žr.: *Ibid.*, 6.

⁵⁷⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. vasario 10 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 270.

galėtų kreiptis autonominės institucijos dėl centrinės valdžios kišimosi, įstatymo projektus⁵⁷⁶. Taigi, šie Krašto įvykiai Vokietijoje sukėlė triukšmą (lenk. *alarm*), o byla atsidūrė Tautų Sąjungoje⁵⁷⁷. Ir iš tikrųjų 1932 m. vasario 8 d. Vokietijos vyriausybė, remdamasi Klaipėdos krašto konvencijos 17 straipsnio 1 dalimi, iškėlė klausimą Tautų Sąjungos Taryboje ir prašė ją kuo greičiau susirinkti tvirtindama, kad Krašto gubernatorius neturėjo teisės atšaukti iš pareigų Direktorijos pirmininko, nes šis turėjo Seimelio pasitikėjimą, kurio buvo reikalaujama pagal Statuto 17 straipsnį. Tokia įvykių eiga Klaipėdos krašte, išplitusi į tarptautinę areną, ir paskatino atnaujinti Statutinio Teismo įstatymo, taip pat kitų įstatymų, reglamentuojančių autonominės valdžios priežiūrą, projektų rengimą⁵⁷⁸.

Taigi, idėja dėl Statutinio Teismo įstatymo ir kitų teisės aktų, susijusių su autonomijos priežiūra, buvo atnaujinta reaguojant į šiuos du įvykius Klaipėdos krašte: pirma, kai gubernatorius nurodė panaikinti atitinkamą Krašto administracinio teismo sprendimą; antra, kai gubernatorius atšaukė Seimelio pasitikėjimą turintį O. Biotcherį iš Direktorijos pirmininko pareigų.

1932 m. vasario 10 d. įvyko posėdis, kuriame svarstyti paskutiniai įstatymų projektų variantai, parengti ir apsvarstyti dar 1931 m. pavasarį⁵⁷⁹. Planuota steigti Statutinį Teismą aukščiausios instancijos teisme – Vyriausiam Tribūnole. 1932 m. vasario 29 d. M. Römeris pabrėžė, kad Statutinio Teismo Klaipėdos kraštui įstatymas Valstybės Taryboje intensyviai rengiamas. Teisininko liudijimu, ištisomis dienomis prie šio projekto darbavosi visi Valstybės Tarybos nariai, išskyrus J. Papečkę ir V. Kalnietį, ir dar du bendradarbiai – generolas P. Šniukšta ir teisės mokslininkas T. Petkevičius⁵⁸⁰.

⁵⁷⁶ *Ibid.*

⁵⁷⁷ *Ibid.*

⁵⁷⁸ Valstybės Tarybos Klaipėdos komisija dar buvo susitikusi ir 1932 m. sausio 20 d. Tąkart aptartas Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio iškeltas klausimas dėl autonominio Seimelio narių priesaikos. Žr.: Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. sausio 20 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 260.

⁵⁷⁹ 1931 m. kovo 17 d. Klaipėdos krašto Statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo ir Statutinio Teismo įstatymo projektai. Žr.: Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 47–51. Žr. monografijos prieduose.

⁵⁸⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. vasario 29 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 280.

1932 m. kovo 1 d. įvyko Valstybės Tarybos plenumas, skirtas Statutinio Teismo įstatymo projektui svarstyti. Plenumė dalyvavo Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas, nariai V. Kalnietis, L. Cipliauskas, B. J. Mašulis, J. Papečkys, V. Jurgutis, Z. P. Starkus, bendradarbiai A. Kriščiukaitis, P. Šniukšta, M. Römeris, T. Petkevičius, referentai K. Račkauskas, V. Nainys, V. Juodeika, o protokolavo kanceliarijos vadovas P. Morkus. M. Römeris rašė:

„Buvo aptartas Klaipėdos įstatymo projektas, skirtas sutramdyti vokiečius ir germanofilus Klaipėdoje, siekiant palaužti jų sabotažą.“⁵⁸¹

Taigi, buvo svarstomi dviejų įstatymų projektai: vienas skirtas centrinės valdžios kišimuisi į autonominę sritį, kai autonominiai organai nevykdo savo statutinių įsipareigojimų, kitas – Statutiniam Teismui, į kurį autonominės institucijos galėjo kreiptis dėl centrinės valdžios kišimosi aktų. M. Römeriui kilo abejonė dėl šių įstatymų priėmimo⁵⁸².

1932 m. kovo 8 d. Ministrų kabinete turėjo būti svarstomas Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymas⁵⁸³. Tačiau posėdžio protokole nėra duomenų apie tai, kad šis įstatymo projektas buvo svarstytas. Tuo metu vokiečių spaudoje Lietuva ir toliau buvo puolama⁵⁸⁴. M. Römeris konstatavo, kad Vokietijos politikoje Klaipėdos klausimas pasirinktas kaip silpniausia vieta, iš kurios norima pradėti puolimą prieš Versalio taiką⁵⁸⁵.

1932 m. kovo 21 d. M. Römeris rašė, kad situacijoje dėl atšaukto iš pareigų Klaipėdos krašto direktorijos pirmininko kilo nauja komplikacija – valstybės signatarės, kurios pasirašė su Lietuva Klaipėdos krašto Konvenciją, perduodamos jai suvereno teises, – Britų Imperija, Prancūzija, Japonija ir Italija – pateikė aštrią notą Lietuvos vyriausybei. Ir iš tikrųjų 1932 m. kovo 19 d. keturios Konvenciją pasirašiusios valstybės pranešė Lietuvos vyriausybei, kad, jeigu nebus sudaryta Seimelio pasitikėjimą

⁵⁸¹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. kovo 1 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 280.

⁵⁸² *Ibid.*

⁵⁸³ Ministrų Kabineto darbotvarkės, 1932. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 745, l. 176.

⁵⁸⁴ „Platūs vokiečių spaudos komentarai“, *Lietuvos aidas*, 1932 m. kovo 21 d., Nr. 63 (1440), 2.

⁵⁸⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. kovo 17 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 288.

turinti Direktorija, jos kreipsis į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą ir pateiks su Klaipėdoje susiklosčiusia situacija susijusius klausimus. Jos informavo, kad naujos Direktorijos sudarymas iš grynai Lietuvos atstovų elementų nedalyvaujant Seimelio daugumos partijoms prieštarauja Statutui, ir perspėjo, kad jeigu Lietuvos valdžia norėtų paleisti Seimelį, nes jis išreiškė nepasitikėjimą naujai sudaryta Direktorija, tokį sprendimą valstybės signatarės vertintų kaip naują Statuto pažeidimą, kuris bus skundžiamas Tarptautinio Teisingumo Teismui⁵⁸⁶. M. Römeris padarė išvadą, kad valstybės signatarės, taip pat ir Lietuvos viešoji nuomonė neskiria dviejų dalykų – Klaipėdos krašto autonominės valdžios vietos mechanizmo ir Krašto vietos valdžios autonomijos vykdymo valstybės kontrolės klausimo. Jo nuomone, valstybių signatarių notoje iškelti klausimai buvo susiję su Krašto autonominės valdžios vidaus mechanizmu, o autonomijos kontrolės ir jos teisinio reguliavimo klausimas liko atviras. Todėl M. Römeriui atrodė, kad, griežtai atskiriant šiuos du aspektus, valstybių signatarių pateikta nota neturėjo sutrukdyti paskelbti Autonominės kontrolės ir Statutinio Teismo įstatymų. Tačiau teisininkas suvokė, kad jei ir toliau valstybės signatarės neskirs šių dviejų aspektų, tada jos laikys šiuos įstatymus Statuto pažeidimais ir skųs jų priėmimą Tarptautiniam Teismui. M. Römeris dėl to visai nesibaimino. Jis manė, kad jeigu valstybės signatarės kreipsis dėl šių įstatymų į Tarptautinį Teismą, tai šis tikrai atskirs Krašto autonominės valdžios vidaus mechanizmo klausimą nuo autonomijos valstybės kontrolės, kylančios iš Lietuvos suvereniteto, klausimo⁵⁸⁷.

1932 m. kovą ir balandį Lietuvos spaudoje pasirodė publicistinių straipsnių apie steigiamą Statutinį Teismą, jo reikšmę, būtinybę, tiesiogines valstybės įsikišimo priemones ir jų teisėtumo kontrolę Statutiniame Teisme, apie rengiamą Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymo, Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymo projektus⁵⁸⁸. Straipsniai argumentuoti M. Römerio mintimis.

⁵⁸⁶ Trijų signatarų kovo 19 d. nota. Žr.: *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribūnole, supra note*, 6: 52–53; „Signatarių valstybių nota ir Lietuvos atsakymas“, *Lietuvos aidas*, 1932 m. kovo 21 d., Nr. 63 (1440), 1.

⁵⁸⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. kovo 21 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 290.

⁵⁸⁸ „Kokių laukiama Klaipėdos įstatymų autonomijai apsaugoti?“, *Dienos naujienos*, 1932 m. balandžio 9 d., Nr. 80 (303), 1–2; „Klaipėdos kr. statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymo projektas“, *Lietuvos žinios*, 1932 m. kovo 17 d., Nr. 62 (3854), 1.

Apie Statutinį Teismą M. Römeris dienoraščiuose vėl rašė 1932 m. birželį, kai kaip teisėjas *ad hoc* dalyvavo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo posėdžiuose nagrinėjant Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą. Ši tema iškilo, kai skundo pareiškėjų Italijos vardu atstovas M. Pilotti'is, tvirtindamas kartu su Prancūzijos atstovu M. Charguéraud, kad Klaipėdos krašto gubernatorius neturėjo teisės atšaukti Direktorijos pirmininko iš pareigų ir prieštaraudamas Lietuvos atstovo V. Sidzikausko nuomonei, kad Krašto gubernatoriaus teisės atšaukti Direktorijos pirmininką netekimas reikštų spragą, suteikiančią galimybę autonominei vykdomajai valdžiai veikti neribotai ir be jokios galimybės reaguoti centrinei valdžiai, pareiškė, kad neteisėtus autonominės valdžios veiksmus gali kontroliuoti Krašto administracinis teismas, kuriam, jo nuomone, galima skųsti neteisėtus autonominės valdžios aktus ir kuriuos administracinis teismas gali naikinti⁵⁸⁹. Pasak M. Römerio, M. Pilotti'io samprotavimai galėtų būti vertinami kaip tinkami, jei jis turėtų galvoje ne Krašto administracinį teismą, bet Statutinį Teismą, kurio steigimą Lietuvos politikai ir pareigūnai svarstė jau kelerius metus, bet taip ir neišdrįso įsteigti, nes bijojo, kad tai prieštarautų Statutui. M. Römeris pabrėžė, kad į Krašto administracinį teismą galėjo kreiptis tik nukentėję ar suinteresuoti asmenys, bet ne centrinės valdžios institucijos. Suinteresuoti asmenys arba privatūs asmenys negalėjo skųsti valstybei priešingų aktų, pavyzdžiui, neteisėtų derybų su užsienio valstybėmis ir pan. M. Charguéraud, prisiminęs derybų laikotarpį dėl Konvencijos ir Statuto teksto formavimo, siūlė pavesti ginčų tarp autonominės ir centrinės Lietuvos valdžios nagrinėjimą trečiųjų teismui. Tačiau Lietuva per derybas prieštaravo šiam pasiūlymui. Prancūzų atstovas spėjo, kad Lietuva šiai idėjai priešinosi dėl to, kad norėjo stiprinti savo valdžią Krašte. Taigi, M. Charguéraud nurodė, kad šią ginčų nagrinėjimo teisinio reguliavimo spragą galima buvo užpildyti politinėmis priemonėmis, ieškant susitaikymo ir kompromiso, kitaip tariant, diplomatinio keliu⁵⁹⁰. M. Römeris neigiamai įvertino tokį prancūzų atstovo pasiūlymą. Jo nuomone, tokie pasiūlymai konstitucinėje teisėje nepriimtini, jie pažeidžia valstybės sampratą ir prieštarauja Konvencijos ir Statuto nuostatoms. Šių dokumentų

⁵⁸⁹ Italijos atstovo M. Pilotti kalba Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo posėdyje 1932 m. birželio 16 d. Žr.: *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 164–174.

⁵⁹⁰ Prancūzijos atstovo M. Charguéraud kalba Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo posėdyje 1932 m. birželio 16 d. Žr.: *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 175–180.

nuostatose nebuvo įtvirtintos dvi nepriklausomos valstybės – Lietuvos ir Klaipėdos krašto. Jose, pasak M. Römerio, buvo nuostatos, įjungiančios autonominių Kraštą į valstybę. Teisininkas nurodė, kad tokie pasiūlymai galėjo būti taikomi, jei pagal Konvenciją ir Statutą būtų reglamentuojama Lietuvos–Klaipėdos konfederacija ar pan.⁵⁹¹.

Pagaliau 1932 m. rugpjūčio 11 d. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas priėmė sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje⁵⁹². M. Römeris, manydamas, kad, norint visu pajėgumu išnaudoti šį sprendimą, atvėrusį Lietuvai naujų perspektyvų Klaipėdos krašto administravimo klausimu, buvo įsitikinęs, kad Klaipėdos reikalų komisija bus ir toliau organizuojama Valstybės Taryboje. Bet paaiškėjo, kad ji galimai bus organizuojama už Valstybės Tarybos jurisdikcijos ribų⁵⁹³.

Valstybės Tarybos Klaipėdos komisija diskutuoti ir tartis dėl Klaipėdos autonominių institucijų nustatytų įgaliojimų vykdymo ir valstybinės priežiūros, taip pat dėl Statutinio Teismo, kuriam autonominės institucijos galėtų skusti centrinių institucijų įsikišimo aktus, kilusius dėl šios priežiūros, susitikdavo dažniausiai po kasdienių darbų vakarais ir dirbdavo iki aštuntos valandos vakaro⁵⁹⁴,⁵⁹⁵. Klaipėdos komisija, vadovaudamasi M. Römerio dienoraščiuose išlikusia informacija dėl Statutinio Teismo ir kitų klausimų, dalyvaujant dienoraščių autoriui, buvo susitikusi iki dvidešimties kartų.

⁵⁹¹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. birželio 16 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 334.

⁵⁹² Apie šios bylos įtaką Statutinio Teismo steigimui žr. monografijos I dalies 3 skyrių. Apie pačią bylą žr.: Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose“, *Logos*, 2022–2023, straipsnių ciklas nuo 112 iki 117 numerio.

⁵⁹³ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. spalio 6 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 389.

⁵⁹⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. kovo 9 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 103.

⁵⁹⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. vasario 27 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 98.

2. Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams prie Ministrų kabineto

Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams prie Ministrų kabineto veikla nenagrinėta Lietuvos teisės doktrinoje, nors būtent jos veikloje galima išvelgti konstitucinės jurisprudencijos pradžią. Maža to, šios komisijos veikla padėjo Lietuvoje įsteigti Statutinį Teismą – pirmąją teisminę instituciją Lietuvoje, savo kompetencija priminusią ir konstitucinį, ir administracinį teismus. Atliekant šios komisijos veiklos ir jos vaidmens steigiant Statutinį Teismą analizę remiamasi M. Römerio dienoraščiais ir Konsultantų komisijos posėdžių protokolais.

2.1. Konsultantų komisija ir Statutinis Teismas M. Römerio dienoraščiuose

2.1.1. Konsultantų komisijos sudarymas

1932 m. spalio 7 d. M. Römeris susitiko su Respublikos Prezidentu. Susitikimo metu teisininkas detalai papasakojo apie Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjų diskusijas 1932 m. rugpjūčio 11 d. priimant galutinį sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Išklausęs valstybės vadovas kalbėjo, kad reikėtų sudaryti Komisiją Klaipėdos krašto reikalams, kuri svarstytų Krašte kylančius klausimus, taip pat teiktų teises išvadas dėl Teisingumo Teismo sprendimo. Planuota, kad Komisijos nariai būtų M. Römeris, S. Lozoraitis, T. Petkevičius, J. Robinzonas. M. Römeriui atrodė, kad tokios komisijos sudarymas pasiteisins, be to, vienas iš jos svarbiausių ir skubiausių darbų turėjo būti Statutinio Teismo įstatymo rengimas, apie kurį užsimenama vienoje iš atskirųjų nuomonių, priėmus galutinį sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje⁵⁹⁶. Manytina, kad turėta mintyje atskiroji A. S. de Bustamante i Syrven, R. Altamira y Crevea, V. Schückingo ir V. van Eysingo nuomonė, kurioje tvirtinta, kad Krašto

⁵⁹⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. spalio 7 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 389.

vykdomosios valdžios kontrolei gali būti naudojamos ir kitos priemonės, nebūtinai gubernatoriaus teisė atšaukti⁵⁹⁷.

1932 m. spalio 14 d. ministras pirmininkas J. Tūbelis paskambino M. Römeriui. Jis kalbėjo apie su Klaipėdos krašto teisiniais klausimais susijusio darbo centralizavimą Ministrų kabinete. Tai turėjo būti komisija, sudaryta iš kelių ekspertų – M. Römerio, T. Petkevičiaus, S. Lozoraičio ir tikriausiai J. Robinzono. Jai turėjo vadovauti Ministrų kabineto kanceliarijos vadovas V. Mašalaitis. M. Römerio nuomone, tokia komisija turėjo būti ne formali, nuolatinė, o lanksti, *ad hoc* konsultacijas teikianti institucija. Kitaip tariant, Vyriausybė norėjo išvengti dėmesio kurdama atskirą nuolatinę instituciją Klaipėdos krašto reikalams. M. Römerio liudijimu, spaudoje planai apie tokią komisiją jau buvo paminėti ir tai iš karto sukėlė nerimą Krašto ir prūsiškoje spaudoje, nes toks organas buvo pristatomas kaip specialus įrankis engti Kraštą. Taigi, pasak teisininko, valstybės centrinė valdžia siekė išvengti bet kokių oficialių veiksmų, suteikiančių progų priešingai pusei skųstis, todėl komisijos organizacija turėjo būti laisvos formos:

„<...> tačiau iš tikrųjų tai bus nuolatinis ir tęstinis darinys, vienijantis visus su Klaipėda susijusius teisinius klausimus; šiai komisijai pagalbiams darbams atlikti turėjo būti paskirti referentai.“⁵⁹⁸

Netrukus Ministrų kabinetas nutarimu sudarė tokią komisiją ir nustatė jos organizacinius nuostatus (žr. monografijos II dalies 2.2 poskyrį).

Pasak M. Römerio, tas slaptumas arba atskiros juridinio teisinio statuso neturinčios kolegialios institucijos nesudarymas buvo reikalingas tam, kad nebūtų „erzinami“ Vokietijos valdžios veikėjai. Taigi, tai turėjo būti konfidencialus darinys prie ministro pirmininko ar Ministrų kabineto Klaipėdos krašto klausimais, ir sykiu darinys, rengiantis atitinkamus įstatymus. Tai nebuvo komisija, turinti sprendimų iniciatyvos teisę, o komisija, patarianti ministrui pirmininkui tiek, kiek jis to prašo. M. Römeris pabrėžė, kad ši komisija bus daugiau nei konfidenciali. Galiausiai paaiškėjo, kad Komisijos nariais paskirti S. Lozoraitis, T. Petkevičius ir M. Römeris.

⁵⁹⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. spalio 7 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 389; *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 282–286.

⁵⁹⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. spalio 14 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 393. P. p. Bustamante, Altamira, Schückingo ir van Eysinga atskira nuomonė. Žr.: *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 277–282.

M. Römeris labai apgailestavo, kad į ją nebuvo įtraukas J. Robinzonas⁵⁹⁹. Neretai Komisijoje dalyvaudavo Klaipėdos krašto gubernatoriai, pavyzdžiui, A. Merkys, V. Gyls ir t. t.⁶⁰⁰. Techninę pagalbinę funkciją turėjo atlikti Užsienio reikalų ministerijos pareigūnas. Komisijos posėdžiams pirmininkaudavo Ministrų kabineto reikalų vedėjas V. Mašalaitis, raštininku buvo J. Sakalauskas⁶⁰¹.

2.1.2. Kovos dėl Statutinio Teismo

1932 m. spalio 18 d. įvyko pirmas posėdis, skirtas Komisijos Klaipėdos krašto reikalams. Jame dalyvavo ir ministras pirmininkas J. Tūbelis. Buvo nuspręsta susitikinėti reguliariai konkrečiomis dienomis ir valandomis, t. y. tris kartus kas dvi savaites (kiekvieną šeštadienį ir kas antrą sekmadienį). Pirmiausia turėjo būti parengti du patys skubiausi įstatymai – Klaipėdos krašto gubernatoriaus vykdomos autonominių organų veiklos priežiūros ir Statutinio Teismo įstatymų projektai⁶⁰².

1932 m. spalio 24 d. Komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdyje buvo aptariama pagrindinių ginčytinų klausimų dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus vykdomos autonominių organų veiklos priežiūros ir Statutinio Teismo įstatymų projektų klasifikacija. Buvo nuspręsta kiekvienam Komisijos nariui pateikti individualias išvadas dėl autonominių organų veiklos priežiūros esmės ir ypač dėl jos ryšio su sabotaziiniu autonominių institucijų neveikimu, kai jos vykdė statutinės pareigas, laikantis principo, kad bet koks priežiūros aktas, išskyrus neįprastas situacijas, galimas tik tada, kai teismas pripažįsta tam tikro autonominių institucijų akto neteisėtumą. Šiuo atveju, pasak M. Römerio, Komisija vadovavosi sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje prielaidomis, iš esmės pakeisdama 1931 m. – 1932 m. pavasarį rengtų įstatymų projektus Valstybės Taryboje⁶⁰³.

1932 m. spalio 30 d. Komisija Klaipėdos krašto reikalams posėdyje aptarė Statutinio Teismo kompetenciją. M. Römeris prisipažino, kad šį dalyką

⁵⁹⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. spalio 18 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 395.

⁶⁰⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. lapkričio 27 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 416.

⁶⁰¹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. spalio 18 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 395.

⁶⁰² *Ibid.*

⁶⁰³ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. spalio 24 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 398.

nėra lengva apibrėžti. Komisijos rengiamame projekte, kaip ir ankstesniuose Valstybės Tarybos rengtuose projektuose, Statutinis Teismas turėjo būti ne tik įrankis, užtikrinantis autonominių institucijų veiklos teisėtumą, bet ir įrankis garantuoti pačiam Klaipėdos kraštui jos autonomines teises nuo galimų centrinės valdžios neteisėtų įstatymų ir administracinių aktų bandymų neperžengiant kompetencijos ribų. Tačiau M. Römeris prisipažino, kad ne tai buvo sunkiausia, o sunkiausia buvo šiuo įstatymu suvaldyti sunkiai suvokiamą Klaipėdos „germanofilų sabotažą“, kuris nevykdė savo kompetencijos valstybės mastu. Teisininkas pabrėžė, kad tai sudėtinga dar ir dėl to, kad nebuvo tikrumo, kad Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas palaikys tokią teisinę konstrukciją, nes net pačiame šio Teismo sprendime buvo frazių, prieštaraujančių tokiai apsaugai nuo sabotažo⁶⁰⁴. Tos dienos Komisijos posėdžio protokole užfiksuota, kad Komisijos nariai svarstė Statutinio Teismo kompetenciją. T. Petkevičiui ir S. Lozoraičiui pavesta parengti atitinkamus Statutinio Teismo įstatymo straipsnius⁶⁰⁵.

1932 m. spalio 31 d. ir vėl įvyko posėdis, skirtas Komisijos Klaipėdos krašto reikalams. Jo metu buvo baigtas svarstyti Statutinio Teismo kompetencijos klausimas. Pasak M. Römerio, buvo nustatyti visi šios kompetencijos elementai. Buvo sutarta, kad V. Mašalaitis ir J. Sakalauskas kitam posėdžiui parengs Statutinio Teismo projektą remdamiesi vienu iš panašių Valstybės Tarybos projektų ir atsižvelgdami į struktūrinius pokyčius, nustatytus pagal sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje⁶⁰⁶. Komisijos posėdžio protokole užfiksuota, kad 1932 m. spalio 31 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariai susirinkę į posėdį priėmė Statutinio Teismo įstatymo projekto 2 straipsnio redakciją dėl Statutinio Teismo kompetencijos ir pavedė V. Mašalaičiui ir J. Sakalauskui parengti naują Statutinio Teismo įstatymo projektą anksčiau parengtų projektų pagrindu⁶⁰⁷.

1932 m. lapkričio 6 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariai svarstė Statutinio Teismo įstatymo projektą redaguodami

⁶⁰⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. spalio 30 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 401.

⁶⁰⁵ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 204.

⁶⁰⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. spalio 31 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 401.

⁶⁰⁷ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 202.

keletą šio projekto straipsnių. S. Lozoraičio paprašyta parengti projekto 5 straipsnio redakciją dėl terminų, kurių prireiks norint kreiptis į Statutinį Teismą⁶⁰⁸.

Po kelių savaičių M. Römeris rašė, kad užsienio reikalų ministras D. Zaunius, grįžęs iš Tautų Sąjungos suvažiavimo Ženevoje, tapo „paklusnus Klaipėdai“. Tai užsienio reikalų ministras demonstravo Teismų santvarkos įstatymo projekto atžvilgiu. Jis, pasak M. Römerio, net nenorėjo pasinaudoti Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. M. Römeris atkreipė dėmesį ir į tai, kad ir S. Lozoraitis pradėjo labai atsargiai reikšti nuomonę Komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdžiuose. Dienoraščių autorius suprato, kad jis privalo paisyti D. Zauniaus nuomonės, nes šis buvo jo viršininkas (tuo metu S. Lozoraitis ėjo Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktoriaus pareigas). D. Zaunius dėl Statutinio Teismo idėjos, kuri atitiko sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, taip pat ir atskiras nuomones, reiškė susirūpinimą ir abejonių. M. Römeris pagalvojo, kad greičiausiai Tautų Sąjungoje D. Zauniui teko tartis šiais klausimais su Tautų Sąjungos teisininkais, kurie galėjo pakreipti jo nuomonę tokia linkme. M. Römeris manė, kad tais buvo asmenys, kurie atstovavo valstybėms signatarėms Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje: britas V. Malkinas, prancūzas J. Basdevant'as, italas M. Pilotti'is: „<...> kas žino, ar Zaunius ko nors neįsipareigojo jiems ar vokiečiams!“⁶⁰⁹

Taigi, D. Zaunius prieštaravo siekiamas daryti išvadas iš sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, be to, ir apriboti Klaipėdos krašto autonomines galias sąsajomis su Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. M. Römeris stebėjosi tokiu D. Zauniaus nuomonės pasikeitimu. Jis prisiminė, kad Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio laikais, ypač atšaukus iš Krašto direktorijos pareigų O. Biotcherį, buvo priešingai. M. Römeris mąstė apie priežastis. Galvojo ir apie tai, kad galimai žemės ūkio ministras J. P. Aleksa prašo nusileisti dėl atitinkamų Vokietijos ekonominių nuolaidų Lietuvai, suteikiančių galimybę išlikti žemės ūkiui vis gilėjančios krizės metu⁶¹⁰.

⁶⁰⁸ *Ibid.*, 201.

⁶⁰⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. lapkričio 16 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 409.

⁶¹⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. lapkričio 17 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 410.

1932 m. lapkričio 27 d. baigtas svarstyti Statutinio Teismo įstatymo projektas. Posėdyje dalyvavo ir Klaipėdos krašto gubernatorius V. Gylys⁶¹¹. Komisijos posėdžio protokole šis svarstymas apibūdintas plačiau. Nuspręsta parengti Statutinio Teismo įstatymo 24 straipsnio redakciją apie tai, kad, Statutiniam Teismui priimant aiškinamuosius sprendimus, suinteresuotos šalys gali Teismui pateikti paaiškinimų, tačiau jų nepateikimas nestabdo Teismo darbo. Taip pat nuspręsta pakeisti Įstatymo 33 straipsnio redakciją – nustatyti, kad teisėjai atleidžiami prieš terminą drausmine tvarka. Įstatymo 34 straipsnio redakciją taip pat nuspręsta keisti – nurodyti, kokios pareigos suderinamos su teisėjo pareigomis, t. y. ne žemesnės kaip apygardos teismo teisėjo pareigos, advokato ar mokslininko aukštosiose mokyklose. M. Römeriui nurodyta parengti nuostatas dėl prokuroro dalyvavimo teisme, o T. Petkevičiui – nuostatas dėl laikinųjų priemonių (pranc. *les mesures conservatoires*)⁶¹².

Kitą dieną vėl įvyko Komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis. Komisijos nariai ir pakviestieji ekspertai – M. Römeris, S. Lozoraitis, T. Petkevičius, V. Mašalaitis ir V. Gylys – kartu nuėjo į Valstybės Tarybą. Čia, dalyvaujant ministrui D. Zauniui, S. Šilingui, L. Ciplijauskui, J. Papečkiui, Z. P. Starkui, V. Jurguičiui, A. Kriščiukaičiui, P. Šniukštai, A. Merkiui, K. Račkauskui, turėjo vykti didžioji plenarinė sesija, kurioje būtų aptariamose Teismų santvarkos įstatymo projekto nuostatos, susijusios su Klaipėdos krašto teismais. Tačiau buvo svarstoma tik Statutinio Teismo kompetencija, t. y. ar ji buvo teritorinė, ar nukreipta į teisinius santykius, patenkančius į autonominio įstatymų leidėjo Krašto seimelio jurisdikciją. Pasak M. Römerio, pagrindinis antrojo varianto teoretikas buvo T. Petkevičius. Šis Statutinio Teismo kompetencijos variantas buvo iškeltas Vyriausiąjame Tribunole, jam pritarė ir Valstybės Taryba savo projektais. Pirmajam variantui pritarė tik M. Römeris ir Z. P. Starkus, likę asmenys – antrajam variantui. M. Römeris liudija, kad diskusijos pabaigoje D. Zaunius pasakė manantis, kad galbūt Valstybės Taryba jam pateiktų tvirtesnius ir tikslesnius teisinius argumentus, pagrindžiančius antrąjį variantą. Vėl prasidėjo diskusijos, kurios atskleidė, kad vienybės šia tema tarp teisininkų nebuvo. M. Römeris atkreipė dėmesį į tai, kad S. Šilingas apgailestavo į plenarinę

⁶¹¹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. lapkričio 27 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 416.

⁶¹² Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 182.

sesiją pakvietęs D. Zaunių, su kuriuo Ministrų kabinete kovodavo dėl centrinės valdžios išplėtimo į Klaipėdos krašto teismines institucijas⁶¹³, ⁶¹⁴. Vėliau M. Römeris rašė, kad užsienio reikalų ministras labai suartėjo su Vokietijos pasiuntiniu Lietuvoje H. Morathu⁶¹⁵.

1932 m. gruodžio 3 d. R. Valsonokas atvyko pas M. Römerį ir išreiškė netikįs, kad Lietuvai pavyks išlaikyti Klaipėdos kraštą valstybės sudėtyje. Ypač liūdnei jis vertino Komisijos Klaipėdos krašto reikalams parengtus Statutinio Teismo ir Autonomijos priežiūros įstatymų projektus. Tokio pesimizmo priežastimi R. Valsonokas laikė tai, kad per dešimt metų, per kuriuos Kraštas perduotas Lietuvai, vyko didžiulė germanizacija, kurios pažanga stipriai paveikę Krašto jaunimą. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad Kraštas buvo daug lietuviškesnis Prūsijos laikais. Teisininkas prognozavo, kad tokiais tempais germanizuojant Kraštą po dvidešimties metų, kai išmirs prieškario karta, Kraštas taps vokiška provincija. Be to, R. Valsonokas akcentavo, kad Konsultantų komisija dirba vakuume, o jos darbas niekada nebus įgyvendintas. Dar labiau jį stebino Didžiosios Lietuvos valdžios pasyvumas, iniciatyvos ir valios stoka dėl Krašto. M. Römeris, išklaęs R. Valsonoko, teigė:

„<...> gal Valsonokas šiek tiek perdeda, bet dalis tiesos yra. Šiuo atžvilgiu ministro Zauniaus inertiškas būdas glumina ir gali nulemti nesėkmę.“⁶¹⁶

Pasak M. Römerio, 1932 m. gruodžio pradžioje Komisija Klaipėdos krašto reikalams dirbo energingai. Jame M. Römeris atstovavo nuosaikiam požiūriui, o T. Petkevičius atstovavo kategoriškam požiūriui į statutinį Klaipėdos krašto drausminimą ir jos autonominių galių ribojantį aiškinimą⁶¹⁷. Netrukus M. Römeris rašė, kad Valstybės Taryboje daugiausia dėmesio skiriama Teismų santvarkos įstatymui. M. Römeris manė, kad Civilinės metrikacijos įstatymas ir Statutinio Teismo įstatymai nusipelno ne mažiau

⁶¹³ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. lapkričio 28 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 416.

⁶¹⁴ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 180.

⁶¹⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. gruodžio 20 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 427.

⁶¹⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. gruodžio 3 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 419.

⁶¹⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. gruodžio 5 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 420.

dėmesio. Mąstant apie šių įstatymų projektus M. Römeris galvojo ir apie 1929 m. Europą užklupusią ekonominę krizę, kuri toliau gilėjo:

*„Visi jaučia ir mato, kad blogai, visi tikisi dar blogesnio, bet niekas nesu-
vokia, ko? Visuotinis komunizmas? Naujas didysis karas? Bado maištas
ir bedarbių revoliucija? Paneuropa? Progresuojantis civilizuoto pasaulio
barbarizavimas?“⁶¹⁸*

1932 m. gruodžio 4 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reika-
lams nariai svarstė Statutinio Teismo įstatymo projektą. Nuspręsta, kad
Įstatymo 5 straipsnyje šalia nuostatos, kad skundo pateikimas nestabdo
skundžiamo akto vykdymo, turi būti įtvirtinta dar viena nuostata, kad Sta-
tutinis Teismas gali stabdyti kai kurių aktų vykdymą arba skirti laikinąsias
priemones. Įstatymo 24 straipsnis papildytas nuostata, kad Teismas aiškina
savo sprendimą tik prašant bylos dalyviams. M. Römeris pasiūlė nuostatą
dėl kasacinio proceso taikymo Statutiniame Teisme. Komisijos nariai pri-
tarė M. Römerio pasiūlymui dėl valdžios komisaro, kuris prieš Statutinio
Teismo posėdį turėjo pateikti motyvuotą nuomonę bylai nagrinėti iš esmės.
Šis institutas turėjo palengvinti teisėjo darbą⁶¹⁹.

1932 m. gruodžio 6 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reika-
lams posėdyje vėl buvo svarstomas Statutinio Teismo klausimas. M. Röme-
ris iškėlė keletą klausimų: 1) ar sąvoka „atitinkamas ministeris“ atitinka
Klaipėdos krašto statuto prasmę, nes Statute numatytas tik Krašto guberna-
torius. Todėl, teisininko nuomone, Statutinio Teismo įstatyme netinkama
įtvirtinti, kad atitinkamas ministras, veikdamas šalia gubernatoriaus, gali
Statutiniam Teismui skųsti Klaipėdos krašto direktorijos aktus ar Seime-
lio neįstatyminius aktus; 2) M. Römeris atkreipė dėmesį į tai, kad dvide-
šimties dienų terminas administraciniais aktams pataisyti yra per trum-
pas; 3) ar tinkama Įstatymo 10 straipsnio 2 punkte įtvirtinta formuluotė
„ir ne advokatai“. Teisininkas akcentavo, kad siekiama, jog aukštesnės ins-
tancijos teismuose šalims atstovautų advokatai. Komisijos nariai apsispren-
dė išbraukti sąvoką „atitinkamas ministeris“ ir palikti, kad tik Krašto gu-
bernatorius gali kreiptis į Statutinį Teismą dėl Krašto autonominės valdžios

⁶¹⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. gruodžio 7 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 421.

⁶¹⁹ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 179.

veiksmų ar neveikimo. Terminas, skirtas administraciniam aktams taisyti, buvo prailgintas iki dviejų mėnesių, o dėl advokatų atstovavimo apsispręsta svarstyti kitame posėdyje. Taip pat pritarta nuostatai, kad Statutinis Teismas tvarkomojo posėdžio metu galės spręsti dėl skundo priiimtimumo⁶²⁰.

1932 m. gruodžio 8 d. M. Römeris džiaugsmingai pareiškė, kad Komisija Klaipėdos krašto reikalams pabaigė Statutinio Teismo įstatymo projektą. Jis šį darbą pavadino Sizifo darbu, nes taip ir nebuvo aišku, ar tas darbas buvo prasmingas, ar Vyriausybė pagaliau išdrįs priimti tokį įstatymą. Po šio darbo Komisija ėmė rengti Autonomijos priežiūros įstatymą⁶²¹.

1932 m. gruodžio 11 d. dienoraščių autorius rašė, kad Komisija vis dar negali pabaigti

Statutinio Teismo įstatymo projekto, vis atsiranda ką tobulinti⁶²². Komisijos posėdžio protokole užfiksuota, kad nariai svarstė Statutinio Teismo įstatymo projekto 7 straipsnio nuostatą, pagal kurią skundų dėl Respublikos įstatymo ar administracinio akto nuorašai Statutinio Teismo turėjo būti teikiami Ministrų kabinetui. Buvo apsispręsta teikti būtent Ministrų kabinetui, nes kartais galėjo būti neaišku, kuriam iš ministrų nuorašą reikėtų siųsti. Vėliau S. Lozoraitis iškėlė klausimą dėl Krašto gubernatoriaus veto Seimelio priimtiems įstatymams. Jo nuomone, veto teisė neturėtų būti skųstina. J. Sakalauskas pabrėžė, kad gubernatoriaus veto teisė yra Statutu pripažinta teisė centro valdžiai. Tuo metu, pasak Komisijos raštininko, gubernatoriaus veto teisė galėjo būti skundžiama tik tarptautinio lygmens institucijoje. Jo nuomone, vertėtų nustatyti sąlygas tokiam ginčui nagrinėti valstybės viduje įtvirtinant, kad Statutinio Teismo pripažintas neteisėtu gubernatoriaus veto nebebūtų pakartotas tam pačiam įstatymui, jei Krašto seimelis antrą kartą priimtų tą patį įstatymą ir pateiktų jį gubernatoriui. Komisijos nariai apsisprendė, kad gubernatoriaus veto teisė gali būti skundžiama ir nurodė, kad tam turi būti nustatytas vieno mėnesio terminas nuo veto teisės pareiškimo. Posėdyje M. Römeris iškėlė klausimą dėl Statutinio Teismo teisės kviesti liudytojus, ekspertus, tikrinti šalių pateiktus įrodymus. Visi nusprendė, kad tokia nuostata turi būti įrašyta į įstatymo projektą, nepaisant to, kad Statutinis Teismas vadovausis civilinio proceso normomis. Buvo taip pat nurodyta, kad įstatyme turi būti nuostata dėl to,

⁶²⁰ *Ibid.*, 176.

⁶²¹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. gruodžio 8 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 421.

⁶²² Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. gruodžio 11 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 423.

kad Statutinis Teismas galės spręsti, kurie įrodymai ir koku būdu galės būti tikrinami⁶²³.

1932 m. gruodžio 16 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariai svarstė Statutinio Teismo įstatymo 1932 m. gruodžio 7 d. redakcijos projektą. Buvo kilę abejonių dėl 7 straipsnyje vartojamų T. Petkevičiaus pasiūlytų terminų „bylos dalyviai“, „atsakovai“, „skundėjas ir skundo oponentas“. Posėdyje pritarta 16–44 straipsniams. M. Römeris kėlė klausimą dėl 22 straipsnio, t. y. ar teismai taikys įstatymus, Statutinio Teismo pripažintus priešingais Statutui, tačiau dar nepanaikintus ar legislatyvine tvarka nepakeistus. Komisijos narių nuomone, teismai galės nebetaikyti tokių įstatymų ir priėmė T. Petkevičiaus pasiūlytą 21 straipsnio formuluotę, reglamentuojančią, kad joks teismas negalės taikyti Respublikos įstatymo, jei šis įstatymas Statutinio Teismo bus pripažintas priešingu Statutui⁶²⁴.

1932 m. gruodžio 17 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdyje metu svarstytas M. Römerio 1932 m. gruodžio 12 d. parengtas Statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo projektas. Posėdžio metu teisininkas išdėstė, kokius teisinius santykius turėtų reglamentuoti šis įstatymas, t. y. jis turėjo apimti visą autonominės valdžios, įstatymų leidžiamosios, vykdomosios, teisminės valdžių, finansų srities priežiūrą, taip pat kartu būti garantijų įstatymu ir centrinei, ir autonominei valdžioms. S. Lozoraitis išreiškė abejones dėl įstatymo pavadinimo – Statuto garantijų įstatymas. Toks pavadinimas, pasak jo, nurodytų, kad iki šiolei Statutas buvo nevykdomas, dėl to jo vykdymui reikia įstatymo. S. Lozoraitis nesutiko su tokiu pavadinimu tvirtindamas, kad Krašto statutas jau savaime užtikrina jo vykdymą. J. Sakalausko nuomone, šis įstatymas turėtų reglamentuoti tik centrinės valdžios teises, nes tai, pasak jo, išplaukia iš pačios Statuto esmės. Jis tvirtino, kad visais atvejais, kuriais Statute nustatyta imperatyvi norma autonominės valdžios atžvilgiu, yra galima ir būtina centrinės valdžios priežiūra. M. Römeris tvirtino, kad Statuto nuostatos nepaveda valstybės centro valdžiai prižiūrėti autonominės valdžios institucijų aktų tikslingumo, o tik jų teisėtumą, t. y. jų atitiktį Statutui. Teisininkas papildė, kad centro valdžia kompetentinga prižiūrėti autonominės valdžios neveikimą tam tikrose srityse. T. Petkevičius prieštaravo M. Römerio nuomonei

⁶²³ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 172.

⁶²⁴ *Ibid.*, 171.

tvirtindamas, kad jis nemano, jog šis įstatymas turi būti garantija ir centrinei, ir autonominei valdžiai, nes, jo nuomone, visas garantijas vietos valdžiai teiks Statutinis Teismas. Taigi, pasak T. Petkevičiaus, įstatymas, skirtas prižiūrėti Statuto vykdymą, turėtų nustatyti tik Krašto gubernatoriaus kaip priežiūros organo kompetenciją, ir pats aktas turėtų vadintis ne Statuto garantijų įstatymu, o Statuto vykdymo priežiūros įstatymu. M. Römeris nurodė, kad jis manė, jog šis įstatymas bus visos autonominės valdžios veiklos priežiūros viršūnė. Tačiau mokslininkas pareiškė, kad jis nesipriešins, jei įstatymas reglamentuos tik centro valdžios priežiūrą autonominės valdžios atžvilgiu. Taip pat teisininkas atkreipė dėmesį į tai, kad vertėtų vengti žodžio „priežiūra“, nes, pasak M. Römerio, priežiūros klausimą nepalankiai vertino Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas. V. Mašalaitis pasiūlė, kad galbūt būtų patogiau Statuto vykdymo priežiūrą numatyti atskiruose įstatymuose, kad viename įstatyme nebūtų įvardytos visos sritys, kuriose galima valstybės centrinės valdžios priežiūra. M. Römeris pareiškė, kad reikia rasti bendrą formulę, apimančią visas sritis, kuriose galima centro valdžios priežiūra⁶²⁵.

1932 m. gruodžio 18 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdyje svarstytas Statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo projektas. Komisija, apsvarsčiusi klausimus, kuriuos turėtų reglamentuoti šis įstatymas ir susipažinusi su T. Petkevičiaus pateiktu projektu bei paklausiusi S. Lozoraičio pasiūlymo, nusprendė įstatymui suteikti kitą pavadinimą – Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymas⁶²⁶.

1932 m. gruodžio 21 d. Komisija Klaipėdos krašto reikalams surengė paskutinį posėdį prieš šventes. Buvo aptartos visos Gubernatoriaus teisių įstatymo projekto tezės, susijusios su Klaipėdos autonominių organų aktų teisėtumo priežiūra. M. Römeris šiuos du teisės aktus pavadino kapitaliniais Komisijos darbais, kuriems planavo parašyti motyvuotus aiškinamuosius raštus (komentarų, manytina, jis ir parašė (žr. monografijos III dalies 2 skyrių)⁶²⁷.

M. Römeris gruodžio pabaigoje rašė, kad Respublikos Prezidentas ir ministras pirmininkas J. Tūbelis šį kartą atrodė tvirtai pasiryžę suvaldyti

⁶²⁵ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. *Ibid.*, 169–170.

⁶²⁶ *Ibid.*, 168.

⁶²⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. gruodžio 21 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 428.

Klaipėdos krašto ir Lietuvos valstybės santykį, į pagalbą pasitelkdami griežtus įstatymų nuostatus dėl autonominių organų veiklos valstybinės priežiūros ir dėl šios priežiūros sankcijų. Darbą atlieka Valstybės Taryba ir Komisija Klaipėdos krašto reikalams. Komisija po truputį baigė rengti du įstatymų projektus – dėl gubernatoriaus įgaliojimų Klaipėdos autonominių valdžios institucijų įstatymų leidžiamosios ir administracinės veiklos priežiūros srityje ir dėl Statutinio Teismo, kuris turėjo taikyti priežiūros sankcijas, bet sykiu sankcijos galėjo būti taikomos ir gubernatoriaus, taip pat centrinių organų aktams, valstybės įstatymams, jei šie prieštarauja Krašto Statutui. M. Römeris rašė, kad paskutinioji funkcija ir turėjo būti atliekama remiantis Direktorijos skundu. Teisininkas atkreipė dėmesį:

„<...> statutinio Teismo idėja nėra nauja, ji gimė ne tik iš 1932 m. rugpjūčio 11 d. Hagos sprendimo. Jau kelerius metus apie tai diskutuojama Vyriausybėje ir Valstybės Taryboje, o dar prieš Hagos sprendimą speciali Valstybės Tarybos komisija parengė kelis įstatymo projekto variantus. Tačiau po Hagos sprendimo projekto struktūra visiškai pasikeitė. Anksčiauose projektuose įtvirtinome tiesioginį centrinės valdžios įsikišimą į autonominių organų statutų pažeidimus ar jų neveikimą, o Klaipėdos valdžiai buvo suteikta teisė ginčyti šiuos įsikišimo aktus Statutiniam Teismui dėl jų atitikimo Statutui. Hagos sprendime yra tezių, kurios neleisų apginti tokios teisinės konstrukcijos. Taigi suteikiame naują struktūrą. Valstybės institucija Statutiniam Teismui ginčija autonominių institucijų aktus, kuriuos Teismas, nustatęs, kad jie prieštarauja Statutui, panaikina.“⁶²⁸

M. Römeris atkreipė dėmesį į tai, kad tik vienu atveju išlaikyta tezė dėl autonominių institucijų neveikimo, bet net ir čia intervencijos konstrukcijai buvo suteiktas kitoks pavidalas – ne tiesioginis įsikišimas, o intervencija, pagrįsta Statutinio Teismo sprendimu⁶²⁹. Taigi, Statutinio Teismo įstatymo projekte, pasak teisininko, buvo numatytas vienas atvejis dėl Klaipėdos krašto autonominių institucijų neveikimo. Ankstesniuose projektų variantuose bet koks neveikimas buvo laikomas priežastimi centrinėms institucijoms įsikišti iš anksto neperspėjus autonominių institucijų. Dėl sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje buvo atsisakyta šios idėjos kaip

⁶²⁸ *Ibid.*

⁶²⁹ *Ibid.*

galimai per plačios ir griaušančios autonomiją. Pasak M. Römerio, Nuo-
 latinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendime daroma prielaida, kad
 asmuo, kuriam autonomiškai patikėta funkcija, savo nuožiūra naudojasi
 iniciatyva atlikti šią funkciją, todėl pats sprendžia, kada tinkamas laikas
 tai funkcijai atlikti. M. Römeris pritarė tokiai tezei, taip pat akcentavo, kad
 dėl šios Teisingumo Teismo tezės reikėjo atsisakyti absoliučios autonomi-
 nių institucijų neveikimo priežiūros. Tas vienintelis atvejis dėl autonomi-
 nių institucijų neveikimo, numatytas Statutinio Teismo įstatymo projekte,
 buvo susijęs su neveikimu, pavojingu viešajai tvarkai ir valstybės saugu-
 mui. Jeigu toks neveikimas atsiranda ir jeigu jo požymius patvirtina Statu-
 tinis Teismas, tai centrinės valdžios institucijos įsikišimas leistinas. Pasak
 M. Römerio, toks leistinumas galimas dėl neveikimo, susijusio su centrinės
 įstatymų leidžiamosios valdžios įstatymu ir su gubernatoriaus nurodymu
 atlikti tam tikrą veiksmą. M. Römeris visą laiką galvojo, ar atnaujintas Sta-
 tutinio Teismo įstatymo projektas tikrai gali būti apgintas, esant reikalui,
 Tarptautinio Teisingumo Teisme. Tačiau teisininkas ramino save, kad toks
 centrinės valdžios įsikišimas, susietas su valstybės saugumu ir viešąja tvar-
 ka bei pagrįstas Statutinio Teismo sprendimu, atrodo visiškai pateisinamas.
 Dėl kitų Statutinio Teismo įstatymo projekto nuostatų M. Römeris buvo
 ramus, kadangi buvo įsitikinęs, kad jie buvo pagrįsti sprendimo Klaipėdos
 krašto statuto aiškinimo byloje motyvacine dalimi⁶³⁰. Dėl tos vienintelės
 nuostatos, nepagrįstos sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylo-
 je, M. Römeris tvirtino, kad ši nuostata taip atsargiai suredaguota ir su to-
 kiomis griežtomis išlygomis, jog realiai baimei pagrindo nebuvo⁶³¹.

Po švenčių darbas Komisijoje Klaipėdos krašto reikalams buvo atnau-
 jintas. 1933 m. sausio 23 d. ir vėl susitiko Komisijos nariai – V. Mašalaitis,
 S. Lozoraitis, T. Petkevičius, J. Sakalauskas ir M. Römeris. Pasak M. Röme-
 rio, iškilo keletas naujų klausimų, susijusių su Statutinio Teismo įstatymo
 projektu. Norėta juos išspręsti ir pagaliau artimiausiu metu įstatymo pro-
 jektą pateikti Vyriausybei⁶³².

1933 m. sausio 24 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reika-
 lams posėdyje M. Römeris kėlė klausimą, ar Statutinio Teismo įstatyme

⁶³⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. gruodžio 23 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 429.

⁶³¹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. birželio 21 d.). LMAVB RS, f. 138-2261, l. 336.

⁶³² Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1933 m. sausio 23 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 444.

aiškiai reglamentuota administracinio akto sąvoka, kaip tai buvo numatyta Įstatymo projekto 2 straipsnyje. Posėdžio metu teisininkas aiškino, kad administracinis aktas gali būti suprantamas dvejopai: pirma, tai gali būti „kiekvienas vykdomosios valdžios aktas“, antra, „kiekvienas valdžios aktas *ad hoc*, o ne norma“⁶³³. Manytina, teisininkas pirmu atveju turėjo galvoje norminį, o antruoju – individualų administracinį aktą. Taigi, teisininkas iškėlė klausimą, ar įstatyme administracinio akto definicinė norma reikš visus valdžios aktus, ar vis dėlto vertėtų juos įstatyme išskirti. T. Petkevičiaus nuomone, vertėtų išskirti tokius aktus, kurie įvardijami valdymo aktais, pavyzdžiui, karo padėties paskelbimas, diplomatinį santykių aktai ir pan. J. Sakalausko nuomone, įstatymas turi apimti visus valdžios aktus, nes Statutinio Teismo įstatymo svarbiausias uždavinys – lokalizuoti sprendimus Statutiniame Teisme dėl visų ginčų Klaipėdos krašte, dėl kurių skundai galėtų būti nagrinėjami tarptautinio lygmens institucijose. Nariai nusprendė šiuo klausimu sužinoti Vyriausybės nuomonę⁶³⁴.

1933 m. sausio 26 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariai svarstė Statutinio Teismo įstatymo projektą ir nusprendė 2 straipsnio 2 punkte žodį „administracijos“ pakeisti „vykdomosios valdžios“, 2 straipsnio 4 punkte įrašyti „išskyrus teismo organus“, kad būtų aišku, jog Įstatymas nėra skirtas teismų veiklai kontroliuoti, 16 straipsnyje vietoj „bylos dalyviai“ visur įrašyti „šalys“. Taip pat buvo nuspręsta perredaguoti projekto 4 ir 17 straipsnius⁶³⁵.

1933 m. sausio 28 d. diskusijos dėl Statutinio Teismo įstatymo projekto tęsėsi⁶³⁶. 1933 m. vasario 12 d. M. Römeris dienoraščiuose įrašė, kad Komisija baigė rengti Statutinio Teismo įstatymo ir Gubernatoriaus teisių įstatymo projektus. M. Römeris parengė abiejų projektų pagrindimus, kurie buvo įteikti Ministrų kabinetui (žr. monografijos III dalies 3 ir 4 skyrius). Jis rašė:

„<...> koks bus jų likimas – sunku nuspėti. Pesimistai tvirtina, kad tikimybė, jog šie įstatymai bus paskelbti, menka. Premjeras Tūbelis gal ir norėtų juos paskelbti, bet Zaunius ryžtingai priešinasi, ir atrodo, kad

⁶³³ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 162.

⁶³⁴ *Ibid.*, 162.

⁶³⁵ *Ibid.*, 161.

⁶³⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1933 m. sausio 28 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 447.

*Lietuvos diplomatai Klimas ir net Sidzikauskas, kuris dar gruodį Kaune viešnagės metu radikaliai palaikė šių įstatymų priėmimą.*⁶³⁷

1933 m. sausio 29 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariai svarstė dar kartą Statutinio Teismo įstatymo projektą ir galutinai pritarė šiam projektui⁶³⁸.

1933 m. sausio 30 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariai pirmu skaitymu priėmė Gubernatoriaus teisių įstatymo projektą⁶³⁹. 1933 m. vasario 5 d. vėl svarstytas Gubernatoriaus teisių įstatymo projektas. Suredaguoti trys straipsniai⁶⁴⁰. 1933 m. vasario 18 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariai pritarė galutinei Gubernatoriaus teisių įstatymo projekto redakcijai⁶⁴¹.

1933 m. sausį pirmu svarstymu buvo pritarta Gubernatoriaus teisių įstatymo projektui⁶⁴². Tų metų vasarį dar kartą svarstytas Gubernatoriaus teisių įstatymo projektas⁶⁴³.

M. Römeris apie parengtus ir pateiktus Vyriausybei projektus kurį laiką dienoraščiuose neužsiminė. Pagaliau 1933 m. kovo 24 d. parašė, kad Komisijoje Klaipėdos krašto reikalams vyrauja „nuobodulys“. Buvo vėl ir vėl diskutuojama apie Svetimšalių įstatymo projektą:

„<...> tūpčiojame vietoje. Komisijos darbas tapo fragmentiškas ir paviršutiniškas; smulkmenišką darbą, įsikimbančią vom Fall zum Fall (nuo atvejo prie atvejo). Tai ne ta Komisija, apie kurią buvo kalbėta rudėnį ją formuojant. Tai – ne politinis ir teisinis darinys Klaipėdos krašto administracijai, o tik griežta teisinė ekspertizė – nieko daugiau.“⁶⁴⁴

Nusivylęs M. Römeris rašė, kad du esminiai darbai, kuriais siekta sukurti ir įgyvendinti Klaipėdos krašto santykį su valstybe, suteikiant

⁶³⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1933 m. vasario 12 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 454.

⁶³⁸ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 160.

⁶³⁹ *Ibid.*, 159.

⁶⁴⁰ *Ibid.*

⁶⁴¹ *Ibid.*, 154.

⁶⁴² *Ibid.*, 159.

⁶⁴³ *Ibid.*, 158.

⁶⁴⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1933 m. kovo 24 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 474.

valstybei galimybę daryti įtaką ir drausminti Klaipėdos krašto autonomiją, – Statutinio Teismo ir Gubernatoriaus teisių įstatymų projektai – buvo pamiršti arba nukišti į archyvus. M. Römeris rašė:

„<...> deja! Žinoma, tai ne mūsų komisijos kaltė, o valdžios apsilaidimas, nes politinė valdžia, disponuojanti sprendimo teise, yra ne mūsų, o vyriausybės. Žauniaus priešingas veikimas, Tūbelio persidirbimas kituose reikaluose ir galiausiai visų ministrų pasyvumas sugriovė bet kokią veiklumą Klaipėdoje. Germanizatoriai ir hitlerininkai nesnaudžia.“⁶⁴⁵

Po šių nusivylimo žodžių M. Römeris apie Statutinį Teismą užsiminė tik 1933 m. birželio 21 d. išsakydamas viltį, kad vis dėlto Vyriausybė greičiausiai paskelbs šiuos Statutinio Teismo ir Gubernatoriaus teisių įstatymus. Teisininkas pastebėjo, kad šių dviejų įstatymų projektų kilmė siekia 1929 m. ar 1930 m. Pirmasis iniciatorius buvo T. Petkevičius, siekęs apibendrinti 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucijos tezes apie tiesioginį centrinės valdžios kišimąsi į federacijos narių santykius ir jų veiksmus bei apie *Reichsrecht bricht Landrecht* (Reicho teisė pažeidžia žemių teisę) principą (žr. monografijos I dalies 2 skyrių). M. Römeris dar kartą prisiminė, kad Valstybės Tarybos parengtuose Statutinio Teismo ir autonomijos kontrolę reglamentuojančių įstatymų projektuose numatytas tiesioginio įsikišimo principas, o Statutinis Teismas turėjo nagrinėti Klaipėdos krašto institucijų skundus dėl tokio centrinės valdžios kišimosi. Po 1932 m. rugpjūčio 11 d. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, griežtai laikantis šio sprendimo motyvacinėje dalyje suformuotų argumentų, Statutinio Teismo ir autonomijos kontrolę reglamentuojančių įstatymų projektų struktūra ir Statutinio Teismo kompetencija buvo iš esmės reformuota. Nebebuvo numatyta, kad valstybės centrinė valdžia galėtų tiesiogiai kištis ir padedama Krašto gubernatoriaus ginčyti neteisėtus autonominių institucijų aktus Statutiniam Teismui, kuriam autonominės institucijos taip pat galėjo skųsti centrinės valdžios institucijų įstatymus ir administracinius aktus, pažeidžiančius Klaipėdos krašto statute numatytas autonomines teises. Statutiniam Teismui suteikta teisė, pripažinus vieno ar kito skundžiamo įstatymo ar administracinio akto neteisėtumą, sprendimu jį panaikinti. Kišimasis dėl autonominių institucijų neveikimo padedant Krašto gubernatoriui numatytas tik griežtai

⁶⁴⁵ *Ibid.*

reglamentuotais atvejais, bet ne tiesiogiai, o tik kreipusis dėl neveikimo į Statutinį Teismą ir jam kvalifikavus šį neveikimą. M. Römeris dienoraščiuose dar kartą pabrėžė, kad šių įstatymų projektų nuostatos, išskyrus nuostatas dėl centrinės valdžios institucijų įsikišimo autonominių institucijų neveikimo atveju po to, kai tokį atvejį nustatė Statutinis Teismas, yra pagrįstos Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, įtraukiant ir atskirosiose nuomonėse perteiktus principus. Taigi, pasak M. Römerio, šių dviejų įstatymų projektų priėmimas įstatymiškai iš karto įtvirtina viską, kas palanku Lietuvai Teisingumo Teismo sprendime. M. Römeris rašė:

„<...> reikia kalti geležį kol karšta, nes sprendimas yra tik ad hoc verdiktas ir kada nors kitokia Hagos teismo sudėtis gali pakeisti pačius principus, remiantis skirtingomis interpretacinėmis Statuto prielaidomis. Turime nedelsdami pasinaudoti visais Hagos sprendimo privalumais ir juos įtvirtinti įstatymu, nes kilus ginčui šiandien galėsime apginti šiuos įstatymus Hagoje, bet ar juos apgintume rytoj arba poryt, kai Hagoje pasikeis dauguma van Eysingo ir de Bustamante⁶⁴⁶ dvasia – mes nežinome ir negalime būti tikri.“⁶⁴⁷

Viltį, kad šie du įstatymai bus pagaliau priimti, įžiebė parengtas Teismų santvarkos įstatymas, kuriame, M. Römerio teigimu, buvo daug ginčytinų klausimų, dėl kurių Lietuva galėjo ir vėl atsidurti atsakovo vaidmenyje Nuolatiniaame Tarptautinio Teisingumo Teisme. Jo nuomone, geriau jau visus įmanomus ginčus likviduoti iš karto. M. Römerio teigimu, Vyriausybė dėl to ir prisiminė šių dviejų įstatymų projektus, kuriuos norėta paskelbti kartu su Teismų santvarkos įstatymu⁶⁴⁸. Taigi, iš naujo susidomėjimas Statutinio Teismo įstatymo ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių autonomijos priežiūrą, projektais buvo nulemtas teismų reforma, kuria siekta pasinaudoti ir pagaliau idėjas dėl Statutinio Teismo įgyvendinti (žr. monografijos I dalies 4.14 poskyrį).

⁶⁴⁶ Tai nuolatiniai Nuolatinio Nyderlandų ir Kubos teisėjai, priešinęsi Lietuvos pozicijai Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje. Žr.: Deviatnikovaitė, Ieva, „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose“, *Logos*, 2022–2023, straipsnių ciklas nuo 112 iki 117 numerio.

⁶⁴⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. birželio 21 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 17.

⁶⁴⁸ *Ibid.*

1933 m. birželio 22 d. M. Römeris ir vėl kupinas vilčių rašė, kad pagaliau dienos šviesą gali išvysti Statutinio Teismo įstatymas. Tai, pasak teisininko, vienintelis būdas įtvirtinti teisinius sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje „vaisius“. Ministras pirmininkas J. Tūbelis pateikė įstatymo projektą nagrinėti Valstybės Tarybai. Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas, M. Römerio liudijimu, pavedė Valstybės Tarybos nariams svarstyti projektą. 1933 m. birželio 21 d. įvyko posėdis Valstybės Taryboje. Buvo reiškiamą kritika. Pasak M. Römerio, labiausiai kritikavo buvęs Klaipėdos krašto gubernatorius A. Merkys, daug pastabų turėjo A. Kriščiukaitis ir J. Papečkys. M. Römeris stengėsi atremti kritiką, o T. Petkevičius tylėjo. Planuota, kad Valstybės Taryba toliau viena svarstys projektus. O svarstymų pabaigoje vėl pasikvies Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams narius⁶⁴⁹.

1933 m. birželio 30 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdžio protokole nurodyta, kad Komisijos parengtas Statutinio Teismo įstatymo projektas buvo tuo metu svarstomas Valstybės Taryboje. Taryba iškėlė keletą klausimų Komisijos nariams: 1) Ar Respublikos įstatymas gali būti skundžiamas Statutiniam Teismui? 2) Ar gubernatoriaus veto gali būti skundžiamas Statutiniam Teismui? 3) Jei Respublikos įstatymas gali būti skundžiamas Statutiniam Teismui, ar tokiu atveju gali būti skundžiamas Gubernatoriaus paskelbtas Klaipėdos krašto įstatymas? Komisija posėdžio metu siekė atsakyti į šiuos klausimus. Komisijos nariai tvirtino, kad visi aktai, skundžiami tarptautinėse institucijose, gali būti skundžiami ir Statutiniam Teismui. Šio Teismo užduotis, pasak Komisijos narių, yra lokalizuoti ginčą, galintį kilti Respublikoje tarp centrinės valdžios ir Klaipėdos karšto autonominių organų. Tačiau, pasak Komisijos, Gubernatoriaus paskelbtas Seimelio priimtas Klaipėdos krašto įstatymas negali būti skundžiamas Statutiniam Teismui, nes Respublikos vyriausybė negali skusti sau pavaldaus organo – Gubernatoriaus – akto. Pasak Komisijos narių, remiantis analogija, Krašto autonominės institucijos negali skusti Statutiniam Teismui akto, kurį sudarant jos dalyvavo, pavyzdžiui, kontrasignuodami Gubernatoriaus aktą ar pritardami jo priimtam aktui⁶⁵⁰.

⁶⁴⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. birželio 22 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 18.

⁶⁵⁰ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 109.

Lietuvos spaudoje 1933 m. birželio pabaigoje pasirodė žinių, kad greitai bus steigiamas Statutinis Teismas, kad Ministrų kabinetas baigia svarstyti Statutinio Teismo įstatymą ir jis bus greitai paskelbtas⁶⁵¹. Tų pačių metų liepą buvo tvirtinama, kad projektas jau parengtas. Taip pat buvo rašoma apie Statutinį Teismą ir jo naudą visai valstybei ir Klaipėdos kraštui akcentuojant, kad nuo šiolei autonominės institucijos bus priverstos stebėti, kad jų aktai nepažeistų Lietuvos suvereno teisių ir autonomijos ribų⁶⁵².

1933 m. birželio 30 d. įvyko valstybės vadovo inicijuotas Statutinio Teismo įstatymo projekto aptarimas. Jis turėjo būti priimtas kartu su Teismų santvarkos įstatymu, susijusiu su Klaipėdos krašto teismais ir taip išryškinančiu autonominių teismų problemas. Posėdyje dalyvavo A. Smetona, ministras pirmininkas J. Tūbelis, teisingumo ministras A. Žilinskas, Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas ir Komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariai S. Lozoraitis, V. Mašalaitis, T. Petkevičius ir M. Römeris. M. Römerio teigimu, valstybės vadovas išreiškė tam tikrų abejonių dėl centrinės valdžios įstatymų ginčijimo Statutiniam Teismui. M. Römeris apgynė šią nuostatą. Valstybės vadovas pripažino, kad būtina skelbti Statutinio Teismo įstatymą, paprieštaraudamas ministro pirmininko abejonėms dėl šio įstatymo naudingumo Lietuvai. J. Tūbelis tvirtino, kad Klaipėdos autonominės institucijos nesikreips į Statutinį Teismą, o vokiečiai ir toliau viską darys, kad ginčai patektų į tarptautinę areną. Be to, jis atkreipė dėmesį į tai, jog gresia pavojus, kad Vokietija į šio įstatymo priėmimą gali sureaguoti dar kitu pavojingu Lietuvai ginklu – muitinės boikotu lietuviškam eksportui⁶⁵³.

Antras susitikimas su A. Smetona dėl Statutinio Teismo įstatymo projekto įvyko 1933 m. liepos 3 d. M. Römerio tvirtinimu, abejonių, kurių turėjo valstybės vadovas, nebeliko. Ministras pirmininkas J. Tūbelis vėl paprieštaravo dvejodamas, ar įstatymas bus priimtas tinkamu laiku ir kad jis gali labiau pakenkti nei suteikti naudos. Tačiau valstybės vadovas buvo labai kategoriškas ir pasiryžęs Statutinio Teismo įstatymą priimti⁶⁵⁴. Kitos dienos vakarą M. Römeris buvo iškviestas į Valstybės Tarybą, kur jam buvo

⁶⁵¹ „Greit bus Klaipėdos krašto Statutinis Teismas“, *Lietuvos žinios*, 1933 m. birželio 28 d., Nr. 144 (4234), 5.

⁶⁵² „Laukiant Klaipėdos statutinio teismo“, *Dienos naujienos*, 1933 m. liepos 8 d., Nr. 153 (673), 1.

⁶⁵³ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. birželio 22 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 18.

⁶⁵⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. liepos 3 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 23.

pranešta apie tam tikrus S. Šilingo suformuotus Statutinio Teismo įstatymo projekto pakeitimus⁶⁵⁵.

1933 m. liepos 5 d. Ministrų kabinetas priėmė Statutinio Teismo įstatymo projektą⁶⁵⁶. Tačiau teisės aktas nebuvo paskelbtas.

Po šio susitikimo su A. Smetona ir S. Šilingu M. Römeris dienoraščiuose Statutinį Teismą prisiminė po daugiau nei metų – 1934 m. vėlyvą rudenį. Tų metų lapkričio 13 d. vyko Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis, kurio metu iš S. Lozoraičio ir S. Šilingo M. Römeris išgirdo apie ketinimus vėl atgaivinti Statutinio Teismo įstatymo idėją. M. Römeris prisiminė, kad šis projektas buvo parengtas prieš dvejus metus ir buvo net beveik įgyvendintas, o tam priešinosi užsienio reikalų ministras D. Zaučius ir ministras pirmininkas J. Tūbelis. Dienoraščių autorius atkreipė dėmesį į tai, kad Statutinio Teismo idėją palaikė ir S. Šilingas, ir S. Lozoraitis, ir A. Smetona, o ministras pirmininkas linko jai pritarti. M. Römeris džiaugėsi tvirtindamas, kad tai bus didelis žingsnis į priekį teisiškai su tvarkant santykius tarp valstybės ir Klaipėdos krašto, taip pat kad tai bus reikšmingas ir naujas žingsnis link teisinės valstybės⁶⁵⁷.

1934 m. lapkričio 27 d. Ministrų kabinete įvyko dar vienas Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis. Jame dalyvavo teisingumo ministras S. Šilingas, užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis, Užsienio reikalų ministerijos politikos departamento direktorius J. Urbšys, Komisijos nariai V. Mašalaitis, T. Petkevičius ir M. Römeris. Darbotvarkėje buvo seniai parengtas Statutinio Teismo įstatymo projektas „atkastas iš užmaršties“. Projektas buvo patikslintas, dar kartą apsvaistytas ir pakoreguotas. M. Römeris rašė:

„<...> panašu, kad šį kartą projektą pagaliau valdžia priims ir Lietuvos valstybę papuoš nauja, iškili ir drąsi teisminė institucija, tapsianti ne tik nauja teisine priemone Klaipėdos autonominiams santykiams su valstybe reguliuoti, bet ir puikiu precedentu Lietuvai reguliuoti kitas viešųjų santykių sritis valstybėje.“⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. liepos 4 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 24.

⁶⁵⁶ Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1933. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 751, l. 102.

⁶⁵⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 13 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 272.

⁶⁵⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 27 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 279.

Remiantis išlikusiais archyvuose dokumentais žinoma, kad iš tikrųjų 1934 m. lapkričio 27 d. svarstytas Statutinio Teismo įstatymo projektas. Ministrų kabinetas ir vėl priėmė Statutinio Teismo įstatymo projektą tik su keletu pataisymų: pirma, projekto 4 straipsnyje atsisakyti žodžių „ne jaunesni kaip 40 metų“, antra, 11 straipsnyje paskutinis sakiny s redaguojamas „išskyrus Valstybės Tarybos nario tarnybą, teisėjo tarnybą ir profesoriaus, docento ir privatdocento tarnybą aukštosiose mokyklose“, trečia, projekto 18 straipsnis keičiamas, ketvirta, projekto 19 straipsnio 2 dalis redaguojama „nurodytame 15 str. 2, 3, 4 ir 5 punktuose bylose skundai Statutiniam Teismui duodami ne vėliau kaip per šešis mėnesius, skundžiamąjį aktą paskelbus arba, jei aktas neskelbiamas, sužinojus apie jį“, penkta, projekto 23 straipsnis redaguojamas „skundo oponentas, ne vėliau kaip per 1 mėnesį nuo skundo nuorašo gavimo, gali duoti Statutiniam Teismui raštu atsakymą į skundą“, ir pan.⁶⁵⁹

1935 m. sausio 25 d. M. Römeris buvo pakviestas į susitikimą su A. Smetona, kuriame dar dalyvavo J. Tūbelis, S. Šilingas, S. Lozoraitis ir V. Mašalaitis. Susitikimo tikslas – aptarti Ministrų kabineto jau priimtą Statutinio Teismo įstatymo projektą. Tereikėjo, kad valstybės vadovas jį pasirašytų. M. Römeris prisipažino, kad greičiausiai įstatymas bus paskelbtas, nors vis dar buvo dvejonių. Valstybės vadovas jų taip pat turėjo, o, pasak M. Römerio, ministras pirmininkas nebuvo šio įstatymo šalininkas, teisingumo ir užsienio reikalų ministrai nesutarė dėl tam tikrų projekto nuostatų. M. Römeris dienoraščiuose rašė, kad jam atrodė šis įstatymas naudingas ir pateisinamas. Abejonės galėjo kilti tik dėl Klaipėdos krašto seimelio įstatymų nugincijimo, kuriems Statute buvo numatytas gubernatoriaus veto, todėl nevetuoti įstatymai galėjo būti kvestionuojami⁶⁶⁰.

2.1.3. Paskelbus Statutinio Teismo įstatymą

1935 m. kovo 13 d. paskelbtas Statutinio Teismo įstatymas. M. Römeris dienoraščiuose rašė, kad džiaugėsi dėl to, nors šis projektas buvo rengiamas taip ilgai – tiek kartų aptartas, apsvarstytas, reformuotas, pildytas, tobulintas ir taip ilgai nepriimtas. Statutinio Teismo įstatymo priėmimą M. Römeris laikė naudingu teisei valstybei, palengvinančiu ir civilizuojančiu Lietuvos politiką Klaipėdoje, reikšmingu Lietuvos valstybingumui

⁶⁵⁹ Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1934. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 797, l. 134.

⁶⁶⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. sausio 25 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 309.

teisėtumo pažangos aktu, darančiu garbę Lietuvai ir ją priartinančiu prie tokių valstybių, kurios turėjo įsteigusios konstitucinį teismą. Iš esmės M. Römeris Statutinį Teismą laikė konstitucinio teismo griežtesne atmaina. Jis tvirtino, kad tai naujos tradicijos pradžia, kurios kilmė siekia 1930 m. Teisininkas prisipažino, kad didžiąja dalimi Statutinio Teismo įsteigimas buvo ir jo nuopelnas, o šios institucijos lopšys – Valstybės Taryba⁶⁶¹.

Kuo toliau, tuo informacija apie Statutinį Teismą dienoraščiuose buvo kuklesnė. Antai 1936 m. lapkritį M. Römeris rašė, kad Statutinis Teismas egzistuoja, bet dar nepradėjo savo veiklos⁶⁶². Teisininkas paminėjo ir tai, kad pradėjo rašyti straipsnį prancūzų kalba apie Statutinį Teismą atsakant į vokiečių profesoriaus V. Brunso straipsnį, išspausdintą žurnale *L'Esprit International*⁶⁶³. M. Römerio straipsnis turėjo būti publikuotas žurnale *Revue Internationale Française de Droit de Gens* (apie šį straipsnį žr. monografijos V dalies 1.5 poskyrį)⁶⁶⁴. Žurnalas M. Römerį įtraukė į savo partnerių sąrašą⁶⁶⁵. V. Brunso straipsnis buvo išverstas į vokiečių kalbą, o M. Römeris buvo įsitikinęs, kad jis bus spausdinamas ir Klaipėdoje⁶⁶⁶. M. Römeris straipsniu grindė visišką Statutinio Teismo institucijos teisėtumą remdamasis Klaipėdos krašto konvencijos ir statuto nuostatomis⁶⁶⁷. Teisininkas planavo pasirūpinti, kad jo straipsnis būtų spausdinamas Klaipėdoje ne tik lietuvių, bet ir vokiečių kalbomis kaip atsakas į V. Brunso straipsnyje išdėstytus „suktus ir politiškai agituojančius argumentus“, M. Römerio nuomone, itin žalingus Klaipėdai⁶⁶⁸ (žr. monografijos V dalies 1.13 poskyrį). 1937 m. kovą M. Römeris gavo žurnalą su prancūziška straipsnio versija⁶⁶⁹.

⁶⁶¹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. kovo 13 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 332.

⁶⁶² Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1936 m. lapkričio 9 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 114.

⁶⁶³ Manytina, kad teisininkas turėjo galvoje šį straipsnį ir jo vertimą į vokiečių kalbą: Bruns, *supra note*, 76: 645–666. Straipsnis aptariamas ir šioje knygoje (žr. monografijos V dalies 7 skyrį).

⁶⁶⁴ Galimai M. Römeris turėjo galvoje šį straipsnį: Römeris, *supra note*, 90: 360–376.

⁶⁶⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1936 m. lapkričio 26 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 122.

⁶⁶⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1937 m. sausio 25 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 153.

⁶⁶⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1937 m. sausio 9 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 144.

⁶⁶⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1937 m. sausio 25 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 153.

⁶⁶⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1937 m. kovo 3 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 171.

Aprašydamas 1936 m. rudenį įvykusį susitikimą su Klaipėdos krašto gubernatoriumi J. J. Kubiliumi, M. Römeris paminėjo Statutinį Teismą. Jis pabrėžė, kad į Statutinį Teismą nebuvo laiku kreiptasi dėl Klaipėdos krašto direktorijos autonominės pilietybės nuostatos, dėl to galėjo būti paralyžiuota lietuvių imigracija į Kraštą. Statutinio Teismo kontekste paminėtas ir autonominis įstatymas dėl privataus švietimo, kuris buvo labai kruopščiai suredaguotas, dėl to Krašto gubernatoriui buvo neįmanoma jo vetuoti. Tačiau, M. Römerio pastebėjimu, jeigu Krašto direktorija šį įstatymą įgyvendintų, trokšdama slopinti lietuvišką privatų švietimą Krašte, tai tokie administraciniai aktai galėtų būti skundžiami Statutiniam Teismui⁶⁷⁰. Vėliau savo dienoraščiuose M. Römeris Statutinio Teismo niekada nebeminėjo.

Įvertinus Konsultantų komisijos posėdžių protokolus teigtina, kad net ir po Statutinio Teismo įsteigimo Komisija svarstė ir toliau su autonomijos valstybine priežiūra susijusius klausimus. Antai 1936 m. spalio 3 d. ir 6 d. svarstyta Klaipėdos krašto administracijos organų nutarimams spręsti įstatymo projektas⁶⁷¹, 1936 m. spalio 16 d. svarstyta Klaipėdos krašto administracijos teismo sprendimams skusti įstatymo projektas⁶⁷².

Įvertinus išlikusius protokolus, Ministrų kabineto posėdžiuose nebekalbėta apie Statutinio Teismo įstatymą. Nebuvo juose svarstomi ir 1936 m. rengiami Konstitucijos projektai, kuriuose minimi ne tik konstitucinis ir administracinis teismai, bet ir Statutinis Teismas (žr. monografijos III dalies 6 skyrių)⁶⁷³.

2.2. Konsultantų komisija – patarėjas, įstatymų rengėjas ir pirmųjų konstitucinio lygmens bylų sprendėjas

Šiame poskyryje apibūdinama Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalais veikla plačiau, ne tik tuo metu, kai rengė Statutinio Teismo įstatymo projektus. Tai argumentuotina tuo, kad šios Komisijos veikla priminė

⁶⁷⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1936 m. lapkričio 30 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 124.

⁶⁷¹ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 53; Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. *Ibid.*, 51.

⁶⁷² Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. *Ibid.*, 49.

⁶⁷³ Pavyzdžiui, Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1937. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 946, l. 56 ir t. t.

teisminės institucijos funkciją, o konkrečiau – konstitucinio teismo. Be to, jos veikla iliustruoja valstybės centrinių valdžios institucijų santykių su autonominėmis institucijomis sudėtingumą ir pabrėžia foną, kuriame buvo steigiamas Statutinis Teismas. Tai taip pat papildo monografijos I dalies 4 skyrių.

Grįžtina į 1932 m. spalio 7 d., kai Respublikos Prezidentas susitikime su M. Römeriu išreiškė valią sudaryti Konsultantų komisiją Klaipėdos krašto reikalams (žr. monografijos II dalies 2.1 poskyrį). 1932 m. spalio 11 d. tokią komisiją nutarimu sudarė Ministrų kabinetas ir nustatė jos organizacinius nuostatus, vadinamąjį aktą dėl Klaipėdos krašto reikalų tvarkymo⁶⁷⁴. Priimtame akte numatyti devyni punktai:

1. Klaipėdos krašto reikalai, susiję su bendra vyriausybės politika, pirmiausia priklauso ministro pirmininko kompetencijai;
2. Klaipėdos krašto gubernatorius nurodymus turėjo gauti tiesiogiai iš ministro pirmininko. Savo ruožtu Krašto gubernatorius kas du mėnesius ministrui pirmininkui turėjo pateikti pranešimą dėl Krašto valdymo reikalų;
3. spręsti dėl Klaipėdos krašto reikalų ministrui pirmininkui padeda referentas ir Konsultantų komisijos nariai;
4. referentas turėjo susisiekti su centro įstaigomis (manytina, kad turėtas galvoje Krašto gubernatorius) dėl Klaipėdos krašto reikalų ir palaikyti ryšį su konsultantais;
5. ministro pirmininko konsultantai turėjo teikti savo nuomonę jo nurodytais klausimais, rengti įstatymų projektus, susijusius su Klaipėdos krašto valdymu ir tvarkymu;
6. konsultantus sušaukti į posėdžius ir jiems pirmininkauti turėjo Ministrų kabineto reikalų vedėjas. Konsultantų posėdžiuose turėjo dalyvauti referentas, Užsienio reikalų ministerijos atstovas ir pagal poreikį kitų ministerijų atstovai;
7. Klaipėdos krašto gubernatorius turėjo domėtis visų Krašte veikiančių valstybės centrinės valdžios institucijų veikla ir jų personalu, pranešti apie tai ministrui pirmininkui ar atitinkamam ministrui. Gubernatoriui suteikta teisė reikalauti Kariuomenės dalinių, esančių Krašte, pagalbos viešajai tvarkai palaikyti;

⁶⁷⁴ Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1932. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 729, l. 50, l. 128–129; Dokumentai apie Klaipėdos kraštą ir Lietuvos–Vokietijos santykius. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1292, l. 3.

8. nenumatytais atvejais Klaipėdos krašto gubernatorius tiesiogiai turėjo susisiekti su atitinkamais ministrais;
9. paskutiniame punkte nurodyta, kad tvarka, pagal kurią Klaipėdos krašto gubernatorius turėjo vykdyti Krašto autonominių institucijų priežiūrą, bus nustatyta vėliau⁶⁷⁵.

Šiuo aktu iš esmės įsteigta slaptoji Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams, tačiau posėdžio metu nebuvo įvardytos konsultantų pavardės. Ir tolesniuose posėdžiuose pavardės nebuvo minimos, tik apsitarta dėl konsultantų atlygio, kuris turėjo būti išmokamas iš ministrui pirmininkui netikėtiems reikalams skirtų lėšų⁶⁷⁶.

Siekiant sujungti Konsultantų komisijos darbą su politika, vėliau buvo nustatytas dar vienas Konsultantų komisijos darbo metodas – reikalauta, kad Komisija Vyriausybei dėl įstatymų projektų ir kitų jos svarstytų klausimų pateiktų visą spektrą diskutuotų argumentų, motyvų⁶⁷⁷.

1932 m. spalio 18 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariai buvo supažindinti su Ministrų kabineto 1932 m. spalio 11 d. nutarimu dėl Klaipėdos krašto reikalų tvarkymo. Įvardyti tuo metu aktualūs Klaipėdos krašto klausimai: Krašto statuto vykdymo priežiūros organizavimas, Statutinis Teismas ir kt.⁶⁷⁸.

1932 m. spalio 24 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariai patvirtino svarstytinų klausimų, susijusių su Klaipėdos kraštu, sąrašą. Pirmaisiais numeriais tarp klausimų buvo Statuto vykdymo priežiūra, Statutinio Teismo įstatymas, Teismų kompetencijos klausimai, kurie buvo suskirstyti į dvi grupes: a) bylos, keliamos valstybės centro valdžios įstaigoms ar tarnautojams (tarnybiniai nusikaltimai, muitai, akcizai, matai, saikai ir svarstyklės, paštas, geležinkelis, uostas); b) Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius (Krašto Statuto 24 straipsnis). Toliau tarp klausimų įvardytas prokuratūros institutas, Klaipėdos krašto administracinis teismas, Oficialių kalbų vartojimo įstatymas, mokslo diplomai ir stažas, užsieniečiai

⁶⁷⁵ Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1932. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 729, l. 50, l. 128–129.

⁶⁷⁶ Ministrų Kabineto posėdžių protokolai, 1932. 1932 m. gruodžio 15 d. posėdis. *Ibid.*, 166.

⁶⁷⁷ Užsienio reikalų ministro 1933 m. sausio 31 d. *pro memoria* dėl Ministrų kabineto nutarimo dėl Teismų santvarkos įstatymo projekto ir Konsultantų komisijos Klaipėdos reikalams darbo metodo. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1444, l. 95–97.

⁶⁷⁸ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai, 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 207.

(valdininkai, teisėjai, mokytojai (Krašto Statuto 31 straipsnis), optantų apsigyvenimas, persikeliant į Vokietiją (Krašto Konvencijos 9 straipsnio 4 dalis), valdininkų įgytos teisės (Krašto Statuto 28–30 straipsniai), Vokietijos mokėjimai Krašto tarnautojams, užsieniečių nuosavybės teisės (Krašto Konvencijos 12 straipsnis), žemės gelmių nuosavybė ir naudojimas, Krašto gyventojų požymis (Krašto Statuto 8 straipsnis), pasienio policijos kompetencija, Kuršių marių pakrančių priežiūra, Krašto karo komendanto kompetencija, bažnyčia ir dvasininkai (Krašto Statuto 5 straipsnio 2 dalis, 1925 m. sutartis su *Oberkirchenrat*), mokyklų programos ir priežiūra, kūno kultūra, kredito, draudimo įstaigų ir biržų priežiūra (Krašto Statuto 5 straipsnio 9 punktas), valstybės nekilnojamojo turto mokesčiai, valstybės tarnautojų atlygio mokesčiai, dvigubas mokestis, vekselių teisė, uosto direkcija, išlaikymas. Tą pačią dieną svarstyti principiniai klausimai dėl Statuto vykdymo įstatymo, taip pat ir autonominės valdžios institucijų neveikimo, centrinės valdžios galimybės atlikti tam tikrus veiksmus vietoj jų, teismo pareigų nevykdymo pripažinimo, kitų priežiūros priemonių, teismų santykių (kolizijų)⁶⁷⁹.

Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams rengė ne tik Statutinio Teismo ir su jo kompetencija susijusius įstatymų projektus, bet ir kitus įstatymų projektus. Be jau minėto Statutinio Teismo įstatymo ir kitų Krašto statuto priežiūrą reglamentuojančių įstatymų projektų, Komisija rengė Oficialinių kalbų Klaipėdos krašte įstatymą⁶⁸⁰, Svetimšaliams gyventi įstatymą, Svetimšaliams tarnybos priimti ir juos tarnyboje laikyti įstatymą, rašė jiems aiškinamuosius raštus⁶⁸¹, Įstatymų skelbimo tvarkos ir jų įsiteisėjimo įstatymo pakeitimus⁶⁸², Darbo leidimo ne Lietuvos piliečiams įstatymą⁶⁸³. Komisija rengdavo ir norminių administracinių aktų projektus, pavyzdžiui, Taisykles svetimšaliams tarnybon priimti ir tarnyboje laikyti įstatymo vykdymui⁶⁸⁴.

⁶⁷⁹ *Ibid.*, 205.

⁶⁸⁰ *Ibid.*, 110.

⁶⁸¹ Konsultantų komisijos byla, 1933. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 761, l. 132–137; 154–158; Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1933 m. kovo 12 d.). LMAVB RS, f. 138–2260, l. 468.

⁶⁸² Konsultantų komisijos posėdžių protokolai 1932–1938 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 119; Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. gegužės 22 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 2.

⁶⁸³ Konsultantų komisijos posėdžių protokolai 1932–1938 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 153.

⁶⁸⁴ *Ibid.*, 166.

Konsultantų komisija, rengdama kokį nors įstatymo projektą, kreipdavosi į Klaipėdos krašto gubernatorių, kad šis pateiktų informacijos, pavyzdžiui, rengiant Oficialinių kalbų Klaipėdos krašte įstatymą, gubernatoriaus buvo klausama, ar asmenims, besikreipiantiems lietuvių kalba į autonomines institucijas, atsakoma lietuvių kalba, ar šios institucijos pateikia dokumentų vokiečių kalba vertimus į lietuvių kalbą, ar esama kliūčių teismuose vartoti lietuvių kalbą, kokia kalbų vartojimo tvarka autonominėse institucijose, kai jos bendrauja su piliečiais, ir ar skundžiamasi dėl šios tvarkos⁶⁸⁵. Gubernatorius teikė informaciją ir dėl kalbų vartojimo mokyklose. Antai jis pateikė pasikalbėjimo su P. Mašiotu *pro memoria*. P. Mašiotas Krašto gyventojams aiškino, kad lietuvių kalbos mokėjimas yra privilegija, jų teisė⁶⁸⁶.

Komisija buvo informuota, kad gubernatorius reikalavo iš Krašto direktorijos pateikti priimtus įstatymus ne tik vokiečių kalba, bet ir lietuvių, antraip jis nebus paskelbtas. O galbūt tokį pasiūlymą gubernatoriui pateikė pati Komisija⁶⁸⁷.

Nutikdavo ir taip, kad Konsultantų komisija būdavo įtraukiama į Valsstybės Tarybos veiklą. Antai Valsstybės Tarybos Teismų santvarkos komisija siekė į savo darbą įtraukti Konsultantų komisiją, nes norėta pajungti Klaipėdos kraštą centrinei teismų sistemai arba susiaurinti autonominių teismų sistemą⁶⁸⁸. Konsultantų komisijai dar ne kartą teko kartu su Valsstybės Taryba posėdžiauti. Toks bendras posėdis įvyko dėl Seimelio rinkimų įstatymo projekto – buvo svarstyti Konsultantų komisijos visi pateikti Seimelio rinkimų mechanizmo variantai: pirma, mažoritarinė sistema, kai rinkimai vyksta pagal iš anksto paskirtos komisijos sudarytą kandidatų sąrašą, antra, proporcinė sistema, pagal politinių partijų pateiktų kandidatų sąrašus, iš anksto įregistruotus specialiaame registre, pašalinant galimybę atsirasti vokiškiems sąrašams, trečia, rinkimų modelis, paremtas profesinių organizacijų sąrašais⁶⁸⁹.

⁶⁸⁵ Konsultantų komisijos byla, 1933. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 761, l. 2.

⁶⁸⁶ *Ibid.*, 3.

⁶⁸⁷ *Ibid.*, 39.

⁶⁸⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. lapkričio 16 d., 1932 m. lapkričio 21 d., 1932 m. gruodžio 12, 14, 15 d. d., 1933 m. sausio 20 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 409, 412, 423, 424, 425, 443.

⁶⁸⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. gegužės 10 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 361.

Komisija svarstė Krašto seimelio priimtų aktų atitikimą Statuto nuostatomis, kuriuos neretai pripažindavo prieštaraujančiais. Pavyzdžiui, tokiu pripažino 1932 m. lapkričio 24 d. priimtą Išlaidų įstatymą pateikdama motyvus, kuriuose nurodyta, kad Įstatyme vartojama fisko sąvoka būdinga valstybės turтинiams santykiams, o Kraštas nėra valstybė⁶⁹⁰. Maža to, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad Išlaidų įstatymas neteisėtai nustatė mokesčius už bylinėjimąsi Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriuje, o tai prieštaravo Statuto 7 ir 22 straipsniams, nes Vyriausiojo Tribunolo organizacija ir jos procesas, taip pat kiti klausimai, susiję su bylinėjimusi, turėjo būti nustatomi nacionalinio lygmens įstatymu⁶⁹¹. Prieštaravimu Statutui buvo pripažinta ir tai, kad autonominėms institucijoms nėra suteikta teisė atleisti ar neatleisti nuo žyminio mokesčio užsienio valstybėse sudarytų aktų, nes užsienio santykių reguliavimas nepatenka į autonominių institucijų kompetenciją (Krašto Statuto 1 ir 7 straipsniai), be to, akcentuota, kad, remiantis autonominiu įstatymu, autonominėms institucijoms buvo suteikta teisė išduoti leidimus verstis draudimo operacijomis ir skirti biržos maklerius, o tai prieštaravo Statuto 5 straipsnio 9 punktui, nes ir draudimo, ir biržos operacijos turėjo būti reglamentuojamos nacionalinio lygmens įstatymu⁶⁹². Šiomis nuomonėmis remdamasis Krašto gubernatorius motyvuodavo savo veto teisę⁶⁹³. Tai liudija Krašto gubernatoriaus raštai Ministrų kabineto reikalų vedėjui prašant nurodyti, „ar nėra kliūčių įstatymą patvirtinti ir paskelbti“⁶⁹⁴. Prie savo rašto gubernatorius dar pridėdavo ir *pro memoria*, kurioje pateikdavo paaiškinimus dėl vieno ar kito įstatymo, pavyzdžiui, tai, kad Žyminio mokesčio įstatymas buvo vetuotas du kartus, ir pan.⁶⁹⁵. Taip pat ir Konsultantų komisijos raštai liudija, kad gubernatorius motyvuodavo savo veto teisę Konsultantų komisijos nuomonių pagrindu. Saugomi raštai, kuriuose nurodyta: „Konsultantų Komisijos <...> pripažintas vetuotinu šiais motyvais <...>“⁶⁹⁶.

Konsultantų komisijos protokoluose esama ir tokių įrašų: įvardijami Klaipėdos krašto seimelio priimti įstatymai ir nurodoma, pavyzdžiui, kad

⁶⁹⁰ Konsultantų komisijos byla, 1932. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 743, l. 1.

⁶⁹¹ *Ibid.*, 11.

⁶⁹² *Ibid.*, 2.

⁶⁹³ *Ibid.*, 8–11.

⁶⁹⁴ *Ibid.*, pavyzdžiui, Klaipėdos krašto gubernatoriaus 1932 m. lapkričio 5 d., 1932 m. lapkričio 28 d. raštai. Žr.: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 743, l. 38, 72.

⁶⁹⁵ *Ibid.*, 38–43.

⁶⁹⁶ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 139.

„Komisija tuose įstatymuose neįžiūrėjo nieko, dėl ko statuto 16 str. reikėtų juos vetuoti“⁶⁹⁷, arba „Komisija pripažino, kad įstatymas neišeina iš Klaipėdos krašto kompetencijos ir yra paskelbtinas“⁶⁹⁸, arba „Komisija priėmė pasiūlytą veto projektą“⁶⁹⁹. Būdavo, kad Komisijos nariai reikšdavo atskiras nuomones dėl pasiūlymų Krašto gubernatoriui įgyvendinti veto teisę. Pavyzdžiui, M. Römeris yra pareiškęs, kad T. Petkevičiaus siūlomo Krašto gubernatoriaus veto dėl Krašto seimelio 1932 m. lapkričio 2 d. įstatymo dėl rinkimų į apskričių savivaldybes būtų neįmanoma apginti Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui⁷⁰⁰. Į klausimą, ar ši Konsultantų komisijos veikla pasiteisino, atsakė pats M. Römeris, 1933 m. pradžioje pasidžiaugęs, kad pastebėta pirmoji Komisijos veiklos sėkmė – Krašto seimelis pakeitė penkis savo įstatymus, kuriems buvo pateiktas Krašto gubernatoriaus veto, pagrįstas Komisijos suformuluotais motyvais. Tai teisininkas laikė pergale⁷⁰¹.

Be to, Konsultantų komisija teikė nuomones įvairiausiais klausimais, pavyzdžiui: dėl Klaipėdos krašto teismų ir Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus sprendimų vykdymo (Krašto teismų kompetencijos⁷⁰², bylų dėl ginčų tarp valdininkų ir valstybės dėl valdininko tarnybinio atlyginimo, dėl ieškinių Lietuvos geležinkelių valdybai reikalaujant žalos atlyginimo (žr. toliau)⁷⁰³, dėl autonominių organų teisės prabuoti tauriuosius metalus⁷⁰⁴, dėl užsieniečių mokytojų Klaipėdos krašte⁷⁰⁵, dėl Krašto seimelio įstatymo dėl rinkimų į apskričių savivaldybes ieškant tokio rinkimų mechanizmo, kuris suteiktų prolietuviškiems asmenims pranašumą, tačiau išsaugotų statutinį teisėtumą⁷⁰⁶, dėl Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo

⁶⁹⁷ Konsultantų komisijos posėdžių protokolai 1932–1938 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 108.

⁶⁹⁸ *Ibid.*, 129.

⁶⁹⁹ *Ibid.*, 184.

⁷⁰⁰ *Ibid.*

⁷⁰¹ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1933 m. kovo 19 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 472.

⁷⁰² Konsultantų komisijos posėdžių protokolai 1932–1938 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 86.

⁷⁰³ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 145–148.

⁷⁰⁴ *Ibid.*, 128.

⁷⁰⁵ *Ibid.*, 100–113.

⁷⁰⁶ *Ibid.*, 136. Tai buvo sunki užduotis, nes, pasak M. Römerio, reikėjo suderinti įstatymo principų atitiktį autonominiam statutui, pagarbą nepriklausomos gyventojų valios raiškai demokratiniuose rinkimuose ir nuostatas, užtikrinančias pranašumą prolietuviškiems kandidatams rinkimuose į Krašto seimelį. Tai buvo beveik

Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje paskelbimo leidinyje *Klaipėdos krašto valdžios žinios*⁷⁰⁷ (žr. toliau), dėl valstybinio turto Krašte⁷⁰⁸, dėl Klaipėdos krašto administracinio teismo⁷⁰⁹ ir jo sprendimų⁷¹⁰, dėl Krašto mokyklų priežiūros⁷¹¹, dėl Vokietijos vekselių priėmimo Krašte⁷¹², dėl Lietuvos ir Krašto matų ir saikų vartojimo⁷¹³, dėl Krašto karių pensininkų⁷¹⁴, dėl Krašto gyventojo požymio⁷¹⁵. Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams reikšdavo nuomones dėl Krašto teismų priimtų sprendimų, pavyzdžiui, dėl Krašto policijos direktoriaus J. Tuleikio bylos. J. Tuleikis atsisakė vykdyti Klaipėdos krašto direktorijos įsakymą pristatyti Policijos direkcijos siunčiamuosius raštus. Dėl to jis buvo patrauktas tarnybinėn atsakomybėn („disciplinarinėn“). Jam Krašto administracinis teismas paskyrė 900 litų baudą. „Disciplinarinis“ teismas pripažino Krašto administracinio teismo sprendimą priimtu neteisėta sudėtimi ir sprendimą panaikino, o bylą grąžino Teismui iš naujo nagrinėti. Antrą kartą svarstydamas J. Tuleikio bylą, Krašto administracinis teismas nutarė jį pašalinti iš tarnybos. M. Römeris bylos nagrinėjimo procedūroje išvelgė tarnybinių teisėjų nusižengimą manydamas, kad juos pačius reikia patraukti tarnybinėn atsakomybėn⁷¹⁶. Taip pat Komisijos nariams (M. Römeriui) teko reikšti nuomonę Krašto administracinio teismo sudėties teisėtumo ir jo 1931 m. gruodžio 19 d. sprendimo, kuriuo jis panaikino Klaipėdos apskrities rinkimų rezultatus, teisėtumo⁷¹⁷ (žr. toliau).

Svarstyti ir tokie klausimai, pavyzdžiui, „ar Respublikos Vyriausybė gali tarptautinėmis sutartimis tvarkyti dalykus, kurie Statuto 5 str. priklauso

neįgyvendinamas užmojis. Žr.: Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. kovo 8 d., 1935 m. kovo 13 d., 1935 m. balandžio 14 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 330, 332, 348.

⁷⁰⁷ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 137.

⁷⁰⁸ *Ibid.*, 142.

⁷⁰⁹ *Ibid.*, 165–175.

⁷¹⁰ Pavyzdžiui, Klaipėdos krašto policijos direktoriaus Jono Toleikio byla. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 199–202.

⁷¹¹ Konsultantų komisijos posėdžių protokolai 1932–1938 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 121.

⁷¹² LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 185.

⁷¹³ *Ibid.*, 192.

⁷¹⁴ *Ibid.*, 194.

⁷¹⁵ *Ibid.*, 203–206.

⁷¹⁶ *Ibid.*, 156.

⁷¹⁷ Konsultantų komisijos posėdžių protokolai 1932–1938 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 121. 183.

Klaipėdos kraštui“, „ar Respublikos vyriausybė gali apsiimti prievolių iš to laiko, kada Klaipėdos kraštas dar nebuvo Lietuvos dalis“⁷¹⁸. Aiškintasi ir dėl Respublikos įstatymų skelbimo Klaipėdos krašte svarstant, „ar Respublikos įstatymas, kuris turi veikti ir Klaipėdos krašte, paskelbtas vien „Vyriausybės žiniose“, jau gali veikti Klaipėdos krašte, ar turi būti ten dar paskelbtas lietuvių ir vokiečių kalbomis?“⁷¹⁹, „ar Respublikos vyriausybė iš tiesų neturi Klaipėdos krašto mokyklų priežiūros teisės ir ji tegali apie esamus nusiskundimus pranešti direktorijai, ar ji gali reikalauti žinių iš direktorijos, bet tų žinių teisingumo patikrinti negali ir turi jomis pasitikėti“⁷²⁰, „ar Klaipėdos krašto vietiniai organai gali suskirstyti kooperatyvus į apdedamus mokesčiais ir neapdedamus ir ar gali nustatyti, kurie yra apdedami ir kurie ne <...>“⁷²¹, ar Krašto Statuto 27 straipsnio nuostatai dėl lietuvių ir vokiečių kalbos įvykdyti „reikia Respublikos įstatymo ar Klaipėdos krašto įstatymo“⁷²², „ar Klaipėdos krašto statutas leidžia Respublikos vyriausybei laikyti politinės policijos skyrių Klaipėdos krašte“⁷²³, „ar darbo leidimai duoti Klaipėdos krašte apsistojusiems svetimšaliams priklauso vietiniams organams, nes tokių leidimų davime galima įžiūrėti valstybės užsienio politikos elementų“⁷²⁴, ar Uniformų ir ženklų draudimo įstatymas „galės būti taikomas ir Klaipėdos kraštui“⁷²⁵, „ar skelbtinas Klaipėdos krašto valdžios žiniose tarp. Hagos teismo sprendimas?“⁷²⁶ (žr. toliau), ar Kauno valstybės draudimo įstaigos turi mokėti mokesčius Klaipėdos kraštui, jei jos sudaro draudimo sutartis su Klaipėdos krašto gyventojais, ar valstybės draudimo įstaiga yra komercinė įstaiga, ar viešosios tarnybos institucija⁷²⁷, ar Ginklų leidimų ir prekybos sprogmenimis įstatymo normų išplėtimas iki Klaipėdos krašto nepažeidžia Statuto⁷²⁸, ar gali Krašto seimelio nario mandatas būti perkeltas iš vieno sąrašo, kuriame išnaudotas visas

⁷¹⁸ *Ibid.*, 110.

⁷¹⁹ *Ibid.*, 117–118.

⁷²⁰ *Ibid.*, 127.

⁷²¹ *Ibid.*, 129.

⁷²² *Ibid.*, 129.

⁷²³ *Ibid.*, 130.

⁷²⁴ *Ibid.*, 132.

⁷²⁵ *Ibid.*, 132.

⁷²⁶ *Ibid.*, 205.

⁷²⁷ *Ibid.*, 154.

⁷²⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. gruodžio 7 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 284.

kandidatų sąrašas, į kitą, kuris per rinkimus buvo užblokuotas ankstesnio⁷²⁹. Siekta išsiaiškinti dėl Vokietijos piliečių mokytojų Klaipėdos krašte⁷³⁰.

Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams ne tik nuomones, bet ir nutarimus priimdavo, pavyzdžiui, Konsultantų komisijos 1933 m. gegužės 7 d. nutarimas Klaipėdos krašto mokyklų priežiūros klausimu (žr. toliau)⁷³¹, 1933 m. kovo 20 d. nutarimas valstybės draudimo įstaigos mokesčių Klaipėdos kraštui klausimu⁷³², 1933 m. kovo 20 d. nutarimas valstybinio turto Klaipėdos krašte klausimu⁷³³. Nutarimų projektus rengdavo atitinkami Komisijos nariai, pavyzdžiui, M. Römeriui pavesta parengti nutarimo dėl Klaipėdos krašto teismų sprendimų vykdymo projektą, T. Petkevičiui – dėl valstybinio turto Krašte perėmimo⁷³⁴ ir t. t.

Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariams tekdavo aiškintis Krašto Statuto nuostatuose vartojamas sąvokas, pavyzdžiui, „valdininkų įgytos teisės“⁷³⁵ (žr. toliau).

Ne mažiau svarbu ir tai, kad Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams padėdavo svarbiais klausimais, svarstomais ne tik Lietuvoje. Antai vokiečiams pareiškus nepasitenkinimą rengiamu Teismų santvarkos įstatymu (žr. monografijos I dalies 4 skyriaus 4.14 poskyrį) ir ruošiantis Lietuvos delegacijai (D. Zaunius, P. Klimas, V. Sidzikauskas ir M. Römeris, turėjęs būti susitikimų kulisuose⁷³⁶) važiuoti į Ženevoje vyksiančią Tautų Sąjungos plenarinę sesiją, Konsultantų komisijoje vyko generalinis pasiruošimas rengiant Lietuvos tezes, pagrindžiančias Teismų santvarkos įstatymo normų, susijusių su Klaipėdos krašto teismais, atitiktį Krašto konvencijai

⁷²⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. sausio 17 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 305.

⁷³⁰ Konsultantų komisijos posėdžių protokolai 1932–1938 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 185.

⁷³¹ *Ibid.*, 121.

⁷³² *Ibid.*, 134.

⁷³³ *Ibid.*, 136.

⁷³⁴ *Ibid.*, 153.

⁷³⁵ *Ibid.*, 205.

⁷³⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. rugsėjo 21 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 63.

ir Statutui⁷³⁷. Šios tezės turėjo būti ginamos privačiuose susitikimuose su Tautų Sąjungos teisininkais – V. Malkinu, M. Pilotti'iu ir J. Basdevant'u⁷³⁸.

Buvo konsultuojamasi ir dėl S. Lozoračio redaguojamo Lietuvos atsakymo į Vokietijos notą, kuri buvo pateikta dėl Lietuvos Respublikos paskelbto Valstybės saugumo įstatymo. Manytina, Vokietija parašė notą dėl to, kad šio įstatymo pagrindu pradėtas didžiulis Neumanno-Sasso tyrimas. M. Römeris dienoraščiuose užsiminė, kad Lietuva savo atsakymu atmetė Vokietijos notą darydama prielaidą, kad Lietuvos valstybės veiksmai Klaipėdoje yra vidaus reikalas ir kad Lietuva atskaitinga Krašto konvenciją pasirašiusioms valstybėms, kurioms įsipareigojo laikytis Statuto nuostatų, o ne Vokietijai. Gubernatorius J. Navakas reikalavo, kad Lietuvos atsakyme į notą būtų būtinai pareikšta, kad Vokietijos kišimasis į Lietuvos vidaus reikalus nepriimtinas⁷³⁹.

Konsultantų komisijoje Klaipėdos krašto reikalais būdavo diskutuojama dėl galimų scenarijų, jeigu Lietuva vėl atsidurtų atsakovo pozicijoje Nuo-latiniame Tarptautinio Teisingumo Teisme. Antai 1934 m. kovą buvo diskutuojama apie tolesnį Krašto gubernatoriaus veiksmų planą manant, kad dėl Valstybės saugumo įstatymo priėmimo Lietuva galėjo būti patraukta tarptautinėn atsakomybėn. J. Navako planas buvo toks:

„<...> jis nedelsdamas reikalaus, kad Direktorijos pirmininkas Šraiberis nušalintų prokurorą Roppą ir dvidešimt vieną Klaipėdos krašto policininką, kurių ryšį su Zaso ir Noimano partijomis patvirtino tardymas. Gubernatorius įsitikinęs, kad Šraiberis atsisakys juos nušalinti, nes patį tardymą laiko neteisėtu. Tada gubernatorius atleis Direktorijos pirmininką Šraiberį, kaip nutiko su Biotcheriu prieš Hagos sprendimą. Kompromituojančios medžiagos, nukreiptos prieš šias dvi partijas, atskleidimas paaiškėjus, kad jos veikė iš užsienio ir buvo skirtos Kraštui atskirti nuo valstybės. Esmė yra sukurti atmosferą ir sudaryti įspūdį, kad kalbama apie „svarbius veiksmus, prieštaraujančius Klaipėdos

⁷³⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. rugsėjo 23 d., 1933 m. rugsėjo 26 d., 1933 m. rugsėjo 27 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 64, 66.

⁷³⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. rugsėjo 7 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 56.

⁷³⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. kovo 15 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 151.

*statutui ir pažeidžiančius Lietuvos suverenitetą, kai „nesant kitokio metodo“ teisinis Direktorijos atleidimas yra visiškai teisėtas pagal Hagos sprendimą.*⁶⁷⁴⁰

Tačiau vėliau paaiškėjo, kad situacija klostėsi kiek kitaip nei planavo Krašto gubernatorius. Ir tai taip pat buvo aptariama su Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams. M. Römeris dienoraščiuose aprašė šį pasitarimą nupasakodamas faktus Krašte. Pasikeitė gubernatoriaus J. Navako planas atleisti Direktorijos pirmininką O. Schreiberį. Reikalavimo nušalinti prokurorą H. Roppą nebereikėjo, nes jis po tardymo buvo suimtas, o prokuroru Direktorijos pirmininkas paskyrė kitą asmenį. J. Navakas Direktorijos pirmininkui išsiuntė kelis raštus: pirmame rašte atkreipė pirmininko dėmesį į tai, kad dvidešimt vienas Krašto policininkas priklauso politinei organizacijai, siekiančiai atskirti Kraštą nuo valstybės. O. Schreiberis atsakė, kad svarstys šį klausimą. Kitame laiške J. Navakas nurodė terminą iki kovo 23 d. policininkus atleisti, be to, kategoriškai pareikalavo, kad O. Schreiberis atsistatydintų iš Direktorijos pirmininko pareigų dėl savo kalbos, pasakytos Seimelyje, kurioje išreiškė abejones dėl nacionalinio Tautai ir valstybei saugoti įstatymo⁷⁴¹ teisėtumo. Tačiau dėl šių gubernatoriaus reikalavimų kilo nesutarimas ne tik tarp gubernatoriaus ir Direktorijos pirmininko, bet ir tarp gubernatoriaus bei centrinės valstybės valdžios. Respublikos vyriausybė manė, kad nereikėjo gubernatoriui būti tokiam griežtam ir kategoriškam, nes gubernatoriaus keliamų reikalavimų nesilaikymas nepateisina Direktorijos pirmininko atleidimo. Komisijos nariai irgi manė, kad J. Navako argumentai, vadovaujantis Statuto aiškinimo byla, negalėjo pateisinti Direktorijos pirmininko atleidimo, nes nei policininkai, nei O. Schreiberis nebuvo patraukti teisinėn atsakomybėn. M. Römeris baiminosi, kad šis nesutarimas tarp gubernatoriaus ir centrinės valdžios gali paskatinti J. Navaką atsistatydinti, o tai, pasak teisininko, reikštų Lietuvos politikos pralaimėjimą Krašte, be to, tokio aktyvaus gubernatoriaus atsistatydinimas galėjo sunaikinti lietuvių politinį sujudimą Krašte ir viskas „grįžtų į ankstesnę apatiją“⁷⁴².

⁷⁴⁰ *Ibid.*

⁷⁴¹ „Tautai ir valstybei saugoti įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1934, 437–3044.

⁷⁴² Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. kovo 21 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 154.

Tuo pačiu klausimu Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalais ir vėl susitiko po kelių dienų. Paaiškėjo, kad į Krašto gubernatoriaus raštus Direktorijos pirmininkui buvo atsižvelgta: dauguma tarnautojų, kuriuos gubernatorius reikalavo nušalinti, Direktorijos pirmininkas nubaudė drausmine bauda. Tačiau M. Römeris tvirtino, kad Klaipėdos drausmės teismas tikriausiai juos išteisins. Taip pat susitikime buvo pranešta, kad Seimelis nusprendė skųstis Tautų Sąjungai⁷⁴³.

Greitai Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalais su Krašto gubernatoriumi diskutavo apie teisines galimybes nušalinti Direktorijos pirmininką O. Schreiberį iš pareigų. J. Navakas prisipažino ieškantis galimybių tai padaryti, bet pirmininkas buvo sumanus, atsargus ir nesuteikė lengvos dingsties tai padaryti. Komisijos nariai suprato, kad pirmininkas gali būti nušalintas, laikantis teisinių atleidimo sąlygų, apibrėžtų Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. O. Schreiberį norėta atleisti, nes Krašte niekaip negalėjo įsivyrėti taiki atmosfera. J. Navako pagrindas O. Schreiberio atleidimui buvo tas, kad šis rodė palankumą T. von Sasso ir E. Neumanno judėjimams, o tai reiškė, kad jis buvo jų veiksmų bendrininkas. M. Römeris ir T. Petkevičius tokį nušalinimo pagrindą laikė per silpnu ir netinkamu vadovaudamiesi Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencija Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje⁷⁴⁴.

1934 m. spalį Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams su Krašto gubernatoriumi diskutavo jau kitu klausimu – lietuviškos sudėties Krašto direktorijos, vadovaujamos M. Reisgio, sprendimą atleisti du teisėjus be „disciplinarinio“ teismo sprendimo, t. y. Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus, sprendimo. Manyta, kad tokie veiksmai prieštarauja Krašto Statute numatytam teisėjų nenušalinamumo principui (Statuto 23 straipsnis). Tai reiškė, kad Lietuvai galėjo kilti tarptautinė atsakomybė dėl šio Statuto pažeidimo. J. Navakas tvirtino, kad centrinė valdžia neturi jokių instrumentų reaguoti į tokį Direktorijos pirmininko sprendimą. Tačiau M. Römeris nesutiko su tokiu gubernatoriaus tvirtinimu, nes Lietuva turėjo neigti valdinių priemonių trūkumą, be to, tokie pasiteisinimai prieštarautų Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimui Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, kuriuo Lietuvai buvo pripažinta galimybė

⁷⁴³ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. kovo 26 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 156.

⁷⁴⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. balandžio 13 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 165.

tam tikrais instrumentais reaguoti į autonominių institucijų veiksmus. Posėdyje kalbėta ir apie Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus sudėtį pabrėžiant, kad du jo teisėjai F. Plūmicke'as ir A. Hesse'ė yra „stiprūs germanizatoriai“, todėl drausminės bylos baigtis būtų aiški. Taigi, manyta, kad Klaipėdos skyriaus sudėtis turėtų keistis, ypač turint galvoje F. Plūmicke'as amžių, vietoj jo siūlant Krašto lietuvių teisėją M. Bruzdeiliną. Prie diskusijos prisijungė D. Krivickas tvirtindamas, kad Krašto Statute numatytas teisėjų nenušalinamumas tapatus teisėjų neliečiamumo principui, vadinamosioms pareigūnų įgytoms teisėms (pranc. *droit acquis*). O remiantis įgytų pareigūnų teisių teorija valdininkas gali būti nušalintas, bet jam ir toliau turi būti mokamas atlyginimas. Tačiau, M. Römerio tvirtinimu, Krašto statute įtvirtintos teisėjų nenušalinamumo ir pareigūnų įgytų teisių institutas yra skirtingos kilmės:

„Teisėjų nenušalinamumas kyla iš formalaus valstybės valdžių padalijimo principo ir yra priemonė užtikrinti visišką teismų nepriklausomumą nuo vykdomosios ar įstatymų leidžiamosios valdžios, o pareigūnų įgytų teisių institutas su tuo nieko bendra neturi ir tarnauja tarnybos statusui reglamentuoti kaip pareigūnų statuto ar valstybės tarnybos statuto elementas.“⁷⁴⁵

M. Römeris dienoraščiuose rašė, kad Lietuva skiria daug pastangų glaudžiai susieti Klaipėdą su valstybe stiprindama jos tautinį – lietuvišką – elementą. O vokiečių padedama Krašto autonomija apsunkina šias Lietuvos valstybės pastangas, kurių pagrindinis vykdytojas buvo gubernatorius J. Navakas:

„Reikia išplėsti pozicijas iš vokiečių rankų ir daryti taip, kad kuo labiau būtų išsaugotas teisinis pavidalas ir formaliai išlaikyta visų potvarkių atitiktis statuto nuostatoms. Tam reikia laviravimo, teisinės sofistikos ir pastangų aiškinant reglamentus. Labai sunkus ir labai nemalonus teisininkui menas, kaip visada, kai veikianti teisė turi tarnauti politiškai, negali jos keisti savo valia ir priversti siekti tikslų tik interpretavimo priemonėmis. Gerai, kad 1932 m. Hagos sprendimas šiek tiek išplėtė šio aiškinimo galimybę Lietuvos naudai, tačiau net ir tokio išplėtimo

⁷⁴⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. spalio 20 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 260.

*nepakanka ir toliau Lietuvos politika pernelyg suvaržyta. Kita vertus, vokiečiai nesnaudžia ir informuoja apie kiekvieną lietuvių teisės klaidą, kiekvieną klaidingą interpretaciją. Vokiečiai kelia nerimą ir triukšmą, o valstybės signatarės, kurios pagal konvenciją yra statutinio teisėtumo Klaipėdoje garantai kreipiasi į Lietuvą, reikalaujamos paaiškinimų <...>. Lietuva negali nutraukti savo veiksmų, tačiau galimas Hagos tribunolo pasmerkimas sukompromituotų jos politiką Klaipėdoje ir suduotų didžiulį politinį smūgį. Todėl ji turi vengti bet kokio aštrumo, griežtai paklusti formai, vengti galimo įsikišimo iš Hagos, išsaugoti visas teisinės gynybos priemones ir vis tiek veikti savaip, atkakliai laikydamasi Klaipėdos politikos tikslų ir esmės. Ši užduotis nepaprasta.*⁷⁴⁶

Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams užsiėmė tokios politikos tikslų ir esmės saugojimu. Antai užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis kartu su Komisijos nariais analizuodavo valstybių signatarių kreipimosi į Lietuvą punktus, rengdavo teisinės tezės tolesniems Lietuvos politikos žingsniams Klaipėdos krašte, pavyzdžiui, dėl Krašto seimelio sušaukimo, kad šis išklaustytų naujai sudarytos M. Reisgio direktorijos deklaracijos ir parodytų ją pasitikėjimą arba nepasitikėjimą⁷⁴⁷, dėl baudžiamojo proceso

⁷⁴⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. spalio 22 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 261.

⁷⁴⁷ O. Šraiberis iš Direktorijos pirmininko pareigų buvo atleistas. Vietoj jo Krašto gubernatorius J. Navakas paskyrė M. Reisgį, kuris sudarė grynai lietuvišką Krašto direktoriją, turėjusią padėti plėsti Lietuvos politiką Klaipėdoje, priėmus reikiamus autonominius įsakymus, „paralyžiuojančius aiškiai germanizuojančius ankstesnės Direktorijos įsakymus“ (Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936*). Sudarius naują Direktoriją reikėjo sušaukti Seimelį, kuris, išklausęs Direktorijos deklaraciją, turėjo jai išreikšti pasitikėjimą arba atvirksčiai. Buvo ir taip aišku, kad Seimelio dauguma nepalaikys M. Reisgio Direktorijos. Tačiau, remiantis Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, Seimelio paleidimas buvo galimas esant krašto gubernatoriaus ir Direktorijos susitarimui tuo atveju, kai Direktorija jau bent kartą anksčiau buvo sulaukusi Seimelio nepasitikėjimo arba faktiškai su Seimeliu bendradarbiavo. Taigi, jeigu Seimelis būtų išreiškęs nepasitikėjimą Direktorija, jo nebūtų buvę galima paleisti ir M. Reisgio vadovaujama Direktorija turėjo atsistatydinti. Todėl buvo užtikrinta, kad Seimelio posėdžio metu nebūtų reikiamo kvorumo išklausti Direktorijos deklaracijos ir išreikšti pasitikėjimą arba nepasitikėjimą. Taip ir atsitiko. Beje, tuo pačiu metu Lietuvos centrinė valdžia priėmė Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimą, pagal kurį karo komendantas galėjo atimti iš Seimelio nario mandatą, jei jo veikla nukreipta prieš valstybę. M. Römeris nurodė, kad ši nuostata buvo taikoma radikaliausiems Seimelio nariams, pasirinkusiems germanizacijos kelią. Vėliau turėjo įvykti kitas Seimelio posėdis, bet

Neumanno-Sasso byloje, vykusio Kariuomenės teisme Kaune⁷⁴⁸, dėl užrašų lietuvių kalba ant privačių iškaubų M. Reisgio nurodymu, vietovardžių lietuvių kalba adresuose ir pašto siuntose⁷⁴⁹.

Neumanno-Sasso byla politiškai buvo svarbi ne tik Klaipėdai, visai Lietuvai, bet ir Vokietijai bei Klaipėdos krašto konvenciją pasirašiusioms valstybėms. Dėl šios bylos pasitarti į Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdį buvo atvykęs ir ministras pirmininkas J. Tūbelis, ir Kariuomenės teismo pirmininkas pulkininkas S. Leonas. Jiems reikėjo teisinės ir politinės Komisijos narių nuomonės dėl to, kad gynyba liudininkais į procesą reikalavo įtraukti nemažai aukštas pareigas einančių Vokietijos pareigūnų, įtraukiant ir du hitlerizmo lyderius – J. Goebbelsą ir R. Hesą. M. Römeris nesistebėjo, kad toks gynybos reikalavimas palietė ne tik teisumą, bet ir politinę valdžią:

vėl nebuvo kvorumo. Gubernatorius, pasitaręs su Direktorijos pirmininku, užbaigė Seimelio sesiją ir sušaukė neeilinę Seimelio sesiją. Tačiau neeilinės sesijos sušaukimas nebuvo paprastas dalykas. Reikėjo pagalvoti, kaip tai padaryti, pavyzdžiui, ar reikėjo ar nereikėjo įrašyti į neeilinės sesijos darbotvarkę Direktorijos deklaracijos pristatymą. Planuota neįrašyti, nes jau prieš tai du kartus šis klausimas buvo įtrauktas į darbotvarkę ir Seimelis turėjo galimybę du kartus pareikšti savo nuomonę dėl Direktorijos pasitikėjimo: „<...> taigi nėra prasmės kartoti iki begalybės ir vaidinti komediją, sesija bus neeilinė, neatidėliotini reikalai negali būti amžinai atidėliojami *ad infinitum*, o teisėkūros funkcija Krašte negali užgesti.“ Planuota, kad jeigu neeilinė sesija įvyks ir Seimelis svarstys Direktorijos pateiktus įstatymų projektus, tai atsiras Direktorijos ir Seimelio bendradarbiavimo faktas. Tada jau gali būti ir kita sesija, kurioje gali būti svarstoma ir Direktorijos deklaracija. Ir net jeigu Direktorijai bus išreikštas nepasitikėjimas, gubernatorius turės rankose kitą ginklą – ne M. Reisgio direktoriją atleisti, bet Seimelį paleisti. Į darbotvarkę buvo įtraukti keli įstatymai, susiję su valdininkų skaičiaus mažinimu ir dar keliais teisės aktais, mažinančiais mokesčių našta. Šių įstatymų Krašto parlamentarai nebūtų drįsę atmesti, bijodami viešos gyventojų nuomonės (bet net ir tai nepadėjo surinkti Seimelio kvorumo (žr. monografijos I dalies 4.12 poskyrio pabaigą). Žr.: Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. spalio 23 d., 1934 m. spalio 24 d., 1934 m. spalio 26 d., 1934 m. lapkričio 2 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 262, 263, 267; „Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas“, *Vyriausybės žinios*, 1934, Nr. 450–3138; „Tautai ir valstybei saugoti įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1934, Nr. 437–3044.

⁷⁴⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. spalio 22 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 261.

⁷⁴⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 2 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 267.

„<...> visa vokiška Klaipėda pasipūstų, suįžulėtų, semdamasi argumentų iš Goebbello propagandos ir prilygindama kaltinamuosius nacių idėjos kankiniams ir didvyriams.“⁷⁵⁰

Teismas atmetė tokį gynybos reikalavimą tvirtindamas, kad aplinkybės, susijusios su šiais pareigūnais, nereikšmingos bylai. Bet Lietuvos politikai susirūpino, kadangi manyta, jog gynyba vis tiek reikalaus leidimo šiems pareigūnams būti liudytojais. Taigi, politikai prašė Komisijos narių pareikšti nuomonę dėl teisinių galimybių atmesti tokį gynybos prašymą. Prieita prie išvados, kad teismas ir toliau atmes prašymą dėl šių „kvaziliudytojų“⁷⁵¹.

Teko Konsultantų komisijai Klaipėdos krašto reikalams susitikinėti ir tada, kai Lietuvos diplomatai išgirsdavo apie kitų valstybių planus, susijusius su Lietuvos politika, kad Lietuva iš anksto ruošęsi galimiems smūgiams. Antai 1934 m. lapkričio 8 d. Komisijos nariai kartu su Užsienio reikalų ministru S. Lozoraičiu susitiko gavę slapta P. Klimo pranešimą, kad britų spaudžiamos valstybės signatarės ar net pati Prancūzija ketina atsiųsti Lietuvai notą reikalaudama paaiškinimų ir kaltindama ją pažeidžiant Krašto konvenciją ir Statutą devyniais punktais. Kadangi šis P. Klimo pranešimas buvo laikomas didžiausioje paslapyje, M. Römeris dienoraščiuose neaprašė jo turinio, tik nurodė, kad Komisija pasiūlė daryti tam tikras nuolaidas ir atitinkamas teises tezes S. Lozoraičiui „kaip stimulą ginti lietuviškas tezes“⁷⁵². Komisija rengė atsakymo projektą į atsiųstą valstybių signatarių notą. M. Römeris komentavo, kad kai kuriais klausimais Lietuvos vyriausybė darė nuolaidas, o kai kuriais – grindė savo nuomonę „tvirtais proletuviškais statutiniais argumentais“⁷⁵³. Kaip tik šių diskusijų metu teisininkas ir vėl išgirdo apie planus steigti Statutinį Teismą (žr. monografijos II dalies 2.1.2 poskyrį).

Taigi, Konsultantų komisija kaskart sprendavo sudėtingus valstybinio masto klausimus:

⁷⁵⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 3 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 267.

⁷⁵¹ *Ibid.*

⁷⁵² Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 8 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 270.

⁷⁵³ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 13 d., 1934 m. lapkričio 14 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 272, 273.

„<...> Klaipėdos reikalų komisijos posėdis, kuris visada būna nelengvas, nes kiekvienas gvildenamas klausimas yra tikras teisinis galvosūkis.“⁷⁵⁴

Konsultantų komisijai Klaipėdos krašto reikalams tekdavo spręsti ne tik politinius teisinius, bet ir finansinius teisinius klausimus. Antai 1934 m. lapkričio pabaigoje į Komisiją kreiptasi dėl to, kad Finansų ministerija, Klaipėdoje atlikusi kredito įstaigų auditą, nustatė neteisėtą kredito organizaciją, Vokietijos bankų vardu teikusią būsto paskolas Krašto valstiečiams ūkininkams, taip siekdama juos politiškai angažuoti. Tai buvo nelegali organizacija, veikusi neregistruoto Žemės ūkio banko vardu. M. Römeris dienoraščiuose įrašė, kad tai buvo didelio masto korupcija ir iš to galėjo vėl kilti „siaubingas politinio pobūdžio baudžiamasis procesas“⁷⁵⁵.

Kilo klausimas ir dėl Klaipėdos krašto seimelio „dykinėjimo“, t. y. nuolatinio (metus truncančio) kvorumo trūkumo, kad būtų nepriimami J. Brūvelaičio vadovaujamos Direktorijos parengti įstatymų projektai. Tad Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams buvo paprašyta pasiūlyti priemones šiai problemai spręsti. M. Römeris dienoraščiuose akcentavo, kad dėl autonominės įstatymų leidžiamosios funkcijos atrofijos centrinė valdžia Klaipėdoje „vegetuoja“: nebuvo galimybių įgyvendinti suplanuotų reformų, pavyzdžiui, sumažinti mokesčius, pertvarkyti administraciją siekiant sumažinti darbo vietų skaičių ir mažinti valdininkų skaičių, mažinti pareigūnų atlyginimus. O juk tai, pasak amžininko, padarytų teigiamą įspūdį gyventojams, kurie taptų palankesni Lietuvos valdžiai. Tai buvo svarbu, nes artėjo rinkimai. Tačiau dėl Seimelio nesirinkimo į posėdžius to padaryti buvo neįmanoma. Komisija aptarė tris būdus, kaip to būtų galima išvengti. Pirma, tokioje kritinėje situacijoje pati Krašto direktorija pasisavins įstatymų leidžiamąją valdžią vietoj Seimelio ir išleis įstatyminę galią turinčius dekretus. Antra, išleisti nacionalinį įstatymą, įgaliojantį Direktoriją leisti įstatymų numatytus dekretus Seimelio neveikimo atveju, taip jį pakeičiant. Trečia, valstybės centrinė valdžia, paskelbusi apie autonominės įstatymų leidžiamosios valdžios neveikimą, prisiima teisėkūros funkciją autonominiame krašte vietoj neveikiančių autonominių organų tol, kol jie nepradės veikti. M. Römeris pabrėžė, kad kiekvienas iš šių būdų

⁷⁵⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 7 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 269.

⁷⁵⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 24 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 278.

turėjo ir trūkumų, ir privalumų. Pirmąjį būdą pasiūlė T. Petkevičius. Tačiau šis būdas, pasak amžininko, buvo pats pavojingiausias, nes toks Direktorijos elgesys būtų diktatūros apraiška, prieštaraujanti Statute įtvirtintam valdžių padalijimui tarp Seimelio ir Direktorijos, o centrinės valdžios tolerancija tokiam Direktorijos veiksmui primintų suvereno teisių atsisakymą. Taip Lietuva sumenkintų savo statusą ir išsižadėtų teisinių tezių, kurios padėjo laimėti Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje ir kurias patvirtino 1932 m. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas dėl Lietuvos suvereno teisių ir autonominio Krašto pobūdžio (žr. monografijos V dalies 1.6 poskyrį)⁷⁵⁶.

Komisijoje, be užsienio reikalų ministro, dalyvaudavo ir ministras pirmininkas, kiti ministrai, pavyzdžiui, finansų ministras, teisingumo ministras, Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, prokuroras, Teisingumo ministerijos generalinis sekretorius ir t. t.⁷⁵⁷

Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams buvo delegavusi savo narį Z. P. Starkų padėti parengti Krašto direktorijai Seimelio įstatymų projektus⁷⁵⁸.

Protarpiais iškildavo abejonių dėl Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalais tolesnio veikimo. Antai M. Römeris 1933 m. rugsėjo pradžioje dienoraščiuose rašė nežinąs, ar toliau ši komisija veiks⁷⁵⁹. Tokias teisininko mintis paskatino Komisijos raštvedžio J. Sakalausko išvykimas į Klaipėdos kraštą eiti gubernatoriaus patarėjo pareigų. Jį dienoraščių autorius įvardijo Komisijos siela ir *spiritus movens*. Tačiau po kelių dienų teisininkas rašė: „Mūsų konsultantų komisija Klaipėdos reikalams gyvuoja.“ Komisija susirinko aptarti kelis klausimus dėl Krašto gubernatoriaus veto teisės dviem Seimelio priimtiems įstatymams⁷⁶⁰.

Iš išlikusių dokumentų spręstina, kad Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams prie Ministro Pirmininko su pertraukomis veikė iki

⁷⁵⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. vasario 2 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 313.

⁷⁵⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 24 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 278.

⁷⁵⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 2 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 267.

⁷⁵⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. rugsėjo 2 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 54.

⁷⁶⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. rugsėjo 13 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 59.

1938 m. pabaigos⁷⁶¹. Tačiau susitikimai būdavo nepastovūs. Konsultantų komisijos susitikimai vis retėjo. 1934 m. kovą M. Römeris rašė, kad ji susirenka retai⁷⁶², veikla silpna, reta, epizodiška⁷⁶³. Jis rašė:

„<...> kai Klaipėdos reikalų komisija miegojo – miegojo amžinai. Posėdžiai visai nebuvo šaukiami. Bet kai ji būdavo pažadinama – tai imdavosi veiklos iš visų garo jėgų <...> (būdavo, kad komisija susitikdavo po du kartus per dieną (žr.⁷⁶⁴ 1934-11-08, l. 270). Bet bijau, kad jos pabudimas, nors ir labai produktyvus, bus trumpas ir dėl veiklos trūkumo ji netrukus vėl užmigs.“⁷⁶⁵

1934 m. vasarą teisininkas dienoraščiuose paminėjo, kad sudaroma nauja Klaipėdos komisija ar taryba „iš Valstybės tarybos išsčių“⁷⁶⁶. Tačiau vėliau jis patvirtino, kad, pasak užsienio reikalų ministro S. Lozoraičio, Konsultantų komisija prie Ministrų kabineto nebuvo panaikinta ir toliau bus atnaujinta ir atgaivinta. Minėta, kad Komisijos nariais taps Valstybės Tarybos narys Z. P. Starkus, Užsienio reikalų ministerijos juriskonsultas, Valstybės Tarybos žinovas bendradarbis D. Krivickas, teisingumo ministras S. Šilingas (posėdžiuose dalyvaudavo ir Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktorius J. Urbšys). S. Lozoraitis pabrėžė, kad būtina atnaujinti Konsultantų komisijos veiklą:

„<...> nes Klaipėdos reikalai tapo gana chaotiški ir visais atvejais atitrūkė nuo bet kokios griežtos teisinės bazės, o tai kelia pavojų valstybei jos

⁷⁶¹ Konsultantų komisijos posėdžių protokolai 1932–1938 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 1.

⁷⁶² Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. kovo 15 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 151.

⁷⁶³ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. spalio 18 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 259. Tą dieną M. Römeris paminėjo, kad Komisija egzistuoja, jos nariams kas mėnesį mokamas 400 litų atlygis, bet darbo nėra, nes „niekas neskambina ir neduoda darbo“.

⁷⁶⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 8 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 270.

⁷⁶⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. spalio 22 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 261.

⁷⁶⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. liepos 17 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 213.

*tarptautinių konvencinių įsipareigojimų požiūriu. Klaipėdos reikalams turi būti suteikta teisinė drausmė.*⁷⁶⁷

Kuo toliau, tuo mažiau žinių užfiksuota apie Konsultantų komisiją Klaipėdos krašto reikalams M. Römerio dienoraščiuose, tik paminėta, kad vyko posėdis⁷⁶⁸, kartais dar nurodant, koku klausimu⁷⁶⁹, o kartais pabrėžiant, kad situacija Krašte tokia sudėtinga, jog teko ne kartą atsitraukti nuo anksčiau užimtų griežtų pozicijų ir ieškoti kompromisų⁷⁷⁰. Ilgainiui dienoraščių autorius užrašė, kad blogiausia buvo tai, jog nebuvo aiškos politinės orientacijos dėl Krašto, Užsienio reikalų ministras įvardytas kaip pasiduodantis Rytų fatalistas⁷⁷¹. Tai iš esmės buvo paskutinė žinutė apie Konsultantų komisiją Klaipėdos krašto reikalams. Vėliau M. Römeris šią komisiją prisimindavo retai, tik paminėdavo, kad kažkuriu asmuo jai priklausė arba tai, kad vokiečių naciams M. Römeris nepatiko ne tik dėl jo kaip teisėjo *ad hoc* veiklos Nuolatiniaame Tarptautiniame Teisingumo Teisme, kai buvo nagrinėjama Krašto statuto aiškinimo byla, ne tik dėl jo straipsnio, kuris publikuotas aneksavus 1939 m. Kraštą, žurnale „Teisė“ (žr. monografijos V dalies 1.12 poskyrį)⁷⁷², bet ir dėl jo veiklos Konsultantų komisijoje, todėl buvo kilusi pašalinimo iš profesoriaus pareigų grėsmė⁷⁷³.

Paaiškėjo, kad M. Römeriui teko rengti dokumentą Vyriausybei dėl Krašto statuto reformos, studiją apie Krašto direktorijos nuostatus dėl

⁷⁶⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. spalio 18 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 259.

⁷⁶⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. lapkričio 2 d., 1935 m. lapkričio 22 d., 1936 m. sausio 27 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 449, 459, 492. Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1936 m. gegužės 1 d., 1936 m. rugsėjo 4 d., 1936 m. spalio 2 d., 1936 m. spalio 3 d., 1937 m. rugsėjo 9 d., 1937 m. spalio 6 d., 1937 m. spalio 23 d., 1937 m. gruodžio 11 d., 1938 m. sausio 18 d., 1938 m. rugsėjo 17 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 18, 81, 95, 266, 279, 288, 312, 331, 452. Römer, Michał, *Dienoraščio fragmentai 1938* (1938 m. birželio 9 d.). VUB RS, f. 75-MR20, l. 22.

⁷⁶⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1936 m. vasario 14 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 501.

⁷⁷⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1938 m. lapkričio 11 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 480.

⁷⁷¹ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1938 m. lapkričio 12 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 480.

⁷⁷² Römeris, Mykolas, „Įvykęs faktas ir teisinė tikrenybė“, *Teisė* 47 (1939): 249–258.

⁷⁷³ Römer, Michał, *Dziennik 1941–1943* (1942 m. birželio 5 d.). VUB RS, f. 75-MR14, l. 229.

Krašto pilietybės įgijimo (studija buvo bendras diskusijų Komisijoje rezultatas)⁷⁷⁴.

Kol nebuvo Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams, jos vaidmenį atlikdavo Valstybės Tarybos Klaipėdos komisija. Antai M. Römeriui kaip Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos nariui tekdavo konsultuoti Krašto gubernatorių. M. Römeris aprašė tokį epizodą iš savo gyvenimo:

„<...> šįryt skubėjau į universiteto komisijos posėdį dėl Klaipėdos teisės katedros kandidatų <...> – kai Užsienio reikalų ministerijos valdininkas, atsiųstas automobiliu manęs ieškoti, užklupo mane gatvėje ir palydėjo pas ministrą neatidėliotinais ministro reikalais. Pas ministrą Zaunių radau Klaipėdos gubernatorių Merkį ir juriskonsultą docentą Tadą Petkevičių, kuris kartu su Zauniumi turėjo vykti į Tautų Sąjungos susirinkimą Ženevoje. Gubernatorius Merkys planuoja vetuoti keletą naujų Seimelio priimtų įstatymų projektų. Pagal statutą veto turi būti pateisinamas įstatymų prieštaravimu Statutui. Na, o aš kaip viešosios teisės ekspertas buvau pakviestas pasitarti ir pareikšti nuomonę dėl gubernatoriaus veto motyvų. Tarp ministro Zauniaus ir gubernatoriaus Merkio kilo tam tikrų nesutarimų. Užtrukau porą valandų.“⁷⁷⁵

Kartais ne tik M. Römeris, bet ir kiti Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos nariai konsultuodavo Klaipėdos krašto gubernatorių. Remiantis M. Römerio liudijimais dienoraščiuose, Klaipėdos komisijos nariai S. Šilingas, Starkus, T. Petkevičius ir M. Römeris konsultavo A. Merkį dėl jo iškelto klausimo, susijusio su Krašto seimelio narių priesaika⁷⁷⁶.

Vėliau šias konsultacijas atlikdavo Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams. Antai ji konsultavo Krašto gubernatorių J. Navaką dėl užsieniečių teisinės padėties autonominėje tarnyboje, nes Krašto direktorija nesilaikė įstatyminės nuostatos dėl užsieniečių, einančių tarnybą valstybės ar savivaldybės institucijose, pristatymo per jų vadovybę iki tam tikros datos. Gubernatoriui Krašto direktorija pateikė tarnaujančių užsieniečių autonominėse institucijose sąrašą, tačiau prašymo patvirtinti tą sąrašą

⁷⁷⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1936 m. lapkričio 26 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 122.

⁷⁷⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1931 m. gegužės 10 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 134.

⁷⁷⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. sausio 20 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 260.

nepateikė. Gubernatorius pareikalavo iš autonominės tarnybos atleisti dalį užsieniečių, o kitus – nuo 1934 m. liepos 1 d. Krašto direktorija nepakluso tokiam gubernatoriaus nurodymui. Taip kilo konfliktas:

„<...> Lietuva turi išitraukti į šį konfliktą. Turi palaužti germanizatorių pasipriešinimą, kuris šiandien hitlerizmo sujaudintas, tampa vis ciniškesnis.“⁷⁷⁷

J. Navakas su Konsultantų komisija konsultavosi ir dėl Klaipėdos krašto gyventojo požymio nurodęs, kad jis imsis nustatyti priklausomybės Kraštui sąlygas. Komisija pritarė šiai idėjai⁷⁷⁸.

Teisininkas paminėjo, kad Klaipėdos krašte didėjo lietuvių politinis aktyvumas. Ypač tai išryškėjo Krašto gubernatoriaus pareigas einant J. Navakui. Tačiau M. Römeris manė, kad pirmiausia prie didesnės lietuvių nepasitenkinimo bangos Krašte prisidėjo buvęs gubernatorius A. Merkys, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Krašto statuto aiškinimo byloje (taip manė ir M. Anyšas, žr. monografijos I dalies 4.2 ir 4.5 poskyrius), taip pat ir Konsultantų komisijos Krašto reikalams veikla⁷⁷⁹.

Toliau detaliau apžvelgiamos kai kurios Konsultantų komisijos nuomonės ir nutarimai, nes jos savo svarstomo klausimo mastu, teisine motyvacija primena sprendimus konstitucinėse bylose⁷⁸⁰. Be to, kai kuriais atvejais Konsultantų komisija, manytina, atliko Statutinio Teismo funkciją.

⁷⁷⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. gruodžio 13 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 105.

⁷⁷⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. vasario 21 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 140.

⁷⁷⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. sausio 26 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 127.

⁷⁸⁰ Iki Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams tam tikrus Klaipėdos krašto konvencijos taikymo ir kitus su Krašto teise susijusius klausimus sprendė Valstybės Taryba: dėl Seimelio nario pareigų suderinamumo su Klaipėdos krašto valdininko pareigomis, Seimelio narių priesaikos, darbo leidimų ne Lietuvos piliečiams Krašte, Statuto 27 straipsnio aiškinimo. Žr.: *Valstybės Tarybos nuomonės teisės klausimais 1929–1937* (Kaunas: „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1937), 85–89, 99–100, 134–135.

Nuomonė dėl užsieniečių mokytojų Klaipėdos krašte⁷⁸¹

1932 m. buvo parengta nuomonė dėl užsieniečių mokytojų Klaipėdos krašte. 1932 m. kovą Krašto direktorija atleido iš mokyklų dvidešimt du mokytojus Vokietijos piliečius. Naujai sudarytoji Direktorija šį buvusios sudėties Direktorijos įsakymą panaikino. Vienas iš argumentų grąžinti atleistuosius į tarnybą buvo tas, kad dauguma mokytojų buvo paskirti iki gyvos galvos. Vokiečių verbalinėje notoje, pateiktoje Lietuvai 1932 m. birželio 23 d., tvirtinta, kad šie atleidimai prieštarauja tarp Lietuvos ir Vokietijos 1928 m. sausio 29 d. ir 1929 m. gruodžio 17 d. sudarytoms sutartims. Konsultantų komisija rėmėsi generolo D. J. Odry 1920 m. išleistu įsakymu dėl Krašte pasilikusių valdininkų garantijų ir teisių⁷⁸², kuris nebuvo panaikintas ir kuriame įtvirtinta, kad Vokietijos piliečiai tarnautojai gali būti atleisti įspėjus arba be įspėjimo. Komisijos nuomone, tokio įsakymo tikslas aiškus:

„Svetimšalio valdininko ištikimybės prievolė tai valstybei, kurios jis yra pilietybės, dažnai gali reikalaui iš jo tokio elgesio, kuris bus nesuderinamas su jo ištikimybės prievole tai valstybei, kuriai jis tarnauja kaip valdininkas. Tam konfliktui išspręsti gali būti tik du keliu: arba tokio valdininko atsisakymas iš tarnybos arba jo atleidimas iš tarnybos.“⁷⁸³

Toliau Komisija rėmėsi Klaipėdos krašto statuto nuostatomis nurodydama, kad generolo D. J. Odry minėto įsakymo Statutas nepakeitė. Anaipitol, Statuto nuostatos (28 ir 29 straipsniai) garantuoja tam tikras teises valdininkams, kuriomis negali pasinaudoti valdininkai, optavusieji Vokietijos pilietybę (Statuto 30 straipsnis). Komisija interpretavo Statuto 31 straipsnį, kurio prasmė prancūzų ir anglų kalbų versijose skirtinga. Komisija padarė išvadą, kad Statuto 31 straipsnis gali būti aiškinamas taip, kad Direktorija galėjo naudotis užsieniečių mokytojų paslaugomis iki 1930 m. sausio 1 d. Jeigu būtų kitokia interpretacija vadovaujantis prancūzų kalba parašytu tekstu, t. y. kad Direktorija gali iki 1930 m. sausio 1 d. priimti į tarnybą užsieniečius neapibrėžtam laikotarpiui, ji būtų prieštaravusi anglų kalba parašytai Statuto versijai. Be to, Statuto 31 straipsnio 3 dalis nustatė, kad,

⁷⁸¹ Konsultantų komisijos 1932 m. lapkričio 14 d. nuomonė dėl svetimšalių mokytojų Klaipėdos krašte. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 100–113.

⁷⁸² Generolo Odry 1920 m. balandžio 20 d. paliepiamas „Garantijos ir teisės Klaipėdos krašte pasilikusųjų valdininkų“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920, Nr. 1 (8).

⁷⁸³ Konsultantų komisijos 1932 m. lapkričio 14 d. nuomonė dėl svetimšalių mokytojų Klaipėdos krašte. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 101.

praėjus 1930 m. sausio 1 d. terminui, užsieniečiai mokytojai turės būti autonominių institucijų kviečiami į tarnybą sutikus Lietuvos vyriausybei. Pasak Komisiją, visa tai liudija, kad vokiečių pilietybės mokytojai 1932 m. kovo 30 d. buvo atleisti teisėtai, o kitos sudėties Direktorijos sprendimas sugrąžinti atleistus į mokytojų tarnybą, be Vyriausybės sutikimo, prieštarauja Statuto 31 straipsniui. Be to, Komisija savo nuomonėje pabrėžė, kad ne tik į tarnybą švietimo srityje, bet apskritai į jokią tarnybą negali būti priimami užsieniečiai iki gyvos galvos. Maža to, Statuto 31 straipsnis aiškiai draudžia Direktorijai savo nuožiūra skirti į pareigas Krašto institucijose užsieniečius. Komisija nurodė ir savo požiūrį dėl Statuto 31 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad Direktorija neturi teisės Krašte laikyti asmenų, dėl kurių gubernatorius pateiks įrodymų, kad jie užsiima politine propaganda, priešinga Lietuvos interesams. Komisijos nuomone, ši straipsnio dalis galiojo tik iki 1930 m. sausio 1 d., kaip tai nurodyta statutinio straipsnio 1 dalyje:

„Po 1930 m. sausio 1 d. Gubernatorius, kaip Lietuvos vyriausybės atstovas ir bendrų Respublikos interesų saugotojas Klaipėdos krašte, gali bet kuriuo momentu nepristatydamas jokių įrodymų, pareikalauti iš Direktorijos atleisti iš Klaipėdos krašto tarnybos bet kurį svetimšalių valdininką, kurio buvimas Klaipėdos krašto tarnyboje jam gali atrodyti kenksmingas Lietuvos interesams.“⁷⁸⁴

Taigi, pasak Komisijos, užsieniečių paskyrimai Krašte iki gyvos galvos prieštarauja „taisyklingai“ Statuto interpretacijai. Komisija turėjo atremti ir argumentus, nurodytus Vokietijos vyriausybės verbaliniame pareiški-me. O šie rėmėsi tarptautinėmis sutartimis, sudarytomis tarp Vokietijos ir Lietuvos. Komisijos nariai šiuos argumentus pripažino nesusipratimu, nes tarptautinė sutartis, susijusi su valdininkų teisėmis ir garantijomis, tebuvo viena – Klaipėdos krašto statutas. Be to, Komisija atkreipė dėmesį į tai, kad nei viena iš notoje paminėtų sutarčių, sudarytų 1928 m. sausio 29 d. (Berlyno protokolas) ir 1929 m. gruodžio 17 d. (Kauno protokolas) tarp Lietuvos ir Vokietijos, nebuvo įregistruota, kaip to reikalavo Tautų Sąjungos Pakto 15 straipsnis. O tai reiškė, kad jos neturėjo privalomos galios šalims. Tačiau Komisija analizavo ir šių sutarčių nuostatas bei padarė išvadą, kad Vokietijos vyriausybė buvo įsitikinusi, jog Lietuvos vyriausybė

⁷⁸⁴ *Ibid.*, 107.

įsipareigojo priimti įstatymą, kuriuo legalizuotų Vokietijos piliečių valdininkų paskyrimą iki gyvos galvos. Lūkesčiai buvo neteisingai suprasti. Lietuvos vyriausybė įsipareigojo priimti užsieniečių teisinę padėtį reglamentuojantį įstatymą ir kol toks aktas nepriimtas nepabloginti užsieniečių mokytojų padėties Krašte. Vokiečių delegacija tai suprato kaip pasižadėjimą neatleisti iš tarnybos užsieniečių mokytojų. Komisija taip pat pabrėžė, kad Berlyno protokolo 2 punkte konstatuojamas Vokietijos ir Lietuvos delegacijų nuomonių skirtumas dėl Statuto 31 straipsnio interpretacijos. O tai suteikė pagrindą Lietuvos vyriausybei pasilikti sau teisę atleisti Vokietijos piliečius mokytojus po 1930 m. sausio 1 d. Nors Berlyno ir Kauno protokolai draudžia Vokietijos piliečius valdininkus atleisti iš tarnybos, kol jų statusas nenustatytas įstatymu, tačiau, Komisijos nuomone, nei Berlyno, nei Kauno protokolai neįtvirtina pareigos priimti užsieniečius į tarnybą iki gyvos galvos. Komisijos nuomone, Direktorijai turi būti pranešta, kad Lietuvos vyriausybė mano, jog bet kokių užsieniečių į tarnybą Krašte skyrimas iki gyvos galvos prieštarauja Statutui. Taip pat Komisija pasiūlė, kad Direktorija praneštų kiekvienam užsieniečiui, tarnaujančiam Krašte, kad Direktorijos įsakymai dėl jų skyrimo iki gyvos galvos prieštarauja Statutui ir jie neturi galios. Maža to, Komisija nusprendė priminti Direktorijai, kad, vadovaujantis Statuto 31 straipsnio 3 dalimi, mokytojas negali tarnauti Krašte be Lietuvos vyriausybės sutikimo.

Nuomonė dėl Klaipėdos krašto administracinio teismo sprendimo⁷⁸⁵

Konsultantų komisija pateikė labai plačią nuomonę (ar nutarimą) dėl Klaipėdos krašto administracinio teismo. Dėl jo sudėties, teisinio statuso, sprendimų teisėtumo ir santykių su centrinės valdžios institucijomis politikams kilo klausimų, ypač po to, kai 1931 m. gruodžio 19 d. šis teismas panaikino rinkimų į Klaipėdos apskrities seimelį rezultatus. Taigi, 1932 m. rudenį Konsultantų komisija turėjo atsakyti į tris jai iškeltus klausimus: 1) ar Krašto administracinis teismas teisėtas ir ar jis priklauso teisminei autonominei valdžiai; 2) ar teisėtas Krašto administracinio teismo 1931 m. gruodžio 19 d. sprendimas; 3) ar į šį sprendimą gali reaguoti valstybės centrinės institucijos, jeigu jis neteisėtas. Atsakymus į šiuos klausimus parengė M. Römeris. Jie apžvelgiami.

⁷⁸⁵ Atsakymai į klausimus dėl Klaipėdos krašto administracinio teismo. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 163–175.

Klaipėdos krašto administracinis teismas buvo įsteigtas dar prieš pasirašant Krašto konvenciją. M. Römeris vadovavosi bendroju principu, kad Krašte veikė Konvencijai ir Lietuvos Valstybės Konstitucijai neprieštaraujantys teisės aktai. Tai reiškė, kad Santarvės valstybių atstovo D. J. Odry 1920 m. rugsėjo 21 d. priimtas paliepimas tebeturėjo teisinę galią, nes iki to laiko Krašte nebuvo priimtas joks teisės aktas dėl administracinio teismo. Taip pat neaptikta požymių, kad paliepimas prieštarautų Krašto konvencijai ar Konstitucijai. Toliau siekta atsakyti, ar apskritai autonominiame krašte veikiančio administracinio teismo jurisdikcija pateko į autonomijos ribas. Šiuo atveju teisininkas išskyrė dviejų šalių patirtis – Prancūzijos ir Vokietijos. Vokietijoje administracinis teismas buvo teisminės valdžios dalis, o Prancūzijoje iki XX amžiaus vidurio Valstybės Taryba buvo administracinės valdžios dalis. Taigi, M. Römerio nuomone, svarbu išsiaiškinti, ar Krašto administracinis teismas buvo teisminės, ar administracinės valdžios institucija, nes, pagal Statuto 5 straipsnio 11 punktą, teismų organizavimo sritis priklausė autonominei kompetencijai. O jeigu Teismas priklausytų autonominei administracijai, tada administracinio teismo jurisdikcija nepatektų į autonominę sritį, nes Statute administracinis teismas neminimas. Tai galėjo reikšti, kad Krašto administracinio teismo jurisdikcija priklausytų valstybės centrinei valdžiai, nes, vadovaujantis Statuto 7 straipsniu, dalykai, nepatenkantys į autonominių institucijų kompetencijos spektrą, priklauso Lietuvos Respublikos kompetentingoms institucijoms:

„<...> kadangi autonominė krašto kompetencija yra bendroji /statuto 7 str./, ji įeinanti į centro valdžios veikimo sritį, vadinasi – kad administracinį teismą Klaipėdos krašte turinti tvarkyti tiktai centro valdžia betarpiškai.“⁷⁸⁶

Tad M. Römeris turėjo nustatyti, kokiai autonominės valdžios šakai priklausė Krašto administracinis teismas. Autorius nurodė, kad sunku nustatyti šiuo atveju Konvencijos rengėjų tikslą. Teisininkas buvo linkęs manyti, kad Konvencijos rengėjai laikėsi vokiškosios teismų sistemos. Dėl to Konvencijoje Krašto administracinis teismas ir neminimas. Teisininko nuomone, jeigu Statuto autoriai būtų vadovavęsi prancūzų sistema, tai, norėdami šią funkciją pavesti autonomijai, turėjo tai įtvirtinti Statuto 5 straipsnyje, antraip ši funkcija būtų atitekusi valstybės centrinei valdžiai.

⁷⁸⁶ *Ibid.*, 166.

Tačiau M. Römeris ir tuo abejojo tvirtindamas, kad logiška autonomijos konstrukcija reikalauja, kad tiksli administracinių aktų teisėtumo teismo kontrolė būtų nustatoma autonominiu įstatymu. Šiuo atveju jis paminėjo Statutinio Teismo kompetenciją tvirtindamas:

„Tiktai viešojo suvereninė autonomijos ribų priežiūra, kaip priemonė prieš šių ribų peržengimą, o ne klausimai, ar autonominiai administraciniai aktai atitinka įstatymų imperatyvus, kurių dauguma taip pat yra pavedama autonominiam įstatymų leidimui, – tiktai ši viešojo priežiūra autonominių aktų kvalifikuoto teisėtumo arba „statutiningumo“ atžvilgiu, liečianti ne tiktai administracinius, bet visus autonominius aktus, loGINGAI turi būti ir yra išimtis iš autonominės kompetencijos / gubernatoriaus veto ir kitų jo valdomų sankcijų bei statutinio teismo sritys/.“⁷⁸⁷

Logiška būtų neišimti autonominių administracinių aktų teisėtumo kontrolės jurisdikcijos iš autonominių institucijų kompetencijos. Be to, M. Römeris buvo įsitikinęs, kad Statuto autoriai administracinio teismo atžvilgiu laikėsi vokiškosios teisminės sistemos, todėl tai, kad Statute neminimas administracinis teismas, nereiškia, kad jo jurisdikcija neturi būti pavedama autonominėms institucijoms, nes Statutas apskritai paveda autonominėms institucijoms organizuoti teismus. Taigi, atsakymas į pirmąjį klausimą buvo toks: vadovaujantis Statutu, autonominis administracinis teismas priklausė autonominei teismų sistemai, o šio teismo jurisdikcija pateko į autonomijos sritį. Tačiau tai taip pat reiškė, kad Krašto administraciniam teismui, kaip ir bet kuriam kitam autonominiam teismui, taikomi Statuto 22–24 straipsniai, kuriais jis turėjo būti sujungtas su Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriumi, t. y. su „suvereniniu organu“, „valstybės centru bendroje autonominių teismų viršūnėje“⁷⁸⁸.

Dėl administracinio teismo sudėties teisėtumo M. Römeris pabrėžė, kad Krašto administracinio teismo formavimas neatitinka Statuto 23 straipsnio, tačiau yra teisėtas, nes dabartinė administracinio teismo organizacija laikina, pagrįsta buvusios valdžios sprendimais⁷⁸⁹, ir veikia tol, kol

⁷⁸⁷ *Ibid.*, 168.

⁷⁸⁸ *Ibid.*, 169.

⁷⁸⁹ Pavyzdžiui, D. J. Odry įsakyme numatyta, kad tris Administracinio teismo („Valdžios teismo“) teisėjus skiria Valstybės Taryba. Žr.: Santarvės valstybių atstovo D. J. Odry 1920 m. rugsėjo 21 d. „Paliepimas apie pertaisymą vyriausiosios krašto valdžios“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920, Nr. 41.

Seimelis nepriims įstatymo, numatyto Statuto 22 straipsnyje, nustačiusiam, kad teismų organizacija pasiliks tol, kol dėl to nebus priimtas autonominis įstatymas. Taigi, nebebuvo Valstybės Tarybos, kuri veikė steigiant administracinį teismą ir skyrė teisėjus. Teisėjų skyrimo funkciją perėmė Seimelis. Teisininkas atkreipė dėmesį į tai, kad dažnai tvirtinama, jog Seimelis yra visiškai kitokios prigimties institucija negu Valstybės Taryba, todėl jis neturėjo perimti Tarybos funkcijų. M. Römeris sutiko su tokia nuomone tvirtindamas, kad Seimelis skiriasi nuo „prancūzų okupacijos metu“ įsteigtos Valstybės Tarybos, nes jis buvo tiesiog patariamasis valdžios organas, „parlamento embrionas“, o ne autonominis įstatymų leidėjas, turintis svarių Direktorijos kontrolės funkcijų. Bet galiausiai teisininkas padarė išvadą, kad Seimelis teisėtai perėmė Valstybės Tarybos funkciją skirti tris administracinio teismo teisėjus. Visa tai jis paaiškino ne tik remdamasis Statuto 22 straipsniu:

„<...> kai keičiama santvarka bei organai, o senos instancijos paliekamos laikinai veikti, pačiam įstatymui tiksliai jų nesuderinus su naująja santvarka, tai dažnai atsitinka, kad vietoje išnykusio organo <...> reikia ieškoti jam tolygaus arba bent kiek panašaus organo, su kuriuo būtų galima ši institucija ar kuri funkcija sujungti, nes nėra leistina paliktoji veikti institucija <...> Šitaip pav. Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, pasiremdamas imperatyviais analogijos nuostatais, atlieka kai kurias buv. rusų teksto funkcijas arba Aukščiausiojo baudžiamojo teismo funkcijas <...>, nors jis nėra <...> nė buv. senatas, nei Aukščiausiasis teismas ir jam šios funkcijos nėra įsakmiai pavestos.“⁷⁹⁰

Tad teisininkas pabrėžė, kad tik Seimelis ir galėjo perimti Valstybės Tarybos funkcijas, taip pat ir teisę skirti tris Krašto administracinio teismo teisėjus. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad kai kurie politikai tvirtino, jog ši funkcija turėjo atitekti Ūkio rūmams, kurie irgi yra patariamasis organas, analogiškas buvusiai Valstybės Tarybai, tačiau M. Römeris pabrėžė, kad Krašte nėra Ūkio rūmų, o ir jų patariamoji funkcija kur kas siauresnė nei Valstybės Tarybos, susijusi tik su viešaisiais ūkio klausimais.

Atsakydamas į antrą klausimą, susijusį su Krašto administracinio teismo 1931 m. gruodžio 19 d. sprendimo panaikinti rinkimų į Klaipėdos

⁷⁹⁰ Atsakymai į klausimus dėl Klaipėdos krašto administracinio teismo. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 170.

apskritis seimelį rezultatus teisėtumu, M. Römeris akcentavo, kad visiškai nesvarbu, ar Krašto administracinio teismo sprendimas teisėtas ar ne, klaidingas ar teisingas. Šis sprendimas priimtas kompetentingo teismo ir tik aukštesnės instancijos teismas gali nustatyti šio teismo sprendimo teisėtumą. Jeigu aukštesnės instancijos teismo nėra, tai niekas niekada ir negali panaikinti šio teismo sprendimo:

„Būdamas įsigalėjęs – jis yra vykdytinas, kad ir būtų galima surasti jame teisinių klaidų <...>. Formališkai – teisiškai – jisai pro veritatem habetur.“⁷⁹¹

Atsakydamas į trečią klausimą dėl to, ar į Krašto administracinio teismo sprendimą gali reaguoti valstybės centrinės institucijos, jeigu jis neteisėtas, teisininkas atkreipė dėmesį į tai, kad net ir centrinės valdžios atstovai negali panaikinti Krašto administracinio teismo sprendimo, kad ir koks neteisėtas, priešingas Respublikos Konstitucijai ar Statutui jis būtų. Įsiteisėjusį Teismo sprendimą dėl atitinkamo klausimo teisininkas prilygino teisės normai ir pabrėžė jo imperatyvumą tai konkrečiai situacijai ar klausimui:

„<...> jeigu Klaipėdos administracinio teismo sprendimas, kuris įsiteisėjęs, panaikino apskrities seimelio rinkimus, tai šie rinkimai yra teisiškai panaikinti ir daugiau apie tai netenka kalbėti. Jie yra panaikinti, nors sprendimas būtų buvęs klaidingas, ir nors iš tikrųjų naikinamieji rinkimai būtų buvę visiškai tvarkingai ir teisėtai atlikti ir tiktai teismas būtų apsirikęs beaiškindamas įstatymą. Vadinasi – išspręstajam klausimui teismo sprendimo galia yra griežta ir absoliutinė. Bet ne daugiau: už išspręstosios bylos ribų teismo sprendimas jokios galios neturi; teisiniai samprotavimai /įstatymų aiškinimas, sprendimų motyvai/, kuriais pagrįsta sprendimo rezoliucija, nesudaro jokio bendrojo arba autentiško teisės aiškinimo, jokio teisinės interpretacijos precedento, ir niekam nėra privalomi /imperatyviniai/. <...> Teismo sprendimas ateities ginčams imperatyvinės galios neturi – tai yra viena charakteringiausių ir tvirtai nustatytų teismo sprendimo esmės žymių, bent mūsų /Europos kontinento/ teisinėje civilizacijoje /Amerikoje – tiesa – šiuo atžvilgiu yra kiek

⁷⁹¹ *Ibid.*, 171.

*kitaip, bet mes amerikoniško gouvernement of judges neturime ir jo sekti negalime.*⁷⁹²

Buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad Krašto administracinio teismo sprendimas priimtas ne Lietuvos Respublikos vardu, o „įstatymo vardu“. M. Römeris pabrėžė, kad Krašto teismai privalo skelbti sprendimus Lietuvos Respublikos vardu, atsižvelgiant į Statuto 6 straipsnį. Vis dėlto šiuo atveju, teisininko nuomone, tai neturėjo lemiamos reikšmės, nes tuo metu visi Krašto teismų sprendimai buvo priimti ne Lietuvos Respublikos vardu, „tad sunku ir nepatogu būtų prikibti prie vieno sprendimo“⁷⁹³. Toks klausimas neturi būti svarstomas *ad hoc*.

Matyti, kad net planuota pritaikyti gubernatoriaus veto teisę Krašto administracinio teismo sprendimui. Tam planuota remtis Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo motyvais. M. Römeris nurodė, kad gubernatoriaus veto teisė, numatyta Statuto 16 straipsnyje, negali būti taikoma teismų sprendimams, Teisingumo Teismo sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje visiškai nesusijęs su teismų sprendimų kontrole, o išimtinai su autonominės administracijos veikimu ir šio veikimo teisėtumo priežiūros statutinėmis galimybėmis. Todėl klaidinga buvo daryti išvadas iš Teisingumo Teismo sprendimo dėl teismų sprendimų:

*„Hagos Tribunolo teisėjų posėdžiuose Klaipėdos byloje nuolat buvo pabrėžiama, kad jokios analogijos tarp teismų ir administracijos priežiūros Klaipėdoje nėra ir negali būti, nes autonominiai Klaipėdos teismai jungiami su valstybės valdžios centru visai kitokiais ryšiais, negu autonominė administracija ir autonominis įstatymų leidimas, būtent – jungiami per Vyriausiąjį Tribunolą, o ne per Gubernatorių, kuris autonomiškai teismo funkcijai yra visai svetimas organas, neturįs tai funkcijai jokios galios ir jokios intervencijos. Be to, išskyrus Sovietinę valdžios santvarką, su kuria Klaipėdos statutinė santvarka nieko bendra neturi, niekur administracijos organai neturi veto galios teismo sprendimams.“*⁷⁹⁴

M. Römeris projektavo ir kitą situaciją. Jis aiškino, kad jeigu net ir būtų galima vertinti Krašto administracinio teismo sprendimą kaip

⁷⁹² *Ibid.*, 173.

⁷⁹³ *Ibid.*

⁷⁹⁴ *Ibid.*, 174.

administracinį aktą, vis tiek nebūtų galima panaudoti gubernatoriaus veto teisės, nes ji naudojama tik autonominiams įstatymams, o ne administraciniams aktams. Statuto 16 straipsnyje nenumatyta veto teisė administraciniams aktams. Be to, pasak M. Römerio, veto teisė yra diskrecinis politinis aktas. O šiuo atveju kalbama apie teisminį veto, pagrįstą teisėtumo apsauga. Teisininkas pabrėžė, kad tokie klausimai, susiję su administracinių aktų teisėtumu, paprastai tvarkomi padedant administraciniams teismams, o jei tai susiję su atitikimu Statutui, – padedant Statutiniam Teismui. Dalyvavęs kaip teisėjas *ad hoc* Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, M. Römeris užtikrino, kad sprendimas šioje byloje nesuteikia pagrindo taikyti veto teisę administraciniams aktams arba administracinio teismo sprendimui⁷⁹⁵.

Nuomonė dėl valdininkų įgytų teisių pagal Statuto 28–30 straipsnius⁷⁹⁶

Konsultantų komisijai tekdavo pateikti nuomonę dėl Klaipėdos krašto statuto nuostatų aiškinimo. Statuto 28–30 straipsniuose įtvirtinta, kad Lietuvos vyriausybė pripažins tų valdininkų įgytas teises, kurie turės Krašto gyventojų statusą ir kurie tarnavo 1924 m. sausio 1 d. Valdininkams, tarnaujantiems Lietuvos administracijoje, bus taikomos tokios pačios teisės ir garantijos kaip ir kitose Lietuvos vietose tarnaujantiems valdininkams. Statuto 29 straipsnyje nustatyta, kad Krašto tarnyboje 1923 m. sausio 1 d. tarnaujančių valdininkų įgytos teisės bus pripažintos autonominių institucijų, ateityje Krašto valdininkai daugumoje atvejų turi būti kilę iš Krašto gyventojų. Statuto 30 straipsnyje reglamentuota, kad 28 ir 29 straipsniai netaikomi tiems valdininkams, kurie pasinaudojo teise pasirinkti Vokietijos pilietybę. Taigi, Komisijai reikėjo atsakyti, ką reiškia „įgytosios teisės“ ir kokie yra tų teisių apribojimai.

Atsakydama į pirmą klausimą Komisija pirmiausia akcentavo, kad sąvoka „įgytos teisės“ traktuojama nevienodai. Vienų tvirtinimu, „įgytos teisės“ reiškia valdininko teisinį statusą, paprastai reglamentuojamą valdininkų statutuose, kurie buvo išleisti Klaipėdos krašto konvencijos įsigaliojimu metu. Kitų nuomone, „įgytos teisės“ nereiškia visų teisių ir pareigų, įtvirtintų Konvencijos įsigaliojimo metu, o tik tų teisių principus, pavyzdžiui, kad nebus konkretaus valdininko užmokesčio, numatyto teisės aktuose, bet užmokestis numatytas. Trečių teigimu, „įgytos teisės“ reiškia ištarnautą

⁷⁹⁵ *Ibid.*, 175.

⁷⁹⁶ Dėl valdininkų įgytų teisių (Statuto 28, 29 ir 30 straipsniai). LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 156–161.

pensiją, algą. Komisija rėmėsi M. Hauriou knyga *Précis de droit administratif et de droit public général* ir padarė išvadą, kad valdininkų įgytosios teisės reiškia konkrečias teisės normas, įtvirtintas valdininkų teisinį statusą reglamentuojančiuose įstatymuose.

Komisija pastebėjo, kad Lietuvoje valdininkų teisinio statuso klausimai nesutvarkyti, yra „ginčo ir kontroversijų objektas“⁷⁹⁷. Remtasi Veimaro konstitucija, kurios 129 straipsnyje taip pat laiduotos valdininkams įgytos teisės. Atrodytų, kad Konstitucija užtikrina tų teisių pastovumą, nepakeičiamumą, tačiau praktiškai to užtikrinti neįmanoma, pavyzdžiui, užmo-kesčio dydis gali priklausyti nuo šalies ekonomikos ir pan. Komisijos nuomone, įgytos teisės reiškia visas teises, kurias turėjo valdininkai tuo metu, kai Klaipėdos krašto konvencija įsigaliojo.

Dėl įgytų teisių apribojimų Komisija pareiškė, kad įgytomis teisėmis valdininkai negalėjo pasinaudoti pradėję tarnybą vėliau. Be to, įgytomis teisėmis negalėjo naudotis ir Vokietijos pilietybę pasirinkę valdininkai. Komisija padarė išvadą, kad įgytomis teisėmis galėjo naudotis tie Vokietijos pilietybės nepasirinkę autonominių institucijų valdininkai, kuriems jos buvo pripažintos 1923 m. sausio 1 d., o vėliau priimti negalės naudotis tomis teisėmis. Taip pat įgytomis teisėmis galėjo naudotis tie valstybės centrinių institucijų valdininkai, Krašto gyventojai, kurie 1924 m. sausio 1 d. tarnavo tose institucijose. Visi kiti valdininkai negalėjo naudotis Konvencijos nuostatomis laiduotomis įgytomis teisėmis.

Toliau nuomonėje siekta atsakyti, ar Statuto 29 straipsnyje reglamentuojamos įgytos teisės garantuojamos ir užsieniečiams. Atsakant į šį klausimą atsižvelgta į Statuto 30 straipsnio nuostatą. Joje draudžiamos įgytos teisės asmenims, pasirinkusiems Vokietijos pilietybę. Nuomonė baigiama tokiu teiginiu: jei autonominės institucijos pripažins įgytas teises užsieniečiams, jie pažeis Statuto nuostatas.

Nutarimas dėl sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje paskelbimo leidinyje *Klaipėdos krašto valdžios žinios*⁷⁹⁸

Aptariamas vienas iš Konsultantų komisijos nutarimų, kadangi šis konfidencialus darinys teikdavo ne tik nuomones, bet priimdavo ir nutarimus.

⁷⁹⁷ *Ibid.*, 157.

⁷⁹⁸ Konsultantų komisijos nutarimas dėl Tarptautinio Hagos sprendimo paskelbimo Klaipėdos krašto valdžios žiniose. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 137–138.

Antai 1932 m. spalį Komisija priėmė nutarimą dėl Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje paskelbimo leidinyje *Klaipėdos krašto valdžios žinios*. Atsakydama į tokį klausimą Komisija neišvengiamai aptarė svarbius teisinius klausimus. Ji aiškino Teismo sprendimo statusą. Nustatė, kad sprendimas įgijo galią tada, kai jis buvo paskelbtas („perskaitytas“) teismo posėdžio metu ir pasirašytas bylos nagrinėjimui pirmininkavusiam asmeniui ir sekretoriui. Komisijos nuomone, į Teismo sprendimą galima žiūrėti dvejopai – iš valstybės vidaus ir tarptautinės teisės. Teismo sprendimas Lietuvai turi juridinės reikšmės tik tarptautinės teisės kontekste, nes juo baigiamas tarptautinis ginčas tarp Lietuvos ir valstybių signatarių. Pasak Komisijos, valstybės vidaus teisei šis sprendimas neturi teisės akto statuso, kuris keistų ar sukurtų naujus teisinius santykius. Taip yra todėl, kad Teismo sprendimo tezės svarbios tik konkrečios bylos sprendimui pagrįsti, atsižvelgiant į konkrečią situaciją. Komisija pabrėžė, kad Teismo pirmesni sprendimai net ir panašiais atvejais jo nesaisto. Todėl buvo padaryta išvada, kad Teismo sprendimas Lietuvai ateityje teturės netiesioginės reikšmės. Tačiau nutarime pabrėžta, kad Teismo sprendimas privalomas bylos šalims:

„Jis teismo išspręstais konkrečiais atsitikimais yra jiems privaloma norma. Ta norma jie gali vaduotis visais kitais atsitikimais, žinia, kiek tie atsitikimai bus panašūs į teismo spręstuosius atsitikimus. <...> galim manyti, kad ateityje ir pats teismas paliks tokios pat nuomonės panašiais klausimais ir taip pat išspręs jam pavestas panašias bylas.“⁷⁹⁹

Nutarime pabrėžta, kad Teismo sprendimu pabaigtas ginčas, kurio šalimis buvo Klaipėdos kraštas, kuris pačioje byloje tegalėjo būti paprastas stebėtojas ir Teismo sprendimas ne jam tiesiogiai taikomas. Todėl net jeigu Lietuvos vyriausybė imtųsi veiksmų Krašte, remdamasi Teismo sprendimu, tie veiksmai būtų laikomi vienašališkais. Galiausiai Komisija pabaigė savo nutarimą tokiais teiginiais: atsižvelgiant į tai, kad Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje įsigaliojo jį paskelbus, taip pat į tai, kad Teismo sprendimas nekeičia teisinių santykių tarp centrinės valdžios ir autonominių institucijų, santykių tarp šių institucijų ir piliečių, taip pat tarp pačių piliečių, centrinės valdžios institucijoms nereikia priimti jokių teisės aktų šio Teismo sprendimui

⁷⁹⁹ *Ibid.*, 137–138.

vykdyti ir nėra teisinio pagrindo Teismo sprendimą skelbti leidiniuose *Vyriausybės žinios* ir *Klaipėdos krašto valdžios žinios*⁸⁰⁰.

Nutarimas dėl kompetencijos konfliktų tarp nacionalinių ir autonominių teismų⁸⁰¹

Konsultantų komisijai reikėjo priimti sprendimą dėl bylų, iškeltų ir išnagrinėtų autonominiuose civiliniuose teismuose, prieš Lietuvos valstybę. Vieną bylų rūši sudarė ginčai tarp valdininko ir valstybės, kitą – bylos, kuriose atsakovas buvo Lietuvos geležinkelių valdyba, reikalaujant žalos, sukeltos dėl nelaimingo atsitikimo, atlyginimo. Lietuvos valstybė kaip atsakovė ginče rėmėsi tokiais argumentais: ginčas tarp valdininko ir valstybės kilęs iš viešosios tarnybos, tvarkomos ne autonominiais įstatymais, o nacionaliniais, teismams priklauso nagrinėti ginčus dėl asmenų civilinių subjektinių teisių, o viešosios tarnybos santykiai nepatenka į civilinės teisės normomis reglamentuojamus santykius, todėl ginčai, kilę iš tarnybinių santykių, negali būti nagrinėjami bendrosios kompetencijos teisme, tokius ginčus turi nagrinėti valstybinio administravimo subjektai. Autonominiai civiliniai teismai nurodė priešingai. Jie nurodė, kad yra kompetentingi nagrinėti tarnybines bylas, nes, pagal Krašte veikusių įstatymus, valdininkų ginčai su valstybe dėl jų užmokesčio priklauso civilines bylas nagrinėjančių teismų jurisdikcijai, be to, jie rėmėsi autonominio statuto 28–30 straipsniais tvirtindami, kad valdininkams garantuojamos jų įgytos teisės, apimančios jų procesinę teisę dėl santykių su valstybe dėl jų užmokesčio civilines bylas nagrinėjančiame teisme.

Konsultantų komisija savo nutarime pabrėžė, kad kilo kompetencijos konfliktas tarp autonominio teismo ir valstybės centrinės administracijos. Valstybės centrinė administracija pareiškė išimtinę teisę dėl bylos neteisminimo, sau palikdama bylos nagrinėjimą. O tai buvo tolygu konfliktui.

Komisijos nuomone, teisinėje valstybėje, kilus kompetencijos konfliktui tarp teisminės ir administracinės institucijos, turi būti numatyta atitinkama institucija, nagrinėjanti tokio pobūdžio ginčus. Tačiau komisija pripažino, kad nei autonominiai įstatymai, nei Klaipėdos krašto statutas, nei nacionaliniai įstatymai tokios institucijos nenumatė. Komisija pabrėžė,

⁸⁰⁰ *Ibid.*

⁸⁰¹ Konsultantų komisijos 1933 m. kovo 20 d. nutarimas Klaipėdos krašto teismų ir Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos skyriaus sprendimų vykdymo klausimu. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 145–149.

kad tokia spraga teisinėje valstybėje turi būti pašalinta, nes ji sukelia anarchiją santykiuose tarp valstybės ir autonominių institucijų. Maža to, tokios institucijos nebuvimas prieštarauja ir Statutui, pavedusiam Kraštą Lietuvos suverenumui. Komisija griežtai nurodė, kad tokios spragos buvimas apnuogina pačios valstybės apsileidimą, demonstruojantį pareigos „aprūpinti šį suverenumą teisinės tvarkos institucijomis“⁸⁰² pažeidimą. Tačiau Komisijos nariams teko pripažinti, kad spraga egzistuoja ir „reikia su ja skaitytis“⁸⁰³. Jie konstatavo, kad tokios spragos buvimas nereiškia, kad autonominiai teismai visais atvejais turi pasisavinti bet kokią ginčą, kuris, remiantis nacionaliniais įstatymais, turi būti nagrinėjamas centrinės administracinės institucijos. Tokia spraga negali priversti šią nacionalinę instituciją paklusti autonominio teismo aktui, nes ji negali išsižadėti savo kompetencijos dėl autonominio teismo jurisdikcijos. Tačiau šiuo atveju nacionalinė institucija, atstovaujanti valstybei byloje, tepareiškė, kad autonominiam teismui ši byla neteisinga ir tokio savo pareiškimo neperkėlė į aukštesnės instancijos teismą. O ji galėjo tai padaryti, t. y. pereiti per visas autonominių teismų instancijas iki Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus. Jeigu bent vienas iš šių teismų būtų patenkinęs nacionalinės administracinės institucijos ekscepciją, tai konflikto būtų išvengta ir byla būtų atsidūrusi nacionalinėje administracinėje institucijoje. Tačiau centrinė institucija to nepadarė, o tai, pasak Komisijos, turėjo reikšti, kad nacionalinė institucija atsisako savo pretenzijų ir priima teismo nutartį dėl bylos priklausomybės. Tačiau tokiu atveju nacionalinė institucija turėjo paklusti teismo sprendimui iš esmės ir nebegalėjo atsisakyti šio sprendimo vykdyti:

„Bet jeigu teismo sprendimą, kaip tariamai nekompetentingą, valstybė atsisako įvykdyti, rasdama kad tai įeina į jos administracijos kompetenciją, tačiau pati ir nemano to administracijos tvarka išspręsti <...>, pasitenkindama teismo sprendimo ignoravimu, – tai ji elgiasi neteisėtai ir besinaudodama tiesiogine fizine vykdomosios valstybės valdžios galia, prieš kurią teismas yra bejėgis, pati daro teisinę netvarką, griaua teismo autoritetą ir veikia anarchistiškai, kas teisinėje valstybėje yra visiškai neleistina.“⁸⁰⁴

⁸⁰² *Ibid.*, 146.

⁸⁰³ *Ibid.*

⁸⁰⁴ *Ibid.*, 147.

Taigi, Komisija nutarime konstatavo, kad autonominio teismo sprendimai pirmos rūšies bylose turi būti įvykdyti, o ne ignoruojami pačiai nacionalinės administracijos institucijai nesiimant jokių teisėtų veiksmų⁸⁰⁵.

Dėl antros rūšies bylų Komisija pažymėjo, kad ir šias bylas nagrinėjant autonominiuose teismuose Lietuvos geležinkelių valdyba kaip atsakovas pareiškė ekscepciją dėl Klaipėdos krašto teismų kompetencijos nagrinėti tokio pobūdžio bylas. Autonominis teismas ekscepciją atmetė ir bylą išnagrinėjo iš esmės. Tad valstybės centrinei valdžiai kilo klausimas, ar valstybė turi vykdyti autonominio teismo sprendimą ir atlyginti priteistą žalą ieškovui. Komisija konstatavo, kad šiuo atveju nėra kompetencijos konflikto tarp autonominio teismo ir centrinės administracijos subjekto, o ir ši neneigė, kad ginčas teismingas teismui, nagrinėjančiam civilines bylas. Šiuo atveju kilo klausimas dėl to, kad byla turėjo būti nagrinėjama ne autonominiame, o nacionaliniame teisme, konkrečiau – Kauno teisme, nes Lietuvos geležinkelių valdybos būstinė buvo Kaune. Be to, tokią ekscepciją Lietuvos geležinkelių valdyba padarė ne kaip valdžios atstovas, o kaip civilinės bylos šalis. Šiuo atveju nebuvo ir jokio konflikto tarp autonominio ir nacionalinio teismo, nes teismas Kaune net neturėjo galimybės šiuo klausimu ką nors konstatuoti. Tiesiog viena iš šalių pareiškė, kad teismas nekompetentingas nagrinėti bylą, savo ruožtu teismas atmetė tokią šalies ekscepciją, bet tokia teismo nutartis nebuvo skundžiama ir joks aukštesnės instancijos teismas savo sprendimu nepalaikė Lietuvos geležinkelių valdybos ekscepcijos. O tai reiškė, pasak Komisijos, kad valstybė negali nevykdyti autonominio teismo sprendimo:

„<...> vyriausiąją Klaipėdos autonominių teismų atžvilgiu instanciją sudaro Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos skyrius; vadinasi – jei šis Klaipėdos skyrius nėra patenkinęs Valstybės nušalinimo ir byla tapo užbaigta Klaipėdos teismų iš esmės sprendimu – Valstybė priešintis šio sprendimo vykdymui negali – ji turi jį įvykdyti.“⁸⁰⁶

Antraip ji nusižengtų „civilinio teismo santvarkai ir teisėtumui“⁸⁰⁷. Komisija dar parašė keletą svarbių dalykų, kurių negalima nepacituoti:

⁸⁰⁵ *Ibid.*

⁸⁰⁶ *Ibid.*, 148.

⁸⁰⁷ *Ibid.*

„Kai civilinis teismas atmetė nekompetentingumo nušalinimą <...> yra šioje byloje imperatyvinis ir teisiškai „pro veritate habetus, kaip „res judicata“, prieš kurią teisinio ginčo šioje byloje jau nebėra. Juo labiau Valstybė turi nušalinimo atmetimui pasiduoti tada, kada ji su savo nušalinimu neišėjo visų teismo funkcijų. Jokia Valstybės Kontrolės operacija negali Valstybės organų ir jo išdo paliuosuoti nuo teisinės pareigos įvykdyti tai, kas šiomis aplinkybėmis iš Valstybės išdo priteista.“⁸⁰⁸

Taigi, ir šiuo atveju Komisija padarė išvadą, kad autonominio teismo sprendimai turi būti įvykdyti.

Teigtina, kad šį Komisijos nutarimą ministrui pirmininkui pateikė Ministrų kabineto reikalų vedėjas, o paties nutarimo motyvai buvo surašyti M. Römerio⁸⁰⁹. Motyvus buvo pateikęs ir T. Petkevičius, bet jis iš esmės sutiko su M. Römerio išdėstytais motyvais pabrėždamas, kad kai nėra įsteigto kompetencijos konfliktams nagrinėti darinio, tai konfliktus tarp centrinių administracinių ir autonominių teisminių institucijų turi spręsti pats teismas⁸¹⁰.

Nutarimas dėl Klaipėdos krašto mokyklų priežiūros⁸¹¹

Konsultantų komisijai teko pasisakyti ir dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisės prižiūrėti autonominių mokyklų veiklą. Komisija pirmiausia pasirėmė Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Statuto aiškinimo byloje, kuriame buvo nurodyta, kad Krašto gubernatorius turi teisę stebėti autonominius vykdomosios valdžios veiksmus, kad įsitikintų tuo, jog tiek veiksmai neviršija autonominės kompetencijos ribų, neprieštarauja Statuto 6 straipsnyje įtvirtintai nuostatai, kad autonominės institucijos vykdydys savo funkcijas prisitaikydamos prie Lietuvos Valstybės Konstitucijos principų. Toliau Komisija atsižvelgė į Statuto 25 straipsnį, įtvirtinusį, kad viešųjų mokyklų programa Krašte neturi būti „žemesnė“ už programas kitose Lietuvos teritorijos dalyse. Tai reiškė, kad autonominės institucijos įpareigosotos sudaryti mokyklose kaip tik tokias mokymosi programas. Toks įpareigojimas reiškia, kad centrinei valdžiai suteikiama teisė prižiūrėti, ar mokymosi programos sudarytos taip, kaip to reikalauja Statutas.

⁸⁰⁸ *Ibid.*

⁸⁰⁹ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 87.

⁸¹⁰ *Ibid.*, 88.

⁸¹¹ Konsultantų komisijos 1933 m. gegužės 7 d. nutarimas Klaipėdos krašto mokyklų priežiūros klausimu. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 121.

Komisijos nuomone, Statuto 25 straipsnio vykdymo priežiūra priklauso tik gubernatoriui. Maža to, Komisija pažymėjo, kad priežiūra turi būti veiksminga, t. y. gubernatorius gali imtis visų priemonių, kad įsitikintų, ar Statuto 25 straipsnio nuostata nepažeidžiama. Komisija įvardijo priemones: gubernatoriaus teisė reikalauti iš Direktorijos informacijos apie mokymosi programas, gubernatoriaus ar jo įgaliotų atstovų lankymasis mokyklose, teisė reikalauti, kad rasti trūkumai Krašto direktorijos būtų pašalinti (taip pat žr. monografijos I dalies 4.11 poskyrį).

Nutarimas dėl valstybinio turto Klaipėdos krašte (Klaipėdos krašto konvencijos 5 straipsnio 1 dalies interpretacija)⁸¹²

Teko Konsultantų komisijai aiškinti ir Klaipėdos krašto konvencijos nuostatas. Antai Komisija aiškino Konvencijos 5 straipsnio 1 dalį, kurioje įtvirtinta, kad turtas Krašte, kuris 1920 m. sausio 10 d. priklausė Vokietijos imperijai arba kuriai kitai Vokietijos žemei, perduodamas Lietuvos Respublikai. Pirmiausia Komisija pabrėžė, kad nėra skirtumo tarp turto, skirto viešosios tarnybos reikalams, ir turto, skirto pelnui gauti. Turtą, išskyrus paštą, telegrafą, telefonus, muitinių pastatus, uostą ir jo įrenginius, Lietuvos vyriausybė, pagal to paties Konvencijos straipsnio 2 dalį, turėjo perduoti autonominiams institucijoms. Komisija išaiškino, kad teisės į įgytą Santarvės valstybių turtą muitų ir pašto srityje, joms administruojant Kraštą, taip pat pereina Lietuvos Respublikai.

Aiškinamieji raštai

Konsultantų komisija ne tik rengė įstatymų projektus, bet ir aiškinamuosius raštus⁸¹³. Antai 1933 m. kovą Komisija pateikė aiškinamąjį raštą Svetimšaliams tarnybon priimti ir juos tarnyboje laikyti įstatymo projektui⁸¹⁴. Tokio įstatymo reikalingumas argumentuotas tuo, kad Klaipėdos krašto statute nebuvo jokių nuostatų dėl sąlygų suteikti leidimus užsieniečiams dirbti Krašto tarnyboje, kad dėl tokio teisinio reguliavimo trūkumo susidarė

⁸¹² Konsultantų komisijos 1933 m. kovo 26 d. nutarimas valstybinio turto Klaipėdos krašte klausimu. *Ibid.*, 136–138.

⁸¹³ Atskirai žiūrėti aiškinamuosius raštus Statutinio Teismo įstatymo projektui ir kitiems su autonomijos valstybinės priežiūros priemonėmis susijusius įstatymus. Žr. monografijos III dalies 2–4 skyrius.

⁸¹⁴ 1933 m. kovo 26 d. paaiškinamasis raštas „Svetimšaliams tarnybon priimti ir juos tarnyboje laikyti įstatymo“ projektui. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 289–292.

„nenormalinė padėtis“⁸¹⁵. Klausimas labiausiai buvo susijęs su mokytojais užsieniečiais. Siekta sukurti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį, vadovaujantis Statuto 31 straipsniu, be Lietuvos vyriausybės sutikimo, Krašte negalėtų dirbti užsieniečiai, dėl kurių elgesio kyla grėsmė Lietuvos interesams. Taigi, norėta sukurti teisinį pagrindą ne tik suteikti leidimus, bet ir juos anuluoti, suteikti leidimus laikinai, reikalauti, kad asmuo iš tarnybos būtų atleistas ir pan. Rašte teigiama, kad toks teisinis reguliavimas leis Vyriausybei iš naujo apsvarstyti užsieniečių skyrimą į Krašto tarnybą. Tai leistų išvengti situacijų, kai, priešingai nei tai numatyta Statute, iki gyvos galvos paskirtas tarnautojas keltų grėsmę valstybės interesui. Rašte pabrėžta, kad tokio įstatymo reikia ir Berlyno protokolui įgyvendinti, nes Lietuvos vyriausybė įsipareigojo nustatyti teisinį reguliavimą dėl pilietybės klausimo užsieniečių, tarnaujančių Krašte, atžvilgiu. Tačiau, pasak Komisijos, protokole nenustatyta, koks tas teisinis reguliavimas turi būti, nors Vokietijos vyriausybė 1933 m. birželio 23 d. notoje Lietuvos užsienio reikalų ministerijai nurodė, kad Lietuvos vyriausybė, pasirašydama Berlyno protokolą, įsipareigojo užsieniečiams tarnautojams suteikti pilietybę. Komisijos nariai rėmėsi tarptautinių sutarčių aiškinimo principais Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje nurodydami, kad kiekviena valstybės suverenumą varžanti tarptautinės sutarties nuostata, kilus dvejonei, turi būti aiškinama „restriktyviškai <...> ir kiekvienas suverenumo suvaržymas turi būti įsakmiai pareikštas“⁸¹⁶. Todėl, pasak Komisijos, Berlyno protokole turėjo būti nustatyta, kaip turi būti reglamentuotas Krašto tarnyboje tarnaujančių užsieniečių pilietybės klausimas, o kadangi tai nebuvo padaryta, vadinasi, šį teisinio klausimo reguliavimą nagrinėja pati Lietuvos valstybė.

Statutinio Teismo įstatymo aiškinamuosius raštus žr. monografijos III dalies 2–4 skyriuje.

Iš išsaugotų dokumentų archyvuose spręstina, kad iš viso Konsultantų komisija nuo 1932 m. spalio 18 d. posėdžiavo per šimtą kartų. Paskutinio posėdžio protokolas datuojamas 1938 m. lapkričio 12 d. (jeigu teisingai įskaityta ranka rašyta data)⁸¹⁷.

⁸¹⁵ *Ibid.*, 289.

⁸¹⁶ *Ibid.*, 292.

⁸¹⁷ Konsultantų komisijos posėdžių nutarimai 1932–1938. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1042, l. 1–4.

III. STATUTINIS TEISMAS TEISĖS AKTUOSE IR PROJEKTUOSE

*„Nėra abejonės, kad teisinis reagavimas prieš
neteisėtus vietinių organų aktus, laužančius
Statutą ir griaušančius konvencinę autonomiškai –
valstybinės lygsvaros struktūrą, turi būti
laikomas esąs valstybinio suverenumo funkcijos kelias.
Greta Gubernatoriaus veto teisės, kuri
taip pat turi aiškaus teismo pobūdžio <...>,
Statutinio Teismo funkcija sudaro tipingą
normalų šios kategorijos suverenumo
apsaugos aktų kelią.“⁸¹⁸*

M. Römeris (1936)

Įvertinus išlikusius dokumentus teigtina, kad nuo 1930 m. birželio iki 1934 m. kovo buvo parengta per dvidešimt įstatymų projektų, susijusių su Statutiniu Teismu ir apskritai su autonominės ir centrinės valdžios institucijų konfliktų sprendimo tvarka pagal Klaipėdos krašto statutą. Statutinio Teismo įstatymo projektas rastas ir datuotas 1935 m., bet jo turinys iš esmės atitinka 1933 m. liepos 13 d. Statutinio Teismo įstatymo projektą⁸¹⁹. Šie projektai glaudžiai susiję su autonomijos teisėtumo valstybinės priežiūros instrumentų paieška. 1936 m. parengta per dvidešimt Lietuvos Konstitucijos projektų variantų, kuriuose buvo planuojama reglamentuoti Statutinio Teismo kompetenciją ir statusą (žr. monografijos priedą

⁸¹⁸ Roemeris, *supra note*, 116: 2.

⁸¹⁹ Statutinio Teismo įstatymo projektas (1935 m.), pasirašytas Valstybės Tarybos pirmininko S. Šilingo su pataisomis. LMAVB RS, f. 12-3275.

„Dokumentai“). Šiame monografijos skyriuje aptariamos minėtų projektų nuostatos ir 1935 m. kovo 13 d. paskelbtas Statutinio Teismo įstatymas.

1. Statutinis Teismas įstatymų projektuose

Iš pradžių nebuvo planuota rengti atskiro Statutinio Teismo įstatymo. Planuota rengti autonomijos vykdymą užtikrinantį teisinį reguliavimą, kuriame kartu būtų reglamentuojama Statutinio Teismo kompetencija, struktūra, teisinis statusas, kai kurios teisenos taisyklės. Netrukus apsispręsta rengti įstatymų paketą, apėmusį ne tik Statutinio Teismo įstatymą, bet ir įstatymą, reglamentavusį kitas autonominių institucijų veiklos teisėtumo valstybinės priežiūros priemones. Tokią tendenciją nulėmė T. Petkevičiaus parengti ir 1930 m. birželį pateikti Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymo ir Statutinio Teismo įstatymo projektai.

Iš pradžių nebuvo apsispręsta, ar naujasis teisinis reguliavimas turėjo būti skirtas tik Klaipėdos kraštui ar apskritai autonominėms sritims, nors tuo metu Lietuvoje autonominė teritorija buvo viena – Klaipėdos kraštas. Tačiau 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje nebuvo išskirtas Klaipėdos kraštas. Neilgtrukus apsispręsta rengti įstatymų paketą, susijusį tik su Klaipėdos krašto klausimais. Manytina, tai taip pat buvo nulemta T. Petkevičiaus pateiktų įstatymų projektų nuostatų.

Įstatymų pavadinimai skyrėsi: Autonomijos garantijų įstatymas, Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymas, Įstatymas dėl atskirų Lietuvos kraštų autonomiško tvarkymosi, Lietuvos Respublikos autonominio krašto statuto vykdymo įstatymas, Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymas, Klaipėdos krašto statuto vykdymui įstatymas, Klaipėdos krašto statuto vykdyti prižiūrėti įstatymas, Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymas, Klaipėdos krašto statuto vykdymo garantijų įstatymas, Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymas, Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietinių organų veikimui žiūrėti įstatymas. Paraleliai su šiais įstatymais rengiamas ir Statutinio Teismo įstatymas. Tik keturiuose projektuose nuo 1930 m. birželio iki 1933 m. liepos parengtas vienas įstatymas, įtraukęs ir nuostatas dėl Statutinio Teismo: tai – 1930 m. M. Römerio parengtas Autonomijos garantijų įstatymo, A. Kriščiukaičio Lietuvos Respublikos autonominio krašto statuto vykdymo įstatymo projektai ir 1932 m. vasarį ir kovą parengti Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo ir Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros

ir garantijų įstatymo projektai. Nuo 1933 m. apsispręsta apsiriboti tik Statutinio Teismo įstatymo projektu, neberengiant įstatymo, numačiusio kitas autonomijos teisėtumo valstybinės priežiūros priemones. Manytina, kad taip atsitiko dėl ir taip Statutinio Teismo idėjos keliamo didelio šurmulio tarptautinėje arenoje (žr. monografijos V dalies 10 skyrių), o gal buvo pagalvota apie tai, kad kai kurios Klaipėdos krašto statuto vykdymui priežiūros ar Gubernatoriaus teisių įstatymų projektų nuostatos dubliuoja Statuto normas. Taigi, 1933 ir 1934 m. buvo rengiami tik Statutinio Teismo įstatymo projektai.

Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros ir Statutinio Teismo įstatymų projektų rengimas ir analizė neatsiejami, nes pirmajame nustatytos autonominių institucijų veiklos teisėtumo valstybinės priežiūros priemonės, dėl kurių numatyta kreiptis į Statutinį Teismą. Atitinkamai antrajame konkretizuota Teismo kompetencija, teisinis statusas, struktūra, kai kurios teisenos taisyklės.

Paraleliai šiems projektams buvo rengiami ir kitų įstatymų projektai, pavyzdžiui, Klaipėdos krašto administracijos teismo sprendimams skūsti įstatymo⁸²⁰, Oficialinių kalbų Klaipėdos krašte įstatymo⁸²¹, Teismų kompetencijos konfliktams spręsti įstatymo⁸²² ir kiti. Šioje dalyje apžvelgiami įstatymų projektai, tiesiogiai susiję su Statutiniu Teismu.

Pirmieji keturi projektai

Pirmieji įstatymų projektai pasirodė 1930 m. birželį. Juos parengė Valsybės Tarybos Klaipėdos komisijos pakomisės nariai M. Römeris, K. Žal-kauskas, T. Petkevičius ir A. Kriščiukaitis.

M. Römerio Autonomijos garantijų įstatymo projektą⁸²³ sudarė 10 straipsnių. Įstatymas grindžiamas 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 straipsniu, įtvirtinusi, kad atskiri Lietuvos kraštai gali įgyti teisę autonomiškai tvarkytis, ir kad tai turi būti nustatyta įstatymu tvirtinamu statutu. Antroje straipsnio dalyje nurodyta, kad autonominiai įstatymų leidžiamieji organai negali priimti įstatymų, susijusių su visos Lietuvos ar kitų jos

⁸²⁰ Klaipėdos krašto administracijos teismo sprendimams skūsti įstatymo projektas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1193, l. 1–8.

⁸²¹ Oficialinių kalbų Klaipėdos krašte įstatymo projektas. *Ibid.*, 19–20.

⁸²² Teismų kompetencijos konfliktams spręsti įstatymo projektas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 214.

⁸²³ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 100–102.

kraštų reikalais ir kurie prieštarautų jos įstatymams. Teisininkas projekte nurodė, kad šios normoms įgyvendinti skelbiamas Autonomijos garantijų įstatymas. Projekto 1 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas pasitelkęs ginkluotą jėgą galėjo priversti autonominius organus vykdyti Konstitucijos ir statuto normomis nustatytas pareigas, be to, numatyta, kad tas pareigas galėjo vykdyti valstybės vadovo paskirti organai. Visi kiti straipsniai susiję su Statutiniu Teismu. Projekto 2 straipsnyje nustatyta, kad nacionalinis įstatymų leidėjas gali priimti laikinąjį įstatymą, kuriuo užpildoma spraga tada, kai Statutinis Teismas panaikina autonominį įstatymą arba gubernatoriaus pareiškia veto ir atsiranda įstatyminė spraga, trukdanti nacionalinei viešajai tvarkai ir saugumui arba ardanti autonominės teritorijos teisinę tvarką. Tokiu atveju laikinieji įstatymams nebereikia gubernatoriaus parašo ir jie galioja tol, kol autonominio krašto įstatymų leidėjas neišleidžia teisėto įstatymo toje srityje. Projekto 5 straipsnyje nurodyta, kad Statutinis Teismas steigiamas Vyriausiajame Tribunole, o jo sudėtis keičiama kas trejus metus. Numatyta, kad Statutinio Teismo teisėjai turėjo būti Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, du Tribunolo bendrojo susirinkimo renkami teisėjai, du teisėjai, renkami iš autonominės teritorijos teismų teisėjų. Projekte nustatyta ir Teismo kompetencija. Jis turėjo nagrinėti autonominių ir laikinųjų nacionalinių įstatymų atitikties statutui ir konstitucijai. Per šešis mėnesius kreiptis į Teismą galėjo autonominė įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios, aukščiausios instancijos Krašto teismas. Teismas pripažintą neteisėtą aktą turėjo panaikinti. Per trejus metus Respublikos Prezidentas, Seimas ir Vyriausiasis Tribunolas taip pat galėjo kreiptis į Teismą dėl kiekvieno autonominio įstatymo atitikimo statutui ir konstitucijai.

T. Petkevičiaus projektas⁸²⁴ sudarytas iš dviejų įstatymų – Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymo ir Statutinio Teismo įstatymo. Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymo projektas sudarytas iš šešių straipsnių. Jame numatytas Krašto gubernatoriaus priežiūros tikslas – kad būtų vykdomos Lietuvos Valstybės Konstitucijoje ir Krašto statute nustatytos autonominių institucijų pareigos. Jeigu gubernatoriaus pastebi, kad šios pareigos nevykdomos, nurodo Direktorijai per nustatytą terminą įvykdyti pareigą. Neįvykdytas nurodymas leidžia priimti nacionalinio lygmens įstatymą. Jei autonominės institucijos pareigūnas nevykdo nacionalinio įstatymo nuostatų, jis gali būti atleistas iš pareigų Respublikos Prezidento įsakymu, o į jo vietą paskirtas kitas asmuo. T. Petkevičius numatė

⁸²⁴ *Ibid.*, 103–107.

ir ginkluotų pajėgų panaudojimą. Projekto paskutiniame straipsnyje įtvirtinta, kad autonominė Direktorija ir Seimelis galės skusti panaudotas jų atžvilgiu nurodytas priemonės – nacionalinių įstatymą, prievartos priemonės – Statutiniam Teismui.

Statutinio Teismo įstatymo projekte numatyti 15 straipsnių. Remiantis teisininko pateiktu projektu Statutinį Teismą turėjo sudaryti trys teisėjai: vieną turėjo išrinkti Vyriausiojo Tribunolo bendrasis susirinkimas, o kitus du paskirti Respublikos Prezidentas. Pastarieji turėjo būti atrinkti iš trijų Ministrų kabineto pasiūlytų kandidatų ir iš trijų Krašto direktorijos nurodytų kandidatų. Atitinkamai turėjo būti paskirti ir trys pavaduotojai. Teisėjai ir pavaduotojai turėjo būti skiriami penkeriems metams. Teismo pirmininką ir vicepirmininką turėjo skirti Respublikos Prezidentas. Statutinis Teismas, kaip ir M. Rōmerio projekte, turėjo būti vienas iš Vyriausiojo Tribunolo skyrių. T. Petkevičius detalizavo Statutinio Teismo kompetenciją. Jis turėjo spręsti dėl nacionalinių įstatymų, administracinių aktų atitikimo Krašto statuto nuostatoms, jeigu jais nustatomos autonominių organų kompetencijos, dėl autonominių institucijų pareigų įvykdymo ir pan. Į Teismą turėjo teisę kreiptis autonominiai Seimelis, Direktorija, Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius ir atitinkamais atvejais gubernatorius ar jo pavaduotojas. Projekte nurodyti reikalavimai teikiant skundą Teismui. Terminas teikti skundą turėjo būti metai nuo skundžiamo sprendimo priėmimo. Neteisėtu Pripažintas įstatymas turėjo nustoti galiojės, o administracinis aktas panaikintas. Įstatyme pabrėžta, kad Teismo sprendimai galutiniai, o tie sprendimai, dėl kurių įstatymas turėjo nustoti galiojės, turėjo būti skelbiami leidinyje *Vyriausybės žinios*. T. Petkevičiaus pateiktu dviejų įstatymų projektų paketu (jo struktūra – du įstatymai) ir kai kuriomis tame pakete esančiomis normomis toliau bus naudojamosi vėliau rengtuose projektuose, t. y. gubernatoriaus nurodymo institutu, Statutinio Teismo sudarymą ir kompetenciją reglamentuojančiomis nuostatomis, taip pat ir Teismo sprendimus reglamentuojančiomis normomis nustatant, kad pripažintas neteisėtu įstatymas nustoja galiojės, o administracinis aktas panaikinamas.

K. Žalkauskas pateikė Įstatymo dėl atskirų Lietuvos kraštų autonomiško tvarkymosi įstatymo projektą⁸²⁵. Jį sudarė trys dalys. Pirmoje dalyje nustatyta, kad Ministrų kabinetas prižiūri autonominių statutų vykdymą, aiškina su jais susijusius klausimus, leidžia reikiamus dekretus, jeigu

⁸²⁵ *Ibid.*, 109–110.

jų nepriima autonominis Seimelis, paveda atitinkamos autonominės įstaigos įgaliojimus atlikti centrinės valdžios institucijai, jeigu kyla pavojus krašto ar visos valstybės interesams, skelbia karo ar kitokią išimtinę padėtį, jeigu kyla pavojus Lietuvos suverenumui krašte. Teisininko siūlymu, visi šie Ministrų kabineto nurodymai galėjo būti skundžiami Aukščiausiai Respublikos Tarybai. Ją turėjo sudaryti Respublikos Prezidentas, Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, Seimo pirmininkas ar jo įgaliotas asmuo, ministras pirmininkas, autonominio krašto valdžios atstovas. Taigi K. Žalkauskas siūlė steigti ne teisminę instituciją – Statutinį Teismą, o pusiau teisminių, pusiau politinių darinių – Aukščiausiąją Respublikos Tarybą.

A. Kriščiukaitis pateikė Autonominio krašto statuto vykdymo įstatymo projektą⁸²⁶. Kaip ir M. Römeris, projektą grindė Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 straipsniu. Projekte numatyta, kad konfliktus tarp Lietuvos Respublikos ir autonominio krašto įstatymų leidybos, valdymo ir teisminės srityse nagrinėja Statutinis Teismas. Jį turėjo sudaryti Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, trys kasmet iš Vyriausiojo Tribunolo teisėjų renkami ir trys kasmet Respublikos Prezidento skiriami nariai. Skundą įstatymų leidybos ir valdymo srityse turėjo pateikti atitinkamas ministras, o teismo srityje – Vyriausiojo Tribunolo valstybės gynėjas arba teisingumo ministras. A. Kriščiukaitis numatė prievartos priemonės, kai Teismo sprendimai nevykdomi, – Respublikos Prezidento įvedama ypatinga sustiprinta apsauga remiantis Konstitucijos 34 straipsniu, numčiusiu, kad kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitokiems pavojingiems neramumams valstybėje, įvedama karo ar kita nepaprastoji padėtis, sustabdomos konstitucinės piliečių teisinės garantijos, imamasi priemonių pavojui pašalinti naudojant ir ginkluotą jėgą. Teisininko pateiktame projekte numatytos ir kai kurios teismo proceso detalės.

Pirmieji keturi projektai pademonstravo, kad dar nebuvo aiškios ir bendros koncepcijos. Nebuvo sutarta nei dėl teisminės institucijos ar pusiau teismo politinio darinio, turėjusio nagrinėti ginčus tarp valstybės centrinės ir Klaipėdos krašto institucijų, nei dėl tos institucijos kompetencijos, kuri apibrėžta neaiškiai. Tačiau kai kurie dalykai šiuos projektus (ypač T. Petkevičiaus ir M. Römerio) jungė: pirma, Respublikos Prezidento teisė tiesiogiai įsikišti į autonominių institucijų veiklos sritį, panaudojant ir karinę jėgą, antra, tam tikromis situacijomis centrinė valdžia įgaliojama leisti laikinuosius įstatymus, trečia, dėl centrinės valdžios laikinųjų įstatymų

⁸²⁶ *Ibid.*, 98–99.

ir administracinių aktų autonominiai organai galėjo kreiptis į Statutinį Teismą, o centrinės valdžios institucijos taip pat turėjo teisę kreiptis į Teismą, kuris galėjo panaikinti Statutui priešingus autonominius aktus, ketvirta, Statutinis Teismas steigiamas Vyriausiąjame Tribunole. Visi projektai, išskyrus T. Petkevičiaus, buvo parengti bendrai autonominiams kraštams, remiantis tuo, kad 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 straipsnyje konkrečiai neminimas Klaipėdos kraštas.

Klaipėdos komisijos pakomisės bendras projektas

1930 m. liepą buvo parengtas bendras pakomisės įstatymų projektų pakeistas⁸²⁷. Jį sudarė trys dalys: Statutinio Teismo įstatymas, Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymas, Teismų kompetencijos konfliktams spręsti įstatymas.

Statutinio Teismo įstatymo projektą sudarė 11 straipsnių. Pakomisės nariai apsisprendė, kad Statutinis Teismas bus Vyriausiąjame Tribunole, kad jo teisėjus, pirmininką skirs valstybės vadovas. Teismo kompetencija išskirstyta į keturis įgaliojimus: Teismas turėjo spręsti dėl nacionalinio įstatymo, nustatančio autonominių institucijų kompetenciją, prieštaravimo Klaipėdos krašto statuto nuostatoms, dėl nacionalinių administracinių aktų atitikimo Statuto nuostatoms, dėl autonominio organo funkcijos („prievolės“) buvimo pagal Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymo nuostatas, dėl autonominio organo funkcijos („prievolės“) įvykdymo. Dėl visų šių dalykų į Teismą galėjo kreiptis Krašto direktorija per vienerius metus nuo skundžiamo akto priėmimo. Teismas per mėnesį turėjo nuspręsti, ar skundas patenka jo kompetencijon. Apsisprendus reikalaujama iš gubernatoriaus paaiškinimų dėl pateikto skundo. Šis juos turėjo pateikti per tris mėnesius. Teismo posėdyje galėjo dalyvauti gubernatorius, Direktorijos nariai ar jų atstovai. Teismui nusprendus, kad įstatymas ar jo dalis, nustatanti autonominių institucijų kompetenciją, prieštarauja Statutui, įstatymas ar jo dalis nustoja galioti Krašte, o Statutui priešingas administracinis aktas panaikinamas. Jeigu Teismas nusprendžia, kad autonominiams organams priskirtas įsipareigojimas įvykdomas arba kad tokio įsipareigojimo negali būti, priimti aktai šiam įgaliojimui įvykdyti nustoja galioti, o administraciniai aktai panaikinami. Teismo sprendimai galutiniai. Procesą reglamentuojančių nuostatų projekte nebuvo, tačiau nurodyta, kad Teismas vadovaujasi nacionaliniais teisminį procesą reglamentuojančiais teisės aktais.

⁸²⁷ Klaipėdos raštai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 215–216.

Taigi, remiantis pirmuoju Statutinio Teismo projektu, visus skundus galėjo paduoti tik Krašto Direkto­rijos pirmininkas. Atsakovu turėjo būti gubernatorius. Įdomu tai, kad planuota, jog Statutinio Teismo įstatymas bus skirtas išskirtinai autonominių institucijų kreipimuisi į Statutinį Teismą. Panašiai planuota ir Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymo projekte. Šis projektas panašus į T. Petkevičiaus prieš tai pateiktąjį. Įstatymas turėjo reglamentuoti Krašto gubernatoriaus priežiūros institutą autonominėms institucijoms. Jis turėjo prižiūrėti, kad autonominės institucijos vykdytų savo funkcijas pagal Konstituciją, Statutą, nacionalinius įstatymus ir Krašto, ir visos valstybės atžvilgiu. Kilus padėčiai, prieštaraujančiai Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, galinčiai sutrikdyti Respublikos viešąją tvarką ir saugumą, gresiančiai suardyti Klaipėdos krašto teisinę tvarką, nurodyti Direkto­rijai įvykdyti atitinkamą funkciją Gubernatorius įgaliojamas nustatydamas terminą. Jeigu autonominiai organai ignoruoja nurodymą, funkcija gali būti atliekama valstybės vadovo paskirto organo, o autonominės institucijos pareigūnas, ignoruojantis nurodymą, gali būti Respublikos Prezidento atleistas. Be to, nacionalinis įstatymų leidėjas įpareigojamas išleisti laikiną įstatymą, jeigu to reikia autonominės funkcijos įgyvendinimui, o šios nepriima tokio įstatymo. Projekte nurodyta, kad toks įstatymas veikia tol, kol nepriimamas autonominis įstatymas. Visus šiuos centrinės valdžios veiksmus Direkto­rija galėjo skųsti Teismui.

Pirmajame Statutinio Teismo įstatymo projekte, parengtame bendromis Pakomisės pastangomis, nebuvo detalizuota teisėjų skyrimo tvarka, tik nurodyta, kad juos skiria valstybės vadovas.

Teismų kompetencijos konfliktams spręsti įstatymo projekte⁸²⁸ numatyta, kad kompetencijos ginčus tarp Respublikos ir Krašto teismų nagrinės Vyriausiojo Tribunolo bendrasis susirinkimas

Šis įstatymų projektų blokas skirtas tik Klaipėdos kraštui. Vadinasi, apsispręsta įstatymų projektų paketą skirti tik problemoms, susijusioms su Kraštu, reguliuoti. Projektų paketą Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas pateikė ministrui pirmininkui J. Tūbeliui⁸²⁹. Vėliau iš įstatymų projektų paketų panaikintas Teismų kompetencijos konfliktams spręsti įstatymo projektas, nes klausimas buvo išspręstas priėmus 1933 m. Teismų santvarkos įstatymą, kurio 26 straipsnyje įtvirtinta, kad Vyriausiasis

⁸²⁸ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 82.

⁸²⁹ Klaipėdos raštai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 212.

Tribunolas yra vienintelis teismas bylų priklausomybės ginčams tarp nacionalinių ir Krašto teismų.

1931 m. kovo projektai

Diskusijos dėl įstatymų projektų nutilo ir atsinaujino tik 1931 m. pavasarį. Tų metų kovo 17 ir 18 dienomis pasirodė dar keli įstatymų projektų pakeitimai⁸³⁰. Abu sudarė dvi dalys: Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymas ir Statutinio Teismo įstatymas. Projektai panašūs į 1930 m. vasarą rengtus, tačiau yra keletas smulkių skirtumų. Atsisakyta nuostatos, apibrėžiančios gubernatoriaus priežiūros objektą. Ankstesniame projekte buvo nurodyti „Klaipėdos krašto vietiniai organai“, o šiuose jie buvo tiksliai įvardyti – „Klaipėdos krašto Direktorija“. Taip pat nustatyta, kad ne Respublikos Prezidentas atleis gubernatoriaus nurodymą ignoruojantį autonominės institucijos pareigūną, o atitinkamas organas, kurį paskirs valstybės vadovas. Tas pats organas galės leisti įsakymus ir imtis reikiamų priemonių įvykdyti autonominei institucijai priskirtą funkciją. Nuostatos dėl laikino įstatymo beveik identiškos ankstesniam projektui. Lygiai taip pat ir dėl direktorijos kreipimosi į Statutinį Teismą. Kovo 18 d. Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo projekte taip pat esminių skirtumų nematyti. Nustatytas 30 dienų terminas Direktorijai kreipiantis į Statutinį Teismą. Respublikos Prezidentas organą, kuris turi įgyvendinti neatliekamą autonominę funkciją, gali skirti po to, kai autonominė institucija ignoroja gubernatoriaus nurodymą ir nesikreipia dėl jo teisėtumo į Statutinį Teismą. 1930 m. T. Petkevičiaus pateiktame Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymo projekte nustatyta, kad ir Direktorija, ir Seimelis gali kreiptis į Statutinį Teismą dėl Seimo ar valstybės vadovo priimtų sprendimų. 1930 m. liepos Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymo projekte numatyta, kad tik Direktorija gali kreiptis į Statutinį Teismą. 1931 m. kovo 17 d. taip pat numatyta, kad tik Direktorija. 1931 m. kovo 18 d. planuota, kad Direktorija, tačiau nebebuvo galima skūsti valstybės vadovo sprendimo, o tik jo paskirto organo priimtus sprendimus.

1931 m. kovo 17 d. ir 18 d. Statutinio Teismo įstatymo projektai nuo ankstesnių skyrėsi tuo, kad buvo apsispręsta, jog Statutinį Teismą sudarys Respublikos Prezidento skiriami keturi teisėjai ir Vyriausiojo

⁸³⁰ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 47–51; Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 52–56.

Tribunolo pirmininkas. Du teisėjai turėjo būti skiriami iš Ministrų kabineto ir du iš Klaipėdos krašto direktorijos pristatytų kandidatų. Teisėjų kadencija turėjo trukti penkerius metus. Nustatyta, kad Statutinio Teismo posėdis yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja pirmininkas ir bent du teisėjai. Statutinis Teismas turėjo spręsti dėl nacionalinio įstatymo, nacionalinio administracinio akto, kuriais nustatoma autonominių institucijų kompetencija, atitikimo Statuto nuostatoms, dėl autonominio organo funkcijos, dėl kurios nevykdymo buvo pateiktas gubernatoriaus reikalavimas, dėl funkcijos įvykdymo prieš gubernatoriui pateikiant reikalavimą, dėl valstybės vadovo paskirto pareigūno aktų teisėtumo („pagrįsti ta prievole, kuriai vykdyti tas organas buvo paskirtas“). Šį kartą Statutiniam Teismui buvo skirta penkiolika dienų nuspręsti, ar jis kompetentingas nagrinėti pateiktą skundą. Nebe gubernatoriui, o ministrui pirmininkui suteikti du mėnesiai pateikti paaiškinimus dėl skundo. Pripažintų teisės aktų neteisėtais pasekmės reglamentuojamos vienodai.

1931 m. kovą Klaipėdos krašto gubernatorių A. Merkys taip pat pateikė savo Klaipėdos krašto statuto vykdymui įstatymo projektą⁸³¹. Politikas pasiūlė ne Statutinį Teismą, o administracinį. Jo siūlymu, Klaipėdos krašto gubernatoriaus reikalavimą autonominę instituciją vykdyti atitinkamą funkciją Direktorija galėjo skųsti per penkiolika dienų Lietuvos administraciniam teismui. Taip pat jis siūlė suteikti galimybę Direktorijai kreiptis į administracinį teismą dėl Statuto 16 straipsnyje numatyto gubernatoriaus veto, su kuriuo ji nesutiko. O jeigu administracinis teismas pripažintų, kad gubernatoriaus veto teisė buvo panaudota neteisėtai, autonominis įstatymas būtų pasirašomas ir skelbiamas. Administraciniam teismui turėjo būti skundžiami ir valstybės centrinės valdžios aktai, prieš tai dėl jų kreipusis į gubernatorių. Taigi A. Merkys projekte siūlė, kad iš pradžių Direktorija centrinės valdžios veiksmus skųstų ne administraciniam teismui, bet gubernatoriui, tik paskui teismui. Gubernatorius savo ruožtu turėjo kreiptis į valstybės centrinę valdžią, jeigu Direktorija ignoravo gubernatoriaus reikalavimą ar nevykdė administracinio teismo sprendimo. Jeigu autonominės institucijos kliudytų centriniams institucijoms įvykdyti gubernatoriaus reikalavimą, tai šių institucijų pareigūnai gubernatoriaus nurodymu galėjo būti pašalinti iš pareigų. Kaip ir kiti projektų autoriai, A. Merkys numatė, kad autonominėms institucijoms nevykdant savo funkcijų ir taip sudarant

⁸³¹ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 44–46.

padėtį, prieštaraujančią Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, kenkiančią valstybės suverenumui ir viešajai tvarkai, gubernatorius nurodo autonominei institucijai atlikti atitinkamą funkciją per tam tikrą laiką. Jei-
gu tokiu atveju reikia autonominio įstatymo ar administracinio akto, bet
jie nepriimami, tai padaroma nacionaliniu įstatymu arba gubernatoriaus
priimamu administraciniu aktu, kurie galioja tol, kol nepriimamas auto-
nominis įstatymas ar administracinis aktas. Direktorija tokius aktus galėjo
skųsti administraciniam teismui.

1931 m. balandžio projektas

1931 m. balandžio 3 d. pasirodė dar vienas įstatymų projektų paketas⁸³².
Kaip ir ankstesnis, jis buvo sudarytas iš dviejų dalių: Klaipėdos krašto
statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo ir Statutinio Teismo įstatymo pro-
jektų. Numatytas panašus teisinis reguliavimas, išskyrus keletą aspektų.
Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatyme nurodoma, kad
Respublikos Prezidentas gali pavesti vykdyti autonominiam subjektui gu-
bernatoriaus nurodytą funkciją ne tik bet kuriam organui, bet ir pačiam
gubernatoriui. Be to, nebe valstybės vadovas, o pats gubernatorius ar tas
kitas valstybės vadovo paskirtas asmuo galėjo skirti ar atleisti iš pareigų
Krašto valdininkus ir tarnautojus. Ir vėl nurodoma, kad Direktorija galės
skųsti Statutiniam Teismui valstybės vadovo aktą, kuriuo paskirtas asmuo
įvykdyti autonominės institucijos nevykdomą funkciją, taip pat Direktorija
galės skųsti ir laikinąjį centrinės įstatymų leidžiamosios valdžios priimtą
įstatymą. Be abejo, nustatyta ir tai, kad gubernatoriaus ar kito valstybės
vadovo paskirto pareigūno veiksmai atliekant autonominę funkciją galės
būti skundžiami Statutiniam Teismui. Statutinio Teismo įstatyme taip pat
nebuvo didelių pakeitimų, išskyrus tai, kad tik ministro pirmininko ir Di-
rektorijos atstovai galėjo dalyvauti bylos nagrinėjime, šį kartą tokios teisės
nesuteikiant gubernatoriui. Detalizuota ir tai, kad, Statutiniam Teismui nu-
sprendus, jog Statutu numatyta autonominė funkcija buvo įvykdyta arba
kad ši funkcija autonominiams subjektams nėra numatyta, tai nacionalinis
įstatymas tai prievolei vykdyti nustoja galioti, o Respublikos Prezidento
aktas, kuriuo pavesta gubernatoriui arba kuriam kitam centriniam organui
autonominę funkciją vykdyti, panaikinamas. Šių įstatymų projektų paketas

⁸³² *Ibid.*, 39–43.

Valstybės Tarybos pirmininko S. Šilingo buvo siunčiamas ministrui pirminkui J. Tūbeliui⁸³³.

1931 m. birželio projektas

1931 m. birželį pateikiamas dar vienas Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo projektas⁸³⁴. Tačiau jis identiškas tų pačių metų balandžio mėnesio projektui. A. Merkys 1931 m. rugpjūtį pateikė antrą savo parengto Klaipėdos krašto statutui vykdyti prižiūrėti įstatymo projekto variantą⁸³⁵. Jame politikas nebesiūlė kreiptis į administracinę teisumą, bet į Statutinį Teismą. Be to, atsisakyta minties suteikti Direktorijai galimybę kreiptis į Teismą dėl gubernatoriaus veto teisės panaudojimo teisėtumo. Klaipėdos krašto gubernatorius projekte siūlė Respublikos Prezidentui nustatyti priemones ir būdus, kuriais gubernatoriaus reikalavimas, skirtas autonominei institucijai, kad ši įgyvendintų vieną ar kitą funkciją, būtų įvykdytas, neišskiriant ir priemonių, kuriomis galėtų būti suvaržytos autonominės teisės. Reikiamą įstatymą turėjo išleisti valstybės įstatymų leidžiamoji valdžia, o administracinį aktą – gubernatorius. Projekto autorius nebesiūlė Direktorijai kreiptis į gubernatorių dėl centrinės valdžios veiksmų, o tiesiai į Teismą. Projekte atsisakyta kategoriškos nuostatos dėl to, kad gubernatorius gali atleisti iš pareigų autonominių institucijų pareigūnus, trukdančius centrinės valdžios atstovams atlikti gubernatoriaus nurodymus. Abiejuose A. Merkio projektuose skubotais reikalais siūloma nelaukti Teismo sprendimo.

Pakomisės parengti projektai kuriam laikui buvo pamiršti. Tačiau po to, kai A. Merkys panaikino Klaipėdos krašto administracinio teismo priimtą sprendimą, kuriuo šis 1931 m. gruodžio 19 d. panaikino rinkimų į Klaipėdos krašto seimelį rezultatus, o 1932 m. vasario 6 d. atleido Direktorijos pirmininką O. Biotcherį iš pareigų, vėl atsinaujino diskusijos dėl valstybės priežiūros priemonių autonomijos atžvilgiu (žr. monografijos II dalies 1 skyrių). 1932 m. pakomisė vėl ėmė intensyviai dirbuotis.

⁸³³ Klaipėdos raštai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 208.

⁸³⁴ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 36.

⁸³⁵ *Ibid.*, 37–38.

1932 m. vasario projektas

1932 m. vasarį parengtas atnaujintas Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo projektas⁸³⁶. Į jį buvo įtraukta dalis apie Statutinį Teismą. Projekto 1 straipsnyje įtvirtinta, kad įstatymas skirtas nustatyti tvarką Statuto vykdymui prižiūrėti ir tą vykdymą garantuoti. Šį kartą atsisakyta valstybės vadovo vaidmens nurodant, kad, autonominėms institucijoms nevykdant Statuto nuostatų, Ministrų kabinetas gali šią pareigą suteikti gubernatoriui arba specialiai tam paskirtam komisarui. Toks Ministrų kabineto priimtas sprendimas Direktorijos galėjo būti skundžiamas Statutiniam Teismui. Kaip ir ankstesniuose projektuose, siūlytas valstybės įstatymų leidžiamosios valdžios priimamo laikino įstatymo, veikiančio iki kol nepriimamas autonominis įstatymas, institutas. Tokį įstatymą Direktorija galėjo skusti Statutiniam Teismui. Pasiūlytas naujas teisinis reguliavimas dėl gubernatoriaus ar komisaro santykio su autonominių institucijų valdininkais ar tarnautojais. Nurodyta, kad gubernatorius ar komisaras, vykdydami autonominę funkciją, kurios nevykdė autonominės institucijos, turi teisę panaikinti Direktorijos arba kitų vietinių organų priimtus priešingus Statutui administracinius aktus, atleisti ir skirti Klaipėdos krašto valdininkus bei tarnautojus ir priimti reikiamus aktus. Statutinio Teismo kompetencija nustatyta tokia: jis turėjo spręsti dėl vietinio organo funkcijos, dėl kurios buvo pritaikytos centrinės valdžios priemonės (gubernatoriui ar komisarui perduota pareiga įvykdyti autonominę funkciją, priimtas laikinas įstatymas), dėl to, ar buvo įvykdyta vietinio organo funkcija prieš taikant minėtas centrinės valdžios funkcijas, dėl to, ar gubernatoriaus ar komisaro veiksmai, vykdam autonominę funkciją, buvo pagrįsti, dėl to, ar nacionalinis įstatymas ir administracinis aktas, kuriais nustatoma autonominių institucijų kompetencija, neprieštarauja Statuto nuostatoms. Atitinkamai laikinasis įstatymas galėjo nustoti galios, Ministrų kabineto aktas, kuriuo pavesta gubernatoriui ar komisarui įvykdyti autonominę funkciją, galėjo būti Statutinio Teismo panaikintas, taip pat galėjo būti panaikinti ir gubernatoriaus ar komisaro aktai, nacionaliniai administraciniai aktai. Nustatyta, kad kitos valstybės priežiūros priemonės, įtvirtintos Statuto 16 ir 17 straipsniuose (gubernatoriaus veto teisė ir teisė atleisti Direktorijos pirminką), kuriomis pasinaudoja gubernatorius, negalėjo būti skundžiamos Statutiniam Teismui. Skundus per metus nuo skundžiamų aktų priėmimo Statutiniam Teismui galėjo pateikti Direktorija.

⁸³⁶ *Ibid.*, 30–35.

Projekto dalyje apie Statutinį Teismą pabrėžta, kad Teismas steigiamas Klaipėdos krašto statuto vykdymui garantuoti. Teisėjų skyrimo tvarka nesiskyrė nuo anksčiau nustatytų, tačiau kadencija numatyta trejiems metams. Per penkiolika dienų Teismas turėjo apsispręsti dėl skundo priėmimo. Ministras pirmininkas turėjo pateikti paaiškinimus dėl skundo. Teismo posėdžiuose galėjo dalyvauti ministras pirmininkas arba Direktorija.

1932 m. kovo projektas

1932 m. kovą pateiktas Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymo projektas⁸³⁷. Projekte nebuvo dalių, jis buvo sudarytas iš 45 straipsnių. Tai didžiausias savo apimtimi projektas, reglamentuojantis ir Statutinio Teismo teisinį statusą bei kompetenciją. Manytina, kad šis projektas parengtas bendromis Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos pakomisės ir Valstybės Tarybos pastangomis. Šiuo atveju apsispręsta, kad nevykdomą autonominę funkciją turės įvykdyti Respublikos Prezidento skiriamas komisaras. Šią funkciją vykdyti jam paveda Ministrų kabinetas. Projekte išakmiai nustatyti komisaro veiksmai vykdant autonominę funkciją: naikinti Direktorijos ar kito vietinio organo aktus, skirti ar atleisti autonominių institucijų pareigūnus, priimti kitus administracinius aktus. Direktorijai suteikta teisė kreiptis į Statutinį Teismą dėl nacionalinio laikino įstatymo, Ministrų kabineto nutarimo pavesti gubernatoriui vykdyti autonominę funkciją, komisaro aktų. Be to, įtvirtinta, kad Direktorija į Teismą pagal jo kompetenciją galės kreiptis dėl kiekvieno nacionalinio įstatymo ar administracinio akto. Nacionaliniai įstatymai skundžiami Seimeliui pritarus, skundžiami tik galutinės instancijos nacionaliniai administraciniai aktai. Į Teismą numatyta kreiptis per metus nuo skundžiamo akto priėmimo. Skundui nustatyti reikalavimai: turi būti nurodyta tiksli Statuto nuostata, kurios neatitinka skundžiamas aktas, be to, turi būti pateikti įrodymai. Ministrui Pirmininkui siunčiamas skundo nuorašas, į kurį per du mėnesius Teismui turi būti pateikti paaiškinimai. Paaiškinimo nuorašas teikiamas Direktorijos pirmininkui ir skiriamas Teismo posėdis. Teisme ministrui pirmininkui ir Direktorijos pirmininkui atstovauja atstovai. Teismo posėdžiai vieši, teisėjų pasitarimai uždari. Teismo sprendimai priimami balsų dauguma. Bylos pranešėju numatytas vienas iš teisėjų. Projekte nustatyta teismo posėdžio tvarka: pirma pranešama apie bylą, tada kalba atstovai, paskutinis pasisako ministro pirmininko atstovas. Atstovų ginčus

⁸³⁷ *Ibid.*, 18–27.

pirmininkas skelbia baigtais, kai „byla teismui pakankamai paaikškėja“. Projekte numatytas aktyvus teismas: jis galėjo reikalauti iš atstovų pristatyti reikiamus dokumentus, įrodymus. Projekto 22 ir 23 straipsniuose nustatyta Teismo kompetencija. Jis turėjo spręsti dėl to, ar reikiamas autonominis įstatymas nepriimamas, ar toks įstatymas priimtas prieš išleidžiant nacionalinį įstatymą, ar nacionalinis įstatymas pagrįstas autonominės funkcijos vykdymu, ar Statute numatyta funkcija, kurią įvykdyti paskirtas komisaras, ar ta funkcija nebuvo įvykdyta prieš perduodant ją vykdyti komisarui, ar komisaro priimtas aktas pagrįstas vykdoma funkcija. Taip pat Teismas turėjo spręsti dėl to, ar nacionalinis teisės aktas – įstatymas ar administracinis aktas – nepažeidžia autonominių organų statutinės kompetencijos. Įstatymo projekto 24–26 straipsniuose įtvirtinta, kad nacionalinis įstatymas nustoja galios, jeigu jis priimtas Statute nenumatytai funkcijai įvykdyti arba autonominis įstatymų leidėjas tokį teisės aktą priėmė, Ministrų kabineto nutarimas dėl pavedimų komisarui panaikinamas, jeigu Statute nenumatyta funkcija, kurią turi atlikti komisaras arba ji atlikta autonominės institucijos, komisaro aktai panaikinami, jei jie nėra pagrįsti Statute numatyta funkcija. Projekto 27 straipsnyje reglamentuota, kad, Statutiniam Teismui nusprendus, nacionalinis įstatymas, pažeidžiantis statutinę autonominę kompetenciją, nustoja galios. Teismo sprendimai, dėl kurių nacionaliniai įstatymai, pagal projekto 24 ir 27 straipsnius, nustoja galios, turėjo būti skelbiami leidinyje *Vyriausybės žinios*. Pirmą kartą projekte nustatomi reikalavimai Statutinio Teismo posėdžio protokolui. Taip pat nustatytas ir reikalavimas Teismo sprendimui – jis turėjo būti motyvuotas. Nurodyta, kad tik pats Statutinis Teismas gali aiškinti savo sprendimus. Toks veiksmas įforminamas aiškinamuoju Teismo sprendimu, išklausius Direktorijos ir ministro pirmininko atstovų pareiškimų. Projekte pirmą kartą numatyta galimybė atnaujinti bylos nagrinėjimą. Tai tampa įmanoma paaikškęs prieš tai nežinomam „svarbiam dalykui“. Įstatymo projekte nustatytas ir Statutinio Teismo teisinis statusas – jis turėjo veikti Vyriausiosioje Tribunole. Teismą turėjo sudaryti keturi teisėjai ir Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas. Teisėjai turėjo būti skiriami penkeriems metams. Juos turėjo skirti valstybės vadovas iš Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo atrinktų kandidatų, kuriuos turėjo pristatyti ministras pirmininkas. Du Teismo teisėjai turėjo turėti Krašto gyventojų požymį. Toks reikalavimas iš visų projektų numatytas pirmą ir vienintelį kartą. Projekte nustatyta ir teisėjų priesaika („pasižadėjimas“). Numatyta, kad teisėjas priima

sprendimus, klausydamas tik savo sąžinės ir įstatymų. Numatyta keletas teisėjų socialines garantijas reglamentuojančių normų.

Kurį laiką įstatymų, reglamentuojančių Klaipėdos krašto autonomijos valstybinę priežiūrą, projektai nebuvo rengiami. Tai buvo susiję su Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos nagrinėjimu Nuolatiniaame Tarptautinio Teisingumo Teisme. Laukta sprendimo šioje byloje. Pagaliau 1932 m. rugpjūčio 11 d. priimtas sprendimas (žr. monografijos I dalies 3 skyrių). M. Römeris buvo įsitikinęs, kad sprendimas atvėrė Lietuvai naujų perspektyvų Klaipėdos krašto administravimo klausimu⁸³⁸ (žr. monografijos II dalies 1 skyrių). Buvo sudaryta Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams (žr. monografijos II dalies 2.1 poskyrį) ir įstatymų projektų rengimas vėl atnaujintas.

1932 m. gruodžio projektai

1932 m. gruodį parengtas ne vienas Statutinio Teismo įstatymo projektas. 1932 m. gruodžio 7 d. projektas⁸³⁹ sudarytas iš 44 straipsnių, suskirstytų į tris dalis: Teismo kompetencija, procesas, Statutinio Teismo santvarka. Pirmiausia apibrėžta Statutinio Teismo kompetencija. Teismas turėjo spręsti dėl nacionalinių teisės aktų atitikimo Klaipėdos krašto statutui, gubernatoriaus aktų atitikimo Statutui ir Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymui, dėl Statutu pagrįstos autonominių institucijų funkcijos ir jos būtinumo nacionaliniam saugumui ar viešajai tvarkai palaikyti, ar tarptautiniams Lietuvos įsipareigojimams įvykdyti. Teismui buvo priskirta taip pat spręsti dėl autonominių administracinių aktų ir neįstatyminių Krašto seimelio aktų atitikimo Statutui. Anksčiau tokių nuostatų projektuose nebuvo. Teismo kompetencija buvo susijusi su nacionalinių teisės aktų, o ne su autonominių aktų atitikimo Statutui kontrole. Projekte nemažai dėmesio skirta teisminiam procesui. Nustatyta, kad dėl nacionalinių teisės aktų į Teismą kreipiasi Krašto direktorija, o dėl autonominių – gubernatorius. Nurodyti terminai, per kuriuos pateikiami skundai Teismui. Skundai iškeltas reikalavimas – jis turi būti motyvuotas. Skundo nuorašai turėjo būti siunčiami Krašto gubernatoriui ir Direktorijai. Paaiškinimus dėl skundo galėjo pateikti atitinkamas ministras, gubernatorius ar Direktorija. Paaiškinimų nuorašai turėjo būti siunčiami pareiškėjui

⁸³⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1933 m. rugpjūčio 11 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 43.

⁸³⁹ Klaipėdos raštai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 150–157.

(„skundėjui“). Posėdžio datą ir laiką turėjo nustatyti Statutinio Teismo pirmininkas. Šalims turėjo atstovauti jų atstovai, kurie nebūtinai turėjo būti advokatai. Posėdžiai turėjo būti vieši, pasitarimai – uždari. Būta nuostatų dėl pačios bylos nagrinėjimo teismo posėdyje, įrodymų pristatymo, nuorašų, protokolų ir pan. (normos panašios į 1932 m. kovo mėnesį parengtą Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymo projektą). Kiek kitaip reglamentuojamos Statutinio Teismo sprendimų teisinės pasekmės. Nustatyta, kad nacionalinis įstatymas, prieštaraujantis Statutui, panaikinamas ar pakeičiamas pagal Teismo sprendimą. Tai daroma įstatymų leidžiamąja tvarka. Nacionaliniai ir autonominiai administraciniai aktai bei autonominiai neįstatyminiai aktai, prieštaraujantys Statutui, Teismo panaikinami. Projekte numatytas sprendimo prasmės aiškinamasis posėdis. Taip pat pabrėžta, kad Statutinis Teismas taiko kasacinio teismo procesinius nuostatus. Trečioje įstatymo projekto dalyje nustatytas Teismo teisinis statusas. Kaip ir ankstesniuose projektuose, numatyta, kad Statutinis Teismas turėjo būti Vyriausiajame Tribunole, jį turėjo sudaryti keturi teisėjai ir Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas. Šiuo atveju nurodyta, kad teisėjus skyrė valstybės vadovas juos pristačius ministrui pirmininkui. Detalizuoti reikalavimai kandidatams į teisėjus: tai turėjo būti Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys teisinį išsilavinimą ir ne jaunesni kaip 40 metų, taip pat nustatyta, kad iš kandidatų reikalaujama viešosios teisės žinių. Pakeista ir teisėjų kadencijos trukmė – septyneri metai. Nustatyti teisėjų atleidimo prieš terminą pagrindai – baudžiamojo ar drausmės teismo sprendimu, vienbalsiai Statutinio Teismo teisėjams nutarus. Nustatyti tam tikri teisėjo veiklos ribojimo pagrindai: teisėjas negalėjo eiti jokių kitų pareigų, išskyrus teisėjo pareigas ar aukštesnio mokslo personalo pareigas aukštesiose mokyklose. Projekte numatytas naujas pareigūnas – valdžios komisaras ir jo pavaduotojas prie Statutinio Teismo. Tai – trejiems metams valstybės vadovo skiriami ne jaunesni nei 30 metų asmenys, turintys teisinį išsilavinimą ir viešosios teisės žinių. Jiems taikomi tie patys veiklos apribojimai kaip ir Statutinio Teismo teisėjams, taip pat atleidimo prieš terminą pagrindai. Šie pareigūnai galėjo prašyti Teismo pirmininką arba posėdžių metu teismą pateikti reikiamų žinių ir dokumentų. Jie prieš tris dienas iki Teismo posėdžio turėjo pateikti Teismui motyvuotą nuomonę bylos nagrinėjimui iš esmės. Jie galėjo vertinti tardymo metu padarytus pareiškimus, teismui pateiktus dokumentus, galėjo gauti žodį Teismo posėdžio metu, palaikyti, papildyti arba pakeisti savo motyvuotą nuomonę.

1932 m. gruodžio 19 d. buvo parengtas dar vienas Statutinio Teismo įstatymo projektas⁸⁴⁰. Šį kartą jį sudarė 46 straipsniai. Nuostatos analogiškos 1932 m. gruodžio 7 d. projektui, tačiau detalizuota, kad skundas turi būti motyvuotas nurodant neteisėtą aktą ir pagrindžiant jo neteisėtumą. Pirmą kartą projekte numatyta, kad joks kitas teismas negali spręsti dėl nacionalinio įstatymo atitikimo Statutui (projekto 23 straipsnis). Šiame projekte taip pat numatyta valdžios komisaro pareigybė.

Kartu su Statutinio Teismo įstatymo projektu 1932 m. gruodį buvo parengtas Klaipėdos krašto statuto vykdymo garantijų įstatymo projektas⁸⁴¹. Planuota įtvirtinti, kad Statutinis Teismas galėjo pripažinti Statutu pagrįstos autonominės institucijos funkciją ir tos funkcijos vykdymo būtinumą valstybės saugumui ar viešajai tvarkai ar Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams įvykdyti. O jei tam reikėjo autonominio įstatymo, kurio autonominės institucijos nepriima, buvo priimamas nacionalinis įstatymas. Jeigu Krašto direktorija nevykdo autonominės funkcijos, tai valstybės vadovas Ministrų kabineto pritarimu galėjo pavesti tai padaryti Krašto gubernatoriui. Savo ruožtu gubernatorius galėjo naikinti priešingus autonominei funkcijai autonominius administracinius aktus, atleisti Krašto valdininkus, tarnautojus, priimti kitus administracinius aktus. Numatyti ir veiksmai esant skubiam atvejui: tokiu atveju valstybės centrinė valdžia pati galėjo atleisti ir skirti autonominių institucijų valdininkus ir tarnautojus, priimti kitus privalomo pobūdžio aktus. Visus šiuos centrinės valdžios veiksmus Direktorija galėjo skųsti Statutiniam Teismui. Taigi, šio projekto naujovė ta, kad valstybės centrinė valdžia negalėjo kištis į autonominių institucijų veiklą be Statutinio Teismo konstatavimo, jog to reikia valstybės saugumui užtikrinti, viešajai tvarkai palaikyti ar Lietuvos tarptautiniams pasižadėjimams įvykdyti. Dėl šios nuostatos M. Römeris baiminosi, nes nebuvo tikras, kad ji atitinka Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo tezes (žr. monografijos II dalies 2.1.2 poskyrį). Iki to laiko parengtuose projektuose nebuvo numatytos Statutinio Teismo kompetencijos konstatuoti centrinės valdžios kišimosi reikalingumą⁸⁴².

⁸⁴⁰ *Ibid.*, 138–146.

⁸⁴¹ *Ibid.*, 265–266.

⁸⁴² Pavyzdžiui, Klaipėdos krašto prievolės vykdyti įstatymo projekte ir pan. Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 111–112.

1933 m. sausio projektai

Tebesitęsiant Komisijos Klaipėdos krašto reikalams narių diskusijoms, 1933 m. sausio 9 d. parengtas Gubernatoriaus teisių žiūrėti Klaipėdos krašto vietos organų veikimą įstatymo projektas⁸⁴³. Šis nuo po mėnesio parengto varianto skyrėsi tuo, kad įpareigojo gubernatorių ne tik nurodyti Seimeliui ar Direktorijai apie dėl jų veiklos nevykdymo susidariusį pavojų nacionalinei viešajai tvarkai ir saugumui, bet ir reikalauti panaikinti ar pakeisti neteisėtą juridinį aktą, įvykdyti statutines funkcijas. 1933 m. sausio 23 d. Statutinio Teismo įstatymo projektas savo nuostatomis panašus į 1933 m. vasario 6 d. variantą⁸⁴⁴.

1933 m. vasario projektas

1933 m. vasario 6 d. pateiktas įstatymų projektų paketas, sudarytas iš Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymo ir Statutinio Teismo įstatymo. Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymo projektas⁸⁴⁵ šį kartą buvo dar griežtesnis, suteikiantis daugiau galių gubernatoriui. Čia numatytas gubernatoriaus priežiūros spektras: prižiūrėti, kad autonominė įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios neperžengtų autonominės kompetencijos ribų, nepažeistų Lietuvos Valstybės Konstitucijos, nenusižengtų Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, kad statutinių funkcijų nevykdymas nesukeltų pavojaus nacionaliniam saugumui ir viešajai tvarkai, kad nesutriktų Klaipėdos krašto statutu nustatyta autonomijos tvarka. Prieš kreipdamasis į Statutinį Teismą, gubernatorius turėjo, remdamasis Statuto 16 straipsniu, pareikšti veto autonominiam įstatymui, priešingam Statutui, Konstitucijai, tarptautiniams įsipareigojimams. Jeigu autonominės institucijos savo neįstatyminiais ar administraciniais aktais peržengia statutinės kompetencijos ribas, pažeidžia Konstituciją ar nusižengia Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, gubernatorius apie tai praneša Seimeliui ir Direktorijai. Jeigu nereaguojama į gubernatoriaus nurodymą ir gubernatorius mano, kad autonominių institucijų neveikimas gali sukelti pavojų nacionaliniam saugumui, viešajai tvarkai, tai jis kreipiasi į Statutinį Teismą. Jeigu šis pripažįsta, kad autonominės funkcijos įvykdymas būtinas užtikrinti nacionalinį

⁸⁴³ Dokumentai apie Klaipėdos krašto teismų kompetencijos nustatymą. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1321, l. 501–503.

⁸⁴⁴ *Ibid.*, 485–493.

⁸⁴⁵ Klaipėdos raštai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 251–253.

saugumą ar viešą tvarką, gubernatorius nustato terminą, per kurį autonominės institucijos turi atlikti autonomines funkcijas. Autonominei institucijai neįvykdžius atitinkamos funkcijos, ją įvykdo gubernatorius, o esant poreikiui priimti autonominių įstatymą vietoj jo priimamas nacionalinis įstatymas. Projekte nurodyta, kad skubiais atvejais, kai Direktorijos veikimu pažeidžiamas Statutas, Lietuvos suverenumas, ir nesant kitų priemonių, gubernatorius, gindamas valstybės interesus, gali atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų ir paskirti naują. Maža to, siūlyta nuostata, manytina, tiesiogiai nulemta Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje nurodant, kad gubernatorius gali atšaukti Direktorijos pirmininką, jeigu šis neatsistatydina, nors yra tokioje padėtyje, kai turėtų pagal Statutą atsistatydinti. 1933 m. vasario 21 d. pateiktas kitas Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietinių organų veikimui žiūrėti įstatymo projektas. Šio projekto nuostatos beveik analogiškos 1933 m. vasario 6 d. pateiktam to paties pavadinimo įstatymo projektui, tik čia nebeminimas Statuto 16 straipsnis, o nuostatų formuluočių stilius patobulintas⁸⁴⁶.

Statutinio Teismo įstatymo projekto, parengto 1933 m. vasarį⁸⁴⁷, turinys panašus į analogiško pavadinimo įstatymo projektą, parengtą 1932 m. gruodį. Tačiau prie Statutinio Teismo kompetencijos patikslinta, kad Statutinis Teismas nenagrinėja bylų dėl autonominių teisminių institucijų funkcijų atlikimo ar neatlikimo. Čia vartojamos ir kitokios sąvokos, pavyzdžiui, nebe proceso dalyviai, bet šalys, vartojama sąvoka „vykdomosios valdžios aktai“ vietoj valstybės centrinių institucijų administracinių aktų. Patikslinta, kad motyvuotas skundas turėjo reikšti pagrįstą nurodymą, kokį veiksmą pareiškėjas laikė neteisėtu. Projekte patikslinta, kad skundo nuorašai turi būti siunčiami ne tik gubernatoriui, Direktorijai, bet ir Ministrų kabinetui. Atitinkamai paaiškinimus Teismui turėjo pateikti gubernatorius, Direktorija ir tam tikras ministras. Projekte numatyta, kad joks kitas teismas negali spręsti dėl nacionalinio įstatymo atitikimo Statutui. 1933 m. vasario 21 d. buvo parengtas dar vienas Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymo projektas, tačiau esminių skirtumų nuo anksčiau parengtų nebuvo⁸⁴⁸.

⁸⁴⁶ *Ibid.*, 81–83.

⁸⁴⁷ *Ibid.*, 103–111.

⁸⁴⁸ *Ibid.*, 242–244.

Šiems projektams M. Römeris parengė aiškinamuosius raštus ir pateikė Vyriausybei (žr. monografijos III dalies 3 ir 4 skyrius).

1933 m. liepos projektai

Kurį laiką Statutinio Teismo idėja buvo primiršta. Tačiau rengiant Teismų santvarkos įstatymą, vėl prisiminti nuo 1930 m. ruošiami Klaipėdos krašto autonomijos valstybinę priežiūrą reglamentuojantys aktai (žr. monografijos II dalies 2.2.1.2 poskyrį). 1933 m. birželio 28⁸⁴⁹, liepos 3⁸⁵⁰, 12⁸⁵¹ ir 13⁸⁵² dienomis parengti Statutinio Teismo įstatymo projektai. Antai ir Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas 1933 m. liepos 13 d. rašė ministrui pirminkui J. Tūbeliui, kad pristatomas Statutinio Teismo įstatymo projektas, kuriame nebeliko valstybės komisaro pareigybės⁸⁵³. Tačiau buvo pridėti ir variantai su valstybės komisaro pareigybe. Šį kartą projektą sudarė keturios dalys: Statutinio Teismo santvarka, kompetencija, teiseną, Įstatymo vykdymas. 1933 m. liepos 13 d. Statutinio Teismo įstatymo projektas⁸⁵⁴ pasižymėjo tuo, kad patikslinti reikalavimai teisėjams nukreipiant į Teismų santvarkos įstatymo 113 straipsnyje įtvirtintus reikalavimus teisėjams, aišku, nepamirštant pridėti viešosios teisės žinių reikalavimą. Be to, detalizuoti teisėjų ir valstybės komisarų veiklos apribojimai nurodant, kad Teismo teisėjai ir valstybės komisaras negalėjo eiti jokių kitų pareigų, išskyrus Valstybės Tarybos nario, teisėjo, profesoriaus ar docento pareigas. Valstybės komisaro pareigybė palikta, bet patikslinta, kad jam negalint eiti pareigų jas atlieka Vyriausiojo Tribunolo prokuroras. Nuspręsta, kad kandidatus į teisėjus ir valstybės komisarą Respublikos Prezidentui pristato teisingumo ministras. Projekte patikslinta, kad Teismo teisėjai ir valstybės komisaras priežiūros ir drausminės atsakomybės atžvilgiais prilyginami Vyriausiojo Tribunolo teisėjams. Kompetencija numatyta tokia: Teismas turėjo spręsti dėl nacionalinio įstatymo, administracinio akto, gubernatoriaus akto, autonominių administracinių aktų ir neįstatyminių Seimelio aktų prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui. Nebeminėta nei Lietuvos Valstybės Konstitucija, nei Gubernatoriaus teisių įstatymas, nei autonominės funkcijos, nei nacionalinis saugumas, nei viešoji tvarka ar tarptautiniai

⁸⁴⁹ *Ibid.*, 87–94.

⁸⁵⁰ *Ibid.*, 73–80.

⁸⁵¹ *Ibid.*, 10–15.

⁸⁵² *Ibid.*, 2–9.

⁸⁵³ *Ibid.*, 1.

⁸⁵⁴ *Ibid.*, 2–9.

Lietuvos įsipareigojimai. Manytina, taip buvo dėl to, kad tai savaime kilo iš Statuto 6 straipsnyje, kuriame minimi Lietuvos Konstitucijos principai, 16 straipsnyje, kuriame nurodyti gubernatoriaus veto pagrindai, tarp jų ir veiksmai, priešingi Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, įtvirtintų nuostatų ir t. t. Manytina, kad būtent tuo metu apskritai atsisakyta idėja priimti gubernatoriaus teises reglamentuojantį teisės aktą. Galbūt dėl to, kad vien jau Statutinio Teismo įstatymo priėmimas kėlė didžiulį nerimą tarptautiniu mastu, o galbūt ir dėl to, kad iš esmės Statute numatyti gubernatoriaus įgaliojimai, dar papildyti sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje motyvais. Šiame projekte taip pat numatyta, kad joks kitas teismas negali spręsti dėl nacionalinio įstatymo atitikimo Statutui. Vėl nurodyta Statutinio Teismo pareiga aiškinti savo sprendimų prasmę. Šį kartą numatyta, kad visi Statutinio Teismo sprendimai būtų skelbiami leidinyje *Vyriausybės žinios*. Be to, planuota, kad pats Teismas pasitvirtins savo teisenos taisykles. Pirmą kartą projekte nurodyta, kad Įstatymas įsigalios 1933 m. rugsėjo 15 d. Buvo tikimasi, kad šį kartą Įstatymas bus priimtas. Tuo labiau, kad šis projektas buvo parengtas po kelių susitikimų su valstybės vadovu (žr. monografijos II dalies 2.1 poskyrį). 1933 m. liepos 12 d. Statutinio Teismo įstatymo projekte atsisakyta nuostatų dėl valstybės komisaro⁸⁵⁵. 1933 m. liepos 3 d. Statutinio Teismo įstatymo projekte numatyta valstybė komisaro („kamisorius“) pareigybė, šiek tiek komplikuotai numatyta ir Statutinio Teismo kompetencija, vis dar minint autonominę funkciją („prievole“), viešąją tvarką, nacionalinį saugumą ir valstybės tarptautinius įsipareigojimus pabrėžiant, kad gubernatoriaus įstatymų skelbimo aktai bei Direktorijos pirmininko paskyrimo ir atšaukimo aktai neskundžiami Statutiniam Teismui. Tačiau Direktorijos pirmininkui numatyta galimybė kreiptis į Teismą dėl jo atleidimo akto. Detalizuotos nuostatos dėl gubernatoriaus veto teisės. Antai planuota, kad Statutiniam Teismui nustačius, kad gubernatoriaus pareikštas veto prieštarauja Statutui, gubernatorius nebegalės reikšti tais pačiais motyvais veto, jei jie Teismo pripažinti neatitinkančiais Statuto nuostatų. Numatyta, kad įstatymas įsigalios 1933 m. rugsėjo 1 d.⁸⁵⁶ 1933 m. birželio 28 d. Statutinio Teismo įstatymo projekte taip pat numatyta valstybės komisaro pareigybė. Šio įstatymo projektas buvo bene ilgiausias straipsnių skaičiumi (viso 53 straipsniai)⁸⁵⁷.

⁸⁵⁵ *Ibid.*, 10–15.

⁸⁵⁶ *Ibid.*, 73–80.

⁸⁵⁷ *Ibid.*, 87–94.

1934 m. kovo projektas

Archyvuose rastas vienintelis 1934 m. rengtas Statutinio Teismo įstatymo projektas. Jis datuotas 1934 m. gruodžio 11 d.⁸⁵⁸. Projektas identiškas 1935 m. kovo 13 d. paskelbtam Statutinio Teismo įstatymui⁸⁵⁹, išskyrus vieną aspektą. 1934 m. projekte planuota, kad skundo oponentais bus ministras pirmininkas, Klaipėdos krašto gubernatorius, Direktorijos pirmininkas. Priimtame įstatyme vietoj ministro pirmininko skundo oponentu numatytas teisingumo ministras. Archyvuose saugomi 1935 m. sausio 25 d. Statutinio Teismo įstatymo projektai, bet jis analogiškas 1934 m. gruodžio 11 d. projektui⁸⁶⁰, o Retų rankraščių skyriuje saugomas Statutinio Teismo įstatymo projektas, datuotas 1935 m., savo turiniu atitiko 1933 m. liepos 13 d. Statutinio Teismo įstatymo projekto turinį⁸⁶¹.

Apsispręsta, kad Statutinio Teismo įstatymą sudarys keturios dalys: Teismo santvarka, Teismo kompetencija, Teismo teisena, Įstatymo vykdymas. Taigi, įstatymo struktūra palikta tokia, kokia buvo pateikta dar 1933 m. vasarą. Valstybės komisaro instituto atsisakyta. Kaip ir planuota ankstesniuose projektuose, nustatyta, kad Statutinis Teismas yra Vyriausiąjame Tribunole, jį sudaro keturi teisėjai ir Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas. Teisėjui keliami tie patys reikalavimai, kaip ir kitiems teisėjams, pagal Teismų santvarkos įstatymo 113 straipsnį, pabrėžiant, kad jie turi būti Lietuvos Respublikos piliečiai ir turėti žinių viešosios teisės srityje. Galutinai apsispręsta, kad kandidatus į teisėjus pristato teisingumo ministras, o skiria Respublikos Prezidentas. Teisėjai skiriami septyneriems metams. Pakartota nuostata dėl teisėjų priimamų sprendimų, vadovaujantis savo sąžine ir įstatymais. Veiklos apribojimai nurodyti tokie: draudžiama kita tarnyba valstybės ar vietos savivaldybės institucijose, išskyrus Valstybės Tarybos nario, teisėjo pareigas ir teisės srities akademinę veiklą aukštojoje mokykloje. Teisėjai dėl priežiūros ir drausminės atsakomybės prilyginami Vyriausiojo Tribunolo teisėjams. Numatyta, kad teisėjų ir sekretoriaus atlyginimus turėjo nustatyti atskiras įstatymas (tai buvo numatyta ir ankstesniuose įstatymo projektuose, pavyzdžiui, 1932 m. kovo mėnesio Klaipėdos

⁸⁵⁸ Dokumentai apie Statutinio Teismo įsteigimą Klaipėdos krašte. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1717, l. 82–87.

⁸⁵⁹ „Statutinio Teismo įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1935, Nr. 474–3326.

⁸⁶⁰ Dokumentai apie Statutinio Teismo įsteigimą Klaipėdos krašte. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1717, l. 82–87.

⁸⁶¹ Statutinio Teismo įstatymo projektas (1935 m.), pasirašytas Valstybės Tarybos pirmininko S. Šilingo su pataisomis. LMAVB RS, f. 12-3275.

krašto statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymo projekte, 1932 m. gruodžio 7 d. Statutinio Teismo įstatymo projekte ir t. t.).

Statutinio Teismo kompetencija išskaidyta į šešias sritis: Teismas turėjo spręsti dėl nacionalinio įstatymo, autonominio įstatymo, nacionalinio administracinio akto, gubernatoriaus akto, autonominio administracinio akto, Seimelio neįstatyminio akto atitikimo Statuto nuostatoms. Kaip ir anksčiau, taip ir vėliausiam projekte bei paskelbtame įstatyme reglamentuota, kad niekas negali spręsti dėl šių aktų atitikimo Statutui, tik Statutinis Teismas, todėl joks kitas teismas negalėjo netaikyti aktų manydamas, kad jie prieštarauja Statutui.

Numatyta, kad kreiptis į Teismą dėl nacionalinių įstatymų, administracinių aktų ir gubernatoriaus aktų galėjo Direktorijos pirmininkas, o dėl autonominių administracinių aktų ir neįstatyminių Seimelio aktų – teisingumo ministras. Nustatyta, kaip ir ankstesniuose projektuose, kad skundo padavimas nestabdo skundžiamojo akto vykdymo. Tačiau pridėta nuostata dar iš 1933 m. ir vėlesnių projektų, kad jeigu skundžiamas aktas nėra įstatymas, tai jo vykdymas pareiškėjo prašymu galėjo būti Statutinio Teismo sustabdytas. Skundai iškelti tie patys reikalavimai – nurodyti neteisėtą aktą ir jo pagrindą. Atsakovas („skundo oponentas“) atsakymus į skundą turėjo pateikti per mėnesį. Atstovams iškeltas vienas reikalavimas – būti Lietuvos Respublikos piliečiais. Nustatyta, kad Teismas turėjo teisę nagrinėti bylą ir nesant pareiškėjo ar atsakovo atstovui (tai buvo numatyta ir 1933 m. rengtuose projektuose). Statutinio Teismo sprendimai turėjo būti motyvuoti, skelbiami viešame teismo posėdyje. Pripažinti neatitinkančiais Statuto normų administraciniai aktai ir Seimelio neįstatyminiai aktai panaikinami. Teismo sprendimai neskundžiami, ankstesniuose projektuose nurodyta „galutiniai“. Visi sprendimai turėjo būti spausdinami leidinyje *Valstybės žinios*. Nurodyta ir tai, kad savo sprendimų prasmę aiškina tik Teismas. Savo teisenos taisykles turėjo nustatyti Teismas, o tvirtinti teisingumo ministras. Planuota, kad Įstatymas įsigalios 1935 m. sausio 1 d. Tačiau jis buvo paskelbtas 1935 m. kovo 13 d. Tad galiausiai buvo įtvirtinta, kad įstatymas įsigalios nuo jo paskelbimo dienos.

Projektų apibendrinimas

Nuo 1930 m. siekta detalai reglamentuoti valstybinės priežiūros priemonės Klaipėdos krašto autonomijai. 1930 m. projektuose numatytas net ginkluotų pajėgų panaudojimas, tačiau dar tais pačiais metais šios idėjos atsisakyta. Tiesa, 1931 m. rugpjūčio projekte numatytas autonomijos teisių

suvaržymas įgyvendinant gubernatoriaus nurodymus. Šiuose projektuose ir vėlesniuose numatyti laikinieji nacionaliniai įstatymai vietoj nepriimto autonominio įstatymo, Respublikos Prezidento skiriamas pareigūnas atlikti autonominę funkciją, kurios neatlieka autonominės institucijos, gubernatoriaus nurodymas autonominėms institucijoms atlikti autonominę funkciją, jei jos pačios jos neatlieka, Respublikos Prezidento, o vėliau jo paskirto pareigūno arba gubernatoriaus teisė atlikti patiems autonominę funkciją, taip pat iš pareigų atleisti autonominių institucijų valdininkus ir tarnautojus, gubernatoriaus aktas vietoj autonominio administracinio akto. Kituose projektuose vietoj Respublikos Prezidento numatytas Ministrų kabinetas, kuris turėjo pavesti gubernatoriui ar komisarui atlikti Direktorijos nevykdomas funkcijas, komisarui suteikiama teisė naikinti autonominius administracinius aktus, priešingus Statutui. Visos šios priemonės turėjo būti naudojamos kylant grėsmei nacionaliniam saugumui, viešajai tvarkai, tarptautiniams Lietuvos įsipareigojimams. Be abejo, nuo pat 1930 m. birželio viena iš svarbiausių autonomijos valstybinės priežiūros priemonių buvo ir Statutinis Teismas. Ilgainiui idėjos detalčiai reglamentuoti valstybinės priežiūros priemonės atsisakyta, palikta tik Statutinio Teismo idėja. Manytina, kad taip buvo padaryta dėl Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos motyvų, dėl nenoro dubliuoti kai kurių Statuto nuostatų ir dėl vis kylančio erzelio tarptautiniu mastu, taip pat ir dėl tiesioginių įsikišimo priemonių idėjos atsisakymo Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui priėmus sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje.

Statutinio Teismo vieta iš esmės nesikeitė. Jis turėjo būti Vyriausiajame Tribunole (tik Konstitucijos projektuose planuota, kad Statutinis Teismas galėjo būti Valstybės Taryboje arba apskritai Statutinio Teismo funkciją atliks Konstitucinis Teismas (žr. monografijos III dalies 6 skyrių). Teisėjų skaičius kito – vienuose projektuose buvo siūlomi penki teisėjai, kituose – trys, keturi, septyni. Vienuose siūloma juos skirti trejiems metams, kituose – penkeriems, septyneriems metams. Remiantis vienais projektais, teisėjus į Statutinį Teismą renka Vyriausiojo Tribunolo bendras susirinkimas, autonominių teismų teisėjai, kitais juos skiria Respublikos Prezidentas. Kandidatus siūlo arba Ministrų kabinetas, arba ministras pirmininkas, arba Klaipėdos krašto direktorija, arba Vyriausiojo Tribunolo visuotinis susirinkimas, arba teisingumo ministras. Vienuose projektuose teisėjui keliami vienokie reikalavimai, kituose – kitokie, pavyzdžiui, viename iš projektų siūlyta, kad teisėjas turėtų Klaipėdos krašto vietos gyventojų požymį. Kol nebuvo priimto Teismo santvarkos įstatymo, kandidatams keliami

reikalavimai ir apskritai teisėjo teisinis statusas buvo detaliau reglamentuotas prilyginus juos priežiūros, drausmės ir kitais atžvilgiais Vyriausiojo Tribunolo teisėjams. 1933 m. rugsėjo 15 d. įsigaliojus Teismų santvarkos įstatymui, Statutinio Teismo įstatymo projektuose siūlytos blanketinės normos, nukreipiančios į Teismų santvarkos įstatymą. Galiausiai apsispręsta, kad Statutinio Teismo teisėjais bus Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas ir Respublikos Prezidento teisingumo ministro pristatyti septyneriems metams skiriami keturi teisėjai, turintys Lietuvos Respublikos pilietybę ir viešosios teisės žinių. Taip pat jiems turėjo būti taikomi Teismų santvarkos įstatyme įtvirtinti bendri teisėjams keliami reikalavimai.

Statutinio Teismo kompetencija įstatymų projektuose buvo reglamentuojama ir panašiai, ir skirtingai. Iš pradžių planuota, kad Teismas spręs dėl ginkluotų pajėgų autonominės teritorijos atžvilgiu panaudojimo teisėtumo, laikino nacionalinio įstatymo teisėtumo, nacionalinių administracinių aktų atitikimo Klaipėdos krašto statuto nuostatomis. Taip pat Teismas turėjo nustatyti, ar autonominis organas turėjo atlikti tam tikrą autonominę funkciją, ar įstatymo ir administracinio akto nuostata patenka į autonominių institucijų statutinių kompetencijų spektrą, ar Respublikos Prezidentas teisėtai atleido autonominės institucijos valdininką ar tarnautoją ir pan. T. Petkevičiaus 1930 m. birželio projektas lėmė tolesnę Teismo kompetencijos teisinio reglamentavimo konfigūraciją. Tačiau ji kito atsižvelgiant į Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymą ar Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymą, kurie keitėsi, taip pat ir kitų įstatymų projektų nuostatus. Išnyko nuostatos dėl ginkluotų pajėgų panaudojimo teisėtumo tikrinimo, nes tokios valstybinės priežiūros priemonės dėl autonominės teritorijos tiesiog atsisakyta. Kai kuriuose projektuose atsirado nuostata, kad Teismas galėjo spręsti dėl gubernatoriaus veto teisės teisėtumo, paskui šios nuostatos atsisakyta. Ilgainiui susitelkta tik į galimybę skusti nacionalinius įstatymus, administracinius aktus ir gubernatoriaus aktus. Atitinkamai į Teismą galėjo kreiptis tik autonominės institucijos, paprastai – Krašto direktorija. Tačiau nuo 1932 m. gruodžio pasirodė projektai, kuriuose buvo numatyta, kad Teismas nagrinėja bylas ne tik dėl centrinių valstybės institucijų ar gubernatoriaus priimtų sprendimų teisėtumo, bet ir dėl autonominio administracinio akto, taip pat neįstatyminio Seimelio akto. Apskritai Teismo kompetencija buvo nustatyta gremėzdiškai, komplikuotai, nurodytos autonominės funkcijos, kurių nevykdymas verčia priimti vienus ar kitus nacionalinius aktus, visa tai siejant su valstybės saugumu, viešąja tvarka ir tarptautiniais įsipareigojimais.

Ilgainiui atsisakyta komplikuoto Teismo kompetencijos išdėstymo įvardijant teisės aktus, kurių teisėtumą arba atitiktį Statuto nuostatomis (statutinumą) turėjo tikrinti Teismas. 1934 m. kovo projekte pasirodė nuostata, kuri liko ir priimtame įstatyme, kad Teismas sprendė ir dėl autonominių įstatymų atitikimo Statutui.

Subjektų, turinčių teisę kreiptis į Statutinį Teismą, ratas taip pat kito. Iš pradžių manyta, kad tai galės daryti ir nacionaliniai, ir autonominiai subjektai, o paskui apsispręsta, kad tai galės daryti tik Klaipėdos krašto subjektai, konkrečiau – Klaipėdos krašto direktorija. 1933 m. projektuose pasirodė galimybė į Teismą kreiptis ne tik Direktorijai, bet ir gubernatoriui. Vėliau – dar ir teisingumo ministrui.

Skundų pateikimo terminai keitėsi. Buvo numatyta ir šeši mėnesiai, ir metai, ir penkiolika dienų. Apsispręsta, kad skundas Statutiniam Teismui turi būti pateiktas per šešis mėnesius ne tik nuo jo paskelbimo, bet ir pareiškėjui sužinojus apie tokį aktą. Kai kuriuose projektuose numatyta dar viena sąlyga pateikiant skundą – prieš pateikiant skundą Teismui pateikti jį ministrui, gubernatoriui, Direktorijai ir tik tada, kai skundžiami aktai nebuvo pataisyti. Ne visuose projektuose numatytos nuostatos dėl skundo turinio. Kai kuriose akcentuota, kad skundas pateikiamas dėl aktų teisėtumo, reikalauja, kad skunde būtų nurodyta skundžiamo akto nuostata, priešinga Klaipėdos krašto statutui, arba tiesiog nurodyta, kad skundas turi būti motyvuotas. Apsispręsta, kad pareiškėjas skunde turi nurodyti, ką jis laiko neteisėtu ir kokių pagrindų.

Statutinio Teismo teisenos nuostatų iš pradžių buvo vos keletas, paprastai apsiribojant teisėjų, priimančių sprendimus, kiekio nustatymu. Ilgainiui Teismo teiseną reglamentuojančios normos apėmė šiuos klausimus: terminai dėl skundo priėmimo, paaiškinimų gavimas iš atsakovų (vieną kart – ministro pirmininko, kitą kart – atitinkamo ministro, gubernatoriaus, Direktorijos ir pan.), Teismo sprendimų priėmimo tvarka, atstovų ginčai, įrodymai, Teismo teisė reikalauti atitinkamų dokumentų iš atsakovų ir t. t.

Statutinio Teismo teisenos taisyklės turėjo būti reglamentuojamos atskirai, o ne Statutinio Teismo įstatyme. Iš pradžių planuota, kad Teismas vadovausis nacionaliniais teisminių procesų reglamentuojančiais teisės aktais. Paskui – civilinio proceso normomis. Galiausiai apsispręsta, kad pats Teismas nustatys savo teisenos taisykles, o jas patvirtins teisingumo ministras.

Iš pradžių planuota, kad Statutinio Teismo pripažintas neteisėtu aktas bus panaikintas. Paskui išskaidyta, kad neteisėtu pripažintas įstatymas turi nustoti galiojės, o administracinis aktas – panaikinamas. Kai kuriuose

projektuose Teismo sprendimų pasekmės apskritai nenustatytos, tiesiog nurodyta, kad Teismo sprendimai yra galutiniai arba neskundžiami. Priimtame įstatyme nėra nuostatų dėl įstatymų, tik įtvirtinta, kad administraciniai aktai ir Seimelio neįstatyminiai aktai panaikinami. 1932 m. projektuose atsiranda ir priimtame įstatyme išlikusi nuostata, kad joks teismas negali netaikyti akto, Statutinio Teismo nepripažinto priešingu Klaipėdos krašto statutui. Kitaip tariant, tik Statutinis Teismas sprendžia dėl aktų atitikimo Statutui. Be to, nuo 1932 m. rengiamuose įstatymų projektuose ir pačiame priimtame įstatyme nustatyta, kad teisėjai, priimdami sprendimus, klauso savo sąžinės ir įstatymų.

Nuo 1932 m. Statutinio Teismo įstatymo projektuose ir priimtame įstatyme įtvirtinta nuostata, kad Statutinis Teismas pats aiškina savo sprendimų prasmę. Šio instituto teisinis reguliavimas nepakankamas, todėl nėra aišku, kada ir kokiais atvejais Teismas priima aiškinamuosius sprendimus. 1932 m. kovo projekte planuota nustatyti, kad Teismas aiškinamuosius sprendimus priims išklausęs Direktoirijos ir ministro pirmininko atstovų pareiškimus. Reikia suprasti, kad toks sprendimas turėjo būti priimtas prieš priimant galutinį Teismo sprendimą. 1933 m. vasario projekte nurodyta, kad Teismas aiškina savo sprendimus teismo posėdžio metu, kai to prašo bylos dalyvis. Tam organizuojamas atskiras Teismo posėdis. 1934 m. projekte ir priimtame įstatyme nenustatoma, kada ir kokiais pagrindais Teismas aiškina savo sprendimus.

Rengiamų įstatymų įsigaliojimo datos nebuvo planuojamos, išskyrus 1933 m. liepos ir 1934 m. kovo projektuose (vieną kartą – 1933 m. rugsėjo 15 d., kitą kartą – 1935 m. sausio 1 d.). Tais metais buvo tikimasi, kad Statutinio Teismo įstatymas pagaliau bus priimtas (žr. monografijos II dalies 2.1.2 poskyrį). Galiausiai Įstatymas paskelbtas 1935 m. kovo 13 d.

2. Aiškinamasis raštas grupei įstatymų projektų

(Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti, Statutinio Teismo, Teismų kompetencijos konfliktams spręsti įstatymų projektams)⁸⁶²

Manytina, kad aiškinamąjį raštą parengė Valstybės Taryba, konkrečiai – M. Römeris⁸⁶³ (žr. monografijos II dalies 2.1 poskyrį). Jį sudarė dvidešimt penki punktai. Raštas rašytas dar prieš 1932 m. priimtą Nuolatinio Tarp-
tautinio Teisingumo Teismo sprendimą. Galbūt aiškinamasis raštas dar buvo apskritai Valstybės Tarybos tobulinamas ar keičiamas.

Pirmame punkte nurodyta, kuo pagrįsta Klaipėdos krašto autonomija Lietuvos Respublikoje – 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 5 straipsniu, įtvirtinančiu, kad iš atskirų Lietuvos sričių gali būti sudaryti autonominiai vienetai⁸⁶⁴, 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 straipsniu, nustatančiu, kad atskiri Lietuvos kraštai įstatymu gali gauti teisę autonomiškai tvarkytis⁸⁶⁵, ir Klaipėdos krašto statutu⁸⁶⁶. Aiškinamojo rašto autorius padarė išvadą, kad Klaipėdos krašto autonomija glūdi Lietuvos valstybės suverenumė. Be to, tai aiškiai ir įsakmiai įtvirtinta Krašto konvencijos 2 straipsnyje, nurodančiame, kad Klaipėdos kraštas sudarys Lietuvos suvereniteto vienetą. Šiame punkte taip pat pažymėta, kad Konvencija yra tarptautinis Klaipėdos krašto įtraukimo į Lietuvos valstybę aktas, tarp-
tautinis įsipareigojimas išsaugoti autonominę Krašto padėtį pagal Statutu nustatytą autonomiją⁸⁶⁷.

Antrame punkte aiškinta, kokios yra Lietuvos valstybės suvereno teisės į Klaipėdos kraštą rūšys. Pirmą, viena susijusi su tuo, kad visa tai, kas nėra pavesta Krašto autonomijai, pavesta centrinei valstybės valdžiai, kuri turi tvarkytis remdamasi „bendrais teritorinio valdžios *imperium*’o principais, kaip tos valdžios dispozicijos objektas“. Antra rūšis susijusi su tuo, kad valstybės centrinei valdžiai tenka autonomijos priežiūros pareiga. Pirmoji valstybės suvereno teisė apsaugota Statuto nuostatų, įtvirtinančių autonomines sritis, kurių neperžengdamos gali veikti autonominės institucijos,

⁸⁶² Paaiškinimo raštas. 1930 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 217–223.

⁸⁶³ Lietuvos Respublikos Valstybės Tarybos pirmininko 1930 m. liepos 18 d. raštas Ministrui Pirmininkui. *Ibid.*, 212.

⁸⁶⁴ „Lietuvos Valstybės Konstitucija“, *Vyriausybės žinios*, 1922, Nr. 100–799.

⁸⁶⁵ „Lietuvos Valstybės Konstitucija“, *Vyriausybės žinios*, 1928, Nr. 275–1778.

⁸⁶⁶ „Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos“, *Vyriausybės žinios*, 1924, Nr. 169–1186.

⁸⁶⁷ Paaiškinimo raštas. 1930 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 217.

sykiu jas išskiriant iš valstybės centrinės valdžios dispozicijos ir paliekant tai, kas lieka už Statute nustatytų ribų⁸⁶⁸.

Trečiame punkte plačiau aiškinama antroji valstybės suvereno teisė į Klaipėdos kraštą pabrėžiant, kad Klaipėdos krašto autonominių institucijų tarnybinis įsipareigojimas yra viešųjų funkcijų vykdymas neperžengiant autonomijos ribų. Pункte akcentuojama, kad rūpinimasis viešais Krašto reikalais yra autonominis, nepriklausantis nuo valstybės centrinės valdžios pažiūrų ar pageidavimų, todėl jokie centrinės valdžios tikslai negali pakeisti autonominės veiklos krypties. Tačiau autonominėms institucijoms peržengus autonomijos ribas, jas turi sudrausti valstybės centrinė valdžia „kaip valstybinio suverenumo atstovė“. Pункte pažymėta, kad nors valstybės centrinė valdžia negali nurodyti autonominėms institucijoms, kaip jos turi veikti pagal autonomiją, tačiau ji gali reikalauti, kad jos veiktų ar neveiktų. Rašto autorius ypač akcentavo autonominę teisingumo ir švietimo sritį:

„<...> autonomijos suteikimas nereiškia, kad <...> tie viešieji Krašto reikalai, kurie yra autonomijai pavesti, gali būti rūpinami arba visiškai nerūpinami <...>“. Pункte daroma išvada, kad Kraštas yra valstybės dalis ir jo rūpinimasis jo reikalais sudaro „valstybinį klausimą, kuris yra valstybės suverenumė.“⁸⁶⁹

Ketvirtame punkte konstatuota, kad Klaipėdos krašto autonominių institucijų pareigų vykdymo priežiūra, einanti iš valstybės suvereno teisių, turi būti reglamentuota įstatymu. Aiškinamojo rašto autorius pabrėžė, kad tai ir yra Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti ir Statutinio Teismo įstatymų projektų objektas. Pirmas įstatymas buvo įvardytas kaip nustatantis valstybės centrinės valdžios priežiūros organizavimo tvarką, jos organus, sąlygas ir ribas, o antras – kaip įtvirtinantis tos tvarkos garantijas, kad minima priežiūra atitiktų Konstituciją, pačiai autonomijai nesukeltų pavojaus ir neleistų valstybės centrinei valdžiai kištis į Krašto autonomijos sritį⁸⁷⁰.

Penktame punkte įvardyti trys priežiūros aspektai: pirma, priežiūros iniciatyva, antra, sankcijos, ir, trečia, sankcijų teisėtumo patikrinimas⁸⁷¹. Šeštame punkte įvardytas pagrindinis valstybės centrinės valdžios atstovas,

⁸⁶⁸ *Ibid.*

⁸⁶⁹ *Ibid.*, 218.

⁸⁷⁰ *Ibid.*

⁸⁷¹ *Ibid.*

palaikantis ryšį tarp jos ir autonominių organų, vaidinantis lemiamą vaidmenį autonominių institucijų veiklos atitikimo Klaipėdos krašto statutui priežiūroje – Krašto gubernatorius. Pункte išaiškintas penktame punkte nurodytas priežiūros iniciatyvos aspektas: gubernatoriaus iniciatyva nurodomas autonominių institucijų apsileidimas reikalaujant pašalinti atitinkamą trūkumą arba nustatant terminą trūkumams pašalinti⁸⁷².

Septintame punkte aiškinamas antras priežiūros aspektas – nepaklusus autonominei institucijai imamas sankcijos. Rašte pabrėžiama, kad nesant sankcijų priežiūra beprasmė. Taigi iškeltas klausimas, kas turi būti numatyta, jei autonominiai organai atsisako taisyti ar naikinti Krašto gubernatoriaus nustatytus trūkumus⁸⁷³.

Aštuntame punkte nurodyta, kad Klaipėdos krašto gubernatoriaus iniciatyvai taikyti sankcijas turi susiklostyti bent viena iš sąlygų: jei autonominių institucijų pareigų nevykdymas prieštarauja tarptautiniams valstybės įsipareigojimams arba kyla grėsmė valstybės viešajai tvarkai ir saugumui, arba kyla pavojus Krašto teisinei santvarkai⁸⁷⁴.

Devintame punkte konstatuota, kad Klaipėdos krašto autonominėms institucijoms ignoruojant gubernatoriaus įspėjimus, įsikiša į situaciją pati valstybės centrinė valdžia, kuri susiklosčiusią spragą turi užpildyti nacionaliniais teisės aktais, nes

„<...> krašto autonomija tol tiktai pašalina centro valdžios veikimą autonomijos ribose, kol tose ribose autonominiai krašto organai vykdo uždėtas jiems prievoles.“⁸⁷⁵

Dešimtame punkte akcentuota, kad tokį įsikišimą vykdo jau ne Klaipėdos krašto gubernatorius, bet pati valstybės centrinė valdžia, tai pavadinus „tiesioginio imperiumo aktai valstybinio suverenumo titulu“. Jeigu įsikišimas galimas pasitelkus nacionalinį įstatymą, jį priima nacionalinis įstatymų leidėjas. Jeigu įsikišimas galimas pasitelkus administracinį aktą, jį atlieka Respublikos Prezidentas arba kiti vykdomosios valdžios atstovai⁸⁷⁶.

Vienuoliktame punkte nurodyta, kad autonominių institucijų pareigūnai, dėl kurių veiksmų valstybės centrinė valdžia turi įsikišti, gali būti

⁸⁷² *Ibid.*

⁸⁷³ *Ibid.*

⁸⁷⁴ *Ibid.*, 219.

⁸⁷⁵ *Ibid.*

⁸⁷⁶ *Ibid.*

Respublikos Prezidento atleisti iš tarnybos. Tai galima tik tuo atveju, jeigu Klaipėdos krašto gubernatoriaus priežiūros instrumentai buvo visi išnaudoti ir nepadėjo pasiekti tikslų⁸⁷⁷.

Dvyliktame punkte pabrėžta, kad tiesioginė valstybės centrinės valdžios intervencija ne individualaus, o norminio administracinio akto arba nacionalinio įstatymo (t. y. tėstinio akto) pagalba veikia tol, kol kompetingos autonominės institucijos pačios neįvykdys pareigos ir neišleis atitinkamo autonominio įstatymo ar norminio administracinio akto. Aiškinamojo rašto autoriai akcentavo, kad kai veikia autonominės institucijos aktas atitinkamoje autonominėje srityje, tai centrinės valdžios aktas toje srityje negali veikti. Tai išplaukia iš to, kad centrinės valdžios intervencija negali „griauti“ Klaipėdos krašto autonomijos ar sudaryti jai konkurenciją. O tai, pasak Rašto autoriaus, prieštarautų Lietuvos Valstybės Konstitucijai, Krašto Statutui ir tarptautiniams Lietuvos įsipareigojimams⁸⁷⁸.

Tryliktame punkte nurodoma, kad taip gali būti užtikrinamas valstybės saugumas, viešoji tvarka ir Klaipėdos krašto teisinė tvarka, kai autonominės institucijos nevykdo savo įsipareigojimų. Tačiau Aiškinamojo rašto autorius konstatavo, kad, norint išsaugoti statutinę autonomiją, Direktorijai turi būti užtikrinta teisė kreiptis į teismą („kelti teisinį ginčą“) dėl valstybinės priežiūros sankcijos teisėtumo. Tokiems ginčams, pasak Rašto autorių, ir steigiamas Statutinis Teismas. Šiame punkte nurodyta, kad Teismas turi būti steigiamas Vyriausiajame Tribunole, kuris, kaip aukščiausios instancijos teismas, remiantis Lietuvos Valstybės Konstitucija, yra vienas visoje valstybėje. Pункte pažymėta, kad Statutinis Teismas turėjo tikrinti, ar centrinės valdžios aktai teisėti. Tai buvo traktuojama kaip teisinė garantija, sauganti Krašto autonomiją nuo jos pažeidimo centrinės valdžios aktais, galimai priimtais nesilaikant valstybinės priežiūros ribų ir netinkamai konstatavus autonominių institucijų pareigos vykdymo sąlygas⁸⁷⁹.

Keturioliktoje punkte tvirtinama, kad Statutinis Teismas išplečia statutines Klaipėdos krašto autonomijos garantijas. Be to, Statutinio Teismo įstatymo projekte numatyti dar atvejai, kai Krašto autonominės institucijos Direkto-rijos vardu gali kreiptis į šį teismą, pavyzdžiui, kai manoma, kad nacionaliniu įstatymu arba administraciniu aktu kišamasi į Krašto

⁸⁷⁷ *Ibid.*

⁸⁷⁸ *Ibid.*

⁸⁷⁹ *Ibid.*, 220.

autonomijai pavestą sritį ir taip pažeidžiama autonominių institucijų – įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios – kompetencija⁸⁸⁰.

Penkioliktame punkte nustatyta, kad Statutiniam Teismui skųstini aktai turėjo būti kuo greičiau išnagrinėti („negali amžinai kyboti ore“). Tam turėjo būti nustatytas kreipimosi į Statutinį Teismą terminas, kuriam praėjus aktas nebegalėjo būti ginčijamas. Aiškinamajame rašte nurodomos taisyklės nustatant šį terminą – iš vienos pusės turėjo būti atsižvelgta į teisinį tikrumą, lūkesčius („valdžios aktų tikrumą ir teisinės tvarkos valstybinį pastovumą“), o iš kitos – į statutinės autonomijos garantijos svarbumą, su kuriuo pernelyg trumpas terminas nesuderinamas. Įstatymo projekte siūlytas vienerių metų terminas⁸⁸¹.

Šešioliktame punkte aiškinama Statutinio Teismo struktūra Vyriausiajame Tribunole. Teismą turėjo sudaryti nuolatiniai teisėjai, kuriems turėjo būti keliami tie patys reikalavimai kaip ir Vyriausiojo Tribunolo teisėjams. Tačiau Aiškinamajame rašte nurodyta, kad Statutinio Teismo teisėjai turėjo būti aukštos kvalifikacijos teisininkai, turį nuodugnių konstitucinės ir administracinės teisės žinių⁸⁸².

Septynioliktame punkte pabrėžta, kad kiti Statutinio Teismo nuostatai reglamentuoja procesinius klausimus, kurie aiškinami kituose punktuose. Aštuonioliktame punkte nurodyta, kad Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkui kreipusis į Statutinį Teismą, Krašto gubernatorius turi replikos arba paaiškinimo teisę dėl pateikto skundo⁸⁸³. Devynioliktame punkte pastebėta, kad Statutinio Teismo posėdyje turi būti leidžiama dalyvauti Direktorijos nariams ir gubernatoriui arba jų atstovams⁸⁸⁴.

Dvidešimtame punkte Aiškinamojo rašto autoriai pabrėžė, kad Statutinio Teismo sprendimai turi būti skelbiami leidinyje *Vyriausybės žinios*. Argumentuojama tuo, kad šie sprendimai susiję su valstybės valdžios aktais ir turi *ergo omnes* galią, yra imperatyvūs ir veikia kaip viešosios teisės nuostatai⁸⁸⁵. Dvidešimt pirmame punkte nurodyta, kad Statutinio Teismo sprendimai yra galutiniai ir neskundžiami⁸⁸⁶.

⁸⁸⁰ *Ibid.*

⁸⁸¹ *Ibid.*

⁸⁸² *Ibid.*, 221.

⁸⁸³ *Ibid.*

⁸⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁸⁶ *Ibid.*

Dvidešimt antras punktas buvo skirtas Teismų kompetencijos konfliktams spręsti įstatymo projektui, sudarytam iš vieno straipsnio, įtvirtinančio, kad kompetencijos konfliktus tarp valstybės centrinės valdžios ir Klaipėdos krašto nagrinėja Vyriausiojo Tribunolo bendrasis susirinkimas. Aiškinamojo rašto autorius konstatavo, kad šis įstatymas skiriamas užpildyti „skaudžią“ spragą, pavyzdžiui, kai kyla konfliktas tarp Klaipėdos krašto teismo ir Lietuvos Respublikos teismo dėl kompetencijos. Tuo metu, pagal Aiškinamąjį raštą, kilus bylų priklausomybės konfliktui tarp Klaipėdos krašto teismų, klausimą sprendavo Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius⁸⁸⁷.

Dvidešimt trečiame punkte išdėstyti bylų priklausomybei nustatyti principai: pirma, kiekvienas teismas pats sprendžia, ar byla priklauso jo jurisdikcijai, antra, jei ginčas kyla tarp dviejų tos pačios instancijos teismų, teisingumo klausimą turi nagrinėti aukštesnės instancijos teismas. Pункte išdėstyta visa tuo metu Lietuvoje veikusi bylų priklausomybės ginčų nagrinėjimo organizacinė tvarka:

„<...> tarp taikos teisėjų sprendėjas bus Apygardos Teismas, tarp Apygardos Teismų arba tarp iš vienos pusės Apygardos, o iš kitos – Kariuomenės Teismo – Vyriausiasis Tribunolas, kuris yra kasacinė instancija Kariuomenės Teismui ir apeliacinė arba kasacinė – Apygardos Teismams. Konflikto tarp iš vienos pusės Klaipėdos autonominių teismų, o iš kitos – bendrųjų centro valdžios teismų, – kadangi aukščiausias teismas yra vienas – Vyriausiasis Tribunolas, tokiu jiems bendru. Vyresniuojų. Kartų ir vyriausiuojų / teismu yra Tribunolas.“⁸⁸⁸

Tačiau Aiškinamojo rašto autorius kėlė klausimą, kas bus tada, kai Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius ir Vyriausiojo Tribunolo teisėjų susirinkimas laikysis skirtingo bylų priklausomybės nuostatų aiškinimo.

Dvidešimt ketvirtame punkte pripažinta, kad tokių atvejų būta, kai Klaipėdos apygardos teismas pripažino bylos priklausomybę Klaipėdos teismui, o Kariuomenės teismas – sau. Bylos priklausomybės klausimą sprendė Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius, kuris nustatė, kad byla teisinga Klaipėdos apygardos teismui. Šis sprendimas buvo galutinis

⁸⁸⁷ *Ibid.*, 222.

⁸⁸⁸ *Ibid.*

Klaipėdos apygardos teismui. O Vyriausiojo Tribunolo bendrasis susirinkimas nustatė, kad byla teisinga Kariuomenės teismui. Šis sprendimas taip pat buvo įsakmus Kariuomenės teismui. Taigi, susiklostė situacija, kai buvo priimti du vienas kitam prieštaraujantys galutiniai ir neskundžiami teisminiai sprendimai. Aiškinamojo rašto autorius pabrėžė, kad tokia padėtis valstybėje negalima („nepakenčiama“)⁸⁸⁹.

Taigi, dvidešimt penktame punkte pripažinta, kad toks klausimas turėjo būti reglamentuotas įstatymo. Todėl ir pasiūlyta Teismų kompetencijos konfliktams spręsti įstatyme įtvirtinti, kad, kilus bylų priklausomybės klausimui tarp Klaipėdos krašto teismų ir nacionalinių teismų, juos nagrinėtų bendrasis Vyriausiojo Tribunolo susirinkimas, kuris buvo aukštesnis už Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrių⁸⁹⁰.

3. Statutinio Teismo įstatymo aiškinamasis raštas

*„Tiksliausia teisės normų veikimo garantija
yra jos teisminė garantija,
tiksliausia teisėtumo apsauga glūdi
teismo funkcijoje.“⁸⁹¹*

Statutinio Teismo aiškinamasis raštas (1933)

Manytina, kad aiškinamuosius raštus Statutinio Teismo įstatymui ir Gubernatoriaus teisių įstatymo projektui parengė M. Römeris (žr. monografijos II dalies 2.1 poskyrį). 1933 m. Statutinio Teismo įstatymo aiškinamasis raštas sudarytas iš 46 punktų⁸⁹². Jie apžvelgiami.

Pirmame punkte nurodoma, kad Klaipėdos krašto statutas atlieka dviejų vaidmenį. Viena vertus, tai – Krašto autonomijos steigiamasis aktas, reglamentuojantis autonominių institucijų organizaciją, jų kompetenciją viešosiose srityse, „krašto autonominių teisių šaltinis“, kartu įtvirtinantis ir šios kompetencijos ribas. Antra vertus, tai – aktas kaip suteiktos privilegijos valstybei dokumentas, valstybės įsipareigojimas, kaip veikiant

⁸⁸⁹ *Ibid.*, 222–223.

⁸⁹⁰ *Ibid.*, 223.

⁸⁹¹ Statutinio Teismo aiškinamasis raštas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 22.

⁸⁹² *Ibid.*, 22–47.

šiam aktui laikytis tarptautinio susitarimo ir išsaugoti numatytą teisinę struktūrą. Taigi, Statutas įtvirtina dvejopą apsaugą: viena vertus, Statutas turi būti apsaugotas nuo Klaipėdos autonominių institucijų priimamų Statutui priešingų aktų, kita vertus, – nuo centrinės valdžios institucijų aktų, prieštaraujančių Statutui, padarytų „arba per neapsižiūrėjimą arba dėl klaidingos statuto nuostatų interpretacijos, arba šiaip dėl kurio nors organo apsileidimo ar kitokio nusižengimo teisei“⁸⁹³.

Antrame Aiškinamojo rašto punkte nurodyta, kad tiksliausias teisės normų veikimo užtikrinimas yra teisminė garantija – „tiksliausia teisėtumo apsauga glūdi teismo funkcijoje“⁸⁹⁴. Jame aiškinama, kad norint, jog ši funkcija veiktų, ji turi būti pavesta institucijai, apsaugotai nuo politinės galios, t. y. įstatymų leidėjo ar vykdomosios valdžios įtakos. Todėl institucija turi būti nepriklausoma, o teisėjai turi naudotis visomis savo „nepriklausomos tarnybinės padėties garantijomis“. Šios institucijos tikslas – bylų nagrinėjimas – turi būti izoliuotas nuo nurodymų, įsakymų, instrukcijų, „pašalinės politinės įtakos“ ir turi būti

*„teisėjų sąžinės bei jų laisvės įstatymo nuostatų interpretacijos padarinys, kuris yra galutinas ir išspręstajam klausimui pro veritate habetur, vadinasi – visiems valstybės organams privalomas ir imperatyvus.“*⁸⁹⁵

Aiškinamajame rašte tvirtinama, kad ir centrinės valdžios, ir Klaipėdos krašto autonominių institucijų aktų neprieštaravimui Klaipėdos krašto statutui tikrinti steigiama teisminė institucija, kuri dėl savo specifinės užduoties – saugoti statutinį teisėtumą – pavadinama Statutiniu Teismu⁸⁹⁶.

Trečiame Aiškinamojo rašto punkte nustatyta, kad Statutiniame Teismui turi būti pavesta tikrinti ne tik autonominių institucijų, bet ir centrinių valdžios institucijų aktus jų statutinio teisėtumo („statutingumo“) atžvilgiu, pabrėžiant norą išsaugoti Klaipėdos krašto statutą, taip pat norą, kad Krašto „autonomijos konstrukcija“ nebūtų laužoma tiek autonominių, tiek centrinių aktų. Šiuo požiūriu Aiškinamojo rašto autorius išskyrė dvi stambias centrinės valdžios institucijų aktų rūšis: pirma, įstatymai ir „valstybiniai administraciniai aktai“, kuriais kartais tyčia, o kartais atsitiktinai

⁸⁹³ *Ibid.*, 22.

⁸⁹⁴ *Ibid.*

⁸⁹⁵ *Ibid.*, 23.

⁸⁹⁶ *Ibid.*

gali pažeisti Statuto normas; antra, Krašto gubernatoriaus aktai, įtraukiant ir jo veto teisę Krašto seimelio priimamiems įstatymams. Toliau Aiškinamajame rašte tvirtinama, kad veto teisės teisminė kontrolė yra unikali ir niekur daugiau neaptinkama, bet ir pati Statuto 16 straipsnyje įtvirtinta Krašto gubernatoriaus veto teisė neįprasta. Šiuo atveju veto teisė yra „absoliutinė“, o ne diskrecinė. Pati veto teisė yra kaip teisminė autonominių įstatymų statutinio teisėtumo užtikrinimo priemonė, nes, pagal Statuto 16 straipsnį, veto teisę leidžiama išreikšti tik trimis statutinio autonominių įstatymų neteisėtumo atvejais. Taigi, Aiškinamojo rašto autoriaus nuomone, gubernatoriaus veto yra analogiškas teisminės institucijos sprendimui. Veto teisė veikia kaip neteisėtumo sudraudimo sankcija, todėl pasinaudojimas šia teise turi būti motyvuojamas. Taigi, veto teisės teisėtumo patikrinimo pavedimas Statutiniam Teismui turėjo sudaryti tarsi kasacinę šio teismo funkciją. Taip pat buvo aiškinama, kad Krašto gubernatorių neprivalo būti teisininkas, tad, nebūdamas kvalifikuotu teisininku, jis galėjo suklysti dėl autonominio įstatymo teisėtumo⁸⁹⁷.

Ketvirtame punkte akcentuota, kad nacionalinių įstatymų ir administracinių aktų teisėtumo nustatymo kriterijai numatyti pačiose Klaipėdos krašto statuto nuostatose, žinoma, atsižvelgiant į jų tinkamą aiškinimą Statuto leidėjo valiai suprasti. Aiškinamojo rašto autorius pabrėžė, kad gubernatoriaus veto teisėtumui nustatyti svarbus Statuto 16 straipsnis, o kitų gubernatoriaus aktų teisėtumo kriterijus turi būti platesnis. Autoriai akcentavo, kad visais atvejais reikia remtis Statuto nuostatomis, tačiau kai kur jos nėra tokios detalios, taip paliekant vietos jas tiesiogiai detalizuoti Respublikos įstatymų leidėjui, bet tik pagal statutinius principus ir teisingą jų aiškinimą. Toks įstatymas, pagrįstas Statuto normomis ir statutiniais principais, susijusiais su Krašto gubernatoriaus įgaliojimais, turėjo būti Gubernatoriaus teisių įstatymas. Taigi, gubernatoriaus aktų statutinio teisėtumo kriterijais turėjo tapti pats Statutas ir Gubernatoriaus teisių įstatymas⁸⁹⁸.

Penktuoju Aiškinamojo rašto punktu pažymėta, kad dėl autonominių įstatymų teisėtumo („statutینگumo“) skundai Statutiniam Teismui nepateikiami, nes jie, remiantis Statuto 16 straipsniu, tikrinami Krašto gubernatoriaus veto teisės tvarka. Kartotinis jų teisėtumo tikrinimas prieštarautų principams *non bis in idem* ir *res judicata pro veritate habetur*. Tai reiškia, kad gubernatoriaus veto kasacijos tvarka galėjo skųsti tik autonominės

⁸⁹⁷ *Ibid.*, 24.

⁸⁹⁸ *Ibid.*, 25.

institucijos, bet ne centrinės valdžios institucijos, – juk gubernatorius ir buvo centrinės valdžios atstovas Kraštui. Tai susiję ir su situacija, kai gubernatorius nepareiškė veto autonominiam įstatymui, laikydamas jį teisėtu. Tai taip pat turėjo varžyti centrinės valdžios institucijas:

„<...> kad ir būtų Gubernatorius klaidingai šį klausimą išsprendęs, kad ir nestatutingas būtų iš esmės jo promulguotas vietos įstatymas, teisiškai jis bus valstybės valdžiai statutingas ir noliečiamas <...>“⁸⁹⁹.

Pasak Aiškinamojo rašto autoriaus, tai griautų gubernatoriaus autoritetą, pažeistų autonominio įstatymų leidėjo teises ir būtų priešinga Statutui.

Šeštame punkte nurodyta, kad į Statutinio Teismo kompetenciją turėjo patekti visi autonominės vykdomosios valdžios norminiai ir individualūs aktai. Taip pat šio teismo jurisdikcijai turėjo priklausyti Seimelio priimami nutarimai, rezoliucijos, kurie savo prigimtimi buvo administraciniai aktai, nors ir priimti autonominio įstatymų leidėjo. Aiškinamojo rašto autorius akcentavo, kad ši aktų rūšis negali likti be jokios kontrolės⁹⁰⁰.

Septintame punkte numatyta, kad administracinių ir neįstatyminių Seimelio aktų teisėtumo kriterijumi turi tapti tie patys trys kriterijai, nustatyti Statuto 16 straipsnyje, reglamentuojančiame Krašto gubernatoriaus veto teisės teisinius pagrindus, t. y. statutinės autonominės galios kompetencija, Statuto 6 straipsnio nuostatai ir tarptautiniai Lietuvos įsipareigojimai⁹⁰¹.

Aštuntame punkte apibrėžiamos Statutinio Teismo kompetencijos ribos atsižvelgiant į tai, kad šis teismas neatliks bendrosios kompetencijos teismo funkcijos, o aktų teisėtumo tikrinimo funkciją Klaipėdos krašto statutui. Taigi, jis skirtas ypatingai statutinio teisėtumo funkcijai apsaugoti. Tai reiškė, kad jokiais kitais atvejais į Statutinį Teismą negalima kreiptis, jokiais kitais kriterijais remiantis jis negalėjo tikrinti jokių aktų. Aiškinamojo rašto autorius pabrėžė, kad į jį negalima buvo kreiptis dėl nacionalinių įstatymų ir administracinių aktų konstitucingumo ar teisėtumo. Taip pat akcentuota, kad Statutinis Teismas negalėjo svarstyti autonominių institucijų administracinių ar neįstatyminių aktų atitikimo autonominiams įstatymams ar kitoms veikiančioms teisės normoms, net jeigu šie būtų priešingi Statuto nuostatoms, jeigu šis prieštaravimas nesusijęs su Statuto 16 straipsnyje

⁸⁹⁹ *Ibid.*, 26.

⁹⁰⁰ *Ibid.*, 26–27.

⁹⁰¹ *Ibid.*, 27.

įtvirtintais trimis teisėtumo kriterijais kaip Krašto gubernatoriaus atliekamos priežiūros rėmais. Šiais trimis kriterijais Statutinio Teismo kompetencija išsemiama. Aiškinamojo rašto autorius išplėtė savo svarstymus šiame punkte pateikdamas pavyzdžius. Antai jeigu Direktoriją įsikištų į Seimelio kompetenciją ir priimtų administracinį aktą, kurį turėjo priimti Seimelis, tai tokio administracinio akto negalima skųsti Statutiniam Teismui, nes toks aktas nesudarytų to neteisėtumo, kuris numatytas Statuto 16 straipsnyje. Taigi, Statutinis Teismas negalėtų svarstyti, kuri iš autonominių institucijų turėjo priimti vieną ar kitą sprendimą. Tai – klausimai, kurie galėjo būti keliami pačių autonominių institucijų arba kuriuos galėjo spręsti autonominis administracinis teismas. Kitaip tariant, Statutinis Teismas negalėjo spręsti ginčų, susijusių su autonominių institucijų kompetencijos pasiskirstymu, jų tarpusavio santykių, nes tai buvo susiję su autonominės kompetencijos vykdymu. Pasak Aiškinamojo rašto autoriaus, tokie klausimai turėtų būti svarstomi arba Respublikos Konstitucinio Teismo, arba Administracinio Teismo, jei tokie Lietuvoje būtų veikę, arba autonominio administracinio teismo, bet tikrai ne Statutinio Teismo⁹⁰².

Devintame punkte Aiškinamojo rašto autorius stengėsi atskirti Statutinio Teismo kompetenciją nuo Krašto administracinio teismo. Jis turėjo nagrinėti ginčus dėl bet kurio autonominės institucijos akto teisėtumo, kai į jį kreipiasi piliečiai su skundais. O Statutinis Teismas negalėjo nagrinėti ginčų privačių asmenų skundų pagrindu, nes šis teismas nebuvo skirtas asmenų teisėms ginti. Jis buvo skirtas „viešajam valstybiniam reikalui“, kuris nekyla iš privačių teisinių santykių. Taip buvo pabrėžtas skirtumas tarp Statutinio ir administracinio teismų.

Dešimtame punkte konstatuota, kad, pagal Gubernatoriaus teisių įstatymą, Statutinio Teismo kompetencija siejama ir su Krašto gubernatoriaus priežiūros sritimi dėl autonominių institucijų neveikimo, kai šis neveikimas kelia grėsmę viešajai tvarkai, valstybės saugumui arba neleidžia vykdyti tarptautinių Lietuvos įsipareigojimų. Tokią tendenciją pastebėjęs, Krašto gubernatorius negalėjo savo iniciatyva imtis veiksmų, o tik kreiptis į Statutinį Teismą, kuris galėjo konstatuoti, pirma, kad autonominės institucijos privalo atlikti vieną ar kitą pareigą, antra, kad ši pareiga pagrįsta Statuto nuostatomis, trečia, kad pareigos vykdymas būtinas Respublikos saugumui užtikrinti ir viešajai tvarkai palaikyti ar valstybės tarptautiniams įsipareigojimams vykdyti. Nesant nei vieno iš šių trijų elementų gubernatoriaus

⁹⁰² *Ibid.*, 28–29.

skundas turėjo būti atmestas. Šiame punkte pabrėžta, kad kol Statutinis Teismas nekonstatuoja šių neveikimo požymių, nei gubernatorius, nei kita centrinės valdžios institucija negalėjo daryti jokių teisinių išvadų dėl autonominės institucijos neveikimo⁹⁰³.

Vienuoliktame punkte akcentuotas santykis tarp Krašto gubernatoriaus ir autonominių teismų, taip pat jų santykis su nacionaliniais teismais. Pažymėta, kad Krašto gubernatoriaus priežiūra nesusijusi su autonominiais teismais, nes šie jungiasi su nacionaliniais teismais per Vyriausiojo Tribuno institutą. Todėl autonominių teismų sprendimai, įskaitant ir teismo administracinius aktus, negali būti skundžiami Statutiniam Teismui⁹⁰⁴.

Dvyliktame punkte pabrėžta, kad Statutinio Teismo kompetencijos struktūra turi būti pagrįsta „bendrais moderninio teismo veikimo metodais“. Tai reiškė, kad teismas sprendimų priėmimo iniciatyvos negalėjo turėti, o galėjo veikti tik tada, kai į jį kreipiamasi dėl skundo. O kreiptis galėjo Krašto direktorija ir gubernatorius. Pirmoji – dėl centrinės valdžios institucijų aktų, antrasis – dėl autonominių institucijų aktų ar jų neveikimo⁹⁰⁵.

Tryliktame punkte akcentuoti terminai kreiptis į Statutinį Teismą. Aiškinamojo rašto autorius nurodė šešių mėnesių terminą nuo skundžiamo įstatymo paskelbimo datos, nuo administracinių aktų ar neįstatyminių aktų priėmimo datos. Terminų nustatymo reikmė buvo aiškinama tuo, kad tai institucijas paragins atidžiai sekti aktų teisėtumą. Dėl autonominių institucijų neveikimo skundo pateikimo terminas nebuvo nustatytas, nurodyta, kad neveikimas yra tada, kai jis skundžiamas ir kai neveikimo elementus konstatuoja Statutinis Teismas⁹⁰⁶.

Keturioliktame punkte nurodyta galimybė pačiai administracijai pataisyti savo administracinius aktus prieš kreipiantis į Statutinį Teismą. Ši taisyklė nebuvo siejama su įstatymais ir Krašto gubernatoriaus veto teise. Dėl administracinių aktų buvo akcentuota, kad ir kitose valstybėse vadovaujasi principu, kad skusti administraciniam teismui galima tik išnaudojus visą „hierarchinę tarnybinių skundų tvarką“. Administracinis teismas įsikiša tada, kai institucija nepajėgia pati pataisyti akto arba atsisako tą daryti. Taigi, administraciniam teismui turėjo būti skundžiamas tik vyriausiojo administracinio organo sprendimas. Tačiau šio hierarchinio skundų kelio

⁹⁰³ *Ibid.*, 29–30.

⁹⁰⁴ *Ibid.*, 30.

⁹⁰⁵ *Ibid.*, 31.

⁹⁰⁶ *Ibid.*

buvo atsisakyta manant, kad jo Krašto direktorija gali nepaisyti ir jai tai net galėtų sudaryti didelių nepatogumų. Nepatogu būtų ir gubernatoriui nurodyti „veikti skundais per visą autonominių organų hierarchiją“. Todėl buvo nuspręsta, kad patogiausia būtų prieš keliant bylą Statutiniame Teisme dėl administracinio akto statutingumo sudaryti galimybę, iš anksto apie neteisėtumą pranešus, atitinkamai administracinei institucijai pataisyti administracinį aktą. Tam turėjo būti nustatyti tarpiniai terminai, įterpti į bendro skundo padavimo ribas. Aiškinamojo rašo autoriaus nuomone, to turėjo pakakti ir tai turėjo atstoti „hierarchinių instancijų išsėmimo tvarką“⁹⁰⁷.

Penkioliktame punkte numatyta, kad skundo padavimas Statutiniam Teismui nesustabdo akto vykdymo. Taip norėta apsisaugoti nuo to, kad valdžios akto veikimas nepriklausytų nuo skundo teisės – juk taip galėjo būti piktnaudžiaujama skundo teise norint sustabdyti vieno ar kito akto galiojimą. Tačiau Aiškinamojo rašo autorių nuomone, dėl administracinių aktų pačiam Statutiniam Teismui galima buvo pavesti įgaliojimą priimti sprendimą stabdyti vieno ar kito akto galiojimą prieš priimant galutinį sprendimą, jeigu pareiškėjas to prašo ir jeigu Teismas mano, kad tai tikslinga ir pagrįsta. Dėl neveikimo šis klausimas apskritai nebuvo aktualus⁹⁰⁸.

Šešioliktame punkte akcentuota, kad Statutinio Teismo įstatymo 6 ir 7 straipsniai apsaugo Statutinį Teismą nuo nepagrįstų skundų⁹⁰⁹. Šiuose straipsniuose nustatyti reikalavimai skundui.

Septynioliktame punkte nurodyta, kad skundų atsakovais dėl skundžiamo Krašto gubernatoriaus akto ar autonominių institucijų aktų ar neveikimo bus Gubernatorius arba Direktorija. Bet dėl Respublikos įstatymų ir administracinių aktų, išskyrus gubernatoriaus aktus, atsakovu turi būti ne gubernatorius, o atitinkamas ministras, į kurio veikimo sritį aktas patenka. Dėl to gali kilti neaiškumų, todėl, Aiškinamojo rašo autoriaus nuomone, geriausia būtų, jei pati Respublikos vyriausybė kiekvieną sykį nurodytų, kuris ministras turi būti atsakovu („skundo oponentu“). Taigi, skundo nuorašas turėtų būti siunčiamas Ministrų kabinetui, kuris perduotų jį atitinkamam ministrui⁹¹⁰.

⁹⁰⁷ *Ibid.*, 32–33.

⁹⁰⁸ *Ibid.*, 33.

⁹⁰⁹ *Ibid.*, 34.

⁹¹⁰ *Ibid.*, 34–35.

Aštuonioliktame punkte akcentuojamas rašytinis bylos parengimas reikalaujant, kad ir skundas, ir atsakovo atsikirtimas būtų motyvuotas, kadangi Statutiniam Teismui svarbu tiek teisinis, tiek faktinis ginčijamo teisinio santykio pagrindas. Atsakovui siūlyta skirti dviejų mėnesių terminą pateikti paaiškinimą dėl skundo⁹¹¹.

Devynioliktame punkte pabrėžta, kad Statutinis Teismas tvarkomojo posėdžio metu pats sprendžia dėl reikalingumo patikrinti įrodymus nustatydamas, koku būdu tai bus daroma⁹¹².

Dvidešimtame Aiškinamojo rašto punkte autorius nurodė, kad pareiškėjas („skundėjas“) ir atsakovas („skundo oponentas“), t. y. Krašto gubernatorius, atitinkamas ministras ar Direktorija, yra bylos dalyviai tik ta prasme, kad jie yra pateikę skundą arba atsikirtimą į skundą. Tačiau tai nereiškia, kad jie asmeniškai dalyvauja procese. Jiems turi atstovauti jų įgalioti asmenys. Jiems neatvykus į procesą, Statutinis Teismas bylą nagrinėja. Kadangi daugiausia advokatai specializavosi civilinėse ir baudžiamosiose bylose, o ne viešosios teisės srityje, numatyta, kad atstovauti nebūtinai turi advokatai⁹¹³.

Dvidešimt pirmame punkte nustatyta, kad Statutinio Teismo posėdžiai turi būti vieši, kaip to reikalauja bendrieji teisės principai. Tačiau pabrėžta, kad teisėjų pasitarimai ir parengiamieji posėdžiai nėra vieši. Teisiamojo posėdžio viešumui gali būti pritaikyta išimtis. Tam Teismas turi priimti nutartį jo paties ar bylos dalyvių iniciatyva. Aiškinamajame rašte neaiškinamos tos išimtys, tik pasikliaujama teisėjų sąžiningumu⁹¹⁴.

Dvidešimt antrame punkte nurodyta, kad Statutinio Teismo posėdžiuose visada dalyvaus visi Teismo teisėjai *in corpore*. Taip nuspręsta todėl, kad teisėjų buvo numatyti tik penki ir jie turėjo turėti ypatingą kvalifikaciją. Tačiau baimintasi, kas būtų, jei kas nors negera nutiktų nors vienam teisėjui, todėl nustatytas kvorumo minimumas – pirmininkas ir du teisėjai⁹¹⁵.

Dvidešimt trečiame punkte nurodyta, kad Statutinio Teismo įstatymo 16 ir 17 straipsniams, susijusiems su teisiniu procesu, nereikia ypatingų paaiškinimų. Dvidešimt ketvirtame punkte nustatyta, kodėl ir kiek reikia pateikti visų bylos dokumentų nuorašų. Dvidešimt penktu punktu Aiškinamojo rašto autorius nusprendė, kad Statutinio Teismo įstatymo 21

⁹¹¹ *Ibid.*, 35.

⁹¹² *Ibid.*, 35.

⁹¹³ *Ibid.*, 36.

⁹¹⁴ *Ibid.*

⁹¹⁵ *Ibid.*, 37.

straipsniui, reglamentuojančiam Teismo posėdžių protokolavimą, taip pat nereikia ypatingų paaiškinimų.

Dvidešimt šeštame punkte paaiškinta dėl Statutinio Teismo sprendimo struktūros ir skelbimo tvarkos. Nustatyta, kad Teismas viešame posėdyje skelbia teismo sprendimą *in extenso* kartu su motyvais. Sprendimo nuorašai siunčiami ir pareiškėjui, ir atsakovui. Teismo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Tačiau šio teismo sprendimas nevaržo Nuolatinio Tarpautinio Teisingumo Teismo, jei jis nagrinėja bylą remdamasis Klaipėdos krašto konvencijos 17 straipsnyje nustatyta tvarka⁹¹⁶.

Dvidešimt septintame punkte akcentuota, kad tik Statutinis Teismas kompetentingas pripažinti nacionalinį įstatymą priešingu Krašto statutui. Kol Teismas nepripažino neatitikimo Statutui, tol jokia nacionalinė ar autonominė teisminė institucija negali jo netaikyti. Tačiau Statutiniam Teismui paskelbus atitinkamą įstatymą esant priešingą Statutui, teismai pareigos taikyti šį įstatymą nebetenka, nors įstatymas formaliai dar nebūtų panaikintas. Tai reiškė, kad visi teismai turi taikyti nacionalinius ir autonominius įstatymus bei administracinius aktus neatsižvelgdami į jų atitiktį Statutui tol, kol nėra oficialiai pripažinta, kad jie jam prieštarauja. Tai gali padaryti tik Statutinis Teismas arba gubernatorius, turint omenyje autonominius įstatymus, kurių gubernatorius nevetavo, nes taip jis konstatavo jų statutینگumą⁹¹⁷.

Dvidešimt aštuntame punkte nurodyta, kad tuo, jog Statutiniam Teismui tenka nustatyti centrinių ir autonominių institucijų aktų atitiktį Krašto statutui, jis prilygsta administraciniam teismui, ir jam priklauso ne tik nustatyti teisėtumą, bet ir neteisėtumą. Be to, konstatavus neteisėtumą, jam suteikiama ir šio „konstatavimo sankcija“ panaikinti neteisėtą aktą savo sprendimu. Tai taip pat susiję su neįstatyminiais Krašto seimelio įstatymais, nes jie savo esme prilygsta administraciniams aktams. Pabrėžta ir tai, jog ši funkcija yra nusistovėjusi (manytina, kad autorius turėjo galvoje ne Lietuvos, o kitų Europos valstybių teisminę praktiką)⁹¹⁸.

Dvidešimt devintame punkte pažymėta, kad daugiausia abejonių kelia atvejis, kai Statutiniam Teismui skundžiamas ne administracinis aktas, o nacionalinis įstatymas dėl jo prieštaravimo Krašto statutui. Šiuo atveju Aiškinamojo rašto autorius akcentavo, kad šia savo kompetencija Statutinis

⁹¹⁶ *Ibid.*, 38.

⁹¹⁷ *Ibid.*

⁹¹⁸ *Ibid.*, 39.

Teismas prilygsta konstituciniam teismui. Konstitucinio teismo funkcija nebuvo pasaulyje nusistovėjusi, „ligi šiol mažai išbandyta“. Aiškinamajame rašte pastebėta, kad ši funkcija įprastesnė federacinėse valstybėse, kai kontroliuojamas vietos įstatymų konstitucingumas. O iš unitarinių tik dviejose respublikose – Austrijoje ir Čekoslovakijoje – buvo įsteigtas konstitucinis teismas. Jose šie teismai turėjo teisę naikinti konstitucijai priešingus įstatymus. Rašte autorius gvildeno iki šiolei neatsakytus klausimus dėl konstitucinės justicijos, pavyzdžiui, ar nevertėtų, įsteigus konstitucinį teismą, apriboti jo galią tik įstatymo nekonstitucingumo konstatavimu, paliekant pareigą įstatymą panaikinti legislatyvinei valdžiai. Rašte atkreiptas dėmesys į tai, kad taip patariama daryti nenorint įžeisti įstatymų leidėjo autoriteto ir valdžių padalijimo principo. Atsižvelgiant į tai siūloma, kad Statutinis Teismas tik galėtų konstatuoti nacionalinių įstatymų nestatutingumą, bet negalėtų jų panaikinti. Taip pat autoriai tvirtino, kad galutinis rezultatas būtų toks pats, nes įstatymų leidėjas privalės tokį įstatymą panaikinti. O jeigu jis to nedarytų, atitinkamai jį „verstų“ tą daryti teismai, nes jie negalėtų taikyti įstatymo, kurį Statutinis Teismas pripažino nestatutingu⁹¹⁹.

Trisdešimtame punkte nurodyta, kad Statutinio Teismo įstatymo 26–27 straipsnių, reglamentuojančių Teismo sprendimo aiškinimą ir bendrus proceso nuostatus, nėra reikalo aiškinti. Trisdešimt pirmame punkte rašyta apie Statutinio Teismo organizaciją. Akcentuota, kad jis yra vienas, neturintis instancijų, tad gali būti įtrauktas į vieną visai Respublikai aukščiausios instancijos teismą remiantis 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 69 straipsniu:

„<...> tačiau Vyriausiąjame Tribunole jis turės savo atskirą organizaciją ir veikimo autonomiją suderintą su savo funkcijos reikalavimais.“⁹²⁰

Trisdešimt antrame punkte nurodyta, kad Statutiniam Teismui pirmininkauja Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, o jo nesant – pavaduotojas. Taip, pasak Aiškinamojo rašto autorių, išlaikomas ryšys tarp Vyriausiojo Tribunolo ir Statutinio Teismo, jam esant Vyriausiojo Tribunolo sudėtyje⁹²¹.

Trisdešimt trečiame punkte nurodyta, kad, be pirmininko, Statutinį Teismą sudaro dar keturi teisėjai. Šie asmenys turėjo turėti specialių

⁹¹⁹ *Ibid.*, 40.

⁹²⁰ *Ibid.*, 41.

⁹²¹ *Ibid.*

viešosios teisės kvalifikacijų. Toks reikalavimas nebuvo keliamas Vyriausiojo Tribunolo teisėjams. Be to, šio Teismo teisėjams nustatytas kadencijos laikotarpis, kurio nėra Vyriausiojo Tribunolo teisėjams. Taigi, Statutinio Teismo teisėjai neturėjo dalyvauti Vyriausiojo Tribunolo veikloje. Tačiau atkreiptas dėmesys į tai, kad jeigu Statutinio Teismo teisėju paskirtas asmuo, kuris eina ir Vyriausiojo Tribunolo teisėjo pareigas, tai tada jis dalyvautų abiejų teismų veikloje⁹²².

Trisdešimt ketvirtame punkte nurodyta, kad Statutinio Teismo teisėjus, kaip ir Vyriausiojo Tribunolo teisėjus, turėjo skirti Respublikos Prezidentas. Tačiau skirtingai negu Vyriausiojo Tribunolo teisėjų atveju, atrinkti kandidatus ir juos pristatyti valstybės vadovui turėjo ne teisingumo ministras, o ministras pirmininkas. Tai buvo paaiškinta tuo, kad Statutinio Teismo teisėjų funkcija „yra skiriama valstybės reikalams ir jos suverenumui apsaugoti prieš nestatutingus organų darbus“⁹²³.

Trisdešimt penktame Aiškinamojo rašto punkte pabrėžiama, kad, be bendrųjų reikalavimų teisėjams, Statutinio Teismo teisėjams keliamas viešosios teisės kvalifikacijos reikalavimas. Tačiau čia pat paaiškinta, kodėl atsisakyta reglamentuoti Įstatyme šią nuostatą: „<...> kadangi sunku būtų užfiksuoti kuris nors objektyvus ir tvirtas šių kvalifikacijų požymis, kuris galima būtų priimti už formalinį šių kvalifikacijų cenzą <...>“⁹²⁴. Nuostata dėl specialių kvalifikacijų palikta.

Trisdešimt šeštame punkte parašyta, kad Statutinio Teismo kompetencija yra kad ir svarbi, bet siaura, todėl manyta, kad bylų pertekliaus nebus. Tačiau akcentuota, kad teisėjų nepriklausomumas turi būti garantuotas ir apsaugotas nuo politinės įtakos, todėl šio teismo teisėjams turėjo būti taikomas jų tarnybos nesuderinamumas su kitomis tarnybomis vykdomosios ar įstatymų leidžiamosios valdžios srityje. Taigi, manyta, kad Statutinio Teismo teisėjams turi būti nustatytas jų kadencijos terminas. O pagrindinė priežastis buvo ta, kad būtų neišmintinga aukštos kvalifikacijos teisininką ir viešosios teisės žinovą visam gyvenimui atitraukti nuo viešosios tarnybos, skiriant jį iki gyvos galvos Statutinio Teismo teisėju ir žinant, kad šioje veikloje jis neišnaudos visų savo galimybių. Aiškinamojo rašto autorius pabrėžė, kad Statutinio Teismo teisėjų skyrimas iki gyvos galvos būtų pernelyg brangus valstybei. Rašte atkreiptas dėmesys į tai, kad ir kitur siauresnės

⁹²² *Ibid.*, 41–42.

⁹²³ *Ibid.*, 42.

⁹²⁴ *Ibid.*

kompetencijos teismų teisėjams, pavyzdžiui, Čekoslovakijos Konstitucinio Teismo arba Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjams, nustatytos kadencijos⁹²⁵.

Trisdešimt septintame punkte aiškinta, kuriam laikui skiriamas Statutinio Teismo teisėjas vietoj mirusio teisėjo arba atleisto teisėjo nesibaigus jo kadencijai. Pabrėžta, kad tokiu atveju teisėjas neskiriamas visai kadencijai, o laikui, kurį turėjo ištarnauti miręs ar atleistas teisėjas⁹²⁶.

Trisdešimt aštuntame punkte gilintasi į Statutinio Teismo teisėjų autonomiją akcentuojant, kad vienintelio, ko jie turi klausyti, yra įstatymas (Klaipėdos krašto statutas), o vienintelis jų veiklos kriterijus – sąžinė. Taigi, šio teismo teisėjų autonomija turėjo būti taikoma pagal sąžinę ir įstatymus, apdraudžiant Statutinį Teismą nuo bet kokio „įsikišimo, spaudimo, pasekmių baimės“. Apdraudimo priemonės turėjo būti tokios: teisėjų nepašalinamumas iš pareigų kadencijos laikotarpiu, teisėjų pareigų nesuderinamumas su kitomis tarnybomis valstybės ar savivaldybių institucijose⁹²⁷.

Trisdešimt devintame punkte nurodyta, kad nepašalinamumas negali būti siejamas su nesąžiningumo atvejais ar nepajėgumu eiti teisėjo pareigų. Šie atvejai, pasak Aiškinamojo rašto autorių, turėjo būti konstatuoti ne politikų, o teisėjų. Todėl Statutinio, kaip ir Vyriausiojo Tribunolo teisėjai, galėjo būti pašalinti iš pareigų kadencijos laikotarpiu pritaikius baudžiamąją arba drausminę atsakomybę. Dėl nepajėgumo eiti teisėjo pareigų ne laikinai, o visam laikui turėjo nuspręsti Statutinio Teismo teisėjai vienbalsiai. Pункte buvo įvardyti atvejai, kai pareigos laikomos suderinamomis su Statutinio Teismo teisėjų pareigomis: pirma, teisėjas yra Vyriausiojo Tribunolo arba apygardos teismo teisėjas; antra, teisėjas eina vyresniojo mokslo personalo (profesorius, docento) pareigas. Autoriai buvo įsitikinę, kad tiek teisėjo, tiek teisės mokslininko darbas galėjo būti suderinamas su Statutinio Teismo teisėjo pareigomis⁹²⁸.

Keturiasdešimtame punkte nurodyta, kad Statutinio Teismo teisėjų autonomijai, vidiniam įsitikinimui ir pareigos drausmei stiprinti reikia prisaikos arba iškilmingo pasižadėjimo. Šio teismo teisėjas prisiekti ar pasižadėti turėjo visuotiniame Vyriausiojo Tribunolo susirinkimo posėdyje⁹²⁹. Keturiasdešimt pirmame punkte pažymėta, kad Statutinio Teismo įstatymo

⁹²⁵ *Ibid.*, 43.

⁹²⁶ *Ibid.*

⁹²⁷ *Ibid.*, 44.

⁹²⁸ *Ibid.*, 44–45.

⁹²⁹ *Ibid.*, 45.

projekto 39 straipsniui, reglamentuojančiam Statutinio Teismo sekretoriaus skyrimo tvarką, nereikia paaiškinimo⁹³⁰.

Keturiasdešimt antrame punkte aiškinta, kad, siekiant Statutinio Teismo darbą daryti kuo efektyvesnį, šalia teisėjų kolegijos reikia organo, teikiančio teisinius samprotavimus, motyvus, rengiančio bylų projektus, siūlančio sprendimų išvadas, kitaip tariant, – pateikiančio teisinę medžiagą sprendimui. Pasak Aiškinamojo rašto autorių, tai palengvina teisėjams darbą, suteikia galimybę tinkamiau sisteminti teisinę analizę, išvengti klaidų, išnaudoti visus teisinius argumentus. Kita vertus, pasak autorių, tokia medžiaga neturi varžyti Statutinio Teismo teisėjų. Be to, nustatyta, kad tokia praktika pasitvirtino ir kasaciniame, ir administraciniame teismuose (manytina, turėta galvoje kitų valstybių patirtis), todėl nurodyta, kad toks organas pageidaujamas ir Statutiniame Teisme⁹³¹.

Keturiasdešimt trečiame punkte konstatuota, kad toks organas, kuris parengtų bylos medžiagą, būtų vadinamas „valdžios komisaru“, nurodant, kad toks pareigūnas yra Prancūzijos Valstybės Taryboje (pranc. *commissaire du gouvernement*). Siūlyta, kad toks pareigūnas gali turėti pavaduotojų⁹³².

Keturiasdešimt ketvirtame punkte nurodyta, kad valdžios komisariui ir jo pavaduotojui turi būti keliami tokie patys reikalavimai kaip ir Statutinio Teismo teisėjui, tik sumažintas amžiaus cenzas ir leidžiama šias pareigas eiti nuo trisdešimties metų. Be to, pabrėžta, kad valstybės komisaro pareigos – gera pareigybė ruošiantis užimti ateityje Statutinio Teismo teisėjo vietą⁹³³.

Keturiasdešimt penktame punkte pabrėžta, kad valdžios komisaro pareigybė yra ne politinė, o teisinė, todėl jai taikomos tos pačios nepašalinamumo ir tarnybinių pareigų nesuderinamumo garantijos, tačiau ši garantija plečiama. Kitaip tariant, Aiškinamojo rašto autorių nuomone, valdžios komisaro pareigybė suderinama ir su teisėjo, ir su bet kuria kita tarnybine pareigybe teismuose, pavyzdžiui, su prokuroro ar teismo sekretoriaus, taip pat suderinama ne tik su vyresniojo, bet ir su jaunesniojo mokslo personalo pareigomis, pavyzdžiui, asistento⁹³⁴. Valstybės komisaro pareigų galiausiai buvo atsisakyta.

⁹³⁰ *Ibid.*

⁹³¹ *Ibid.*, 45–46.

⁹³² *Ibid.*, 46.

⁹³³ *Ibid.*, 46.

⁹³⁴ *Ibid.*, 46–47.

Keturiasdešimt šeštame punkte nurodyta, kad Statutinio Teismo įstatymo straipsnių, reglamentuojančių valdžios komisaro darbą teisme, jo, teisėjų ir sekretoriaus atlyginimą, nereikia aiškinti⁹³⁵.

4. Gubernatoriaus teisių įstatymo projekto aiškinamasis raštas

Gubernatoriaus teisių įstatymo projektą sudarė 24 punktai⁹³⁶. Jie apžvelgiami. Pirmame punkte Aiškinamojo rašto autorius tvirtina, kad Klaipėdos krašto statute numatytas gubernatoriaus, kaip ryšio tarp autonominės (įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios) ir centrinės valdžios, institutas. Toliau nurodoma, kad statutinė gubernatoriaus funkcija ir teisinis statusas dvejopas (dvi gubernatoriaus funkcijų kategorijos) – nors jis tiesiogiai nedalyvauja vietos valdžioje ir nėra vietos valdžios organas, jis yra centrinės valdžios organas, be kurio autonominės vietos valdžios institucijų mechanizmas negalėtų veikti. Rašte nurodoma, kad gubernatorius yra „šio mechanizmo vyriausiasis tvarkytojas ir jo funkcionavimo garantas“⁹³⁷. Akcentuojama, kad tai ypač susiję su Krašto direktorijos pirmininko skyrimo aktu ir Seimelio priimtų įstatymų paskelbimu. Pasak Rašto autoriaus, tai tie gubernatoriaus veiksmai, be kurių autonominis gyvenimas neįmanomas. Maža to, šie veiksmai sudaro centrinės valstybės valdžios prerogatyvą, kuri yra tarnybinė gubernatoriaus pareiga. Be to, į šią gubernatoriaus pareigų rūšį patenka ir Seimelio paleidimo institutas, kiti Statuto 12 straipsnyje įvardyti veiksmai, kuriems reikia susitarimo tarp gubernatoriaus ir Direktorijos. Šiai sričiai, pasak autoriaus, reikia gubernatoriaus įsikišimo ir tai yra „valstybės centro valdžios prerogatyvos ir intervencijos sritis, kurios organu yra gubernatorius“⁹³⁸. Taip buvo apibūdinta viena iš gubernatoriaus funkcijų kategorijų.

⁹³⁵ *Ibid.*, 47.

⁹³⁶ Gubernatoriaus teisių įstatymo projektui aiškinamasis raštas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 48–72; Pirminėje Aiškinamojo rašto versijoje buvo numatyti 25 punktai. Ilgainiui atsisakyta punkto dėl gubernatoriaus priemonių, neturinčių aiškos teisinės formos, pavyzdžiui, „privatinio pobūdžio nurodymai“. Dokumentas datuotas 1933 m. sausio 21 d. Dokumentą sudarė M. Rõmeris. Žr.: Gubernatoriaus teisių įstatymo projektui aiškinamasis raštas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 928, l. 1–25.

⁹³⁷ *Ibid.*, 48.

⁹³⁸ *Ibid.*, 48–49.

Antrame punkte išaiškina antra Klaipėdos krašto gubernatoriaus funkcijų kategorija – autonominių institucijų priežiūra, kad šios neperžengtų Statuto joms nustatytų autonomijos ribų ir tinkamai vykdytų joms suteiktą autonominę galią. Taigi, antra gubernatoriaus funkcijų kategorija susijusi su tuo, kad jis įkūnija tam tikrą teisinės veikimo drausmės minimumą, varžantį autonomiją. Pasak Aiškinamojo rašto autoriaus, autonomijos ribų ir tinkamo autonominių galių vykdymo išsaugojimas sudaro valstybinį autonominių institucijų priežiūros institutą ir išeina ne tik iš bendro Krašto autonominio teisinio statuso Lietuvos valstybiniame suverenumo, bet yra tiesiogiai įtvirtintas Krašto statute. Gubernatoriaus institutas kaip tik ir turi būti naudojamas tam išsaugojimui užtikrinti⁹³⁹.

Trečiame punkte nurodoma, kad šios dvi Klaipėdos krašto gubernatoriaus funkcijų kategorijos yra numatytos Statuto 16 straipsnyje. Nors Aiškinamojo rašto autorius pabrėžia, kad šiame straipsnyje reglamentuojama tik gubernatoriaus veto teisė įstatymų leidybos srityje. Tad Rašte keliamas klausimas, ar ši norma gali būti išplėsta ir į kitas autonominių institucijų veikimo sritis, ypač vykdomosios valdžios, ir ar toks išplėtimas atitiktų Statuto nuostatas. Toliau trečiame punkte plėtojama gubernatoriaus veto teisė Seimelio priimamiems įstatymams nurodant, kad šia teise galima pasinaudoti trimis atvejais: a) kai įstatymais peržengiama autonominių institucijų kompetencija (Statuto 5 ir 7 straipsniai), b) kai įstatymais pažeidžiami Statuto 6 straipsnio nuostatai, nurodantys autonominiams organams laikytis Lietuvos Valstybės Konstitucijos, c) autonominiais įstatymais pažeidžiami Lietuvos tarptautiniai įsipareigojimai. Pasak Rašto autoriaus, gubernatoriaus veto yra absoliutus, naikinantis Seimelio priimtą įstatymo projektą, kuris nebegali įsigalioti. Rašto autorius reziumavo, kad taip Statuto 16 straipsnyje nustatytos trys kategoriškos autonominio veikimo sąlygos, kurių peržengimas reiškė gubernatoriaus teisę pasipriešinti ir neleisti tokiems Seimelio aktams įsigalioti. Autorius Rašte klausė, ar šios trys sąlygos, kaip trys gubernatoriaus priežiūros kriterijai, gali būti siejamos ir su autonomine vykdomosios valdžios galia ir su neįstatyminiais Seimelio aktais:

„<...> jeigu jie liečia ir šių vietos organų veikimą, kuris nesudaro įstatymų leidimo, tai ar čia jau gubernatorius, kuris įstatymų leidimo atžvilgiu turi pareigas sekti vietos aktų teisėtumą ir ne tik tai jį sekti, bet

⁹³⁹ *Ibid.*, 49.

*ir griežtai savo veto sudrausti, turėtų būti teisiškai visiškai aklas ir bejėgis? Ar tai būtų suderinama su statuto mintimi ir logika?*⁹⁴⁰

Ketvirtame punkte toliau plėtojamas klausimas dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus autonominės vykdomosios valdžios priežiūros. Tvirtinta, kad administraciniai aktai yra žemesnės teisinės galios aktai negu autonominiai įstatymai, todėl būtų nelogiška manyti, kad gubernatoriui suteikiama griežtoji įstatymų kontrolė, o autonominiams administraciniams aktams tokios priežiūros Statutas nenumato ir todėl jais galima pažeisti tai, ko negalima padaryti įstatymais. Autoriaus aiškinimu, jeigu autonominiams įstatymams nustatomos ribos, kurių peržengimas baudžiamas, tai tos ribos *implicite* turi būti nustatytos ir administraciniams aktams: „<...> kitoks samprotavimas būtų visiškai nesuprantamas.“ Tai reiškė, kad Statuto 16 straipsnyje įtvirtintos autonominių aktų ribos taikytinos ir autonominiams administraciniams aktams⁹⁴¹.

Penktame punkte atkreiptas dėmesys į tai, kad Klaipėdos krašto autonominę vykdomąją valdžią prižiūri Seimelis. Taip yra todėl, kad Direktorijai sudaryti būtinas Seimelio pasitikėjimas. Jeigu jo nėra, Direktorijos nariai turi atsistatydinti. Taip Seimelis gali drausminti autonominę vykdomąją valdžią. Bet Aiškinamojo rašto autorius kėlė klausimą dėl to, ar Statuto nuostatos reiškia tik tokią vykdomosios valdžios priežiūrą, ar gali Statuto nuostatos tais pačiais statutinio neteisėtumo atvejais pavesti griežtą įstatymų leidžiamosios valdžios kontrolę, o vykdomosios – ne. Rašto autorius padarė išvadą, kad negali:

*„<...> gera ir sveika statuto interpretacija verčia konstatuoti, kad statuto 16 str. principas liečia tiek vietos įstatymų leidimo, tiek vietos vykdomosios valdžios veikimo priežiūrą ir paveda gubernatoriui tai žiūrėti.“*⁹⁴²

Šeštame punkte nurodyta, kad, remiantis šia interpretacija, Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę prižiūrėti ne tik autonominės įstatymų leidžiamosios valdžios, bet ir vykdomosios valdžios veiklos atitiktį Statutui, tarptautiniams valstybės įsipareigojimams. Aiškinamojo rašto autoriaus nuomone, šitai grindžiama Lietuvos valstybės suverenumu ir tinkama

⁹⁴⁰ *Ibid.*, 51.

⁹⁴¹ *Ibid.*, 51–52.

⁹⁴² *Ibid.*, 53.

Statuto interpretacija. Tai patvirtino ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Krašto statuto aiškinimo byloje. Rašto autorius akcentavo, kad toks tarptautinio teismo sprendimas ir jo autoritetas visiškai užtikrina, kad Aiškinamojo rašto autoriaus pateikiama interpretacija yra „tikslī ir teisinga“⁹⁴³.

Septintame punkte toliau cituojamas sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Aiškinama, kad motyvai logiški, nes jeigu Krašto gubernatorius turi pareigą prižiūrėti autonominių įstatymų leidėjo ir vykdomosios valdžios veiklą, tai jis turi teisę naudotis priemonėmis, kuriomis gali sulaukyti priešingus Statutui veiksmus, pasipriešinti jiems, antraip priežiūra netektų prasmės.

Aštuntame punkte pabrėžiama, kad Klaipėdos krašto gubernatoriaus kaip centrinės valdžios institucijos įgaliojimų principas kyla ir iš valstybės teritorinio suverenumo Krašte, ir iš tikslios Statuto interpretacijos, nors Statutas detalīai nereglamentuoja ir nenurodo priemonių tokiems įgaliojimams vykdyti. Todėl šios priemonės gali būti nustatytos tik nacionaliniu įstatymu. Palikti nereglamentuotą gubernatoriaus galios vykdymą būtų pernelyg pavojinga ir neatsargu. Taigi, pasak Aiškinamojo rašto autoriaus, ši Statuto spraga turi būti užpildyta nacionaliniu įstatymu kaip visiškai teisėta ir leistina priemonė. Rašte vėl remiamasi Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla, kurioje pabrėžta, kad Statutas pasirašytas ne tam, kad būtų suteiktos teisės Lietuvai, o tam, kad nustatytų Klaipėdos krašto autonomijos ribas ir kad Lietuvos teisės kyla ne iš Statuto, o iš Konvenciją pasirašiusių valstybių valios. Rašto autoriaus nuomone, centrinės valstybės institucijos, t. y. gubernatoriaus teisės, kurios nėra reglamentuotos Statuto nuostatų, bet kurios būtinos Statutui vykdyti, negali jam prieštarauti. Todėl, pasak autoriaus, reglamentacinė Statuto spraga turi būti užpildyta nacionaliniu įstatymu. Tai ir sudaro Gubernatoriaus teisių įstatymo objektą⁹⁴⁴.

Devintame punkte akcentuota, kad geriausia priemonė konstatuoti neteisėtumui ir jį pašalinti ar pataisyti yra ne politinės galios institucija, bet teismo sprendimas. Autonominių aktų teisėtumo teisminė priežiūra – geriausias metodas apsaugoti autonominių vienetą. Šis punktas skirtas pagrįsti Statutinio Teismo įstatymo projektą aiškinant, kad gubernatorius yra politinės galios pareigūnas:

⁹⁴³ *Ibid.*, 53–54.

⁹⁴⁴ *Ibid.*, 55–56.

„<...> jei ši priežiūra būtų pavesta nuo pradžios iki galo politinės galios organui, tai galėtų kilti pavojus, kad politiniai sumetimai nusvertų arba paveiktų teisinius sumetimus ir kad po teisėtumo priežiūros priedanga būtų, taip sakant, kontrabanda varomas kišimasis į šių aktų tikslingumą, kas jau užgautų krašto autonomiją <...>“⁹⁴⁵.

Punkte rašoma apie Statutinio Teismo įstatyme įtvirtintą Teismo kompetenciją ir pabrėžiama, kad Krašto gubernatorius, pastebėjęs neteisėtumą, atitinkamus autonominių institucijų aktus gali skųsti Statutiniam Teismui, pavyzdžiui, neįstatyminius Seimelio aktus ir autonominių vykdomosios valdžios institucijų administracinius aktus. Viena vertus, pasak Aiškinamojo rašto autoriaus, Krašto gubernatorius neturi sprendžiamosios galios, kadangi perduoda ją Statutiniam Teismui, kita vertus, ši priežiūra susijusi su gubernatoriaus institutu, nes tik jis turi teisę kreiptis dėl skundo į Statutinį Teismą. Jam nesikreipus, Teismas nepriims jokio sprendimo. Taigi, iš vienos pusės išsaugomas statutinis gubernatoriaus principas, iš kitos pusės autonomijai apsaugoti patobulinamas priežiūros metodas, suteikiant jam teismo sprendimo formą⁹⁴⁶.

Dešimtame punkte nurodyta, kad Klaipėdos krašto statuto 16 straipsnyje numatyta Krašto gubernatoriaus veto teisė, skirta autonominiams įstatymams, netinkama autonominiams administraciniams aktams. Tokia interpretacija būtų priešinga Statutui⁹⁴⁷.

Vienuoliktame punkte akcentuojama, kad gali būti tokia autonominių institucijų veikla, kuri nepatenka nei į autonominių įstatymų, nei į administracinių aktų ar neįstatyminių aktų kategorijas. Tokiu atveju negalėtų padėti nei Klaipėdos krašto gubernatoriaus veto, nei kreipimasis į Statutinį Teismą⁹⁴⁸.

Dvyliktame punkte paminėtas Klaipėdos krašto direktorijos pirmininko atšaukimo atvejis, kuris net ir Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje buvo nurodytas kaip teisėtas gubernatoriaus veiksmas susiklosčius atitinkamoms sąlygoms, kylantis iš Lietuvai suteiktos suvereno teisės į Kraštą. Tie atvejai buvo įvardyti Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendime (žr. monografijos I dalies 3 skyrių). Aiškinamojo rašto autorius

⁹⁴⁵ *Ibid.*, 57.

⁹⁴⁶ *Ibid.*, 58.

⁹⁴⁷ *Ibid.*, 59.

⁹⁴⁸ *Ibid.*, 60.

pabrėžė, kad tam, kad gubernatorius galėtų imtis kitų priemonių nei veto teisė arba kreipimasis į Statutinį Teismą, reikia: a) kad autonominė institucija veiktų priešingai Krašto statutui arba apskritai konvencijai; b) kad neteisėtu veikimu galima būtų konstatuoti Lietuvos suverenumo įžeidimą; c) kad veikimas būtų svarbus; d) kad nebūtų kitokių priemonių pašalinti šiam neteisėtumui ir jo padariniams likviduoti. Tik tokiu atveju, kai visos keturios sąlygos susiklosto, Direktorijos pirmininko pašalinimas bus teisėtas, vadinasi, ir nepriešingas Statuto nuostatomis. Taigi, pasak Aiškinamojo rašto autoriaus, tokia gubernatoriaus teisė kartu su įvardytomis sąlygomis turi būti įtvirtinta Gubernatoriaus teisių įstatyme⁹⁴⁹.

Tryliktame punkte pabrėžta, kad Direktorijos pirmininko atšaukimu iš pareigų Klaipėdos krašto gubernatorius gali pasinaudoti tada, kai neteisėtumas yra toks, kad teisminės priemonės negali būti panaudojamos arba kad neteisėtumo padariniai taip išsiplėtė, kad nebepatenka į Statutinio Teismo kompetenciją⁹⁵⁰.

Keturioliktame punkte toliau gilinamasi į atvejus, kai autonominės institucijos gali atlikti veiksmą, kuris nėra įforminamas administraciniu aktu, bet negali būti skundžiamas teismui, nors ir yra neteisėtas. Prie tokių atvejų Aiškinamojo rašto autorius priskyrė Direktorijos pirmininko O. Biotcherio 1931 m. gruodį įvykusį oficialų vizitą į Berlyną, dėl kurio kilo ginčas, išnagrinėtas Nuolatiniaame Tarptautinio Teisingumo Teisme. Šis pripažino vizitą kaip neteisėtą. Antai Rašto autorius rašė:

*„Neteisėta pirmininko Böttcherio kelionė į svetimos valstybės sostinę kažkokioms deryboms vesti su svetimąja valdžia, jo pasikalbėjimai su tos valdžios organais, šių pasikalbėjimų turinys ir išvados, kurie buvo slepiami nuo Lietuvos valstybės valdžios – visa tai sudaro kaip tik tokius neteisėtus materialinius darbus, kurie yra pavojingi Lietuvos suverenumui ir turi būti kvalifikuojami, kaip svarbūs atsitikimai, o prieš kuriuos paveikti kitokiomis priemonėmis, kaip pašalinus direktorijos pirmininką, negalima.“*⁹⁵¹

Autorius toliau tęsė tvirtindamas, kad Statutinio Teismo kontrolė šiuo atveju būtų bejėgė, nes formaliai nebuvo priimtas joks aktas, kurį būtų

⁹⁴⁹ *Ibid.*, 61.

⁹⁵⁰ *Ibid.*, 62.

⁹⁵¹ *Ibid.*, 63.

galima panaikinti. Juk tos Direktorijos pirmininko derybos buvo įvykusios „už teisės ribų“, šis veiksmas neturėjo „jokios teisinės egzistencijos“. Taigi, šiuo atveju galėjo suveikti tik Direktorijos pirmininko atleidimas⁹⁵².

Penkioliktame punkte vėl remiamasi Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos sprendimu, pakartojant Direktorijos pirmininko atšaukimo iš pareigų sąlygas: autonominės institucijos veiklos priešingumas Statutui, valstybės suverenumo pažeidimas, veiklos svarba ir kitų priemonių nebuvimas. Aiškinamajame rašte keliamas klausimas, ar šios sąlygos vienintelės teisėtos ir jokių kitų sąlygų negali būti norint atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų. Rašto autorius atkreipė dėmesį į tai, kad Teisingumo Teismas nagrinėjo vienintelį konkretų atvejį ir svarstė jį tik tiek, kiek jis buvo susijęs su valstybės suvereno teisės apsauga. Taigi Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas nagrinėjo O. Biotcherio atšaukimo iš pareigų atvejį kaip valstybės reikalų apsaugos priemonę. Todėl autorius padarė išvadą, kad Teismas nenagrinėjo atvejų, kai atšaukimas iš pareigų gali būti priemonė ne tik šiai apsaugai užtikrinti. Taigi, Teismo sprendimas neužkirto kelio Direktorijos pirmininko atšaukimo iš pareigų tais atvejais, kurie nėra susiję su valstybės reikalo apsauga⁹⁵³.

Šešioliktoje punkte toliau gvildinama Klaipėdos krašto direktorijos pirmininko atšaukimo tema, šįkart analizuojamas jo atsistatydinimo priėmimas. Akcentuota, kad Statuto 17 straipsnyje įtvirtinta, jog Direktorijos pirmininką skiria gubernatorius, o dėl atsistatydinimo priėmimo Statute nėra jokios nuostatos. Tačiau Aiškinamojo rašto autorius pabrėžė:

*„Kadangi statutas nesako, kas priima atsistatydinimą, kurį tačiau jisai pats numato, tai negalima priimti kitokios išvados, kaip kad šį atsistatydinimą priima tas pats organas, kuris direktorijos pirmininką skiria, vadinasi – gubernatorius.“*⁹⁵⁴

Rašte keliamas klausimas, kas nutiktų tokiu atveju, jei Direktorijos pirmininkas pats geruoju neatsistatydintų.

⁹⁵² *Ibid.*

⁹⁵³ *Ibid.*, 64–65.

⁹⁵⁴ *Ibid.*, 65.

Septynioliktame punkte gvildinama situacija, kai Klaipėdos krašto gubernatorius gali atšaukti iš pareigų Direktorijos pirmininką, nors tai ir nesusiję su valstybės suverenumo pažeidimu. Šiame punkte aiškinamas Seimelio, Direktorijos ir gubernatoriaus santykis, kai Seimelis pareiškia nepasitikėjimą Direktorija. Direktorija tokiu atveju norėtų, kad toks Seimelis būtų paleistas, o gubernatorius nematytų tokiam veiksmui reikalo. Pastebėta, kad pati Direktorija Seimelio paleisti negali – tegali duoti sutikimą gubernatoriui jį paleisti. Seimelį gali paleisti gubernatorius, gavęs Direktorijos sutikimą tokiam veiksmui. Tokiu atveju turi atsistatydinti Direktorijos nariai. Aiškinamojo rašto autorius vaizduoja situaciją, kad Direktorija neatsistatydina siekdama, kad gubernatorius paleistų Seimelį. Susiklosto priešinga Statutui padėtis: ir Seimelis nepaleistas, ir Direktorija, kuria nepasitiki Seimelis, veikia. Seimelis jokių priemonių atstatydinti Direktorijos neturi, išskyrus nepasitikėjimo pareiškimą. Rašto autorius kėlė klausimą, ar tokiais atvejais nėra jokių priemonių priversti Krašto direktoriją atsistatydinti. Kad būtų sugrąžinta statutinė autonominės valdžios konstrukcija, pasak Rašto autoriaus, gubernatorius privalo atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų ir paskirti naują. Tame pačiame punkte aptariama ir kita situacija, pavyzdžiui, kai Direktorijos pirmininkas suserga psichine liga. Ir šiuo atveju reikėtų remtis gubernatoriaus teise atšaukti tokį Direktorijos pirmininką iš pareigų. Šis atvejis taip pat nesusijęs su valstybės suverenumo pažeidimu⁹⁵⁵.

Aštuonioliktame punkte toliau remiamasi Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje – nagrinėjamas gubernatoriaus priežiūros funkcijos santykis su autonomineis sritimis. Pabrėžta, kad kas pavesta autonomijai, tas jos tikslingumo požiūriu sprendžiama pačių autonominių institucijų. Gubernatoriaus kišimasis siaurintų ir pažeistų autonomiją:

„<...> vadinasi – kol autonominių organų veikimas neišeina iš statutinės kompetencijos ribų ir neįgyja žymių to kvalifikuoto statutinio neteisėtumo, prieš kurį gubernatorius turi teisės reaguoti, tol šis veikimas yra laisvas ir pareina tikai nuo autonominių veiksmų bei organų, kurie visa tai savarankiškai (autonomiškai) sprendžia.“⁹⁵⁶

⁹⁵⁵ *Ibid.*, 65–66.

⁹⁵⁶ *Ibid.*, 67.

Devynioliktame punkte pabrėžta, kad aštuonioliktame punkte padaryta išvada susijusi ir su neveikimu. Kitaip tariant, jeigu autonominė institucija nėra sutvarkiusi kokios nors jai pavestos autonominės srities, centrinės valdžios institucijos, taip pat ir gubernatorius negalėtų kištis. Tam yra rinkimų institutas, Klaipėdos krašto seimelio reiškiamas pasitikėjimo Direktorija institutas ir pan.: „<...> ir reikalo sutvarkymas ir sutvarkymo iniciatyva yra autonominiai“⁹⁵⁷.

Dvidešimtame punkte akcentuotos išimtys, kai autonominių institucijų veikla yra ir valstybės veikla, ypač pabrėžiant autonomines teisingumo ir švietimo sritis. Aiškinamojo rašto autorius akcentavo, kad autonominių institucijų apsileidimas šiose srityse gali pažeisti valstybinę viešąją tvarką ir saugumą. Todėl centrinės valdžios institucijos negali būti šiuo atveju visiškai bejėgės. Pabrėžta, kad gubernatoriaus priežiūros funkcijai turi būti pavestas ne tik autonominių institucijų veikimas, bet ir neveikimas, jei jis kelia pavojų valstybės saugumui ir viešajai tvarkai⁹⁵⁸.

Dvidešimt pirmame punkte reziumuojant nustatyta, kad yra dvi Klaipėdos krašto gubernatoriaus priežiūros sritys: pirma, autonominių institucijų veiklos neteisėtumo atveju; ir antra, jų neveikimo atveju. Pirmuoju atveju neteisėtumo kvalifikavimo požymiai nustatyti Klaipėdos krašto statuto 16 straipsnyje, o antruoju atveju kvalifikavimo požymiai yra valstybės saugumas ir viešoji tvarka, kiek tai susiję su autonominių institucijų veiklos sritimis. Puncte pabrėžta, kad Krašto gubernatoriaus priežiūra turi būti efektyvi norint pašalinti neteisėtumo ar neveikimo atvejus ir jų sukeltus padarinius, o ne skirta smalsumui patenkinti („platoniška“). Kad ši priežiūra būtų efektyvi, turi būti atitinkamos priežiūros sankcijos. Jos jokių būdu neturi būti suasmenintos. Jos turi būti objektyvios, t. y. teisminis šio neteisėtumo patikrinimas Statutiniame Teisme arba gubernatoriaus veto teisė, kartais tiesioginis paties gubernatoriaus reagavimas atšaukiant Direktorijos pirmininką iš pareigų. Aiškinamojo rašto autorius pažymėjo, kad Statutinis Teismas, preciziškas teisininkų darbas, izoliuotas nuo politinių sumetimų ir tendencijų, ypač svarbus konstatuojant autonominių institucijų neveikimą, keliantį grėsmę valstybės saugumui ir viešajai tvarkai, t. y. atskiriant kvalifikuotą neveikimą nuo paprasto neveikimo arba neveikimo, nesukeliančio valstybei grėsmės. Taigi, pabrėžta, kad gubernatoriui

⁹⁵⁷ *Ibid.*, 68.

⁹⁵⁸ *Ibid.*, 69.

tiesiog paliekama sekti neveikimą, stebėti ir galimybė dėl skundo kreiptis į Statutinį Teismą⁹⁵⁹.

Dvidešimt antrame punkte gvildentas Statutinio Teismo vaidmuo esant autonominės institucijos kvalifikuoto neveikimo atvejui. Aiškinamojo rašto autorius teigė, kad sankcijų klausimas, esant neveikimo atvejui, daug sudėtingesnis ir painesnis negu nustačius neteisėto akto atvejį. Rašto autorius kėlė klausimą, ar gali būti panaikintas neveikimas ar kokios pareigos nevykdymas. Akcentuota, kad Teismas savo sprendimu negali pakeisti įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžios. Todėl Teismo darbas šiuo atveju – konstatuoti neteisėtą neveikimą⁹⁶⁰.

Dvidešimt trečiame punkte nurodyta, kad, Statutiniam Teismui konstatavus kvalifikuoto neveikimo atvejį, t. y. atvejį, keliantį grėsmę valstybės saugumui ir viešajai tvarkai, Klaipėdos krašto gubernatorius nustato terminą, per kurį autonominė institucija turi atlikti vieną ar kitą pareigą. Terminui pasibaigus ir institucijai neatlikus pareigos, pareigą įvykdo pats gubernatorius. Jeigu pareiga turi būti atliekama remiantis autonominiu įstatymu ir ji neatliekama, tokiu atveju bus priimamas nacionalinis įstatymas⁹⁶¹.

Dvidešimt ketvirtame punkte nurodyta, kad Klaipėdos krašto gubernatorius gali imtis ir kitokių priemonių atlikdamas autonominių institucijų veiklos teisėtumo priežiūrą – jis gali naudotis procesinėmis teisėmis, pavyzdžiui, iš Krašto seimelio ir Direktorijos reikalauti atitinkamų dokumentų, informacijos, paaiškinimų, nurodyti Seimeliui ir Direktorijai jų neteisėtą veiklą ar neveikimą, taip pat reikalauti panaikinti ar pakeisti neteisėtus aktus ar įvykdyti pareigą⁹⁶².

⁹⁵⁹ *Ibid.*, 70–71.

⁹⁶⁰ *Ibid.*, 72.

⁹⁶¹ *Ibid.*

⁹⁶² *Ibid.*

5. Statutinio Teismo įstatymas

*„Manau, kad statutinio teismo sukūrimas bus didelis žingsnis į priekį Klaipėdos autonomijos teisinio sutvarkymo valstybės atžvilgiu. Tai taip pat bus didelis žingsnis į priekį teisinės valstybės atžvilgiu apskritai, didis ir naujas precedentas mums.“*⁹⁶³

M. Römeris (1934)

Galiausiai Statutinio Teismo įstatymas buvo paskelbtas 1935 m. kovo 13 d. Jame numatyta, kad Teismą sudaro pirmininkas, kuris yra ir Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, taip pat keturi teisėjai. Teismo teisėjas turėjo būti Lietuvos Respublikos pilietis, turintis viešosios teisės žinių. Likę bendrieji reikalavimai, keliami teisėjams, buvo numatyti 1933 m. Teismų santvarkos įstatymo⁹⁶⁴ 113 straipsnyje. Teisėjus septynerių metų kadencijai skyrė Respublikos Prezidentas teisingumo ministro teikimu. Paskirtasis turėjo prisiekti pagal Teismų santvarkos įstatymo tvarką. Teisėjai, pagal Įstatymo 8 straipsnį, priimdami sprendimus turėjo vadovautis sąžine ir įstatymais. Būdamas Statutinio Teismo teisėju, asmuo galėjo būti ir kito teismo teisėju, ir Valstybės Tarybos nariu, taip pat užsiimti akademinė veikla. Dėl priežiūros ir drausmės teisėjams taikomos tos pačios taisyklės kaip ir Vyriausiojo Tribunolo teisėjams.

Statutinio Teismo kompetencija, pagal Įstatymo 13 straipsnį, apėmė bylų nagrinėjimą:

- a) dėl nacionalinių ir autonominių įstatymų atitikimo Klaipėdos krašto statutui;
- b) dėl nacionalinių ir autonominių administracinių aktų atitikimo Klaipėdos krašto statutui;
- c) dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus aktų atitikimo Klaipėdos krašto statutui;
- d) dėl Klaipėdos krašto seimelio neįstatyminio akto atitikimo Klaipėdos krašto statutui.

⁹⁶³ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. lapkričio 13 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 272.

⁹⁶⁴ „Teismų santvarkos įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1933, Nr. 419–2900.

Įstatymo 14 straipsnyje nustatyta, kad joks teismas negali netaikyti nacionalinio ar autonominio įstatymo, jeigu jo prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui nekonstatavo Statutinis Teismas.

Įstatymo 15 straipsnyje įvardyti pareiškėjai. Skundus pateikti Statutiniam Teismui dėl valstybės institucijų (nacionalinio įstatymo leidėjo, centrinės administracijos, Klaipėdos krašto gubernatoriaus) priimtų įstatymų ir aktų galėjo Krašto direktorijos pirmininkas. Dėl Krašto administracijos ir Seimelio neįstatyminių aktų – gubernatorius. Dėl autonominio (Seimelio priimto) įstatymo – teisingumo ministras. Atitinkamai atsakovais („skundo oponentais“) bylose galėjo būti teisingumo ministras, gubernatorius ir Direktorijos pirmininkas.

Pagal Įstatymo 16 straipsnį, skundai dėl nacionalinių administracinių, Klaipėdos krašto gubernatoriaus, autonominių administracinių aktų ir Seimelio neįstatyminių aktų galėjo būti pateikti per šešis mėnesius nuo dienos, kai sužinota apie aktą, arba nuo jo paskelbimo dienos. Skundui, vadovaujantis Įstatymo 18 straipsniu, iškeltas reikalavimas nurodyti, kas pareiškėjo laikoma neteisėtu ir kokių pagrindų.

Įstatymo 19 straipsnyje nurodyta, kad Statutinio Teismo pirmininkas siunčia skundo nuorašus atitinkamais atvejais atsakovams – teisingumo ministrui, Klaipėdos krašto gubernatoriui ir Direktorijos pirmininkui. Šie ne vėliau kaip per mėnesį turėjo pateikti savo atsakymą į skundą. Atsakymą Teismo pirmininkas siunčia pareiškėjui. Teisme pareiškėjams ir atsakovams galėjo atstovauti įgalioti atstovai, kurie turėjo būti Lietuvos Respublikos piliečiai. Teismas galėjo nagrinėti bylą ir neatvykus į posėdį pareiškėjo ar atsakovo atstovui.

Vadovaujantis Įstatymo 25 straipsniu, Statutinio Teismo posėdžiai vieši. Teismas galėjo nutarti ir dėl neviešo posėdžio. Pagal 26 straipsnį, posėdyje turėjo dalyvauti pirmininkas ir bent du teisėjai.

Įstatymo 29 straipsnyje įtvirtinta, kad Teismas, nustatęs, kad Respublikos administracijos, Klaipėdos krašto administracijos, gubernatoriaus aktai, Seimelio neįstatyminiai aktai prieštarauja Statutui, juos motyvuotai panaikina. Įstatymas nutylėjo dėl Respublikos įstatymų leidėjo ir Krašto seimelio įstatymų likimo po to, jei Teismas konstatuotų jų prieštaravimą Statutui. Įstatymo 33 straipsnyje nurodyta, kad Teismo sprendimų prasmę aiškina pats Teismas.

Įstatyme skelbiama, kad Statutinio Teismo sprendimai neskundžiami ir spausdinami leidinyje *Vyriausybės žinios*. Taip pat Įstatyme reglamentuojama Teismo sekretoriaus veikla, Teismo posėdžių protokolavimas.

Nurodyta, kad Teismo teisenos taisyklės nustato Teismas, o jas tvirtina teisingumo ministras.

Palyginti su 1934 m. kovo Statutinio Teismo projektu, priimtasis įstatymas yra beveik jam identiškas. Tik buvo apsispręsta, kad skundo, susijusio su nacionaliniais įstatymais ar administraciniais aktais, nuorašas bus siunčiamas ne ministrui pirmininkui, kaip planuota minėtame projekte, o ministrui pirmininkui. Taip pat priimtame įstatyme neliko nuostatos, kad ministras pirmininkas paveda atitinkamam ministrui būti atsakovu. Pagal priimtą įstatymą, iš ministrų atsakovu galėjo būti tik teisingumo ministras.

6. Statutinis Teismas 1936–1937 m. rengtuose Lietuvos Konstitucijos projektuose

Valstybės Tarybos komisija, sudaryta iš Ministrų kabineto kanceliarijos tarnautojo V. Mašalaičio, Valstybės Tarybos vicepirmininko B. J. Masiulio ir referento K. Račkausko, rengė naujos konstitucijos projektus⁹⁶⁵. Pagal minėtos komisijos nuo 1936 m. ir 1937 m. parengtus projektus, Konstitucijoje turėjo būti įtvirtinti Konstitucinis Teismas⁹⁶⁶, Administracinis Teismas⁹⁶⁷ ir Statutinis Teismas⁹⁶⁸: „Specialiniai teismai yra: Administracinis Teismas, Statutinis Teismas ir Konstitucinis Teismas.“⁹⁶⁹ Apžvelgiamos projektų normos, kuriose numatytas Statutinis Teismas.

Konstitucijoje planuota pakartoti kai kurias Statutinio Teismo įstatymo nuostatas, susijusias su Statutinio Teismo kompetencija, organizacija. Planuotos ir Statutinio Teismo įstatyme nenumatytos nuostatos.

Viename iš projektų siūlyta, kad Statutinis Teismas svarsto nacionalinio ir autonominio administracinio akto, autonominio neįstatyminio akto

⁹⁶⁵ Trumpa Stasio Šilingo biografija. LMAVB RS, fondas 12, saug. vien. 2980, l. 1.

⁹⁶⁶ Konstitucijos projektai (1936 m.). LCVA, f. 923, ap. 1, b. 898, l. 127, 137, 140, 142, 153, 154, 156, 158, 168, 169, 303, 314, 317–322, 327–331, 333–335, 384–386, 390, 391, 393, 395, 397, 399–403, 405, 406, 408; plačiau žr.: Maksimaitis, Mindaugas, „Konstitucinis Teismas 1938 m. Lietuvos Konstitucijos projekte“, *Jurisprudencija* 52, 44 (2004): 19–26.

⁹⁶⁷ Konstitucijos projektai (1936 m.). LCVA, f. 923, ap. 1, b. 898, l. 104, 106, 107, 108, 111, 113, 122, 130, 133, 143, 302, 303, 310, 314, 323, 335, 336; plačiau žr.: Deviatnikovaitė, *supra note*, 389: 152–157.

⁹⁶⁸ Konstitucijos projektai (1936 m.). *Ibid.*, 51–85, 127–129, 138, 140–143, 152, 153, 155–161, 166–168, 303, 314, 329, 332, 335.

⁹⁶⁹ *Ibid.*, 334–335.

atitikimo autonomijos sritis reglamentuojančio statuto nuostatomis. Numatyta ir tai, kad Teismas panaikina neatitinkantį statuto nuostatų aktą, o nacionalinis ar autonominis įstatymas, pripažintas priešingu statutui, turėjo nustoti veikti. Konstitucijoje nenumatyta, kas galėjo kreiptis į Teismą, tačiau pakartotos Įstatymo nuostatos dėl Teismo sudėties ir teisėjų kadencijos⁹⁷⁰.

Kitoje Konstitucijos projekto versijoje siūlyta, kad dėl autonominio įstatymo atitikimo Konstitucijai spręstų Konstitucinis Teismas. Kokia tvarka jis tai turėjo daryti, turėjo būti numatyta įstatymu⁹⁷¹. Autonominis įstatymas, pripažintas priešingu Konstitucijai, turėjo nustoti veikti⁹⁷². Kitoje versijoje nurodyta, kad Vyriausiajam Tribunalui, Administraciniam Teismui ir Statutiniam Teismui suabejojus dėl taikomo įstatymo atitikimo Konstitucijai, jie kreipiasi į Konstitucinį Teismą⁹⁷³. Buvo numatyta galimybė kreiptis į Konstitucinį Teismą Vyriausiajam Tribunalui, Statutiniam Teismui, Valstybės Tarybai, trečdaliui tautos atstovų, jeigu Konstitucinis Teismas, kai į jį kreipėsi valstybės vadovas, šio klausimo nebuvo išsprendęs prieš tvirtinant įstatymą arba nuo įstatymo įsigaliojimo dienos nepraejus penkeriems metams⁹⁷⁴. Buvo ir kitokių, bet panašių versijų⁹⁷⁵.

Trečioje projekto versijoje apsiribojama tik nuostata dėl autonominio įstatymo atitikimo statutui. Atitikimo klausimą turėjo spręsti Statutinis Teismas⁹⁷⁶.

Ketvirtoje projekto versijoje norėta įtvirtinti nuostatas dėl nacionalinio įstatymo ir administracinio akto („administracinio organo veiksmas“) atitikimo autonominiam statutui, dėl kurio turėjo spręsti Statutinis Teismas. Administracinis aktas, pripažintas priešingu statutui, turėjo būti panaikintas, o įstatymas – nustoti galiojės. Kaip ir kada įstatymas nustotų galiojės, turėjo savo sprendime numatyti Statutinis Teismas. Šioje versijoje planuota, kad Statutinis Teismas turėjo būti ne Vyriausiajame Tribunale, bet Valstybės Taryboje. Teismo sudėtis taip pat skyrėsi nuo numatytosios Statutinio Teismo įstatyme. Teismą turėjo sudaryti pirmininkas, jo pavaduotojas

⁹⁷⁰ Konstitucijos projektai (1936 m.). LCVA, f. 923, ap. 1, b. 898, l. 67–69.

⁹⁷¹ *Ibid.*, 85.

⁹⁷² *Ibid.*, 156.

⁹⁷³ *Ibid.*, 329.

⁹⁷⁴ *Ibid.*, 329.

⁹⁷⁵ *Ibid.*, 332.

⁹⁷⁶ *Ibid.*, 127.

ir trys teisėjai. Teisėjų kadencija identiška nustatyta įstatyme⁹⁷⁷. Dar kituose projektuose pabrėžta, kad Valstybės Taryboje turėjo būti Įstatymų, Konstitucinis, Administracinis ir Statutinis skyriai⁹⁷⁸.

Kitoje projekto versijoje Statutinis Teismas turėjo spręsti ne tik dėl autonominio įstatymo ar jo normos atitikimo autonominiam statutui, bet ir tarptautiniams Lietuvos įsipareigojimams. Toks aktas, pripažintas priešingu Klaipėdos krašto statuto nuostatoms, turėjo nustoti galiojės. To sąlygas turėjo numatyti Teismas savo sprendime⁹⁷⁹.

Dar kitoje projekto versijoje Statutinis Teismas turėjo spręsti dėl autonominio administracinio akto ar neįstatyminio akto atitikimo Konstitucijai ar statutui. Tokie aktai, pripažinti neatitinkančiais Konstitucijos ar statuto nuostatų, Teismo turėjo būti panaikinami. Čia nė neužsiminta apie Teismo sudėtį, teisėjų statusą, nurodant, kad tai turėjo būti reglamentuojama nacionaliniu įstatymu⁹⁸⁰. Kitoje versijoje vyravo identiškos nuostatos, tačiau nenurodyti tarptautiniai Lietuvos įsipareigojimai kaip priežastis tikrinti akto teisėtumą⁹⁸¹.

Pagal tolimesnę versiją, Statutinis Teismas turėjo spręsti dėl nacionalinio ir autonominio įstatymo ar jo normos atitikimo autonominiam statutui, dėl autonominio įstatymo atitikimo Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams. Šie įstatymai, pripažinti priešingais statutui, o autonominis įstatymas, pripažintas priešingu dar ir Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, turėjo nustoti galiojės⁹⁸².

Kitoje versijoje numatyta, kad autonominio įstatymo atitikimą Konstitucijai svarsto Konstitucinis Teismas, o autonominio administracinio akto, susijusio su autonominiu interesu arba su valstybės interesu, teisėtumą nagrinėja Statutinis Teismas. Projekte numatyta ir dar viena naujovė, nenustatyta Statutinio Teismo įstatyme, – Vyriausybė sprendimu gali aprūpinti autonominio reikalo sutvarkymą autonominio krašto lėšomis, jei to reikalo nesutvarko pats autonominis kraštas. Toks Vyriausybės aktas galėjo būti skundžiamas Statutiniam Teismui⁹⁸³.

⁹⁷⁷ *Ibid.*, 128–129, 138.

⁹⁷⁸ *Ibid.*, 303.

⁹⁷⁹ *Ibid.*, 140.

⁹⁸⁰ *Ibid.*, 141.

⁹⁸¹ *Ibid.*, 141.

⁹⁸² *Ibid.*, 152.

⁹⁸³ *Ibid.*, 156.

Kituose projektuose dar plačiau reglamentuojamas autonomijos valstybinės priežiūros mechanizmas. Antai planuota nustatyti, kad autonominio krašto institucijų veiklos teisėtumą prižiūri Vyriausybė, stebi, ar autonominis veiksmas nėra priešingas Konstitucijai, tarptautiniams įsipareigojimams, statutui, nacionaliniam įstatymui. Aktų, priešingų minėtiems teisės aktams, galiojimą Vyriausybė gali stabdyti ar net autonominio statuto numatytais atvejais panaikinti. Maža to, ji prižiūri autonominius aktus, susijusius su nacionaliniu interesu autonominiame krašte. Vyriausybės veiksmai, susiję su Konstitucija, gali būti skundžiami Konstituciniam Teismui, likę – Statutiniam Teismui. Atitinkamai numatyta, kad Statutinis Teismas svarsto valstybinio administravimo subjekto akto, susijusio su autonominio krašto interesais, teisėtumą. Taip pat Statutinis Teismas turėjo spręsti dėl administracinio akto atitikimo Konstitucijai, Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, nacionaliniam įstatymui, statutui, autonominiam įstatymui. Tokie aktai, pripažinti kaip priešingi nurodytiems teisės aktams, turėjo būti Teismo panaikinami. Numatyta ir tai, kad Teismas turi spręsti dėl autonominio administracinio akto atitikimo Konstitucijai, Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, nacionaliniam įstatymui, statutui, autonominiam įstatymui, jei tuo aktu pažeidžiamas nacionalinis interesas⁹⁸⁴.

Kituose projektuose apskritai neminimas Statutinis Teismas nurodant, kad Vyriausybė prižiūri autonominių institucijų veiksmų teisėtumą, gali stabdyti ar statuto nustatytais atvejais panaikinti autonominį aktą, priešingą Konstitucijai, Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, autonominiam statutui⁹⁸⁵. Kitose versijose siūloma tas pats, tačiau atsisakoma tarptautinių įsipareigojimų kaip vienos iš sąlygų tikrinti autonominių institucijų veiklos teisėtumą⁹⁸⁶. Kai kuriose versijose prie autonominių institucijų pridėdama ir savivaldybių organų Vyriausybės atliekama priežiūra nurodant, kad, jiems neatliekant savo pareigų, jas atlieka Vyriausybė, be to, ji gali stabdyti autonominių ir vietos savivaldos organų veiksmus, priešingus įstatymams^{987, 988}.

Dar kitose versijose numatyta, kad ne Vyriausybė, o atitinkami valstybės pareigūnai prižiūri autonominių institucijų veiklos teisėtumą. Tai

⁹⁸⁴ *Ibid.*, 158–161.

⁹⁸⁵ *Ibid.*, 164.

⁹⁸⁶ *Ibid.*, 207.

⁹⁸⁷ *Ibid.*, 223.

⁹⁸⁸ *Ibid.*, 232.

darydami jie gali stabdyti, naikinti autonominių aktą, priešingą Konstitucijai, tarptautiniams įsipareigojimams, statutui⁹⁸⁹.

Kitose projektų versijose lakoniškai nustatyta, kad bylas dėl nacionalinių ar autonominių administracinių aktų atitikimo statutui nagrinėja Statutinis Teismas, nenumatant galimybės kreiptis dėl nacionalinių ar autonominių įstatymų⁹⁹⁰.

Kitose versijose vėl grįžtama prie idėjos Statutiniam Teismui nagrinėti bylas tik dėl nacionalinių ar autonominių įstatymų, nenurodant galimybės kreiptis dėl administracinių aktų. Beje, teisėtumo tikrinimas apribojamas akto atitikimu Statutui, neminint nei Lietuvos tarptautinių įsipareigojimų, nei nacionalinių aktų ar valstybės intereso⁹⁹¹. Siūloma, kad Statutinis Teismas spręstų ir dėl autonominio įstatymo atitikimo Konstitucijai⁹⁹². Kitoje versijoje jau nebe Statutinis Teismas, o Konstitucinis Teismas turėjo spręsti dėl autonominio įstatymo atitikimo Konstitucijos nuostatoms⁹⁹³.

Viename iš projektų planuota lakoniškai įtvirtinti Statutinio Teismo kompetenciją – Statutinis Teismas svarsto ginčus, kylančius iš Klaipėdos krašto statuto vykdymo⁹⁹⁴.

Apibendrinant teigtina, kad Konstitucijos projektuose neplanuota įvardyti autonomijos valstybinės priežiūros priemonių kaip skirtų išskirtinai Klaipėdos kraštui, išskyrus vieną projektą⁹⁹⁵. Vis dėlto aišku ir taip, kad daugiausia žvelgta į šio krašto autonomiją, tuo labiau kad jau buvo priimtas Statutinio Teismo įstatymas. Vis dėlto įdomu, kad priėmus įstatymą, vis tiek dar buvo pateiktos skirtingos valstybinės priežiūros priemonės versijos. Buvo numatytas Statutinis Teismas, vietoj jo Konstitucinis Teismas, Vyriausybė. Statutinis Teismas buvo numatytas ne kaip Vyriausiojo Tribunolo skyrius, kaip tai numatė Statutinio Teismo įstatymas, o kaip Valstybės Tarybos skyrius. Vienur priežiūra apsiribodavo įstatymais, kitur – administraciniais aktais. Vienur apsiribota vienu pagrindu kreiptis į Statutinį Teismą – dėl atitikimo autonominiam statutui, kitur nurodyti keli pagrindai – atitikimas Konstitucijai, autonominiam statutui, įstatymui, Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams. Vienur numatyta Statutinio Teismo

⁹⁸⁹ *Ibid.*, 165.

⁹⁹⁰ *Ibid.*, 166.

⁹⁹¹ *Ibid.*, 167.

⁹⁹² *Ibid.*, 168.

⁹⁹³ *Ibid.*, 169.

⁹⁹⁴ *Ibid.*, 334–335.

⁹⁹⁵ Žr.: Konstitucijos projektai (1936 m.). LCVA, f. 923, ap. 1, b. 898, l. 334–335.

sudėtis, kitur – ne. Daugumoje atvejų teisenos taisyklės siekta įtvirtinti ne Konstitucijoje, o nacionalinio lygmens įstatymuose. Aišku, tokia gausa įvairių priemonių, kai jau buvo priimtas Statutinio Teismo įstatymas, stebina. Tai įrodo ne tik tai, kad Statutinis Teismas, įsteigtas prieš keletą metų, taip ir nepradėjo veikti, bet ir tai, kad patys jo steigėjai vis dar abejojo dėl jo struktūros, kompetencijos ir pan.

Žinoma, kad 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje nebuvo įtvirtinta nei viena iš aptartų projektų nuostatų. Taip atsitiko, nes valstybės vadovas nepritarė šiems konstitucijos projektams⁹⁹⁶. Todėl nestebina, kad, 1938 m. pateikus Seimui svarstyti Konstitucijos projektus, juose nė žodžio nebuvo apie statutinį, konstitucinį ar administracinį teismus⁹⁹⁷.

⁹⁹⁶ Apie tai plačiau žr.: Deviatnikovaitė, *supra note*, 389: 156–157.

⁹⁹⁷ Seimo stenogramos. IV Seimo 1938 m. sausio 31 d., 66-ojo posėdžio protokolas; Seimo stenogramos. IV Seimo 1938 m. vasario 11 d. 69-ojo posėdžio protokolas.

IV. STATUTINIO TEISMO SUDĖTIS IR LIKIMAS

„<...> tiek valstybės centro valdžios, tiek Klaipėdos krašto vietos organų aktams vieniems ir kitiems tikrinti, ar jie neprieštaruoja Klaipėdos krašto statutui ir neįžeidžia jo nuostatų, – steigiamas tam tikras teismo organas, kuris dėl savo ypatingos funkcijos – statutiniam teisėtumui apsaugoti – pavadinamas Statutiniu teismu.“⁹⁹⁸

Statutinio Teismo aiškinamasis raštas (1933)

Minėta, kad 1935 m. kovo 13 d. paskelbtas Statutinio Teismo įstatymas. Šioje dalyje apžvelgiama Statutinio Teismo personalinė sudėtis, priežastys, dėl kurių institucija taip ir nepradėjo veikti.

1. 1935 m. spalio 24 d. Nr. 927 Respublikos Prezidento aktas

1935 m. kovo 13 d. leidinyje *Vyriausybės žinios* paskelbus Statutinio Teismo įstatymą⁹⁹⁹, spaudoje pasirodė žinių, kad Statutinis Teismas kaip autoritetinga teisminė institucija prie Vyriausiojo Tribunolo „rūpinsis saugoti Klaipėdos krašto statutą ir spręs visas bylas, liečiančias veiksmus, nesusiderinamus su statuto reikalavimais“¹⁰⁰⁰, tvirtinta, kad Statutinio Teismo

⁹⁹⁸ Statutinio Teismo aiškinamasis raštas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 23.

⁹⁹⁹ „Statutinio Teismo įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1935, Nr. 474–3326.

¹⁰⁰⁰ „Steigiamas Statutinis Teismas“, *Sekmadienis*, 1935 m. kovo 17 d., Nr. 11 (367), 2; „Įsteigtas Statutinis Teismas“, *Lietuvos žinios*, 1935 m. kovo 14 d., Nr. 60 (4743), 1.

įstatymas priimtas Klaipėdos krašto statutui saugoti¹⁰⁰¹. Kai kuriose publikacijose detaliau nurodytos Statutinio Teismo steigimo priežastys, pavyzdžiui, teigta, kad Klaipėdos kraštui, pagal Konvenciją ir Statuto 5 straipsnį, suteikiama plati autonomija, pabrėžta, kad autonomija veikia jau dešimt metų, bet per šį laikotarpį kilo daug nesusipratimų tarp valstybės centrinės valdžios ir Krašto autonominių institucijų, kad ne visada pavykdavo šiuos nesusipratimus išspręsti tarpusavyje, todėl jie patekdavo į Ženevoje įsikūrusią Tautų Sąjungos Tarybą arba į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą Hagoje. Nors atkreiptas dėmesys į tai, kad Teisingumo Teismas 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendime pasmerkė autonominių institucijų elgesį, vis dėlto šio Teismo sprendimas neužtikrino, kad ir ateityje nekils panašių ginčų. Dienraščiuose nurodyta, kad racionaliau būtų, jei ginčai tarp valstybės centrinės valdžios ir autonominių institucijų būtų svarstomi valstybės viduje. Tam reikalinga autoritetinga institucija, kuri, be minėtų ginčų, dar nagrinėtų autonominių institucijų aktų atitiktį Statuto nuostatoms. Straipsnyje apibūdinama ir Statutinio Teismo kompetencija¹⁰⁰². Kai kuriuose dienoraščiuose akcentuojama, kad šio teismo teisėjai savo teisiniu statusu prilyginami Vyriausiojo Tribunolo teisėjų statusui ir pan.¹⁰⁰³.

Tačiau vis dar nebuvo paskirti Statutinio Teismo teisėjai, nors tik paskelbus Statutinio Teismo įstatymą spaudoje pasirodė ir pirmosios žinutės apie galimus kandidatus į Statutinį Teismą. Antai tų pačių metų kovą buvo rašoma, kad į Teismą teisėjais planuojama paskirti Teisių fakulteto docentą T. Petkevičių, Valstybės Tarybos narį Z. P. Starkų, buvusį užsienio reikalų ministrą D. Zaunių ir Vyriausiojo Tribunolo teisėją Č. Butkį¹⁰⁰⁴. Taip pat paminėta, kad Statutinio Teismo būstinė bus Teisingumo ministerijoje¹⁰⁰⁵. Tačiau teisėjai tą kartą taip ir nebuvo paskirti.

Pagaliau 1935 m. liepą Lietuvos spaudoje pasirodė žinių, kad bus sudaromas Statutinis Teismas ir kad jau parengtas Statutinio Teismo teisėjams atlyginimo įstatymo projektas, apsvarstytas Ministrų kabineto posėdyje,

¹⁰⁰¹ „Statutinis Teismas“, *Vilniaus žodis*, 1935 m. kovo 21 d., Nr. 9 (137), 4; „Steigiamas Statutinis Teismas“, *Lietuvos rytas*, 1935 m. kovo 14 d., Nr. 60 (2323), 4.

¹⁰⁰² „Laukiant Klaipėdos statutinio teismo“, *Dienos naujienos*, 1933 m. liepos 8 d., Nr. 153 (673), 1.

¹⁰⁰³ „Steigiamas Statutinis Teismas“, *Trimitas*, 1935 m. kovo 21 d., Nr. 12, 203.

¹⁰⁰⁴ Č. Butkys savo prisiminimuose šio fakto nepaminėjo. Žr.: Butkys, Česlovas, *Teisėjo atsiminimai* (Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1982).

¹⁰⁰⁵ „Statutinio Teismo sudėtis“, *Diena*, 1935 m. kovo 17 d., Nr. 11 (816), 1.

be to, pabrėžta, kad jau numatyti kandidatai į teisėjus iš geriausių Kauno ir Klaipėdos teisininkų¹⁰⁰⁶. Vis dėlto tų metų vasarą teisėjai nebuvo paskirti.

Nors Statutinio Teismo įstatymo 35 straipsnyje buvo įtvirtinta, kad jis įsigalioja jo paskelbimo dieną, t. y. 1935 m. kovo 13 d., tačiau valstybės vadovas tik 1935 m. spalio 24 d. pasirašė aktą dėl keturių Statutinio Teismo teisėjų paskyrimo¹⁰⁰⁷. Šis prezidento aktas buvo paskelbtas dar vėliau – tik tų pačių metų gruodžio 6 d., t. y. po dešimties mėnesių nuo Statutinio Teismo įstatymo paskelbimo ir įsigaliojimo dienos. Akivaizdu, kad šis įstatymas neveikė visus dešimt mėnesių.

Statutinio Teismo teisėjais paskirti Valstybės Tarybos vicepirmininkas B. J. Masiulis, Valstybės Tarybos narys Z. P. Starkus, kilęs iš Klaipėdos Vyriausiojo Tribunolo narys M. Bruzdeilinas ir Teisių fakulteto docentas D. Krivickas. Manytina, planuota ir M. Römeriui siūlyti Statutinio Teismo teisėjo pareigas. M. Römeris nebuvo tikras, ar gavęs tokį pasiūlymą sutiktų. Jo nuomone, Statutinio Teismo teisėjo pareigos galėjo jam sutrukdyti toliau eiti nacionalinio teisėjo pareigas Nuolatiniaame Tarptautinio Teisingumo Teisme. Pasak M. Römerio, tai būtų visiškai nesuderinama, ypač jei-gu Tarptautiniame Teisme būtų nagrinėjamas ginčas, kilęs dėl akto, kurio teisėtumo klausimą jau būtų išnagrinėjęs Statutinis Teismas:

„<...> mano galimas dalyvavimas Hagos tribunole yra pageidautinas ir svarbus tiek Lietuvai, tiek man asmeniškai.“¹⁰⁰⁸

2. Statutinio Teismo veikla

Spaudoje pasirodė žinių, kad Statutinis Teismas nagrinės vieną ar kitą bylą. Antai laikraštyje *Sekmadienis* 1935 m. lapkritį paskelbta, kad neseniai sudarytas Statutinis Teismas nagrinės pirmąją savo bylą pagal Klaipėdos namų savininkų skundą dėl Krašte veikiančios butų kontrolės¹⁰⁰⁹.

¹⁰⁰⁶ „Greitu laiku jau sudaromas Statutinis Teismas“, *Lietuvos žinios*, 1935 m. liepos 19 d., Nr. 162 (4845), 7.

¹⁰⁰⁷ „Respublikos Prezidento aktas“, *Vyriausybės žinios*, 1935, Nr. 513–3568/927.

¹⁰⁰⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. kovo 13 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 332.

¹⁰⁰⁹ „Pirma byla Statutiniame Teisme“, *Sekmadienis*, 1935 m. lapkričio 3 d., Nr. 44 (400), 1.

1936 m. pradžioje Statutinio Teismo įsteigimas ir sudarymas buvo laikomas vienu svarbiausių 1935 m. įvykių. Vis dėlto iš straipsnio buvo aišku, kad realiai Teismas dar nebuvo pradėjęs savo veiklos, nes buvo rašoma:

„<...> teisiniam ir administraciniam ginčams Klaipėdos krašto klausimais išspręsti Lietuvos Respublikos įsteigta aukščiausia instancija, Statutinis Teismas, kuriam teks ilginiui svarbus vaidmuo.“¹⁰¹⁰

1936 m. balandį, t. y. po metų nuo Statutinio Teismo įstatymo paskelbimo apie Statutinį Teismą buvo rašoma lyg jis realiai veikė¹⁰¹¹, net 1936 m. vėlų rudenį buvo pasirodžiusių žinių apie kreipimąsi į Statutinį Teismą dėl paskelbto Mokyklų įstatymo (matyt, turėtas galvoje Įstatymas apie privalomąją mokyklos lankymą Klaipėdos krašte¹⁰¹²)¹⁰¹³. Archyvuose išlikę 1936 m. rašyti dokumentai, kuriuose minėtas Statutinis Teismas kaip viena iš priemonių pagaliau autoritetingai išaiškinti Klaipėdos krašto gyventojo požymio sampratą¹⁰¹⁴ (žr. monografijos I dalies 4.4 poskyrį). Buvo žinių, kad penktasis Klaipėdos krašto seimelis, 1935 m. lapkričio 6 d. susirinkęs į pirmą savo posėdį, pareikalavo panaikinti Teismų santvarkos, Tautai ir valstybei saugoti, Statutinio Teismo įstatymus, visus Kariuomenės Teismo sprendimus ir iš to išplaukiančias pasekmes Neumanno-Sasso byloje¹⁰¹⁵.

Manytina, kad į klausimą dėl to, ar Statutinis Teismas realiai veikė ir ar į jį kada nors kas nors kreipėsi, atsakė B. J. Masiulis tekste apie Statutinį Teismą „Lietuvių enciklopedijoje“ 1963 m. Geriau už jį niekas ir negalėjo paliudyti – juk jis buvo vienas iš paskirtų Statutinio Teismo teisėjų:

¹⁰¹⁰ „Svarbiausieji pereitų metų Lietuvos įvykiai“, *Vakarai*, 1936 m. sausio 1 d., Nr. 1, 6.

¹⁰¹¹ Klimkaitis, Martynas, „Priežiūros teisė“, *Vakarai*, 1936 m. balandžio 18 d., Nr. 89, 3.

¹⁰¹² „Įstatymas apie privalomąją mokyklos lankymą Klaipėdos krašte“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1936, Nr. 117.

¹⁰¹³ „Žinutė apie Statutinį Teismą“, *Kuntaplis*, 1936 m. lapkričio 22 d., Nr. 48 (177), 1.

¹⁰¹⁴ Klaipėdos krašto autonominių organų administraciniai aktai. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1877, l. 2–3.

¹⁰¹⁵ „Šių dienų Klaipėdos Krašto politinė apžvalga“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 21 d., Nr. 271, 2.

*„Kad ir buvo prirengtas byloms spręsti, S. T. skirto darbo nepradėjo: viena, nebuvo jame iškeltų bylų ir, antra, pats Klaipėdos kraštas netrukus buvo Vokietijos atpleštas.“*¹⁰¹⁶

Yra ir dar vienas liudijimas, kad Statutinis Teismas nepradėjo savo veiklos. Tai – Statutinio Teismo teisėju paskirto D. Krivicko žodžiai jo habilitacijos darbe 1940 m.:

*„Nors 1935 m. ir buvo sudarytas Statutinis Teismas, tačiau teisminis metodas nebuvo taikomas ir, kaip anksčiau, tebuvo praktikuojamas tik administracinis metodas.“*¹⁰¹⁷

Istorikė P. Žostautaitė rašė:

*„Autonominiai teismai Statutinio teismo kompetencijos krašte nepripažino ir nepaisė, todėl, reguliuojant teismų sistemą, jis negalėjo atlikti svarbesnio vaidmens.“*¹⁰¹⁸

Istorikas V. Šafronovas taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad Statutinis Teismas nepradėjo veikti. Jis nurodė panašią priežastį kaip ir P. Žostautaitė, t. y. neveikė, nes Klaipėdos krašto autonominės institucijos, taip pat ir teismai, nepripažino Statutinio Teismo kompetencijos¹⁰¹⁹. Šiuose žodžiuose yra tiesos, tačiau priežastys slėpėjos dar giliau.

¹⁰¹⁶ *Lietuvių enciklopedija. Dvidešimt aštuntas tomas* („Statutinis Teismas“ (B. Masiulis)) (Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1963), 474.

¹⁰¹⁷ Krivickas, *supra note*, 53: 70.

¹⁰¹⁸ Žostautaitė, *supra note*, 42: 100.

¹⁰¹⁹ *Mažosios Lietuvos enciklopedija. Ketvirtas tomas* (Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009).

3. Vokiečių spauda, diplomatų pokalbiai ir *pro memorijos*¹⁰²⁰

„Klaipėdos klausimas yra pačiame Lietuvos politikos – ir tarptautinės, ir vidaus – centre.“¹⁰²¹

M. Römeris (1934)

Įsteigus Statutinį Teismą ir ypač paskyrus jo teisėjus, Vokiečių spaudoje pasirodė nemažai straipsnių, pavyzdžiui, *Königsberger Zeitung*, *Dresdner Neueste Nachrichten*. Archyvuose saugomas dokumentas, kuriame buvo sudėliotos pagrindinės mintys, gvildenamos Vokietijos spaudoje dėl Statutinio Teismo įsteigimo¹⁰²². Antai 1935 m. lapkričio 2 d. laikraštyje *Dresdner Neueste Nachrichten* ir 1935 m. spalio 31 d. laikraštyje *Königsberger Zeitungen* buvo pateikta daug priekaištų Lietuvai dėl Statutinio Teismo įsteigimo ir teisėjų paskyrimo. Pirma, Lietuva neturėjo teisės įsteigti Statutinio Teismo, nes tokia institucija nenumatyta Klaipėdos krašto statute. Antra, Statutinis Teismas negali priimti privalomo pobūdžio sprendimų, nes tokius sprendimus, pagal Klaipėdos krašto konvencijos 17 straipsnį, gali priimti tik Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas. Trečia, Lietuvos centrinė valdžia Statutinį Teismą įsteigė tam, kad šis padėtų jai trukdyti iš rinkimų kilusiai teisėtai Krašto vykdomajai valdžiai – Direktorijai – atkurti teisinę padėtį ir panaikinti neteisėtus aktus, priimtus Krašto gubernatoriaus. Ketvirta, Statutinis Teismas sudarytas iš keturių teisėjų, iš kurių tik vienas kilęs iš Klaipėdos krašto. Todėl buvo preziumuojama, kad valstybės centrinė valdžia galėjo tikėtis palankių jos politikai Teismo sprendimų. Penkta, teigta, kad Statutinio Teismo įstatyme nenumatytas terminas, per kurį byla turėjo būti išnagrinėta. Todėl buvo preziumuojama, kad tai gali sudaryti sąlygas vilkinti bylų nagrinėjimą. Vokietijos spaudoje buvo rašoma, kad Statutinio Teismo įsteigimas buvo didžiausia „neteisė“, o Lietuvos valstybė privalo būti „sudrausta“.

¹⁰²⁰ Šis monografijos skyrelis parašytas pagal autorės straipsnį: Deviatnikovaitė, Ieva, „Statutinis Teismas: įstatymų projektai, aiškinamieji raštai, diplomatų pokalbiai“, *Jurisprudencija* 25, 1 (2018): 91–114. Medžiaga papildyta.

¹⁰²¹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1934 m. spalio 22 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 261.

¹⁰²² LCVA. F. 383, ap. 7, b. 1717, l. 28.

Tame pačiame dokumente, kuriame buvo pateikta vokiečių spaudos santrauka apie Statutinio Teismo įsteigimą ir sudarymą Lietuvoje, buvo pateikti ir atsakymai į šiuos Vokietijos priekaištus¹⁰²³. Pirma, nurodyta, kad Lietuvos Respublika kaip Klaipėdos krašto konvenciją pasirašiusi valstybė turi teisę ją ir jos priedus aiškinti. Tai išplaukia iš paties sutarties pasirašymo fakto, kadangi sutarties šalis, vykdydama sutartį, turi teisę ją interpretuoti. Rašte tvirtinama, kad tai yra bendras teisės principas. Tik kilus nuomonių skirtumams tarp pasirašiusių sutartį valstybių, kreipiamasi į instituciją, numatytą sutartyje jai interpretuoti. Lietuvos vyriausybė gali pati aiškinti sutartį, o gali tai pavesti padaryti atitinkamam teismui – visais atvejais tai Lietuvos vidaus kompetencijos reikalas. Rašte pastebima, kad Statutinio Teismo įstatymu suteikiama teisė kreiptis į teismą ne tik valstybės centrinės valdžios atstovui, bet ir Klaipėdos krašto autonominėms institucijoms. Tai reiškia, kad Lietuvos valstybė, priimdama tokį įstatymą, užtikrina, kad Statuto nuostatos nebus interpretuojamos vadovaujantis politinio oportunizmo motyvais, bet teisės motyvais. Be to, atsakymuose pabrėžiama, kad įsteigdama Statutinį Teismą Lietuvos vyriausybė siekė realizuoti ne tik modernų teisinės priežiūros metodą, bet ir netiesiogiai įgyvendino sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje nuostatas, kurioms pritarė net Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjas, kilęs iš Vokietijos, W. A. Schückingas¹⁰²⁴.

Antra, Rašte konstatuojama, kad Statutinio Teismo įsteigimas ir jo funkcionavimas nepažeidžia valstybių, pasirašiusių Klaipėdos krašto konvenciją, teisių, įtvirtintų Konvencijos 17 straipsnyje. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas, kilus nuomonių skirtumams tarp Lietuvos ir kitų Konvenciją pasirašiusių valstybių, taip ir liko aukščiausiu Klaipėdos krašto konvencijos interpretatoriumi. O Statutinis Teismas turėjo nagrinėti ginčus, kilusius tarp valstybės centrinės valdžios ir autonominio krašto¹⁰²⁵.

Trečia, atkreiptas dėmesys į tai, kad Statutinis Teismas turi tarnauti ir centrinei Lietuvos valdžiai, ir autonominėms Krašto institucijoms. Todėl

¹⁰²³ *Ibid.*, 29.

¹⁰²⁴ *Ibid.*

¹⁰²⁵ *Ibid.*

*„autonominis kraštas turi tik džiaugtis gavęs galimybę kvestionuoti centro valdžios aktus, jeigu jie yra neteisėti, ir Statutinis Teismas jam bus tik naudinga pagalba.“*¹⁰²⁶

Ketvirta, atsakymuose akcentuota, kad valstybės vadovas, skirdamas teisėjus, atsižvelgė į jų kvalifikaciją aiškinti Klaipėdos krašto statutą. Be to, akcentuota, kad Statutinio Teismo teikiamos interpretacijos niekaip neapsaugo Lietuvos vyriausybės nuo tarptautinės atsakomybės, nes Klaipėdos krašto konvenciją pasirašiusios valstybės galės kvestionuoti ir Teismo nutarimus. Rašte nurodyta, kad „Haga, kaip Damoklo kardas, kabo ant teisėjų galvų“. Buvo tikimasi, kad Teismo teisėjai nagrinės ginčus „juridinio atsakingumo dvasia“, nes dėl jų netinkamos interpretacijos Lietuvai gali kilti tarptautinė atsakomybė¹⁰²⁷.

Penkta, Statutiniam Teismui suteikiama galimybė pačiam nustatyti procedūros taisykles, todėl nėra reikalo detalizuoti skundų išnagrinėjimo terminų¹⁰²⁸.

Lietuvos spaudoje pasirodė straipsnių, kuriuose užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis siekė atsakyti į vokiečių spaudoje pasirodžiusią kritiką dėl Statutinio Teismo įstatymo¹⁰²⁹. Šiuo atveju pabrėžiama, kad labiausiai vokiečių spaudoje imtas kritikuoti Statutinis Teismas, kai buvo paskirti jo teisėjai. Straipsnyje trumpai apibūdinti pagrindiniai kritiniai taškai: Statutinio Teismo įsteigimas prieštarauja Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, kitaip tariant – Klaipėdos krašto konvencijai. Pagrindinė šios kritikos priežastis – tvirtinimas, kad Statutinis Teismas įsteigtas tam, kad vietoje Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo nagrinėtų kompetencijos ginčus tarp valstybės centrinės valdžios ir Krašto autonominių institucijų. Be to, buvo aiškinama, kad Statutinio Teismo sprendimai negalėjo būti privalomi

¹⁰²⁶ *Ibid.*

¹⁰²⁷ *Ibid.*

¹⁰²⁸ *Ibid.*

¹⁰²⁹ „Kam įsteigtas Statutinis Teismas? Ministeris Lozoraitis atsako į vokiečių priekaištus“, *Lietuvos aidas*, 1935 m. lapkričio 12 d., Nr. 272 (2535), 1; „Kam įsteigtas Statutinis Teismas? Nepagrįsti vokiečių priekaištai“, *Mūsų rytojui*, 1935 m. lapkričio 15 d., Nr. 89 (587), 1; „Ministeris Lozoraitis dėl Statutinio Teismo“, *Trimitas*, 1935 m. lapkričio 14 d., Nr. 46, 847–848; „Užs. reik. ministerio p. Lozoraičio pareiškimas dėl Klaipėdos Statutinio Teismo“, *Lietuvos žinios*, 1935 m. lapkričio 12 d., Nr. 259 (4942), 1. Pasirodė ir kitų straipsnių, pateisinančių Statutinio Teismo steigimą. Žr.: „Paiškinimas dėl Statutinio Teismo“, *Policija*, Nr. 22 (1935), 392.

nei Krašto gyventojams (manyta, kad turėtos galvoje ir autonominės institucijos), nei Konvenciją pasirašiusioms valstybėms.

Straipsnyje siekta atsakyti į šią kritiką. S. Lozoraitis, atsakydamas į vokiečių abejones dėl Statutinio Teismo pabrėžė, kad Klaipėdos krašto gyventojai nėra Konvencijos dalyviai, nes tarptautinės sutartys sudaromos valstybių. Taigi, šios Konvencijos dalyvės yra penkios – Lietuva, Didžioji Britanija, Prancūzija Italija ir Japonija. Todėl akcentuota, kad tarp Lietuvos ir kitų valstybių ar įstaigų, nepasirašiusių tarptautinės sutarties, negali būti ginčo, kuris galėtų būti nagrinėjamas Nuolatiname Tarptautinio Teisingumo Teisme pagal Konvencijos 17 straipsnį. Užsienio reikalų ministras teigė, kad dėl Statuto vykdymo galimi dvejopi ginčai. Pirma, ginčai valstybės viduje, kylantys tarp valstybės centrinės valdžios ir autonominių institucijų. Antra, ginčai tarp Konvenciją pasirašiusių valstybių, t. y. tarp Lietuvos ir Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos. S. Lozoraitis pabrėžė, kad pirmu atveju ginčai kyla valstybės viduje, o antru atveju ginčai yra tarptautiniai. Taigi, pasak ministro, kadangi ginčai gali būti vidiniai ir tarptautiniai, tai ir juos spręsti turi būti numatytos dvi galimybės: valstybės vidaus ginčai turi būti svarstomi valstybės viduje įsteigto Statutinio Teismo, o tarptautiniai ginčai, pagal Krašto Konvencijos 17 straipsnį, turi būti nagrinėjami Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo. Pasak ministro, abu būdai yra skirtingų lygmenų, bet vienas kitam neprieštarauja:

„Tiksliausia teisės normų garantija yra teisminė garantija. Todėl, norėdama patikrinti normalinį statuto funkcionavimą ir vienodą jo interpretaciją, kiek tai liečia mūsų valstybės vidaus santykius, Lietuvos Vyriausybė pasirinko šią garantiją, įsteigdama Statutinį Teismą.“¹⁰³⁰

S. Lozoraitis, pagrįsdamas Statutinio Teismo reikalingumą, pateikė kitų valstybių pavyzdžių, kuriose buvo nagrinėjami ginčai tarp autonominių kraštų ir centrinės valdžios institucijų. Antai jis išskyrė autonomines Alandų salas Suomijoje nurodydamas, kad dėl nuomonių skirtumų kylančius ginčus tarp autonominių Alandų salų institucijų ir centrinės valdžios nagrinėja Suomijos Aukščiausiasis administracinis teismas. Be to, ministras pabrėžė, kad pavyzdys galėjo būti ir kitų valstybių konstitucinė praktika, su kuria galima rasti kai kurių analogijų, susijusių su Lietuvoje įsteigtu

¹⁰³⁰ „Kam įsteigtas Statutinis Teismas? Ministeris Lozoraitis atsako į vokiečių priekaištus“, *Lietuvos aidas*, 1935 m. lapkričio 12 d., Nr. 272 (2535), 1.

Statutiniu Teismu. Turėti galvoje Austrijos ir Čekoslovakijos konstituciniai teismai. Akcentuota, kad Čekoslovakijos konstituciniam teismui suteikti įgaliojimai spręsti dėl Karpatų Rusios krašto seimelio priimtų įstatymų atitikimo valstybės konstitucijai ir konstitucinių įstatymų, o Austrijos konstituciniam teismui – spręsti dėl to, ar atitinkamas įstatymas ar administracinis aktas patenka į federalinių ar provincijos institucijų kompetenciją. Akcentuota, kad panašią funkciją atlieka Austrijos Aukščiausiasis Teismas (vok. *Bundesgerichtshof*). Ministras tęsė:

*„Statutinio Teismo įsteigimas buvo diktutas vien tiktai noro, kad eventualiniai neteisėtumai būtų išaiškinami ir sprendžiami autoritetingiausios įstaigos, būtent, teismo ir, antra, kad statuto interpretacija ir nuomonių skirtumai dėl jos būtų, pagaliau, įvesti į formalinį ir duodantį visas teisingumo garantijas kelių.“*¹⁰³¹

Teigta, kad tik teisminis kelias gali palengvinti santykius tarp autonominių ir centrinės valdžios institucijų. Tas palengvinimas išvelgtas nešališkumo faktoriuje ir tame, kad Statutinis Teismas padės išvengti nepatogumų, kylančių dėl nevienodo Krašto statuto nuostatų aiškinimo valstybės viduje. Ministras pabrėžė, kad ypač dėl šių faktorių Statutinio Teismo įsteigimas naudingas ir visai valstybei, ir autonominiam kraštui. Straipsnyje dar kartą užtikrinta, kad Statutinio Teismo įsteigimas niekaip nėra susijęs su kitomis Klaipėdos krašto konvenciją pasirašiusiomis valstybėmis ir jų teisėmis, iš kurių viena yra kreiptis į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą remiantis Konvencijos 17 straipsniu. Taigi, Statutinio Teismo įsteigimas niekaip negalėjo susiaurinti Teisingumo Teismo kompetencijos ginčuose, kylančiuose taikant Konvenciją. Be to, akcentuota, kad Tautų Sąjungos Tarybos nariams išliko teisė atkreipti Tautų Sąjungos Tarybos dėmesį į Konvencijos nuostatų nesilaikymą, kaip tai buvo numatyta Konvencijos 17 straipsnyje.

Po kelių dienų Lietuvos spaudoje pasirodė žinių, kad Lietuvos užsienio reikalų ministro S. Lozoraičio paaiškinimai dėl Statutinio Teismo įsteigimo nepatiko kritiką reiškusiai vokiečių spaudai. Antai viename iš Lietuvos laikraščių pastebėta, kad Europos valstybių spauda sutiko ministro paaiškinimus palankiai, o vokiečiai ir toliau „nesiliauja visokiais būdais kištis

¹⁰³¹ *Ibid.*

į Klaipėdos reikalus¹⁰³². Taip pat paminėta, kad vokiečių spaudoje nėra pareikšta jokių rimtų argumentų¹⁰³³.

Vokietijos mokslininkai neprarado progos aptarti Lietuvos Statutinio Teismo įstatymo. F. von Freytag-Loringhovenas pavadino Statutinį Teismą konstituciniu ir administraciniu teismu, pasidžiaugė dėl jo įsteigimo, bet parašė (plačiau apie šį straipsnį žr. monografijos V dalies 10.1 poskyryje) tokius žodžius:

*„Statutinio Teismo įsteigimas prieštarauja tiek Klaipėdos Krašto teisei, tiek ir Klaipėdos Krašto galiojančioms tarptautinėms teisės normoms; nuostatai, tvarkantieji teismo sudėtį ir jo veiklą, neatitinka objektyvios teisėdarystės dėsnių; be to, reikia bijoti, jog Statutinio Teismo įsteigimu siekami neteisėti politiniai tikslai.“*¹⁰³⁴

Prieš pat paskelbiant Statutinio Teismo įstatymą užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis 1935 m. kovo 11 d. paeiliui kvietė valstybių signatarių atstovus ir įteikė jiems Statutinio Teismo įstatymo vertimą į prancūzų kalbą tvirtindamas, kad įstatymas bus greitai paskelbtas¹⁰³⁵, ¹⁰³⁶. Politikas akcentavo ir papildomą susitikimo tikslą –

¹⁰³² „Lietuvos užsienio reikalų ministerio paaiškinimas dėl Klaipėdos Statutinio Teismo nepatiko vokiečiams“, *Karys*, 1935 m. lapkričio 23 d., Nr. 47 (870), 1122.

¹⁰³³ „Vokiečiai apie Lozoraičio pranešimą“, *Sekmdienis*, 1935 m. lapkričio 17 d., Nr. 46 (402), 1.

¹⁰³⁴ Freytag-Loringhoven, Freiherr von, „Lietuvos 1935 m. kovo 13 d. Statutinio Teismo įstatymas“, *Teisė* 31 (1935): 348.

¹⁰³⁵ S. Lozoraičio 1935 m. balandžio 13 d. *pro memoria* dėl signatarinių atstovų painformavimo apie Statutinį Teismą. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1717, l. 46.

¹⁰³⁶ Statutinio Teismo įstatymas buvo verčiamas į prancūzų kalbą, kad su juo būtų su pažindintos valstybės signatarės. Iš pastabų vertėjui paaiškėjo, kad pats Statutinio Teismo pavadinimo išvertimas į prancūzų kalbą kompliktuotas. Siūlyta: ne *Tribunal Statutaire*, o *Tribunal de contrôle statutaire* pagal *La Cour de contrôle constitutionnelle* arba *Le Tribunal d'interprétation du Statut du Territoire de Klaipėda*, arba *Le Tribunal régulateur des conflits surgissant de l'application du Statut du Territoire de Klaipėda*. Pastabose dėl vertimo nurodyta ir tai, kad projekte išryškėja neaiškus ryšys tarp Vyriausiojo Tribunolo ir Statutinio Teismo: viena vertus, jis yra Vyriausiajame Tribunole, kita vertus, nustatyta, kad Statutinio Teismo teisėjai nėra Vyriausiojo Tribunolo teisėjai, bet tik jiems prilyginami. Atkreiptas dėmesys į tai, kad Statutiniame Teismui suteikti platūs įgaliojimai, t. y. spręsti dėl vykdomosios valdžios atstovo – gubernatoriaus – akto teisėtumo. Akcentuota, kad vykdomosios valdžios aktai daugelyje valstybių, taip pat ir Prancūzijoje, negali būti skundžiami teismui. Žr.: Dokumentai apie Statutinio Teismo įsteigimą Klaipėdos krašte. *Ibid.*, 49–81, 74.

*„pabrėžti, kad Statutinis Teismas jokių būdu nepalies signatarinių valstybių teisių, išplaukiančių iš konvencijos 17 str. Jo tikslas tėra tvarkyti eventualinius ginčus tarp Vyriausybės ir autonominių organų. Mes laikome, kad šitas įstatymas yra visiškai suderintas su Klaipėdos krašto statutu.“*¹⁰³⁷

S. Lozoraitis tvirtino, kad valstybių signatarių atstovai jokių ypatingų klausimų neturėjo, tik teiravosi, ar nevertėtų Statutinio Teismo teisėjais skirti asmenis ir iš Klaipėdos, ir iš Didžiosios Lietuvos. Užsienio reikalų ministras atsakė, kad Statutinis Teismas nėra arbitražo teismas, todėl tokia jo personalinė struktūra nėra neprivaloma. Tačiau savo laiške jis pabrėžė, kad bent vienas iš Klaipėdos krašto kilęs teisininkas tikrai turėtų būti skirtas Teismo teisėju¹⁰³⁸.

1935 m. lapkritį, t. y. po devynių mėnesių nuo Įstatymo paskelbimo, S. Lozoraitis rašė, kad dėl Statutinio Teismo valstybės signatarės neprieštaravo („nekėlė jokių objekcijų“). Tačiau tų metų lapkritį ėmė kilti klausimų, kuriuos skatino vokiečių spauda. Vis dėlto valstybės signatarės atkreipė dėmesį į tai, kad Statutinis Teismas nesusijęs su valstybių signatarių teisėmis¹⁰³⁹.

*„Preston atsakė man, kad, kiek jis prisimena, signatarinių valstybių juristai yra svarstę statutinio teismo įstatymą ir neradę jį einant priešinga statutui.“*¹⁰⁴⁰

Vis dėlto, kai Statutinio Teismo įstatymas buvo paskelbtas, tarptautinėje politinėje arenoje prasidėjo kur kas aršesnės diskusijos. Tose diskusijose dalyvavo Lietuvos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius P. Klimas, užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis, Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktorius P. Bargetonas¹⁰⁴¹, Didžio-

¹⁰³⁷ S. Lozoraičio 1935 m. balandžio 13 d. *pro memoria* dėl signatarinių atstovų painformavimo apie Statutinį Teismą. *Ibid.*, 46.

¹⁰³⁸ *Ibid.*

¹⁰³⁹ S. Lozoraičio ranka 1935 m. lapkričio 13 d. rašytas laiškas. *Ibid.*, 26.

¹⁰⁴⁰ S. Lozoraičio 1935 m. spalio 31 d. *pro memoria* dėl Statutinio Teismo sudarymo. *Ibid.*, 45.

¹⁰⁴¹ Pasiuntinio P. Klimo pasikalbėjimas su Politikos departamento direktoriumi p. Bargeton. Paryžius, 1935 m. lapkričio 5 d. *Ibid.*, 37–41.

sios Britanijos reikalų patikėtinis (angl. *British Charge d'Affaires*) Kaune T. H. Prestonas¹⁰⁴².

Užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis 1931 m. spalio 29 d. kalbėjo su T. H. Prestonu dėl Statutinio Teismo teisėjų paskyrimo Lietuvoje¹⁰⁴³. Lietuvis pareiškė, kad jis laukia teigiamų šio Teismo veiklos rezultatų, jam prisidedant prie nuomonių tarp Lietuvos centrinių valdžios ir autonominių Klaipėdos krašto institucijų skirtumo „išlyginimo ir suminkštinimo“. Ministras taip pat pabrėžė, kad šio teismo sprendimai niekaip nepažeis valstybių signatarių konvencinių teisių. Britas pakartojo prisimenąs, kad valstybių signatarių juristai svarstė Statutinio Teismo įstatymą ir nerado jokių jo neatitikimų Statutui.

Su T. H. Prestonu užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis kalbėjo ir 1935 m. spalio 31 d.¹⁰⁴⁴. Jis pranešė Lietuvos užsienio reikalų ministrui, kad 1935 m. kovo 29 d. Didžiosios Britanijos vyresnybei buvo įteikta slapta nuomonė dėl Statutinio Teismo, kurioje akcentuota:

„<...> tokio teismo įsteigimas galėtų atrodyti keistas, turint galvoje, kad jo svarstylini dalykai pareina nuo Lietuvos tarptautinių pasižadėjimų. Tačiau tam įstatymui pateisinti galima esą pasakyti, kad jisai galys sudaryti Lietuvos Vyresnybei tam tikrų palengvinimų ir patogumų, ir apskritai vargu begalima laikyti, kad statutinio teismo įsteigimas būtų priešingas Lietuvos pasižadėjimams. <...> šio teismo įsteigimas bus palaikytas dar viena centro vyriausybės pastanga sulietuvinti Klaipėdos kraštą. Ypač toks įtarimas galėsias kilti, jeigu to teismo teisėjų daugumą sudarytų Didžiosios Lietuvos žmonės. Todėl galima esą manyti, kad statutinis teismas iššauks Vokietijos nepasitenkinimą.“¹⁰⁴⁵

Tiesa, Didžiosios Britanijos reikalų patikėtinis nurodė, kad toje nuomonėje buvo pastebėta, jog Statutinio Teismo sprendimai neprivalomi valstybėms signatarėms ir joms paliekama teisė šio teismo sprendimams pasipriešinti, jeigu jie neatitiktų Klaipėdos krašto konvencijos ar Statuto.

¹⁰⁴² S. Lozoraičio 1935 m. spalio 31 d ir lapkričio 2 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Anglijos Charge d'Affaires p. Preston'u. *Ibid.*, 44–45.

¹⁰⁴³ S. Lozoraičio 1935 m. spalio 29 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Anglijos Charge d'Affaires p. Preston'u. *Ibid.*, 45.

¹⁰⁴⁴ S. Lozoraičio 1935 m. spalio 31 d. *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Anglijos Charge d'Affaires p. Preston'u. *Ibid.*, 44.

¹⁰⁴⁵ *Ibid.*

S. Lozoraitis rašte atkreipė dėmesį į tai, kad Didžiosios Britanijos vyresnybei paaiškinta, jog Statutinio Teismo steigimas Lietuvoje neprieštarauja Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams.

Pasiuntinys Prancūzijoje P. Klimas 1935 m. lapkričio 5 d. rašte užsienio reikalų ministrui aprašė savo susitikimą su Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos pareigūnu P. Bargetonu¹⁰⁴⁶. Prancūzas nurodė, kad jis nežinojo, jog Statutinio Teismo įstatymui pritarė valstybės signatarės, apskritai net neprisiminė, kad jos būtų pritarusios dėl šio įstatymo paskelbimo. Jis tvirtino, kad Statutinis Teismas negali priimti privalomo pobūdžio sprendimų, ypač kai jie susiję su Klaipėdos krašto statuto aiškinimu, taikymu ar netaikymu. Jis nurodė, kad Statutas yra tarptautinis teisės aktas ir tik Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas gali jį aiškinti. O Lietuva, kaip ir valstybės signatarės, šiuo atveju gali turėti tik nuomonę. Maža to, P. Bargetonas akcentavo, kad ir Teismo pavadinimas (pranc. *Tribunal Statutaire* ar *Tribunal du Statut*) yra negalimas, prieštaraujantis Konvencijai. P. Klimas informavo Lietuvos aukščiausius pareigūnus, kad dėl šio pavadinimo buvo nurodyta Prancūzijos teisingumo ministrui išsiaiškinti. P. Klimas pokalbyje su P. Bargetonu savo ruožtu pabrėžė, kad Statutinis Teismas niekaip nepaveikia valstybių signatarių teisių ir procedūrų, numatytų Konvencijoje, ir kad Lietuva tik vykdo savo suvereno teises Krašte, tad visiškai teisėta jai turėti organą, vykdančią klausimus, susijusius su vidaus reikalais. Prancūzas pritarė, tačiau ir vėl nurodė, kad toks organas gali tik pareikšti savo nuomonę (pranc. *avis*), t. y. teikti konsultacijas Lietuvos vyriausybei, bet ne teisminį sprendimą (pranc. *jugement*), implikuojantį suverenios galios vykdymą, o to „Lietuvos organai Klaipėdos krašte neturi definityvia prasme“. P. Bargetonas teigė, kad taip Lietuva savinasi teises, kurių jai Konvencija nesuteikė, o tokį *jugement* valstybės signatarės turės atmesti, net jei tas sprendimas būtų teisingas. P. Klimas replikavo, kad Lietuvos Respublika iš tikrųjų vykdo savo suvereno teises Krašte, nes tai aiškiai įtvirtinta Konvencijoje. Todėl Lietuvos atstovas išreiškė, kad jis nesupranta, kuo Lietuva, įsteigusi Statutinį Teismą, t. y. norėdama teisminiu keliu aiškintis savo teises, nusikalsta, tuo labiau kad ji nepretenduoja pažeidinėti teisių ir jų gynimo priemonių, numatytų Konvencijoje. Bet, kaip nurodė P. Klimas, Prancūzijos diplomatas nenorėjo net kad toks darinys vadintųsi teismu. Siūlė jį pavadinti Komisija ar Valstybės taryba:

¹⁰⁴⁶ Pasiuntinio P. Klimo pasikalbėjimas su Politikos departamento direktoriumi p. Bargeton. Paryžius, 1935 m. lapkričio 5 d. *Ibid.*, 34–41.

„Kitaip signatarai laikys mus peržengusius mūsų kompetenciją ir būsią priversti avansu užkontestuoti Statutinio Teismo veikimą. Tai bus nauja komplikacija, kuria pasinaudos Vokietija ir patys klaipėdiečiai, bet, deja, signatarai čia negalėsią Lietuvos paremti. Klaipėdos dalykai yra internacionaliniai ir ne tik toki, o net Europos taikos reikalas.“¹⁰⁴⁷

P. Klimas atkreipė dėmesį į tai, kad P. Bargetonas dar ilgai kartojo savo nuomonę ir net įžvalgė, kad panašus teismas bus įsteigtas Berlyne arba Klaipėdoje, kurie priimtų sprendimus ne jų jurisdikcijai priklausančiais klausimais. Jis akcentavo tokių veiksmų politinę klaidą nurodydamas, kad su Vokietija jau pasiektas tam tikras sutarimas (pranc. *apaisement*) ir kad „tolesnis laisvas autonomijos funkcionavimas galėtų visai išsklaidyti sukilusią audrą“¹⁰⁴⁸. Prancūzas pasidžiaugė tuo, kad Klaipėdos krašto seimelis sudarytas iš asmenų, dar nenorinčių prisijungti prie Vokietijos, bet sykiu tie asmenys nenorėjo ir gryo prisijungimo (pranc. *pure et simple*) prie Lietuvos:

„Seimelio dauguma yra autonomijos režimo šalininkė – tai yra kelias, kurs fiksuotas Statuto ir tuo keliu einant galima visą Klaipėdos problemą eliminuoti iš Europos preokupacijų. Bet tik tuo keliu! – pabrėžė p. Bargeton. Jei Lietuvos Vyriausybės nepasirys tuo keliu eiti, ji rizikuoja daug, gal net per daug.“¹⁰⁴⁹

Tada prancūzų diplomatas nurodė, kad jis kalba ne oficialiai, o kaip geras draugas (pranc. *en bon ami*), ir išreiškė abejones dėl pernelyg „tautiško kurso“ Lietuvoje, kurį jis paaiškino kaip „ekstremistiškas lituanizacijos priemones“ ir Klaipėdos aneksiją. P. Klimas paprieštaravo tokiui nuomonei tvirtindamas, kad Lietuva ištikimai vykdo ir vykdys įsipareigojimus, gerbia ir gerbs Konvenciją ir Statutą, ir kad tokių ketinimų, apie kokius kalbėjo prancūzų pasiuntinys, ji neturėjo. P. Bargetonas ėmė juoktis ir prikašioti, kad Lietuvos pasiuntinys nenori pripažinti dalykų, kuriuos visi supranta ir kurių patys lietuviai Lietuvoje visai neslepia. Toliau prancūzas tvirtino, kad valstybėms signatarėms kiltų bėda, jei Seimelio nariai reikalautų aneksijos prie Lietuvos. Tačiau dėl dabartinės „per daug lietuviškos“

¹⁰⁴⁷ *Ibid.*, 38.

¹⁰⁴⁸ *Ibid.*, 39.

¹⁰⁴⁹ *Ibid.*

politikos Krašte gali kilti dar didesnių bėdų, jei Seimelio nariai reikalautų reaneksijos prie Vokietijos, kuri tą norą akivaizdžiai paremtų. Prancūzas pabrėžė, kad tokiu atveju valstybės signatarės būtų priverstos iš naujo apsvarstyti sutartis. Taigi, prancūzų atstovas nurodė, kad būtų gerai, jei Lietuva elgtųsi taip, kad klausimas netaptų dar aštresnis, nes kol kas Vokietija tenori Konvencijos vykdymo, o ne Krašto reaneksijos. Kitaip tariant, pasak prancūzo, Vokietija pripažįsta Lietuvos suverenitetą, jai nedarant priešingų Statutui veiksmų. P. Klimas paprieštaravo prancūzų pareigūnui primindamas destruktivius Vokietijos veiksmus dėl Lietuvos, kad ji patogiai sau interpretuoja Statuto vykdymą, kišasi į Lietuvos vidaus reikalus, „terorizuoja Klaipėdos gyventojus“. Tačiau P. Bargetonas mažai tekreipė dėmesio į šiuos Lietuvos atstovo žodžius duodamas suprasti, kad kišimasis į svetimus reikalus tarpvalstybiniuose santykiuose neišvengiamas. Jis primygtinai paprašė, kad Lietuvos politika Krašte būtų *d'apaisement* su Vokietija, kad jis sveikintų kiekvieną tokį Lietuvos žingsnį. P. Klimas nenorėjo sutikti su prancūzų pasiuntiniu primindamas vokiečių agitaciją dėl Seimelio narių priesaikos, bet šis atsakė taip:

„<...> mes nereikalingai komplikuojame dalykus visokiomis nereikalingomis ceremonijomis. Ir vėl jūs remiatės konstitucija, kurios patys pas save nepildote, darote išvadas iš tos konstitucijos, kuri numato priesaiką atstovams visos respublikos seime, provokuojate incidentus, kurių galima išvengti <...>. Prancūzijos Parlamento nariams pav. visai nėra tokios priesaikos ir ji būtų net pavojinga, nes deputatas, atsisakydamas priesaiką duoti, galėtų remtis jo rinkėjų valia, ir ką tada daryti? <...> Lengva pasakyti – nustoja mandato, o jei vietoj jo naujai išrinktas padarytų tą patį? Iš nieknieko tada pasidarytų didelė istorija, kuri niekam naudos neatneštų.“¹⁰⁵⁰

Be to, Prancūzijos Užsienio reikalų ministerijos pareigūnas pabrėžė, kad Lietuvos padėtis tarptautinėje politikoje silpnėja „dėl mūsų vidaus nesusikonsolidavimo“, kad „kraštas bruzdąs nepasitenkinime, kad finansiniai ir ekonominiai sunkumai gali pastatyti Lietuvą į per daug pavojingą padėtį <...>“¹⁰⁵¹.

Po tokio pokalbio P. Klimas tą pačią dieną į Kauną išsiuntė telegramą:

¹⁰⁵⁰ *Ibid.*, 41.

¹⁰⁵¹ *Ibid.*

„Bargeton bijo, priesaika gali iššaukti nereikalingų keblumų Stop Statutinio Teismo vardą laiko klaidinančiu Stop Sprendimų signatarai avansu nepriimsią, tegalimas konsultatyvus organas vyriausybei Stop Prašo išvengti konflikto su Seimeliu politiką vest kuo laisviausio autonomizmo dvasioj, nes Klaipėdos autonomija – Europos taikos reikalas.“¹⁰⁵²

Apytiksliai visų šių įvykių fone spaudoje pasirodė žinių, kad Vokietijos politikai tęs bekompromisę politiką Klaipėdos krašto atžvilgiu¹⁰⁵³. Tai, kad Statutinis Teismas negalėjo veikti Lietuvoje, liudijo ir ministro pirmininko V. Mirono žodžiai, pasakyti 1938 m. gruodžio 23 d. skaitant Ministrų Tarybos deklaraciją. Jis nurodė, kad kadangi praeityje tarp Lietuvos ir Vokietijos sunkumų kildavo beveik vien dėl Klaipėdos krašto, tai Lietuvos vyriausybė nusiteikė atsižvelgti į Vokietijos nuomonę dėl Klaipėdos krašto statuto vykdymo. Apie tokį savo nusiteikimą Lietuvos vyriausybė pranešė Vokietijos vyriausybei ir pasiūlė kartu su ja nustatyti „ateičiai greitą kylančių klausimų svarstymo būdą“¹⁰⁵⁴. Statutinis Teismas kaip teisminė institucija, be abejo, negalėjo tapti greituoju ginčų sprendimo būdu. O prieš tai skaitytose deklaracijose ministrai pirmininkai nesileisdavo į detalų problemų, susijusių su Klaipėdos kraštu, aptarimą, bet, pavyzdžiui, gana lakoniškai pabrėždavo, kad Lietuvos vyriausybė, remdamasi Lietuvos Valstybės Konstitucijos ir Klaipėdos krašto konvencijos pagrindais, imsis visų priemonių suteikti pagalbą vystant Krašto gyventojų ekonominę ir kultūros gerovę¹⁰⁵⁵.

Galimai dėl tokio tarptautinio spaudimo, Klaipėdos krašto nenoro pripažinti Statutinį Teismą, valstybės politikų nusiteikimo, nepaisant to, kad buvo priimtas Statutinio Teismo įstatymas, paskirti jo teisėjai, Teismas niekada nepradėjo realiai veikti. Kita vertus, tam galimai turėjo įtakos ir gubernatoriai, nuo 1935 m. balandžio iki 1939 m. kovo ėję pareigas po J. Navako. Tai – V. Kurkauskas, J. J. Kubilius, V. Gailius. M. Anysas savo atsiminimuose pabrėžė, kad teisiniai ginčai dėl gubernatoriaus ir Seimelio kompetencijų tapo istorija¹⁰⁵⁶. Taip atsitiko dėl to, kad pradėta koncentruotis į ekonominius ūkinius dalykus, vengta konfliktų, ir apskritai, teisininko

¹⁰⁵² Klimo 1935 m. lapkričio 5 d. telegrama iš Paryžiaus į Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministeriją. *Ibid.*, 42.

¹⁰⁵³ „Vokiečių dvejojimas dėl Lietuvos“, *Sekmadienis*, 1935 m. lapkričio 3 d., Nr. 44 (400), 1.

¹⁰⁵⁴ Seimo stenogramos. IV Seimo 1938 m. gruodžio 23 d., 110-ojo posėdžio protokolas.

¹⁰⁵⁵ Seimo stenogramos. II Seimo 1925 m. rugsėjo 29 d., 196-ojo posėdžio protokolas.

¹⁰⁵⁶ Anysas, *supra note*, 51: 251.

nuomone, 1937 m. ir 1938 m. politinės aistros rimo¹⁰⁵⁷. O paskui nustojo veikti ir pats Statutas:

*„Ir statutą, dėl kurio nepažeidimo buvo tiek kalbėta ir kovota, jie pagal įsakymą likviduos, kai ateis atitinkamas momentas.“*¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁷ *Ibid.*, 296.

¹⁰⁵⁸ *Ibid.*, 377.

V. STATUTINIS TEISMAS TARPUKARIO AUTORIŲ DARBUOSE

*„Mokslinė kvalifikacija nustato
įvairius racionalizuotus konstrukcijos tipus
bei formas, ji operuoja schematiškomis
kategorijomis; tuo tarpu pozityvinė teisė
kuria gyvus vienetus, praktikos
reikalams irracionališkai kombinuoja
įvairių konstrukcijų elementus.“¹⁰⁵⁹*

(M. Römeris, 1944)

Literatūra apie Statutinį Teismą nėra gausi. Paminėtini M. Römerio darbai kaip patys išsamiausi, profesionaliausi įtikinėjant Lietuvos ir užsienio visuomenę visišku Statutinio Teismo steigimo teisėtumu ar atitikimu Klaipėdos krašto konvencijai ir statutui. Paminėtini ir Vokietijos teisininkų publicistiniai ir moksliniai straipsniai, skirti įrodyti Statutinio Teismo įstatymo prieštaravimą tarptautiniams susitarimams. Tad ne tik europinėje politinėje ar diplomatinėje plotmėje diskutuota apie Statutinį Teismą, bet ir moksliniuose diskursuose, kuriuose užsimezgė akademiniai Lietuvos ir užsienio mokslininkų debatai.

Lietuvos mokslininkai ir studentai savo darbuose dažniausiai net neminėjo Statutinio Teismo, o tik nurodydavo, kad reikia įsteigti nacionalinę teisminę instituciją, nagrinėjančią ginčus tarp valstybės centrinių ir autonominių institucijų. Taip buvo dėl to, kad Statutinio Teismo įstatymo projektai buvo rengiami slapta ir autoriai galėjo apie juos nežinoti.

Statutinio Teismo steigimas paskatino Lietuvos teisininkus domėtis valstybės suvereno teisių ir autonominių sričių santykiu, o tai vertė gilintis

¹⁰⁵⁹ Römeris, *supra* note, 125: 56.

į valstybės teorijas, jos darinių klausimus. Todėl T. Petkevičiaus, J. Krivicko ir kitų autorių darbai taip pat priskirtini mokslui apie Statutinį Teismą. Buvo ir daugiau darbų, kuriuose gvildentos Klaipėdos krašto temos, tačiau jie neanalizuojami detaliau¹⁰⁶⁰.

1. M. Römerio indėlis steigiant Statutinį Teismą

Vienas iš didžiausių indėlių steigiant Statutinį Teismą priklauso M. Römeriui. Ne tik dėl to, kad jis buvo Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos (žr. monografijos II dalies 1 skyrių), Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams narys (žr. monografijos II dalies 2 skyrių), rengęs Statutinio Teismo įstatymo projektus, rašęs aiškinamuosius raštus, bet ir dėl jo publikacijų Klaipėdos krašto autonomijos priežiūros temomis lietuvių, prancūzų, vokiečių kalbomis. Savo publikacijose jis gebėjo atskleisti ne tik Lietuvos, bet ir užsienio skaitytojui kylančius nesklandumus tarp Didžiosios Lietuvos ir Krašto, taip pat objektyviai įvertinti ir paaiškinti to priežastis. Jeigu ne jo publikacijos, Klaipėdos krašto situacija tarptautinėje arenoje būtų vertinama vienpusiškai, atsižvelgus į vokiečių teisininkų rašytų studijų gausą. Maža to, jo minčių pėdsakus apie Krašto autonomiją ir jos priežiūrą galima atsekti ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendime Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. M. Römerio kaip teisėjo *ad hoc* vaidmuo yra milžiniškas teismui priimant sprendimą šioje byloje, kuris, be kita ko, legitimizavo idėją steigti Statutinį Teismą (žr. šios dalies 1.2 poskyrio pabaigoje, I dalies 3 skyrių)¹⁰⁶¹.

¹⁰⁶⁰ Pavyzdžiui, Galvydis, S. B., „Klaipėdos krašto su Lietuva vieningumo reikalu“, *Naujoji Romuva* 108 (1933): 73–76; Šlaža, Mikas, „Klaipėdos krašto reikšmė Lietuvos valstybei“, *Naujoji Romuva* 108 (1933): 77–80; Tumas, N., „Klaipėdos kraštas Lietuvos suverenitete“, *Vakarai*, 1938 m. sausio 14 d., Nr. 12 (618), 4.

¹⁰⁶¹ Žr.: Miknys, Rimantas, „Mykolo Römerio indėlis į Klaipėdos klausimo sprendimą Hagos teisme“, iš *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos* (Vilnius: Saulabrolis, 1996), 133–140.

1.1. „Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas“

Apie žurnale *Vairas* parašytą straipsnį „Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas“¹⁰⁶². M. Römeris užsiminė savo dienoraščiuose. Jis nurodė, kad straipsnyje aptarė valstybės centrinės valdžios vykdomos autonominių institucijų kontrolės kryptingumo ir teisėtumo aspektus, atsižvelgdamas į statutinės priemonės ir Klaipėdos krašto statuto spragas, kurias, autoriaus nuomone, buvo būtina užpildyti valstybės teisės aktais. Šį straipsnį teisininkas pavadino Statuto įgyvendinimo įstatymo projekto (valstybės valdžios įsikišimas autonominių institucijų neveikimo atveju ir „statutinis teismas“) pagrindimu, kurį buvo parengusi Valstybės Taryba, bendradarbiaudama su Užsienio reikalų ministerija ir Klaipėdos krašto gubernatoriumi. M. Römeris prisipažino, kad šio projekto straipsnyje neminėjo, nes projektas buvo konfidencialus, o straipsnis skelbė jo idėją¹⁰⁶³. Gal dėl to teisininkas straipsnyje vartojo įvardį „mes“. Straipsnis parašytas 1932 m. pradžioje¹⁰⁶⁴, t. y. dar prieš M. Römeriui kaip teisėjui *ad hoc* nagrinėjant Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme, bet jau Vokietijos vyriausybei Tautų Sąjungos Taryboje iškėlus klausimą, susijusį su Klaipėdos krašto direktorijos O. Biotcherio atšaukimu iš pareigų¹⁰⁶⁵. Šio straipsnio publikavimas vėliau paskatino valstybės pareigūnus siūlyti M. Römeriui eiti teisėjo *ad hoc* pareigas Teisingumo Teisme¹⁰⁶⁶. Detaliau apžvelgiamas straipsnis, skelbiantis Statutinio Teismo idėją.

M. Römeris straipsnį pradėjo nuo to, kad ir triukšmingi įvykiai Klaipėdos krašte (turėtas mintyje Klaipėdos krašto direktorijos pirmininko atšaukimas iš pareigų), sukėlę tarptautinį dėmesį, ir pati Krašto teisinės struktūros padėtis, kuri priklausė valstybinės santvarkos klausimams ir buvo svarbi konstitucinė problema, sudaro „pavojingą teisinę spragą“. Ji turėjo būti sutvarkyta valstybės įstatymų leidėjo. Autorius pabrėžė, kad šis dalykas tampa dar svarbesnis, jeigu ne pats svarbiausias valstybės santvarkoje

¹⁰⁶² Römeris, *supra note*, 1: 453–466.

¹⁰⁶³ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. kovo 17 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 288.

¹⁰⁶⁴ *Ibid.* Straipsnis buvo atspausdintas 1932 m. balandį. Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. balandžio 6 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 298.

¹⁰⁶⁵ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 7–8.

¹⁰⁶⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. balandžio 6 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 298

ir jos saugumo problemikoje, žinant Klaipėdos vokiečių „valstybinį nelojalumą“ ir norą pasinaudoti kiekviena spraga ar centrinės valdžios neveikimu ir suduoti smūgį „Lietuvos valstybiškumui Klaipėdoje“¹⁰⁶⁷.

Straipsnyje M. Römeris prisiminė įvykius, nutikusius prieš pasirašant Krašto konvenciją ir Lietuvos valstybės pasiryžimą garantuoti Krašto gyventojams jų tradicijas ir kultūrą, kaip nurodyta Statuto preambulės pirmoje pastraipoje. Be to, autorius akcentavo, kad, pasirašydami Konvenciją, lietuviai buvo įsitikinę, jog vykdo valstybinį teisingumą, tuo pareikšdami, kad jie geriausiai pasirenę ginti tos visuomenės interesus atsižvelgiant į Mažosios Lietuvos socialinę visuomenės struktūrą. Teisininkas rašė, kad valstybinis teisingumas pripažįstant Kraštui laisvo autonominio tvarkymosi principą turi sutvirtinti Mažosios ir Didžiosios Lietuvos junginį, kuriame Krašto statusas bus gerbiamas ir saugomas¹⁰⁶⁸.

Straipsnyje pabrėžiama, kad Klaipėdos krašto autonomijos apsauga ir pagarba jo Statutui atitinka Lietuvos valstybės interesus, nes tai turėjo sustiprinti Krašto gyventojų pasitikėjimą Lietuvos valdžia ir užmegzti tvirtą ryšį tarp Lietuvos ir Krašto. Tekste autorius pabrėžė, kad Statutas yra tarptautinio įsipareigojimo objektas, uždedantis Lietuvai tarptautinio masto pareigą laikytis Statuto nuostatų. Tai –

„Lietuvos **žodžio garbės** klausimas, jos ištikimybės, jos **teisinio lojalumo** kriteriumas.“¹⁰⁶⁹

Galiausiai teisininkas išskyrė tris aspektus, verčiančius Lietuvos valstybę ir jos valdžią laikytis Statuto, taip gerbiant ir saugant Krašto autonomiją, – valstybės reikalas, garbė ir teisingumo pajautimas „Mažosios Lietuvos brolių atžvilgiu“¹⁰⁷⁰. Autorius atkreipė dėmesį į tai, kad šie kriterijai yra svarbiausia Lietuvos moralinė jėga, atstojanti „fiziškos smurto jėgos trūkumus tarpvalstybiniame socialiniame bendravime“¹⁰⁷¹.

Toliau straipsnyje rašoma, kad jeigu pati Didžioji Lietuva nusistačiusi gerbti Klaipėdos krašto autonomiją ir laikytis Statuto *bona fide*, tai reikia imtis priemonių ir padaryti taip, kad Statuto nuostatų laikytųsi ir kiti. Taigi, pasak autoriaus, valstybės pareiga – ne tiktai gerbti Statutą ar autonomiją,

¹⁰⁶⁷ Römeris, *supra note*, 1: 454.

¹⁰⁶⁸ *Ibid.*, 455.

¹⁰⁶⁹ *Ibid.*, 454.

¹⁰⁷⁰ *Ibid.*

¹⁰⁷¹ *Ibid.*, 454–455.

bet ir užtikrinti, kad visi, kas naudojasi ar vykdo autonomijos teises, tai darytų teisėtai. Taigi, straipsnio autoriaus nuomone, valstybė negali toleruoti tokios situacijos, kai autonominės institucijos negerbia ir nevykdo joms priskirtų autonominių pareigų. Šiuo atveju M. Römeris vartoja tokias sąvokas kaip „sabotažas“ ar „sabotažo praktikavimas“ taip netiesiogiai nurodydamas, kas vyksta Krašte. Valstybė turi į tai reaguoti, ji negali toleruoti tokių reiškinių teisindamasi tuo, kad neturi teisinių priemonių užtikrinti Statuto vykdymą. Autorius pareiškė, kad tokia situacija yra pačios centrinės valstybės valdžios kaltė ir jos apsileidimas¹⁰⁷².

Tekste ne kartą pabrėžiama, kad Krašto statutas garantuojamas tarptautinio teisės akto, t. y. Klaipėdos krašto konvencijos. Tai reiškė, kad autonominės teritorijos gyventojai galėjo skųstis tarptautinėms organizacijoms dėl to, kad centrinės valdžios institucijos nesilaiko Statuto, „kelti tarptautinį triukšmą“¹⁰⁷³. Autorius iškėlė klausimą – o kaip turi būti tokiu atveju, jei Statuto nuostatų nesilaiko ne centrinė valstybės valdžia, o pačios autonominės teritorijos institucijos. M. Römeris tvirtino, kad tokiu atveju valstybei skųstis išoriniams subjektams reikštų, kad ji pati nepajėgia išsaugoti socialinės tvarkos, „nesugeba naudotis valstybingumu“, todėl tai būtų valstybės skundas prieš pačią save, pačios savęs pasmerkimas. Teisininkas kategoriškai tvirtino, kad niekada negali būti taip, kad santykiuose tarp valstybės ir autonominės teritorijos išoriniai veiksniai (tarptautinės organizacijos) garantuotų tai valstybei autonominių pareigų atlikimą. Juk autonominė teritorija nėra tarptautinės teisės subjektas, nes ji yra valstybės suverenumu. Tai įtvirtinta Konvencijos 2 straipsnyje ir Statuto 1 straipsnyje:

*„Nėra įmanoma, kad suvereninė valstybė turėtų ir galėtų kam nors skųstis dėl autonominės provincijos organų neteisėtinio veikimo arba apsileidimo ir kad nedrausmingos provincijos sudraudimas praeitų nuo svetimos jėgos, laiduojančios valstybei jos provincijos drausmingumą. Jei kada arba kur nors būtų tokia santykių konstrukcija, kad abiejų pusių pareigos būtų pavestos svetimai išorinei priežiūrai, tai tat būtų ne krašto autonomija valstybės suverenumu, bet sui generis konfederacinis santykis.“*¹⁰⁷⁴

¹⁰⁷² *Ibid.*, 455.

¹⁰⁷³ *Ibid.*

¹⁰⁷⁴ *Ibid.*, 456.

Taigi, pasak teisininko, valstybė, kuriai pavedama autonominė teritorija, privalo pati ieškoti priemonių užtikrinti teisėtą ir drausmingą autonomijos pareigų atlikimą. Toliau autorius pabrėžia, kad šios centrinės valstybės valdžios priežiūros priemonės paprastai nustatomos autonomiją reglamentuojančiuose teisės aktuose. Tačiau kaip tokiu atveju, kai tokio teisinio reglamentavimo nėra, o autonominis statutas tik nustato, kad Kraštas yra valstybės suverenume ir įtvirtina tik autonominių teisių ir pareigų organizaciją. M. Römerio nuomone, suverenumas Statuto prasme reiškė valstybinę autonominių institucijų statutinių pareigų vykdymo priežiūrą:

„<...> autonominės provincijos pareigų vykdymo, jos drausmės ir darbų teisėtumo priežiūra glūdi pačiame valstybės suverenume.“¹⁰⁷⁵

Tai taip pat reiškė, kad ši priežiūra turi būti visiška: ir tuo atveju, kai Statute tai tiesiogiai numatyta, ir tuo atveju, kai Statute nėra teisinio reguliavimo. Tokiu atveju reguliuoti priežiūrą galima nacionaliniu teisės aktu. Straipsnyje gvildinama autonomijos samprata aiškinant, kad dėl tikslingumo valstybės centrinė valdžia negali keisti ar naikinti autonominių institucijų priimtų sprendimų. Tai yra autonomijos esmė (autonominių institucijų veiklos tikslingumo temą M. Römeris panašiai aiškino ir vėliau¹⁰⁷⁶). Tačiau ir autonomija turi būti vykdoma neperžengiant autonominės kompetencijos. Peržengus šias ribas veiksmai arba neveikimas pats savaime yra neteisėtas, reiškiantis autonominių institucijų brovimąsi į valstybės centrinės valdžios kompetencijos sritis. Teksto autoriaus nuomone, centrinė valdžia turi teisę „gintis prieš šį neteisėtą jos galios ir kompetencijos pasisavinimą“¹⁰⁷⁷. Statutas nustato autonominės kompetencijos sritis, kuriose gali veikti autonominės institucijos. Tačiau vykdydami autonomines pareigas autonominiai dariniai privalo laikytis valstybės konstitucijos (Statuto 6 straipsnis). M. Römeris pateikė tokį pavyzdį:

„<...> sakysim, autonominis statutas paveda autonomijai tvarkyti savo baudžiamąją teisę, bet kartu sako, kad autonominiai įstatymai negali prieštarauti valstybės konstitucijos nuostatoms, o valstybės konstitucijoje pareikštas mirties bausmės panaikinimas ir draudimas ją įvesti;

¹⁰⁷⁵ *Ibid.*, 457.

¹⁰⁷⁶ Römeris, *supra note*, 391: 397.

¹⁰⁷⁷ Römeris, *supra note*, 1: 458.

*jei autonominis seimelis išleis baudžiamąjį įstatymą, kuris už tam tikrą nusikaltimą skiria mirties bausmę, jis iš sau pavestos autonominės kompetencijos ribų neišeis, nes jam yra leista iš viso baudžiamąją teisę tvarkyti, bet sau pavestos galios ribas jis bus peržengęs, nes ir kompetencijos srity jisai negalėjo išleisti akto, nustatančio tai, kas konstitucijos yra draudžiama.*¹⁰⁷⁸

Straipsnyje teisininkas aiškina neteisėtumo reikšmę tvirtindamas, kad kompetencijos ar galios ribų peržengimas ir yra laikytinas akto neteisėtumu. Neteisėtumas visada reiškia teisės normos imperatyvo pažeidimą. M. Römeris akcentavo, kad ši autonominės priežiūros sritis, kai autonominės institucijos pažeidžia Statuto nuostatas, būtinai turi priklausyti valstybės centrinei valdžiai:

*„<...> kiek **tikslingumo priežiūra**, jei ji autonomijos statute nėra ekspresis verbis paminėta, yra autonominiame santyky **neleistina**, tiek teisėtumo priežiūra yra **būtina**, neišvengiama, einanti iš pačios **autonomijos esmės**.”*¹⁰⁷⁹

Autorius keletą kartų tekste pabrėžė, kad būtų gerai, jei ši priežiūra būtų reglamentuota Statute. Tačiau taip nebuvo. Statute buvo spraga. Todėl autonomijos priežiūros institutas turėjo būti nustatytas nacionaliniu įstatymu¹⁰⁸⁰.

Be to, M. Römeris tvirtino, kad autonominės institucijos neveikimas, t. y. nevykdymas savo pareigų taip pat turi būti centrinės valdžios priežiūros objektas, nes toks tyčinis ar dėl neatsargumo neveikimas irgi reiškia neteisėtumą:

„Jei autonominei provincijai pavesta vietos teismo ir vietos mokyklos funkcija, tai <...> ji šį teismą ir šią mokyklą turi sutvarkyti ir negali atsikirsti tuo, kad, girdi, tai esanti jos teisė, kuria naudojimasis arba nesinaudojimas pareinąs nuo laisvo nusistatymo; esą, ji esanti

¹⁰⁷⁸ *Ibid.*, 458–459.

¹⁰⁷⁹ *Ibid.*, 459.

¹⁰⁸⁰ *Ibid.*, 458.

*nusistačiusi leisti teismui ir mokyklai suirti ir palikti provinciją be šių viešųjų tarnybų.*¹⁰⁸¹

Straipsnyje buvo pateiktas ir kitas pavyzdys – dėl teisėjų skyrimo sąlygų ir jų kvalifikacijų. Šis klausimas Klaipėdos krašte buvo nesuderintas su nacionaliniais aktais, todėl į autonominius teismus negalėjo patekti valstybės piliečiai, o tik asmenys, kurie atitiko kitos valstybės nustatytus reikalavimus kandidatams į teisėjus ar kitus teismų tarnautojus (žr. monografijos I dalies 4.14 poskyrį):

*„<...> šiuo teismas yra dezorganizuojamas, arba centro valdžia yra verčiama toleruoti svetimšalių skyrimą teisėjais pagal senąją, principiškai neleistiną, tvarką.*¹⁰⁸²

Taigi, pasak teisininko, centrinė valdžia autonomines institucijas prižiūri trimis atžvilgiais: pirma, jų aktų tikslingumo, jeigu tai numatyta autonomines sritis reglamentuojančiame teisės akte, antra, aktų teisėtumo, trečia, veikimo ar neveikimo atžvilgiu. M. Römeris akcentavo, kad valstybės pareiga – prižiūrėti, ar autonominės institucijos atlieka savo pareigas ir ar jas atlieka teisėtai. Tekste pabrėžta, kad tokia priežiūra turi būti susijusi tik su aukštesnėmis autonominės teritorijos institucijomis, nes žemesnius darinius prižiūri aukštesnės institucijos¹⁰⁸³.

Toliau straipsnyje įvardijamos konkrečios problemos Klaipėdos krašte – lietuvių kalbos, kuri nebuvo vartojama nei valdžios įstaigose, nei teismuose, nei mokyklose, nei bažnyčioje, statusas:

*„<...> jie tai daro <...> tam, kad ilgiau pratęstų provizorinę abejotino teisėtumo seną būklę, uždarančią valstybiškam, kad ir vietos, lietuviškam elementui galėtiną papildyti teisėjų ar mokytojų sudėtį krašte, jei šis elementas neperėjo per tam tikrą vokiškąjį filtrą.*¹⁰⁸⁴

Tekste pabrėžiama, kad tokia situacija grėsminga valstybės saugumui, o tinkamas autonominės priežiūros teisinis reguliavimas yra vienas

¹⁰⁸¹ *Ibid.*, 459–460.

¹⁰⁸² *Ibid.*, 463.

¹⁰⁸³ *Ibid.*, 460.

¹⁰⁸⁴ *Ibid.*, 461.

svarbiausių valstybės interesų. Straipsnyje, pradėjus samprotauti apie Klaipėdos kraštą, pirmiausia iškeltas klausimas – ar Statutas reglamentuoja autonomijos priežiūrą. Pateikiamas vienareikšmiškas atsakymas – reglamentuoja tik vienu aspektu, t. y. suteikiant Krašto gubernatoriui veto teisę Seimelio įstatymų teisėtumo atžvilgiu. Visais kitais atvejais – nereglamentuoja, todėl valstybė nacionaliniais teisės aktais turi užpildyti Statute paliktą spragą, pavyzdžiui, priimdama tuo metu Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos parengtą Statuto vykdymo garantijų įstatymą. Tie kiti atvejai susiję ne su autonominiais įstatymais, o su kitokio pobūdžio autonominiais teisės aktais, kurie taip pat gali būti tikrinami dėl teisėtumo. Šiuo atveju autorius įvardijo neįstatyminius Seimelio priimtus teisės aktus (rezoliucijas, nutarimus, kuriems nebuvo numatytas gubernatoriaus veto), administracinius aktus, kuriuos priima Krašto administracija (norminiai ir individualūs), teismo sprendimus ir kitus teismo priimamus aktus. Spraga nebuvo išžvelgiama dėl teismo sprendimų, nes jiems buvo numatyta kasacinė instancija Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriuje. Spraga dėl teismų pastebėta kylant kompetencijos konfliktams tarp Krašto ir nacionalinių teismų, įvardijant šios spragos pasekmes „nepakenčiama anarchija“, kai byla galėjo būti išnagrinėta skirtingai kelių tos pačios instancijos teismų arba kai byla galėjo likti apskritai neišnagrinėta jokio teismo¹⁰⁸⁵. Vėliau šis klausimas buvo išspręstas priėmus Teismų santvarkos įstatymą (žr. monografijos I dalies 4.14 poskyrį).

Tekste toliau leidžiantis į Klaipėdos krašto problemų konkretumus buvo iškeltas dar vienas klausimas – kokią Statutas numato priežiūrą neįstatyminiams Seimelio ir administraciniais aktams. Atsakymas – „beveik jokios“. Tačiau atkreiptas dėmesys į keletą aspektų: pirma, Krašto gubernatorius, susitaręs su Direktorija, galėjo paleisti Seimelį (Statuto 12 straipsnis), antra, Direktorija, netekusi gubernatoriaus pasitikėjimo, galėjo būti paleista gubernatoriaus (Statuto 17 straipsnio interpretacija, kuri dar nebuvo paremta Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo)¹⁰⁸⁶.

Nurodžius šiuos konkrečius atvejus straipsnyje keliamas trečias klausimas – ar toks teisinis reguliavimas pakankamas autonominių teisės aktų teisėtumo priežiūrai ir garantuoja jos vykdymą. M. Römeris tvirtino, kad ne, nes Seimelio paleidimas labiau nukreiptas į autonomijos gyventojus ir sprendimas dėl naujos Seimelio struktūros priklauso rinkėjams,

¹⁰⁸⁵ *Ibid.*, 462.

¹⁰⁸⁶ *Ibid.*

o ne centrinei valdžiai. Maža to, gubernatorius pats to negalėjo padaryti, nes jis jį varžė imperatyvas gauti Direktorijos sutikimą paleidžiant Seimelį. O Direktorija – organas, kuris turėjo įgyti Seimelio pasitikėjimą. Panaši situacija ir dėl Direktorijos atšaukimas – juk paskyrus naują Direktoriją jai reikės Seimelio pasitikėjimo, t. y. teisinis instrumentas vėl nukreiptas į autonominę teritoriją, o ne į centrinės valdžios priežiūros instrumentus. Teisininkas paminėjo, kad Seimelio ir Direktorijos paleidimo institutai veikė kaip autonominių institucijų pusiausvyra, vidinis autonominis valdžios veikimo mechanizmas, bet ne kaip valstybės centrinės valdžios priežiūros mechanizmas, pagrįstas valstybės suverenumu¹⁰⁸⁷.

Pasak M. Römerio, valstybės suverenumas reikalauja, kad valstybės centrinė valdžia turėtų savo žinioje autonominių institucijų priežiūros sankcijas, skirtas sudrausminti neteisėtai veikusį autonominių darinių, panaikinti neteisėtą aktą, reaguoti į neteisėtą veiksmą ar neveikimą. Ir tai turi būti atlikta ne *ad hoc* reaguojant į susiklosčiusią vieną ar kitą situaciją, bet priėmus atitinkamą įstatymą¹⁰⁸⁸.

Straipsnyje, rašant konkrečiai apie Klaipėdos kraštą, iškeliamas ketvirtas klausimas – kokia valstybės centrinės valdžios priežiūra turi būti, kokios turi būti sankcijos. Paradoksalu, bet atsakymas aptinkamas 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucijos 48 straipsnyje (žr. monografijos I dalies 2 skyrių). Tačiau teisininkas pripažino, kad tai yra maksima, nes ginkluotos jėgos pavartojimo ne visada reikia, ypač kai tikslų galima pasiekti švelnesnėmis priemonėmis¹⁰⁸⁹.

Straipsnyje įvardytas dvejopas neveikimas – norint atlikti autonominę pareigą reikia išleisti įstatymą arba administracinį aktą, bet jie neišleidžiami. Pirmuoju atveju tiesioginis valstybės įsikišimas turi pasireikšti nacionalinio įstatymo išleidimu, kuris autonominei teritorijai turi galioti tol, kol nepriimamas autonominis įstatymas. Antruoju atveju taip pat administracinį aktą turės priimti centrinė valdžia¹⁰⁹⁰.

Tekste pateiktas pageidavimas, kad prieš valstybės centrinei valdžiai įsikišant autonominės institucijos būtų perspėtos ir sankcijų būtų išvengta:

¹⁰⁸⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸⁸ *Ibid.*, 463.

¹⁰⁸⁹ *Ibid.*, 464.

¹⁰⁹⁰ *Ibid.*, 465.

„<...> sankcijų taikymas numato jau konflikto atmosferą ir todėl, kiek galint, yra vengtinas; pačiai valstybei tai nėra sveika, ir todėl <...> tikrai išimties keliu šiomis sankcijomis turi naudotis.“¹⁰⁹¹

Tačiau teisinis priežiūros reguliavimas, pasak straipsnio autoriaus, būtinas, kad visos galimybės būtų iš anksto žinomos ir aiškios. M. Römeris pabrėžė dar vieną labai svarbų faktorių, turėjusį užtikrinti, kad valstybės centrinė valdžia nepiktnaudžiaus priežiūros sankcijomis ir neiškreips autonomijos ir Statuto nuostatų. Tai buvo susiję su autonominių institucijų, į kurių kompetencijos sritį įsikišo centrinė valdžia, teise (Seimeliui ir Direktorijai) patikrinti, ar teisėtai taikomos priežiūros sankcijos. Toks darinys, kuris turėtų tikrinti sankcijų teisėtumą, turėjo būti nacionalinis teismas, o ne kokia nors tarptautinė institucija. Teisininkas taip galvojo, nes Klaipėdos kraštas priklausė valstybės suverenumui. Lietuva ir Klaipėdos kraštas nebuvo dvi valstybės, pasirašiusios kokį nors konfederacinį susitarimą. Todėl ir ginčai, konfliktai neturėjo išeiti už valstybės ribų („kažkokį tarpvalstybinį arbitražą“), o turėjo „likviduotis pačioje valstybėje, jos centre“¹⁰⁹².

Galiausiai teisininkas įvardijo tą teismą, kuris turėjo spręsti, ar autonominės institucijos veikė priešingai Statuto nuostatomis ir ar valstybės centrinė valdžia teisėtai taikė priežiūros sankcijas. Tai – Statutinis Teismas. Straipsnyje buvo įvardyta ir tokio teismo galima sudėtis: aukštos kvalifikacijos teisininkai, viešosios teisės žinovai, turintys teisėjų nepriklausomumui būdingas garantijas. Be to, akcentuota, kad tokio teismo sudėtyje būtina turėjo būti teisininkų iš autonominės teritorijos, kad būtų užtikrintas teismo sprendimų objektyvumas, rimtumas, autoritetingumas, nepriklausomumas nuo politikos. Šio teismo sprendimai turėjo būti privalomi, jais jis galėjo naikinti neteisėtai pritaikytas sankcijas arba atmesti skundus, jei sankcijos taikomos teisėtai¹⁰⁹³.

Straipsnyje galima įžvelgti būsimo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje atitinkamus motyvus, pavyzdžiui, tai, kad Konvencija nesiekta sukurti dviejų suvereno teisės valdančių subjektų, kad negalima remtis Statuto tylėjimu ir plėsti autonomijos ribas siaurinant Lietuvos suvereno teises, kad iš Lietuvos suverenumo išplaukiančios teisės taikytinos (suprask, galimas nacionalinis teisinis

¹⁰⁹¹ *Ibid.*, 465.

¹⁰⁹² *Ibid.*, 466.

¹⁰⁹³ *Ibid.*

reguliavimas), kad, susiklosčius atitinkamoms aplinkybėms, Direktorijos pirmininkas gali būti gubernatoriaus atšauktas iš pareigų, kad negalima Lietuvos valstybę, kaip Klaipėdos krašto suverena, palikti be jokių teisinių priemonių paveikti autonominę vykdomąją valdžią, savo veiksmais pažeidžiančią Statutą¹⁰⁹⁴. Darytina išvada apie M. Römerio kaip teisėjo *ad hoc* itin reikšmingą vaidmenį svarstant Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą.

1.2. „Haagos 1932.VIII.11 sprendimo principai“

M. Römerio straipsnis „Haagos 1932.VIII.11 sprendimo principai“¹⁰⁹⁵ buvo skirtas išdėstyti Lietuvos skaitytojui Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje pagrindines tezes, motyvus, galinčius turėti perspektyvos tolesniam teisinio reguliavimo, susijusio su valstybinės priežiūros institutu Klaipėdos krašte, tobulinimu. Tuo labiau, kad sprendimas paskatino valstybės valdžią toliau rengti ir tobulinti Statutinio Teismo įstatymo projektus, o straipsnyje kaip tik ir aiškinama apie Statutinio Teismo steigimo galimybes, kurias netiesiogiai atvėrė Teisingumo Teismo sprendimas (apie šio straipsnio turinį žr. monografijos I dalies 3 skyrių).

1.3. „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“

M. Römeris 1936 m. septyniuose dienraščio *Vakarai* numeriuose publikavo straipsnį „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“¹⁰⁹⁶. Tokiu pačiu pavadinimu straipsnis išėjo prancūzų kalba žurnale *Revue Générale de droit International Public*¹⁰⁹⁷ (žr. monografijos V dalies

¹⁰⁹⁴ Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, *supra note*, 6: 262–266.

¹⁰⁹⁵ M. R., *supra note*, 54.

¹⁰⁹⁶ Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 3 d., Nr. 256, 2; 1936 m. lapkričio 4 d., Nr. 257, 2; 1936 m. lapkričio 5 d. Nr. 258, 2; 1936 m. lapkričio 7 d., Nr. 260, 2; 1936 m. lapkričio 8 d., Nr. 261, 2; 1936 m. lapkričio 10 d., Nr. 262, 2; 1936 m. lapkričio 11 d., Nr. 263, 2.

¹⁰⁹⁷ Römer's Michel, „Le système juridique des garanties de la souveraineté de la Lithuanie sur le territoire de Memel“, *Revue Générale de droit International Public* 3 (Mai–Juni 1936): 257–269.

1.4 poskyrį). Abiejų straipsnių pagrindas – skaitytos viešosios paskaitos Kauno Rotary klube, Mažosios ir Didžiosios Lietuvos bendradarbiavimo draugijoje, Lietuvos žurnalistų sekcijos susirinkime ir Paryžiaus universiteto Teisės fakultete bei Paryžiaus lyginamosios teisės institute (autorė taip mano, nes M. Römeris dienoraščiuose paminėjo šio instituto vadovą, jo įkūrėją H. L. Lévy-Ullmanną)¹⁰⁹⁸, ¹⁰⁹⁹. Skaitytos trys paskaitos „Lietuvos suvereniteto į Klaipėdos teritoriją juridinė garantijų sistema“, „Juridinė vacuum'o (spragų) problema Klaipėdos statute“ ir „Pabaltės Sąjunga ir regioninis solidarumas“¹¹⁰⁰, ¹¹⁰¹. Apžvelgiame pagrindines straipsnio apie Lietuvos suverenumo garantijas Klaipėdos krašte idėjas.

M. Römeris konstatavo, kad Klaipėdos krašto perleidimas Lietuvai Klaipėdos krašto konvencijoje numato tikslią Lietuvos išpareigojimų garantijų sistemą. Autoriui rūpėjo, ar yra Lietuvos suvereno teisių garantijų sistema: „<...> tai iš antros pusės, kurios gi yra Lietuvos naudai teisinės garantijos?“¹¹⁰² Mokslininkas akcentavo, kad tai svarbus klausimas, ypač susidarant situacijoms, iškreipiančioms Konvencijos nustatytą pusiausvyrą tarp valstybingumo ir autonomijos. Klausimą teisininkas išskaidė į dvi dalis: Lietuvos teritorinis saugumas ir Lietuvos, kaip suverenos valstybės, teisių apsauga funkcionuojant Krašto autonomijai. Straipsnyje autorius prisiminė įvykius, kai Lietuvai buvo perleidžiamas Kraštas. Jis nurodė, kad Kraštas buvo perleistas vadovaujantis tarptautiniu mandatu įgyvendinant Versalio taikos sutarties nuostatas. Autorius akcentavo, kad Kraštas ne iš karto buvo perduotas Lietuvai, nors jame gyveno lietuviai ir tai buvo vienintelis Lietuvos išėjimas į jūrą tik todėl, kad 1919 m. lietuviškų žemių likimas tarptautiniu mastu vis dar buvo neišspręstas. Suvereno teisės į Kraštą Lietuvai perduotos 1923–1924 m., kai 1921 m. Lietuvos Respublika *de jure* buvo priimta į Tautų Sąjungą. Tai užfiksuota ir Ambasadorių Konferencijos

¹⁰⁹⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. gruodžio 13 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 470.

¹⁰⁹⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. gegužės 8 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 360.

¹¹⁰⁰ Vabalas, Alfonsas, „Prof. Römerio vizitas Paryžiaus Teisių Fakultete“, *Lietuvos aidas*, 1935 m. gruodžio 22 d. 341 (2604), 4.

¹¹⁰¹ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. gruodžio 22 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 474.

¹¹⁰² Roemeris, *supra note*, 60: 2.

nutarime dėl Klaipėdos krašto¹¹⁰³ (plačiau žr. monografijos I dalies 1.1.1 poskyrį). M. Römeris rašė:

„<...> tat Klaipėdos krašto Lietuvai perdavimas – tai nebuvo antras suvereniteto perleidimas iš vienos teritorijos pono kitam ponui, bet tiktai galutinis vienos operacijos aktas; Taikos Konferencijos veikalo operacija, pradėta Klaipėdos krašto atskyrimu nuo Vokietijos ir baigta jo pavedimu Lietuvai. Paryžiaus geg. 8 d. 1924 m. Konvencija sutvirtino ir suteikė formos šiam Taikos Konferencijos padariniui, kiek jis lietė Klaipėdos kraštą.“¹¹⁰⁴

Straipsnyje teisininkas apibrėžė suverenumo sąvoką. Tai – absoliuti, nė teisė naudotis kiekviena valstybinės teritorijos dalele kaip nuosavybės („dominiumo“) objektu. Tam, pasak mokslininko, neprieštaravo ir Konvencijos 1 straipsnis, įtvirtinęs, kad Lietuvai perduodamos visos teisės ir titulai Konvencijoje nustatytais sąlygomis. Autoriaus nuomone, tokia nuostata tik sutvirtino Krašto prijungimą prie Lietuvos teritorijos ir valstybės signatares įpareigojo „nuolat budėti“, kad Konvencijos nuostatų būtų laikomasi. Konvencijos 15 straipsnis, reglamentuojantis, kad suvereno teisės į Kraštą negali būti perduotos be valstybių signatarių sutikimo, liudijo jų tarptautinio mandato pareigos tęsinį, kuris nesibaigė Konvencijos pasirašymu ir turėjo užtikrinti Konvencijos nuostatų laikymąsi. Tokį dalyką teisininkas traktavo kaip Lietuvos galimybę reikalauti valstybių signatarių pagalbos prieš bet kokią smurtą ar jo grėsmę, nukreiptą prieš Lietuvos teritorinį neliečiamumą, susijusį su autonominiu kraštu. Taip buvo traktuota pirma išskaidyto klausimo dalis dėl Lietuvos teritorinio saugumo¹¹⁰⁵.

Toliau gvildenta antroji klausimo dalis dėl Lietuvos suvereno teisių apsaugos veikiant Klaipėdos krašto autonomijai. M. Römeris pabrėžė, kad konstitucinėje teisėje autonominių ir valstybės teisių santykio klausimas „sudėtingas ir painus“¹¹⁰⁶, nes dažnai tarp autonominių ir valstybės centrinės valdžios institucijų kyla kompetencijos konfliktų. O tokių tobulų teisinių instrumentų, kurie iš anksto numatytų konkretų sprendimą visais ginčytiniais atvejais, nėra. Tačiau teisininkas matė išeitį rašydamas, kad

¹¹⁰³ „Ambasadorių Konferencijos nutarimas apie Klaipėdos kraštą“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1923, Nr. 22.

¹¹⁰⁴ Roemeris, *supra note*, 66: 2.

¹¹⁰⁵ *Ibid.*

¹¹⁰⁶ *Ibid.*

reikia parengti principų sistemą, papildančią pozityviosios teisės nuostatas. Juk, pasak autoriaus, kiekvienas pozityviosios teisės instrumentas turi spragų, bet sykiu ir savo logiką¹¹⁰⁷.

M. Römeris, remdamasis Klaipėdos krašto statuto 10 straipsnio 2 dalmimi ir 12 straipsniu, nustačiusiais Seimelio santykį su gubernatoriumi, paminėjo, kad visais atvejais, kai per gubernatoriaus institutą valstybės centrinė valdžia dalyvauja autonominiame mechanizme, gubernatoriaus veiksmams reikia Krašto direktorijos, t. y. autonominės institucijos, pritarimo. Centrinės valdžios kišimasis Statute nenumatytais atvejais laikytinas neteisėtu, varžančiu autonomiją priimti aktus pagal Statutą¹¹⁰⁸.

Straipsnio autorius rašė, kad kai autonominė kompetencija peržengia Statuto nustatytas ribas, tada jau nebegalima „pretenduoti į autonominių imunitetą“¹¹⁰⁹. Tada reikalingi instrumentai reaguoti į autonominių institucijų veiksmus, priešingus Statutui. Atitinkamai teisininkas kėlė klausimą dėl to, kokias priemones galėtų naudoti valstybės centrinė valdžia savo suvereno teisėms apsaugoti, ir ar tos priemonės kyla iš tarptautinės teisės, t. y. iš valstybių signatarių, Tautų Sąjungos Tarybos ar Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo. M. Römeris laikėsi nuomonės, kad tokios priemonės nepriimtinos, nes Lietuvos tarptautinių įsipareigojimų priežiūra negalėjo būti pavesta pačiam autonominiam organui, kadangi šis „subordinuotas Lietuvos suverenumui“¹¹¹⁰ ir sudaro valstybės dalį:

„<...> tas kraštas yra jos atžvilgiu bejėgis ir pats neturi jokių priemonių ginti savo autonomines teises ir priversti valstybę šiaip ar kitaip elgtis <...> ir pareina nuo suvereninės valstybės malonės, nes pats nebūdamas fragmentine valstybe (Staatsfragment), jis tėra gyvas tikrai valstybės glėbyje <...>“¹¹¹¹.

Siekdamas pagrįsti savo teiginius teisininkas rėmėsi Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla, kurioje Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas pabrėžė, kad valstybės signatarės nenorėjo kurti dviejų skirtingų organizmų, bet norėjo, kad decentralizacijos laipsnis būtų suderintas

¹¹⁰⁷ *Ibid.*

¹¹⁰⁸ Römeris, *supra* note, 102: 2.

¹¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹¹ *Ibid.*

su Lietuvos valstybės vieningumu ir suverenumu¹¹¹². Autorius pripažino, kad egzistuoja Lietuvos tarptautinė atsakomybė tuo atveju, jei ji nevykdo tarptautinių įsipareigojimų. Tačiau ši atsakomybė susijusi tik su reiškinais, kurie nepriklauso Lietuvos suverenumui ir nuo jos¹¹¹³.

M. Römeris straipsnyje paminėjo Statutinį Teismą pabrėždamas, kad tai teisinis instrumentas, kurį suteikė Lietuva autonominėms institucijoms, kad jos turėtų galimybę reaguoti į valstybės centrinės valdžios aktus. Be to, kio instrumento, suteikto centrinės valdžios, „autonominis kraštas, įterptas į Lietuvos suverenumą, pats teisiškai prieš ją veikti nepajėgia“¹¹¹⁴. Vis dėlto, autoriaus teigimu, tik tarptautinės garantijos galėjo suvaržyti absoliutinę teisinę Lietuvos valdžią. Tačiau teisininkas iškėlė klausimą, ar galėjo tarptautinės garantijos būti nukreiptos prieš Klaipėdos krašto autonomines institucijas, pažeidžiančias suvereno teises. M. Römeris atsakė: „<...> aišku – ne“¹¹¹⁵ (detaliau žr. monografijos I dalies 1.1.3.3 poskyrį). Tokį teiginį jis pagrindė tvirtindamas, kad Konvencijoje nebuvo įtvirtintų teisių garantijų Lietuvos naudai. Autoriaus nuomone, norint surasti ką nors panašaus reikėjo griauti „visą konvencinę konstrukciją“¹¹¹⁶. Toliau kategoriškai rašė:

„Jei, kaip kad sako Konvencijos 1 §-fas, visos teisės ir visi titulai, kuriuos Klaipėdos krašto atžvilgiu seniau turėjo Vokiečių valstybė (Prūsų) ir kurie Versailles sutartimi iš jos tapo atimti, yra perleisti Lietuvai, nepaliekant nei vienos šių teisių ir nei vieno šių titulų keturioms Santarvės valstybėms, pasirašiusioms šią Konvenciją su Lietuva, ir jeigu Klaipėdos kraštas, kaip tatau kartoja Konvencijos 2 §-fas, yra pavestas Lietuvos suverenumui, tai tiktai Lietuva viena disponuoja visas priemones paveikti šį kraštą ir sudrausti bet kurį krašto organų neteisėtą ar įžeidžiantį jos suverenumą arba klastojantį autonominių režimų aktą.“¹¹¹⁷

M. Römerio įsitikinimu, Lietuva negalėjo reikalauti iš valstybių signatarių įsikišimo, nes jos neturėjo suvereno teisių, todėl jos negalėjo ir sudrausminti Klaipėdos krašto autonominių institucijų. Jeigu valstybės signatarės turėtų įsikišimo teisę, tokiu atveju Lietuva neturėtų suvereno teisių į Kraštą.

¹¹¹² *Ibid.*; Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, *supra note*, 6: 263.

¹¹¹³ Roemeris, *supra note*, 102: 2.

¹¹¹⁴ Roemeris, *supra note*, 89: 2.

¹¹¹⁵ *Ibid.*

¹¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹¹⁷ *Ibid.*

O tokių nuostatų tarptautiniame susitarime nebuvo. Atvirkščiai – Konvencijoje įtvirtinta, kad Kraštas sudarys Lietuvos suvereniteto vienetą. Taigi, ir reaguoti į bet kurį autonominių institucijų „įsiveržimą į suvereninės valstybės galios sritį“ gali tik pati valstybė. Maža to, jeigu Lietuva prašytų įsikišti tarptautinių organizacijų, pasak autoriaus, tai būtų tolygu Lietuvos suvereno teisių išsižadėjimui ir prieštarautų Konvencijos nuostatomis. Teisininkas rėmėsi Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, kurioje šis konstatavo, kad Krašto autonomijos naudai Lietuvos suvereno teisėms suvaržyti negalima remtis tuo, kad Statutas nereglamentuoja vieno ar kito dalyko, ar drausti Lietuvai naudotis viena ar kita teise tik todėl, kad Statutas to nėra įsakmiai nustatęs¹¹¹⁸. Teismas konstatavo ir tai, kad Statutas priimtas nustatyti autonomijos ribas, o ne sukurti teises Lietuvai:

„<...> negalima remtis tuo statuto tylėjimu bet kurioj srity susiaurinti Lietuvos suverenumą Klaipėdos krašto autonomijos naudai, nė anai drausti vykdyti tam tikras teises vien dėl to, kad jų nėra įsakmiai pareikšta Klaipėdos statute.“¹¹¹⁹

Teisininkas kategoriškai tvirtino, kad valstybės bejėgiškumas ir negalėjimas reaguoti į veikimą, priešingą nustatytai teisei tvarkai, reikštų anarchiją („anarkiją“) valstybinėje santvarkoje. Jo tvirtinimu, akivaizdu, kad pasirašant Konvenciją anarchija nebuvo valstybių signatarių tikslas. Taigi, pasak M. Römerio, priemonės reaguoti į autonominių institucijų priešingą Krašto statutui veikimą slypi valstybės suverenumo, tačiau jos turi būti suderintos su statutiniu autonomijos mechanizmu siekiant nepažeisti autonominių teisių. Be to, paminėta, kad Statuto spragos turi būti užpildytos kitomis priemonėmis, išplaukiančiomis iš suverenumo¹¹²⁰.

Straipsnyje tvirtinama, kad tokios priemonės turėjo būti nukreiptos tik į autonomines įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžias, nes Klaipėdos krašto teisminė valdžia susieta su Lietuvos teismais per Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrių, kurio jurisdikcija apėmė ir autonominę teisminę valdžią. M. Römeris įvardijo autonomines valdžias pabrėždamas, kad Seimelis renkamas visuotiniu balsavimu, o Krašto vyriausybę,

¹¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹¹⁹ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note, 6: 262.*

¹¹²⁰ *Roemeris, supra note, 89: 2.*

t. y. Direktoriją sudaro Krašto gubernatoriaus skiriamas pirmininkas iš Krašto gyventojų ir pirmininko pakviesti nariai. Direktorija atsakinga Seimeliui, jai reikia jo pasitikėjimo. Valstybės centrinę valdžią ir autonominių kraštą siejo Krašto gubernatorius, skiriamas Respublikos Prezidento. M. Römeris gubernatorių įvardijo taip – valstybinis pareigūnas, per kurį veikiamas autonominis kraštas, pareigūnas, siejantis autonominių mechanizmą su suverenios valstybės valdžia¹¹²¹.

Tačiau pirmiausia autorius pasiūlė įvertinti Statuto nuostatas ir ieškoti ten įtvirtintų priemonių reaguojant į priešingus Statutui autonominių institucijų aktus. Teisininkas akcentavo Statuto 10 straipsnio 2 dalį ir 16 straipsnį, reglamentavusius Krašto gubernatoriaus veto teisę Seimelio priimtiems įstatymams. Šie straipsniai susiję su autonomine įstatymų leidžiamąja valdžia. Dėl vykdomosios valdžios mokslininkas nurodė Statuto 17 straipsnio 2 dalį, įtvirtinusią nuostatą, kad Direktorijos pirmininką skiria gubernatorius. M. Römeris pabrėžė, kad veto teisė ir Direktorijos pirmininko skyrimas yra dvi valstybės centrinės valdžios reagavimo į priešingus Statutui autonominių institucijų veiksmus priemonės. Tačiau mokslininkas akcentavo, kad gubernatoriaus veto teisė nėra absoliuti kaip tai būdavo pripažinta valdovui konstitucinėse monarchijose. Gubernatoriaus veto buvo ne Krašto vidaus mechanizmo elementas, o suvereno teisė. Kad šios dvi priemonės yra suvereno teisės, pagrindžia faktas, jog joms nereikėjo Direktorijos pritarimo („konstrasignacijos“¹¹²²) kaip to reikalaujama dėl Seimelio paleidimo (Statuto 12 straipsnis) ir autonominių įstatymų promulgavimo (Statuto 10 straipsnis). M. Römerio nuomone, dėl autonominių įstatymų priemonė atrodė pakankama:

„<...> šis Gubernatoriaus veto sudaro užtenkamai energingą priemonę reaguoti prieš bet kurį nusižengimą ar nusižengimo pavojų ir užtikrinti valstybinio suverenumo apsaugą.“¹¹²³

O štai dėl autonominės vykdomosios valdžios nuomonė buvo priešinga. M. Römeris tekste „sumodeliavo“ dažną atvejį klausdamas, kas būtų, jeigu Klaipėdos krašto gubernatoriaus paskirtas Direktorijos pirmininkas ir jo sudaryta Direktorija, susitarusi su Seimelio dauguma, kuri nepareikštų

¹¹²¹ *Ibid.*

¹¹²² Roemeris, *supra note*, 103: 2.

¹¹²³ Roemeris, *supra note*, 109: 2.

nepasitikėjimo, peržengtų Krašto statuto nubrėžtas ribas ir įsiveržtų į suverenumo vykdymo sritį. Gubernatorius tokiu atveju neturėtų likti pasyvus, tačiau jis neturėtų priemonių veikti:

„<...> tai būtų užburtas ratas ir statutinis neteisėtumas laimėtų, tyčiodamasis iš suverenumo, kurį tačiau griežtai nustato Konvencija, ir iš Lietuvos teisių bei titulų Klaipėdos krašto atžvilgiu.“¹¹²⁴

Tokią situaciją, kai valstybės centrinė valdžia tegali pasyviai stebėti priešingus Klaipėdos krašto statutui autonominių institucijų veiksmus, pasisavinančius valstybės suverenumą, mokslininkas įvardijo nesąmone, teisine karikatūra, griaušančią konvencinę ir statutinę sistemą. Be to, teisininkas pritarė Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo motyvacinėje sprendimo Statuto aiškinimo bylos dalyje išdėstyta minčiai, kad Statutas priimtas nustatyti autonomijos ribas, o ne suvereno teises, nes jos ir taip, pagal Krašto Konvencijos 1 straipsnį, suteiktos Lietuvai „visomis teisėmis ir titulais“. Taigi, teisininkas toliau siekė atsakyti į klausimą, kokios gali būti kitos teisinės reagavimo priemonės¹¹²⁵.

Pradėdamas rašyti apie kitas teises priemones, M. Römeris prisiminė Klaipėdos krašto statuto bylos kilmę, kai Krašto gubernatorius atšaukė iš pareigų Direktorijos pirmininką O. Biotcherį dėl priešingos Lietuvos Valstybės Konstitucijai veiklos, t. y. jo vizito į užsienio valstybę ir derybų su tos valstybės pareigūnais (žr. monografijos I dalies 3 skyrių). Teisininkas rėmėsi Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu ir nurodė, kad jei Statutui priešingi autonominiai įstatymai gali būti vetuoti Krašto gubernatoriaus, tai priešingi Statutui vykdomosios valdžios aktai negali „pretenduoti į visišką imunitetą Gubernatoriaus galios atžvilgiu“¹¹²⁶. Tai būtų neįmanoma teisinės logikos atžvilgiu, nes tokiu atveju Seimelis savo pasitikėjimu galėtų suteikti imunitetą autonominės vykdomosios valdžios vadovui, kuris savo veiksmais nedraudžiamai galėtų peržengti Statuto ribas:

„16 straipsnio išvardyti atsitikimai, kuriais Gubernatorius turi veto teisę prieš įstatymų leidžiamosios galios veiksmus, yra tie atsitikimai, kuriais

¹¹²⁴ *Ibid.*

¹¹²⁵ *Ibid.*

¹¹²⁶ *Ibid.*

*Lietuvos Vyriausybei būtų reikalinga apsauga, jeigu dalykas liestų vykdamosios galios veiksmą vietoj įstatymų leidžiamosios galios veiksmo. <...> Jeigu taip yra, 16 straipsnio pareikštas principas, kuriuo gali būti vetuotos legislatyvinės priemonės, čia turi būti taip pat taikomas, tariant, Gubernatorius turi teisės imtis reikiamų priemonių Lietuvos Vyriausybės interesams apsaugoti.*¹¹²⁷

Autorius pacitavo ir minėto sprendimo rezoliucinę dalį, kurioje nurodyta, kad, nesant kitų priemonių, gubernatorius turėjo teisę atšaukti Direktorijos pirmininką dėl jo veiksmų, prieštaraujančių Konvencijai, siekiant apsaugoti valstybės interesus ir Lietuvos suverenumą¹¹²⁸.

Tačiau straipsnio autorius akcentavo, kad Klaipėdos krašto direktorijos pirmininko atšaukimas iš pareigų buvo griežčiausia ir ypatinga priemonė, turėjusi būti panaudota, pasak Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo, tik tada, kai nebuvo kitų priemonių, todėl ji negalėjo būti vienintelė. Teisininkas iškėlė klausimą, kokios galėjo būti tos „kitos priemonės“¹¹²⁹.

Paskutinėje savo straipsnio dalyje M. Römeris siekė apibrėžti tas kitas teises priemones, kuriomis valstybės centrinė valdžia galėjo reaguoti į priešingus Statutui autonominės vykdomosios valdžios veiksmus ar neveikimą. Autorius pabrėžė, kad Statutas šių teisinių priemonių nereglamentavo, todėl jos turėjo išplaukti iš Lietuvos suvereno teisių. Toji priemonė turėjo būti lanksti, padedanti išvengti bet kokių statutinių autonominių teisių pažeidimo. Teisininko nuomone, tinkamiausia priemonė buvo Statutinis Teismas, iš pradžių įvardytas viešosios teisės jurisdikcija, kompetentinga spręsti dėl autonominių teisės aktų teisėtumo ir panaikinti pripažintus neteisėtais. Pasak M. Römerio, taip būtų pašalinta vienašališkumo grėsmė, kai Klaipėdos krašto gubernatorius pats vienas sprendavo dėl teisės aktų teisėtumo. Statutinis Teismas suteiktų daugiau objektyvumo:

„Ir tai yra kaip tik tas kelias, kuriuo nuėjo Lietuva, organizuodama šią „kitokią priemonę“, numatytą, bet nenurodytą, Haagos Tribunolo sprendime. 1935 m. kovo mėn. įstatymu tapo įsteigtas šios kompetencijos teismo organas, pavadintas Statutiniu Teismu, kuriam

¹¹²⁷ Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, *supra note*, 6: 265.

¹¹²⁸ *Ibid.*, 276.

¹¹²⁹ Roemeris, *supra note*, 109: 2.

*Gubernatorius gali skųsti autonominių organų viešuosius aktus dėl jų statutinio neteisėtumo.*¹¹³⁰

M. Römeris pabrėžė, kad Statutinio Teismo kompetencija ir yra ta priemonė, apie kurią rašė Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas, o Direktorijos pirmininko atšaukimas iš pareigų turėjo būti paskutinė priemonė, kai Statutinio Teismo funkcija neveikė. Autorius atkreipė dėmesį į tai, kad susiklostęs atvejis dėl O. Biotcherio oficialaus vizito užsienyje kaip tik ir buvo ta situacija, kada Statutinio Teismo funkcija būtų buvusi beprasmė, nes buvo kalbama ne apie teisės aktą, o apie materialinius veiksmus. Statutiniam Teismui nebuvo suteikta kompetencija naikinti materialinių pasekmių. Taigi, šiuo atveju nebuvo jokių kitų priemonių, išskyrus gubernatoriaus teisę atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų¹¹³¹.

Autorius reziumavo, kad keturių priemonių visuma – Klaipėdos krašto gubernatoriaus veto, gubernatoriaus teisė paskirti Direktorijos pirmininką, Statutinis Teismas ir gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje nustatytomis sąlygomis – sudaro teisinių priemonių sistemą Lietuvos suverenumui apsaugoti valstybės centrinės valdžios santykių su Krašto autonominėmis sritimis atžvilgiu¹¹³².

Teisingumo dėlei M. Römeris straipsnį pabaigė įžvalga dėl to, kad į Statutinį Teismą galėjo kreiptis ne tik valstybinio lygmens institucijos, pavyzdžiui, Klaipėdos krašto gubernatorius ar teisingumo ministras, bet ir pačios autonominės institucijos, pavyzdžiui, ir Direktorija galėjo kreiptis į Teismą dėl gubernatoriaus aktų teisėtumo, dėl bet kurio kito nacionalinės institucijos priimto sprendimo, prieštaraujančio, jos nuomone, Statuto nuostatoms. Tai reiškė, kad Statutinis Teismas skirtas ne tik Krašto autonomijos atitikimui Statuto nuostatoms garantuoti, bet ir pačiam Kraštui apsaugoti nuo valstybės centrinės valdžios kišimosi į autonominės kompetencijos sritis. Autorius taikliai pastebėjo, kad Kraštas, norėdamas apsaugoti savo autonomiją, neturėjo tarptautinių garantijų, priklausančių Santarvės valstybėms. Taigi, Lietuva pati Statutinio Teismo įstatymo įsteigimu suteikė atitinkamų vidinių garantijų. Teisininkas buvo įsitikinęs, kad kylančius konfliktus tarp valstybės centrinių ir autonominių institucijų

¹¹³⁰ Roemeris, *supra* note, 116: 2.

¹¹³¹ *Ibid.*

¹¹³² *Ibid.*

galima spręsti vidinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, padedant Statutiniam Teismui. Ši vidinį kelią mokslininkas laikė visiškai objektyviu, suteikiančiu lemiamą reikšmę teisei ir suderintu su valstybės suverenumu ir Krašto autonomijos principais¹¹³³.

1.4. „Le système juridique des garanties de la souveraineté de la Lithuanie sur le territoire de Memel“

Paskaita apie Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistemą buvo pirmoji iš trijų viešųjų M. Römerio skaitytų paskaitų Paryžiuje. Iš karto po to profesorius J.-P. Niboyet paėmė paskaitos rankraštį leidiniui *Revue Générale de droit International Public*¹¹³⁴. Publikuotas straipsnis pasiekė autorių 1936 m. rugpjūtį¹¹³⁵.

Lietuvos teisininkas nurodė, kad straipsnis skirtas aptarti, kaip teisiniu požiūriu užtikrinamas Klaipėdos krašto perdavimo Konvencijos pagrindu Lietuvai saugumas. Autoriaus tvirtinimu, ši problema apima du skirtingus klausimus: pirma, Krašto įgijimo saugumo klausimą, antra, Lietuvos suverenių teisių į Krašto autonominių teritorijos galių apsaugą. Pirmas klausimas, pasak mokslininko, atrodytų nereikalingas, nes jeigu cesija būtų galutinė, t. y. Kraštas būtų įtrauktas į Lietuvos teritoriją, sudarydamas su ja vientisą visumą, tai valstybės teritorijos dalies saugumo klausimas nebūtų atskirtas nuo bendro visos Lietuvos teritorijos saugumo klausimo. Mokslininkas klausė, ar tikrai turime teisę reikalauti, kad bet koks bet kokios teritorijos perleidimas suteiktų įgytos teritorijos saugumo garantiją? Jo nuomone, atsakymas turėjo būti neigiamas. Tas, kuris gavo naudos iš įsigijimo, daugiau nieko negali reikalauti. Jei nenurodyta kitaip, asmuo, perdavęs visas teises, nebeprivalo suteikti jokių specialių teritorinių garantijų. Mokslininkas pripažino, kad šiuo atveju jis rašo ne apie valstybių solidarumą, abipusę garantiją, apsaugančią valstybes nuo smurtinių

¹¹³³ *Ibid.*

¹¹³⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1936 m. sausio 29 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 493.

¹¹³⁵ Žr.: Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1936 m. rugpjūčio 18 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 72; žr.: Römer'is, *supra note*, 1097: 257–269.

veiksmų, o apie sutartinę teisinę garantiją, kuri neturi būti preziumuojama, o turi išplaukti iš aiškių susitarimo sąlygų ir šalių ketinimų¹¹³⁶.

Autoriaus nuomone, laikantis griežtai loginio teisinio aiškinimo, tokios Lietuvos saugumo ir teritorinio vientisumo garantijos buvimas dėl Klaipėdos krašto konvencijos pagrindu įgyto Krašto turi išplaukti iš tarptautinių įsipareigojimų, pagal kuriuos valstybės signatarės perdavė Krašto suverenitetą Lietuvai. M. Römeris, kaip ir lietuviškoje to paties pavadinimo straipsnio versijoje, prisiminė, kaip buvo perduotas Kraštas Lietuvai, kad tai buvo nulemta pagal tautybės principą ir ekonominį rodiklį – uostą kaip vienintelį Lietuvos išėjimą prie jūros. Pabrėžta dar kartą, kad Kraštas iš karto su Lietuva nebuvo sujungtas dėl to, kad 1919 m. dar nebuvo nustatytas teritorinis Lietuvos statusas. Taigi, pasak profesoriaus, Krašto priskyrimas valstybėms signatarėms buvo laikinas, siekiant vėliau jį prijungti prie Lietuvos. Iš to teisininkas padarė išvadą, kad tai buvo tarptautinis mandatas, kurį valstybės signatarės vykdė Lietuvai perduodamos Krašto suverenitetą 1923–1924 m., kai Lietuva *de jure* buvo pripažinta ir priimta į Tautų Sąjungą¹¹³⁷.

Straipsnyje keliamas klausimas:

„Kokie tada yra būdai, kuriuos galėtų valdyti centrinė valdžia, norėdama išlaikyti savo suverenitetą ir veiksmingai jį ginti nuo bet kokių veiksmų, kurie iškreiptų teisinį autonominio mechanizmo funkcionavimą?“¹¹³⁸

Atsakymai yra tie patys, kuriuos mokslininkas pateikė ir lietuviškoje šio straipsnio versijoje, atspausdintoje laikraštyje *Vakarai* (žr. monografijos V dalies 1.3 poskyrį). Ir šiuo atveju mokslininkas pabrėžė, kad, remiantis Klaipėdos krašto konvencijos 2 straipsniu, Lietuva viena valdo priemonės, skirtas pasipriešinti neteisėtiems autonominių institucijų veiksmams, galintiems paveikti Lietuvos suverenitetą, iškreipti autonominio režimo funkcionavimą. Ir Lietuva tik iš savo suvereniteto gali semtis reagavimo priemonių prieš bet kokią autonominių institucijų kėsinimąsi, neieškodama tų priemonių tarptautiniu mastu, antraip pati išsižadėtų savo suvereniteto¹¹³⁹. M. Römeris pabrėžė, kad, nors ir nėra tikslaus valstybinių kontrolės

¹¹³⁶ *Ibid.*, 257–258.

¹¹³⁷ *Ibid.*, 258–259.

¹¹³⁸ *Ibid.*, 261.

¹¹³⁹ *Ibid.*, 262–263.

priemonių įvardijimo Konvencijoje, Statute, tai nereiškia, kad jų nėra. Tai liudijo ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendime¹¹⁴⁰.

Toliau autorius gvildeno autonomines įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžias, jų sandarą, sąsają su centrine valstybės valdžia, aiškinosi, ar Statuto nuostatose įtvirtintos priemonės, kuriomis būtų galima atremti bet kokią bandymą iškreipti autonomijos režimo veikimo pusiausvyrą, ar vis dėlto Statute yra spragų, kurias būtų galima užpildyti priemonėmis, kylančiomis iš Lietuvos suvereniteto¹¹⁴¹. Jis minėjo Statute įtvirtintas tokias priemones kaip Klaipėdos krašto gubernatoriaus veto teisę autonominių įstatymų atžvilgiu, teisę skirti Direktorijos pirmininką, faktą, kad valstybinės priežiūros priemonės dėl autonominės vykdomosios valdžios atžvilgiu nėra pakankamos:

*„Bet kas atsitiktų, jei vykdomosios direktorijos pirmininkas ir jo sudaryta direktorija nukryptų nuo teisėtumo ir pažeistų Statuto nuostatas, kišdamasis į suvereniteto įgyvendinimo sritį, o ypač jei Seimelio dauguma neparodytų nepasitikėjimo Direktorija? Ar gali valdytojas, t. y. centrinė valstybės valdžia, likti neutralus ir pasyvus, bejėgis reaguoti prieš Seimelį, kuris pritartų tokiems veiksams, nes, norėdamas paleisti Seimelį, gubernatorius turi gauti Direktorijos sutikimą. Todėl ten susidarytų užburtas ratas ir neteisėtumas triumfuotų prieš Konvencijos nustatytą suverenitetą, taip pat prieš Lietuvos teises ir titulus Krašte.“*¹¹⁴²

Taigi, M. Römeris įvardijo tas priemones, kurios nėra nurodytos Statute. Tai – Direktorijos pirmininko atšaukimo iš pareigų teisė susiklosčius atitinkamoms aplinkybėms ir nesant kitų priemonių. Taip pat Statutinio Teismo, kuris turėtų jurisdikciją spręsti dėl autonominės valdžios aktų teisėtumo ir panaikinti neteisėtus aktus, įsteigimas. Ši priemonė tinkamiausia, labiausiai užtikrina objektyvumą, kadangi kontrolė patikima ne politinės valdžios atstovui (gubernatoriui), o teisminei institucijai¹¹⁴³. Teisininkas akcentavo, kad autonominių aktų teisminė kontrolė dėl jų atitikties Statutui turi būti laikoma normalia valstybės suvereniteto įgyvendinimo priemone.

¹¹⁴⁰ *Ibid.*, 263.

¹¹⁴¹ *Ibid.*, 264.

¹¹⁴² *Ibid.*, 265.

¹¹⁴³ *Ibid.*, 267–268.

Tačiau ši kompetencija negali pakeisti, pavyzdžiui, Direktorijos pirmininko atšaukimo teisės, skirtos ypatingiems atvejams, kai Statutinio Teismo kompetencija negali būti naudojama, pavyzdžiui, dėl tam tikrų politinių veiksmų (pavyzdžiui, tokių kaip O. Biotcherio vizitas oficialiose įstaigose Berlyne)¹¹⁴⁴.

Mokslininkas, kaip ir lietuviškoje straipsnio versijoje, pakartoja, kad Statutinis Teismas yra ne tik Krašto autonomijos funkcionavimo garantija, bet ir Krašto garantija nuo bet kokio centrinės valdžios kėsinimosi į autonominę sritį. Ne tik gubernatorius gali kreiptis į Statutinį Teismą dėl autonominių valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, bet ir Direktorija gali kreiptis į Statutinį Teismą dėl gubernatoriaus ir kitų centrinės valdžios aktų ir net Lietuvos įstatymų dėl Statuto nuostatų pažeidimo:

*„Tai leidžia išspręsti galimus teisinius konfliktus tarp centrinės ir autonominės valdžios, taikant gerai sureguliuotą ir objektyvią vidaus tvarką, visiškai atitinkančią ir valstybės suvereniteto, ir autonomijos principą.“*¹¹⁴⁵

1.5. „La juridiction dite „Statutaire“ en Lithuanie en ce qui concerne le Territoire autonome de Memel“

1936 m. prancūzų moksliniame žurnale *Revue internationale française du Droit des gens* publikuotas M. Römerio straipsnis „Vadinamoji „statutinė“ jurisdikcija Lietuvoje Klaipėdos autonominio krašto atžvilgiu“¹¹⁴⁶. Straipsnis buvo iš dalies ir atsakas į vokiečių teisininko V. Brunso tezes (žr. monografijos V dalies 10.3 poskyrį).

Lietuvos teisininkas straipsnio pradžioje tvirtino, kad kiekviena teisinė konstrukcija kelia joje atliekamų veiksmų teisėtumo klausimą, ir jei-gu nustatyta gera teisinė tvarka, tai reikalaujama šio teisėtumo kontrolės kaip reakcijos į neteisėtus veiksmus. Mokslininkas pabrėžė, kad teritorinio regiono autonomija, įtvirtinta Klaipėdos krašto statuto nuostatomis, yra teisinė konstrukcija, kurioje nustatytos autonominės institucijos, jų formavimo tvarka, autonominės valdžios mastas, jos ribos, kompetencijos

¹¹⁴⁴ *Ibid.*, 268.

¹¹⁴⁵ *Ibid.*, 269.

¹¹⁴⁶ Römeris, *supra note*, 90: 360–376.

pasidalijimas tarp autonominių ir centrinių valdžios institucijų, autonominio mechanizmo veikimo būdai, autonominių ir centrinių institucijų teisių santykis ir kt. Tokią teisinę konstrukciją autorius įvardijo dvišale, kurioje cirkuliuoja dviejų rūšių aktai, dėl kurių ir gali kilti teisėtumo, t. y. atitikimo Statutui klausimai. Turėti galvoje autonominių ir valstybės centrinės valdžios institucijų aktai. Šiais aktais, pasak autoriaus, gali būti pažeidžiamos Statuto nuostatos, pavyzdžiui, kai autonominė institucija nesilaiko Statuto normų ar kai centrinės valdžios institucija kėsina į autonominės valdžios kompetencijai priklausančią sritį¹¹⁴⁷.

M. Römeris aiškino, kad klausimas dėl kompetencijos visada iškyla, kai yra dvi galios, dvi teisės, kurios gali įsiterpti į viena kitos kompetencijos ribas, ir kurių teisinis statusas reglamentuojamas bendru teisės aktu. Taigi, teisininko nuomone, būtina rasti tokių konfliktų ir aktų teisėtumo klausimų sprendimo būdus ir organizuoti teisinių ginčų sprendimų mechanizmą. Antraip, mokslininko manymu, išivyrąja anarchija. Teisininkas nurodė, kad jeigu kyla konfliktas tarp dviejų režimų (valstybių), tarp vienas kitam hierarchiniu požiūriu nepavaldžių teisės aktų, ginčas gali būti svarstomas tarptautinės jurisdikcijos būdu, ypač kai abu režimai dalyvauja bendroje tarptautinėje organizacijoje. Kai nėra organizuota tarptautinė jurisdikcija, ginčas gali būti nagrinėjamas arbitražo priemonėmis, o jeigu nesusitariama, tai ginčas lieka neišspręstas, nebent įvyktų perversmas, karas, po kurio nugalėtasis turės priimti nugalėtojo poziciją. Tačiau, pasak M. Römerio, klostosi kiek kitokia situacija, kai teisiniame ginče dalyvauja du režimai, priklausantys vienai valstybei. Tada teisės klausimų sprendimų procedūros gali būti nustatytos vidiniu susitarimu. Teisininkas aiškiai duoda suprasti, kad jis valstybinę tvarką laiko aukštesne, o autonominę – žemesne. Todėl tik valstybė gali ir turi teisę užtikrinti teisėtumą abiejose teisinės konstrukcijos šalyse, teisės sistemose¹¹⁴⁸.

Lietuvos teisininkas užsienio skaitytojui nurodė, kad, kilus abejonių dėl Klaipėdos krašto autonominės valdžios aktų atitikties Statuto nuostatoms ir reaguojant į neteisėtai pripažintus veiksmus, Lietuva 1935 m. priėmė įstatymą, kuriuo įsteigė specialų teismą šalies aukščiausios instancijos teismo struktūroje, vadinamą Statutiniu Teismu. Autorius rėmėsi Konvencijos 1 ir Statuto 2 straipsniais, nustačiusiais, kad Kraštas sudaro Lietuvos suvereniteto vienetą, kuris pagal Statutą naudosis įstatymų leidimo, teismų,

¹¹⁴⁷ *Ibid.*, 361.

¹¹⁴⁸ *Ibid.*, 362.

administracijos ir finansų autonomija. Autorius pabrėžė minėtuose straipsniuose įtvirtintą demokratijos principą, kuriuo organizuotas šis vienetas. Mokslininko nuomone, įtvirtinta tvarkinga teisinė konstrukcija – autonominis kraštas suverenioje valstybėje:

*„Dvi teisinės santvarkos – visos Lietuvos valstybinė ir Klaipėdos krašto autonominė tvarkos – sutampa. Tai nėra nei dviejų paritetinių valstybių konfederacija, nei dviejų lygiagrečių valstybių narių integracija į federaciją, esančią aukščiau abiejų.“*¹¹⁴⁹

M. Römeris akcentavo, kad Klaipėdos kraštas yra Lietuvoje, jos viduje, Respublikos dalis, ir kad visas Statuto turinys patvirtina būtent tokią konstrukciją, kokia ji apibrėžta Konvencijos 2 ir Statuto 1 straipsniuose. Teisininko nuomone, nėra pagrindo manyti, kad Konvencijos ir Statuto autoriai sukūrė arba ketino sukurti kitokią konstrukciją nei yra apibrėžta minėtuose straipsniuose. Mokslininko giliu įsitikinimu, nebūtina pradėti išsamios kiekvienos Statuto normos analizės tam, kad būtų paneigta ši konstrukcija. Teisininkas priminė, kad ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas patvirtino šią konstrukciją savo 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Šioje byloje, pasak autoriaus, Teismas atmetė siūlymą dėl suvereniteto padalijimo tarp Lietuvos Respublikos ir Krašto pabrėždamas, kad suverenitetas yra Lietuvos¹¹⁵⁰.

Maža to, M. Römeris nurodė, kad net jeigu būtų būtina įrodyti Klaipėdos krašto autonomijos įkūrimo unitarinėje Lietuvos valstybėje juridinį faktą nekreipiant dėmesio į minėtus Konvencijos ir Statuto straipsnius ir atmetus bet koki dviejų teisinių tvarkų paritetą, pakaktų pasakyti, kad Kraštas, kaip ir bet kuri kita Lietuvos teritorijos dalis, dalyvauja valstybės gyvenime ir jam taikomi Lietuvos Respublikos įstatymai tiek, kiek jie turi įtakos kitoms sritims nei toms, kurios pavestos autonominei valdžiai. O autonominės valdžios įstatymas be jokių išlygų neveikia už Krašto ir likusi Lietuvos teritorijos dalis, nepriklausanti Kraštui, nepaklūsta Krašto autonominei valiai¹¹⁵¹, jokia vieša autonominių institucijų funkcija neveikia už Krašto ribų, o Lietuvos centrinės valdžios funkcijos veikia visoje Lietuvoje, taip pat ir Krašte, ir tai, kas Statuto nuostatomis *expressis verbis* nėra

¹¹⁴⁹ *Ibid.*, 363.

¹¹⁵⁰ *Ibid.*, 364.

¹¹⁵¹ *Ibid.*, 364–365.

deleguota autonominei valdžiai¹¹⁵². Straipsnyje M. Römeris palietė ir pi-lietybės klausimą tvirtindamas, kad Respublikos parlamento rinkimuose Klaipėdos krašto gyventojai asimiliuojami su kitais Lietuvos gyventojais kaip vienos valstybės nariais¹¹⁵³.

Toliau straipsnyje autorius grįžo prie teisinės konstrukcijos, kurią su-darė dvi viena kitai pavaldžios teisės sistemos, klausimo. Šioje konstrukci-joje, pasak mokslininko, tik aukštesnio lygmens organas gali kvalifikuotai tikrinti žemesnio lygmens organo veikimo teisėtumą. Ir tas patikrinimas negali būti išorinis, tarptautinis, o vidinis. Kaip tik dėl šios priežasties teisinėje konstrukcijoje, garantuotoje tarptautine sutartimi tarp Lietuvos ir valstybių signatarių, pasak profesoriaus, nenumatyta tarptautinė atsako-mybė Kraštui dėl jo valdžios priimtų autonominių aktų atitikimo Statuto nuostatomis. Ši atsakomybė, pasak teisininko, galėjo būti numatyta tik naci-onaliniu įstatymu¹¹⁵⁴. O štai Lietuvos atsakomybė yra tarptautinė. Jai, pasak M. Römerio, numatyta pareiga išsaugoti autonomiją, kaip to reikalaujama Statuto normomis, ir tai visiškai nepriklauso nuo jos valios. Už tai Lietu-va tarptautiniu mastu atsakinga tarptautinėms institucijoms. Taigi, tarp-tautinio pobūdžio teisinė atsakomybė yra skirta Lietuvai, kad ši saugotų Krašto autonomiją. Šiuo atveju teisininkas rėmėsi Konvencijos 17 straips-niu, reglamentuojančiu Lietuvos atsakomybę laikytis konvencinės parei-gos, t. y. Statuto nuostatų. Būtent Tautų Sąjunga – Tautų Sąjungos Taryba ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas – ir yra šios tarptautinės priežiūros sergėtojai¹¹⁵⁵.

M. Römeris straipsnyje apžvelgė Klaipėdos krašto konvencijos 17 straipsnį ir nurodė, kad Tautų Sąjungos Taryba tėra pastabų ir taikinimo institucija. O Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas turi absoliučią jurisdikciją, t. y. jo sprendimas yra privalomo pobūdžio. Pirmuoju atveju bet kuris Tarybos narys galėjo atkreipti Tarybos dėmesį į kiekvieną Kon-vencijos nuostatų nesilaikymą. Tai reiškė, kad kreiptis į Tarybą galėjo ne-turintis valstybės signatarės statuso narys. Šiuo atveju iniciatyva yra pra-nešimo Tarybai formos. Antruoju atveju, t. y. kreiptis į Teisingumo Teismą, kilus nuomonių skirtumui dėl teisės ir faktų klausimų, susijusių su Kon-vencijos ir Statuto nuostatomis, tarp Lietuvos vyriausybės ir kurios nors

¹¹⁵² *Ibid.*, 365.

¹¹⁵³ *Ibid.*, 365.

¹¹⁵⁴ *Ibid.*, 365–366.

¹¹⁵⁵ *Ibid.*, 366.

Didžiosios Santarvės valstybės, kuri kartu turėjo būti ir Tautų Sąjungos Tarybos nare, galėjo tik šios valstybės¹¹⁵⁶.

Lietuvos teisininkas padarė išvadą:

*„Kaip Lietuva, vykdydama savo konvencinę pareigą dėl Klaipėdos krašto statuto laikymosi, turi paklusti tarptautinės tvarkos organų kontrolei, taip ir Klaipėdos kraštas, kaip autonominis vienetas, pavaldus Lietuvos suverenitetui, negalėjo išvengti savo autonominių aktų atitikties Statuto nuostatoms kontrolės, kurią vykdo suvereni valstybė, kurios dalis yra Kraštas, ir kuri pati atsako dėl tarptautinės tvarkos.“*¹¹⁵⁷

Norėdamas išryškinti visišką Statutinio Teismo idėjos teisėtumą, teisingumą ir objektyvumą, M. Römeris pabrėžė, kad tarptautinė Lietuvos atsakomybė apima visus atžvilgius, turinčius reikšmės statutinei Klaipėdos krašto autonomijai išsaugoti, taip pat ir autonominio krašto teisės aktų kontrolę. Juk ši kontrolė prižiūrima tarptautinių organizacijų. Kadangi už tai atsakinga tik Lietuva, tai natūraliai išplaukia, kad tik ji ir atlieka autonominių institucijų veiklos ar neveikimo atitikimo Statuto nuostatoms kontrolę. Todėl, pasak mokslininko, tiek dėl savo valstybinio suvereniteto, tiek tarptautinės atsakomybės, kuria ji nesidalija su Kraštu, jungtu į Lietuvos teritoriją, autonominių aktų teisėtumo kontrolė tenka Lietuvos centrinei valdžiai. Autorius akcentavo, kad kontroliuojamas gali būti tik aktų teisėtumas:

*„Neabejotina, kad tai tik teisėtumo, o ne tikslingumo kontrolės klausimas, nes autonominių aktų tikslingumo klausimą svarsto tik pati autonominė teritorija: tai yra autonomijos esmė; tas, kuris yra autonomiškas, vienas nusprendžia dėl savo veiksmų tikslingumo savo autonomijos ribose, tačiau už šių ribų jis yra teisiškai bejėgis veikti, ir čia prasideda neteisėtumas, kurį aukštesnė kontrolė (pranc. *contrôle supérieur*) turi teisę stebėti, reaguoti, pašalinti.“*¹¹⁵⁸

M. Römeris manė, kad Klaipėdos krašto valstybinė autonominių aktų teisėtumo kontrolė yra logiška pasekmė ir esminis visos teisinės

¹¹⁵⁶ *Ibid.*, 367.

¹¹⁵⁷ *Ibid.*

¹¹⁵⁸ *Ibid.*, 368.

struktūros, sukurtos Konvencijos ir Statuto, elementas. Teisininkas pabrėžė, kad ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje padarė tokias pačias išvadas. Jis citavo sprendimo fragmentą:

*„Remiantis tinkama Statuto interpretacija, Gubernatoriui turi būti pripažinta teisė prižiūrėti Klaipėdos vykdomosios valdžios veiksmus, įsitikinti, kad šie veiksmai neperžengia vietos organų kompetencijos ribų, tokios kompetencijos, kokia yra numatyta Statute, kad jie neprieštarauja nei Statuto 6 straipsnio nuostatams, nei Lietuvos tarptautiniams pasižadėjimams.“*¹¹⁵⁹

Pasak teisininko, įvertinęs tai, kas buvo pasakyta, Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas reziümavo, kad gubernatorius turi teisę imtis „reikiamų (tinkamų) priemonių“ norėdamas apsaugoti valstybinę tvarką nuo neteisėtų autonominių institucijų veiksmų. Profesorius gvildeno „reikiamų (tinkamų) priemonių“ klausimą tvirtindamas, kad tai tokios priemonės, kurios gali užtikrinti autonominių aktų atitiktį Statuto nuostatoms (kompetencijai, pavaldumui valstybės konstitucijai, Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams). Autoriaus teigimu, pats Teismas paminėjo bent dvi tų priemonių išraiškas: viena priemonė susijusi su Klaipėdos krašto gubernatoriaus veto, o kita – su gubernatoriaus skiriamu Krašto direktorijos pirmininku. Vis dėlto M. Römeris atkreipė dėmesį į tai, kad ši paskutinė priemonė yra prevencinio pobūdžio ir neužtikrina reagavimo į neteisėtus veiksmus¹¹⁶⁰.

Teisininkas prisiminė Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos kilmę ir Teismo požiūrį į tai, kad gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką teisėta, jeigu nėra kitų priemonių valstybės interesams apginti. Teismas daugiau neminėjo jokių kitų priemonių ir neturėjo to daryti, kad neperžengtų skundo ribų. Tačiau šios tinkamos ar reikiamos priemonės, pasak mokslininko, galėjo būti organizuojamos Lietuvos centrinės valdžios tiek, kiek ji turi užtikrinti Krašto autonomijos veikimą pagal Statutą. Šiuo atveju M. Römeris grįžo prie Statutinio Teismo įsteigimo tvirtindamas, kad

¹¹⁵⁹ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note, 6: 265; Römeris, supra note, 90: 368.*

¹¹⁶⁰ Römeris, *supra note, 90: 369.*

Lietuva surado tą „kitą tinkamą ar reikiamą priemonę“ įsteigdama Statutinį Teismą¹¹⁶¹.

M. Römeris buvo įsitikinęs, kad jeigu valstybės centrinė valdžia įgaliojta prižiūrėti autonominės valdžios aktus, tai ji gali imtis atitinkamų priemonių teisinei tvarkai apsaugoti nuo autonominių aktų, prieštaraujančių Klaipėdos krašto statuto nuostatoms, Lietuvos Valstybės Konstitucijai, tarptautiniams Lietuvos įsipareigojimams. Kaip teisinę priemonę Lietuva pasirinko Statutinį Teismą. Šis teismas Krašto gubernatoriaus prašymu turi spręsti autonominių aktų atitikties Statutui klausimą ir savo sprendimu užgniaužti neteisėtus veiksmus ar neveikimą. Lietuvos teisininkas tokią priemonę laikė visiškai logiška, be to, liberalia, nes tokia priemonė kaip teisminė institucija suteikė maksimalias teisinio objektyvumo garantijas (pranc. *maximum de garanties d'objectivité légale*)¹¹⁶². Mokslininkas atkreipė dėmesį:

*„Jeigu autonominių aktų neteisėtumo konstatavimas jų atitikimo Statutui požiūriu ir sankcijų už šiuos neteisėtus veiksmus numatymas būtų priskirtas pačiam Klaipėdos krašto gubernatoriui, kuris yra politinės valdžios pareigūnas, kiltų pavojus, kad kai kuriais atvejais grynai politinio pobūdžio svarstymai gali iškreipti teisėtumo vertinimą; be jokios abejonės, nors šiuo atveju pavojus nebūtų be atsako, nes Lietuva atsakinga už visus savo veiksmus, susijusius su Statuto normų laikymusi, o jei, vykdydama autonominių aktų kontrolę, ji pati nesilaikytų teisėtumo principų, ji galėtų būti sustabdyta tarptautinės kontrolės, kuriai ji yra pavaldi, priemonėmis. Tačiau pavojus vis tiek egzistuoja, bent jau teoriškai. „Statutinio Tribunolo“ numatytas teisminis valstybės kontrolės būdas yra toks, kuris neabejotinai siūlo maksimalų objektyvumą ir sumažina pavojų, kad grynai politiniai sumetimai taptų svarbesni už teisėtumo tikslus. Tai pati tinkamiausia teisėtumo stebėsenos priemonė.“*¹¹⁶³

Teisininkas iš visų teorinių svarstymų, teisinės Klaipėdos krašto konstrukcijos (autonomija, valstybė, tarptautinė organizacija), nustatytos Konvencija, analizės, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje padarė išvadą, kad Statutinio

¹¹⁶¹ *Ibid.*, 370.

¹¹⁶² *Ibid.*

¹¹⁶³ *Ibid.*, 371.

Teismo įsteigimas Lietuvoje yra teisingas ir liberalus reiškinys, derantis su tikslu sukurti lankstų ir teisingą autonominės teritorijos ir valstybės santykių būdą, kontrolę, pakeičiančią „brutalų“ metodą, pasireiškiantį tiesioginiu valstybės centrinės valdžios kišimusi¹¹⁶⁴.

M. Römeris straipsnyje prisiminė V. Brunso kritiką Lietuvos teisininko požiūriui, kad Statutinis Teismas yra darnios valstybės centrinės valdžios teisinių priemonių sistemos dalis, siekiant suderinti suvereniteto reikalavimus su teisėtu autonominio režimo veikimu. Vokiečių teisininkas kėlė klausimą, kur garantija, kad Statutinio Teismo įstatymas, kuris jau savaime prieštarauja Statuto normoms, nepasitarnaus centrinės valdžios kišimosi įteisinimui (žr. monografijos V dalies 10.3 poskyrį). M. Römeris atsakė vokiečių teisininkui:

„Atrodo, kad šis priekaištas, o tiksliau, užuomina apie galimą šališkumą, gali būti adresuojamas bet kuriai autoritarinei jurisdikcijai, organizuotai viršesniojo įsakymo spręsti pavaldžių įsakymų veiksmus. Ar negalėtume pasakyti to paties, kaip ir bet kuris valstybės teismas, kurį organizavo centrinė valdžia, sprendžianti asmenų, savivaldos ar federacinių valdžios institucijų veiksmus federalinėje valstybėje, pagaliau pats Tarptautinio teisingumo teismas, įsteigta aukštesnės tvarkos institucija (nors čia daugeliu atvejų išsaugomas egalitarinis arbitražo principas), yra pažeisti to paties šališkumo galimybės, į kurią asmenys, kurie bylinėjasi, neturi galimybės reaguoti.

Bet ar iš to išplaukia, kad dėl šio santykinio trūkumo, susijusio su gryna galimybe, tačiau nesudarančio absoliučios tikrovės, reikėtų atsisakyti visos valstybinės ir tarptautinės jurisdikcijos (bendrai autoritarinės pranc. en général autoritaire) ir grįžti prie anarchinės teisinių ginčų sprendimo jėgos arba gryno ir paprasto egalitarinio arbitražo būsenos, neįtraukiant bet kokių aukštesnės grandies valdžios kišimosi? Tačiau tokia priemonė blogiau už ligą. <...>

Jeigu net ir profesoriaus Brünso anarchiškas priekaištas galėtų būti adresuotas kokiam nors eiliniam valstybės teismui, tai jis negali būti skirtas Lietuvos sukurtam „Statutiniam teismui“, nes, kaip jau minėjome, Lietuva pagal tarptautinę tvarką yra atsakinga už visus savo veiksmus,

¹¹⁶⁴ Ibid.

susijusius su Klaipėdos statuto laikymusi; mes sakome „dėl VISŲ veiksmų“, tai yra, įskaitant šio tribunolo sprendimus.“¹¹⁶⁵

M. Römeris pabrėžė, kad Statutinio Teismo sprendimai niekaip nesaisto nei Tautų Sąjungos Tarybos, nei Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo, nei Klaipėdos krašto konvenciją pasirašiusių valstybių, kurios, pagal Konvenciją, ir turi iniciatyvos teisę dėl Lietuvos sutartinių įsipareigojimų vykdymo kontrolės. Maža to, teisininkas paaiškino, kad ne tik neįpareigoja, bet gali tapti tiesioginiu pranešimo Tarybai dėl Konvencijos pažeidimų, taip pat kreipimosi į Teisingumo Teismą objektu tuo atveju, kai Statutinio Teismo sprendimas prieštarauja Statuto nuostatoms. Tai reiškė, pasak profesoriaus, kad Statutinio Teismo veikimas nepakeitė Lietuvos tarptautinės atsakomybės ir jos pavaldumo tarptautinės priežiūros institutui¹¹⁶⁶.

M. Römeris kritikavo ir V. Brunso specifinį Klaipėdos krašto santykių su Lietuva suvokimą. Vokiečių mokslininkas aiškino, kad Kraštas sudaro ne tik autonominį vienetą suverenioje Lietuvos valstybėje, bet yra kvazi-valstybinis vienetas, suskaidyta valstybė, lygiagreti Lietuvos valstybei, pusiau suverenios priklausomybės ir tarptautinės teisės subjektas¹¹⁶⁷.

Lietuvos teisininkas toliau kritikavo vokiečių teisininką pabrėždamas jo išsilavinimą, o sykiu ir nuostabą dėl jo idėjų. Autorius akcentavo, kad V. Brunso suvokimas dėl Klaipėdos krašto teisinio statuso visiškai prieštarauja imperatyvioms Konvencijos nuostatoms ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo interpretacijoms Statuto aiškinimo byloje. M. Römeris, galima sakyti, demaskavo V. Brunso idėjų tikslą: vokiečių teisininkas, norėdamas pagrįsti savo poziciją dėl Krašto teisinio statuso, sutelkė dėmesį į Konvencijos teksto rengimą (kai prieš 1923 m. Klaipėdos sukilimą norėta Klaipėdai suteikti freištato statusą). Bet Lietuvos teisininkas pabrėžė, kad šis dėmesys *a priori* šališkas ir negali turėti viršenybės prieš aiškas ir imperatyvias Konvencijos ir jos priedų nuostatas. Taigi Lietuvos profesorius padarė išvadą, kad Krašto kaip valstybės fragmento teorija visiškai prieštarauja Konvencijai ir Statutui¹¹⁶⁸.

Straipsnio autorius atkreipė dėmesį ir į tai, kad ne tik Klaipėdos krašto autonominių institucijų aktų teisėtumas gali būti skundžiamas Statutiniam

¹¹⁶⁵ *Ibid.*, 372–373.

¹¹⁶⁶ *Ibid.*, 373.

¹¹⁶⁷ *Ibid.*

¹¹⁶⁸ *Ibid.*, 374.

Teismui, bet ir centrinės valdžios institucijų aktai, kuriuos dėl jų atitikimo Statuto nuostatomis gali skųsti Krašto direktorijos pirmininkas. Lietuvos teisininkas teigė, kad Statutinis Teismas naudingas pačiam Kraštui.

Mokslininkas taip pat konstatavo, kad kreipimasis į Statutinį Teismą neatleidžia Lietuvos nuo tarptautinės atsakomybės ir apskritai neturi jai įtakos:

„Ir net jei Statutinis Teismas pripažintų, kad administracinis aktas ar Lietuvos įstatymas, dėl kurio į jį kreipėsi Direktorijos pirmininkas, atitinka Statuto nuostatas, tai niekaip nepakeistų tarptautinės Lietuvos atsakomybės: jeigu būtų kreiptasi į Nuolatinį tarptautinio teisingumo teismą dėl to paties akto, jis galėtų pripažinti tą aktą neteisėtu <...>, ir Lietuva be išlygų turėtų vykdyti Teismo sprendimą ir negalėtų remtis Statutinio Teismo sprendimu, kuris nėra kompetentingas tarptautinėje teisės sistemoje, taip pat bet koku kitu vidaus nacionalinės jurisdikcijos teismo sprendimu.“¹¹⁶⁹

Kita vertus, Lietuvos teisininkas nurodė, kad tarptautinio proceso priemonės prieš Lietuvos aktus dėl jų neatitikimo Klaipėdos krašto konvencijai ir statutui yra galimos tik atitinkamiems tarptautinės teisės subjektams – Tautų Sąjungos Tarybos nariams ir valstybėms signatarėms. Šios priemonės neprieinamos Krašto autonominiams organams ne tik todėl, kad Konvencija nesuteikė jų Kraštui, bet ir dėl to, kad Kraštas nėra tarptautinės atsakomybės subjektas, tad jis negali būti jokios tarptautinės tvarkos teisės objektas. M. Römeris pripažino, kad bet kuris privatus asmuo gali kreiptis į valstybę, turinčią iniciatyvos teisę prieš Lietuvą, ir pateikti informaciją, faktus, kuriuos tas asmuo laiko Lietuvos padarytu pažeidimu arba grėsme tokiam pažeidimui kilti. Tačiau, pasak autoriaus, tai tik informacijos pateikimas, privačių asmenų veikla, kuri negali būti laikoma formalia tarptautine subjektine teise. Be to, profesorius akcentavo, kad viešojo subjekcinė kontrolės teisė ir tarptautinis kreipimasis į Lietuvą nepriklauso ir net negali priklausyti Kraštui, kurio autonomija yra susijusi su Lietuvos suverenitetu. Taigi, pasak straipsnio autoriaus, Statutinio Teismo įstatymas kaip tik ir suteikia Kraštui tokią jurisdikcinę vidaus priemonę prieš bet koki valstybės centrinės valdžios aktą. Kitaip tariant, tokia jurisdikcinė priemonė iš Krašto nieko neatima, atvirkščiai – suteikia tai, ko iki to laiko

¹¹⁶⁹ *Ibid.*

jis neturėjo¹¹⁷⁰. Maža to, pasak teisininko, be Statutinio Teismo įstatymo, t. y. be autonominių institucijų teisės kreiptis į Statutinį Teismą, Kraštas liktų valstybės politinių institucijų malonėje. O įsigaliojus Statutinio Teismo įstatymui jis gali naudotis konstitucinės teisės į autonomiją jurisdikcijos garantija. M. Römeris baigė savo straipsnį:

„<...> todėl čia tikrai verta atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos įsteigtas „Statutinis teismas“ <...> yra valstybės liberalumo aktas ir neįkainojama pažanga, teisiškai normalizuojant autonominės ir valstybės vidaus tvarkos santykius tarp Klaipėdos krašto ir suverenios Lietuvos Respublikos, kurios dalis ir yra šis kraštas. Išorinėje (tarptautinėje) santvarkoje yra tik santykiai tarp suverenios Lietuvos ir kitų tarptautinės bendruomenės narių: „Statutinis teismas“, nebūdamas išorinės tvarkos institucija, jos netrikdo ir neliečia.“¹¹⁷¹

1.6. „Le problème juridique du „vacuum“ dans le statut du territoire autonome de Memel“

M. Römerio straipsnis „Klaipėdos autonominio krašto statuto „vakuumo“ teisinė problema“ išspausdintas prancūzų moksliniame leidinyje 1936 m.¹¹⁷². Šiame straipsnyje nėra žodžiu neužsiminta apie Statutinį Teismą, tačiau gvildinamas suvereniteto ir autonomijos santykis, o tai tiesiogiai susiję su Statutinio Teismo steigimo problemika.

Teisininkas apie Klaipėdos krašto statuto vakuumo problemą skaitė pasakaitas ir Lietuvoje, ir užsienio valstybėse: Lietuvos Rotary klube, Klaipėdos ir Didžiosios Lietuvos bendradarbiavimo draugijoje, Žurnalistų tautininkų sekcijoje, Paryžiaus universiteto Teisės fakultete, Užsienio politikos draugijoje Stokholme¹¹⁷³. Dienoraščiuose jis nurodė, kad tuo metu tai buvo aktualus konstitucinis – funkcinio vakuumo autonominio krašto

¹¹⁷⁰ *Ibid.*, 375.

¹¹⁷¹ *Ibid.*, 376.

¹¹⁷² Römeris, *supra note*, 80: 480–497.

¹¹⁷³ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. kovo 12 d., 1935 m. gegužės 8 d., 1935 m. gruodžio 13 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 332, 360, 470. Römer, Michał, *Dienoraščio fragmentai 1934–1936* (1935 m. balandžio 7 d., 1936 m. kovo 27 d.). VUB RS, f. 75-MR18, l. 22, 61.

statutiniame mechanizme – klausimas, susijęs su Krašto seimelio veikla arba, tiksliau, jo neveikimu, sprendžiant, kas turėtų atlikti Seimelio funkcijas¹¹⁷⁴. Po vienos iš paskaitų Paryžiaus universitete M. Römerio rankraščio (tuo pačiu pavadinimu kaip vėliau buvo išspausdintas straipsnis „Le problème juridique du „vacuum“ dans le statut du territoire autonome de Memel“) paprašė Lyginamosios teisės instituto sekretorius B. Mirkinas-Getzevichius. Jis rankraštį norėjo išspausdinti Instituto metraštyje, tačiau tai būtų atsitikę tik po metų. Profesorius J.-P. Niboyet pasiūlė kitą variantą – išspausdinti straipsnį leidinyje *Revue de Droit public et de science politique*¹¹⁷⁵. Taip ir buvo padaryta.

Straipsnyje M. Römeris tyrinėjo autonomijos, autonominių ir valstybės suvereno teisių santykių tvirtindamas, kad tai sudėtinga konstitucinės teisės problema. Jo teigimu, kylantys konfliktai dėl kompetencijos ir teisių reikalauja sprendimų, kuriuos sudėtinga surasti, o teisinis autonomijos instrumentas negali būti tobulas, kiekvienu atveju diktuoti tikslius sprendimus:

„Gyvoji tikrovė, įvykiai visada peržengia formalias daugiau ar mažiau dirbtines konstrukcijas, iš anksto nustatytas organizuotiems santykiams valdyti ir veikimo riboms atriboti, taip pat dviejų veikiančių mechanizmų subordinacijos principams fiksuoti <...>“¹¹⁷⁶.

M. Römeris užsienio skaitytojui pabrėžė, kad jo tėvynė – Lietuva – susiduria su įvairiais sunkumais Klaipėdos krašte. Jo teigimu, dėl Krašto statuto taikymo kilo daug ginčų, iš kurių vienas buvo ilgų diskusijų ir nuodugnios teisinės analizės objektas Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme. Šios diskusijos baigėsi 1932 m. rugpjūčio 11 d. Teismui priėmus sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje (žr. monografijos I dalies 3 skyrių). Tačiau autorius atkreipė dėmesį į tai, kad Krašte ir toliau atsiranda naujų sunkumų, konfliktų, Lietuva vis kaltinama antiautonominėmis politinėmis tendencijomis Krašto atžvilgiu. Lietuvos teisininkas baiminosi, kad legenda apie Lietuvos „nesąžiningumą“ toliau plis. Todėl jis norėjo šiuo straipsniu pateikti grynai teisinę problemos analizę. Tam jis

¹¹⁷⁴ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. kovo 12 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 332.

¹¹⁷⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1936 m. sausio 29 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 493.

¹¹⁷⁶ *Ibid.*, 480.

pasiūlė sutelkti dėmesį į funkcinį „vakuumą“, pasireiškusį autonominiame Krašto mechanizme 1934–1935 m.¹¹⁷⁷.

Mokslininkas turėjo omenyje Klaipėdos krašto seimelio neveikimą, nes ilgiau negu metus vis trūkdavo Seimelio narių kvorumo šaukiant sesiją. Autorius trumpai papasakojo Krašto tapimo Lietuvos dalimi istoriją, minėjo Konvenciją, Statuto statuso klausimą tvirtindamas, kad Konvencijos priedas, viena vertus, buvo vidinis Lietuvos valstybės aktas, kita vertus, tarptautinio pobūdžio dokumentas kaip konvencinis Lietuvos įsipareigojimas keturioms Konvenciją pasirašiusioms valstybėms išsaugoti statutinę autonomiją. Šį įsipareigojimą garantavo tarptautinė atsakomybė pagal Konvencijos 17 straipsnį, jis buvo vykdytinas Tautų Sąjungos Tarybos ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo. Pasak M. Römerio, buvo išimčių, t. y. įsipareigojimas išsaugoti autonomiją, išskyrus pakeitimus, kurie įvedami paties Statuto numatytais priemonėmis. Tarptautinį įsipareigojimą išsaugoti autonomiją Lietuvos teisininkas laikė formaliu. Jo reikia laikytis ir tada, kai statutinis mechanizmas nustoja funkcionuoti. Tada problema tampa itin rimta, ypač kai netrūksta suinteresuotų pusių, norinčių diskredituoti Lietuvą, kaltinti ją nesąžiningumu ir Statuto nuostatų nesilaikymu¹¹⁷⁸.

Profesorius nurodė, kad autonominės valdžios veiklos sustabdymas sukelia viso viešo gyvenimo negalavimą, o absoliutus autonominių viešųjų funkcijų nevykdymas nuveda į anarchiją, griaušančią valstybinę santvarką. Todėl reaguoti į tokį neveikimą būtina:

„Pati valstybė, kurios suverenitetui priklauso autonominė provincija, negali likti abejinga tokiai situacijai, nes, suteikdama autonomiją, valstybė neatsisako (o kaip galėjo?) savo socialinės pareigos palaikyti valstybinę tvarką visoje savo teritorijoje; be to, autonomija valstybei suteikiama būtent tam, kad ji atliktų viešąsias funkcijas autonominėje sferoje, o ne tam, kad ji galėtų leisti joms suirti <...>“¹¹⁷⁹.

Susiklosčius tokiai situacijai viešosios funkcijos, paralyžiuotos dėl autonominio organo neveikimo (M. Römerio žodžiais – „dėl funkcinės galios atrofijos“), turi būti atkurtos. O tai galėtų padaryti tik valstybė. Teisininkas

¹¹⁷⁷ *Ibid.*, 481.

¹¹⁷⁸ *Ibid.*, 482–483.

¹¹⁷⁹ *Ibid.*, 484.

pabrėžė, kad nagrinėjant šį klausimą pirmiausia reikia atsižvelgti į tai, ar pačiame Klaipėdos krašto statute nėra numatytų priemonių, galinčių „išgydyti sergantį autonominį organą ir atkurti jo funkcinę galią“¹¹⁸⁰.

Straipsnio autorius suprojektavo dvi priemones, kurias, jo nuomone, reikėtų apsvarstyti: pirmą, reformuoti Klaipėdos krašto statuto nuostatą dėl Seimelio kvorumo; antrą, paleisti nesusirenkantį Seimelį ir paskelbti naujus rinkimus. Teisininkas iš karto atmetė pirmą priemonę kaip netaikytiną, nes Seimelis pats savo taisyklėmis nustato Seimelio kvorumą, tad nuostatą dėl Seimelio kvorumo galėjo pakeisti tik pats Seimelis. Toliau mokslininkas rėmėsi Statuto 12 straipsnio 5 dalimi, įtvirtinusia, kad Seimelis paleidžiamas gubernatoriaus aktu, sutikus Direktorijai. Taigi, tokiam gubernatoriaus aktui reikia Direktorijos sutikimo. Šiuo atveju M. Römeris pasirinko Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimu, kuriame konstatuota, kad tokį sutikimą gali duoti tik Seimelio pasitikėjimą turinti Direktorija arba Direktorija, su kuria Seimelis jau buvo bendradarbiavęs. Kalbant apie 1934–1935 m. įvykius, teisininkas atkreipė dėmesį į tai, kad Direktorija buvo sudaryta tada, kai Seimelis nesusirinkdavo į sesijas. Taigi, tuo metu sudaryta Direktorija negalėjo būti parodytas nei pasitikėjimas, nei nepasitikėjimas. Taip pat naujai sudaryta Direktorija negalėjo ir bendradarbiauti su nuolatos nesusirenkančiu Seimeliu. Vadinasi, Direktorija negalėjo duoti sutikimo paleisti Seimelį, nors Statutas reikalavo tokio sutikimo kaip formalios paleidimo sąlygos. M. Römeris pripažino Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo autoritetą ir nesiruošė kvestionuoti jo sprendimo, todėl padarė išvadą, kad antroji priemonė irgi yra netaikytina. Tad mokslininkas klausė, kaip užpildyti atsiradusį funkcinį „vakuumą“, ir pabrėžė, kad Statuto reforma teisėta tik tada, kai ji atliekama pačiame Statute numatyta tvarka. Seimelio dalyvavimas šioje reformoje neįmanomas¹¹⁸¹.

M. Römeris padarė išvadą, kad priemonė, kuria Lietuva galėtų vykdyti savo valstybinę pareigą, grindžiamą Lietuvos suverenitetu, kuris yra pats Konvencijos pagrindas, turi logiškai ir griežtai atitikti Klaipėdos krašto statuso Lietuvos valstybėje teisinę konstrukciją pagal Konvencijos nustatytus principus ir taisykles¹¹⁸².

¹¹⁸⁰ *Ibid.*, 484.

¹¹⁸¹ *Ibid.*, 485.

¹¹⁸² *Ibid.*, 485–486.

Mokslininkas pasiūlė tris galimų sprendimų variantus. *Pirmas variantas*: jei Klaipėdos krašto seimelis neveikia, vietoj jo turi imtis veiksmų Krašto direktorija ir prireikus priimti dekretus-įstatymus, nustatyti savarankišką biudžetą arba valdyti tiesiogiai be jokių standartų. Tačiau teisininkas kėlė klausimą: ar tai priimtina centrinei valstybės valdžiai? *Antras variantas*: jei Seimelis neveikia, centrinė valdžia, remdamasi nacionaliniu įstatymu, suteikia Direktorijai laikiną teisę leisti dekretus-įstatymus tiek, kiek tikrai būtina, ir nustato autonominių biudžetą. *Trečias variantas*: jei Seimelis neveikia, valstybės centrinė valdžia bendromis konstitucinėmis priemonėmis priima įstatymus, būtinus Kraštui klausimais, kylančiais iš autonomijos, tačiau išimtinai neperžengiant būtinumo; taip pat nustato biudžetą. Šis teisinis režimas, pasak autoriaus, būtų laikinas ir pasibaigtų, kai tik būtų atkurta Seimelio veikla¹¹⁸³.

M. Römeris leidosi analizuoti šias tris tezes. Jis suvokė, kad reikia rinktis tą, kuri labiausiai atitiktų Klaipėdos krašto statuto teisinę struktūrą, kuriai Lietuva turi likti ištikima, norėdama įgyvendinti konvencinius įsipareigojimus¹¹⁸⁴.

Pasak teisininko, pirmąją tezę daugelis įvardijo tinkamiausia, nes ji pašalina bet kokią tiesioginę valstybės centrinės valdžios kišimąsi į autonominę sritį. Tai reiškia, kad šis variantas nepažeidžia autonomijos. Kita vertus, atkreiptas dėmesys ir į tai, kad jeigu kažkoks vienas sraigėlis autonomijos mechanizme sugenda, tai mechanizmas kaip visuma turi išlikti ir toliau funkcionuoti veikiant kitoms mechanizmo dalims. O tai reiškia, kad valstybė neturi kištis į autonomijos mechanizmą, jei šis neperžengia autonominių kompetencijų, ji turi išlikti pasyvi. Tačiau jeigu autonominis mechanizmas visiškai sustotų arba jeigu autonominės institucijos imtų kištis į centrinės valdžios kompetenciją, tada tiesioginis valstybės įsikišimas būtų teisėtas. Kitaip tariant, dauguma pritarė požiūriui, kad jeigu autonominėje teritorijoje veikia Direktorija, viešojo tarnyba, palaikoma viešojo tvarka, tai centrinė valdžia neturi kištis. Be to, pasirinkdama pirmąją tezę, t. y. valstybės pasyvios tolerancijos priemonę, Lietuva išvengtų pavojaus būti apkaltinta Klaipėdos krašto autonomijos pažeidimu. Vis dėlto M. Römeris nurodė, kad pirmoji tezė nepriimtina, nes ji prieštarauja Konvencijai, kurioje aiškiai nustatyta, kad Kraštas yra Lietuvos autonominis vienetas, priklausančias Lietuvos suverenitetui. Mokslininkas pabrėžė, kad autonominė

¹¹⁸³ *Ibid.*, 486.

¹¹⁸⁴ *Ibid.*, 486–487.

valstybės teritorija neturi pirminės galios, nes jai jos galią suteikia valstybės suverenitetas – valstybės valdžios šaltinis, o autonomiją suteikia Statutas, kurio nuostatos – vienintelis autonominių institucijų viešosios valdžios kompetencijos šaltinis. Mokslininkas pacitavo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimo fragmentą:

*„Dėl autonomijos vykdymo Teismas mano, kad ji tėra Statuto ribose ir, jeigu nėra priešingų Konvencijai ir jos priedų nuostatams, taikytinos iš Lietuvos suverenumo kylančios teisės.“*¹¹⁸⁵

Lietuvos teisininkas akcentavo, kad valstybės autonominių vienetą apibūdina tai, kad jame nėra teisinės galios šaltinio, t. y. suvereniteto:

*„Jeigu Klaipėdos direktorija, veikdama savo iniciatyva (jai valstybės nepdavė šių įgaliojimų), būtų pasisavinusi tas Seimo funkcijas ir įstatymų numatytus įgaliojimus, kurių Statutas jai nesuteikia, jis būtų įvykdyęs Krašto suvereniteto sui generis aktą. Šis aktas neabejotinai prieštarautų pačios Konvencijos principui, pagal kurį Klaipėdos kraštas yra autonominis vienetas (statuto ribose), priklausantis Lietuvos suverenitetui; tai būtų Lietuvos suvereniteto pažeidimas. <...> Tai būtų tai, ką vokiečiai vadina „Staatsfragment“ (pusiau valstybė arba rudimentinė valstybė). Ir jeigu centrinė valstybės valdžia būtų tai toleravusi, ji kartu būtų pripažinusi Klaipėdos „Staatsfragmentą“, t. y. valstybinį teritorijos principą. Taigi, Klaipėdos teritoriniame viename būtų kažkas daugiau nei suteikta autonomija, ypač tokia, kuri nebūtų kilusi iš Lietuvos suvereniteto. Jei šiuo atveju Lietuva būtų priėmusi šį sprendimą, jei, nesikišdama į Klaipėdos reikalus, būtų pasyviai toleravusi direktorijos veiksmus, prieštaraujančius Statutui, ji būtų nukrypusi nuo Konvencijos, kuri įtvirtina ne tik Klaipėdos krašto griežtai statutinę autonomiją, bet ir Lietuvos valstybės suverenitetą Krašte, jai pačiai nesuteikdama jokio suvereniteto.“*¹¹⁸⁶

M. Römeris hipotetiškai klausė, ar Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas nebūtų pasmerkęs Lietuvos už tokį Klaipėdos krašto konvencijos, įpareigojančios apsaugoti suverenitetą, kurį pati valstybė ignoravo,

¹¹⁸⁵ Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, *supra note*, 6: 263; Römeris, *supra note*, 80: 488.

¹¹⁸⁶ Römeris, *supra note*, 80: 490–491.

pažeidimą. Teisininkas pripažino, kad atsakymas sudėtingas. Jo nuomone, atrodytų paradoksalu, jei Teisingumo Teismas ar Tautų Sąjungos Taryba prisiimtų atsakomybę už Lietuvos valstybinio suvereniteto Klaipėdos krašte gynimą prieš pačią Lietuvą:

„Argi Lietuva, pažeisdama savo suverenitetą, siekdama išvengti bet kokių priekaištų ir tarptautinės atsakomybės pavojaus, nebūtų brangiai sumokėjusi už šią ramybę, įgytą savo suvereniteto kaina? Tai būtų pačios Lietuvos sukurtas precedentas. Jei jai tektų (kaip atsitiko 1932 m.) dar kartą ginti savo suverenitetą Klaipėdos krašte Tarptautiniame Hagos Teisingumo Teisme, ar jai nebūtų papriekaištauta, kad konkrečiu atveju ji pati leido Klaipėdos kraštui veikti suvereniai ir taip atmetė visiško suvereniteto principą: volenti non fit injuria. Jeigu Lietuva patvirtina savo valstybinį suverenitetą ypač Klaipėdos krašto atžvilgiu, ji negali leisti, kad jį sunaikintų precedentas, prieštaraujantis jos principui. Be to, išlaikyti savo suverenitetą ir juo naudotis Klaipėdos krašte yra formali sutartinė Lietuvos pareiga. Tai aiškus įsipareigojimas, suformuluotas str. Konvencijos 15 str.: „Klaipėdos teritorijos suvereniteto teisės arba jų vykdymas negali būti perduotas be Aukštųjų Susitariančių Šalių sutikimo.“¹¹⁸⁷

Profesorius padarė išvadą, kad pagal šią Klaipėdos krašto konvencijos nuostatą Lietuva, be valstybių signatarių valios, negali atimti iš savęs savo suvereniteto teisių, net jei tuo metu tai atrodo naudinga pačios Lietuvos valstybės interesams. Teisininkas priminė priežastis, dėl kurių Kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos: pirma, dėl tautinio pasirinkimo principo, ir, antra, dėl galimybės Lietuvai turėti priėjimą prie jūros, t. y. uosto. Tai ir buvo priežastys, lėmusios Konvencijos sudarymą, ir bet koks Krašto atskyrimas nuo Lietuvos suvereniteto prieštarautų šiam tarptautiniam susitarimui:

„Klaipėdos kraštas negali būti Lietuvos atsisakymo objektas. Lietuva privalo išlaikyti šios teritorijos sąjungą su Lietuvos valstybe; ji turi formalią pareigą išlaikyti savo suverenitetą ir juo naudotis. Atskirdamas jį tam, kad suteiktų jam teisę arba leistų susikurti savo suverenitetą, ji sunaikintų teisinę nuosavybės teisę į savo teises, panaikindama pačią Klaipėdos krašto atskyrimo nuo Vokietijos priežastį. Jeigu Lietuva leistų šiai teritorijai susiformuoti į valstybę ar net į valstybės fragmentą, tai, regis, galėtų

¹¹⁸⁷ *Ibid.*, 491.

*pasitarnauti tik Reicho teisių ir titulų atkūrimui; principas, pagal kurį kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos, būtų paneigtas.*¹¹⁸⁸

Antrą tezę M. Römeris taip pat laikė nepriimtina, nes jeigu valstybės centrinė valdžia būtų įgaliojusi Klaipėdos krašto direktoriją laikinai veikti vietoj Seimelio, tai pažeistų valstybės suverenitetą, be to, autonominė vykdomoji valdžia veiktų viršydama teisės aktuose numatytą kompetenciją, nors ir vadovaudamasi suvereno valstybės delegavimu. Toks veiksmas pakeistų statutinę tvarką. Be to, paties Statuto 38 straipsnyje įtvirtinta, kad bet koks statutinės struktūros pakeitimas gali būti atliekamas tik pačiame Statute numatytais pagrindais, t. y. padedant autonominei įstatymų leidžiamajai valdžiai. Taigi, šiuo atveju Lietuva būtų nukrypusi nuo tarptautinių įsipareigojimų¹¹⁸⁹.

Trečią tezę profesorius laikė pačia tinkamiausia ir pagal logiką vieninteliu būdu. Jo nuomone, jei statutinis autonomijos mechanizmas negali veikti, jei konkrečiu momentu nėra statutinių priemonių jo funkcinėi galiai atkurti, jeigu autonominė direktorija pati savo noru (*lot. motu proprio*) nenori peržengti įgaliojimų ir Statutu nustatytos kompetencijos ribų, nes taip būtų pažeistas valstybės suverenitetas ir įvyktų valstybės suvereniteto perdavimas autonominei teritorijai, jei valstybės centrinė valdžia, saistoma savo tarptautinių įsipareigojimų, negali Direktorijai priskirti įstatyme numatytų autonominės įstatymų leidžiamosios valdžios funkcijų, nes tai pakeistų statutinę autonomijos struktūrą ir pažeistų Statutą, lieka vienintelis teisėtas būdas, t. y. valstybė tiesioginiais veiksmais užtikrina būtiną viešosios administracijos, viešosios tarnybos ar viešųjų paslaugų (M. Römeris vartoja sąvoką pranc. *fonctionnement des services publics*) funkcionavimą tol, kol nebus atkurtas statutinio mechanizmo funkcionavimas:

*„Kai suvereni valstybė suteikia autonominę galią teritorijai taip, kad tam tikros institucijos pagal statutą ja disponuoja, neviršydamos savo statutinės kompetencijos ribų, jei ši galia pakeičiama vienoje iš šių vietinių statutinių įstaigų, ji tiesiogiai neperduodama iš vienos statutinės įstaigos į kitą; ji grįžta į centrą, kur ir yra jos šaltinis, nuolatinis ir patvarus pagrindas – valstybės suverenitetas.*¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁸ *Ibid.*, 493.

¹¹⁸⁹ *Ibid.*, 493–494.

¹¹⁹⁰ *Ibid.*, 494.

Pasak M. Römerio, suverenas vienintelis galintis veikti, kai autonominė teritorija nefunkcionuoja. Tokiu atveju valstybės valdžios įsikišimas galimas, nes tai nepažeidžia nei Klaipėdos krašto statuto, nei autonomijos, nei statutinės sandaros principo, net nekeičia jokios Statuto nuostatos. O kai statutinis mechanizmas atsikurs, laikinas pagalbinis valstybės veikimas automatiškai nutrūks. Antraip toks valstybės veikimas jau taptų nebeteisėtu, prieštarautų teisinei tvarkai, ir tai būtų Konvencijos bei Statuto pažeidimas. Maža to, teisininkas pabrėžė, kad šis jo rekomenduojamas būdas atitinka ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Jis konkrečiai nurodo, kuriuos sprendimo motyvus atitinka siūloma priemonė:

„Viename iš pagrindinių teismo sprendimo motyvų pažymima, kad vietos savivaldos organų kompetencija yra priskiriama; organai gali daryti tik tai, kas numatyta Statute; abejojant, ar tam tikrą veiksmą gali atlikti vietos institucijos, reikia išsiaiškinti, ar Statutas suteikia joms įgaliojimus veikti ar ne; Statutas yra sukurtas siekiant nustatyti jų, o ne suverenios valstybės galią. Valstybės valdžia remiasi suverenitetu; jis nepriklauso nuo Statuto nuostatų viskuo, ko Statutas iš jo neatima autonominės valdžios veiksmų labui; jis susideda iš bendrosios kompetencijos, kuri apima viską, kas nėra autonomiška; todėl jis apima visus kitus. <...> Darytina išvada, kad viską, ką privalo padaryti ir ko negali statutiškai padaryti vietos savivaldos organai, gali ir turi padaryti pati valstybės valdžia; ji vienintelė turi tokią teisę; niekas kitas su ja nesidalija. Taigi, kai Seimelis atsiduria absoliutaus bejėgiškumo būsenoje, negali veikti, ir tol, kol ši valdžia nėra atkurta, įstatymų leidžiamoji ir biudžetinė valdžia Klaipėdos krašte, kai tai yra būtina, turi būti vykdoma suverenios valstybės valdžios.“¹¹⁹¹

Tačiau autorius nurodė griežtas išlygas tokiam valstybės vaidmeniui, kai ji, susiklosčius specifinėms aplinkybėms, kėsina į autonominę sritį. Pirma, griežtai laikinas tokio valstybės įsikišimo pobūdis tuo atveju, kai autonominis parlamentas visiškai nefunkcionuoja ir trūksta statutinių teisinių priemonių šiam funkcionavimui atkurti. Kai tik šios priemonės surandamos arba kai tik atkuriamą Seimelio veiklą, centrinė valdžia negali veikti teisėtai. Antroji išlyga yra ta, kad valstybė veikia tik subsidiariai

¹¹⁹¹ *Ibid.*, 495.

parlamento nefunkcionavimo metu, siekiant užpildyti laikiną funkcinę tuštumą („vakuumą“). Taigi, pasak mokslininko, valstybės valdžia autonomi-
nėje teritorijoje teisėta tik tada, kai tai yra tikrai būtina (juk autonominės
valdžios neveikimas gali sunaikinti viešąją tvarką autonominėje teritorijoje
arba sukelti pavojų valstybės tvarkai ir saugumui)¹¹⁹².

M. Römeris suprato galimą riziką, kai valstybės centrinė valdžia prii-
minėja įstatymus, skirtus Kraštui, klausimais, kylančiais iš autonomijos. Jis
nurodė, kad tokiu atveju centrinė valdžia pirmiausia turi spręsti biudžeti-
nes funkcijas, o į teisėkūros sritį ji gali ir privalo įsikišti įprastiniais įstaty-
mais, vengdama didelių politinių reformų. Antraip, profesoriaus teigimu,
trūktų lojalumo Statutui, nes atrodytų, kad centrinė valdžia prisidengia
laikinaja situacija:

*„Apibendrinant galima teigti, kad valstybės, kaip subsidiarios ir atsi-
randančios „vakuumo“ krizėse, galia turi būti vykdoma ne autonomijai
apeiti, o viešajai tvarkai ir valstybės saugumui tarnauti, paslaugų išlai-
kymui užtikrinti; siekiama, kad teritorija, sudaranti unitarinės valstybės
dalį, neliktų už valstybės ribų; atkurta autonominė valdžia turi neprieš-
taraudama tęsti veiklą ir neperžengdama statutinės kompetencijos au-
tonomiškai aprūpinti krašto poreikius.“*¹¹⁹³

1.7. „Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose“

Valstybės Tarybai (žr. monografijos II dalies 1 skyrių) intensyviai rengiant
Statutinio Teismo įstatymo projektą, M. Römeris dienoraščiuose užsiminė
apie savo 1931 m. išleistą monografiją *Konstitucinės ir teismo teisės pasie-
niuose*¹¹⁹⁴ tvirtindamas, kad knyga apie teisminę funkciją, susijusią su valsty-
bės valdžios aktais, aktuali ir Statutinio Teismo įstatymo projektui¹¹⁹⁵. Pačioje
knygoje nėra nė žodžio apie Statutinį Teismą ar Klaipėdos kraštą, tačiau,
manytina, autorius turėjo galvoje tai, kad Statutinis Teismas iš esmės turėjo

¹¹⁹² *Ibid.*, 496.

¹¹⁹³ *Ibid.*, 497.

¹¹⁹⁴ Römeris, Mykolas, *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose* (Kaunas: Vytauto Di-
džiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1931).

¹¹⁹⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. kovo 5 d.). LMAVB RS, f. 138-2260,
l. 282.

atlikti ir konstitucinio, ir administracinio teismo funkciją. O knyga kaip tik ir buvo apie valdžios aktų ir administracijos darbų teisėtumo teisminę kontrolę.

Be to, knygoje aptartas Čekoslovakijos Konstitucinio Teismo statusas, struktūra, kompetencija remiantis 1920 m. kovo 9 d. Konstitucinio Teismo įstatymu¹¹⁹⁶. Teisme buvo skyrius, skirtas klausimams, susijusiems su Karpatų Rusios kraštu, t. y. Čekoslovakijos autonomine provincija Karpatuose. Įdomu tai, kad šio Teismo teisėjai buvo skiriami iš kelių kandidatų sąrašų, kurių vieną sudarydavo Karpatų Rusios Seimas (čėk. *sněm Podkarpatské Rusi*). Autorius atkreipė dėmesį į tai, kad Čekoslovakijos Konstituciniam Teismui buvo skundžiami visi valstybės ir autonominiai Karpatų Rusios įstatymai per trejus metus nuo jų paskelbimo dėl jų atitikimo Čekoslovakijos Respublikos Konstitucinėms nuostatoms¹¹⁹⁷. Tarp tų, kurie galėjo pateikti skundus, buvo ir Karpatų Rusios Seimas. M. Römeris teigė, kad dėl skundo kreiptis negalėjo Čekoslovakijos vykdomosios valdžios institucijos. Bet tam autorius rado paaiškinimą – Karpatų Rusios įstatymus turėjo sankcionuoti Respublikos Prezidentas. O tai reiškė, kad valstybės vadovas jų galėjo ir nesankcionuoti. Pripažinti priešingi konstitucinėms nuostatoms įstatymai tuoj pat nustodavo galioję. Taip buvo ir nustačius, kad įstatymų leidžiamoji valdžia, taip pat ir Karpatų Rusios Seimas, viršijo savo legislatyvines galias¹¹⁹⁸.

Monografijos autorius rašė ir apie kitas valstybes. Akcentuota, kad Šveicarijoje veikė

Sąjungos Teismas (vok. *Bundesgericht*), kuris, remdamasis 1874 m. Šveicarijos Federacijos Konstitucijos 113 straipsniu, turėjo spręsti federalinių ir kantonų valdžios institucijų jurisdikcijos konfliktus, kantonų konstitucinius ginčus, privačių asmenų skundus dėl konstitucinių teisės

¹¹⁹⁶ „Zákon ze dne 9. března 1920 č. 162/1920 Sb. z. a n., o ústavním soudě“, ASPI, žiūrėta 2023 spalio 18 d., <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/1743/1/2/zakon-c-162-1920-sb-o-ustavnim-soude/zakon-c-162-1920-sb-o-ustavnim-soude>.

¹¹⁹⁷ „Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky 121/1920 Sb.“, Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d., https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html.

¹¹⁹⁸ Römeris, *supra note*, 1194: 161–165. M. Römeris, rašydamas puslapius apie Čekoslovakijos Konstitucinį Teismą, manytina, inicijavo ir Čekoslovakijos Konstitucinio Teismo įstatymo vertimą ir, ko gero, tuo vertimu naudojosi. Iš čėkų kalbos vertė Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto Teisių skyriaus klausytojas J. Dainauskas. Žr.: 1920 m. vasario 9 d. Čekoslovakijos Respublikos įstatymas apie Konstitucinį Teismą. LMAVB RS, f. 138-2304.

pažeidimų kantonų įstatymais¹¹⁹⁹. Tyrime pabrėžta, kad pačios federacijos centro įstatymai negalėjo būti skundžiami šia tvarka. Tačiau M. Römeris teigė, kad Šveicarijoje vyko diskusijos dėl konstitucinės revizijos ir dėl pačios federacijos įstatymų¹²⁰⁰. Analizuota ir konstitucinio teismo problemika Vokietijoje – nurodyta, kad žemių įstatymai negalėjo prieštarauti federaliniams, todėl pirmieji galėjo būti skundžiami Valstybės Teismui (vok. *Reichsgericht*), galėjusiam juos panaikinti. Tuo metu Vokietijoje nebuvo nuostatų, reglamentuojančių galimybę skusti valstybinio lygmens įstatymų dėl jų konstitucingumo¹²⁰¹.

Apskritai monografija buvo aktuali rengiant Statutinio Teismo įstatymo projektą vien jau dėl to, kad jos autorius pateikė svarbiausias žinias apie valdžios aktų klasifikaciją, teismo sprendimus, norminius ir individualius administracinius aktus, taip pat diskrecinės galios aktus, įstatymų, administracinių aktų teisėtumo, jų tiesioginio konstitucingumo, tarptautinių sutarčių konstitucingumo problemiką. Jis rašė ir apie neįstatyminius parlamento aktus, jų teisėtumo klausimą. Bet daugiausia dėmesio darbe skirta tiksliai teisminei valdžios darbų kontrolei – administraciniam ir konstituciniam teismams. Statutinis Teismas būtent ir buvo teisminė institucija, kuriai buvo būdinga ir konstitucinio, ir administracinio teismo funkcija.

1.8. „Suverenitetas“

1939 m. publikuota M. Römerio knyga *Suverenitetas*¹²⁰². Knygoje neužsiminta apie Klaipėdos kraštą ar Statutinį Teismą. Tačiau teisininkas siekė nustatyti suvereniteto pradžią, raidą, sampratą. Akivaizdu, kad jam teko daug mąstyti apie šią sampratą anksčiau, kai dalyvavo Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos pakomisės, Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams veikloje rengdamas Statutinio Teismo įstatymo projektus, dalyvaudamas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, atlikdamas teisėjo *ad hoc* vaidmenį Nuolatiniaame Tarptautinio Teisingumo Teisme.

¹¹⁹⁹ „Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 29. Mai 1874“, Schweizerische Eidgenossenschaft, Fedlex The publication platform for federal law, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1/1_1_1/de.

¹²⁰⁰ Römeris, *supra* note, 1194: 165.

¹²⁰¹ *Ibid.*, 166.

¹²⁰² Römeris, Mykolas, *Suverenitetas* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939).

Knygoje suverenitetas analizuotas keletu atžvilgių – vidinio suvereniteto ir išorinio suvereniteto. Išorinis reiškė, kad valstybės suverenitetas nepriklauso nuo kitų valstybių, išorinių socialinių reiškinių, apibrėžiamas kaip subjektinė valstybės teisė santykiyje su kitomis valstybėmis, tarptautinėmis organizacijomis. Tačiau tai nereiškia, kad išorinis valstybės suverenitetas nėra susijęs ir pavaldus tarptautinei teisei, o reiškia, kad valstybės autonominė kompetencija kyla iš tarptautinės teisės:

„<...> tarptautiniame bendravime valstybė kaip tik yra subordinuota tarptautinei teisei. <...> Ir valstybės autonominė kompetencija pareina nuo tarptautinės teisės; tačiau jau šioje savo kompetencijoje ji tikrai yra autonominga, o kadangi tarptautinis socialinis junginys pats dar yra silpnai organizuotas <...>, tai valstybių, ypač pajėgesnių, autonomijos ribos plačios ir vietomis net visiškai neaiškios, tiksliai neužfiksuotos, lengvai išplečiamos beveik iki neapibrėžtos galios.“¹²⁰³

Vidinio („išividinis“) suvereniteto pagal tarptautinę autonomiją mokslininkas nelaikė subjektine teise, o valdžios suverenumu, nes suvereni valstybės valdžia yra vienintelis teisinės tvarkos šaltinis, t. y. valstybės valdžios nustatyta teisinė tvarka negali konkuruoti su jokia kita teisine tvarka:

„Iš valdžios suverenumo seka, kad valstybės valdžia yra viena ir nedaloma, neskaldoma, aukščiausia teritorijoje, teisiškai (tiksliai teisiškai, bet ne sociališkai arba politiškai) nepriklausoma ir neatsakinga, neperleidžiamoji.“¹²⁰⁴

1.9. „Unitarinė valstybė ir valstybiniai junginiai“

Antrojo pasaulinio karo metais M. Römeris rašė studiją „Unitarinė valstybė ir valstybiniai junginiai“. Apie šią knygą autorius pirmą kartą užsiminė 1940 m. liepos 31 d. dienoraščiuose tvirtindamas, kad tęsia darbą prie naujos mokslo knygos „apie unitarinę valstybę, federaciją, konfederaciją

¹²⁰³ *Ibid.*, 223.

¹²⁰⁴ *Ibid.*, 246.

ir imperiją¹²⁰⁵. 1942 m. birželio 8 d. dienoraščiuose paminėjo, kad ši knyga turėjo būti jo veikalų rinkinio „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ trečios dalies „Valstybės formos ir konstituciniai režimai“ pradžia (manyta, I tomas)¹²⁰⁶. Planavo veikalą pateikti Vilniaus universiteto Rankraščių skyriui ir tikėjo, kad darbas bus publikuotas po karo¹²⁰⁷. Darbą baigė 1944 m. gegužę¹²⁰⁸, o knyga publikuota pirmą kartą 2008 m.¹²⁰⁹.

Knyga nėra skirta išskirtinai Klaipėdos krašto autonomijai ar Statutinio Teismo reiškiniui aptarti. Tačiau neįmanoma turėti visišką Statutinio Teismo tematiką parašytą darbą, nepasigilinus į tai, kaip M. Römeris suprato autonomiją. O šioje knygoje, be unitarinės valstybės, imperijos, imperialistinių valstybių bloko, konfederacijos (vok. *Staatenbund*), federacijos ar jungtinės valstybės (vok. *Bundesstaat*), centralizacijos, decentralizacijos, koncentracijos, dekoncentracijos, savivaldybės, administracinės, personalinės, realinės unijų, federalinės konstitucijos, federacijos narių konstitucijos, *Reichsrecht Bricht Landsrecht* (vok.) sąvokų ir principų, autorius rašė ir apie autonomiją. Teisininkas rėmėsi įvairiausiais Vakarų ir Rytų mokslininkų darbais¹²¹⁰, o rašydamas apie autonomiją daugiausia rėmėsi Lietuvos teisininko J. Robinzono darbu¹²¹¹.

Valstybių formas „vienlypumo ir sudėtingumo atžvilgiu“¹²¹² M. Römeris skirstė į unitarines, federacijas, konfederacijas ir imperijas, nagrinėjo

¹²⁰⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1938–1941* (1940 m. liepos 31 d.). VUB RS, f. 75-MR13, l. 292.

¹²⁰⁶ Römer, Michał, *Dziennik 1941–1943* (1942 m. birželio 8 d.). VUB RS, f. 75-MR14, l. 231.

¹²⁰⁷ Römer, Michał, *Dziennik 1941–1943* (1942 m. lapkričio 26 d.). VUB RS, f. 75-MR14, l. 316.

¹²⁰⁸ Römer, Michał, *Dziennik 1943–1944* (1944 m. gegužės 23 d.). VUB RS, f. 75-MR15, l. 165.

¹²⁰⁹ Römeris, *supra note*, 125.

¹²¹⁰ Pavyzdžiui, Redslob, Robert, *Théorie de la Société des Nations* (Paris: Rousseau & Co., 1927); Berthélemy, Henry, *Traité élémentaire de droit administratif* (Paris: Librairie Arthui Rousseau, 1926); Hauriou, Maurice, *Précis de droit administratif et de droit public* (Paris: Recueil Sirey, 1921); Peretiatkowicz, Antoni, *Państwo współczesne* (Poznań: Fiszer i Majewski, 1924); Jaščenko, Aleksandras, *Tarptautinės teisės kursas* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931); Zasztowt-Sukiennicka, Halina, *Fédéralisme en Europe orientale: Étude sur le mouvement fédéraliste et sur la constitution soviétique* (Paris: Les Presses universitaires de France, 1926); Дайси, Вэнн, *Основы государственного права Англии* (Москва: Сытин, 1905) ir t. t.

¹²¹¹ Robinzonas, *supra note*, 61.

¹²¹² Römeris, *supra note*, 125: 10.

jų organizacijos metodus. Kalbant apie autonomiją, svarbi unitarinės valstybės samprata, nes autonomija yra viena iš decentralizacijos formų, o decentralizacija – vienas iš unitarinės valstybės organizacijos metodų. Unitarine valstybe teisininkas laikė „vieningą“ valstybę, kurios galios šaltinis vienas:

„<...> todėl joje yra viena vieninga centro valdžia, iš kurios visos galios dispozicijos išeina, ir pats teritorinis valstybinis junginys yra vieningas: jame yra viena valdžia, viena teritorija ir viena tauta (populus).“¹²¹³

Pirmiausia autorius aptarė unitarinės valstybės organizacijos – centralizacijos ir decentralizacijos – metodus. Centralizacijai būdingi „hierarchiniai tinklai“¹²¹⁴, kuriuose kiekvienas būtų įtrauktas į centro valdžios organą. O decentralizacija pasižymi tuo, kad atitinkamos valstybės funkcijos sritys pavedamos socialiniams junginiams, suteikiant jiems atitinkamus įgaliojimus. Socialinius junginius teisininkas dar įvardijo statutiniais junginiais, korporacijomis su „tiksliais“ teisiniais organais ir „kategoringomis“ kompetencijomis¹²¹⁵. Decentralizacijos subjektais mokslininkas pavadino teritorines sritis ir kraštus, taip pat neteritorinius socialinius junginius. Svarbiausiomis decentralizacijos rūšimis laikytos savivaldybė ir autonomija: „<...> abi – savivaldybės ir autonomija – tilpsta unitarinėje valstybėje“¹²¹⁶.

M. Römeris autonomiją laikė aukštesniu decentralizacijos vienetu, o savivaldybę – žemesniu arba savivaldybę – su mažesne imperiumo (viešosios galios) energija, o autonomiją – su didesne¹²¹⁷. Esminis šių decentralizacijos vienetų skirtumas tas, kad autonominiam vienetui suteikiami įgaliojimai leisti įstatymus, o savivaldybei – ne. Kitaip tariant, savivaldybei suteikiama tam tikra administracinė galia, o autonominiam vienetui – normatyvinė. Tiesa, autorius šiame kontekste leidosi į reglamentinės galios (pranc. *le pouvoir réglementaire*) (dabar sakytume – administracinis reglamentavimas) analizę ir priėjo prie išvados, kad esminio skirtumo tarp norminių administracinių aktų ir įstatymų nėra, o tarp jų tėra hierarchija:

¹²¹³ *Ibid.*, 6.

¹²¹⁴ *Ibid.*, 14.

¹²¹⁵ *Ibid.*, 15.

¹²¹⁶ *Ibid.*, 23.

¹²¹⁷ *Ibid.*, 54.

„<...> nuo formalaus įstatymo reglamentiniai administraciniai aktai <...> skiriasi tiksliai joms paskirta normų hierarchijoje vieta: įstatymas yra aukštesnės hierarchinės kategorijos norma, reglamentas – žemesnės <...>. Tatai reiškia, kad reglamentinė norma negali prieštarauti ir keisti įstatyminės normos, nuo kurios ji pareina ir kurios ribose ji veikti gali.“¹²¹⁸

Tai reiškė, pasak M. Römerio, kad kai decentralizacijos vienetui perleidiama įstatymų leidimo sritis, šis vienetas jau nebebus savivaldybė, o autonomija. Be to, autonominio vieneto administracinio reglamentavimo funkcija toje srityje, kurioje legislatyvinė valdžia suteikta, nesubordinuota valstybės centrinės valdžios įstatymams. O patys centrinės valdžios įstatymai autonominėje srityje – „bejėgiai“ ir neturintys „normatyvinės galios“¹²¹⁹. Autorius 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalį, įtvirtinusią, kad autonominių kraštų seimeliai negalėjo leisti įstatymų, susijusių su visos Lietuvos ar kitų jos kraštų reikalais, arba priešingus jos įstatymams, pavadino „klasikiniu teisinės nesąmonės pavyzdžiu“¹²²⁰. Tokią nuomonę mokslininkas pagrindė tuo, kad autonominio krašto įstatymų leidžiamoji valdžia galėjo leisti įstatymus, priešingus nacionaliniams įstatymams, jeigu autonominiai įstatymai leidžiami jai suteiktos autonomijos srityje. Taip buvo todėl, pasak teisininko, nes valstybės centrinės valdžios įstatymai galėjo būti leidžiami toje pačioje valdymo srityje, bet jie negalėjo veikti autonominiame krašte. Ten turėjo veikti autonominis įstatymas. Autorius tvirtino, kad autonominiai įstatymai negalėjo prieštarauti autonominiam statutui, valstybės konstitucijai, nacionaliniams įstatymams, susijusiems su valstybės centrinei valdžiai skirtais klausimais. Tačiau negalima buvo nustatyti, kad autonominiai įstatymai negalėjo prieštarauti nacionaliniams įstatymams vien dėl to, kad tie įstatymai priimti valstybės centrinės valdžios:

„<...> jei būtų buvę kitaip, tai autonominis vienetas <...> jokios įstatymų leidžiamosios galios ir neturėtų, arba jojo „įstatymams leisti galia“ reikštųsi tiksliai kartojimu arba aiškinimu to, kas jau yra valstybės centro

¹²¹⁸ *Ibid.*, 53.

¹²¹⁹ *Ibid.*, 54.

¹²²⁰ *Ibid.*

*valdžios įstatyme pasakyta, o tatai jau nebūtų įstatymų leidimas, bet daugiausia įstatymui subordinuota reglamentinė galia.*¹²²¹

Teisininkas aptarė ir daugiau skiriamųjų savivaldybės ir autonomijos bruožų, ir tai, kad paprastai autonominėje decentralizacijos formoje dalyvauja valstybės centrinės valdžios skiriamas atstovas, palaikantis ryšį tarp nacionalinės ir autonominės valdžios, tarpininkaujantis, prižiūrintis. Tai galėjo būti gubernatorius, kaip Klaipėdos krašte. Be to, autoriaus manymu, toks atstovas „įterpiamas“ į autonomines institucijas (pavyzdžiui, Klaipėdos krašto gubernatorius galėjo skirti Direktorijos pirmininką, vetuoti autonominius įstatymus, paleisti Seimelį, esant Direktorijos pirmininko pritarimui) ir taip parodoma valstybės centrinės valdžios priežiūra:

*„<...> tad per jį valstybės centras ne tiktai kontroliuoja autonominio ir valstybės valdžios, bet ir kišasi į šį mechanizmą, virsta tam tikru jo elementu, be kurio tasai mechanizmas negalėtų teisiškai veikti ir sustotų, nes jisai (tasai organas) tam tikromis aplinkybėmis jį pasuka, užveda.“*¹²²²

Tačiau valstybės centrinės valdžios atstovo institutas autonominiame krašte, pasak M. Römerio, nelaikytinas esminiu skirtumu tarp savivaldybės ir autonomijos, nes toks institutas galėtų būti pritaikytas ir savivaldybių santykiuose su centrine valdžia, pavyzdžiui, Paryžiaus prefektai Trečiojoje Respublikoje¹²²³.

Teisininkas rašė apie dar vieną skiriamąjį savivaldybių ir autonominių vienetų bruožą. Tai – autonomija autonominei teritorijai, suteikiama individualiai statutu, o savivaldybėms – vienu įstatymu. Vis dėlto esminiu skiriamuoju bruožu tarp savivaldybės ir autonomijos – dviejų decentralizacijos konstrukcijų – M. Römeris laikė įstatymų leidimo galią. Tokios pat nuomonės laikėsi A. Peretiatkowiczius, J. Robinzonas. Pastarasis pabrėžė, kad autonominis vienetas galėjo būti tik nevalstybinis junginys, turintis jam įsakmiai pripažintas teises, laikomas autonominiu valstybės teisės atžvilgiu, vykdamas valstybinius, o ne nuo valstybės laisvus (vok. *staatsfreie*)

¹²²¹ *Ibid.*

¹²²² *Ibid.*, 58.

¹²²³ *Ibid.*

uždavinius¹²²⁴. Tai reiškė, pasak M. Römerio, kad autonomija laikytina valstybinės funkcijos decentralizacija¹²²⁵.

Studijoje ieškota atsakymo, kur atsirado pirmosios autonomijos. Lenkų teisininkas A. Peretiatkowiczus manė, kad Anglijoje, J. Robinzonas – vokiečių teisėje. Buvo pateikti Britų imperijos Karūnos kolonijos, Austrijos-Vengrijos, vokiečių žemių, Vengrų-Kroatų 1869 m. sutarties pavyzdžiai. M. Römeris įvardijo ryškiausias moderniojoje teisėje žinomas autonomines teritorijas: Alandų salos Suomijoje, Klaipėdos kraštas Lietuvoje, Silezija Lenkijoje, Karpatų Rusia Čekoslovakijoje¹²²⁶.

M. Römeris pabrėžė, kad savivaldybės ir autonomijos viešieji įgaliojimai visada jiems deleguojami valstybės. Tačiau tie įgaliojimai dvejopi: pirma, deleguoti vykdomieji įgaliojimai ir, antra, deleguoti autonomizuoti įgaliojimai. Antrajai įgaliojimų grupei teisininkas priskyrė, pavyzdžiui, autonominiam kraštui valstybės deleguotą baudžiamosios teisės funkciją ar savivaldybei – mokyklinį ugdymą. Autorius akcentavo, kad toks savivaldybių ir autonomijų įgaliojimų klasifikavimas yra reikšmingas decentralizuotų vienetų veiklos priežiūrai. Jis neminėjo Klaipėdos krašto ir Statutinio Teismo, bet galima nuspėti, kad šie pastebėjimai buvo skirti ir šiam aspektui, taip pat jie kilę dar iš tų laikų, kai M. Römeriui teko būti teisėju *ad hoc* Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, rengti Statutinio Teismo įstatymo projektus ir rašyti aiškinamąjį raštą šiems projektams:

*„<...> būtent autonominėje ir deleguotoje autonomizuotoje funkcijose centras principiškai pasitenkina arba bent gali pasitenkinti tų organų veikimo **teisėtumo** priežiūra, kuri apima: **a.** nuveiktojo teisėtumą ir **b.** patį veiklumą, vadinasi – žiūri, kad būtų veikiamas, nes viešoji kompetencija nustato ne subjektyvinę atitinkamo vieneto ar jo organo teisę veikti arba neveikti savo kompetencijos srity, bet nustato kaip tik jų pareigą veikti, tad neveiklumas, veikimo apsileidimas sudaro neteisėtą elgimąsi, neteisę, kurią tuo pačiu apima teisėtumo priežiūra.“*¹²²⁷

Autorius akcentavo, kad ši priežiūra, be teisėtumo, galėjo turėti sąsają ir su decentralizacijos vienetų veikimo ar neveikimo suderinamumu

¹²²⁴ *Ibid.*, 60; Robinzonas, *supra note*, 61.

¹²²⁵ Römeris, *supra note*, 125: 60.

¹²²⁶ *Ibid.*, 63–64.

¹²²⁷ *Ibid.*, 26.

su bendrais valstybės tikslais, kiek jie nėra priešingi valstybės interesams. Todėl tikslingumo požiūriu, jeigu veikimas ar neveikimas nėra priešingas valstybės interesams, decentralizacijos vienetai neturėtų būti prižiūrimi.

M. Römeris pabrėžė, kad autonominis kraštas nesudaro „valstybinės subkonstrukcijos ar pamatinės izoliuotos konstrukcijos“¹²²⁸. Jis išplaukia iš unitarinės valstybės:

„Unitarinėje valstybėje jokio valstybinio dualizmo nėra ir būti negali; jos esmė yra monistinė – tatau yra unitarizmo principas.“¹²²⁹; „<...> unitarinėje valstybėje nėra dviejų šalių kolizijos, nes nėra dviejų valstybinių principų <...>“¹²³⁰.

Priešingai negu unitarinėje valstybėje, federacijos nariai gyvuoja jungtinėje valstybėje ir turi nusistatę sau konstituciją, t. y. turi nedidelę steigiamąją galią. O štai unitarinėje valstybėje vienintelis galios šaltinis yra valstybės centrinė valdžia¹²³¹. Mokslininkas, lygindamas unitarinę valstybę su federacija, atkreipė dėmesį į tai, kad unitarinės konstrukcijos valstybėje valstybės centrinės valdžios kompetencija bendroji, o decentralizuotų vienetų – atributyvinė. Taigi, unitarinėje valstybėje galios šaltinis glūdi valstybės centrinėje valdžioje, o federacijoje ir konfederacijoje – federacijos ar konfederacijos narių („sufederuotų valstybėlių“) centrinėje valdžioje¹²³². Be to, valstybinis dualizmas būdingas tik federacijai, o unitarinei valstybei ir konfederacijai jis necharakteringas, tiesa, konfederacijoje egzistuoja valstybių pliuralizmas.

1.10. „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos“

M. Römeris rašė apie Statutinį Teismą ir savo Lietuvos konstitucinės teisės paskaitose¹²³³. Apie Statutinį Teismą jis užsiminė gvildendamas aukščiausios instancijos teismo Lietuvoje klausimą ir aiškindamas 1922 m. Lietuvos

¹²²⁸ *Ibid.*, 83.

¹²²⁹ *Ibid.*, 99.

¹²³⁰ *Ibid.*, 103.

¹²³¹ *Ibid.*, 90.

¹²³² *Ibid.*, 91–92.

¹²³³ Römeris, *supra note*, 390.

Valstybės Konstitucijos 67 straipsnį, įtvirtinusį, kad Aukščiausiasis Teismas visai Respublikos teritorijai buvo vienas:

„Pagaliau 1935 m. Vyriausiajame Tribunole tapo įkurtas ir t. vad. Statutinis teismas, sudaręs tikslią tiek valstybės centro valdžios, tiek autonominės Klaipėdos valdžios aktų statutingumo (statutinio teisėtumo Klaipėdos autonomijos statuto atžvilgiu) teisinę kontrolę (konstitucinio teismo funkcijos sui generis rūšis).“¹²³⁴

Taigi, įsteigus Statutinį Teismą Vyriausiajame Tribunole, Tribunolas, pasak mokslininko, tapo monopoliniu visoje Lietuvoje aukščiausios instancijos teismu. Tokiu Vyriausiojo Tribunolo teisiniu statusu M. Römeris džiaugėsi, ypač žinant tai, kaip jis kritikavo teisminės valdžios padėtį steigiant Lietuvos valstybę. Labiausiai dėl „pažemintos teismo funkcijos padėties“ autorius kaltino 1919 m. Laikinąjį teismų santvarkos įstatymą¹²³⁵ ir Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius¹²³⁶, kuriuose nė žodžio nebuvo apie teisminę valdžią. Jo nuomone, būtent šie aktai sukūrė teisinę valstybės tradiciją, kurioje ilgai neatsirado vietos nei konstituciniam, nei administraciniam teismui¹²³⁷.

Toliau Statutinis Teismas minimas gvildenant įstatymų konstitucingumo problemiką, tvirtinant, kad „tikslios teisminės sankcijos įstatymų konstitucingumui apsaugoti 1922 m. konstitucija nežino“¹²³⁸ ir apskritai jokių tarpukario Lietuvoje įstatymų konstitucinis teismas taip ir nebuvo įsteigtas, išskyrus „tiksliai vienoje siauroje srity, šios rūšies pirmas mėginimas tapo padarytas tiksliai 1935 m., įsteigiant Statutinį Teismą“¹²³⁹. Šiame kontekste pabrėžta, kad įstatymo konstitucingumą svarsto tik pats įstatymų leidėjas jį priimdamas. Taigi, teisininkas paminėjo Statutinį Teismą priskirdamas jį teisminės konstitucingumo kontrolės institutui, įvardydamas jį konstitucinio teismo rūšimi.

¹²³⁴ *Ibid.*, 385.

¹²³⁵ „Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas“, *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 2–3.

¹²³⁶ „Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai (Valstybės Tarybos priimta 1918 m. lapkričio mėn. 2 d.)“, *Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas*, 1918, Nr. 1.

¹²³⁷ Römeris, *supra note*, 390: 68.

¹²³⁸ *Ibid.*, 389.

¹²³⁹ *Ibid.*, 390.

Apie Statutinį Teismą M. Römeris rašė gvildendamas valstybės centrinės valdžios priežiūros klausimą dėl autonominių kraštų ir savivaldybių. Tvirtinta, kad centrinės valdžios priežiūrai būtina teisminė sankcija. Tai reiškė, kad vyriausybės priežiūra neturėjo būti galutinė, kad autonominis arba savivaldybės organas turėjo teisę skųsti teismui centrinės valdžios priežiūros išvadas, jis turėjo galutinai išspręsti kilusį ginčą. Tokias mintis teisininkas dėstė aiškindamas 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 72 straipsnio, įtvirtinusio, kad Vyriausybė turėjo prižiūrėti vietos savivaldybės organus, o kilusius ginčus tarp Vyriausybės ir savivaldybių institucijų galutinai turėjo spręsti teismas, prasnę:

„<...> šio 1922 m. konstitucijos 72 §-fo 2 abzaco principu, nors 1928 m. konstitucijoje mes jo neberandame, yra pagrįstas ir 1935 m. įstatymo įkurtas Statutinis Teismas, ypatingai kiek jis liečia autonominių Klaipėdos organų teisinių aktų statutingumo priežiūros sankcijas.“¹²⁴⁰

Statutinio Teismo ir su juo susijusių klausimų temai svarbus ir antrasis M. Römerio Lietuvos konstitucinės teisės paskaitų tomas. Šį tomą, apėmusį 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos veikimo laikotarpį, 1926–1927 m. perversmą, 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos analizę, jis baigė rašyti 1940 m.¹²⁴¹ Knyga publikuota 1990 m.¹²⁴² Knygoje rašyta apie Mažąją Lietuvą¹²⁴³, aptartas suverenumo, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, Statutinis Teismas.

Teisininkas pabrėžė, kad Klaipėdos kraštas, atskirtas nuo Vokietijos, nebuvo perduotas Santarvės valstybių suverenumui, bet jų „mandatinio pobūdžio dispocizijai“¹²⁴⁴. Ir tai matyti iš Versalio taikos sutarties 99 straipsnio 2 dalies ir Paryžiaus Taikos Konferencijos pirmininko J. B. Clemenceau oficialaus atsakymo Santarvės valstybių vardu į vokiečių pastabas dėl Versalio taikos sutarties 99 straipsnio projekto, kuriame šis paminėjo du aspektus – kad Krašte daugiausia gyveno lietuvių tautybės žmonės ir Kraštas buvo vienintelis Lietuvos išėjimas į jūrą (tiksliai citatą žr. monografijos

¹²⁴⁰ *Ibid.*, 399.

¹²⁴¹ Römer, Michał, *Dziennik 1938–1941* (1940 m. liepos 31 d.). VUB RS, f. 75-MR13, l. 292.

¹²⁴² Römeris, *supra note*, 56.

¹²⁴³ *Ibid.*, 159–191.

¹²⁴⁴ *Ibid.*, 169.

I dalies 1.1.1 poskyryje). M. Römerio nuomone, šis J. B. Clemenceau atsakymas buvo itin reikšmingas teisiškai, kadangi taip oficialiai interpretuotas Versalio taikos 99 straipsnis. Iš šių dviejų J. B. Clemenceau atsakyme paminėtų aspektų logiškai kilo mintis, kad Kraštas turi būti prijungtas prie Lietuvos, ir tai, kad Lietuva turėjo teisę to reikalauti.

M. Römeris rašė ir apie Klaipėdos krašto statutą, jo teisinį statusą, trūkumus. Jis teigė:

„<...> be abejo, Konvencija, lygiai kaip ir autonomijos statutas, sudaręs jos priedą, turėjo žymių trūkumų; buvo spragų, neaiškumų, tad buvo dirva įvairiems nesusipratimams, ginčams dėl nuostatų interpretacijos ir dėl kompetencijos susiskirstymo tarp centro valdžios ir autonominių organų <...>“¹²⁴⁵.

Vis dėlto autorius akcentavo, kad Klaipėdos krašto teisinė padėtis Lietuvoje aiški – tai autonominis kraštas, esantis Lietuvos suverenumu ir neturintis galios šaltinio kito negu jam yra suteikusi Lietuva Krašto statuto nuostatomis. Teisininkas pabrėžė, kad būta vokiečių pretenzijų mėginant apibrėžti Lietuvos suverenumo padalinimo teoriją ir laikant Kraštą *staatsfragmentu*. Tačiau tokias teorijas, pasak mokslininko, pabaigė („galą padarė“) Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Šį sprendimą M. Römeris pavadino „autoritetinga ir tvirta Krašto konvencijos ir Statuto interpretacija pamatiniu valstybinės problemos klausimu“¹²⁴⁶. Mokslininkas kategoriškai teigė:

„Lietuvos suverenumas Klaipėdos krašte yra visiškas, jokių jo padalinimo pėdsakų, jokio rudimentinio atskiros Klaipėdos krašto suverenumo nėra: Klaipėdos kraštas sudaro Lietuvos valstybinės teritorijos integralinę dalį, kuriai buvo suteikta autonomija, tiesa, gana plati, bet tesudaranti tikrai decentralizacijos reiškinių; ir tikrai šios autonomijos atžvilgiu jisai Lietuvos valstybėje sudaro vienetą.“¹²⁴⁷

Viena vertus, Klaipėdos krašto statutą M. Römeris laikė dvilypiu teisės aktu, t. y. ir tarptautiniu, ir Lietuvos konstitucinės teisės aktu. Kita vertus,

¹²⁴⁵ *Ibid.*, 178.

¹²⁴⁶ *Ibid.*, 179.

¹²⁴⁷ *Ibid.*, 179.

Krašto statutas buvo Lietuvos tarptautinio įsipareigojimo objektas, todėl aktas tapo tarptautinės teisės elementu ir buvo prijungtas prie Krašto konvencijos, sudarytos tarp Lietuvos ir keturių valstybių. Tai autorius akcentavo norėdamas pabrėžti, kad šis tarptautinis įsipareigojimas nebuvo dvišalė sutartis tarp Lietuvos valstybės ir Krašto. Be to, mokslininkas pabrėžė ir kitą klaidinantį požiūrį, kad Konvencija buvo tik tarptautinės teisės aktas, todėl Lietuva gavo ne visišką valstybinį suverenumą į Kraštą, o tik tokias suvereno teises, kurios numatytos Statute¹²⁴⁸.

M. Römeris pavaizdavo du Klaipėdos krašto statuto statuso interpretacijos scenarijus. Vienas iš jų susijęs su tuo, kad Statutas – tik tarptautinis teisės aktas. Tokiu atveju visa, kas nėra reglamentuota Statute, liktų už akto ribų. Visai kitaip būtų, jeigu Statutas būtų laikomas „vienašališkai oktrojuotu Lietuvos valstybės aktu“. Tokiu atveju Statuto nuostatos nustatė ne Lietuvos teises, kurios jau savaime kyla iš suverenumo ir jų nereikėjo reglamentuoti, bet Krašto teises ir autonomijos ribas. Antras interpretacijos būdas reiškė, kad Krašto autonomija apėmė tai, kas nustatyta Statute, o kas nebuvo pavesta Kraštui, buvo palikta Lietuvos valstybei kaip suvereno teisių į Kraštą savininkei („suverenumo atributas“¹²⁴⁹). Tai įrodo ir tai, kad Statutas nebuvo Krašto konvencijos tekstas, o pati Konvencija nustatė Lietuvos suvereno teises į Kraštą ir užtikrino tokią autonomiją, kokią jam suteikė Lietuva.

Toliau teisininkas kėlė klausimą, ar Klaipėdos krašto statutas buvo įstatymas ar konstitucinės teisės aktas. Jis tvirtino, kad Statutas nebuvo įjungtas į Lietuvos Valstybės Konstituciją ir net buvo žemesnės teisinės galios aktas už Konstituciją. Tačiau tai nebuvo ir įstatymas, nes, kilus kolizijai tarp Statuto nuostatų ir konstitucijos, pirmenybė teikiama Statuto nuostatai. Tai reiškė, pasak autoriaus, kad Statutas „sudarė teisinę išimtį iš konstitucijos“, konstitucija veikė kartu su Statutu nustatytomis išimtimis Krašto atžvilgiu, kurios galėjo būti pašalintos tik paties Statuto, o ne konstitucijos keitimo tvarka. Taigi, mokslininkas konstatavo, kad Statutas buvo konstitucinis priedas, papildantis ir net pavaiduojantis atitinkamos valstybės srities konstitucinius nuostatus¹²⁵⁰.

M. Römeris buvo įsitikinęs, kad Klaipėdos krašto statuto valstybinės teisės pobūdį pabrėžė 1935 m. priimtas nacionalinis Statutinio Teismo

¹²⁴⁸ *Ibid.*, 180.

¹²⁴⁹ *Ibid.*

¹²⁵⁰ *Ibid.*, 183.

įstatymas, įtvirtinęs administracinių aktų, autonominių ir nacionalinių įstatymų atitikimo Statutui kontrolę („statutiningumo kontrolę“¹²⁵¹). Autorius nurodė, kad minėtoje teisinėje konstrukcijoje Statutiniam Teismui galėjo būti skundžiami nacionaliniai įstatymai („valstybės centro įstatymai“) dėl jų atitikimo Statutui. Tačiau šiuo atveju Teismas tegalėjo konstatuoti jų priešingumą Statutui negalėdamas jų panaikinti. Tokį dalyką mokslininkas įvardijo teisminės funkcijos susiaurinimu įstatymų leidėjo autoritetui išsaugoti. Esmė ta, kad pripažintas priešingu Statutui įstatymas, nors ir nepanaikintas, nebebuvo privalomas teismams – jie jo galėjo nebetaikyti:

*„Jeigu Statutiniam teismui nebuvo pavesta naikinti nestatutinių įstatymų, tai tikrai todėl, kad buvo manoma, kad tatai nėra reikalinga, nes, be abejo, pats įstatymų leidėjas pasirūpins panaikinti arba pakeisti tokius nestatutinguosius pripažintus įstatymus, ir būtų negražu, kad jį naikintų Statutinis teismas, nes tai reikštų lyg ir nepasitikėjimą įstatymų leidėju, jo apriorinį įtarimą norint išlaikyti nekonstitucingą įstatymą ir tuo pačiu žemintų įstatymų leidėjo prestižą, ko ir norėta išvengti.“*¹²⁵²

Pasak teisininko, taip Statutinio Teismo įstatymas „subordinavo“ nacionalinį įstatymą Statutui, nes įstatymo neatitikimas Statuto nuostatomis atitiko neteisėtumo kategoriją. Visa tai, pasak mokslininko, kilo iš kitos Statuto keitimo tvarkos ir iš to, kad Statutas laikytinas vietiniu Lietuvos Valstybės Konstitucijos priedu ar papildymu, konstituciniu rezervu. M. Römeris padarė išvadą, kad formalioji konstitucinė teisė Lietuvoje apėmė ir Statutą¹²⁵³.

„Konstitucinės teisės paskaitos“ tiriamai temai svarbios dar ir tuo, kad M. Römeris analizavo 1922 m. ir 1928 m. Lietuvos konstitucijų nuostatas, susijusias su Lietuvos administraciniu teritoriniu padalijimu. Antai 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nustatyta dėl administracinio Lietuvos teritorinio padalijimo, o 2 dalyje įtvirtintos sąlygos („<...> dėl gyventojų reikalų ypatingumo“) sudaryti autonominius vienus iš atskirų Lietuvos sričių, kurių teritoriją („sienas“) ir teises nustato

¹²⁵¹ *Ibid.*, 184.

¹²⁵² *Ibid.*

¹²⁵³ *Ibid.*

įstatymas¹²⁵⁴. 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad atskiri Lietuvos kraštai gali įstatymu gauti teisę autonomiškai tvarkytis, autonominės teisės turėjo būti nustatytos statute, patvirtintu įstatymu. To paties straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad autonominių kraštų įstatymų leidėjai negali leisti įstatymų, susijusių su visos Lietuvos ar kitų jos kraštų reikalais, arba prieštaraujančių nacionaliniams įstatymams.

M. Römerio nuomone, skirtumas tarp abiejose konstitucijose įtvirtintų nuostatų „žymus“¹²⁵⁵. 1928 m. Konstitucijoje vienetu, galinčiu gauti autonomiją, įvardyti „atskiri Lietuvos kraštai“. 1922 m. Konstitucijoje autonominis vienetas sudaromas iš „atskirų Lietuvos sričių“ „dėl gyventojų reikalų ypatingumo“. Pasak mokslininko, sąvoka „atskiri Lietuvos kraštai“ nesutampa su vieneto, sudaromo *ad hoc* iš atskirų sričių, sąvoka. Atskiras kraštas jau egzistuoja, o vienetas iš atskirų sričių tik bus sudaromas, gal net dirbtinai. Pasak teisininko, „atskirų kraštų“ sąvoka buvo organiškesnė ir reiškė, kad Lietuvoje jau buvo tokie kraštai. Kokio pobūdžio tai kraštai, kokių pagrindų skirstomi (etniniu, istoriniu, politiniu, geofiziniu ir t. t.), Konstitucijoje nenustatoma. M. Römerio tvirtinimu, tai buvo palikta spręsti įstatymų leidėjui. 1928 m. Konstitucija nesuteikė autonomijos atskiriems kraštams, bet nustatė galimybę įstatymų leidėjui suteikti autonomiją atitinkamam kraštui. Remiantis 1922 m. Konstitucija, sudaromas dirbtinis kraštas remiantis vienu kriterijumi – „dėl vietos gyventojų reikalų ypatingumo“. Pasak teisininko, tai reiškė, kad autonominiam kraštui įsteigti įstatymų leidėjas turėjo įvertinti vietos reikalus ir nustatyti vietos gyventojų ypatingumą. Kito motyvo negalėjo būti. Taigi, tai galėjo būti individualiai nustatyta autonomija ir jos turinys (autonominių institucijų kompetencija, įgaliojimai) tegalėjo būti susijęs su tuo vietos gyventojų reikalų „ypatingumu“, t. y. skirtas tiems ypatingiems reikalams tvarkyti¹²⁵⁶. 1928 m. Konstitucijoje kriterijų, suteikiant autonomiją, nenustatyta. Tai buvo lankstesnė nuostata: „tai *a priori* nefiksuotas bendrosios politikos elementas“ nustatyti, kuriam kraštui suteikti autonomiją¹²⁵⁷. Tačiau teisininkas pripažino, kad abiejose konstitucijose turėti galvoje Klaipėdos ir Vilniaus kraštai. Ir jeigu

¹²⁵⁴ „Lietuvos Valstybės Konstitucija“, *Vyriausybės žinios*, 1922, Nr. 100–799; „Lietuvos Valstybės Konstitucija“, *Vyriausybės žinios*, 1928, Nr. 275–1778.

¹²⁵⁵ Rėmeris, *supra note*, 56: 286.

¹²⁵⁶ Rėmeris, *supra note*, 390: 207.

¹²⁵⁷ Rėmeris, *supra note*, 56: 287.

ne šių kraštų problema ir Steigiamojo Seimo deklaracijos¹²⁵⁸, tai nuostatų apie autonomiją konstitucijose apskritai greičiausiai nebūtų buvę. Šiomis nuostatomis siekta autonomijos klausimą išspręsti įstatymais¹²⁵⁹.

Dar vienas skirtumas tarp abiejose konstitucijose įtvirtintų nuostatų dėl autonomijos yra tas, kad 1922 m. Konstitucijoje minimos autonominio krašto sienos, nustatomos įstatymu, o 1928 m. Konstitucijoje sienų klausimo nėra. Tai logiška, nes 1922 m. Konstitucijoje minėtas naujai sudaromas kraštas, o 1928 m. Konstitucijoje – jau esantį kraštą.

Kitas skirtumas buvo tas, kad 1922 m. Konstitucijoje įtvirtinta, jog autonominės teisės suteikiamos įstatymu. O 1928 m. Konstitucijoje – statutu, suteikiamu įstatymu. M. Römeris, išanalizavęs šią nuostatą, tvirtino, kad joje slypi „klasikinė autonomijos problema“. Šią problemą jis išskaidė į tris aspektus, norėdamas iš anksto užkirsti kelią toms problemoms ir vokiečių palaikomai Klaipėdos krašto autonomijos interpretacijai (žr. monografijos I dalies 1.1.2 poskyrį, V dalies 10 skyrių):

„a. autonomija įsteigiama tam tikru statutu, kuris sudaro jos konstituciją;

b. autonomijos statutas yra valstybės centro valdžios įstatymas, nes autonominė galia (autonominės teisės) visuomet yra deleguota, centro suteikta;

c. kadangi autonominis vienetas, kuriame nėra jokio galios (teisių) šaltinio, nes visas suverenumas yra centre, – tegali turėti tik tiek galios (funkcionalinės kompetencijos, teisių), kiek jam iš centro buvo perleista (deleguota, suteikta), tai visos autonominės teisės turi būti nurodytos statute, nes kitokių, ten nenurodytų, jis turėti negali.“¹²⁶⁰

M. Römeris atkreipė dėmesį į 1928 m. Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalį. Apie šią nuostatą mokslininkas rašė ir savo knygoje *Unitarinė valstybė*

¹²⁵⁸ Matyt, M. Römeris turėjo galvoje Ministrų Kabineto deklaraciją Lietuvos Rytų klausimu, perskaitytą Steigiamajame Seime 1921 m. gruodžio 17 d. Žr.: Steigiamojo Seimo darbai, 152 posėdis, 32 sąsiuvinis, 11–12; Veilientienė, Audronė, „Prof. Zigmo Žemaičio veikla, siekiant grąžinti Vilnių Lietuvai 1920–1922 m.“, *Istorija* 120, 4 (2020): 29–49. Taip pat turėta galvoje rezoliucija, kuria nutarta suteikti Klaipėdos kraštui autonomiją. Žr.: Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 11 d. rezoliucija dėl Ministrų Kabineto atsakymo į S. D. frakcijos interpelaciją dėl Klaipėdos krašto prijungimo. Steigiamojo Seimo darbai, 139 posėdis, 29 sąsiuvinis, 48.

¹²⁵⁹ Römeris, *supra note*, 390: 208.

¹²⁶⁰ Römeris, *supra note*, 56: 288.

ir valstybiniai junginiai (žr. monografijos V dalies 1.9 poskyrį). Teisininkas pasidžiaugė dėl 1928 m. Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies tikslumo, palyginti su 1922 m. Konstitucijos 5 straipsniu. Ir visiškai priešingai jis atsiliepė apie 1928 m. Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalies nuostatą, įtvirtinusią, kad autonominių kraštų įstatymų leidėjai negali priimti įstatymų, susijusių su visos Lietuvos ar kitų jos kraštų reikalais, taip pat priešingų nacionaliniams įstatymams. Šią nuostatą M. Römeris laikė netiksliai ir netinkamai suredaguota, nesusipratimu, netinkančia taikymui, naikinančią pačią autonomiją ir patį Konstitucijos 6 straipsnį, reglamentuojantį autonominio krašto steigimą.

1928 m. Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalis savo esme labiau priminė nuostatą, taikytiną savivaldybei, bet ne autonominiam kraštui. Autonominis kraštas tuo ir skiriasi nuo savivaldybės, kad jam suteikiama teisė priimti įstatymus tam tikrose srityse. Jeigu nacionalinis įstatymas konkuruotų su autonominiu įstatymu toje srityje, kurią normuoti įgaliotas autonominis Seimelis, tai pirmumas turėjo būti taikomas autonominiam įstatymui. O tai reiškė, kad tokiu atveju autonominis įstatymas galėjo būti priešingas nacionaliniam įstatymui. Nacionaliniai įstatymai net negalėjo galioti krašte, jeigu jais reglamentuojamos kraštui deleguotos sritys. Taigi, nacionaliniai įstatymai ir autonominiai įstatymai galėjo vienas kitam prieštarauti, tačiau jie galiojo skirtingose teritorijose.

Kita vertus, M. Römeris pabrėžė, kad autonominiai įstatymai negalėjo prieštarauti statutui, suteikiančiam autonomiją, negalėjo prieštarauti ir valstybės konstitucijai, nebent statutu suteikiama tokia išimtis. Tam tikrais atvejais jie turėjo atitikti ir nacionalinius įstatymus arba jų principus, tačiau tai turėjo kilti iš statuto nuostatų. O tiesiog reikalauti, kad autonominiai įstatymai neprieštarautų visiems nacionaliniams įstatymams, reiškė autonomijos naikinimą. Tik taip teisininkas siūlė aiškinti 1928 m. Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalį¹²⁶¹.

„Konstitucinės teisės paskaitose“ M. Römeris tyrinėjo ir tas Lietuvos konstitucijų nuostatas, kuriose nustatyta, kad „suvereninė valdžia priklauso tautai“. Antai ir 1922 m., ir 1928 m. Lietuvos Valstybės konstitucijų 1 straipsnyje įtvirtinta, kad Lietuvos Valstybė yra nepriklausoma demokratinė Respublika, o suvereninė valstybės valdžia priklauso Tautai. M. Römeris savo konstitucinės teisės paskaitose aiškino šių nuostatų reikšmę tvirtindamas, kad suverenitetas konstitucijose laikytas valstybės valdžios požymiu,

¹²⁶¹ *Ibid.*, 290.

žyminčiu tautos subjektinę teisę į tą valdžią, kurią, pagal konstitucijų 2 straipsnį, turėjo vykdyti Seimas, Vyriausybė ir Teismas, t. y. konstituciniai organai, įsteigti tautos, priimant konstituciją¹²⁶². Aiškino teisininkas ir tautos sąvoką tvirtindamas, kad, remiantis demokratijos principais, tauta turėjo reikšti piliečius, teritorinę žmonių visumą¹²⁶³. Valstybės valdžios suverenumas, pasak M. Römerio, taip pat pabrėžiamas abiejų konstitucijų 3 straipsnio nuostata, kad valstybėje neturi galios įstatymas, priešingas Konstitucijai. Šia nuostata įstatymas subordinuojamas Konstitucijai, nustatomas „konstitucijos primatas“¹²⁶⁴ įstatymui, o konstitucionalizuotas valstybės valdžios suverenumas pačios Konstitucijos sulaikomas. Neišvengiamai teisininkas, aiškindamas šias nuostatas, rėmėsi teisinės valstybės principais akcentuodamas valdžios aktų hierarchiją ir pabrėždamas, kad įstatymas negali prieštarauti Konstitucijai, o įstatymams – poįstatyminiai teisės aktai¹²⁶⁵. Analizuodamas Konstitucijos 3 straipsnį teisininkas pasidžiaugė, kad bent jau nėra draudžiama atsitiktinė teisminė įstatymų konstitucingumo kvazikontrolė. Ši kontrolės rūšis reiškė, kad teismas, nagrinėdamas bet kokią bylą, galėjo nustatyti įstatymo prieštaravimą konstitucijai ir jo nebetaikyti¹²⁶⁶.

M. Römerio „Konstitucinės teisės paskaitos“ ir be anksčiau įvardytų dalykų buvo aktualios gvildenant Statutinio Teismo klausimą, nes paskaitose autorius detalai aptarinėjo konstitucinio ir administracinio teismų reikšmę, kompetenciją, statusą, santykį su kitomis valstybės valdžiomis, teisės aktų hierarchiją, teisinės valstybės sampratą, suvereninės valstybės valdžios, autonomijos turinį ir kitus klausimus.

¹²⁶² Römeris, *supra note*, 390: 200–201.

¹²⁶³ Römeris, *supra note*, 56: 270.

¹²⁶⁴ Römeris, *supra note*, 390: 203.

¹²⁶⁵ *Ibid.*

¹²⁶⁶ *Ibid.*, 390.

1.11. „Įvairių valstybių konstitucijos“ ir „Dabartinės konstitucijos“

Leidiny *Įvairių valstybių konstitucijos*¹²⁶⁷ Statutinio Teismo tematika svarbus tuo, kad jame yra Sąjunginės Šveicarijos Federacijos, Čekoslovakijos Respublikos konstitucijų vertimai. Šveicarijos Konstitucija to meto tarpukario teisės doktrinoje¹²⁶⁸ neretai remtasi apibūdinant federalinės valdžios ir kantonų santykį, jie Konstitucijos 3 straipsnyje įvardyti suvereniais¹²⁶⁹. Vadovautasi ir Čekoslovakijos Respublikos Konstitucijos 1 skyriaus 3 straipsnio nuostatomis, skirtomis Karpatų Rusios statusui nustatyti¹²⁷⁰.

Leidiny *Dabartinės konstitucijos* svarbus analizuojamai temai dėl 1922 m. Laisvojo Dancigo miesto konstitucijos analizės ir pačios konstitucijos vertimo. Juk Klaipėdos kraštą iš pradžių siekta organizuoti kaip laisvąjį miestą (žr. monografijos I dalies 1.1.1 poskyrį)¹²⁷¹.

1.12. „Įvykęs faktas ir teisinė tikrenybė“

*„Lietuva sužalota iš rytų, yra lygiai sužalota
ir iš vakarų. Netekusi savo periferijų, kurių viena,
iš vakarų, sudaro jos vienintelį gražų uostą, laiduojantį
jos ūkinį pajėgumą ir teisingai prilyginamą jos plaučiams,
<...>, ir, antra, iš rytų, laiduoja jos kontaktą su rytais,
jos tranzitinį pajėgumą ir sudaro jos istorinius vartus
į politinį pajėgumą, ji yra virtusi maža siauro Klaipėdos užnugario valstybėlė.“*¹²⁷²

(M. Römeris, 1939)

M. Römeris po Klaipėdos krašto aneksijos 1939 m. parašė straipsnį „Įvykęs faktas ir teisinė tikrenybė“¹²⁷³. Straipsnį publikavo žurnalas *Teisė*. Vė-

¹²⁶⁷ *Įvairių valstybių konstitucijos*, žurnalo *Teisė* priedas (1927–1928). Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, šr. nr. D105679/b.m.

¹²⁶⁸ Pavyzdžiui, P. Sidzikausko kalba Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo posėdžiuose 1932 m. birželio 13 ir 14 d. Žr.: *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 139.

¹²⁶⁹ *Įvairių valstybių konstitucijos*, žurnalo *Teisė* priedas (1927–1928), 34.

¹²⁷⁰ *Ibid.*, 84.

¹²⁷¹ Römeris, Mykolas, *Dabartinės konstitucijos* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidiny, 1932), 198–204, 177–199.

¹²⁷² Römeris, *supra note*, 772: 254.

¹²⁷³ *Ibid.*, 249–258.

liau nacių okupuotoje Lietuvoje šis žurnalo numeris buvo konfiskuotas, o M. Römerį siekta atleisti iš profesoriaus pareigų¹²⁷⁴. Straipsnis, be abejo, nebuvo skirtas Statutiniam Teismui, o paties Klaipėdos krašto „perdavimo“ Vokietijai neteisėtumui aptarti. Tad straipsnyje prisiminta Krašto perleidimo Lietuvai istorija, šiek tiek paminėtas tarptautinių susitarimų statuso klausimas (plačiau žr. monografijos I dalies 1.1.2 poskyrį) tvirtinant, kad Kraštas yra valstybės teritorijoje ir negali būti nuo jos atskirtas. Prisiminta, kad Vokietija Krašto buvo „atsižadėjusi“, teisiškai pritarusi jo perleidimui Lietuvai. O Kraštas buvo perleistas tarptautinės sutarties – Klaipėdos krašto konvencijos – pagrindu. Konkrečiai teisininkas turėjo galvoje Konvencijos 15 straipsnį, įtvirtinusį, kad Krašto suvereniteto teisės ar jų vykdymas negali būti perduotas be valstybių signatarių sutikimo. O tokio sutikimo Konvenciją pasirašiusios valstybės nebuvo suteikusios. Šis Konvencijos straipsnis liudijo tarptautinį Lietuvos išipareigojimą.

1.13. Straipsniai lenkų ir vokiečių kalbomis

1935 m. liepą M. Römeris dienoraščiuose įrašė, kad baigė rašyti informacinį straipsnį lenkų kalba apie Statutinį Teismą Lietuvoje. Teisininkas nurodė, kad straipsnyje prieš pradėdamas apibūdinti Statutinio Teismo organizaciją ir kompetenciją, pirmiausia jis aprašė vokiečių gudrybes Klaipėdos krašte. Iš pradžių straipsnį norėta spausdinti leidinyje *Przegląd Wileński*, bet paskui autorius nusprendė straipsnį spausdinti specializuotame teisės mokslų žurnale. Jis jį norėjo publikuoti Varšuvoje įsikūrusioje kokioje nors profesionalioje teisės žurnalo leidykloje¹²⁷⁵. Lenkijos nacionalinės bibliotekos duomenimis, tuo metu leidžiamuose leidiniuose *Hoesicka Biblijografia Prawnicza*, *Prawo: organ Koła Prawników Studentów Uniwersytetu Warszawskiego*, *Miesięcznik Książki Prawniczej i Ekonomicznej*, *Palestra: organ adwokatury stołecznej: czasopismo poświęcone zagadnieniom prawnym i korporacyjno-zawodowym* šis straipsnis nebuvo išspausdintas. Manytina, kad straipsnis apskritai nebuvo publikuotas.

¹²⁷⁴ Deviatnikovaitė, Ieva, „Konstitucinė teisė M. Römerio dienoraščiuose“, *Logos* 111 (2022): 17–36.

¹²⁷⁵ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. liepos 25 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 399.

Esama ir vokiečių kalba parašytų M. Römerio straipsnių. Vieno straipsnio iškarpos iš laikraščių aptiktos archyvuose: „Das rechtliche Garantiesystem der Litauischen Souveränität über das Memelgebiet“¹²⁷⁶. Šis straipsnis yra lietuviško¹²⁷⁷ (žr. monografijos V dalies 1.3 poskyrį) ir prancūziško¹²⁷⁸ (žr. monografijos V dalies 1.4 poskyrį) straipsnių apie teisinę Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistemą atitikmuo. Tai buvo atsakas į vokiečių teisininko V. Brunso straipsnį¹²⁷⁹ (žr. monografijos II dalies 2.1.3 poskyrį, V dalies 10.3 poskyrį). Teisininkas, nusivylęs V. Brunso teiginiais ir vertinantis juos kaip žalingus Lietuvai, savo dienoraščiuose prisipažino, kad planavo, jog jo straipsnis būtų spausdinamas ir vokiečių kalba:

„<...> dėl šios priežasties mano dabartinis straipsnis, stipriai ir tiksliai paneigiantis klaidinančias Brünso tezes, yra labai naudingas ir ypač būtų gerai, kad jis būtų atspausdintas Klaipėdos lietuviškoje spaudoje, ypač lietuviškoje spaudoje vokiečių kalba.“¹²⁸⁰

2. R. Valsonoko „Klaipėdos problema“

R. Valsonokas, žydų kilmės baltarusis, studijavęs teisę Lenkijoje, Vokietijoje ir Lietuvoje, savo gyvenimui ir veiklai pasirinkęs Lietuvą, išmokęs jos kalbą, domėjosi Klaipėdos krašto problematika ir parašė knygą *Klaipėdos problema*¹²⁸¹. Šią knygą M. Römeris įvardijo vienu geriausių, informatyviausių ir kritiškiausių darbų Krašto tema, kurią, beje, autorius išleido savo

¹²⁷⁶ „Das rechtliche Garantiesystem der Litauischen Souveränität über das Memelgebiet“. Ein Vortrag des Rektors der Universität, professor Roemeris. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1878, l. 89–94.

¹²⁷⁷ Roemeris, Mykolas, „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“, *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 3 d., Nr. 256, 2; 1936 m. lapkričio 4 d., Nr. 257, 2; 1936 m. lapkričio 5 d. Nr. 258, 2; 1936 m. lapkričio 7 d., Nr. 260, 2; 1936 m. lapkričio 8 d., Nr. 261, 2; 1936 m. lapkričio 10 d., Nr. 262, 2; 1936 m. lapkričio 11 d., Nr. 263, 2.

¹²⁷⁸ Römer'is, *supra note*, 1097: 257–269.

¹²⁷⁹ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1937 m. sausio 25 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 153.

¹²⁸⁰ Römer, Michał, *Dziennik 1936–1938* (1937 m. kovo 3 d.). VUB RS, f. 75-MR12, l. 171.

¹²⁸¹ Valsonokas, *supra note*, 73.

lėšomis ir planavo išleisti ją vokiečių kalba¹²⁸². P. Žostautaitė knygą pavadinu pirmuoju veikalu, nušvietusiu Klaipėdos krašto istoriją sudėtingų tarptautinio masto politinių įvykių kontekste¹²⁸³.

Knygoje neišvengiamai tirtas valstybinės Klaipėdos krašto institucijų priežiūros klausimas. Autorius įvardijo teisės kolizijos sritis – materialinės, tarptautinės ir privatinės. R. Valsonokas, rašydamas apie kolizijas materialinės teisės srityse ir remdamasis Klaipėdos krašto statuto 6 straipsniu, įtvirtinusi, kad autonominės institucijos, vykdydamos savo įgaliojimus, vadovausis Statuto nuostatomis ir Lietuvos Valstybės Konstitucijos principais (žr. monografijos I dalies 1.1.3.4 poskyrį), teigė, kad Lietuvos konstitucijos nuostatai yra „subsidiarinė“ Krašto konstitucinė teisė, todėl, kilus kolizijai tarp Statuto ir Konstitucijos, galios Statuto nuostatos, o nesant jokių Statuto nuostatų, kolizijos nesama, todėl autonominės institucijos turi vadovautis Konstitucijos nuostatomis. Jis padarė išvadą, kad, nepaisant to, kad Statute griežtai nustatytos valstybės ir autonominių institucijų kompetencijų sritys, vis dėlto suvereno teisė apima ir teisę Konstitucijos keitimo atveju paveikti autonominių sričių turinį („vidutinę konsistenciją“). Antroji kolizija sietina su tarptautinėmis sutartimis. Autorius, vadovaudamasis Statuto 5 straipsniu, nurodė, kad tarptautinės sutartys, įgijusios įstatymo galią, įsigalioja ir Krašte, tačiau sutartyje neturi būti Statutui prieštaraujančių nuostatų, be to, autonominės institucijos nustato atitinkamas dispozicijas sutartims vykdyti. Šios srities kolizijoms, pasak R. Valsonoko, veikė Konvencijos 17 straipsnyje numatytas procesas (žr. monografijos I dalies 1.1.3.3 poskyrį). Trečioji kolizijų grupė susijusi su privatinė teise ir čia sprendimas galimas tik bendradarbiaujant autonominiam ir nacionaliniam įstatymų leidėjui. Atrodo, visais atvejais yra sprendimai ir, R. Valsonoko nuomone, valstybės centrinės institucijos turi svairių instrumentų paveikti autonomines institucijas¹²⁸⁴.

Vis dėlto autorius pripažino, kad nacionalinės galios autonominėje teisėkūroje stipriai suvaržytos dėl uždėtų tarptautinių įsipareigojimų¹²⁸⁵. Be to, autorius atkreipė dėmesį į tai, kad, nors valstybinė Klaipėdos krašto priežiūra savaime suprantama ir tam nereikia Statuto nuostatų, vis dėlto

¹²⁸² Römer, Michał, *Dziennik 1930–1933* (1932 m. gruodžio 2 d.). LMAVB RS, f. 138-2260, l. 418. Knyga P. Žostautaitės iniciatyva buvo dar kartą atspausdinta 1989 m.

¹²⁸³ Žostautaitė, Petronėlė, „Palydimasis žodis R. Valsonoko knygai „Klaipėdos problema“. Žr.: Valsonokas, *supra note*, 73.

¹²⁸⁴ Valsonokas, *supra note*, 73: 212–214.

¹²⁸⁵ *Ibid.*, 214.

būtiną nacionalinį teisinį reguliavimą¹²⁸⁶. Teisininkas akcentavo Lietuvos tarptautinės atsakomybės institutą ir su tuo susijusią valstybinę priežiūrą:

*„Patsai Klaipėdos kraštas, kaip integralinė Lietuvos Respublikos dalis, aktyvios legitimacijos neturi ir todėl jokios tarptautinės atsakomybės neneša. Taigi, Lietuvos vyriausybė, rūpindamasi, kad būtų vykdomi kalbiamieji Lietuvos tarptautiniai pasižadėjimai, už kuriuos ji yra atsakinga prieš kitus Klaipėdos krašto autonomijos garantus, privalo vykdyti griežtą ir nuolatinę autonominių organų veikimo priežiūrą.“*¹²⁸⁷

Autorius padarė išvadą, kad valstybinės institucijos Klaipėdos krašte privalo prižiūrėti, kad autonominės institucijos veiktų pagal Statutą ir kad vykdytų Statuto, Lietuvos Valstybės Konstitucijos ir Lietuvos tarptautinių sutarčių nuostatas¹²⁸⁸. Toliau teisininkas analizavo gubernatoriaus priežiūros instrumentus (Direktorijos pirmininko skyrimo, įstatymų veto ir Seimelio paleidimo teisę)¹²⁸⁹. Vis dėlto R. Valsonokas pripažino, kad Statute nėra numatytų nuostatų dėl ginčų, kylančių tarp valstybės ir autonominių institucijų. Tokia spraga turi būti pašalinta. Ir tai, pasak autoriaus, galima padaryti Konstitucijoje, kuri yra „subsidiarinė“ Krašto teisė, numatant Konstitucinį Teismą:

*„<...> jeigu atitinkamu valstybės Konstitucijos pakeitimu Lietuvoje būtų įvestas Konstitucinis Teismas, tai šiam teismui būtų pateisinami ir ginčai, kylą tarp valstybės bei Klaipėdos krašto organų.“*¹²⁹⁰

Taip, pasak R. Valsonoko, ginčai tarp nacionalinių ir autonominių institucijų priklausytų konstitucinei jurisdikcijai ir nebegalėtų būti perkeltami į tarptautinį lygmenį, o Konvencijos 17 straipsnis būtų taikomas pagal paskirtį, t. y. tik ginčams, kylantiems tarp valstybių signatarių¹²⁹¹ (žr. monografijos I dalies 1.1.3.3). Tad teisininkas nacionalinės institucijos

¹²⁸⁶ *Ibid.*, 216.

¹²⁸⁷ *Ibid.*, 217.

¹²⁸⁸ *Ibid.*, 218.

¹²⁸⁹ *Ibid.*, 219–220.

¹²⁹⁰ *Ibid.*, 242.

¹²⁹¹ *Ibid.*

nebuvimą (Konstitucinio Teismo) tiesiogiai siejo su skundų gausa tarptautinio lygmens institucijose.

R. Valsonokas, baigdamas rašyti apie valstybinės priežiūros instrumentus, teigė:

*„Statuto nuostatų apibrėžtas valstybės ir krašto organų savitarpio santykis kelia aiškstėn būtiną reikalą konstitucinės teisės kūrybos keliu nustatyti konstitucinės jurisdikcijos ir egzekucijos teisės pagrindus, kurie laiduotų valstybinės priežiūros vykdymą Klaipėdos krašte.“*¹²⁹²

Manytina, kad rašydamas savo knygą R. Valsonokas nežinojo apie rengiamus Statutinio Teismo įstatymo projektus. Maža to, reikia įvertinti ir tai, kad rašant knygą dar nebuvo priimtas Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas. Tad teisininko pamąstymai dėl Lietuvos suvereno teisių ir autonomijos santykio buvo itin profesionalūs, taiklūs, atitinkantys 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimo pagrindines tezes.

3. T. Petkevičiaus „Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūra“

M. Römeris dienoraščiuose užsiminė, kad T. Petkevičius buvo pirmasis Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros reglamentavimo nacionaliniais įstatymais iniciatorius (žr. monografijos II dalies 2.1.2 poskyrį). Apžvelgiamas jo straipsnis „Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūra“¹²⁹³. Tiesa, šiame straipsnyje Statutinio Teismo įstatymo projekto vienas iš rengėjų, Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos, vėliau Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams narys apie Statutinį Teismą neužsiminė. Tačiau teisininko mintys apie Lietuvos ir Klaipėdos krašto teisinį santykį, valstybės centrinių institucijų ir Krašto autonominių institucijų ryšį, jo virtuališkai surandamos paralelės su vokiečių ir šveicarų konstitucine teise neabejotinai sudaro vieną iš doktrininų ir ideologinių pagrindų Lietuvoje įsteigti Statutinį Teismą. Be to, T. Petkevičius mąstė ir ieškojo valstybinei priežiūrai Krašte būdų.

¹²⁹² *Ibid.*, 245.

¹²⁹³ Petkevičius, *supra note*, 85: 603–619.

Straipsnis pradedamas iškeliamu klausimu: kokių priemonių Lietuvos vyriausybei reikia imtis tais atvejais, kai Klaipėdos krašto institucijos nevykdo Statutu joms nustatytų pareigų, pabrėžiama, kad šis klausimas nereglamentuojamas nei Statuto, nei Lietuvos nacionalinių įstatymų normų. Vis dėlto autorius akcentavo, kad, analizuojant Lietuvos Valstybės Konstitucijos, Konvencijos ir Statuto nuostatas, prieitina prie išvados, kad autonominių institucijų statutinių pareigų nevykdymo atveju „Lietuvos Vyriausybė negali likti pasyviu žiūrovu“¹²⁹⁴.

T. Petkevičius citavo Klaipėdos krašto konvencijos 1 ir Statuto 2 straipsnius, kuriuose įtvirtinta, kad Kraštas Lietuvos suverenitete sudaro vienetą ir naudosis įstatymų leidybos, teismų, administravimo ir finansų autonomija pagal Statutą. Teisininkas konstatavo, kad Kraštas nėra atskira valstybė, turinti savo konstituciją. Toliau straipsnyje cituojama Statuto preambulė, kuri baigiasi žodžiais „Lietuvos Respublika nustato tokį Statutą“. Iš preambulės daroma išvada, kad Krašto autonomija pagrįsta Lietuvos Respublikos įstatymu ir Kraštui Statutas yra ne sutartis, o nacionalinis Lietuvos įstatymas¹²⁹⁵.

Toliau teisininkas rėmėsi 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 62 straipsniu ir 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 61 straipsniu, skelbiančiais, kad Ministrų kabinetas vykdo įstatymus, vidaus ir užsienio politiką, saugo Respublikos teritorijos neliečiamybę ir vidaus tvarką. Autorius pabrėžė, kad Ministrų kabinetas kiekvienu atveju, kai paaiškėja, kad viešojo institucija („viešosios valdžios organai“) nevykdo savo įsipareigojimų, ima si priemonių tiems įsipareigojimams įvykdyti. T. Petkevičiaus nuomone, vadovaujantis Konstitucijos nuostatomis, Ministrų kabinetas tokią pareigą turi ir krašto autonominėms institucijoms. Autoriaus nuomone, taip yra dar ir dėl to, kad Statutas yra Lietuvos Respublikos įstatymas, o įstatymų vykdymo priežiūra priklauso Ministrų kabinetui, be to, tokia Ministrų kabineto teisė kyla ir iš to, kad suvereno teisės į Kraštą priklauso Lietuvos Respublikai, o autonominių institucijų kompetencija nustatyta nacionalinio įstatymo, o ne susitarimo su Kraštu pagrindu. Autorius kelis kartus pakartojo, kad Ministrų kabinetas atsakingas už nacionalinių įstatymų vykdymą, taip pat ir Statuto¹²⁹⁶.

¹²⁹⁴ *Ibid.*, 603.

¹²⁹⁵ *Ibid.*, 604.

¹²⁹⁶ *Ibid.*, 604–605.

T. Petkevičius atkreipė dėmesį į tai, kad ir Klaipėdos krašto direktorija atsakinga už Statuto vykdymą. Tačiau ji atsakinga autonominiams interesams, o šie gali nesutapti su nacionaliniais. Nacionalinius interesus autorius palygino su didesnio kolektyvo interesais ir pateikė pavyzdžių atvejus, kai Ministrų kabinetas negali naudotis ir gali naudotis autonominių institucijų priežiūros priemonėmis. Pirma, Ministrų kabinetas negali naudotis priežiūros teisėmis, kai Krašto seimelis parodo nepasitikėjimą Direktorija ir gali sustabdyti jos veiklą. Antra, Ministrų kabinetas turės pareigą imtis priemonių Statuto vykdymui patikrinti, kai Krašto direktorija Seimelio pritarimu veiks priešingai Statutui arba kai Seimelis nesiims jokių priemonių sustabdyti priešingą Statutui Direktorijos veikimą¹²⁹⁷.

Toliau teisininkas pateikė konkrečius pavyzdžius sričių, kurių vykdymas, pagal Klaipėdos krašto statutą, priklausė autonominėms institucijoms, pavyzdžiui, švietimo ir sveikatos, taip pat siekė apibrėžti valstybės centrinės valdžios vaidmenį šiose srityse:

*„Lietuvos Respublikai toli gražu ne vis tiek, ar Klaipėdos Krašto vietos organai rūpinsis visuotiniu švietimu, ar jie ims reikiamų priemonių kaulių marui sustabdyti, ar ne. <...> ar palikę Klaipėdos Krašte prieškariniai vokiečių mokytojai arba naujai pakviestieji iš Vokietijos mokytojai <...> mokys liaudies mokykloje Lietuvos istorijos ar, vietoje jos, Vokiečių istorijos, nežiūrėdami to, kad einant Statutu (25 str.), viešųjų mokyklų mokslo programa turi būti suderinta su mokslo programomis visoje Respublikoje.“*¹²⁹⁸

Autorius tekste rėmėsi Šveicarijos konstitucinės teisės specialisto W. Burckharto citatomis iš knygos *1874 m. gegužės 29 d. Šveicarijos Federalinės Konstitucijos komentaras*¹²⁹⁹. Pagrindinė šių citatų mintis buvo ta, kad federalinės valdžios ir kantonų įgaliojimai yra valstybės uždaviniai, kuriuos norint pasiekti reikia federalinės valdžios ir kantonų bendradarbiavimo, be to, kantonai priklauso valstybės visumai. T. Petkevičius tekste pabrėžė, kad autonominis kraštas valstybėje, kaip ir kantonas Šveicarijoje arba žemės Vokietijoje, yra priklausoma didesnio kolektyvo dalis¹³⁰⁰.

¹²⁹⁷ *Ibid.*, 605.

¹²⁹⁸ *Ibid.*, 605.

¹²⁹⁹ Burckhardt, Walther, *Kommentar der schweizerischen Bundesverfassung vom 29. Mai 1874* (Bern: Stämpfli, 1914).

¹³⁰⁰ Petkevičius, *supra note*, 85: 606.

Teisininkas atkreipė dėmesį į tai, kad ir Šveicarijoje, ir Vokietijoje egzistuoja kantonų ar žemių įgaliojimų priverstinio vykdymo institutai (vok. *Bundesexekution* Šveicarijoje ir vok. *Reichsexekution* Vokietijoje). Mokslininkas vėl rėmėsi šveicarų konstitucinės teisės specialisto idėjomis, kad kantonams keliamas uždavinys sudaro dalį bendro valstybės uždavinio. Valstybė privalo prižiūrėti, kad tas uždavinys būtų vykdomas¹³⁰¹.

Toliau autorius rėmėsi vokiečių teisininko ir teisės filosofijos specialisto H. Triepelio knyga apie Reicho priežiūrą¹³⁰². H. Triepelis pabrėžė, kad Šveicarijos Federacijos Konstitucijoje nėra įtvirtinto *Bundesexekution* instituto, tačiau dėl jo negalėjo būti abejonių. Pasak H. Triepelio, Konstitucija paveda centrinei valstybės valdžiai tikrinti Konstitucijos, nacionalinių įstatymų ir sprendimų vykdymą, ir kita. Tai reiškė, kad nacionalinėms institucijoms suteiktos teisės imtis priemonių, kurių reikia prižiūrėti Konstituciją, kantonų konstitucines garantijas, valstybės įsipareigojimus ir pan. Galiausiai vokiečių autorius nurodė, kad valstybei turi būti leista pasinaudoti ir ginfluotos jėgos pagalba „neklusnaus“ kantono atžvilgiu. T. Petkevičius, analizuodamas Šveicarijos patirtį, padarė išvadą:

„Jeigu Šveicarijos Bundui, kurio egzistavimo pagrindas yra visų kantonų priimtoji konstitucija, priklauso teisė prižiūrėti kantonų veikimą ir versti juos vykdyti jiems uždėtas prievoles, nors, tokia Bundo teisė tiesioginiai Šveicarijos konstitucijoje nenumatyta, tai Lietuvos Vyriausybės teisė prižiūrėti Klaipėdos Krašto vietos organų veikimą ir versti juos vykdyti uždėtas prievoles nesukelia mažiausio abejojimo.“¹³⁰³

T. Petkevičius straipsnyje rašė ne tik apie Šveicarijos patirtį dėl priemonių, kurių gali imtis centrinė valdžia, kad kantonai atliktų savo įsipareigojimus, bet ir Vokietijos, minėdamas 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucijos 48 straipsnį dėl tiesioginio centrinės valdžios kišimosi į federacijos narių santykius ir jų veiksmus¹³⁰⁴.

Lietuvos teisininkas rėmėsi F. Gieseės knyga apie Vokietijos Reicho Konstituciją¹³⁰⁵. F. Gieseė teigė, kad *Bundesexekution* galima, kai žemės vyriausybė ar kita jos įstaiga nevykdo arba netinkamai vykdo savo

¹³⁰¹ *Ibid.*, 606–607.

¹³⁰² Triepel, Heinrich, *Die Reichsaufsicht* (Berlin, Heidelberg: Springer, 1917).

¹³⁰³ Petkevičius, *supra note*, 85: 603–619.

¹³⁰⁴ *Ibid.*, 608.

¹³⁰⁵ Giese, Friedrich, *Die Verfassung des Deutschen Reiches* (Berlin: C. Heymann, 1931).

įsipareigojimus. Be to, jis tvirtino, kad vis dėlto Reicho prezidento pasirinktos priemonės neprivalo būti baudžiamojo pobūdžio. Lietuvių autorius konstatavo, kad pagrindinė priverstinio įsipareigojimų vykdymo priemonė Šveicarijoje ir Vokietijoje buvo pakaitiniai įsipareigojimai (vok. *Ersatzvornahme*) ar pavaduojamasis aktas, kai centrinė valstybės valdžia atlieka įsipareigojimą vietoj žemės ar kantono institucijų, šioms atsisakius tai padaryti¹³⁰⁶.

Straipsnyje toliau T. Petkevičius svarstė dėl Klaipėdos krašto konvencijos valstybių signatarių valios ir ketinimų. Jo nuomone, valstybės signatarės tikrai nesiekė Krašto institucijoms suteikti labiau nepriklausomą statusą, įgyvendinant statutinius įsipareigojimus, negu Šveicarijos kantonams arba Vokietijos žemėms. Antraip Kraštą reikėtų laikyti ne autonomine teritorija Lietuvos suverenumo, esančia Lietuvos teritorijos dalimi, o atskira valstybe. Teisininko nuomone, tai prieštarautų Konvencijos 1 straipsniui, reglamentuojančiam, kad valstybės signatarės perdavė Lietuvai Kraštą. Tai reiškė tik viena:

*„Klaipėdos Krašto vietos organams nevykdant Statuto jiems uždėtų prievolių, Lietuvos Vyriausybė turi nemažesnių teisių priversti Klaipėdos Krašto vietos organus įvykdyti jiems uždėtas prievoleles, negu tos teisės, kurių turi Šveicarijos Bundas arba Vokietijos Reichas įeinančių Bundo ar Reicho sudėtinių kantonų ar kraštų atžvilgiu.“*¹³⁰⁷

T. Petkevičius straipsnyje akcentavo, kad nepripažinti Lietuvos vyriausybei priežiūros teisės institucijų atžvilgiu reikštų sudaryti geras sąlygas kilti netvarkai Klaipėdos krašte. Teisininkas atkreipė dėmesį į Konvencijos 17 straipsnį. Šis straipsnis nustatė ryšį tarp valstybių signatarių, Lietuvos ir Tautų Sąjungos: kiekvienas Tautų Sąjungos Tarybos narys turėjo teisę atkreipti dėmesį į Konvencijos pažeidimus; esant nuomonių skirtumui tarp Lietuvos vyriausybės ir kurios nors valstybės signatarės bei Tautų Sąjungos Tarybos nario, ginčas dėl fakto ar teisės laikytinas tarptautiniu ir pavestinas nagrinėti Nuolatiniam Tarptautiniam Teisingumo Teismui (plačiau žr. monografijos I dalies 1.1.3.7 poskyrį). T. Petkevičius padarė išvadą, kad kiekvienas Lietuvos vyriausybės aktas, susijęs su Konvencijos vykdymu, galėjo būti skundžiamas Tarptautiniam Teismui. Autorius pabrėžė, kad

¹³⁰⁶ Petkevičius, *supra note*, 85: 610.

¹³⁰⁷ *Ibid.*, 612.

Lietuvai nepripažinus teisės imtis priemonių, skatinančių Krašto institucijas vykdyti savo statutinius įsipareigojimus, Lietuva atsidurs teisiniu ir politiniu požiūriu nelygiavertėje padėtyje: Lietuvos vyriausybė dėl kiekvieno savo akto galėjo būti patraukta tarptautinėn atsakomybėn, o autonominės institucijos buvo laisvos vykdyti arba nevykdyti statutinius įsipareigojimus. Teisininkas pakartojo, kad valstybės signatarės tikrai neturėjo ketinimų Lietuvos vyriausybei suteikti tokį nelygiavertį statusą. Jis pabrėžė, kad Lietuvos vyriausybė negali imtis priemonių versti autonomines institucijas vykdyti įsipareigojimus, kurių joms nenustatė Statutas. Jeigu taip nutiktų, suveiktų Konvencijos 17 straipsnis dėl kreipimosi į Tarptautinį Teismą. Tai, pasak autoriaus, turėjo užtikrinti, kad Lietuvos vyriausybė pasinaudos priežiūros priemonėmis tik tada, kai autonominės institucijos nevykdys statutinės prievolės¹³⁰⁸.

T. Petkevičius, remdamasis 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucijos 48 straipsniu ir Šveicarijos Federacijos Konstitucijos 16 straipsniu, paminėjo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 34 straipsnį, skelbiantį, kad kilus karui, ginkluotam sukilimui, kitiems pavojingiems neramumams valstybėje, Respublikos Prezidentas Ministrų kabineto siūlymu visoje Lietuvos teritorijoje arba jos dalyje gali įvesti karo ar kitą nepaprastą padėtį, laikinai sustabdyti konstitucines piliečių teisių garantijas ir imtis priemonių panaudojant ir ginkluotą jėgą. Be to, autorius šiame kontekste nurodė Klaipėdos krašto statuto 7 ir 33 straipsnius. Statuto 7 straipsnyje nustatyta, kad kompetencija, nepriklausanti Krašto autonominėms institucijoms, priklauso Lietuvos Respublikos institucijoms, o 33 straipsnyje reglamentuota, kad susirinkimų, sąjungų, sąžinės ir spaudos laisvės užtikrinamos visiems Krašto gyventojams laikantis įstatymų ir taisyklių, būtinų viešosios tvarkos ir valstybės saugumo palaikymui. Taigi, teisininkas nustatė, kad, vadovaujantis Lietuvos Valstybės Konstitucijos 34 straipsniu, Krašto Statuto 7 ir 33 straipsniais, Lietuvos Respublikos Prezidento teisės, kilus grėsmėms viešajai tvarkai ir saugumui, iš esmės tokios pačios kaip ir vokiečių valstybės vadovo ar atitinkamų Šveicarijos valstybinių pareigūnų¹³⁰⁹.

T. Petkevičius pabrėžė, kad būtina atskirti Respublikos Prezidento teises pagal Lietuvos Valstybės Konstitucijos 34 straipsnį ir Klaipėdos krašto Statuto 7 ir 33 straipsnius, taip pat Ministrų kabineto teises vadovaujantis Konstitucijos 62 straipsniu. Pirmu atveju teisės panaudojamos kilus

¹³⁰⁸ *Ibid.*, 613.

¹³⁰⁹ *Ibid.*, 613.

pavojui viešajai tvarkai ir saugumui, o antru atveju – įstatymų vykdymo priežiūrai, kai nėra tiesioginio pavojaus viešajai tvarkai ir saugumui, bet autonominės institucijos savo veikimu ar neveikimu elgiasi priešingai Statutui, ir tai gali sukelti pavojų viešajai tvarkai ir saugumui. Taigi, autorius atskyrė intervenciją (karo padėties paskelbimas ir kt.) nuo priverstinio vykdymo (autonominių institucijų (savivaldos institucijų) priešingas teisinei tvarkai veikimas ar neveikimas), kaip tą buvo padaręs Šveicarijos konstitucinės teisės specialistas W. Burckhartas. Tokio atskyrimo reikėjo norint atkreipti dėmesį į tai, kad karo padėties ar karinės administracijos institutai galėjo visiškai netikti valdymo uždaviniams¹³¹⁰.

Antroje savo straipsnio dalyje T. Petkevičius sutelkė dėmesį į dvi Klaipėdos krašto institucijas – gubernatorių kaip centrinės valdžios atstovą krašte ir Direktoriją kaip autonominę Krašto instituciją. Matyt, tokį pasirinkimą nulėmė įvykiai Krašte, t. y. kilęs tarptautinis ginčas dėl Direktorijos pirmininko O. Biotcherio atšaukimo iš pareigų (žr. monografijos I dalies 3 skyrių). Kai T. Petkevičius rašė šį straipsnį, tikėtina, dar nebuvo priimtas Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje.

Taigi, antroji dalis paremta Klaipėdos krašto statuto 17 straipsniu, įtvirtinusi, kad Direktorija buvo autonominė vykdomoji valdžia, sudaryta iš Krašto gyventojų, jos pirmininką skyrė gubernatorius, kuris turėjo eiti savo pareigas tol, kol juo pasitikėjo Seimelis. Taip pat straipsnyje nustatyta, kad, Seimeliui parodžius nepasitikėjimą Direktorija, ji atsistatydina. Teisininkas iškėlė klausimą, ar Direktorijos pirmininkas ir kiti Direktorijos nariai privalėjo atsistatydinti tik tuo atveju, kai nepasitikėjimą pareiškė Seimelis, ar ir tuo atveju, kai nepasitikėjimą parodys centrinės valdžios atstovas – gubernatorius. Autorius pats atsakė į šį klausimą tvirtindamas, kad išimtiniais atvejais, kai Direktorija nusižengia Lietuvos Valstybės Konstitucijai ar Statutui, gubernatorius turi teisę pareikšti nepasitikėjimą Direktorijos pirmininku ir šis turi atsistatydinti¹³¹¹.

Teisininkas atkreipė dėmesį į tai, kad Klaipėdos krašto statutas autonominėms institucijoms suteikė ne tik teisių, bet ir pareigų Krašto ir visos valstybės atžvilgiu. Šios pareigos, įgaliojimai ar įsipareigojimai, pasak T. Petkevičiaus, tiesiogiai kilo iš Statuto nuostatų arba iš to, kad autonominių institucijų statutinių įsipareigojimų nevykdymas galėjo būti susijęs

¹³¹⁰ *Ibid.*, 614.

¹³¹¹ *Ibid.*, 616.

su visos valstybės interesais. Šiame kontekste autorius išskyrė Statuto 6 straipsnyje įtvirtintą pareigą, kad autonominės institucijos vykdys įgaliojimus pagal Statutą prisitaikydamos prie Lietuvos Konstitucijos principų, jeigu tai neprieštaraus Statuto nuostatoms. Teisininkas viena iš tokių pareigų įvardijo ištikimybės prievolę (vok. *Treuepflicht*) tvirtindamas, kad Lietuvos vyriausybė negali būti pasyvi stebėtoja paaiškęs, kad Direktoriaus narys nusižengė pareigai būti ištikimam Lietuvos Respublikai ir laukti, kol Seimelis parodys nepasitikėjimą Direktorijai. Autorius citavo vokiečių konstitucinės teisės specialisto G. Anschütz 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucijos komentarą¹³¹², kuriame šis tvirtino, kad tiesioginė konstitucinė nuostata nebūtina tam, kad būtų įvykdytos tiesiogiai neįtvirtintos pareigos, nes

*„ištikimybės prievolė, kuri neleidžia Reicho kraštams išdavikiškai arba tikrai objektyviai žalingu būdu veikti priešingai Reicho vedamai užsienio politikai arba priimti krašto vyriausybės žinomus Reicho ir jo konstitucijos priešininkus.“*¹³¹³

Šiuos vokiečio komentarus T. Petkevičius pritaikė ir Lietuvos bei Klaipėdos krašto situacijai, aiškindamas, kad jeigu kuris nors Krašto direktoriaus narys neištikimas valstybei, gubernatorius ne tik turi teisę, bet ir pareigą pareikšti Direktoriaus pirmininkui nepasitikėjimą. O šis privalo atsistatydinti. Autorius pateikė ir kitų pavyzdžių, kada, jo nuomone, gubernatorius privalo pareikšti nepasitikėjimą: kai Direktoriaus atsisakys vykdyti jai tiesiogiai valstybės nustatytą pareigą, pavyzdžiui, įgaliojimą suteikti Krašto vietos gyventojų požymį Lietuvos piliečiui, atitinkančiam Statute nustatytus reikalavimus, aprūpinti Klaipėdos uosto administraciją reikiama policijos pareigūnų skaičiumi ir kt.¹³¹⁴

Teisininkas padarė išvadą, kad Klaipėdos krašto direktoriaus turi įsipareigojimų ne tik Krašto, bet ir visos Lietuvos atžvilgiu, todėl jai privalu turėti ne tik Seimelio, bet ir centrinės valdžios atstovo – gubernatoriaus – pasitikėjimą, nes jis „yra bendrų Respublikos interesų saugotojas Klaipėdos

¹³¹² Anschütz, Gerhard, *Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919*. Knygos autorė nerado.

¹³¹³ *Ibid.*, 616.

¹³¹⁴ *Ibid.*, 617.

krašte¹³¹⁵. O tai taip pat yra pagrindas Direktorijai atsistatydinti, jei ja parodomas nepasitikėjimas.

Straipsnio pabaigoje T. Petkevičius aiškinosi teisės skirti ir atleisti institutą – juk Klaipėdos krašto statute įtvirtinta tik Krašto gubernatoriaus teisė skirti Direktorijos pirmininką. Teisininkas palygino parlamentinių valstybių ministrų kabineto ir valstybės vadovų santykį, kai valstybės vadovas skiria ir atleidžia ministrus. Teisininkas turėjo mintyje Direktoriją kaip ministrų kabinetą, o gubernatorių kaip vadovą. Autorius rėmėsi prancūzų konstitucinės teisės specialistų M. Hauriou¹³¹⁶ ir A. Esmeno¹³¹⁷ nuomonėmis. Jie teigė, kad teisė skirti susieta su teise atleisti. Be to, lietuvių teisininkas rėmėsi ir vokiečių konstitucinės teisės specialisto J. Hatscheko¹³¹⁸ doktrina, pagal kurią ministrai – tai centrinių valstybės institucijų pareigūnai, kurie už valdymo veiksmus atsako ir valstybės vadovui, ir parlamentui. T. Petkevičius straipsnį užbaigė teiginiu:

„Jeigu parlamentiniais pagrindais tvarkomose valstybėse <...> ministrai pripažįstami atsakomingi ir prieš valstybės galvą, tuo labiau turi būti atsakomingi prieš Klaipėdos Krašto Gubernatorių Direktorijos nariai, kurie yra ne nepriklausomos valstybės ministrai, o autonominio krašto valdžios organai, kurie <...> vykdo <...> Statuto jiems uždėtas prievoles Ministerių Kabineto priežiūroje.“¹³¹⁹

4. J. Robinzono darbai

J. Robinzonas, sudaręs platų Klaipėdos krašto statuto komentarą¹³²⁰, dalyvavęs kaip Lietuvos atstovo šioje byloje padėjėjas Hagoje¹³²¹, nuodugnai

¹³¹⁵ *Ibid.*

¹³¹⁶ Hauriou, Maurice, *Précis de droit constitutionnel* (Paris: Librairie du Recueil Sirey, 1929).

¹³¹⁷ Esmein, Adhémar, *Éléments de droit constitutionnel* (Paris: Librairie du Recueil Général des Lois et des Arrêts et du Journal du Palais, 1896).

¹³¹⁸ Hatschek, Julius, *Deutsches und Preussisches Staatsrecht* (Berlin: Verlag von Georg Stilke, 1922).

¹³¹⁹ Petkevičius, *supra note*, 85: 619.

¹³²⁰ Robinzonas, *supra note*, 61; Robinzonas, *supra note*, 7.

¹³²¹ Žr. autorės straipsnį „Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose“, *Logos*, 2022–2023, straipsnių ciklas nuo 112 iki 117 numerio.

domėjęsis Krašto teisės klausimais, parašė straipsnį „Statutinis Teismas ir Klaipėdos krašto Statutas“¹³²². Straipsnis buvo atsakas į Vokietijos teisininko F. von Freytag-Loringhovens straipsnį apie Statutinį Teismą (žr. monografijos V dalies 10.1 poskyrį). Lietuvos teisininkas nesiėmė gilintis į politinius autoriaus spėliojimus, o pateikė juridinius argumentus, įrodančius, kad Statutinio Teismo steigimas suderinamas su Statutu ir Konvencija.

Pirma, J. Robinzonas nurodė, kad Statutinio Teismo įstatymu ir pačia Statutinio Teismo veikla nesiekama įsibrauti į kompetenciją, priklausančią, pagal Konvenciją, Tautų Sąjungos institucijoms ar valstybėms signatarėms:

„<...> statutinio teismo įsteigimas <...> negali būti vertinamas kaip Lietuvos Valstybės mėginimas uzurpuoti sau teises, kurios priklauso Tautų Sąjungos Tarybai ir Hagos Tribunalui.“¹³²³

Antra, teisininkas patvirtino faktą, kad Klaipėdos krašto statutas turi spragų ir viena iš jų susijusi su tuo, kad valstybėje nėra institucijos, nagrinėjančios ginčus tarp valstybės centrinės valdžios ir Krašto. Autorius pateikė 1920 m. Alandų autonomijos įstatymo¹³²⁴ nuostatų pavyzdį ir pavadino jį šiuo atžvilgiu daug tobulesniu. Įstatymo 35 straipsnyje įtvirtinta, kad nuomonių skirtumai tarp gubernatoriaus ir autonominės teritorijos tarybos svarstomi aukščiausiam Suomijos administraciniame teisme. J. Robinzonas tvirtino, kad toks teismas Lietuvoje sumažintų įtampą tarp autonominio krašto ir valstybės centrinės valdžios, be to, toks teismas nepasisavintų Tautų Sąjungos Tarybos ar Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo kompetencijos. Autoriaus nuomone, visi tie, kam rūpi geri santykiai tarp Lietuvos ir kitų valstybių, tarp Didžiosios ir Mažosios Lietuvos, turėtų pasidžiaugti Statutinio Teismo steigimu. Be abejo, toks teismas turės spręsti dėl įstatymų ir administracinių aktų atitikimo Konvencijai ir Statutui. Teisininkas išreiškė nuostabą, kodėl Lietuva negalėtų jos sudarytai

¹³²² Robinzonas, *supra* note, 44: 343–348.

¹³²³ *Ibid.*, 344.

¹³²⁴ „Decision about the Åland Islands of the Council of the League of Nations – ‘The Åland Decision’ 1921, 24 June; The Åland Agreement in the Council of the League of Nations 1921, 27 June; Convention Relating to the Non-fortification and Neutralisation of the Åland Islands 1921“, Ålands kulturstiftelse, žiūrėta 2023 m. spalio 30 d., <https://kulturstiftelsen.ax/app/uploads/2020/07/english-3-3-1.pdf>; „Treaty of Peace between the Principal Allied and Associated Powers and Austria (signed at St. Germain-En-Laye, 1919, 10 September)“, Ungarischen Institut München, žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19190910-1.pdf>.

institucijai – Statutiniam Teismui – pavesti spręsti šių klausimų, ir kaip Lietuva tokiu savo sprendimu pažeidė autonominių institucijų teises. Šitaip galvojant, J. Robinzono teigimu, Alandų autonomijos įstatymo 35 straipsniu Suomija taip pat užurpavo kompetenciją, Tautų Sąjungos Tarybos 1921 m. birželio 27 d. nutarimu priskirtą Tarybai, nes Nutarime įtvirtinta, kad Tautų Sąjungos Taryba prižiūrės numatytų garantijų vykdymą¹³²⁵.

Trečia, J. Robinzonas, atsakydamas F. von Freytag-Loringhovenui, tvirtino, kad Klaipėdos krašto statuto nuostatai neturi būti keičiami, kad būtų įsteigtas Statutinis Teismas. Statutinio Teismo įstatymas – tik vienas iš nacionalinių teisės aktų, kurių reikia norint tinkamai vykdyti Statuto nuostatas. Lietuvos teisininkas aiškino, kad Statutas, atsižvelgiant į jo preambulę, kurioje nurodyta, kad Lietuvos Respublika nustato Statutą, yra valstybės įstatymas, todėl jam įgyvendinti reikalingi teisės aktai gali būti priimami tik valstybės. Autorius akcentavo, kad neabejotina, jog valstybė turi teisę prižiūrėti sau subordinuotas autonomines sritis, o priežiūros formą renkasi pats priežiūros subjektas, t. y. valstybė. Teisininkas rėmėsi ir 1932 m. rugpjūčio 11 d. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje tvirtindamas, kad valstybės priežiūra apima visą Krašto institucijų veiklą ir nėra išsemiama atskirais Statuto straipsniais. Vokiečių spaudoje buvo priekaištaujama, kad įvedamas naujas institutas – teisingumo ministro, kuriam, pagal Statutinio Teismo įstatymo 15 straipsnį, suteikta teisė kreiptis į Statutinį Teismą dėl autonominių įstatymų prieštaravimo Statutui. J. Robinzonas aiškino, kad teisingumo ministras kaip „teisingumo saugotojas“ yra tinkamiausias subjektas šiai funkcijai atlikti. Be to, F. von Freytag-Loringhovenas laikė neatitinkančia Statuto Statutinio Teismo įstatymo nuostatą (13 straipsnio 6 punktas), suteikiančią teisę Teismui tikrinti Seimelio neįstatyminių aktų statutingumą. Šiuo atveju Lietuvos teisininkas pabrėžė Teisingumo Teismo sprendimą, kuriame šis nurodė, kad būtų nelogiška, kad vykdomosios valdžios srityje Seimelis suteiktą imunitetą Direktorijos pirmininkui, kuris savo veiksmais peržengė ribas. Toks principas, pasak autoriaus, turi būti taikomas visiems neįstatyminiams Seimelio sprendimams. Vokiečių autorius nesutiko ir su tuo, kad Direktorijos pirmininkui, pagal Statutinio Teismo įstatymą, suteikta teisė kreiptis į Teismą. Jo nuomone, tokia teisė

¹³²⁵ Robinzonas, *supra note*, 44: 344.

turėjo būti suteikta Seimeliui, nes Direktorijos pirmininkas galėjo neturėti Seimelio pasitikėjimo. Tokį argumentą J. Robinzonas laikė politiniu, o ne teisiniu¹³²⁶.

Ketvirta, Lietuvos teisininkas pabandė atremti ir kitą Vokietijos teisininko abejonę dėl Statutinio Teismo įstatymo 13 straipsnio 2 punkte įtvirtintos nuostatos, kad Statutinis Teismas nagrinėja autonominio įstatymo prieštaravimą Krašto statutui. Vokiečio nuomone, įstatymų, išleistų iki Statuto įsigaliojimo, ir iš Vokietijos recepuotų, tikrinimas neleistinas. O J. Robinzonas aiškino, kad tokių teisės aktų patikrinimas yra vienas svarbiausių uždavinių siekiant, kad būtų išsaugotas „teisės tvirtumas“ (arba šių laikų terminais – teisinis tikrumas, vok. *Rechtssicherheit*). Vokietijos teisininkas Statutinio Teismo įstatymo 14 straipsnį, įtvirtinusį, kad kol Statutinis Teismas nėra priėmęs sprendimo pripažinti Respublikos ar autonominį įstatymą prieštaraujančiu Statutui, kiti teismai jį turi taikyti, net jeigu ir mano, kad jis prieštarauja Statutui, laikė priešingu Statutui, nes tikrinti įstatymų atitiktį Statutui priderėjo autonominiams teismams. J. Robinzonas, be abejo, nesutiko su tokia užsienio teisininko nuostata tvirtindamas, kad tokia funkcija, remiantis Statuto 5 straipsniu, nustačiusiu autonominių institucijų kompetenciją, nėra priskirta autonominėms institucijoms. O tai reiškė, pagal Statuto 7 straipsnį, kad tokia funkcija priklausė valstybei. Pagaliau

*„ierarchijos atžvilgiu būtų nesąmonė, jeigu valstybei subordinuotosios autonominės srities organai galėtų tikrinti valstybės įstatymų leidimo aktus.“*¹³²⁷

Penkta, J. Robinzonas pasisakė ir dėl Statutinio Teismo sudėties, kadangi, Vokietijos teisininko nuomone, į sudėtį turėjo patekti dauguma Krašto teisėjų. Tam turėjo būti pritaikyta Statuto 24 straipsnio, reikalaujančio, kad Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrių sudarytų dauguma Krašto teisėjų, analogija. Lietuvos teisininkas pabrėžė, kad Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus ir Statutinio Teismo užduotys skirtingos. Pirmieji turėjo būti kvalifikuoti toje srityje, kurioje sprendė. Antrieji – spręsti viešosios teisės klausimus. Kitaip tariant, Statutinis Teismas, pasak J. Robinzono, turėjo spręsti klausimus, išskirtinai priklausančius valstybės

¹³²⁶ *Ibid.*, 345–346.

¹³²⁷ *Ibid.*, 347.

kompetencijai. Tačiau tai nereiškė, kad Statutinio Teismo sudėtyje negalėjo būti Klaipėdos krašto teisėjų¹³²⁸.

Taigi, J. Robinzonas straipsnyje pateikė teisinius argumentus, kuriais norėjo atsikirsti vokiečių teisininko parašytoms mintims apie Statutinio Teismo įstatymo prieštaravimą Krašto Statutui pabrėždamas valstybinės priežiūros institutą autonominių institucijų atžvilgiu, palygindamas šį institutą su Alandų autonomijos ypatybėmis, akcentuodamas nacionalinę Statuto kilmę, pabrėždamas teisinio tikrumo principo reikšmę ir Teismo sudėties problemiką.

J. Robinzonas ir savo kapitaliniame veikle *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras* netiesiogiai buvo įvardijęs Statutinį Teismą. Antai aptarinėdamas Klaipėdos krašto statutą kaip organizacinį aktą jis nurodė, kad vienas iš Statuto didžiausių trūkumų yra tas, kad jame nėra numatytos „interpretacinės instancijos“. Jis pabrėžė:

*„Į Hagos Teismą tegalima apeliuoti tik ypatingai svarbiais atsitikimais, ir tai tik iš Lietuvos partnerių pusės, o kaip tik dažnai gali pasireikšti Lietuvai reikalas gauti Statuto interpretaciją. Tam reikalui turėtų būti sudaryta valstybinė instancija, kuri nors ir nenumatyta Konvencijoje (priešingai Alando autonomijos įstatymo 35-tam str.), būtų visiškai statutiška, žinoma, su Konvencijos 17-to straipsnio rezervu.“*¹³²⁹

J. Robinzonas tvirtino, kad tam tikru atžvilgiu visuotinis Vyriausiojo Tribunolo susirinkimas atlieka tokios institucijos funkciją (žr. monografijos I dalies 4.14 poskyrį).

Komentuodamas Statuto 2 straipsnį J. Robinzonas užsiminė, kad Lietuvoje iki šiolei nėra parengtas „įstatymas dėl gubernatoriaus teisinės padėties“¹³³⁰. Atrodytų, kad autorius turėjo mintyje Konsultantų komisijos rengiamus projektus, tačiau šiuo atveju galvota apie teisės aktą, įtvirtinantį gubernatoriaus teisinį statusą, skyrimą, atleidimą, pavadavimo tvarką, socialines garantijas, teises, pareigas ir pan.

Interpretuodamas Statuto 6 straipsnį J. Robinzonas atkreipė dėmesį į tai, kad Lietuvoje nėra organo, kuris nagrinėtų ginčus tarp centrinių valstybės ir autonominių institucijų. Autoriaus nuomone, negalima prieštarauti,

¹³²⁸ *Ibid.*, 347–348.

¹³²⁹ Robinzonas, *supra note*, 61: 239–240.

¹³³⁰ *Ibid.*, 282.

jeigu pagal analogiją Statuto 16 straipsnyje įtvirtintai gubernatoriaus veto teisei tą darytų gubernatorius¹³³¹.

Aiškindamas Statuto 16 straipsnį J. Robinzonas iš esmės galėjo paminėti Statutinį Teismą, bet, matyt, dėl tų projektų slaptumo negalėjo to daryti arba pats visko apie Konsultantų komisijos rengiamus projektus nežinojo. Jis prisiminė Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo tezę dėl Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte efektyvumo būtinybės. Teisininkas kalbėjo, kad kai valstybės interesai pažeidžiami, turi būti suteikta galimybė juos apginti. Pasak J. Robinzono, tai turi daryti valstybės pareigūnas – Krašto gubernatorius. O kaip jis tai darys, turi spręsti pats gubernatorius, nes jokių apribojimų Statute nenumatyta¹³³².

Komentuodamas 17 straipsnį autorius paminėjo, kad Direktorijos pirmininko atšaukimas iš pareigų turi būti griežčiausia prievartos priemonė, gubernatorius turėtų turėti ir kitų mažiau griežtų priemonių, pavyzdžiui, įspėjimą, termino nustatymą autonominei institucijai atlikti vieną ar kitą veiksmą. Panašių nuostatų aptinkama Gubernatoriaus teisių įstatymo projektuose (žr. monografijos III dalies 1 skyrių). Tačiau J. Robinzonas neužsimena apie galimybę tokias gubernatoriaus priemones skųsti Statutiniam Teismui¹³³³.

5. D. Krivicko „Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. statutą“

Teisių fakulteto docentas, skaitęs kursą „Klaipėdos Statutas“, nuo 1934 m. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams narys, 1935 m. paskirtas Statutinio Teismo teisėju D. Krivickas parašė habilitacijos darbą *Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. statutą*¹³³⁴. Darbas buvo įteiktas 1934 m., atspausdintas 1940 m. Darbas buvo pildytas, nes jame paminėtas Statutinis Teismas kaip institucija, kuri taip ir nepradėjo savo veiklos. Tokio dalyko teisininkas negalėjo žinoti 1934 m. Beje, autorius ir pats rašė, kad tyrimą atliko 1933 m. ir prisipažino, kad

¹³³¹ *Ibid.*, 303.

¹³³² *Ibid.*, 282.

¹³³³ Robinzonas, *supra note*, 61: 509.

¹³³⁴ Krivickas, *supra note*, 53.

praktikoje susidūrė su įvairiausiomis problemomis, susijusiomis su Kraštu, todėl neskubėjo jo publikuoti. Suvokė ir tai, kad tyrimas neteko savo prasmės, kai 1939 m. kovo 22 d. sutartimi Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Vokietijos. Kita vertus, paminėjo, kad dėl to tyrimas nenustojo teorinės reikšmės¹³³⁵.

Tiesa, šiame darbe Statutinis Teismas paminėtas tik vienoje vietoje. Vis dėlto darbas vertas apžvalgos, kadangi sudarė ideologinį pagrindą valstybinės priežiūros instituto plėtrai Klaipėdos krašte.

Darbą sudaro trys dalys, skirtos valstybės sąvokai, klausimui, ar Lietuva yra unitarinė valstybė, ir autonomijos sąvokai. D. Krivickas išsikėlė tikslą nustatyti, koks yra Klaipėdos krašto teisinis statusas Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal Klaipėdos krašto statutą. Tyrimo įžangoje autorius pabrėžė, kad iškeltas klausimas svarbus, nes nuo Krašto teisinio statuso suvokimo priklausė Statuto nuostatų aiškinimas, aiškinimo kriterijų pasirinkimas (kilus neaiškumams, kieno naudai – Krašto ar valstybės – Statutą aiškinti ir pan.). Į klausimų spektrą dėl Krašto teisinio statuso pateko: Kraštas kaip valstybė, kaip valstybės fragmentas ar kaip decentralizacijos vienetą? Koks jo santykis su valstybės centrine valdžia – koordinacinis ar subordinacinis? Tyrime autorius, remdamasis įvairių tarptautinės ir konstitucinės teisės mokslininkų, teisės filosofų suformuluotomis doktrinomis (D. Anzilotti'io¹³³⁶, L. Duguit¹³³⁷, F. von Fleinerio¹³³⁸, R. Redslobo¹³³⁹, A. Rogge'o¹³⁴⁰, H. Kelseno¹³⁴¹, J. L. Kunzo¹³⁴², G. Langerio¹³⁴³, E. Friesecke'ės¹³⁴⁴, kitų Va-

¹³³⁵ *Ibid.*, 8.

¹³³⁶ Anzilotti, Dionisio, *Cours de droit international* (Paris: Librairie de Recueil Sirey, 1929).

¹³³⁷ Duguit, Léon, *Traité de Droit constitutionnel* (Paris: Librairie des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, 1921–1924).

¹³³⁸ Fleiner, Fritz von, *Institutionen des Deutschen Verwaltungsrechts* (Tübingen: JCB Mohr (Paul Siebeck), 1928).

¹³³⁹ Redslob, Robert, *Histoire des Grands Principes du Droit des Gens, depuis l'Antiquité jusqu'à la Veille de la Grande Guerre* (Paris: Rousseau & Co., 1923).

¹³⁴⁰ Rogge, Albrecht, *Die Verfassung des Memelgebiets* (Berlin: Deutsche Rundschau, 1928).

¹³⁴¹ Kelsen, Hans, *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts* (Tübingen: JCB Mohr, 1920).

¹³⁴² Kunz, Laurenz Josef, *Die Staatenverbindungen* (Stuttgart: W. Kohlhammer, 1929).

¹³⁴³ Langer, Gottfried, *Die Rechtsverhältnisse im autonomen Memelgebiet. Aus den Freundeskreisen* (München: Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums, 1927).

¹³⁴⁴ Friesecke, Ernst, *Das Memelgebiet* (Stuttgart: F. Enke, 1928).

karų Europos autorių, J. Robinzono¹³⁴⁵, M. Römerio¹³⁴⁶, T. Petkevičiaus¹³⁴⁷, A. Voldemaro¹³⁴⁸, S. Daukšos¹³⁴⁹), siekė nustatyti esminį valstybės požymį. Mokslininkas pradėjo nuo sąvokos „suverenitetas“. Ją tyrinėdamas nacionalinės ir tarptautinės teisės kontekste rėmėsi filosofais (M. T. Ciceronu, H. Grociumi, T. Hobso, Ch. Wolfu, I. Kantu, B. de Spinoza, R. von Jheringu, J. Bodinu ir kitais) ir padarė kelias išvadas: pirma, teritorijoje gali būti tik vienas suverenitetas, antra, suverenitetas nedalomas ir niekas negali pretenduoti į dalį suvereniteto, trečia, suverenitetas neperleidžiamas¹³⁵⁰.

Tačiau autorius atkreipė dėmesį į tai, kad ilgainiui sąvoka „suverenitetas“ kito, kadangi susidarė nauji teritoriniai, politiniai vienetai, kūrėsi federacijos ir pan. D. Krivicko požiūriu, pirmieji su tuo kylančius sunkumus pastebėjo vokiečių teisininkai, kai kūrėsi Vokietijos imperija. Akcentuota, kad toje pačioje teritorijoje formavosi keli suverenitetai, todėl kai kurie mokslininkai, tarp jų ir G. Jellinekas, tvirtino, kad suverenitetas yra politinės galios požymis, bet ši galia nebūtinai visada turi suverenitetą. Taigi, gali būti valstybių be suvereniteto. D. Krivickas išskyrė keletą teorijų, laikančių suverenitetą esminiu valstybės požymiu: pirma, jeigu suverenijomis valstybėmis būtų laikomi federacijų nariai, tada federacija netektų suvereniteto (R. Seydelis); antra, tik federacijos centrinė valdžia turi suverenitetą, o ne atskiros jos dalys (G. Jellinekas); trečia, padalytas suverenitetas – ne tik federacija, bet ir jos nariai turi suverenitetą (G. Waiatzas, A. Tocqueville'is); ketvirta, federacija ir jos nariai sudaro suverenitetą (A. Jaščenko ir kt.); penkta, suverenitetas nėra absoliutus, o dalintinas į valstybių, turinčių išorinį ir vidinį suverenitetą, taip pat į valstybių, turinčių tik vidinį suverenitetą (A. Esmenas)¹³⁵¹.

Lietuvos teisininkas pabrėžė, kad nei viena iš aukščiau nurodytų teorijų negalėjo būti suderintos su naujai besikuriančiais dariniais („valstybiniais susijungimais“). Absoliutus valstybės suvereniteto suvokimas vedė link idėjos, kad tarptautinės teisės nėra, nėra ir „koordinuotos juridinės bendruomenės“. Visos šios diskusijos reiškė taip pat klausimą: kas vis

¹³⁴⁵ Robinzonas, *supra note*, 61; Robinzonas, *supra note*, 7.

¹³⁴⁶ Römeris, Mykolas, *Reprezentacija ir mandatas* (Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1926).

¹³⁴⁷ Petkevičius, *supra note*, 85: 619.

¹³⁴⁸ Voldemaras, *supra note*, 382.

¹³⁴⁹ Daukša, Stasys, *Le régime d'autonomie du territoire de Klaipėda* (Paris: Librairie du Recueil Sirey, 1937).

¹³⁵⁰ Krivickas, *supra note*, 53: 14–15.

¹³⁵¹ *Ibid.*, 19–20.

dėlto aukščiau – valstybės ar tarptautinės teisės norma. Autorius išskyrė subjektinės tarptautinės teisės koncepciją ir objektinę pažinimo koncepciją. Pirmos teorijos esmė – pirmiausia valstybės valia, kuri remiasi asmenų pripažinimu. Antros teorijos esmė – pirmiausia tarptautinė teisė, t. y. universali tvarka. Autorius, remdamasis G. W. F. Hegelio teorija, pabrėžė, kad subjektinės tarptautinės teisės koncepcija yra egocentriška, išauganti į imperialistinę politiką, nežinančią teisinių objektinių ribų. Priešingai būtų, jeigu išeities tašku būtų laikoma tarptautinės teisės pirmenybė, apribojanti kišimąsi į kitas valstybes: „<...> tokia yra tarptautinio pacifizmo pagrindinė mintis“¹³⁵².

Tekste iškeliamas klausimas: kokia iš šių teorijų pasirinktina? Autoriui atrodė, kad Lietuvai būtų naudingesnė objektinės pažinimo koncepcijos teorija: „Lietuvos valstybiniai reikalai reikalauja tarptautinės tvarkos, pagrįstos teisėtumu, o ne imperializmu <...>“¹³⁵³. Lieka suvereniteto klausimas. D. Krivickas sutiko, kad suvereniteto sąvoka negali išnykti iš teisės mokslo, tačiau jos turinys „naujaisiais laikais“ neturi absoliučios, o tik reliatyvią ar santykinę reikšmę¹³⁵⁴.

Teisininkas išanalizavęs suvereniteto sąvoką nacionalinės ir tarptautinės teisės kontekste gvildeno ją kaip kompetencijos sąvoką. Remdamasis teisės teoretikais mokslininkas akcentavo, kad valstybių suverenitetas įvairiu laiku gali būti skirtingas ir kad įvairių valstybių suverenitetas tuo pačiu metu gali skirtis atsižvelgiant į tarptautinę teisę. Analizuota ir konstitucijos reikšmė suvereniteto kontekste, tvirtinta, kad konstitucija dar nėra suverenios valstybės požymis, nes ją gali turėti ir federacijos nariai, tačiau suverenios valstybės konstitucijos autonomija kyla iš tarptautinės, o autonominių teritorijų – iš nacionalinės teisės. D. Krivickas paminėjo, kad suvereniai valstybei būdinga tarptautinės teisės suteikta autonomija tvarkytis viduje, tiesiogiai priklausant tarptautinei teisės tvarkai. Tačiau tai nereiškė, kad nacionalinė teisė perduota tarptautinei, ši tik nustato teisinės galios ribas. Visos kitos teisinės bendruomenės nėra valstybės tarptautinės teisės prasme, jos tesudaro dalines teises tvarkas valstybėje, be to, jos gauna autonomiją ne iš tarptautinės, o iš nacionalinės teisės. Taip mokslininkas padarė išvadą, kad suverenitetas yra esminis požymis atskirti valstybę nuo atitinkamų bendruomenių, pavyzdžiui, savivaldybių, autonominių

¹³⁵² *Ibid.*, 25.

¹³⁵³ *Ibid.*

¹³⁵⁴ *Ibid.*, 26.

provincijų, žemių, kantonų ir pan. Tačiau valstybių suverenitetas priklausomas nuo tarptautinės teisės turinio ir keičiasi pagal jį, pavyzdžiui, valstybei sudarius tarptautines sutartis, kuriose įtvirtinti vienokie ar kitokie valstybės įsipareigojimai¹³⁵⁵.

Galiausiai, baigdamas pirmą tyrimo dalį apie valstybę ir pagrindinį jos požymį suverenitetą, D. Krivickas padarė keletą išvadų. Pirma, suverenitetas yra tarptautinei teisei tiesioginė ir išimtinė priklausomybė, sudaranti esminį valstybės požymį. Antra, suvereniteto požymis padeda atskirti valstybę nuo kitokio teisinio darinio, pavyzdžiui, valsčiaus, kuris remiasi valstybės teise. Trečia, skirtumas tarp įvairių unitarinės valstybės vienetų priklauso nuo decentralizacijos pobūdžio. Be to, teisininkas išskyrė pagrindinius suvereniteto bruožus: tiesioginis, išimtinis priklausomumas tarptautinei teisei ir konstitucijos autonomijos kilimas iš tarptautinės teisės¹³⁵⁶.

Antroje tyrimo dalyje D. Krivickas siekė atsakyti, ar Lietuva unitarinė valstybė, analizuodamas tokios valstybės požymius. Atspirties tašku buvo austrų ir amerikiečių teisininko L. J. Kunzo teorija apie valstybinius junginius – unitarines valstybes ir „netikrus valstybinius junginius“, tokius kaip aljansus, administracines unijas, konfederacijas, tarptautinį teisės junginį Tautų Sąjungą. Taigi, autorius siekė suvokti, ar dėl Klaipėdos krašto autonomijos Lietuva galėjo būti laikoma unitarine valstybe ar „netikru valstybiniu junginiu“¹³⁵⁷.

Naudodamasis Vakarų teisininkų teorijomis (P. A. J. Fauchille'io, A. Esmeino ir kt.), D. Krivickas tyrinėjo unitarinės valstybės požymius, įvardydamas vidaus vieningumą, suverenitetą užsienio valstybių atžvilgiu, vieningą reprezentacijos galią, diskutuodamas dėl to, ar valstybė turi būti identifikuojama kartu su tauta, ar valstybė netenka savo vientisumo, jei prie jos prijungiama teritorija, kuriai suteikiama autonomija. Lietuvos teisininkas priešo prie išvados, kad valstybės suskaldymas į provincijas, autonomijas, savivaldybes, žemes nedaro valstybės nevientisa, nes šis suskaldymas „tėra tik įvairūs decentralizacijos laipsniai“¹³⁵⁸. Pabrėžta ir tai, kad unitarinės valstybės charakteristikai nesvarbu, kad jos teritorijose galioja skirtinga teisė, pavyzdžiui, kai kuriose valstybėse galiojo Vokietijos, Prancūzijos, Austrijos ar Rusijos teisė (Lenkijoje, Lietuvoje, Jugoslavijoje ir kt.).

¹³⁵⁵ *Ibid.*, 27–29.

¹³⁵⁶ *Ibid.*, 29–30.

¹³⁵⁷ *Ibid.*, 31.

¹³⁵⁸ *Ibid.*, 33.

Autorius konstatavo, kad vientisa valstybė yra tada, kai ji tarptautinėje bendruomenėje turi išimtinę reprezentacijos teisę santykiuose su užsienio valstybėmis. Galiausiai mokslininkas, remdamasis ir Klaipėdos krašto Statuto 7 straipsniu, įtvirtinusi, kad dalykai, nepriklausantys autonominių institucijų kompetencijai, priklausys Lietuvos nacionalinėms institucijoms, reziumavo:

„Lietuva yra vientisa (unitarinė) valstybė, kadangi tik jai išimtinai priklauso tarptautinė reprezentacija. Ir prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos dalinos cesijos keliu Lietuvos vientisas pobūdis nepakitėjo, nes tarptautinė reprezentacija likosi vien centro valdžios rankose.“¹³⁵⁹

Ieškodamas atsakymo, ar Klaipėdos kraštas Lietuvos sudėtyje neiškreipė Lietuvos tarptautinės reprezentacijos teisės ir konstitucijos autonomiškumo, autorius citavo Krašto Konvencijos 1 straipsnį, nustačiusį, kad valstybės signatarės, remdamosi Versalio taikos 99 straipsniu, perduoda „Lietuvai visas teises ir titulus“¹³⁶⁰ teritorijos, kuri vadinama Klaipėdos kraštu. D. Krivicko nuomone, šis teisių ir titulų į Kraštą perdavimas Lietuvai reiškė, kad valstybės signatarės atsisakė atitinkamos kompetencijos Lietuvos naudai ir ji perėjo valstybės suverenitetui. Taigi, autorius kėlė klausimus, ar dvi pagrindinės suvereniteto savybės (tarptautinės reprezentacijos teisė ir konstitucijos autonomiškumas), vykdant Konvenciją, visiškai įgyvendintinos. Autoriui rūpėjo, ar Klaipėdos kraštas, pagal Krašto konvenciją, nėra tarptautinės teisės subjektas („neįeina į tarptautinį bendradarbiavimą“), jeigu taip, ar tai neiškreipia Lietuvos tarptautinės reprezentacijos teisės¹³⁶¹.

D. Krivickas pabrėžė, kad Klaipėdos kraštas buvo tarptautinio susitarimo objektas, tačiau sudarant Krašto konvenciją šis objektas nedalyvavo ir nebuvo Konvencijos šalis. Maža to, mokslininko pastebėjimu, Kraštas nėra tarptautinės teisės subjektas, tarptautinės atsakomybės subjektas, nes Konvencijos priežiūra, skundų teikimas dėl Lietuvos vyriausybės patikėtas ne Kraštui, o Tautų Sąjungos Tarybai ir valstybėms signatarėms. Taigi, Krašto autonominės institucijos pačios negalėjo skusti Lietuvos vyriausybės aktų nei Tautų Sąjungos Tarybai, nei Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui. Teisininko tvirtinimu, remiantis Statuto 4, 5

¹³⁵⁹ *Ibid.*

¹³⁶⁰ *Ibid.*, 34.

¹³⁶¹ *Ibid.*, 34–35.

ir 7 straipsniais, tik Lietuvos vyriausybei priklausė sudaryti tarptautines sutartis, išplėsti autonominių institucijų kompetenciją ir atlikti įgaliojimus, nepriskirtus Krašto institucijoms. Vis dėlto autorius įžvelgė tam tikrų abejonių analizuodamas Statuto 4 straipsnį, kadangi jame nustatyta, kad Krašto institucijos galėjo imtis reikiamų priemonių įgyvendindamos Lietuvos vyriausybės sudarytas tarptautines sutartis, kai jos buvo susijusios su Statuto 5 straipsnyje reglamentuotomis Krašto institucijų kompetencijos sritimis. D. Krivickas iškėlė klausimą: ar tokių įgaliojimų autonominėms institucijoms suteikimas nėra pagrindas manyti, kad Kraštas yra tarptautinės teisės subjektas?¹³⁶²

Teisininkas rėmėsi vieno iš valstybių signatarių M. Pilotti'io 1932 m. birželio 16 d. svarstymais, kai Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas nagrinėjo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą. Italų atstovas tvirtino, kad tokiu atveju, jeigu Krašto seimelis nesiims reikiamų priemonių įgyvendinti tarptautinę sutartį, tai sutartis Krašte neįsigalios¹³⁶³. Tuo pagrindu padaryta išvada, kad Lietuvos Respublikos sudaryta sutartis, be autonominių institucijų bendradarbiavimo, neįsigalios Krašte. D. Krivickas kritikavo iš M. Pilotti'io samprotavimų kilusią išvadą, nes tokiu atveju Lietuvos Respublikos sudarytos tarptautinės sutarties galėtų nevykdyti autonominės institucijos, be to, valstybės centrinės valdžios kompetencija sudaryti tarptautines sutartis priklausytų nuo autonominių institucijų valios, o tai reikštų Lietuvos tarptautinės reprezentacijos teisės, taip pat ir Lietuvos suvereniteto paneigimą. Be to, tai prieštarautų Statuto 7 straipsniui dėl valstybės įgaliojimų, nepriskirtų Krašto institucijoms. Režiumuodamas autorius pabrėžė, kad autonominėms institucijoms nėra pavesta sudaryti tarptautinių sutarčių, tik priimti jų įgyvendinimo priemones, o kadangi Krašto autonomija nėra jo subjektinė teisė, kuria galima naudotis arba nesinaudoti, o dalis bendro valstybės tikslo, uždavinio, tai autonominės institucijos privalo įgyvendinti Lietuvos Respublikos sudarytas sutartis. Straipsnyje akcentuota, kad Kraštas nėra tarptautinės teisės subjektas ir nėra pažeidžiama Lietuvos tarptautinės reprezentacijos teisė¹³⁶⁴.

Lietuvos teisininkui nerimą kėlė Klaipėdos krašto konvencijos 15 straipsnis, įtvirtinęs, kad suvereno teisių į Kraštą arba jų vykdymo negalima perduoti be valstybių signatarių sutikimo. Tačiau šiame straipsnyje

¹³⁶² *Ibid.*, 35.

¹³⁶³ *Ibid.*; *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note*, 6: 169.

¹³⁶⁴ Krivickas, *supra note*, 53: 39.

mokslininkas įžvelgė ir Lietuvos suvereno teisių į Kraštą stiprinantį momentą – tai tarsi tarptautinis užtikrinimas, kad, norint atskirti Kraštą nuo Lietuvos, bus susidurta ne tik su ja, bet ir su valstybėmis signatarėmis.

D. Krivickas kėlė klausimą, ar pats Klaipėdos krašto konvencijos sudarymo faktas ir jame nustatytas specialus režimas nepažeidė Lietuvos tarptautinės reprezentacijos teisės. Teisininkas, remdamasis G. Jellineko ir H. Triepelio teorijomis, tvirtino, kad valstybės suverenitetas nemažėjo dėl to, kad ji prisiėmė tarptautinių įsipareigojimų. Šis teiginys buvo pritaikytas ir Klaipėdos krašto atveju:

„Lietuvos valstybė, perimdama Klaipėdos krašto suverenumą, priėmė tam tikras sąlygas, tai tas principiniai nemažina jos suverenumo, tik uždeda sutartimi nustatytą prievolių. Nustatytų sąlygų įvykdymas ar neįvykdymas nėra sąlyga suvereniniam veikimui, tik užtraukia Lietuvos tarptautinę atsakomybę. Vidaus teisės atžvilgiu, Lietuvos vyriausybės suverenumo aktai, ar jie suderinti su konvencija ar ne, yra teisėti, tik, žinoma, dėl to nemenkėja Lietuvos tarptautinė atsakomybė.“¹³⁶⁵

Vis dėlto D. Krivickas teigė, kad tarptautinių įsipareigojimų prisiėmimas sudarė tam tikrą suvereniteto apribojimą, nes „mažina valstybės išimtinės kompetencijos sritį, o plečia tarptautinio įsikišimo sritį“¹³⁶⁶. Taigi, Lietuva, suteikdama Klaipėdos kraštui autonomiją, nustatė sau tam tikrus apribojimus, kurie nuo vidaus apribojimų, pasak teisininko, skyrėsi tuo, kad jų vykdymas susijęs su tarptautine atsakomybe¹³⁶⁷.

Aptaręs Klaipėdos krašto ryšį su Lietuvos tarptautinės reprezentacijos teise, D. Krivickas ėmėsi Krašto konvencijos sąsajos su Lietuva analizės kito suverenitetui būdingo bruožo – konstitucijos autonomiškumo – atžvilgiu. Mokslininkas nurodė, kad Konvencija nustatė specialų režimą, o Lietuva įsipareigojo Statute numatytais atvejais Krašte netaikyti bendrų normų, taikyti Konvencijoje ir jos prieduose numatytas specialias nuostatas. Nepaisydamas šių pamąstymų autorius padarė išvadą, kad tarptautinė sutartis nėra aukštesnės galios teisės aktas negu konstitucija, nes tai du skirtingi

¹³⁶⁵ *Ibid.*, 39.

¹³⁶⁶ *Ibid.*

¹³⁶⁷ *Ibid.*

aktai – tarptautinis ir valstybinis. Be to, pasak D. Krivicko, sutartis tėra teisėkūros aktas, numatytas konstitucijoje¹³⁶⁸.

Užbaigdamas poskyrį apie Klaipėdos krašto konvencijos sąsają su esminėmis suvereniteto savybėmis Lietuvos teisininkas padarė išvadą, kad Konvencija ir jos priedai nepažeidžia Lietuvos tarptautinės reprezentacinės teisės ir konstitucijos autonomiškumo. O tai reiškė, kad Lietuva turėjo suvereno teises Klaipėdos krašte. Tai, pasak D. Krivicko, patvirtino ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, nurodęs, kad Konvencijos šalys nesiekė padalyti suverenumo dviem organizacijoms („organizmams“), kurios turėjo būti kartu vienoje teritorijoje:

„Jos tenorėjo laiduoti perduodamam kraštui tam tikrą platų įstatymo leidimo, teismų, administracijos ir finansų decentralizacijos laipsnį, suderintą su Lietuvos valstybės vieningumu ir esantį jos pačios suverenumo ribose.“¹³⁶⁹

D. Krivickas atkreipė dėmesį į tai, kad kai kurie autoriai (A. Rogge, R. Thomašas, G. Langeris ir kt.) buvo įsitikinę, kad Lietuva dėl Klaipėdos krašto prarado savo vientisumą, o Kraštas yra valstybė, turinti savarankišką administraciją. Pasak jų, Krašto statutas nustatė neįveikiamus apribojimus Lietuvos valstybei, o keičiant Statutą reikia bendradarbiauti su Krašto įstatymų leidžiamąja valdžia. Be to, Kraštas kilęs ne iš Lietuvos įstatymo, o iš tarptautinės sutarties, t. y. Krašto konvencijos. Kraštas turi savo įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžias. Tokių idėjų šalininkai tvirtino, kad nors Kraštas neturi pinigų politikos, karo, užsienio politikos administravimo kompetencijos, tačiau tai nebuvo sprendžiamąją reikšmę turinčios aplinkybės, lemiančios valstybės suverenumą. A. Roggei tik vienas dalykas buvo neaiškus – faktas, kad Krašto autonomija kilusi iš sąjungininkų. Kitaip tariant, Kraštas buvo Tautų Sąjungos globoje. Vokiečių autorius rėmėsi G. Jellineko teiginiu, kad valstybė gali būti sudaryta kitos valstybės, bet teisiniu požiūriu jos galios kyla iš jos pačios. A. Roggeė modifikavo šį teiginį tvirtindamas, kad gavęs konstituciją junginys yra valstybė, jei jo konstitucija negali būti panaikinta ar pakeista be jo sutikimo. Taigi, pasak vokiečių mokslininko, Kraštas yra tokia valstybė kaip vokiečių

¹³⁶⁸ *Ibid.*, 40.

¹³⁶⁹ *Ibid.*; Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, *supra* note, 6: 263.

žemės, šveicarų kantonai ar Jungtinės Amerikos Valstijos. Be to, pastebėta, kad Krašto teisinis statusas geriau apsaugotas negu išvardytų junginių, nes federacinė valdžia gali išplėsti savo galią į juos (vok. *Reichsrecht bricht Landrecht*, žr. monografijos I dalies 2 skyrių). O pasak A. Roggės, to nėra Krašto santykyje su Lietuva, nes jo konstitucija paremta tarptautiniu aktu. Pripažinta, kad Kraštas neturi tarptautinio savarankiškumo, bet viduje yra savarankiškas valstybės pobūdžio junginys, o ne valstybės fragmentas. Be to, atkreiptas dėmesys į tai, kad Krašto santykis su Lietuva koordinacinis, o ne subordinacinis¹³⁷⁰.

D. Krivickas darbe siekė paneigti tokius A. Roggės argumentus, kurie nesutapo ir su G. Jellineko teorija dėl suverenių ir nesuverenių valstybių. Jis aiškino, kad Klaipėdos krašto statutas buvo Lietuvos įstatymas, prijungtas prie Konvencijos, autonomija suteikta šiuo įstatymu, todėl Kraštas kilęs ne iš tarptautinės teisės. Lietuvos teisininkas rėmėsi Statuto preambule, įtvirtinusia, kad Lietuva nustato Statutą. Tai reiškė, kad Lietuva nustatė Krašto konstituciją, o ne jis pats, priešingai negu vokiečių žemės, šveicarų kantonai, Jungtinės Amerikos Valstijos. Mokslininkas, remdamasis D. Anzilotti'iu ir H. Triepeliu, vis dėlto pripažino, kad Statutas yra integrali tarptautinės sutarties dalis, bet nacionalinės teisės atžvilgiu – tai Lietuvos įstatymas, kadangi tarptautinių sutarčių privalomumas kyla iš vidaus teisės, o ne iš tarptautinės teisės principų¹³⁷¹.

Maža to, Klaipėdos kraštas pats negalėjo keisti Statuto, neturėjo net jo keitimo iniciatyvos, išskyrus tai, kad Krašto seimelis, pagal Statuto 38 straipsnį, turėjo dalyvauti Statuto keitimo procedūroje. Statute nebuvo nuostatos dėl to, kam deleguota Statuto keitimo iniciatyva, tačiau D. Krivickas pabrėžė, kad iniciatyva turėjo priklausyti tam, kuris nustatė Statutą, t. y. Lietuvai. Tai konstatuota nepaisant Statuto 18 straipsnio, reglamentuojančio, kad įstatymų iniciatyvos teisė priklauso Seimeliui ir Direktorijai. Tačiau pažymėta, kad ši nuostata galiojo tik Statuto 5 straipsnyje įvardytai autonominių institucijų kompetencijai – ten apie Statuto keitimą nebuvo nė žodžio¹³⁷².

D. Krivickas toliau ieškojo argumentų, dėl kurių Klaipėdos kraštas negalėjo būti laikomas nei atskira valstybe (vok. *Staatenstaat*), nei federaciniu junginiu (vok. *Unterstaat*). Pirma, Krašte nebuvo visų valstybės

¹³⁷⁰ Krivickas, *supra note*, 53: 41–43.

¹³⁷¹ *Ibid.*, 44.

¹³⁷² *Ibid.*, 46–47.

valdžios institucijų, nes pagal Statuto 24 straipsnį aukščiausia instancija Krašto byloms buvo Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius. Antra, Krašto įstatymų leidyboje, pagal Statuto 10 ir 16 straipsnius, reikšmingas valstybės centrinės valdžios atstovas – Krašto gubernatorius. Trečia, Krašto vykdomoji valdžia – Direktorija – prižiūrima gubernatoriaus, kuris net galėjo atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų. Ketvirta, Kraštas 1925 m. liepos 31 d. buvo sudaręs sutartį su Senprūsių evangelikų bažnyčios sąjunga (Prūsijos evangelikų bažnyčia). Tačiau šios sutarties Lietuvos teisininkas nelaikė tarptautine. Šie faktoriai, pasak D. Krivicko, paneigė A. Rogge's teiginius dėl to, kad Kraštas yra valstybė ar federacinis junginys („nesuvereninė valstybė“)¹³⁷³.

D. Krivickas analizavo ir kito vokiečių konstitucinės teisės specialisto R. Thoma'o įžvalgas, kurias jis pateikė Klaipėdos krašto seimelio pirmininkui paprašius nuomonės dėl malonės teisės Krašte. Vokiečių specialisto nuomone, santykis tarp Krašto ir Lietuvos laikytinas santykiu tarp suverenos Lietuvos valstybės ir nesuverenos Krašto valstybės, jį įvardijant valstybinės teisės protektoratu. Pasak R. Thoma'o, visais abejotinais atvejais dėl kompetencijų pasiskirstymo tarp Lietuvos ir Krašto institucijų turėtų būti pripažinta Krašto kompetencija. Lietuvos teisininkas paminėjo, kad vokiečiai labiau atstovavo politiniams interesams negu teisei, nes pats jau buvo pripažinęs, kad Kraštas yra komunalinis junginys, kad autonomija suteikta nacionaliniu įstatymu, kompetencijų pasiskirstymas griežtas, sritys, kurios nenumatytos Kraštui, priklauso Lietuvos suverenitetui, kad Krašte galioja Lietuvos Valstybės Konstitucijos principai, didelė dalis valstybės uždavinių atliekama nacionalinių institucijų, kad Krašto gyventojų požymis – tik Lietuvos pilietybės papildinys¹³⁷⁴.

G. Langeris laikė Lietuvą federacine valstybe, o Kraštą – federacijos nariu, nes turėjo savo teritoriją ir gyventojus, plačių kompetencijų, Krašto seimelis lygios teisinės padėties kaip ir Respublikos įstatymų leidžiamoji valdžia, Krašto vykdomoji valdžia taip pat lygios padėties kaip ir nacionalinė vyriausybė, nes Klaipėdos uosto direkciją sudarė po vieną Lietuvos vyriausybės, Krašto ir Tautų Sąjungos paskirti nariai, Lietuva viena negalėjo pakeisti Statuto nuostatų, Kraštas 1925 m. liepos 31 d. sudarė sutartį

¹³⁷³ *Ibid.*, 48.

¹³⁷⁴ *Ibid.*, 49–51.

su Senprūsių evangelikų bažnyčios sąjunga. Tuo, pasak G. Langerio, pagrįstas Krašto valstybinis pobūdis¹³⁷⁵.

D. Krivickas priešinosi tokiems argumentams tvirtindamas, kad Klaipėdos kraštas neatitinka valstybei keliamų požymių, ir remiantis M. Römerio valstybės teorija neturi savo valdžios. O tai reiškė, kad nacionalinės ir autonominės įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių negalima tapatinti, nes jos turi skirtingas kompetencijas, kurios nėra vykdomos lygiagrečiai. Taigi, ir tyrimo autorius, ir jo minimi E. Friessecke'ė ir A. Voldeмарas, sekdami G. Jellineko valstybių fragmentų teorija, priėjo prie priešingos išvados – Kraštas tėra valstybės fragmentas, o ne valstybė. Tyrimo autorius nesutiko su šiomis idėjomis. Jo nuomone, Kraštas nebuvo valstybės fragmentas, o autonominė provincija. Tokią nuomonę teisininkas argumentavo tuo, kad Krašte nebuvo savo gyventojų, kadangi kiekvienas, norintis įgyti Krašto gyventojo požymį, turėjo būti Lietuvos pilietis, ir apskritai Kraštui nebūdingi valstybės konstituciniai elementai¹³⁷⁶.

Lietuvos mokslininkas akcentavo, kad mintį dėl to, kad Klaipėdos kraštas neturi valstybinio pobūdžio, palaikė nemažai vokiečių – E. Friessecke'ė, A. Hesse'ė, J. Hallier, L. Kunzas. Be to, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas „yra kategoriškas atsakymas visiems tiems, kurie pretendavo Klaipėdos kraštą esant pusiau suverenine valstybe“¹³⁷⁷.

Kad galėtų nustatyti autonominio vieneto – Klaipėdos krašto – statusą Lietuvos konstitucinėje teisinėje sistemoje, D. Krivickas trečioje tyrimo dalyje gilinosi į autonomijos reiškinį. Jis pateikė keletą autonomijos sampratų, išskyrė teritorinę ir personalinę autonomijos rūšis, tačiau pripažino, kad tikslas yra išsiaiškinti, ar autonomijos suteikimas nesukuria naujos valstybės. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo sudarytos kelios autonominės teritorijos: Karpatų Rusia¹³⁷⁸, Alandų salų¹³⁷⁹, Klaipėdos krašto, Aukštosios

¹³⁷⁵ *Ibid.*, 51–52.

¹³⁷⁶ *Ibid.*, 52–53.

¹³⁷⁷ *Ibid.*, 53.

¹³⁷⁸ „Treaty of Peace between the Principal Allied and Associated Powers and Austria (signed at St. Germain-En-Laye, 1919, 10 September)“, Ungarischen Institut München, žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19190910-1.pdf>.

¹³⁷⁹ „Decision about the Åland Islands of the Council of the League of Nations – ‘The Åland Decision’ 1921, 24 June; The Åland Agreement in the Council of the League of Nations 1921, 27 June; Convention Relating to the Non-fortification and Neutralisation of the Åland Islands 1921“, Ålands kulturstiftelse, žiūrėta 2023 m. spalio 30 d., <https://kulturstiftelsen.ax/app/uploads/2020/07/english-3-3-1.pdf>

Silezijos¹³⁸⁰, Katalonijos¹³⁸¹. Teisininkas akcentavo, kad Tautų Sąjungos Taryboje Didžiosios Britanijos atstovas D. Ormsby-Gore'as tokių teritorijų tikslą aiškino taip – padėti tautinei mažumai prisitaikyti prie naujos valstybės santvarkos ir ugdyti jos lojalumą tai valstybei. Be to, 1922 m. rugsėjo 21 d. Tautų Sąjungos susirinkimas priėmė rezoliuciją, kurioje pažymėjo mažumų bendradarbiavimą, piliečių lojalumą tautai, kuriai ji priklauso, bendrą valstybės tikslą, į kurį patenka ir autonominės teritorijos funkcijų įgyvendinimas saugant valstybės integralumą ir pan. Taigi, autonomija, pasak D. Krivicko, turėjo tarnauti didesnei valstybės konsolidacijai, o ne jos skaldymui, t. y. ne tam, kad autonominis vienetas ilgainiui taptų atskira valstybe¹³⁸².

Tyrimė prisiminta ir J. B. Clemenceau nota, įteikta Lietuvos delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje 1919 m., kurioje buvo nurodyta, kodėl Lietuva norėjo, kad Klaipėdos kraštas būtų prijungtas prie Lietuvos: pirma, Krašte gyvena lietuvių tautybės žmonės, antra, Klaipėdos uostas yra vienintelis Lietuvos išėjimas į jūrą (tiksliai citatą žr. monografijos I dalies 1.1.1 poskyryje)¹³⁸³. Lietuvos tautybė minima ir Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 11 d. rezoliucijoje, kuria nutarta suteikti Kraštui autonomiją¹³⁸⁴. Lietuvos vyriausybės atstovas V. Sidzikauskas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos nagrinėjimo metu savo kalboje 1932 m. birželio 13 ir 14 d. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo posėdyje taip pat nurodė Krašto prijungimo prie Lietuvos priežastį, t. y. palengvinti Krašto gyventojams, kurių dauguma lietuvių tautybės, perėjimą iš vienos valstybės į kitą:

„Suteiktoji Klaipėdos Kraštui autonomija, priešingai, turi tikslą palengvinti perėjimą iš vienos Valstybės į kitą gyventojams, kurių dauguma kilmės ir kalbos yra tokie pat lietuviai, kaip ir kitų Lietuvos dalių

¹³⁸⁰ „The Constitutional Act of 15th July 1920 Containing the Organic Statute for the Silesian Voivodship“, Dz. U. R.P. *Official Gazette*, (1920) 73/497.

¹³⁸¹ „Estatut de Catalunya de 1932. Gaceta de Madrid, núm. 265, de 21.9.1932. BOGC núm. 19, de 15.10.1932“, Informació, tràmits i serveis de la Generalitat de Catalunya, žiūrėta 2023 m. kovo 15 d., http://www.gencat.cat/eapc/revistes/RCDP/Documents_interes/RCDP_41/9_Estatut_1932.pdf.

¹³⁸² Krivickas, *supra note*, 53: 61–62.

¹³⁸³ *Ibid.*, 67.

¹³⁸⁴ Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 11 d. rezoliucija dėl Ministerių Kabineto atsakymo į S. D. frakcijos interpeliaciją dėl Klaipėdos krašto prijungimo. Steigiamojo Seimo darbai, 139 posėdis, 29 sąsiuvinis, 48.

*gyventojai, tik tiek, kad jie, per šimtmečius išbuvo Prūsijos suverenumė
ir todėl turėjo pergyventi skirtingą evoliuciją.*¹³⁸⁵

Pasak D. Krivicko, ši vienijimo idėja glūdėjo ir Klaipėdos krašto statuto 5 straipsnio 3 punkte dėl švietimo kaip vienos iš autonominių institucijų kompetencijos srities, 25 straipsnyje dėl mokymo programų lygiavertiškumo Krašto ir kitose Lietuvos teritorijose, taip pat 38 straipsnyje dėl Statuto nuostatų pakeitimo vidaus tvarka, dalyvaujant ir Krašto gyventojams, ir Krašto seimeliui, ir Seimui¹³⁸⁶.

Žinodamas Klaipėdos krašte nuolatos kylančias problemas (žr. monografijos I dalies 4 skyrių), D. Krivickas ir toliau teigė, kad autonomijos reikia valstybės konsolidacijai, o jeigu praktikoje – priešingi rezultatai, tai čia ne autonomijos idėjos kaltė, nes ši „visiškai telpa valstybės rėmuose“¹³⁸⁷.

Galiausiai tyrimo autorius lygino autonomiją su savivaldybe ir federaciniu vienetu. Jo nuomone, autonomija nebuvo nei viena, nei kita. Savivaldybės institucijos neleidžia įstatymų, savivaldybės kompetencija gali būti pakeista centrinės valdžios veiksmais ir tam nereikėjo savivaldybės pritarimo. Autonomijos atveju autonominės institucijos leido įstatymus, be to, reikėjo autonominių institucijų bendradarbiavimo. Taigi, pasak teisininko, autonominė teritorija pagal hierarchiją (decentralizacijos laipsnį) yra aukščiau teritorinės savivaldos. Lygindamas autonominę teritoriją su federaciniu vienetu autorius akcentavo, kad federacijos suvereninė galia reiškė ir pačios federacijos, ir jos narių bendrą valią, o autonominė teritorija negalėjo tokios valios parodyti: Seimas, renkamas piliečių, taip pat ir gyvenančių Krašte, atstovavo Lietuvos Respublikai. Maža to, federacinis vienetas pats nustato savo konstituciją, o autonominėms teritorijoms konstitucijas nustato valstybės centrinė valdžia. Taigi, pasak mokslininko, federacinis vieneto decentralizacijos laipsnis aukštesnis negu autonominės teritorijos¹³⁸⁸.

D. Krivickas paminėjo ir valstybinės priežiūros klausimą teigdamas, kad valstybės centrinė valdžia gali imtis priežiūros priemonių – teisminių, administracinių ar mišrių. Jis nurodė, kad teisminės priemonės taikomos Šveicarijoje ginčų santykiuose tarp federacijos ir kantonų, Vokietijoje taikomos mišrios priemonės, t. y. ir administracinės, ir teisminės. Lietuvoje,

¹³⁸⁵ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note, 6: 139.*

¹³⁸⁶ Krivickas, *supra note*, 53: 67.

¹³⁸⁷ *Ibid.*, 68.

¹³⁸⁸ *Ibid.*, 69–70.

nepaisant to, kad buvo įsteigtas Statutinis Teismas, buvo taikomos tik administracinės priemonės. Tokia minčių seka skatina apibendrinimą, kad teisininkas valstybinės priežiūros priemonės laikė galimomis ir autonominių, ir federacinių vienetų atžvilgiu¹³⁸⁹.

Baigdamas savo tyrimą, D. Krivickas padarė tokias išvadas: Lietuva – unitarinė valstybė, Krašto prijungimas nepanaikino jos tarptautinės reprezentacijos ir konstitucinių normų galiojimo; Kraštas sudaro decentralizacijos tipą, esantį tarp vietos savivaldos ir federacinio vieneto; Krašto autonomiją veikia du principai – Lietuvos suvereno teisės ir autonominių institucijų statutinių teisių garantija¹³⁹⁰.

6. S. S. „Hagos tribunolo 1932 metų rugpjūčio 11 d. sprendimas ir jo reikšmė Klaipėdos krašto statuto aiškinimui“

S. S. parašė straipsnį apie Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimą ir jo reikšmę Klaipėdos krašto statuto aiškinimui¹³⁹¹. Autorius, remdamasis Teismo sprendimu Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, pabrėžė keletą dalykų: pirma, Teismas, vadovaudamasis Konvencijos 16 straipsniu, Statutą aiškino kaip sutartį, saistančią Lietuvą; antra, Teismas aiškino suvereniteto ir autonomijos santykį, remiantis autoriumi, taip: pirma, šis santykis reiškė, kad Lietuvos Respublika ir Klaipėdos kraštas – nedalijamas vienetas; antra, autonomija pavaldi suverenitetui; trečia, autonomija turi būti vykdoma suderintai su valstybės vieningumu; ketvirta, prezumpcija ginčytinuose klausimuose palieka suverenumo naudai, o autonominių institucijų teisės *expressis verbis* kyla iš Statuto nuostatų; penkta, Statutas nėra vienintelis valstybės teisių Kraštui šaltinis, autonomijos ribos nustatytos tik Statute; šešta, įstatymų leidžiamoji, vykdomoji, teisminė ir finansinė autonomija – priemonės autonomijai vykdyti, o ne atskiros ir nesuderintos su valstybės vieningumu teisės¹³⁹².

Paskutiniąją išvadą S. S. laikė svarbiausia, akcentavo, kad visų keturių autonomijų uždavinys yra „grynai instrumentalinis“, skirtas Statute

¹³⁸⁹ *Ibid.*, 70.

¹³⁹⁰ *Ibid.*, 71.

¹³⁹¹ S. S., „Hagos tribunolo 1932 metų rugpjūčio 11 d. sprendimas ir jo reikšmė Klaipėdos krašto statuto aiškinimui“, *Vairas*, Nr. 2 (1933): 194–207.

¹³⁹² *Ibid.*, 199.

numatytam tikslui – vykdyti autonomiją. Statute nenumatytam tikslui įgyvendinti šios keturios teisės negalėjo būti taikomos. Maža to, straipsnyje pabrėžta, kad, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo nuomone, suverenitetas turi būti efektyvus, tai reiškė, kad suverenitetas yra

*„funkcijų visuma, kuri turi būti įgyvendinama net ir tais atvejais, kur pačiam Statute nėra numatyta specialių priemonių jo įgyvendinimui. Tai reiškia, <...> kad Valstybė turi turėti priemonių kovoti prieš kiekvieną jos suverenių teisių peržengimą. Suverenitetas ir jo peržengimas negali būti be apsaugos...“*¹³⁹³

Toliau straipsnyje detalizuojamos bylos aplinkybės ir pagrindinės Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo nuostatos dėl gubernatoriaus vaidmens pagal Statutą (gubernatorius – Krašto „padėties ir jo organų teisėjas, kuris sprendžia kylančius klausimus (su rezervu Respublikos tarptautinės atsakomybės) kaipo *galutinė ir vienintelė instancija*“¹³⁹⁴), Seimelio paleidimo (Direktorija, nebendravusi su Krašto seimeliu, negali suteikti gubernatoriui sutikimą paleisti Seimelį), Krašto gubernatoriaus teisės prižiūrėti Direktoriją (gubernatoriaus veto teisė autonominio krašto įstatymų leidžiamosios valdžios atžvilgiu, pagal Statuto 16 straipsnį, gubernatoriaus teisė prižiūrėti autonominę administraciją, kad ši neperžengtų kompetencijos ribų, nustatytų Statuto, kad jos veiksmai nebūtų priešingi Statuto straipsniui ir Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams), Direktorijos sudarymo (pagrindinis klausimas – ar Direktorijos pareigoms pradėti reikia Krašto seimelio pasitikėjimo), Direktorijos pirmininko atšaukimo teisės (tokią teisę gubernatorius turi, jeigu Direktorijos veiksmai būtų svarbūs, galintys pakenkti Lietuvos suvereno teisėms ir pažeistų Krašto statuto nuostatas bei nebūtų kitų priemonių). Straipsnio pabaigoje autorius padarė išvadą, kad tolesniuose santykiuose su Kraštu Teisingumo Teismo sprendimo reikšmė ne mažesnė negu pats Statutas¹³⁹⁵. Galimai autorius turėjo mintyje rengiamus Statutinio Teismo įstatymo projektus ir patį Statutinį Teismą.

¹³⁹³ *Ibid.*, 200.

¹³⁹⁴ *Ibid.*

¹³⁹⁵ *Ibid.*, 207.

7. M. Anyso „Klaipėdos krašto konvencija ir statutas...“

Klaipėdos krašto teisininkas (apie jį žr. monografijos I dalies 4 skyriaus pradžioje) parašė studiją *Klaipėdos krašto konvencija ir Statutas einant Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu iš 1932 m. rugpjūčio 11 d.*¹³⁹⁶. Joje atpasakojamas Teisingumo Teismo sprendimas akcentuojant kai kuriuos dalykus, pavyzdžiui, kad Lietuva turi nedalomas suvereno teises Klaipėdos krašte ir tokia Teismo išvada pašalina bandymus Kraštui pripažinti ypatingą valstybinį statusą. Teisininkas iš 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimo padarė išvadą:

„<...> Klaipėdos kraštas nėra nei po Lietuvos protektoratu, nei valstybės fragmentas, nei suvereninis „Unterstaat“, nei jungtinė valstybė (Bundesstaat) ir nei tikra valstybė.“¹³⁹⁷

Kraštas, pasak M. Anyso, sudaro paprastą teritoriją Lietuvos suverenui su tiksliais statutinėmis autonominėmis funkcijomis, o kiekvienas siekis išplėsti autonomiją yra neteisėtas ir reiškia Statuto pažeidimą¹³⁹⁸.

8. V. Vikerio „Klaipėdos krašto teismų veikimo ir organizaciniai trūkumai“

V. Vikeris, analizuodamas autonominių teismų organizaciją ir veiklą Klaipėdos krašte¹³⁹⁹, tvirtino, kad suverenitetas tarptautinės teisės požiūriu reiškia valstybės nepriklausomumą vidaus ir tarptautiniuose teisiniuose santykiuose ir jis negali būti perduotas tam tikromis sąlygomis, todėl ir Krašto suverenitetas perduotas Lietuvai be sąlygų. Tačiau Lietuva, pasirašydama Klaipėdos krašto konvenciją, įsipareigojo keturioms valstybėms signatarėms saugoti Krašto autonomiją pagal Statutą. Teisininkas pabrėžė,

¹³⁹⁶ Anysas, Martynas, *Klaipėdos krašto konvencija ir Statutas einant Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu iš 1932 m. rugpjūčio 11 d.* (Klaipėda: Akcinė „Ryto“ bendrovė, 1935).

¹³⁹⁷ *Ibid.*, 29.

¹³⁹⁸ *Ibid.*

¹³⁹⁹ Vikeris, *supra note*, 418: 258–270.

kad šis įsipareigojimas Lietuvos suvereno teisių nesusiaurino. Tačiau tokio įsipareigojimo nevykdymas gali sukelti tarptautinę Lietuvos atsakomybę¹⁴⁰⁰.

9. „Klaipėdos prisijungimo sukaktį minint“

1939 m. publikuotas straipsnis „Klaipėdos prisijungimo sukaktį minint“¹⁴⁰¹. Jame nuo XIII amžiaus trumpai apibūdinama Klaipėdos krašto istorija, įvykiai. Prisimenama ir vėliausia Krašto istorija, neišskiriant nė Statutinio Teismo. Jis minimas kaip vienas iš instrumentų užpildyti Statuto spragas, o kartu išvengti nesklandumų Krašte. Kiti du instrumentai buvo „geruoju tartis“ su autonominėmis institucijomis arba Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas¹⁴⁰².

10. Užsienio teisininkai apie Statutinį Teismą

*„Dėl šių tarptautinių Lietuvos pasižadėjimų,
vokiečių teisės literatūroje jau nuo pat
pradžios Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai
bandoma iškelti ar tai buvusias teorijas ar tai
atkreipti dėmesio į esamąsias, ar tai sudaryti naujas,
kad labiau iškėlus ir pabrėžus Klaipėdos krašto
nepriklausomumą.“*¹⁴⁰³

D. Krivickas (1934 arba 1940)

Užsienio teisininkai ir politikos mokslų ekspertai tarpukariu daug rašė apie Klaipėdos krašto autonomiją (žr. įvardytą literatūrą monografijos įžangoje). Pasirinkta aptarti straipsnius, kuriuose vienaip ar kitaip minimas Statutinis Teismas.

¹⁴⁰⁰ *Ibid.*, 258.

¹⁴⁰¹ *Klaipėdos prisijungimo sukaktį minint* (Kaunas, 1939). LMAVB RS, f. 255-1662.

¹⁴⁰² *Ibid.*, 8.

¹⁴⁰³ Krivickas, *supra note*, 53: 7.

10.1. F. von Freytag-Loringhovo

„Das litauische Statutsgerichtsgesetz vom 13. März 1935“, „In Memel“

F. von Freytag-Loringhovenas paskelbė straipsnį „1935 m. kovo 13 d. Lietuvos Statutinio Teismo įstatymas“ (vok. *Das litauische Statutsgerichtsgesetz vom 13. März 1935*) Vokietijos periodinėje spaudoje¹⁴⁰⁴. Straipsnio įžangoje teisininkas nurodė, kad Statutinio Teismo įstatymu Lietuva įsteigė konstitucinį ir administracinį teismus. Išreiškęs viltį, kad Klaipėdos krašte vėl įsivyras teisė, autorius iš karto nurodė, kad Statutinio Teismo įsteigimas prieštarauja Krašto teisei ir Krašte galiojančiai tarptautinei teisei, Teismo sudėtis ir kompetencija neatitinka tinkamos teisėkūros dėsnių („objektyvios teisdarystės dėsnių“), išsakė nuogąstavimą, kad šio teismo įsteigimu siekiama neteisėtų politinių tikslų¹⁴⁰⁵.

Iš pradžių F. von Freytag-Loringhovenas analizavo Statutinio Teismo įstatymo 13 ir 14 straipsnių nuostatas, įtvirtinusias Teismo kompetenciją ir kitų teismų teisę taikyti įstatymus, kol Statutinis Teismas nenusprendė dėl neteisėtumo. Jis aiškino, kad Įstatymo 13 straipsnio nuostatos (o konkrečiau – 2, 5 ir 6 punktuose įtvirtinta Teismo kompetencija spręsti dėl autonominio įstatymo, administracinio akto, neįstatyminio Seimelio akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui) susijusios su Statuto 16 straipsniu, nustačiusiu Krašto gubernatoriaus veto teisę autonominiams įstatymams. Kitaip tariant, autorius konstatavo, kad gubernatoriaus veto teisė bus paremta Teismo sprendimu. Šiuo atveju vokiečių įžvelgė prieštaravimą Statutui, nes skundo pateikimas priklausė ne tik gubernatoriui (pagal Statutinio Teismo įstatymo 13 straipsnio 5 ir 6 punktus), bet ir teisingumo ministrui (pagal minėto įstatymo 13 straipsnio 2 punktą). Taigi, pasak vokiečių teisininko, šalia gubernatoriaus veto instituto, įtvirtinto Statuto 16 straipsnyje, sukurtas savarankiškas autonominių įstatymų ginčijimo institutas, o teisingumo ministras ir Statutinis Teismas tapo naujomis instancijomis, nenumatytomis Statute. Tai reiškė, kad Lietuva atliko Statuto pakeitimą vienašališkai priimdama Statutinio Teismo įstatymą. Čia pat teisininkas nurodė Statuto 38 straipsnį, nustačiusį, kad Statuto pakeitimo procedūroje

¹⁴⁰⁴ Freytag-Loringhoven, Freiherr von, „Lietuvos 1935 m. kovo 13 d. Statutinio Teismo įstatymas“, *Teisė* 31 (1935): 348–352; „Das litauische Statutsgerichtsgesetz vom 13. März 1935“, *Zeitschrift für Ostrecht* 1935: 520–525.

¹⁴⁰⁵ *Ibid.*, 348.

turi dalyvauti Krašto seimelis, gyventojai, o paskui ir nacionalinis įstatymų leidėjas¹⁴⁰⁶.

Be to, straipsnio autorius pabrėžė, kad Statutinio Teismo įstatyme nėra nurodyti padariniai, Teismui pripažinus autonominių įstatymą neteisėtu. Vokietis atkreipė dėmesį į tai, kad tokie teisėkūros trūkumai būdingi Lietuvos įstatymų leidėjui. Atkreiptas dėmesys ir į tai, kad Įstatyme nenumatytas terminas skundui pateikti, o Statuto 10 straipsnyje įtvirtinti terminai gubernatoriaus veto teisei. Tekste akcentuota, kad Įstatyme nenurodyta, jog Statutiniam Teismui gali būti keliamos tik bylos *pro futuro*, o tai reiškė, kad galimas jau galiojančių ir taikomų įstatymų ginčijimas. Teisininko nuomone, tai gali sukelti teisinio neapibrėžtumo („teisinio netikrumo“) riziką (vok. *Rechtsunsicherheit*). Nurodyta, kad visos šios pastabos tinka ir dėl Įstatymo 13 straipsnio 1 punkto, susijusio su nacionalinių įstatymų ginčijimu¹⁴⁰⁷.

Atskirą dėmesį F. von Freytag-Loringhovenas skyrė Statutinio Teismo įstatymo 13 straipsnio 5 punktui, įtvirtinusiame Teismo kompetenciją spręsti dėl Krašto administracinių aktų atitikties Statutui. Kitaip tariant, šiuo punktu įvesta nacionalinė Krašto administracijos priežiūra. O, pasak vokiečio, tokia priežiūra, atsižvelgiant į autonomijos esmę, neįmanoma. Ji galima tik remiantis Statuto 17 straipsnio 2 dalimi, nustačiusia, kad Krašto gubernatorius skiria Direktorijos pirmininką. Taigi, skirdamas šį pareigūną gubernatorius galėjo pasirūpinti, kad vykdomoji Krašto valdžia veikėtų remdamasi Statuto nuostatomis. Kitų priemonių paveikti Krašto administracijos, pasak vokiečių teisininko, gubernatorius negalėjo turėti. Tai reiškė, kad autonominiai administraciniai aktai negalėjo būti naikinami nacionalinio teismo sprendimu¹⁴⁰⁸.

Straipsnyje nurodyta, kad ginčyti neįstatyminių Klaipėdos krašto seimelio aktų taip pat negalima. Taigi, tai numatęs Statutinio Teismo įstatymo 13 straipsnio 6 punktas, pasak F. von Freytag-Loringhovo, irgi prieštarauja Statutui. Baimintasi, kad Lietuvos valdžia taip įgis teisę naikinti, pavyzdžiui, Seimelio vidaus reglamentą, kaip tai nurodyta Statuto 13 straipsnyje, arba kitus Seimelio aktus, pavyzdžiui, pasitikėjimo ar nepasitikėjimo Direktorija pareiškimą ir pan.¹⁴⁰⁹.

¹⁴⁰⁶ *Ibid.*, 349.

¹⁴⁰⁷ *Ibid.*

¹⁴⁰⁸ *Ibid.*

¹⁴⁰⁹ *Ibid.*

F. von Freytag-Loringhovens manymu, ypač Statutinio Teismo įstatymo 14 straipsnis pažeidė Statutą. Straipsnyje buvo įtvirtinta, kad kol Teismas nenusprendė dėl įstatymų prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui, kiti teismai juos turi taikyti, net jeigu jie ir mano, kad vienas ar kitas įstatymas prieštarauja Statutui. Autoriaus nuomone, pagal šį straipsnį Krašto teismams nepripažįstama teisė spręsti dėl įstatymų statutingumo. Jis pabrėžė, kad toks suvaržymas nenumatytas Statute, todėl, remiantis bendrais teisės principais, galiojančiais demokratiniame parlamentiniame Statute (Konvencijoje), Krašto teismai turėjo teisę svarstyti nacionalinių ir autonominių įstatymų atitiktį Statutui. Tokios teisės atėmimas nacionaliniu įstatymu prieštaravo, pasak vokiečio, Statuto nuostatoms¹⁴¹⁰.

Be Statutinio Teismo įstatymo 13 ir 14 straipsnių, F. von Freytag-Loringhovenas analizavo Tautų Sąjungos, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo ir Statutinio Teismo ryšį ir tvirtino, kad Statutinio Teismo įsteigimas prieštarauja Klaipėdos krašto konvencijai ir Statutui (kaip jis rašė, „Klaipėdos konstitucijai“), nes ši institucija „uzurpuoja“ teises, priklausančias Tautų Sąjungos Tarybai ir Tarptautiniam Teisingumo Teismui. Pasak Vokietijos teisininko, „Klaipėdos konstitucija“ nustatė tarptautinės kontrolės taisykles. Pirmiausia ši kontrolė, pagal Krašto Konvencijos 17 straipsnį, priklausė Tautų Sąjungos Tarybai, be to, kilus nuomonių skirtumui galima buvo kreiptis į Tarptautinio Teisingumo Teismą. O kad nacionalinė institucija atliktų teisės aktų atitikties Statutui kontrolę, „Klaipėdos konstitucijoje“, pasak teisininko, nebuvo nė žodžio¹⁴¹¹.

F. von Freytag-Loringhovenas, konstatavęs Klaipėdos krašto konvencijos, Statuto ir tarptautinės teisės normų pažeidimus, įsteigus Statutinį Teismą, analizavo ir Teismo sudėtį, išvelgdamas joje pažeistus nešališkumo ir objektyvumo principus. Jis pabrėžė, kad Statutinį Teismą sudaro Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, einąs Statutinio Teismo pirmininko pareigas, ir keturi septyneriems metams Respublikos Prezidento skiriami teisėjai. Vokietis konstatavo, kad teisėjo kadencijos nustatymas priešingas teisėkūros dėsniams. Maža to, joks Statutinio Teismo įstatymo straipsnis negarantavo, kad teisėjai nebus pašalinti prieš kadencijos pabaigą. Teisininkas pabrėžė, kad tokia garantija negalima Lietuvoje, nes joje nuo 1919 m. galiojo karo padėtis. Be to, autorius atkreipė dėmesį į tai, kad į Statutinio Teismo teisėjus nepatenka Krašto gyventojai. O tai prieštaravo Statuto

¹⁴¹⁰ *Ibid.*, 350.

¹⁴¹¹ *Ibid.*

24 straipsnio 2 daliai, nustatančiai, kad Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriuje dauguma teisėjų turėjo būti Krašto teisėjai. Tokią būtinybę F. von Freytag-Loringhovenas grindė autonomijos teise, kuri reikalavo, kad teisingumo vykdyme, kiek jis susijęs su Krašto reikalais, ir konstituciniame, ir administraciniame teisme dalyvautų dauguma Krašto teisininkų¹⁴¹².

Toliau straipsnio autoriui didelių abejonių sukėlė Statutinio Teismo įstatymo 25 straipsnis, kuriame įtvirtinta, kad Teismo posėdžiai vieši, tačiau Teismas galėjo nuspręsti dėl jų neviešos prigimties. Vokietijos teisininkas pabrėžė, kad tokių išimčių kitų valstybių konstituciniai teismai neturėjo ir tai negalėjo būti pagrįsta, nes įstatymai ir administraciniai aktai savo prigimtimi yra *publici juris*¹⁴¹³.

Dar vienas F. von Freytag-Loringhovo kritikuotas dalykas buvo tas, kad dėl nacionalinių įstatymų ir administracinių aktų, pagal Statutinio Teismo įstatymo 15 straipsnį, galėjo į Teismą kreiptis ne Klaipėdos krašto seimelis, bet Direktrijos pirmininkas. Teisininkas pripažino, kad tai formaliai pateisinama, nes Direktrija turėjo turėti Seimelio pasitikėjimą. Tačiau realybė buvo šiek tiek kitokia – dauguma direktorių nebuvo gavusios pasitikėjimo, todėl tikimybė, kad Direktrijos pirmininkas kreipsis į Teismą dėl nacionalinių teisės aktų buvo, pasak autoriaus, nedidelė¹⁴¹⁴.

Galiausiai Vokietijos teisininkas padarė negailestingas išvadas, kad Statutinio Teismo įsteigimo reikia norint pašalinti tarptautinę kontrolę, įkūnijusią Tautų Sąjungos Tarybą, Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą ir valstybes signatares. Straipsnis baigiamas tokiais žodžiais:

*„Vokietija yra pasirengus teikti visoms tautoms, taip pat ir jaunoms bei mažoms tautoms Rytuose, pagarbos ir draugiškumo, į kuriuos jos gali pretenduoti. Bet sąlyga yra ta, kad Vokietijos ir vokiečių tautos teisė nebūtų jų įžeidžiama. Jei Lietuva to nesupranta, jei ji nesupras ir paskutinėj valandoj negrįš prie teisės ir įstatymo gerbimo, tai jai teks pakelti visus padarinius.“*¹⁴¹⁵

Į šį straipsnį buvo sureaguota iš Lietuvos pusės (žr. monografijos IV dalies 3 skyrių).

¹⁴¹² *Ibid.*, 350–351.

¹⁴¹³ *Ibid.*, 351.

¹⁴¹⁴ *Ibid.*

¹⁴¹⁵ *Ibid.*, 352.

Kitame savo straipsnyje¹⁴¹⁶ F. von Freytag-Loringhovenas ir vėl rašė apie, jo nuomone, neteisėtą politiką Lietuvoje. Autorius užsiminė apie sero J. Simono 1935 m. balandžio 1 d. atsakymą Didžiosios Britanijos Bendruomenių rūmuose, ir nurodė, kad susiklosčiusi padėtis Klaipėdos krašte nepriimtina ir kad Krašto seimelio pasitikėjimo neturinčios Direktrijos sudarymas nesuderinamas su Statuto garantuojama autonomija. Britų spaudoje, praėjus kelioms dienoms nuo J. Simono atsakymo, vokiečių teisininko žiniomis, pasirodė informacija, kad šis sero pareiškimas liko Kaune be atsako¹⁴¹⁷. Teisininkas paminėjo J. Brūvelaičio paskelbtus naujus Klaipėdos krašto pilietybės reikalavimus, kurie, pasak jo, atvėrė didžialietuvių natūralizacijai duris, manyta, kad Krašto pilietybę ir balsavimo teisę gaus aštuoni ar net devyni tūkstančiai lietuvių, gyvenančių Krašte. Toliau autorius trumpai aprašė įvykius, susijusius su J. Brūvelaičio vadovaujama Direktrija, neturinčia Seimelio pasitikėjimo, ir vis reikiamo kvoromo nesurenkančiu Seimeliu (aštuonis kartus rinkosi Seimelis, bet reikiamo Seimelio narių skaičius nesusirinko (dėl Seimelio situacijos žr. M. Römerio straipsnį: monografijos V dalies 1.6 poskyrį)¹⁴¹⁸.

Tačiau F. von Freytag-Loringhovenas nurodė, kad visi šie įvykiai nublanksta prieš 1935 m. kovo 13 d. priimtą Statutinio Teismo įstatymą. Autoriaus nuomone, Įstatymas neteisėtas. Jis detalizavo, kad jeigu Statutiniam Teismui suteikiama kompetencija panaikinti Klaipėdos krašto administracijos organų aktus, tai neabejotinai pažeidžia Statutą. Statutas, pasak vokiečių teisininko, nesuteikia Lietuvai jokios Krašto administracijos priežiūros. Valstybinio lygmens priežiūra numatyta tik netiesioginė, t. y. paskiriant Direktrijos pirmininką. Taip pat atkreiptas dėmesys į tai, kad niekas negali spręsti dėl Krašto įstatymų, tik gubernatorius, kaip tai numatyta Statuto 10 straipsnyje. Tačiau Statutinio Teismo įstatymu ši funkcija patikėta kitai valstybės institucijai – Statutiniam Teismui. Tai, pasak F. von Freytag-Loringhoven, taip pat yra Statuto pažeidimas. Maža to, teisininkas akcentavo, kad tokie pažeidimai yra ne tik Statuto pažeidimai, o tarptautinės teisės pažeidimai, nes Statutas Lietuvai, vokiečio įsitikinimu, turėjo tarptautinės teisės normos reikšmę. Pabrėžtas ir Konvencijos

¹⁴¹⁶ Freytag-Loringhoven, Freiherr von, „In Memel“, *Völkerrecht und Völkerbund* (Mai 1935): 122–126.

¹⁴¹⁷ Plačiau apie Klaipėdos krašto padėties svarstymą Bendruomenių rūmuose žr.: Susirašinėjimas dėl Klaipėdos krašto padėties svarstymo Anglijos parlamente. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1611, l. 1–24.

¹⁴¹⁸ Freytag-Loringhoven, *supra note*, 1416: 123–124.

17 straipsnis, numatęs tarptautinių institucijų kontrolę. Minėta ir tai, kad tarptautiniuose susitarimuose nėra nė žodžio, kad Lietuvos valdžiai būtų suteikta teisė spręsti dėl autonominių įstatymų ar administracinių aktų atitikties Statutui:

*„Šiuo požiūriu Statutinio Teismo sukūrimas reiškia ne ką kitą, kaip bandymą uzurpuoti toms tarptautinėms institucijoms priklausančią kompetenciją.“*¹⁴¹⁹

Taip pat teisininkas nesutiko su tuo, kad Statutinis Teismas įsteigtas tik vidaus politiniams tikslams, t. y. tam, kad būtų galima teismine tvarka kontroliuoti savo valstybės organus. Jo nuomone, jeigu toks būtų buvęs tikrasis siekis, tai Statutinio Teismo įstatyme tai būtų reglamentuota vienareikšmiškai, vengiant susidūrimo. O tokios išlygos Įstatyme nebuvo, todėl straipsnio autorius padarė išvadą, kad Įstatymu siekiama pasiglemžti tarptautinės priežiūros sritį¹⁴²⁰.

Autorius dar kartą pabrėžė, kad Statutinio Teismo sudėties ir procedūrų klausimai Įstatyme reglamentuojami netinkamai, trūko nešališkumo garantijų. Kaip ir ankstesniame straipsnyje, taip ir šiame jis pabrėžė, kad Statutinio Teismo sudėtyje turėjo būti dauguma Krašto teisėjų. Tokia nuostata, F. von Freytag-Loringhovo nuomone, kilo iš Klaipėdos krašto statuto 24 straipsnio, įtvirtinusio, kad Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius sudarytas daugiausia iš Krašto teisėjų¹⁴²¹.

Minimas buvo ir Statutinio Teismo įstatymo 14 straipsnis, kuris, pasak vokiečių teisininko, atėmė iš Krašto teismų teisę tikrinti nacionalinių ir autonominių įstatymų konstitucingumą. Pagal šį straipsnį, joks nacionalinis ar autonominis teismas negalėjo netaikyti Respublikos ar Krašto įstatymo, kol jo neatitiktis Statutui nepatvirtinta Statutinio Teismo:

*„Įrodymų nereikia, kad tai prieštarauja Klaipėdos krašto statutui, grindžiamam demokratinėmis-parlamentinėmis idėjomis, principais.“*¹⁴²²

¹⁴¹⁹ *Ibid.*, 124–125.

¹⁴²⁰ *Ibid.*, 125.

¹⁴²¹ *Ibid.*

¹⁴²² *Ibid.*

Statutinio Teismo steigime vokiečių teisininkas įžvelgė Lietuvos tolimesnių planų perspektyvas, t. y. imituos mažumų klausimų sprendimus, ilgainiui prieštaraus tarptautinės kontrolės institutui. Autorius straipsnį baigė žodžiais:

„Bet kuriuo atveju tikslingai atkreipti dėmesį į kovo 13-osios įstatymo neteisėtumą ir jo tikrąją prasmę bei paskirtį.“¹⁴²³

10.2. W. von Tabouillot „Das Litauische Statutsgerichtsgesetz Vom 13. März 1935“

Statutinio Teismo tema buvo išleista ir daugiau straipsnių. Antai Tarptautinės teisės vokiečių ir ispanų specialistas W. von Tabouillot parašė straipsnį „1935 m. kovo 13 d. Lietuvos Statutinio Teismo įstatymas“ (vok. *Das Litauische Statutsgerichtsgesetz vom 13. März 1935*)¹⁴²⁴. Straipsnio pradžioje skaitytojas informuojamas, kad Statutinio Teismo įstatyme sprendžiamas įstatymų ir administracinių aktų atitikties Klaipėdos krašto statutui teisinės kontrolės klausimas. Teismas apibūdinamas cituojant Įstatymo 13 straipsnį, kuriame įtvirtinta jo kompetencija¹⁴²⁵.

Kaip ir F. von Freytag-Loringhovenas, W. von Tabouillot dėmesio skyrė Statutinio Teismo įstatymo 15 straipsniui, pagal kurį kreiptis į Statutinį Teismą dėl nacionalinių ir Krašto gubernatoriaus teisės aktų atitikties Statutui galėjo Direktorijos pirmininkas, dėl autonominių administracinių aktų ir Seimelio neįstatyminių aktų – gubernatorius, o dėl autonominio įstatymo – teisingumo ministras. Toliau teisininkas akcentavo Įstatymo 29 straipsnį, pagal kurį Statutinis Teismas prieštaraujančius Statutui centrinės valdžios institucijų ir autonominius administracinius aktus, Seimelio neįstatyminius aktus ir Krašto gubernatoriaus aktus panaikina. Kaip ir prieš tai apžvelgto straipsnio autorius, taip ir šio straipsnio autorius pabrėžė Įstatymo 14 straipsnį, įpareigojantį visus kitus teismus, taip pat ir Klaipėdos krašto teismus, taikyti nacionalinius ir autonominius teisės aktus, kol

¹⁴²³ *Ibid.*, 126.

¹⁴²⁴ Tabouillot, Wolfgang von, „Das Litauische Statutsgerichtsgesetz Vom 13. März 1935“, *Archiv Des Öffentlichen Rechts* 66 (N.F. 27), 1 (1936): 109–117.

¹⁴²⁵ *Ibid.*, 110.

Statutinis Teismas nepriims sprendimo dėl tų aktų prieštaravimo Krašto statutu¹⁴²⁶.

Autorius aiškino, kad Statutinio Teismo įstatymas – tik viena iš grandžių „toje didžiulėje smurtinių priemonių grandinėje“, kuriomis pasinaudojusi Lietuva atėmė iš Klaipėdos krašte gyvenančių vokiečių jiems garantuotas autonomijas, ypač Krašto statuto 1 straipsnyje įstatymų leidybos, administracijos ir finansų autonomijos įtvirtintą teismų autonomiją (pranc. *autonomie judiciaire*). Tarp šių „brutalių“ priemonių vokiečiai prisiminė 1928–1933 m. vykdytą praktiką dėl kalinių paleidimo iš Krašto kalėjimų, taip pat Vyriausiojo Tribunolo 1930 m. vasario 20 d. sprendimą, kuriame jis pareiškė savo nuomonę dėl jurisdikcijos kolizijos tarp Krašto ir nacionalinių teismų sprendimų (žr. monografijos I dalies 4.14 poskyrį)¹⁴²⁷. Šioje nuomonėje Lietuvos aukščiausios instancijos teismas pažymėjo, kad tokius kompetencijos konfliktus turėjo teisę svarstyti Vyriausiojo Tribunolo bendrasis susirinkimas, į kurį pateko ir Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus teisėjai, o teisininkas tvirtino, kad toks darinys nebuvo numatytas nei Lietuvos Valstybės Konstitucijoje, nei Statute. Be to, Vokietijos teisininkas prisiminė užsienio reikalų ministro D. Zauniaus interviu Lietuvos spaudoje¹⁴²⁸, kuriame šis rėmėsi minėtu Vyriausiojo Tribunolo sprendimu ir tvirtino:

*„<...> jei visos valstybės vyriausio teismo nutarimas yra ignoruojamas, tai tas jau reiškia revoliuciją, tas gali reikšti norą atsiskirti ir iš valstybės suverenumo išeiti. Aišku, kad valstybės valdžia tokių reiškinių negali toleruoti.“*¹⁴²⁹

Ministras interviu pabrėžė, kad šioje srityje reikia įstatymo, kuris nustatytų Krašto teismų kompetencijos ribas, be to, dar pabrėžė, kad toks įstatymas rengiamas (greičiausiai ministras turėjo galvoje Teismų santvarkos įstatymo projektus). Vokiečių teisininkas prisiminė ir kitą 1930 m. birželio 16 d. Vyriausiojo Tribunolo sprendimą, pagal kurį Krašto valdininkų, teisėjų, prokurorų atsisakymas vadovautis Lietuvos įstatymais

¹⁴²⁶ *Ibid.*

¹⁴²⁷ „Vyriausiojo Tribunolo 1930 m. vasario 20 d. nutarimas Vygonto ir Lenausko byloje“, *Teisė* 17 (1930): 77–78.

¹⁴²⁸ „Užsienio reikalų ministeris p. Zaunius įvairiais aktualiais klausimais. Iš pasikalbėjimo su žurnalistais“, *Lietuvos aidas*, 1930 m. liepos 15 d., 158 (939), 1.

¹⁴²⁹ *Ibid.*

ir jų išaiškinimu, pagal Vyriausiąjį Tribunolą, laikytinas nusižengimu, pažeidžiančiu Lietuvos suverenitetą, kurio kvalifikavimas priklauso nacionaliniams teismams¹⁴³⁰. Straipsnio autorius akcentavo, kad šis ginčas galutinai buvo reglamentuotas Teismų santvarkos įstatymo 26 straipsnio 3 punkto, nustačiusio, kad Vyriausiasis Tribunolas yra vienintelis teismas bylų priklausomybės ginčams tarp Krašto ir Lietuvos teismų. Straipsnyje buvo primintas ir Krašto seimelio 1930 m. rugpjūčio 28 d. skundas Tautų Sąjungai¹⁴³¹.

Vokietijos teisininkas aiškino, kad Statutinio Teismo įstatymas akivaizdžiai prieštarauja Klaipėdos krašto statuto 1 straipsniui, įtvirtinusiam Kraštui įstatymų leidybos, administracijos, finansų ir teismų autonomiją, ir 24 straipsniui, nustačiusiam, kad Vyriausiojo Tribunolo jurisdikcija apims visą Respubliką, taip pat ir Kraštą, o jame veikiantis Klaipėdos skyrius bus sudarytas iš Krašto teisėjų daugumos ir bus skirtas Krašto byloms (pranc. *pour les affaires du Territoire de Memel*). Šiuo atveju teisininkas rėmėsi Lietuvos teisininko J. Robinzono išaiškinimu, kuriam vokietis pritarė: *pour les affaires du Territoire de Memel* reikėjo suprasti kaip Klaipėdos krašto skyriaus kompetenciją visais klausimais, susijusiais su žemesnės instancijos teismų kompetencija¹⁴³². Šiame kontekste teksto autorius iškėlė Statutinio Teismo įstatymo 13 straipsnio suderinamumo su Statuto 24 straipsniu klausimą. Jis pabrėžė, kad tik Krašto teismai ir Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius turi teisę nagrinėti ginčus, priskirtus Statutiniam Teismui pagal Įstatymo 13 straipsnį. O pagrindas tam yra Statuto 24 straipsnis. W. von Tabouillot rėmėsi A. Roggės knyga¹⁴³³, kitais autoriais, dar kartą tvirtindamas, kad tokią teisę turi tik Krašto teismai, ir kad tokia teisė egzistuoja, jei ji nėra aiškiai įstatymo draudžiama¹⁴³⁴.

Vokietijos autorių neramino Statutinio Teismo įstatymo 13 straipsnio 5 punktas, pagal kurį Statutiniam Teismui priskirta spręsti dėl autonominių administracinių aktų prieštaravimo Krašto statutui. Jis ir šiuo atveju polemizavo su J. Robinzonu tvirtindamas, kad šis turi pripažinti Krašto teismų teisę kontroliuoti administracinių aktų teisėtumą. W. von Tabouillot

¹⁴³⁰ „Vyriausiojo Tribunolo 1930 m. birželio 16 d. sprendimas (tik jo rezoliucija)“, *Teisė* 17 (1930): 77.

¹⁴³¹ Tabouillot, *supra note*, 1424: 111.

¹⁴³² Robinzonas, *supra note*, 61: 601.

¹⁴³³ Rogge, Albrecht, *Die Verfassung des Memel Gebietes* (Berlin: Deutsche Rundschau, 1928).

¹⁴³⁴ Tabouillot, *supra note*, 1424: 111–112.

paminėjo, kad anksčiau Lietuva neprieštaravo Krašto administracinio teismo jurisprudencijai (žr. monografijos II dalies 2.2 poskyrį). Vokietis rėmėsi 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 3 straipsniu, įtvirtinusi, kad Lietuvoje negalioja įstatymas, priešingas Konstitucijai, ir Konstitucijos 73 straipsniui, pagal kurį Vyriausybė turėjo prižiūrėti, kad vietos savivaldybės organai vykdytų pareigas ir jų veikla nebūtų priešinga valstybės įstatymams. Šie principai, pasak autoriaus, atitinka reikalavimą be sąlygų, kad administracinių priemonių suderinamumą su teise tikrintų ne tik administraciniai, bet ir bendrosios kompetencijos teismai. Teisininkas pabrėžė, kad 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 68 straipsnis įtvirtino teismų teisę spręsti dėl administracinių aktų teisėtumo, ir nors ši norma nebuvo perkelta į 1928 m. Konstituciją, tai nereiškė, kad pats principas neišliko¹⁴³⁵.

Autorius vadovavosi 1920 m. rugsėjo 21 d. Santarvės valstybių atstovo D. J. Odry sprendimu dėl Vyriausiosios Klaipėdos krašto valdžios pertvarkymo¹⁴³⁶, pagal kurį visi įgaliojimai, kurie pagal Prūsijos administracinę teisę anksčiau priklausė apygardos komitetui, valščiaus tarybai ir aukštesniajam administraciniam teismui (beje, pačiame sprendime nėra minima Prūsijos administracinė teisė, apygardos komitetai ir aukštesnysis administracinis teismas), buvo perduoti Krašto administraciniam teismui. Autorius toliau rėmėsi Prūsijos teise, tvirtindamas, kad šio sprendimo šaknys glūdi dar 1875 m. liepos 3 d. Prūsijos aukščiausiojo administracinio teismo įstatymo 64 straipsnyje¹⁴³⁷, 1883 m. liepos 30 d. Valstybės administravimo įstatymo 127 straipsnyje¹⁴³⁸, 1883 m. rugpjūčio 1 d. Administracinių organų ir administracinių teismų kompetencijos įstatymo 19 straipsnyje¹⁴³⁹. O tai reiškė, kad Krašto administraciniam teismui priklausė tikrinti Krašto institucijų administracinių aktų teisėtumą. Taigi, pasak autoriaus, Krašto direktorija, laikydamosi nuoseklios teismų praktikos, pagrįstai laikėsi

¹⁴³⁵ *Ibid.*, 112–113.

¹⁴³⁶ Santarvės valstybių atstovo D. J. Odry 1920 m. rugsėjo 21 d. „Paliepimas apie pertaisymą vyriausiosios krašto valdžios“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920, Nr. 41.

¹⁴³⁷ „Preußischen Oberverwaltungsgerichtsgesetz vom 3. Juli 1875“, *Verfassungen der Welt*, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <https://www.verfassungen.de/preussen/gesetze/Verwaltungsgerichtsordnung75.pdf>.

¹⁴³⁸ „Gesetz über die allgemeine Landesverwaltung vom 30. Juli 1883“, *Verfassungen der Welt*, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <http://www.verfassungen.de/preussen/gesetze/landesverwaltungsgesetz1883.htm>.

¹⁴³⁹ „Gesetz über die Zuständigkeit der Verwaltungs- und Verwaltungsgerichtsbehörden vom 1. August 1883“, *Verfassungen der Welt*, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <http://www.verfassungen.de/preussen/gesetze/zustaendigkeitsgesetz83.htm>.

tvarkos, pagal kurią Krašto teismų priežiūra apima ir centrinės valdžios administracinių aktų teisėtumo patikrinimą. Ši kontrolė turėjo apimti santykį su Lietuvos Valstybės Konstitucija, nacionaliniais įstatymais, Krašto statutu ir autonominiais įstatymais¹⁴⁴⁰.

Toliau W. von Tabouillot straipsnyje iškėlė klausimą – ar Klaipėdos krašto teismai turėjo teisę spręsti dėl nacionalinių ir autonominių įstatymų teisėtumo. Vokietijos teisininkas teigė, kad į užduotą klausimą turi būti atsakyta teigiamai tvirtindamas, kad vienintelis kontrolės pagrindas – Statutas. Vokietis ir toliau polemizavo su J. Robinzonu. Jo nuomone, Lietuvos teisininkas nori šį klausimą spręsti pagal Lietuvos konstitucijos principus, t. y. pagal Lietuvos nacionalinę teisę, remdamasis Statuto 6 straipsniu, įtvirtinusi, kad autonominės institucijos atlieka savo statutinius įgaliojimus, laikydamosi Lietuvos Konstitucijos. Toks atspirties taškas, pasak straipsnio autoriaus, neteisingas. Krašto statuto 6 straipsnis susijęs tik su Krašto valdžios institucijoms Statuto suteiktų įgaliojimų vykdymu, todėl darytina prielaida, kad kontrolės teisė priklauso teismams. Be to, vokiečių teisininko nuomone, Krašto teismai neturėjo būti priskiriami prie vietos valdžios (pranc. *pouvoirs locaux*) Statuto 5 ir 6 straipsnių prasme. Statuto 5 straipsnyje įtvirtinta, kad autonominių institucijų kompetencijai priklauso teismų organizacija paliekant Statuto 21–24 straipsnių dispozicijas. Šiuo atveju, manytina, autorius turėjo galvoje Statuto 21 straipsnio dispoziciją dėl Krašto teismų sprendimų vykdymo visoje Lietuvos teritorijoje ir 24 straipsnį, nustačiusį, kad Vyriausiojo Tribunolo, kuriame organizuotas Klaipėdos krašto skyrius, sudarytas iš daugumos Krašto teisėjų, jurisdikcija apėmė visą Respublikos teritoriją, taip pat ir Kraštą¹⁴⁴¹.

Vokiečių teisininkas nurodė, kad nei Klaipėdos krašto statuto formuluotė, nei jo kilmė nesuteikia jokių užuominų, kaip šis klausimas turi būti svarstomas, todėl turi būti naudojamosi Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo pripažintais tarptautinių sutarčių aiškinimo principais, pagrįstais šalių valia ir ketinimais. Tai, pasak jo, grindžiama tuo, kad Lietuva prisiėmė tarptautinę atsakomybę prieš pasirašiusias valstybes už Krašto valdžios ir teismų statuto pažeidimus. Autorius ir vėl mini J. Robinzoną, kuris, pasak jo, deramai šį faktorių pabrėžia. Toliau teisininkas mąstė, kad vargu ar prievartinis teismų vertimas taikyti Statutui prieštaraujancias nuostatas, panaikinant priežiūros teisę, galėjo atitikti Lietuvos ketinimą

¹⁴⁴⁰ Tabouillot, *supra note*, 1424: 113.

¹⁴⁴¹ *Ibid.*, 114.

ir interesus, nes tai jau savaime galėtų būti tinkamas pagrindas Lietuvos tarptautinei atsakomybei kilti. Todėl, pasak vokiečio, Lietuvai būtų buvę naudingiau pasinaudoti Krašto teismais siekiant vykdyti savo tarptautinius įsipareigojimus. Autorius rašė ne tik apie Lietuvos, kaip vienos iš Konvenciją pasirašiusios valstybės valią ir ketinimus, bet ir kitų valstybių signatarių valią bei ketinimus tvirtindamas, kad negalima manyti, jog kitos susitariančiosios šalys norėjo įpareigoti Krašto teismus taikyti neteisėtus įstatymus¹⁴⁴².

Autorius tekste analizavo Klaipėdos krašto statuto 16 straipsnį, pagal kurį Krašto gubernatorius turėjo veto teisę visiems Krašto seimelio įstatymams, jei jie peržengia autonominių institucijų Statute įtvirtintą kompetenciją arba jei nevykdys šios kompetencijos, prisitaikydami prie Lietuvos Konstitucijos principų, arba jei tie įstatymai priešingi Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams. Autorius aiškino, kad iš to, kad pagal Statuto 16 straipsnį gubernatorius jau patvirtina autonominių įstatymų suderinamumą su Statutu, abejonių dėl teisminės teisės į tyrimą leistinumą kilti negali. Tačiau straipsnyje pabrėžiama, kad ši nuostata taikoma tik autonominiams įstatymams. Vokiečių teisininkas pritarė idėjai, kad gubernatoriaus veto galėtų būti iš naujo apsvarstytas teismų, kurie savo sprendimą turėtų pagrįsti neteisėtu įstatymu. Vis dėlto, pasak jo, toks išvedžiojimas nebuvo pagal Statuto raidę. Bet nuoroda į Statuto 16 straipsnį, pasak teisininko, vertinga ir leidžianti pripažinti, kad teismų teisė tikrinti Krašto įstatymus visų pirma apima tinkamą gubernatoriaus veto teisės panaudojimą. Straipsnyje pabrėžta, kad tokiu atveju tiesiogiai tikrinamas teisės objektas yra valdytojo aktas, o netiesiogiai – pati teisė¹⁴⁴³.

Toliau straipsnyje kritikuota J. Robinzono pozicija dėl to, kad, remiantis Klaipėdos krašto Konvencijos 17 straipsniu, įstatymų nuostatų laikymosi kontrolė priklausė Lietuvos ir valstybių signatarių kompetencijai. Autoriaus nuomone, ši nuostata neabejotinai taikytina tik tarptautiniu mastu ir suteikė Tautų Sąjungos Tarybai teisę tikrinti bet kokią Krašto statuto pažeidimą neatsižvelgiant į tai, kuri institucija jį padarė¹⁴⁴⁴.

Galiausiai autorius parašė, kad prielaida, jog Klaipėdos krašto teismai turi teisę tikrinti Lietuvos įstatymus, neprieštarauja bendram J. Robinzono teiginiui, kad tokia galia niekada negalėtų būti suteikta pavaldžiai valdžiai

¹⁴⁴² *Ibid.*, 115.

¹⁴⁴³ *Ibid.*, 115–116.

¹⁴⁴⁴ *Ibid.*, 116.

dėl pačios valstybės veiksmų. Kad ir koks būtų teisingas šis principas, Vokietijos teisininko nuomone, jis negalėjo būti taikomas Lietuvos ir Krašto santykiams. Priešingai nei manė Lietuvos teisininkas, vokietis akcentavo, kad Krašto suverenios teisės nėra kildinamos iš Lietuvos, Lietuva jų neperdavė ir nesuteikė, o jų pagrindas tiesiogiai remiasi Statutu kaip tarptautine sutartimi. Taigi, pasak autoriaus, logiška, kad visos Krašto institucijos, įskaitant ir teismus, remdamosi Statutu, įpareigotos laikytis jo ir stebėti jo pažeidimus, taip pat ir padarytus Lietuvos centrinės valdžios¹⁴⁴⁵.

W. von Tabouillot pabrėžė, kad svarstymus dėl autonominių teismų kontrolės pagrindžia ir formalus teisinis pagrindas. Antai, remiantis Klaipėdos krašto statuto 22 straipsniu, Krašto teismų organizacija liks tokia, kol nebus priimtas autonominis įstatymas. Taigi, iki to momento, vokiečių teisininko tvirtinimu, Krašte galiojo Krašto teismų organizacija, pagrįsta vokišku Teismų organizacijos įstatymu (vok. *Gerichtsverfassungsgesetz*)¹⁴⁴⁶. Pasak autoriaus, Krašto teismams galiojo ir šio vokiško įstatymo 1 straipsnyje įtvirtintas principas. O jame buvo nustatyta, kad teisminę valdžią vykdo nepriklausomi teismai, pavaldūs tik įstatymui (vok. *Die richterliche Gewalt wird durch unabhängige, nur dem Gesetze unterworfenen Gerichte ausgeübt*). Toliau teisininkas rėmėsi Aukščiausiojo Teismo (vok. *Reichsgerichts*) sprendimais, kuriuose naudojama nuoroda į Teismų organizacijos įstatymo 1 straipsnį: išaiškinta, kad teismams suteikta teisė nagrinėti įstatymų konstitucingumo klausimus. Vokietijos teisininkas tvirtino, kad tinkamai taikant aplinkybes Krašte šie vokiečių teismų sprendimai suteikė pagrindą Krašto teismams įgyti formalią ir materialinę teisę nagrinėti įstatymų suderinamumą su Statutu¹⁴⁴⁷.

Straipsnyje grįžtama prie Statutinio Teismo įstatymo 13 ir 14 straipsnių, reglamentuojančių Statutinio Teismo kompetenciją, bei tai, kad joks teismas negali netaikyti teisės akto, kol jis nėra Statutinio Teismo pripažintas prieštaraujančiu Statutui. W. von Tabouillot tvirtino, kad šie straipsniai prieštarauja Klaipėdos krašto statutui, kadangi sprendimus dėl 13 straipsnyje įvardytų ginčų priima ne Krašto institucijos, o Įstatymo 14 straipsnis nepriimtiniu būdu draudžia autonominėms institucijoms tikrinti Krašto ir Lietuvos įstatymų teisėtumą. Vokiečių teisininko nuomone, ši nuostata

¹⁴⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁴⁶ „Gerichtsverfassungsgesetz vom 1. Januar 1877“, žiūrėta 2023 m. kovo 15 d., <https://lexetius.com/GVG/1/>.

¹⁴⁴⁷ Tabouillot, *supra note*, 1424: 117.

taip pat pažeidžia Statutą, nes joks Lietuvos įstatymas negali atimti iš Krašto teismų teisės iš naujo apsvarstyti Statuto pripažintus ir patvirtintus įstatymus. Maža to, pasak autoriaus, ši nuostata įpareigojo Krašto teismus taikyti Statutui, o sykiu ir tarptautinei teisei prieštaraujančius nacionalinius įstatymus, net jei šie teismai pripažino Statuto pažeidimą. Baigdamas teisininkas nurodė, kad tokie nuostatai iš teisėjo reikalauja kažko neįmanomo, nes verčia jį ne teisingumą vykdyti, o skelbti neteisybę. Tai, pasak Vokietijos teisininko, prieštarauja Konvencijos 2 straipsniui ir Statuto 1 straipsniui, įtvirtinusiems Krašto autonomijos sritis, taip pat ir teisingumo sritį. Straipsnis buvo baigtas sakiniu:

„<...> krašto teismų nepriklausomumas, garantuojamas Statuto 22 straipsniu ir vokišku Teismų organizacijos įstatymo 1 straipsniu, kelia abejonių dėl Statutinio Teismo.“¹⁴⁴⁸

10.3. V. Brunso „Die Memelfrage“

Vokiečių teisininkas V. Brunas straipsnyje „Die Memelfrage“¹⁴⁴⁹ nusprendė apskritai atskleisti vokišką požiūrį į Klaipėdos krašto klausimą paminėdamas ir Statutinį Teismą. Autorius straipsnį pradėjo nuo Versalio taikos sudarymo aplinkybių.

Iš Vokietijos buvo pareikalauta atsisakyti visų teisių į Kraštą. Vokiečių požiūriu, tai prieštaravo tautybės, tautų apsisprendimo teisės principams, todėl Vokietijos delegacija atsisakė įvykdyti tokį reikalavimą tvirtindama, kad šio Krašto gyventojai, taip pat ir lietuviškai kalbantys, niekada nenorėjo atsiskirti nuo Vokietijos ir buvo ištikima Vokietijos tautinės bendruomenės dalis. Delegacija detalizavo, kad lietuviškai kalbančių gyventojų buvo labai nedidelė dalis, vokiečių buvo dauguma: 68 000 vokiečių teko maždaug 54 lietuviškai kalbantys gyventojai. Taip pat delegacija nurodė, kad Klaipėda yra grynai vokiškas miestas, vokiečių įsteigtas 1252 m., niekada nepriklausęs nei Lenkijai, nei Lietuvai, o Rytprūsių siena liko tokia pati nuo 1422 m. Be to, delegacija akcentavo, kad lietuviškai kalbantys gyventojai beveik visi kalbėjo vokiškai, maža to, šią kalbą vartojo ir bendraudami

¹⁴⁴⁸ *Ibid.*, 117.

¹⁴⁴⁹ Brunas, *supra note*, 76: 645–666.

tarpusavyje. Pabrėžtas ir religinis aspektas tvirtinant, kad lietuviškai kalbantys asmenys buvo protestantai, o ne katalikai. Tačiau šie argumentai nebuvo priimti – atsakyta, kad Kraštas visada buvo lietuviškas, o dauguma gyventojų pagal kilmę ir kalbą buvo lietuviai, o tai, kad Klaipėda didžiąja dalimi yra vokiškas miestas, nepateisintų viso krašto priskyrimo Vokietijai, juolab kad Klaipėdos uostas – vienintelis Lietuvos jūreivystei¹⁴⁵⁰.

Straipsnio autoriaus nuomone, Ambasadorių konferencija turėjo įsitiškinti, kad šie argumentai buvo neteisingi. Jis turėjo mintyje atsiųstą į Klaipėdos kraštą prancūzo J. Clinchant'o vadovaujamą komisiją. Komisija 1923 m. kovą pateikė ataskaitą, kurioje akcentuotas Klaipėdos miesto ir jo gyventojų vokiškumas, puse tūkstantmečio nejudinama siena, rytinė Klaipėdos siena, už kurios prasideda visai kita civilizacija, siena, skirianti Europą nuo Azijos. Už šios sienos, pabrėžta, žmonės gyvena sunkiai, žemės ūkis neišvystytas, trobos menkos, akcentuota ir Lietuvos žemės ūkio reforma, galinti dar labiau pakenkti. Taip pat pažymėtas religinis aspektas bei Krašto gyventojų ir Didžiosios Lietuvos gyventojų lietuvių kalbos skirtumai¹⁴⁵¹.

Vokiečių teisininkas paminėjo ir 1924 m. vasario 4 d. Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui pateiktus Ambasadorių konferencijos komentarus, kuriuose ir vėl akcentuota Klaipėdos miesto vokiškoji kilmė bei tai, kad jame kalbama vokiškai, o dauguma gyventojų liuteronai. Be to, pastebėta, kad dauguma Klaipėdos gyventojų priešinosi idėjai perduoti Kraštą Lietuvai¹⁴⁵².

Toliau teisininkas žavėjosi idėja padaryti Klaipėdą laisvu miestu kaip Gdanską. Ir tai kilo iš 1924 m. vasario 4 d. pateiktų pastabų Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui. Šiuo atveju pabrėžta, kad politiniu požiūriu, atsižvelgiant į bendrąjį interesą, būtų buvę geriau Klaipėdą palikti nepriklausoma, kontroliuojama Tautų Sąjungos vyriausiojo komisaro. Be to, Klaipėda yra vartai, uostas, kuris turi būti valdomas išmintingai ir įžvalgiai, vengiant vietinės reikšmės kivirčių. Pasak autoriaus, iki pat 1922 m. pabaigos manyta, kad Klaipėda bus nepriklausomas miestas. Su dideliu nusivylimu autorius prisiminė, kodėl šios minties buvo atsisakyta – dėl 1923 m. sausį įvykusio sukilimo, kai Krašte valdžią perėmė Vyriausiasis Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetas¹⁴⁵³. Pasak V. Brunso, ataskaitoje nurodyta, kad neabejojama,

¹⁴⁵⁰ *Ibid.*, 646.

¹⁴⁵¹ *Ibid.*, 647.

¹⁴⁵² *Ibid.*, 648.

¹⁴⁵³ J. Robinzonas pastebėjo, kad kaip tik šių įvykių dėka Klaipėdos kraštas pateko į Lietuvos suverenumą, kuris 1923 m. vasario 16 d. buvo pripažintas Ambasadorių

jog 1923 m. sausio 10 d. perversmą sumanė ir įvykdė Lietuvos vyriausybė, nors ji tai neigė. Ataskaitoje šie spėjimai grindžiami faktais: 1923 m. sausio 3 d. Lietuvos atstovas Klaipėdos krašte J. Žilius išvyko į Kauną, jį lydėjo Krašto sukilimo organizatorius E. Simonaitis, sausio 4 d. nuspręsta užpulti Kraštą, įsakymus davė Lietuvos karo ministerija, civilių drabužiais perrengti kariai sausio 6 d. pristatomi. Be to, ataskaitoje tvirtinama, kad ginklus, amuniciją tiekė daugiausia Amerikos lietuvių finansuojama Lietuvos vyriausybė. Ataskaitoje taip pat pastebėta, kad Lietuvos vyriausybė suvokė, jog sukilimo dalyvius palaikys nedidelė Krašto gyventojų dalis¹⁴⁵⁴.

Straipsnio autorius siekė suprasti, kodėl buvo leista įvykti šiam sukilimui, kaip galėjo nedidelė Lietuvos karinė jėga išgąsdinti (ataskaitoje tvirtinama, kad sieną kirtu nuo dviejų iki trijų tūkstančių karių). Straipsnio autorius ieškojo priežasčių bendroje situacijoje, į kurią pateko Vokietija. Vokietijos teisininko duomenimis, sukilimas įvyko tą pačią dieną, kai prancūzų kariuomenė įžengė į Rūro sritį Vakarų Vokietijoje. Tad:

„Versalio taikos sutarties pasekmių morališkai ir ekonomiškai sužlugdyta Vokietija turėjo bejėgiškai žiūrėti, kaip Klaipėdos kraštą sunaikino ne Antantės valstybės, o Lietuvos savavališkas poelgis <...>“¹⁴⁵⁵.

Straipsnyje teisininkas klausė, ar toks buvo pirminis Versalio taikos 99 straipsnio 2 dalies siekis? Jo nuomone, ne. Bet Ambasadorių Konferencija susitaikė su įvykdytu sukilimu ir 1923 m. vasario 16 d. perdavė Klaipėdos kraštą Lietuvai. Tačiau, V. Brunso nuomone, tai buvo padaryta prieš daugumos gyventojų valią, todėl Kraštui siekta suteikti kuo daugiau autonomijos, nustatant atitinkamas sąlygas, pavyzdžiui, steigiant Krašto autonominę valdžią ir visuomenės atstovybę, rengiant Krašto statutą ir konvenciją, kurios ir turėjo reglamentuoti šiuos aspektus. Kartu autorius pabrėžė, kad pats Lietuvos Steigiamasis Seimas 1921 m. lapkričio 11 d.¹⁴⁵⁶ vienbalsiai pripažino autonominio režimo poreikį Krašte dėl skirtingo ekonominio, kultūros, jurisdikcijos, politikos, visuomenės gyvenimo. Be to, būsimus sunkumus jau buvo galima numatyti. Apie juos rašė ir komisija, kurią

Konferencijos. Žr.: Robinzonas, *supra note*, 61: 30.

¹⁴⁵⁴ Bruns, *supra note*, 76: 649.

¹⁴⁵⁵ *Ibid.*, 651.

¹⁴⁵⁶ Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 11 d. rezoliucija dėl Ministerių Kabineto atsakymo į S. D. frakcijos interpeliaciją dėl Klaipėdos krašto prijungimo. Steigiamojo Seimo darbai, 139 posėdis, 29 sąsiuvinis, 48.

straipsnio autorius vadino specialiaja. Čia pabrėžta, kad komisija daug dienų bendrauja su lietuviais ir pastebi, kad derybos su jais labai sudėtingos:

„Nejautrūs protui, jie žino tik jėgą. Iššaukiantys ir užsispyrę jie, siekdami savo tiesioginių interesų, slepia savo tikruosius ketinimus.“¹⁴⁵⁷

Pasak straipsnio autoriaus, Ambasadorių Konferencija, dar rengiant Klaipėdos krašto konvenciją, savo komentaruose Tautų Sąjungos Tarybai taip pat buvo atkreipusi dėmesį į prieštaringą situaciją krašte. Buvo pranešta, kad Krašte buvo atleisti valstybės tarnautojai, kai kurie iš jų priversti išvykti iš Krašto, pažeidžiant atitinkamas Konvencijos projekto nuostatas. Ambasadorių Konferencija pabrėžė, kad šiuo klausimu nenori kelti polemikos su Lietuvos vyriausybe, tačiau tikisi, kad Tautų Sąjunga įsikiš į šią problemą ir primins, kad turės būti laikomasi ne tik Konvencijos raidės, bet ir atsižvelgiama į jos esmę. V. Brunsas pabrėžė, kad būtina nustatyti tokį režimą, kuris suteiktų Krašto gyventojams visas reikiamas garantijas. Kaip tik taip vokiečių teisininkas traktavo Konvenciją pasirašiusių valstybių valią. Autorius nurodė, kad tokia valia kilo ir iš komisijos, kuriai Tautų Sąjungos Taryba pavedė nagrinėti Klaipėdos klausimą ir kuri parengė galutinį Konvencijos projektą, atskaitos. Joje teigiama, kad Komisija negalėjo Tautų Sąjungos Tarybai siūlyti Krašto suvereniteto perdavimo Lietuvai, nes baiminosi, kad nebus visapusiškai užtikrintos Krašto gyventojų ne lietuvių, gyvenančių šioje teritorijoje šimtmečius, besilaikančių kitokių negu Lietuvos įstatymų, tradicijų bei papročių, teisės. Komisija pabrėžė, kad kuo didesnės autonomijos suteikimas Kraštui atitinka jo gyventojų lūkesčius¹⁴⁵⁸.

V. Brunsas buvo įsitikinęs, kad ketinimas suteikti Klaipėdos kraštui kuo visapusiškiausią autonomiją aiškiai kilo iš pirmojo Ambasadorių Konferencijos projekto, kuriame numatyta Krašto autonominė valdžia. Lietuvos vyriausybei turėjo atstovauti komisarai, neturintys vykdomųjų ar įstatymų leidžiamųjų galių. Jam taip pat neturėjo būti suteikta veto teisė Krašto atstovų rūmų įstatymams. Krašto direktorijos narius turėjo rinkti atstovų rūmai. Straipsnio autorius pabrėžė, kad nors galutiniame Konvencijos ir jos priedų projektuose Lietuvos teisės išplėtos, neabejotina, kad šių tarptautinių teisės aktų interpretavimo taisyklė turėjo būti tokia: kilus abejonėms, tarptautinėse sutartyse nustatyti suvereniteto apribojimai turi būti

¹⁴⁵⁷ Bruns, *supra note*, 76: 653.

¹⁴⁵⁸ *Ibid.*, 653–654.

aiškinami siaurai ir jokių būdu negali būti taikomi nuostatoms, suteikiančioms teises autonominėms institucijoms¹⁴⁵⁹. Autorius neabejojo, kad jeigu tikrai Krašto gyventojų dauguma būtų lietuvių kilmės, tai būtų nustatytas toks teisinis režimas, kuriuo būtų suteiktos visos reikiamos garantijos Lietuvos vyriausybei. Tačiau nustatytas teisinis režimas, kuriuo siekta priversti Lietuvos vyriausybę imtis politikos, atsižvelgiant į Krašto gyventojų norus ir sukuriant abipusio pasitikėjimo atmosferą. Teisininkas įsitikinęs, kad tikrai nenorėta suteikti Lietuvos vyriausybei teisių kištis į Krašto institucijų veiklą, nes toks kišimasis prieštarautų Statutui. Todėl, vokiečio nuomone, Lietuva, pateisindama savo intervenciją, jokių būdu neturėjo teisės remtis savo suverenitetu Krašto atžvilgiu¹⁴⁶⁰.

Teisininkas rėmėsi Klaipėdos krašto statuto preambulės žodžiais „suteikti Klaipėdos Teritorijai autonomiją“ (pranc. *d'accorder l'autonomie au Territoire de Memel*) ir aiškino juos taip: suteikti Kraštui organizaciją, kuriančią jos gyventojams politinį gyvenimą be Lietuvos centrinės valdžios nuolatinio dalyvavimo. Be to, autorius rėmėsi N. Davisio žodžiais, pasakytais Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje 1924 m. kovo 12 d. Jie skambėjo taip: ir Lietuvos, ir Krašto gyventojų interesas, kad Krašto autonomija būtų veiksminga¹⁴⁶¹. V. Brunsas padarė išvadą, kad, norint apsaugoti tradicines Krašto gyventojų teises ir kultūrą, Krašto politinis gyvenimas daugeliu aspektų turėjo skirtis nuo Lietuvos valstybės politinio gyvenimo. Jis paaiškino ir Statuto autorių nuomonę, t. y. autonomijos režimas turėjo būti geras sprendimas, jeigu jis būtų taikomas visa apimtimi, vadovaujantis liberalia dvasia, kuri ir įkvėpė Statuto kūrėjus¹⁴⁶².

Toliau autorius ėmė vertinti Klaipėdos klausimo raidos etapus nuo momento, kai įsigaliojo Klaipėdos krašto statutas. Jis nurodė, kad Statuto nuostatomis pateiktas sprendimas nedavė patenkinamų rezultatų. Tačiau autorius klausė, ar taip atsitiko dėl nustatyto teisinio režimo, ar dėl Statuto nuostatų praktinio taikymo. Teisininkas kritikavo prancūzų mokslininko R. Redslobo nuomonę, tvirtinančią, kad Lietuvos vyriausybė negalėjo būti apkaltinta šiurkščiais Statuto pažeidimais¹⁴⁶³ (žr. monografijos V dalies

¹⁴⁵⁹ *Ibid.*, 654.

¹⁴⁶⁰ *Ibid.*, 654–655.

¹⁴⁶¹ *Ibid.*, 655.

¹⁴⁶² *Ibid.* Autorė tokių žodžių N. Davisio kalboje nerado. Žr.: Robinzonas, *supra note*, 7: 46–53.

¹⁴⁶³ Manytina, remtasi šiuo veikalu: Redslob, Robert, „La Lithuanie en face de l'Allemagne“, *Revue politique et parlementaire* (10 décembre 1935): 475–480.

10.4 poskyrį). V. Brunsas teigė, kad tarptautiniais susitarimais nustatytas teisinis režimas neatlaikė laiko išbandymo, nes Statuto nuostatos nebuvo taikomos taip, kaip buvo numatyta jos autorių. Dėl to jis kaltino Lietuvą, kuri, jo nuomone, neleido „normaliai funkcionuoti šiuo tarptautinės teisės instrumentu sukurtoms demokratinėms institucijoms“¹⁴⁶⁴.

Autorius leidosi į Klaipėdos krašto statuto 17 straipsnio aiškinimą, tvirtindamas, kad tik Seimelio pasitikėjimą turintis Direktorijos pirmininkas gali eiti savo pareigas. Tad šis pareigūnas turi atstovauti Krašto daugumą sudarančią gyventojų grupę. Teisininkas akcentavo, kad vokiškos partijos Krašte visada laimėdavo daugumą, surinkdamos į Seimelį daugiau nei dvidešimt parlamentarų, o lietuviškos partijos Seimelyje niekada neturėjo daugiau penkių parlamentarų. Vokietis pastebėjo, kad nei vienas iš Direktorijos pirmininkų nuo 1924 m. iki 1930 m. nepriklausė daugumai. Paminėta ir tai, kad tik po to, kai Vokietijos vyriausybė iškėlė šį klausimą Tautų Sąjungos Taryboje, Lietuvos vyriausybė sutiko, kad Krašto gubernatorius tik po deramo pasitarimo su partijomis paskirs naują Direktorijos pirmininką, t. y. asmenį, kuriuo pasitikės Seimelio dauguma. Taigi, vokiečių teisininkas suskirstė Klaipėdos krašto valdymą į du nuolatos besikeičiančius etapus, vadindamas juos konstituciniais ir antikonstituciniais: vienas, kai Kraštą administruodavo Seimelio pasitikėjimą turinti Direktorija, antras, kai gubernatorius skirdavo Direktorijos pirmininku Seimelio daugumos pasitikėjimo neturintį asmenį. Autorius pridūrė, kad konstituciniai etapai palyginti su antikonstituciniais buvo trumpi¹⁴⁶⁵. Straipsnyje paminėtas ir dar vienas faktorius – tai, kad Lietuva beveik metus laukė ir neskelbė pirmųjų Seimelio rinkimų, nors, pagal Statuto 37 straipsnį, rinkimai į Seimelį turėjo įvykti per šešias savaites nuo Statuto įsigaliojimo dienos¹⁴⁶⁶.

Toliau autorius minėjo ir kitus faktus, kaltindamas Lietuvą priešinga Statuto nuostatomis veikla, įskaitant ir ilgalaikį karo padėties Krašte paskelbimą 1926 m. gruodį, dėl kurio buvo nuolat ribojamos garantuotos laisvės. Atkreiptas dėmesys, kad po karo padėties paskelbimo Krašte paskirti karo komendantai su plačiais įgaliojimais, pavyzdžiui, joks susirinkimas negalėjo įvykti be karo komendanto sutikimo, jis galėjo uždrausti leisti spaudą, filmus, vykdyti viešosios administracijos įsakymus ir pan.¹⁴⁶⁷. Autoriaus

¹⁴⁶⁴ Bruns, *supra note*, 76: 656.

¹⁴⁶⁵ *Ibid.*, 657.

¹⁴⁶⁶ *Ibid.*

¹⁴⁶⁷ *Ibid.*, 659.

nuomone, Krašte autonominis režimas buvo visiškai panaikintas. Jis paminėjo ir 1934 m. padarytą Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimą, leidusį karo komendantui laikinai arba visam laikui likviduoti įvairias organizacijas, kurių veikla atrodė pavojinga valstybės saugumui¹⁴⁶⁸.

Nepamiršta paminėti ir Neumanno-Sasso byla, ypač jos nagrinėjimo procesas. V. Brunsas, remdamasis Klaipėdos krašto konvencijos 2 straipsniu ir Statuto 1 straipsniu, tvirtino, kad Krašto gyventojai baudžiamojon atsakomybėn už Krašte padarytus nusikaltimus turi būti patraukti pagal Krašto įstatymus. O karo padėtis suteikė galimybę teisti Didžiojoje Lietuvoje pagal Lietuvos įstatymus. Todėl visą procesą teisininkas laikė vienu iš rimčiausių tarptautinės teisės pažeidimų¹⁴⁶⁹.

V. Brunsas pateikė ir daugiau faktų, ypač susijusių su Neumanno-Sasso byla, ir padarė išvadą, kad Lietuva niekada neturėjo tikslo taikyti Statuto normas taip, kaip jų taikymą numatė Konvencijos ir jos priedų autoriai. Autoriaus nuomone, teisingas Klaipėdos krašto statuto taikymas įmanomas būtų tik vienu atveju, jeigu Lietuva būtų atsisakiusi savo pirminės idėjos dėl Krašto aneksijos, nes, pasak nešališkų stebėtojų, Kraštas nebuvo neatšiejama Lietuvos nacionalinės teritorijos dalis, o autonominis subjektas. Teisininkas tvirtino, kad Krašto konstitucija grindžiama tarptautinės teisės normomis. Jų Lietuva negali vienašališkai aiškinti ir jų apimties savavališkai siaurinti. Vokiečiai rėmėsi 1925 m. rugsėjo 28 d. Tautų Sąjungos Tarybos pirmininko J. Paulio-Boncour'o žodžiais, kuris atkreipė Lietuvos dėmesį į tai, kad Lietuvos teisės į Kraštą nėra įprastos suvereniteto teisės, o kyla iš Konvencijos 1 straipsnio, suteikiančio tam tikras teises pagal tarptautinius susitarimus nustatytas sąlygas¹⁴⁷⁰.

Vokiečių teisininkas akcentavo, kad Lietuvos vyriausybės politikos kryptis buvo visada Statutą laikyti vidiniu Lietuvos įstatymu ir visais įmanomais būdais vengti tarptautinės jo nuostatų kontrolės. Autorius nurodė, kad šis tarptautinės kontrolės vengimas išryškėjo 1935 m., panaudojus vieną priemonę, kurios idėja siekė daug senesnius laikus. Autorius turėjo galvoje 1935 m. kovo 13 d. paskelbtą Statutinio Teismo įstatymą. V. Brunsas šio įstatymo tikslą apibūdino taip: „vienašališkai spręsti nesutarimus tarp centrinės ir autonominių valdžios institucijų“. Tokia Lietuvos pasirinkta

¹⁴⁶⁸ „Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas“, *Vyriausybės žinios*, 1934, Nr. 450–3138; Bruns, *supra note*, 76: 660.

¹⁴⁶⁹ Bruns, *supra note*, 76: 661.

¹⁴⁷⁰ *Ibid.*, 662–663.

priemonė, pasak autoriaus, neteisėta, nes sprendimas dėl Respublikos ar autonominės institucijos akto atitiktis Statutui priimamas ne Krašto teismo, o valstybės centrinio teismo. Tokia priemonė pretenduojama į vienašališką tarptautinės teisės nuostatų aiškinimą. Teisininko požiūriu, tokia priemonė nenumatyta Statute ir yra šiurkštus Konvencijos pažeidimas¹⁴⁷¹.

Vokiečių teisininkas stebėjosi ir M. Römerio požiūriu šiuo klausimu. Jis rėmėsi M. Römerio straipsniu „Lietuvos suvereniteto Klaipėdos krašte garantijų teisinė sistema“, išspausdintu prancūzų žurnale (žr. monografijos V dalies 1.4 poskyrį)¹⁴⁷². Lietuvos teisininkas straipsnyje tvirtino, kad Statutinio Teismo įsteigimas – tai darnios teisinės sistemos dalis, reiškianti, kad valstybės centrinė valdžia suvereniteto reikalavimus turi derinti su tinkamu autonominio režimo funkcionavimu, ir kad tai yra Lietuvos valstybės suteikta Kraštui garantija. V. Brunsas režiūmavo, kad lietuviai pripažino, jog tai yra valstybės centrinės valdžios reikalas. Autorius kėlė klausimą, kokios garantijos, kad Statutinio Teismo įstatymas, kuris jau pats savaime yra neteisėtas kišimasis į Krašto autonomiją, padės tą autonomiją apsaugoti, o ne įteisins centrinės valdžios kišimąsi¹⁴⁷³.

V. Brunsas aiškino, kokie po visais šiais veiksmais iš tikrųjų slėpėsi Lietuvos kėsmai:

*„Kol Lietuva per centrinės valdžios organus tokiu būdu pati stengiasi spręsti ginčus tarp centrinės ir autonominės valdžios institucijų, ji tęsia savo ankstesnę politiką ir stengiasi, kad nebūtų atkreipiamas tarptautinių institucijų dėmesys į Lietuvos Respublikos Vyriausybės daromus Statuto pažeidimus.“*¹⁴⁷⁴

Vokiečių teisininkas kritikavo 1934 m. vasario 8 d. paskelbtą Tautai ir valstybei saugoti įstatymą¹⁴⁷⁵, kuris, jo nuomone, padarė nebeįmanomus ieškinius tarptautinėms institucijoms, nes jame

¹⁴⁷¹ *Ibid.*, 663.

¹⁴⁷² Römer'is, *supra note*, 1097: 257–269.

¹⁴⁷³ Bruns, *supra note*, 76: 664.

¹⁴⁷⁴ *Ibid.*, 664.

¹⁴⁷⁵ „Tautai ir valstybei saugoti įstatymas“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 73.

„<...> daug nepaprastai miglotai suformuluotų baudžiamųjų nuostatų, suteikiančių Lietuvai galimybę užgniaužti bet kokius veiksmus autonomijos labui.“¹⁴⁷⁶

Ypač autoriui užkliuvo Įstatymo 4 ir 5 straipsniai, įtvirtinę, kad Lietuvos pilietis, ieškantis paramos užsienio valstybėse prieš Lietuvos valstybę arba tampantis tokių santykių, kuriais laužoma valstybei ištikimybė, dalyviu, baudžiamas sunkių darbų kalėjimu, kad Lietuvos pilietis, be Lietuvos vyriausybės įgaliojimo ar leidimo, vedantis derybas, besitariančias ar susisiekiantis dėl Lietuvos valstybės, jos autonominio krašto, kitos viešosios teisės organizacijos reikalais su užsienio valstybės vyriausybe, jos agentu ar viešosios teisės organizacija, baudžiamas paprastu kalėjimu arba sunkių darbų kalėjimu. Tokios nuostatos bei numatyta baudžiamoji atsakomybė, V. Brunso nuomone, užkirto kelią teikti informaciją Tautų Sąjungos Tarybos narių vyriausybėms, nes tokiomis aplinkybėmis, *memelländeriai*, esantys už Lietuvos Respublikos ribų, susisiekiantys su šiomis vyriausybėmis, iš karto apkaltinami vykdančios Vokietijos valdžios nurodymus ir josios finansuojami¹⁴⁷⁷. Teisininkas kritikavo ir Įstatymo 15 straipsnį, įtvirtinusių baudžiamąją atsakomybę asmenims, agituojantiems ar varantiems propagandą, galinčią pakenkti Lietuvos valstybės ar lietuvių tautos interesui. Įstatymo 3 straipsniui, nustačiusiam baudžiamąją atsakomybę asmenims, slopinantiems ar silpninantiems valstybės ištikimybę, valstybinį vieningumą ar atsparumą, ar lietuvių tautinę sąmonę, irgi teko kritikos žodžiai¹⁴⁷⁸.

Vokiečių teisininkas visas šias priemones, įskaitant Statutinio Teismo steigimą, Tautai ir valstybei saugoti įstatymą, laikė prieštaraujančiomis Klaipėdos krašto statutui. Jos buvo pagrįstos išoriniam valstybės saugumui užtikrinti, nors realiai buvo nukreiptos prieš Vokietijos gyventojus. V. Brunso išvada Krašte prievartinę asimiliaciją, dėl kurios išaugo Krašto gyventojų pasipriešinimas. Teisininko nuomone, kaip tik nuo šios prievartinės asimiliacijos apsisaugoti ir buvo skirtos Statuto nuostatos. Jo teigimu, negalima autonominių teisių gynimą laikyti valstybės išdavyste¹⁴⁷⁹.

Baigdamas savo straipsnį V. Brunso parašė, kad išvada gali būti tik viena:

¹⁴⁷⁶ Brunso, *supra note*, 76: 664.

¹⁴⁷⁷ *Ibid.*, 664–665.

¹⁴⁷⁸ *Ibid.*

¹⁴⁷⁹ Brunso, *supra note*, 76: 664.

„<...> dabartinė padėtis Klaipėdos krašte neatitinka to, ką Statuto autoriai manė esant būtinu siekiant suderinti įvairius interesus ir užtikrinti taiką šiaurės rytų Europoje.“¹⁴⁸⁰

Jis vėl prisiminė 1923 m., kai Santarvės valstybių atstovai manė, kad Klaipėdos kraštui reikėjo suteikti laisvos valstybės su tarptautine garantija teisinį statusą. Šiuos planus sugriovė Klaipėdos krašto sukilimas. Tačiau Kraštui planuota suteikti kuo didesnę autonomiją. V. Brunsas pareiškė, kad savo straipsnyje atskleidė pagrindinę Statuto autorių idėją dėl autonomijos režimo veikimo, kurią pati Lietuva pripažino, nurodė, kad autonomijos režimas niekada neveikė taip, kaip ketino jo autoriai, o atsakomybė už tai tenka Lietuvai, kuri nuo pat pradžių ribojė autonomiją svarbiausiose jos dalyse ir padarė ją neveiksminga. Teisininkas tvirtino, kad dėl susilpnintos autonomijos valstybėms signatarėms vis sunkiau vykdyti savo įsipareigojimus, ir priminė N. Daviso žodžius, pasakytus 1924 m. kovo 12 d. Tautų Sąjungos Taryboje, kad Konvencija turėjo apsaugoti sąjungininkų interesus ir sudaryti sąlygas įvykdyti moralinės atsakomybės pareigą uostui ir Klaipėdos krašto gyventojams¹⁴⁸¹. Baigdamas autorius pabrėžė, kad pirmiausia reikia pasirūpinti autonomijos išlaisvinimu nuo visų vienašališkų ir prieštaraujančių tarptautinėms sutartims apribojimų. Jis paminėjo 1936 m. kovo 7 d. Vokietijos vyriausybės notą, kurios tikslas buvo, pasak autoriaus, efektyvus autonomijos užtikrinimas.¹⁴⁸²

10.4. R. Redslobo „La Lithuanie en face de l'Allemagne“

R. Redslobas, vokiečių ir prancūzų konstitucinės, taip pat tarptautinės teisės specialistas, M. Römerio pavadintas „Lietuvos bičiuliu“ (lenk. *przyjaciół Litwy*)¹⁴⁸³, taip pat rašė apie Klaipėdos krašto problemas straipsnyje „Lietuva prieš Vokietiją“¹⁴⁸⁴. Jis neminėjo Statutinio Teismo. Tačiau labai svarbūs jo argumentai, atremiantys vokiečių argumentus ir patvirtinantys M. Römerio įsitikinimą, kad Statutinio Teismo steigimas niekaip negali

¹⁴⁸⁰ *Ibid.*, 665.

¹⁴⁸¹ Tikslią N. Daviso citatą žr. monografijos I dalies 1.1.1 poskyrį.

¹⁴⁸² Bruns, *supra note*, 76: 666.

¹⁴⁸³ Römer, Michał, *Dziennik 1933–1936* (1935 m. vasario 19 d.). VUB RS, f. 75-MR11, l. 539.

¹⁴⁸⁴ Redslob, *supra note*, 1463: 475–480.

prieštarauti Konvencijai ir jos priedams (žr. monografijos V dalies 1 skyrių). Vokiečių ir prancūzų teisininkas įvardijo pagrindinius vokiečių argumentus, kuriais buvo grindžiami priekaištai dėl Klaipėdos krašto. Pirma, vokiečiai tikino, kad Kraštas nuo Vokietijos buvo atplėštas visiškoje ramybėje (pranc. *en pleine paix*). Vokiečių ir prancūzų teisininkas nesutiko su šiuo argumentu, tvirtindamas, kad Kraštas 1919 m. Versalyje buvo perleistas keturioms valstybėms ne „visiškoje ramybėje“, o po I Pasaulinio karo vienos iš jų nutraukusių sutarčių pagrindu. Kitas argumentas, kurį prancūzų teisininkas išskyrė, buvo poreikis apsaugoti vokiečius ir vokiečių civilizaciją Krašte. Autorius priminė, kad Berlyno lyderiai patys žadino, kurstė ir erzino germanizuojančius gyventojų polinkius, o tai prieštaravo tarptautiniams susitarimams. Autorius net nenorėjo šios temos gvildinti nuodugniau ir pabrėžė, kad tai susiję su masių psichologijos sritimi¹⁴⁸⁵.

R. Redslobas išryškino tezę, kuri turėjo būti galingas ginklas prieš vokiečių pretenzijas. Jis pasakė, kad jeigu iš tikrųjų Klaipėdos krašto vokiečiams ir kitiems gyventojams reikia apsaugos, tai būtent Krašto statusas ir skirtas tam, kad tą apsaugą jiems užtikrintų. Jis nurodė, kad Statute numatyta „skriaudų atlyginimo“ tvarka, t. y. galimybė kreiptis į tarptautines institucijas, ir prisiminė konfliktą dėl Krašto direktorijos pirmininko O. Biotcherio kelionės, išspręstą Nuolatiniaame Tarptautinio Teisingumo Teisme (žr. monografijos I dalies 3 skyrių). Mokslininkas pabrėžė, kad kol Krašto gyventojų teisės ginamos kolektyvine sutartimi, tol Vokietijai savo iniciatyva ir vertinimu neleidžiama ginti nacionalinių interesų Krašte:

*„Teisinis reguliavimas šiuo klausimu logiškai atmeta bet kokią individualią iniciatyvą už nustatytos tvarkos ribų. Žodžiu, įsikišimas nepateisinamas, nes egzistuoja apsaugos garantija. Be to, net jeigu Statuto nebūtų, Vokietijos kišimasis vis tiek būtų nepagrįstas. Remdamiesi hipoteze, trumpam darykime prielaidą, kad jos vienintelis tikslas – gauti teisingesnę elgesį su tikrai persekiojamais gyventojais. Tai vis tiek nebūtų tinkama priežastis. Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje tvirtai nustatyta koncepcija, draudžianti kištis į kitos valstybės reikalus, net jei tai diktuoja humanitariniai motyvai.“*¹⁴⁸⁶

¹⁴⁸⁵ *Ibid.*, 476–477.

¹⁴⁸⁶ *Ibid.*, 477.

Taigi mokslininkas pabrėžė, kad Vokietija neturi teisės ginti Klaipėdos krašto gyventojų, su ja susijusių kalba ar etniškumu. Be to, R. Redslobas akcentavo, kad suvereninės galios, kurias taiko valstybė joje gyvenantiems asmenims, turi viršenybę prieš nacionalines pažiūras. Tačiau, teisininko manymu, kadangi nesikišimo principas kliudė toliau kurti argumentus, vokiečiai savo teises į Kraštą gynė kvestionuodami patį Krašto įjungimą į Lietuvą ir jo teisėtumą, grįsdami savo požiūrį tautiniais sumetimais. R. Redslobas iškėlė hipotezę, kad dauguma Krašto gyventojų nenori būti prijungti prie Lietuvos. Tai buvo nuolatos tvirtinama vokiškoje aplinkoje. Vokiečių ir prancūzų teisininkas tvirtino, kad taip grįžtama prie metateisinių sumetimų (pranc. *considérations métajuridiques*) atsiribojant nuo pozityviosios teisės konstrukcijos, norint, kad valstybės susitapatintų su etniniais subjektais. Autoriaus nuomone, tautinis principas nėra absoliutus, nes jis neretai prieštarauja natūralių sienų principui, būtinų valstybei, kad ji būtų gyvybinga. O vienas iš natūralios sienos postulatų, pasak teisininko, ir yra ryšys su jūra. Nacionaliniai sumetimai turi nusilenkti prieš egzistencijos klausimą, kurį valstybei garantuoja uostas. Mokslininkas įsitikinęs, kad vienintelis dalykas, ko gali reikalauti Vokietija, tai gerbti Krašto vokiečių kilmės gyventojus. O šioji pagarba garantuojama Konvencijos ir jos priedų. Todėl, pasak teisininko, Kauno valdžia negali būti kaltinama¹⁴⁸⁷.

Vokiečių argumentus vokiečių ir prancūzų teisininkas prilygino Lietuvos egzistavimo teisės neigimui:

„Šis paskutinis samprotavimas net nediskutuotinas. Lietuviai, didvyriškai kovoję už nepriklausomybę, atgaivino tėvynę. Ši tėvynė galėjo būti paversta svetimų viešpatijų, tačiau ši šalis ir toliau gyveno ir nuostabiai išsikristalizavo ne tik kaip viena seniausių Europoje, bet ir su nepaprastai originalia kalba, folkloru, tautodaile.“¹⁴⁸⁸

¹⁴⁸⁷ Redslob, *supra note*, 1463: 478–480.

¹⁴⁸⁸ *Ibid.*, 480.

11. Studentai apie Statutinį Teismą ir Klaipėdos kraštą

Arti dvidešimties diplominių Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto studentų darbų, parašytų nuo 1933 iki 1939 m., skirti Klaipėdos krašto teisės klausimams¹⁴⁸⁹. Vienuose gvildinti Lietuvos suvereno teisių ir Krašto autonomijos klausimai, kituose Krašto autonomija lyginta su kitomis autonominėmis teritorijomis, trečiuose analizuotos Krašto institucijos, ketvirtuose – Krašto teisininkų rengimo aspektai, penktuose – Krašto baudžiamosios ir civilinės teisės institutai, šeštuose – Krašto administracijos santvarka. Studentai rašė ir recenzijas Teisių fakulteto dėstytojų darbams,

¹⁴⁸⁹ Matulionis, *supra note*, 82; Simonaitis, Jonas, „Laidavimas“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1931. VUB RS, f. 85-VDU170); Šilas, Povilas, „Autonominio Klaipėdos krašto gubernatoriaus institucija“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1935. VUB RS, f. 85-VDU409); Kanas, Benas, „Tarpautinė Klaipėdos padėtis“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas. VUB RS, f. 85-VDU652); Gegužis, Jonas, „Klaipėdos krašto, Alandų salų, Karpatų rusų, lenkų Silezijos ir Katalonijos autonomijos“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1934. VUB RS, f. 85-VDU308); Abramavičius, Caelis, „Lietuvos valstybės, kaip suvereno vieneto, santykis su autonominiu Klaipėdos kraštu“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1936. VUB RS, f. 85-VDU423); Mockus, *supra note*, 201; Švelnikas, Juozas, „Juridinis Klaipėdos krašto statusas Lietuvos valstybėje“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1933. VUB RS, f. 85-VDU279); Lapinskas, Juozapas Motiejus, „Lietuvos suverenumas Klaipėdos krašte“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1933. VUB RS, f. 85-VDU254); Sirūnas, Pranas, „Klaipėdos krašto teisinė būklė (vokiečių juristų pažiūros tuo klausimu)“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1936. VUB RS, f. 85-VDU458); Šližys, J., „Klaipėdos krašto, Alandų salų, Karpatų rusų, Lenkų Silezijos ir Katalonijos autonomija“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1934. VUB RS, f. 85-VDU345); Aglinskas, Zigmantas Algirdas, „Valstybės, Klaipėdos autonominių ir vietos savivaldybių įstaigų tarnautojų ir jų šeimų socialinis aprūpinimas Lietuvoje“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1936. VUB RS, f. 85-VDU424); Klimkaitis, *supra note*, 45; Balkūnas, Kazimieras, „Nepilnamečių globa Klaipėdos krašte“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1934. VUB RS, f. 85-VDU292); Jokūbauskas, Vladas, „Juridiniai asmenys Klaipėdos krašte“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1936. VUB RS, f. 85-VDU 441); Rubinsonas, Movša, „Teisių atėmimas Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto Baudžiamuosiuose statutuose“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1939. VUB RS, f. 85-VDU626); Brenneris, M., „Nusikaltimai garbei mūsų ir Klaipėdos krašto B. S.“ (diplominis darbas. Vytauto Didžiojo universitetas. VUB RS, f. 85-VDU642); Valančius, Martynas, „Klaipėdos krašto administracinis sutvarkymas“ (diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1935. LMAVB RS, f. 138-1129).

susijusiems su Klaipėdos krašto problemomis¹⁴⁹⁰. Darbuose galima aptikti užuominų, pasiūlymų, kaip reikėtų spręsti ginčus, kylančius tarp Didžiosios Lietuvos ir Krašto institucijų.

Antai J. Gegužis savo darbe rašė apie kitas autonomines teritorijas, užsimindamas ir apie ginčų, kilusių tarp centrinės valstybės valdžios ir autonominių institucijų, sprendimo būdus, pavyzdžiui, jis minėjo Suomijos aukščiausiąją administracinę teisumą, kuris turėjo nagrinėti ginčus tarp Alandų salos ir Suomijos centrinių institucijų¹⁴⁹¹, Konstitucinių garantijų tribunolą Ispanijoje dėl kompetencijos konfliktų tarp Ispanijos vyriausybės ir Katalonijos institucijų¹⁴⁹², Čekoslovakijos Konstitucinį Teismą¹⁴⁹³, Aukštosios Silezijos mišriąją komisiją ir Aukštosios Silezijos trečiųjų tribunolą, kaip tarptautinės Tautų Sąjungos įsteigtas teismo pobūdžio institucijas, kurios turėjo nagrinėti ginčus tarp lenkų ir vokiečių dėl autonomijos:

*„Nors Aukšt. Silezijos konvencija įsteigė net dvi teismo pobūdžio institucijas ginčams tarp vokiečių ir lenkų spręsti ir konvenciją interpretuoti. Žinoma, tas yra daug geriau, kaip mūsų Klaipėdoj, vienok santykiai tarp vokiečių ir lenkų Aukšt. Silezijoje taip įtempti, kad jokiais priemonėmis tą įtempimą atšaldyti negalima. Nuolat eina bylos tarptautinėse institucijose ir net Tarptautinio Teisingumo Tribunole.“*¹⁴⁹⁴

J. Gegužis nekėlė Statutinio Teismo temos savo darbe. Jis tarsi pritarė teisiniam reguliavimui tvirtindamas, kad kadangi Klaipėdos krašto statusas yra tarptautinio pobūdžio aktas, tai ir jo vykdymo priežiūra priklausė Konvenciją pasirašiusioms valstybėms:

„Skundas dėl konvencijos-sutarties nevykdymo signatarinių valstybių paduodamas Tautų Sąjungos Gener. Sekretorijai, kuris apie tai tuojaus praneša Lietuvos Vyriausybei. Ginčas gali būti sprendžiamas Tautų Sąjungos Tarybos ar vienam iš suinteresuotų prašant, perduotas Tarptautiniam Teisingumo Tribunalui Hagoje, kurio sprendimas yra galutinas

¹⁴⁹⁰ Ošerovičius, Girša, Prof. M. Römerio straipsnių „Nacionalizmas ir valstybė“ ir „Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas“ recenzija, VIII semestro studento seminarinis darbas, 1933. LMAVB RS, f. 154-15.

¹⁴⁹¹ Gegužis, *supra* note, 1489: 41.

¹⁴⁹² *Ibid.*, 80.

¹⁴⁹³ *Ibid.*, 85.

¹⁴⁹⁴ *Ibid.*, 61.

*ir lygus Tautų Sąjungos Gener. Sekretoriui tik denunciacijos būdu, bet toks skundas T. S. Tarybai nėra privalus, nes Vokietija nėra pasirašiusi konvencijos.*¹⁴⁹⁵

Kitas studentas B. Kanas savo darbe išsamiau paanalizavo Klaipėdos krašto konvencijos 17 straipsnį, įtvirtinusį garantijas Konvencijai vykdyti ir jų tarptautinį pobūdį. Jis nurodė, kad šios garantijos siaurino Lietuvos suvereno teisės į Kraštą. Studentas rašė apie du kreipimosi tipus į tarptautines institucijas: pirma, kreipimasi į Tautų Sąjungos Tarybą, antra, kreipimasi į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą. Pirmuoju atveju galėjo kreiptis tik Tautų Sąjungos Tarybos nariai dėl Konvencijos nuostatų nesilaikymo. Krašto gyventojai ar kokios nors organizacijos neturėjo teisės to daryti, tačiau jos galėjo pateikti informacijos Tarybos nariams, o šie savo ruožtu kreiptis į Tarybą. Pasak B. Kano, tokio kreipimosi Lietuva negalėjo laikyti nedraugišku aktu, o skundas negalėjo būti atmestas dėl to, kad jo objektas buvo ne dėl tarptautinio, o vidaus klausimo, kadangi Konvencijos 17 straipsnis „kiekvienam konvencijos nustatymų laužymui suteikia tarptautinę reikšmę“¹⁴⁹⁶. Antruoju atveju valstybės signatarės, kurios yra Tautų Sąjungos Tarybos narės, kreipiasi į Teisingumo Teismą, esant nuomonių nesutarimams dėl teisės ar faktų, kylančių iš Konvencijos, tarp Lietuvos vyriausybės ir kurios nors Didžiosios Santarvės valstybės, Tautų Sąjungos Tarybos nario. Tokio pobūdžio nesutarimai laikytini tarptautiniais. Studentas pabrėžė, kad skundas gali būti paduotas Teisingumo Teismui, prieš tai nesikreipus į Tautų Sąjungos Tarybą¹⁴⁹⁷. Studentas savo darbe neanalizavo Statutinio Teismo reikšmės.

J. Švelnikas išsamiai tyrinėjo Klaipėdos krašto statuto nuostatas, Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimą Krašto statuto aiškinimo byloje ir pažymėjo, kad Lietuvos valstybinės galios interesams autonominėje krašto kompetencijoje apsaugoti Statute nėra pakankamai įsakmių nuostatų. Maža to, studento nuomone, paraidžiui suprantant Statutą, t. y. atsižvelgiant tik į įsakmias Statute numatytas priemones, Lietuvos interesai liktų be jokios apsaugos tose srityse, kurios susijusios su neįstatyminiais Krašto seimelio aktais, administraciniais Krašto viešosios administracijos

¹⁴⁹⁵ *Ibid.*, 85.

¹⁴⁹⁶ Kanas, *supra note*, 1489: 10.

¹⁴⁹⁷ *Ibid.*, 9–11.

aktais, autonominių Krašto organų pareigų nevykdymu, autonominių ir centrinių teismų kompetencija¹⁴⁹⁸. Studentas rašė:

„<...> jei Klaipėdos krašto statuto autoriai, numatę tinkamą statuto vykdymo iš Lietuvos valstybinės galios pusės apsaugą /Konvencijos 17 str./, nematė reikalo tiksliai organizuoti priemonių Lietuvos valstybinei galiai šios valstybės suverenuman atiduotame Klaipėdos krašte apsaugoti, tai, matomai, šio statuto autoriams buvo aišku, kad ši Lietuvos valstybinė galia ir pati mokės šių priemonių susirasti. Tuo labiau, kad tokių priemonių netenka išrasti, reikia tik pasinaudoti jau seniai tokiems reikalams taikomomis priemonėmis, gerai žinomomis tiek teisės doktrinai, tiek ir daugelio valstybių pozitingajai teisei.“¹⁴⁹⁹

Taigi, studentas darbe analizavo kitų valstybių patirtį ir padarė išvadą:

„<...> federacinėse valstybėse ir net decentralizuotose unitarinėse valstybėse, kaip Kinija /1923 m. konstitucija/, šie neaiškumai spręsti pavedami specialiam ginčus tarp valstybės centro ir atskirų jos kraštų reguliuojančiam teismui. Sakysim, Vokietijos 1919 m. konstitucijos 15 str. įpareigoja kraštų /Landų/ vyriausybės pašalinti Reicho įstatymus vykdant iškilusius trūkumus, Reichui pareikalavus. Kilus nuomonių skirtumui, tiek Reicho, tiek atitinkamo krašto vyriausybė gali šauktis Staatsgerichtshof'o sprendimo.“¹⁵⁰⁰

Analizuodamas Lietuvos ir Klaipėdos krašto santykį, J. Švelnikas akcentavo, kad visais atvejais, vadovaujantis Lietuvos Valstybės Konstitucijos 62 straipsniu, įtvirtinusi, kad Ministrų kabinetas saugo respublikos teritorijos neliečiamybę ir vidaus tvarką, Klaipėdos krašto autonomijos priežiūros pavesti vien tik Ministrų kabinetui negalima. Jo nuomone, reikėjo atskiro įstatymo, skirto Krašto statutui vykdyti. Reikėjo numatyti institucijas, sprendžiančias kylančius ginčus tarp Lietuvos centrinių ir Krašto autonominių organų, taip pat priemones, kuriomis būtų įgyvendinami šių konfliktus nagrinėjančių institucijų sprendimai ir būdai. Tai būdai, kuriais Lietuvos centrinės institucijos galėtų atlikti Krašto autonominių organų

¹⁴⁹⁸ Švelnikas, *supra* note, 1489: 37.

¹⁴⁹⁹ *Ibid.*, 38.

¹⁵⁰⁰ *Ibid.*, 39.

nevykdomas pareigas, nustatydamas galimybę centrinėms institucijoms atsitraukti, jeigu autonominės institucijos tų veiksmų imasi¹⁵⁰¹.

J. M. Lapinskas taip pat teigė, kad valstybės centrinės valdžios vykdoma Klaipėdos krašto autonominių organų priežiūra Statute reglamentuota nepakankamai¹⁵⁰². Jam klievo neįstatyminiai Seimelio aktai:

„<...> nustotų savo reikšmės griežtas ir nenugalimas gubernatoriaus veto Seimelio leidžiamų įstatymų neteisėtumui sudrausti. Seimelis, negalėdamas kuriuos nors įstatymus <...> dėl gubernatoriaus veto praveisti, įstatymo keliu, galėtų tai pasiekti, aukščiau paminėtomis rezoliucijomis, nutarimais ar per Direktoriją, toleruodamas jos tokį neteisėtą veikimą. Tuo būtų atidaros autonominėi valdžiai durys išvengti centro valstybinės valdžios priežiūros jos veiklos teisėtumo atžvilgiu ne tik vykdomosios valdžios srityje, bet ir įstatymų leidžiamosios, kuri Statuto atskirai aiškiai sutvarkyta.“¹⁵⁰³

Studentas išvelgė dar keletą spragų, kurios įneša „anarchijos“. Viena iš jų susijusi su kompetencijos ginčais tarp centrinių valstybės ir autonominių teismų – tai valstybinės priežiūros priemonių nenustatymas autonominiams administracijos aktams. Diplomantas baiminosi, kad autonominė valdžia, nesant jos veikimo teisėtumo priežiūros mechanizmo, pati taps suverenine¹⁵⁰⁴. Būsimasis teisininkas rėmėsi ir kitų valstybių patirtimi pabrėždamas, kad federacijose veikia teisminės institucijos, kurios sprendžia ginčus tarp federaciją sudarančių valstijų, žemių ar kantonų ir pačios federacijos organų, pavyzdžiui, vokiečių *Reishsericht*, amerikiečių *Supreme Court*, šveicarų *Cour Federal*. Studentas akcentavo, kad Lietuvos Valstybės Konstitucijoje teisminių institucijų, kurios nagrinėtų ginčus tarp Lietuvos centrinės valdžios institucijų ir autonominių organų, nebuvo numatyta:

„Klaipėdos kraštas, kaip šalis, ne tik negali stoti prieš Lietuvą Tautų Sąjungoj, bet ir net skystis Tautų Sąjungai.“¹⁵⁰⁵

¹⁵⁰¹ *Ibid.*, 41–42.

¹⁵⁰² Lapinskas, *supra note*, 1489: 28.

¹⁵⁰³ *Ibid.*, 20.

¹⁵⁰⁴ *Ibid.*, 21.

¹⁵⁰⁵ *Ibid.*, 39.

Ir J. Švelnikas, ir J. M. Lapinskas išsamiai analizavo sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Jis pabrėžė, kad Nuolatinis Tarpautinio Teisingumo Teismas sprendime nurodė Lietuvos centrinės valdžios priežiūros autonominių organų atžvilgiu sąlygas: pirmą, priežiūra leidžiama tik esant svarbiam valstybės intereso atvejui; antra, kai kitų priemonių neteisėtam autonominio organo veikimui, gresiančiam valstybės interesams, sudrausti nėra. Tos „kitos priemonės“ tegalėjo būti arba Statutinis Teismas, arba paties Krašto gubernatoriaus kompetencija naikinti Statutui prieštaraujančius administracinius aktus savo sprendimu. Tačiau ši priemonė būtų nesuderinama su autonomija. Studentas, remdamasis M. Römerio mintimis, akcentavo „nepaprastąjį administracinį teismą“, įkurtą valstybinei Statuto apsaugai, kaip Krašto gubernatoriaus priežiūros sankcijos organą, tikrinantį jo įtariamus neteisėtumu autonominės viešosios administracijos aktus¹⁵⁰⁶. Diplomantas padarė išvadą, kad valstybės centrinių institucijų priežiūra teisėta ir galima visose autonominės valdžios srityse, nors Statute ir nenumatyta¹⁵⁰⁷.

J. Šližys savo darbe taip pat pastebėjo, kad Klaipėdos krašto gubernatoriaus veto teisė negali užtikrinti, kad autonominės institucijos visais atvejais veiks nepažeisdamos Krašto statuto, kad tai, ko negalima sureguliuoti įstatymu, galima padaryti vykdomosios valdžios nutarimais. Diplomantas, palyginęs Klaipėdos kraštą su kitomis tuo metu buvusiomis Europoje autonominėmis teritorijomis, nurodė, kad Krašto autonomija išsiskiria savo kompetencijų platumu ir silpnu valstybinės priežiūros mechanizmu. Tai Lietuvos suverenumą daro „iliuzoriniu“¹⁵⁰⁸.

P. Šilas, išsamiai analizuodamas Klaipėdos krašto gubernatoriaus institutą, tyrinėjo ir valstybinės priežiūros klausimą Krašto autonomijos atžvilgiu. Jis teigė, kad ši priežiūra, remiantis galiojusiais teisės aktais, buvo išskaidyta tarp gubernatoriaus, Vyriausiojo Tribunolo ir atskirų ministerijų (pavyzdžiui, Susisiekimo ministerija dėl pašto, telefono, telegrafo, geležinkelio, valstybinės reikšmės kelių, susisiekimo Nemunu, oro, Finansų ministerija dėl muitų, akcizų, vartojimo mokesčių, monopolijų, bankų, biržų, draudimo operacijų ir kt., Vidaus reikalų ministerija dėl pasų, vizų, leidimų užsieniečiams gyventi ir dirbti, Krašto institucijų atliekamo pasų išdavimo priežiūros, Švietimo ministerija dėl Krašto švietimo įstaigų priežiūros ir t.

¹⁵⁰⁶ *Ibid.*, 65.

¹⁵⁰⁷ *Ibid.*, 66.

¹⁵⁰⁸ Šližys, *supra note*, 1489: 39, 41.

t.)¹⁵⁰⁹. Studentas siekė atsakyti į klausimą dėl teisminės priežiūros. Jo nuomone, turi būti teismas, kurio sprendimas būtų privalomas atsakant į klausimą, ar atitinkami autonominių institucijų priimti aktai atitinka valstybės tarnybos reikalą. Šį teismą jis siūlė pavadinti konstituciniu arba statutiniu teismu ir buvo įsitikinęs, kad gubernatoriaus teisės galėtų būti labiau išplėstos įsteigus tokį teismą: kilus nuomonių skirtumui tarp autonominių institucijų ir gubernatoriaus, ginčas patektų į teismą, jeigu autonominės institucijos atsisakytų vykdyti teismo sprendimą, gubernatorius galėtų pats leisti įstatymo galios lygmens dekretus, kraštutiniu atveju – panaudotų visas turimas galimybes, taip pat prašytų Lietuvos vyriausybės kariinės ar kitos griežtos sankcijos, kad būtų atstatyta statutinė padėtis Krašte. Studentas pabrėžė, kad siekiant prižiūrėti autonominę Krašto režimą kuo skubiau reikia priimti įstatymą, numatantį valstybinės priežiūros institucijų teises ir pareigas, gubernatoriaus, kaip Lietuvos valstybės atstovo, įgaliojimus, konstitucinę jurisdikciją (suprask, Statutinis Teismas), kompetencijos ginčų sprendimą, valstybinės priežiūros sankcijas, prievartos mechanizmą, baudžiamąją atsakomybę ir pan.¹⁵¹⁰. Studento nuomone, toks įstatymas pašalintų nesusipratimus („nenormalumus“), atsirandančius dėl netinkamo autonominių institucijų veiklos priežiūros teisinio reguliavimo:

„Tiktai nuo Lietuvos Respublikos suvereninės galios norų ir žygių Klaipėdos krašto viešosios teisės srityje, pareis to krašto būtinai reikalingas suaugimas su Respublikos bendra viešąja tvarka.“¹⁵¹¹

J. Matulionis taip pat gvildeno Klaipėdos krašto autonomijos klausimus ir teisminės institucijos įsteigimo galimybę Lietuvoje, kuri nagrinėtų ginčus tarp valstybės centrinių ir Krašto institucijų. Diplomantas tokios institucijos įsteigimo pagrindiniu tikslu laikė tai, kad būtų užkirstas kelias perkelti tokio pobūdžio ginčus į tarptautines institucijas. Tačiau, jo nuomone, tokio teismo įsteigimas šios problemos neišspręstų, nes net ir įsteigus tokį teismą ir jam priėmus atitinkamą sprendimą niekas neuždraustų Tautų Sąjungos nariui kreiptis į Tautų Sąjungos Tarybą, o valstybei signatarei – į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą¹⁵¹².

¹⁵⁰⁹ Šilas, *supra note*, 1489: 54.

¹⁵¹⁰ *Ibid.*, 56–57.

¹⁵¹¹ *Ibid.*, 58.

¹⁵¹² Matulionis, *supra note*, 82: 87–89.

C. Abramavičius savo darbe konkrečiai neminėjo Statutinio Teismo, tačiau kėlė klausimą dėl ginčų tarp valstybės centrinių ir autonominių institucijų ginčų sprendimo. Jo nuomone, tokius ginčus turėjo spręsti ne kokia nors „antvalstybė“, o teismas ir be svetimos įtakos. Diplomantas pabrėžė, kad šis aspektas nereguliuojamas Klaipėdos krašto konvencijos ir jos priedų nuostatų. O Konvencijos 17 straipsnis skirtas ne ginčams valstybės viduje svarstyti¹⁵¹³.

Studentai diplominiuose darbuose, rašytuose 1933–1936 metais, neminėjo nei Statutinio Teismo įstatymo, nei jo projektų, net ne visi įvardydavo teismą Statutiniu, nors kaip tik tuo metu ir buvo rengiami Statutinio Teismo įstatymo projektai. Manytina, kad taip atsitiko dėl to, kad šie projektai, apskritai Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams veikla nebuvo viešinama, o buvo slapta (žr. monografijos II dalies 2.1 poskyrį). Vis dėlto viename iš darbų, bet jau rašytų 1938 m., paminėtas ir Statutinis Teismas, ir jo kompetenciją reglamentuojantis įstatymas¹⁵¹⁴.

M. Klimkaitis, analizuodamas Lietuvai opų Klaipėdos krašto teisininkų ruošimo klausimą, tyrinėjo valstybės centrinių ir autonominių institucijų kompetencijos sąveiką. Autonominių institucijų kompetenciją studentas analizavo remdamasis Krašto statuto nuostatomis. O valstybės centrinės valdžios kompetenciją Krašto atžvilgiu tyrinėjo vadovaudamasis Lietuvos Valstybės Konstitucija, Krašto Konvencija ir Statutu, Statutinio Teismo, Aukštojo mokslo teisių įstatymais ir Aukštojo mokslo teisių įstatymui vykdyti taisyklėmis. Diplomantas darbe kėlė klausimą: ką gali ir privalo daryti valstybės centrinė valdžia autonominės institucijos – Seimelio ir / ar Direktorijos – neteisėto veikimo ar neveikimo atveju Krašto teisininkų ruošimo kontekste?¹⁵¹⁵ Nors Statutinis Teismas veikė nuo 1935 m. ir neišsprendė nei vienos bylos, 1938 m. savo darbe studentas rašė apie Statutinį Teismą taip, tarsi šis veiktų visu pajėgumu. M. Klimkaitis pabrėžė, kad, pagal Statutinio Teismo įstatymo 13 straipsnio 2 punktą ir 15 straipsnį, teisingumo ministras galėjo kreiptis į Statutinį Teismą dėl autonominio įstatymo prieštaravimo Statuto nuostatoms, o gubernatorius galėjo kreiptis į minėtą teismą dėl autonominio administracinio organo akto prieštaravimo Statutui. Diplomantas kaip tik ir įžvelgė tam tikrus neatitikimus Statuto 22 straipsniui – 1934 m. lapkričio 24 d. M. Reisgio direktorijos paliepimą

¹⁵¹³ Abramavičius, *supra note*, 1489: 42–43.

¹⁵¹⁴ Klimkaitis, *supra note*, 45.

¹⁵¹⁵ *Ibid.*, 16.

dėl juridinių egzaminų ir paruošimo aukštesnėms teismo tarnyboms¹⁵¹⁶, taip pat J. Brūvelaičio 1935 m. rugpjūčio 16 d. paliepimą dėl ankstesniojo papildymo¹⁵¹⁷. Be to, studentas tvirtino, kad visi šie paliepimai prieštaravo ir Aukštojo mokslo teisių įstatymui¹⁵¹⁸, taip pat taisyklėms, kurios buvo skirtos šiam įstatymui vykdyti¹⁵¹⁹. Jis stebėjosi, kad „centro valdžios organai iš to jokių išvadų nėra padarę“.¹⁵²⁰ Studentas rašė:

*„Einant Statutinio Teismo įstatymo 13 § 5 p. 15 ir 16 §§ Klaipėdos krašto Gubernatorius turėjo per 6 mėnesius nuo 1935 m. VIII. 16 d. Direkto-
rijos paliepimo paskelbimo iškelti bylą Statutiniam Teisme dėl Klaipėdos
Krašto administracijos organo administracinio akto prieštaravimo Statu-
tui. Deja, Gubernatorius to nepadarė, nežiūrint Statutinio Teismo įstaty-
mo 15 § imperatyvo. Tik nežinia dėl ko: ar politiniais sumetimais, ar dėl-
to, kad Statutinis Teismas iki šios dienos tėra ant popieriaus, t. y. negali
veikti, nes neturi savo proceso, kurį numato Statutinio Teismo įstatymo
34 §.“*¹⁵²¹

¹⁵¹⁶ „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. lapkričio 24 d. paliepimas apie juridinius egzaminus ir paruošimą aukštesnėms teismo tarnyboms“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 133.

¹⁵¹⁷ „Klaipėdos krašto direktorijos 1935 m. rugpjūčio 16 d. paliepimas papildymui paliepimo apie juridinius egzaminus ir paruošimą aukštesnėms teismo tarnyboms“, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1935, Nr. 83.

¹⁵¹⁸ „Aukštojo mokslo teisių įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1932, Nr. 380–2615.

¹⁵¹⁹ „Aukštojo mokslo teisių įstatymui vykdyti taisyklės“, *Vyriausybės žinios*, 1932, Nr. 395–2703.

¹⁵²⁰ Klimkaitis, *supra note*, 45: 22.

¹⁵²¹ *Ibid.*, 19.

IŠVADOS

Monografijoje atlikto tyrimo išvados grupuojamos į penkias grupes remiantis knygos struktūra: 1) Statutinio Teismo steigimo prielaidos; 2) institucijos, rengusios Statutinio Teismo kompetenciją ir statusą reglamentuojančius aktus; 3) Statutinio Teismo įstatymo ir jo projektų turinys; 4) Statutinio Teismo sudarymas ir veikla; 5) Statutinis Teismas akademiškuose diskursuose.

I. Klaipėdos krašte nustatytas suvereno teisių ir autonomijos mechanizmas atliktame tyrime aktualus tik valstybinės autonominių Krašto institucijų priežiūros kontekste. Atlikus Klaipėdos krašto konvencijos ir Statuto nuostatų analizę paaiškėjo, kad nustatytas valstybingumo ir autonomijos režimas, viena vertus, buvo pakankamas (veto teisė dėl Krašto įstatymų leidžiamosios valdžios, Direktorijos pirmininko paskyrimas), kita vertus, nepakankamas, nes nebuvo nuostatų, kurios nustatytų suvereno taikomas priežiūros priemones autonominei administracinei valdžiai ir Seimelio neįstatyminiams aktams. Tad Statute nustatyta spraga – jame trūko nuostatų, nukreiptų į autonominės vykdomosios valdžios aktų teisėtumo kontrolę. Suvokta, kad teisėtumo kontrolę geriausiai atliktų teisminė institucija, sudaryta iš Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto teisėjų. Taigi, Lietuvoje siekta įsteigti Statutinį Teismą, kuris nagrinėtų teisės aktų atitiktį Statuto normoms. Priemonių sistema turėjo apimti keturias valstybinės priežiūros autonomines institucijas: 1) gubernatoriaus veto statutinę teisę; 2) Statute jo įtvirtintą teisę skirti Direktorijos pirmininką; 3) atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų, susiklosčius 1932 m. rugpjūčio 11 d. pripažintoms sąlygoms Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje; ir 4) nacionalinę teisminę instituciją – Statutinį Teismą.

Siekį formuoti teisinį valstybinės priežiūros priemonių modelį, skirtą autonominėms institucijoms, pirmiausia paskatino 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucijos nuostatos, įtvirtinusios tiesioginį federacinės

valdžios kišimasi į žemių valdymą naudojant karinę jėgą, taip pat *Reichsrecht bricht Landrecht* principą. Vėliau – 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje paskatino Lietuvoje steigti nacionalinę teisminę instituciją. Be kita ko, turima mintyje Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo nuomonė, kad Direktorijos pirmininko atšaukimas iš pareigų galimas, kadangi trūksta kitų priemonių, o ir Teisingumo Teismo teisėjai, nesutikę su daugumos teisėjų nuomone, manė, kad turi būti teisminės institucijos funkcija vietoj Direktorijos pirmininko atšaukimo.

Be abejo, prie Statutinio Teismo steigimo idėjos labiausiai prisidėjo nuolatiniai nesklandumai, konfliktinės situacijos tarp valstybės centrinės valdžios ir autonominių institucijų. Tuos nesklandumus iš pradžių skatino skirtinga Didžiosios ir Mažosios Lietuvos istorija, religija, tautinė sudėtis, ilgaamžis ekonominių ryšių nebuvimas, vėliau – politiniai dalykai: partijos, rinkimai, dviguba valstybių signatarių politika, gubernatorių ir Direktorijos pirmininkų veikla, nacionalsocialistinė propaganda, generalinio konsulato veikla Klaipėdoje, skundai, notos, kalbų vartojimas autonominėse institucijose, ypač teismuose ir mokyklose, teisėjų atranka į autonominius teismus ir t. t. Visos konfliktinės situacijos daugiau ar mažiau buvo kuriamos ir dirbtinai, remiamos Vokietijos ar vokiškos politikos pakraipai prijauniančių Krašto gyventojų. Stengiantis objektyviai vertinti tuos konfliktus ir nesklandumus tarp nacionalinių ir autonominių institucijų, peršasi išvada, kad Lietuvos suvereno teisės buvo engiamos. Taigi, įsteigus Statutinį Teismą, tikėtasi stiprinti suvereno teises, valstybingumo idėją Klaipėdoje, taip pat tikėtasi pagaliau rasti būdą konfliktus spręsti valstybės viduje, nesikišant nei valstybėms signatarėms, nei Vokietijai, nei tarptautinėms institucijoms.

II. 1930 m. birželį Ministrų kabineto prašymu Valstybės Taryboje sudaryta Klaipėdos komisija. Ją sudarė S. Šilingas, M. Römeris, V. Kalnietis, J. Papečkys, A. Kriščiukaitis, K. Žalkauskas, T. Petkevičius, P. Šniukšta. Netrukus sudaryta Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos pakomisė, kuri turėjo parengti įstatymo dėl autonominės ir centrinės valdžios institucijų konfliktų sprendimo tvarkos projektą. Pakomisę sudarė M. Römeris, K. Žalkauskas ir T. Petkevičius. Pakomisės nariai pateikė savo projektus, iš kurių vėliau buvo sudarytas vienas iš trijų skyrių – Klaipėdos krašto valdžios institucijų pareigų vykdymo priežiūra, Statutinis Teismas ir kompetencijos ginčai tarp Klaipėdos autonominių teismų ir nacionalinių teismų. Šį projektą

svarstė ir Ministrų kabinetas. Tačiau ilgainiui diskusijos (galimai šią tylą lėmė ir prancūzų profesorius J.-P. Niboyet slapta konsultacija) nutilo ir atsinaujino tik 1931 m. pavasarį. Šiuo atveju siūlytos valstybės tiesioginio įsikišimo priemonės. Diplomatai siūlė nesteigti Statutinio Teismo, o pavesti šį vaidmenį atlikti steigiamam Lietuvoje administraciniam teismui. Siūlyta papildyti Lietuvos Valstybės Konstituciją, nes manyta, kad valstybės centrinės valdžios institucijų įsikišimo aktai gali būti vykdomi nepriėmus jokie teisės akto, bet tada, kai iškyla poreikis. Taigi, ilgainiui buvo traukiamasi nuo idėjos steigti Statutinį Teismą. Tačiau nutiko keli dalykai, kurie ir vėl paskatino Valstybės Tarybos Klaipėdos komisiją grįžti prie įstatymų projektų: Klaipėdos krašto gubernatorius panaikino Klaipėdos krašto administracinio teismo sprendimą ir atšaukė iš pareigų Direktorijos pirmininką, turėjusį Seimelio pasitikėjimą. Taigi, 1932 m. vasarį ir kovą vėl rengti Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros įstatymo ir Statutinio Teismo įstatymo projektai. Valstybėms signatarėms kreipusis į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą dėl Direktorijos pirmininko atšaukimo iš pareigų teisėtumo, M. Römeris nurodė, kad jos neskiria dviejų dalykų – Krašto autonominės valdžios vietos mechanizmo ir autonomijos vykdymo valstybinės priežiūros.

Manytina, kad Valstybės Tarybos Klaipėdos komisija laukė Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo, todėl apie pusmetį Statutinio Teismo įstatymo projektų klausimo niekas nekėlė. Pagaliau priimtas Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje atvėrė galimybes steigti Statutinį Teismą Lietuvoje. Todėl Teisingumo Teismui priėmus sprendimą vėl grįžta prie Statutinio Teismo idėjos atgaivinimo. 1932 m. spalį sudarytas konfidencialus patariamojo pobūdžio darinys, neturintis atskiros juridinio asmens teisinio statuso, – Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams prie Ministrų kabineto ar ministro pirmininko. Į jos sudėtį pateko S. Lozoraitis, T. Petkevičius ir M. Römeris. Svarbiausias šios Komisijos veiklos tikslas turėjo būti Klaipėdos krašto gubernatoriaus vykdomos autonominių organų veiklos priežiūros ir Statutinio Teismo įstatymų projektų rengimas. Teisingumo Teismo sprendimas privertė pakoreguoti 1931 m. ir 1932 m. rengtų įstatymų projektų nuostatas, t. y. atsisakyti tiesioginio valstybės kišimosi priemonių, kai autonominės institucijos savo veiksmais arba neveikimu peržengia statutinės autonominių sričių ribas, išskyrus atvejį, kai autonominių institucijų neveikimas kelia grėsmę valstybės saugumui ir viešajai tvarkai. Tačiau iš aukštų politikų ir diplomatų vėl pasigirdo abejonės dėl teisinio

reguliavimo reikalingumo. Baimintasi ir ekonominio boikoto iš Vokietijos pusės. Daug kartų Konsultantų komisija, baigusi svarstyti Statutinio Teismo įstatymo projektą, ir vėl sugrįždavo prie jo. Sykiu rengtas ir Gubernatoriaus teisių įstatymo projektas. Ilgainiui projektai „pamirštami“ ir vėl prisimenami po gero pusmečio, tikintis suderinti Statutinio Teismo steigimą su teismų reforma. 1933 m. liepos 5 d. Ministrų kabinetas priėmė Statutinio Teismo įstatymą, tačiau 1933 m. liepos 11 d. Teismų santvarkos įstatymas buvo paskelbtas, o Statutinio Teismo įstatymas – ne. Daugiau nei po metų vėl atnaujintos diskusijos dėl Statutinio Teismo įstatymo. Pagaliau Įstatymas buvo paskelbtas. Teigtina, kad tai paskatino daryti nuolatinis valstybių signatarių spaudimas ir kaltinimai Lietuvai pažeidinėjant Statuto nuostatas.

Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams įdomi ne tik todėl, kad rengė Statutinio Teismo įstatymo projektą, bet ir todėl, kad ji, sprendama sudėtingus valstybinio masto klausimus, tam tikru lygmeniu atliko Statutinio Teismo funkciją ir kai kurie jos nutarimai, nuomonės, aiškinamieji raštai, gubernatoriaus veto pagrindimai priminė oficialią konstitucinę doktriną. Manytina, kad tai pirmieji Lietuvoje dokumentai, liudijantys Lietuvos konstitucinės jurisprudencijos ištakas.

III. Nuo 1930 m. iki 1935 m. parengta per dvidešimt įstatymų projektų, susijusių su Statutinio Teismo teisiniu statusu ir apskritai su autonomijos teisėtumo valstybinės priežiūros priemonėmis. Nuo 1930 m. iki 1933 m. planuota rengti įstatymų paketą. Vienas iš įstatymų turėjo būti susijęs su gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto institucijų atžvilgiu detalizavimu, kitas – su Statutinio Teismo kompetencija, teisėjų statusu, kai kuriomis teisenos taisyklėmis. Iš pradžių svarstytas ir trečio įstatymo, t. y. nacionalinių ir autonominių teismų kompetencijos konfliktams spręsti skirto įstatymo, poreikis. Tačiau 1933 m. priėmus Teismų santvarkos įstatymą, trečio įstatymo poreikio nebeliko. Pirmieji buvo siūlomi įvairiais pavadinimais: Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymas, Lietuvos Respublikos autonominio krašto statuto vykdymo įstatymas, Klaipėdos krašto prievoles vykdyti įstatymas, Klaipėdos krašto statuto vykdymui įstatymas, Klaipėdos krašto statuto vykdymo garantijų įstatymas, Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietinių organų veikimui žiūrėti įstatymas ir t. t. Antras įstatymas, turėjęs sudaryti įstatymų paketą, buvo Statutinio Teismo įstatymas. Nuo 1933 m. rengtas tik Statutinio Teismo įstatymas. Gubernatoriaus teises detalizuojančio teisinio reguliavimo atsisakyta galimai dėl kylančio

šurmulio tarptautinėje arenoje arba dėl to, kad šis teisės aktas būtų dubliavęs Klaipėdos krašto statuto nuostatas, o gal net ir išplėtęs gubernatoriaus įgaliojimus. Gali būti ir kita priežastis: daugiausia šiais įstatymais reglamentuotas tiesioginis valstybinio lygmens institucijų įsikišimas (ginkluotų pajėgų panaudojimas, autonomijos teisių suvaržymas, įgyvendinant gubernatoriaus nurodymus, gubernatoriaus teisė naikinti autonominius administracinius aktus, neatitinkančius Statuto nuostatų arba kilus grėsmei nacionaliniam saugumui, viešajai tvarkai, tarptautiniams Respublikos įsipareigojimams), o tiesioginio įsikišimo priemonių palaipsniui atsisakyta Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui priėmus 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimą.

Statutinį Teismą planuota steigti Vyriausiajame Tribunole. Teisėjų skaičius kito – nuo trijų iki septynių. Kadencijos trukmė siūlyta nuo trejų iki septynerių metų. Kito ir teisėjų skyrimo tvarka – vienur siūlyta, kad teisėjus rinktų Vyriausiojo Tribunolo bendras susirinkimas, autonominių teismų teisėjai, kitur – kad skirtų valstybės vadovas. Kandidatus galėjo siūlyti Ministrų kabinetas arba ministras pirmininkas, arba Klaipėdos krašto direktorija, arba Vyriausiojo Tribunolo visuotinis susirinkimas, arba teisingumo ministras. Apsispręsta, kad Statutinio Teismo teisėjais bus Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas ir valstybės vadovo teisingumo ministro pristatyti septyneriems metams skiriami keturi teisėjai, turintys viešosios teisės žinių. Kiti bendrieji reikalavimai, taikomi ir Statutinio Teismo teisėjams, nustatyti Teismų santvarkos įstatyme.

Iš pradžių Statutinio Teismo kompetenciją siūlyta reglamentuoti grieždiškai, sudėtingai, neaiškiai, viską siejant su valstybės saugumu, viešąja tvarka ir tarptautiniais įsipareigojimais. Ilgainiui šios sąsajos atsisakyta, nes ji kilo iš Statuto 16 straipsnio, reglamentuojančio gubernatoriaus veto teisės pagrindus, taip pat iš Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje (veiksmai, galintys pakenkti Lietuvos suvereno teisėms, pažeidžiantys Statuto nuostatas). Planuota, kad Statutinis Teismas spręs dėl tiesioginių valstybės centrinių valdžios institucijų įsikišimo akto, dėl gubernatoriaus veto teisės teisėtumo. Šių minčių atsisakyta. Ilgainiui mąstyta, kad kreiptis į Statutinį Teismą bus galima tik dėl nacionalinių teisės aktų. Tai reiškė, kad į Teismą būtų galėjusios kreiptis tik autonominės institucijos, t. y. Krašto direktorija. Netrukus pasirodė projektai, kuriuose buvo numatyta, kad į Teismą galės kreiptis ne tik autonominės institucijos, bet ir centrinės valdžios institucijos, kadangi Teismas nagrinės ir autonominių teisės aktų atitiktį Statuto

nuostatoms. Apsispręsta, kad Teismas turėjo spręsti ir dėl autonominių įstatymų atitikimo Statutui. Galiausiai nuspręsta, kad į Statutinį Teismą galės kreiptis Direktorija, gubernatorius, teisingumo ministras.

Skundams Statutiniam Teismui pateikti planuota numatyti ir šešis mėnesius, ir metus, ir penkiolika dienų. Apsispręsta, kad skundas turi būti pateiktas per šešis mėnesius ne tik nuo jo paskelbimo, bet ir nuo sužinojimo apie tokį aktą. Skundui keliama reikalavimai taip pat buvo nevienodai planuoti. Iš pradžių buvo numatyta prieš kreipiantis į Statutinį Teismą pateikti skundą ministrui, gubernatoriui, Direktorijai, reikalauja, kad skunde būtų nurodyta akto nuostata, priešinga Klaipėdos krašto statutui, kitaip tariant, skundas turėjo būti motyvuotas. Apsispręsta, kad pareiškėjas skunde turi nurodyti, ką jis laiko neteisėtu ir koku pagrindu.

Statutinio Teismo teisenos taisyklės turėjo būti reglamentuojamos atskirai, o ne Statutinio Teismo įstatyme. Apsispręsta, kad jas nustatys pats Statutinis Teismas, o patvirtins teisingumo ministras.

Iš pradžių planuota, kad Statutinio Teismo pripažintas neteisėtu aktas bus panaikintas. Paskui išskaidyta, kad neteisėtu pripažintas įstatymas turi nustoti galiojės, o administracinis aktas panaikinamas. Pačiame įstatyme neliko nuostatos dėl pripažintų neteisėtais nacionalinių ir autonominių įstatymų pasekmių. Tik nurodyta, kad pripažinti neteisėtais nacionaliniai ir autonominiai administraciniai aktai bei Seimelio neįstatyminiai aktai panaikinami.

Statutinio Teismo įstatymas rengtas penkerius metus. 1933 m. projektuose jau buvo planuota ir šio įstatymo įsigaliojimo data. Tai liudija, kad valstybės politikų ryžtas priimti įstatymą buvo didelis, tačiau vis kas nors nutikdavo, sutrukdydavo – dažniausiai tam sutrukdydavo tarptautinio skandalo ir ekonominių boikotų baimė, kurią skatino notos, skundai tarptautinėms institucijoms.

1936 m. ir 1937 m. parengta per dvidešimt Lietuvos Konstitucijos projektų, kuriuose planuota reglamentuoti Statutinio Teismo kompetenciją. Planuota, kad Teismas galėjo būti organizuotas Valstybės Taryboje arba šio teismo funkciją atliks Konstitucinis Teismas. Taip pat šiuose projektuose numatytas ir konstitucinis, ir administracinis teismai. Šie projektai niekada nebuvo svarstyti Seime.

IV. 1935 m. kovo 13 d. paskelbtas Statutinio Teismo įstatymas, tačiau Statutinio Teismo teisėjai buvo paskirti 1935 m. spalio 24 d., o pats paskyrimo įsakymas paskelbtas tik 1935 m. gruodžio 6 d., t. y. tik po dešimties

mėnesių nuo Statutinio Teismo įstatymo paskelbimo, kuris turėjo įsigalioti jo paskelbimo dieną. Akivaizdu, kad kovą paskelbtas Įstatymas neveikė. Tačiau, net ir paskyrus Statutinio Teismo teisėjus, Statutinis Teismas nepradėjo savo veiklos. Vėliau jo teisėjai liudijo, kad Teisme nebuvo iškelta nei viena byla. Teisėjai nesiryžo aiškinti, kodėl nebuvo kreipiamasi į Statutinį Teismą. Tačiau priežastys akivaizdžios: Versalio taikos sistemos irimas ir su tuo susiję besikeičiantys tarptautiniai santykiai Europoje, dviguba valstybių signatarių politika ir Lietuvai daromas spaudimas, pačių Lietuvos politikų ir pareigūnų neryžtingumas.

V. M. Römeris buvo vienas iš svarbiausių veikėjų steigiant Lietuvoje Statutinį Teismą, parašė keletą itin reikšmingų publikacijų lietuvių, prancūzų, vokiečių kalbomis. Publikacijos pasižymėjo nešališkais, objektyviais, apsvartytais ir pasvertais argumentais. Straipsniuose išvelgtinos pagrindinės mintys:

- Nesklandumai Klaipėdos krašte, be kita ko, kilo dėl konstitucinio lygmens problemų, sudarančių teisės spragą ir neleidžiančių išsaugoti Lietuvos valstybingumą Krašte: Klaipėdos krašto statute buvo numatyta vos keletas valstybinės priežiūros elementų (gubernatoriaus veto teisė autonominiams įstatymams, gubernatoriaus teisė paskirti autonominės vykdomosios valdžios vadovą ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendime pripažinta gubernatoriaus teisė, susiklosčius atitinkamoms sąlygoms, atšaukti autonominės vykdomosios valdžios vadovą iš pareigų) ir nebuvo jokių priežiūros priemonių, nukreiptų į autonominės vykdomosios valdžios priimamus administracinius aktus; būtent tai M. Römeris ir laikė Statuto spraga; dėl autonominės teisminės valdžios spragų nebuvo, nes autonominiai teismai susieti su Didžiosios Lietuvos teismais per Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrių.
- Suvereno teisės Klaipėdos krašto statuto prasme reiškė valstybinę autonominių institucijų statutinių funkcijų vykdymo priežiūrą. Šios priežiūros tikslas – kad autonominės institucijos neperžengtų autonominės kompetencijos ribų, kad nebūtų iškreipta pusiausvyra tarp valstybingumo ir autonomijos.
- Lietuvos Respublika negalėjo teikti skundų tarptautinėms institucijoms – Tautų Sąjungos Tarybai ir Nuolatiniam Tarptautiniam Teisingumo Teismui – ne tik dėl to, kad kreipiamasi į šias institucijas buvo ribotas, bet ir dėl to, kad, skųsdamasi tarptautinėms organizacijoms

dėl konfliktų tarp autonominių ir centrinių valstybės institucijų, Lietuva pati paneigtų savo suvereno teisės Krašte, išsižadėtų savo valstybingumo, nes būtent ji, o ne Kraštas, yra tarptautinės teisės subjektas; be to, valstybės signatarės neturėjo suvereno teisių Krašte, tad ir negalėjo spręsti ginčų, kylančių valstybės viduje.

- Lietuva ir Klaipėdos kraštas nebuvo du suvereno teisės valdantys subjektai, todėl tarp jų kylantys ginčai laikytini ginčais valstybės viduje ir sprendini nacionalinio teismo, o ne tarptautinės institucijos.
- Valstybinė priežiūra turėjo būti ir tuo atveju, kai tai numatyta Statute, ir tuo atveju, kai nenumatyta. Tokiu atveju reikėjo parengti nacionalinį teisinį reglamentavimą, nes jo nebuvimas kenkė valstybės interesams. Teisinis reglamentavimas šiuo atveju reiškė Statutinio Teismo įstatymą ir pačią jo teisminę funkciją.
- Lietuvos suvereno teisėms apsaugoti santykiuose tarp valstybės centrinės valdžios ir Krašto autonominių institucijų turėjo būti keturios priemonės: Klaipėdos krašto gubernatoriaus veto, gubernatoriaus teisė paskirti Direktorijos pirmininką, Statutinis Teismas ir gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką. Šios keturios priemonės turėjo sudaryti teisių priemonių sistemą, kuri padėtų išsaugoti pusiausvyrą tarp suvereno teisių ir autonomijos.
- Pusiausvyra išsaugoma dėl to, kad buvo numatyta, jog į Statutinį Teismą galėjo kreiptis ne tik centrinės valdžios institucijos, bet ir autonominės; be to, ne tik Lietuvos Respublika negalėjo kreiptis į tarptautines institucijas, bet ir Klaipėdos krašto autonominės institucijos. Taigi, Statutinio Teismo įsteigimas turėjo būti naudingas abiem pusėms, nes taip būtų suteikiama jurisdikcinė priemonė prieš neteisėtą centrinės ar autonominės institucijos aktą.
- Lietuvai numatyta tarptautinė atsakomybė už Konvencijos ir Statuto nuostatų nesilaikymą, t. y. ji atsakinga už autonomijos išsaugojimą, vadinasi, ji turėjo atlikti ir autonominių institucijų veikimo ar neveikimo atitikimo Statuto nuostatoms (teisėtumo) kontrolę.
- Šiai kontrolei atlikti reikėjo teisminės institucijos – Statutinio Teismo, labiausiai užtikrinančio savo sprendimų objektyvumą. Statutinis Teismas turėjo sukurti lankstų, objektyvų, teisingą, civilizuotą autonominės teritorijos ir valstybės santykių būdą vengiant centrinės valdžios tiesioginio kišimosi į autonomijos sritis.

- Statutinio Teismo sprendimai negalėjo saistyti tarptautinių institucijų ir jie galėjo būti skundžiami Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui.

Visi kiti Lietuvos teisininkai (R. Valsonokas, T. Petkevičius, J. Robinzonas, D. Krivickas) taip pat įžvelgė valstybinės priežiūros instituto poreikį santykiuose tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto. Visiems atrodė būtina konfliktines situacijas spręsti nacionalinio lygmens teisminėje institucijoje.

Apie Klaipėdos kraštą rašė ne tik Lietuvos teisininkai, bet ir kitų valstybių specialistai. Tačiau ne visi atkreipė dėmesį į Statutinio Teismo steigimą Lietuvoje. Vis dėlto šis reiškinys neliko nepastebėtas Vokietijos spaudoje. Apskritai akademiniuose diskursuose mezgėsi mokslinės diskusijos, debatai, polemikos, pavyzdžiui, tarp M. Römerio ir V. Brunso, tarp J. Robinzono ir W. von Tabouillot ar F. von Freytag-Loringhovens. Vokiečiai tvirtino, kad už Statutinio Teismo įsteigimo slypėjo Lietuvos politiniai kėslai. Jiems užkliuvo Statutinio Teismo kompetencija spręsti dėl autonominių teisės aktų atitikimo Statutui, kadangi tokia institucija nebuvo numatyta Statute, o tai reiškė, kad Lietuva pakeitė Statuto nuostatas nesilaikydama jokių statutinių procedūrų, kad Statutinio Teismo sprendimas negalėjo būti privalomas autonominiams teismams, Statutinio Teismo sudėtis prieštaravo Statuto nuostatoms, nes dauguma teisėjų turėjo būti kilę iš Krašto, Statutinio Teismo įsteigimu Lietuva trokštanti pašalinti tarptautinę savo atsakomybę prieš tarptautines institucijas. Vokietijos ekspertai tvirtino, kad negali būti jokios tiesioginės valstybinės autonominių institucijų priežiūros, kad autonominių administracinių aktų teisėtumą galėjo tikrinti tik Krašto administracinis teismas. Vokietijos teisininkai Statutinį Teismą laikė neteisėto valstybės kišimosi į Krašto autonomiją įteisinimu.

Vokiečių teisininkai išsakė ir teisingų pastabų, pavyzdžiui, tai, kad Statutinio Teismo įstatyme nebuvo numatyti padariniai, Teismui pripažinus įstatymą neteisėtu, kad Įstatyme nebuvo procesą reglamentuojančių normų.

Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto studentai taip pat rašė apie Statutinį Teismą. Tiesa, Statutinio Teismo įstatymo projektų rengimas buvo konfidencialus dalykas, todėl iš pradžių dauguma studentų aptakiai rašė apie valstybinės Klaipėdos krašto autonominių institucijų priežiūros poreikį, tiesiog apie tokį poreikį užsimindami arba nurodydami kitų valstybių patirtį ir analizuodami jose veikiančių teisminių institucijų pavyzdžius, įvardydami konstitucinius teismus arba specializuotus administracinius teismus. Buvo ir tokių darbų, kuriuose Statutinio Teismo reikalingumas

kvestionuojamas tvirtinant, kad jis jokių problemų neišspręstų, nes ir toliau būtų kreipiamasi į tarptautines institucijas.

Ar tikrai buvo prasmingas Statutinio Teismo steigimas? Praktikoje – ne, nes jis taip ir neišsprendė nei vienos bylos. Manytina, kad taip atsitiko vengiant konfliktų su Europos valstybėmis, tarptautinių skandalų, ekonominių boikotų. Gal vis dėlto šios institucijos steigimas buvo pernelyg romantizuotas? Tiksliau būtų teigti, kad Statutinio Teismo idėja aplenkė savo laiką – Europoje tuo metu nebuvo erdvės tokiems teisiniams sprendimams. Teisinės institucijos nyko, o ne buvo steigiamos. Kita vertus, šio teismo steigimas padėjo nemenkus, gal net ir fundamentalius pagrindus Lietuvos viešosios teisės – tarptautinės, konstitucinės, administracinės – doktrinai.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

I. Tarptautiniai dokumentai

- „Ambasadorių Konferencijos nutarimas apie Klaipėdos kraštą“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1923, Nr. 22.
- „Decision about the Åland Islands of the Council of the League of Nations – ‘The Åland Decision’ 1921, 24 June; The Åland Agreement in the Council of the League of Nations 1921, 27 June; Convention Relating to the Non-fortification and Neutralisation of the Åland Islands 1921“. Ålands kulturstiftelse. Žiūrėta 2023 m. spalio 30 d., <https://kulturstiftelsen.ax/app/uploads/2020/07/english-3-3-1.pdf>.
- „Estatut de Catalunya de 1932. *Gaceta de Madrid*, núm. 265, de 21.9.1932. BOGC núm. 19, de 15.10.1932“. Informació, tràmits i serveis de la Generalitat de Catalunya. Žiūrėta 2023 m. kovo 15 d., http://www.gencat.cat/eapc/revistes/RCDP/Documents_interes/RCDP_41/9_Estatut_1932.pdf.
- „Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos“. *Vyriausybės žinios*, 1924, Nr. 169–1186.
- „Lietuvos ir Vokietijos konvencija dėl susisieikimo teisės dalykais“. *Vyriausybės žinios*, Nr. 300-2015.
- „Lietuvos ir Vokietijos susitarimas dėl teisinės pagalbos teikimo baudžiamosiose bylose“. *Vyriausybės žinios*, Nr. 363–2482.
- „The Constitutional Act of 15th July 1920 Containing the Organic Statute for the Silesian Voivodship“. *Dz. U. R.P. Official Gazette*, (1920) 73/497.
- „The Versailles Treaty June 28, 1919“. Yale Law School. Žiūrėta 2023-01-27, https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/versailles_menu.asp.
- „Treaty of Peace between the Principal Allied and Associated Powers and Austria (signed at St. Germain-En-Laye, 1919, 10 September)“. Ungarischen Institut München. Žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19190910-1.pdf>.

II. Teisės aktai, paskelbti leidiniuose *Laikinosios Vyriausybės žinios* ir *Vyriausybės žinios*

- „Aukštojo mokslo teisių įstatymas“. *Vyriausybės žinios*, 1932, Nr. 380–2615.

- „Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas“. *Vyriausybės žinios*, 1934, Nr. 450–3138.
- „Kino teatrų įstatymas“. *Vyriausybės žinios*, 1932, Nr. 390–2672.
- „Klaipėdos krašto piliečiams pasus duoti taisyklės“. *Vyriausybės žinios*, 1925, Nr. 202–1356.
- „Konvencija tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos valstybės dėl pensininkų Klaipėdos krašte aprūpinimo“. *Vyriausybės žinios*, 1929, Nr. 300.
- „Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas“. *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 2–3.
- „Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimas“. *Vyriausybės žinios*, 1924, Nr. 151–1078.
- „Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Valstybės sutartis dėl Klaipėdos krašto perdavimo“. *Vyriausybės žinios*, 1939, Nr. 640–4654.
- „Lietuvos Valstybės Konstitucija“. *Vyriausybės žinios*, 1922, Nr. 100–799.
- „Lietuvos Valstybės Konstitucija“. *Vyriausybės žinios*, 1928, Nr. 275–1778.
- „Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai (Valstybės Tarybos priimta 1918 m. lapkričio mėn. 2 d.)“. *Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas*, 1918, Nr. 1.
- „Muitinių įstatų pakeitimas“. *Vyriausybės žinios*, 1932, Nr. 390–2674.
- „Respublikos Prezidento aktas Nr. 517a dėl karo stovio įvedimo“. *Vyriausybės žinios*, 1926, Nr. 242–1582.
- „Respublikos Prezidento aktas“. *Vyriausybės žinios*, 1935, Nr. 513–3568/927.
- „Statutinio Teismo įstatymas“. *Vyriausybės žinios*, 1935, Nr. 474–3326.
- „Tautai ir valstybei saugoti įstatymas“. *Vyriausybės žinios*, 1934, 437–3044.
- „Teismų santvarkos įstatymas“. *Vyriausybės žinios*, 1933, Nr. 419–2900.
- „Teismų santvarkos įstatymo pakeitimas“. *Vyriausybės žinios*, 1939, Nr. 645–4706.
- „Universiteto statuto pakeitimas“. *Vyriausybės žinios*, 1925, Nr. 189–1272.
- „Valstybės Tarybos įstatymas“. *Vyriausybės žinios*, 1928, Nr. 283–1813.

III. Teisės aktai, paskelbti leidinyje *Klaipėdos krašto valdžios žinios*

- „Apie galutinius Seimelio rinkimų rezultatus“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1932, Nr. 68.
- „Apie Klaipėdos krašto gyventojų požymio įgijimą ir nustojimą“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1932, Nr. 37.
- „Armijos vado 1923 m. vasario 19 d. paliepimas apie įvykusį Klaipėdos Krašto suvereniteto perdavimą Lietuvai“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1923 m. kovo 1 d., Nr. 22.
- „Aukštojo Lietuvos Vyriausybės Įgaliojimo Klaipėdos Kraštui Budrio ir Krašto direktorijos Gailiaus ir Borcherto 1924 m. vasario 29 d. paliepimas liečiantis teismų kompetenciją“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 22.
- „Aukštojo Lietuvos Vyriausybės Įgaliojimo Klaipėdos Kraštui Budrio ir Krašto direktorijos Gailiaus ir Borcherto 1924 m. gegužės 23 d. paliepimas, liečiantis jurisdikcijos laisvose bylose“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 47.

- „Aukštojo Lietuvos Vyriausybės Įgaliojimo Klaipėdos Kraštui Budrio ir Krašto direktorijos Gailiaus ir Borcherto 1924 m. birželio 15 d. paliepimas apie teisės eigą baudsmės dalykuose“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 54.
- „Aukštojo Lietuvos Vyriausybės Įgaliojimo Klaipėdos Kraštui Budrio ir Krašto direktorijos Gailiaus ir Borcherto 1924 m. rugpjūčio 16 d. paliepimas palengvinti bylų eigą baudžiamajame procese“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 79.
- „Gailiaus ir Borcherto 1924 m. vasario 29 d. paliepimas liečias teismų kompetenciją“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 22.
- Generolo Odry 1920 m. balandžio 20 d. paliepimas „Garantijos ir teisės Klaipėdos krašte pasilikusiujų valdininkų“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920, Nr. 1 (8).
- „Išrinktieji Krašto seimelio nariai“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1939, Nr. 29.
- „Įstatymas apie privalomąjį mokyklos lankymą Klaipėdos krašte“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1936, Nr. 117.
- „Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 79.
- „Klaipėdos krašto įstatymų formos ir skelbimo tvarkos įstatymas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1926, Nr. 99.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1923 m. balandžio 4 d. įsakymas kaslink mokinamosios kalbos mokykloje“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1923 m. balandžio 11 d., Nr. 38.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1924 m. vasario 4 d. įsakymas, liečias privalomą Lietuviių kalbos įvedimą, Klaipėdos krašto miestų liaudies mokyklose, vidutinėse, aukštesnėse, privatinėse ir šeimų išlaikomose mokyklose“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924 m. kovo 26 d., Nr. 26.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1924 m. balandžio 8 d. paliepimas dėl bylų eigos palengvinimo baudžiamajame procese“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924, Nr. 33.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1925 m. vasario 13 d. įsakymas apie Klaipėdos mokytojų seminarą“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1925 m. vasario 27 d., Nr. 18.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. rugpjūčio 30 d. įsakymas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 99.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. rugsėjo 24 d. įsakymas dėl dėstomos kalbos pradžios mokyklose“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 108.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. rugsėjo 25 d. parėdymas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 109.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. lapkričio 15 d. paskelbimas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 130.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. lapkričio 24 d. paliepimas apie juridinius egzaminus ir paruošimą aukštesnės teismo tarnybam“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 133.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. gruodžio 1 d. akto dėl atsistatydinimo paskelbimas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 135.

- „Klaipėdos krašto direktorijos 1935 m. kovo 11 d. instrukcija dėstomosios kalbos parėdymo Klaipėdos Krašto pradžios mokyklose įgyvendinimui“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1935 m. kovo 15 d., Nr. 25.
- „Klaipėdos krašto direktorijos 1935 m. rugpjūčio 16 d. paliepimas papildymui paliepimo apie juridinius egzaminus ir paruošimą aukštesnės teismo tarnyboms“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1935, Nr. 83.
- „Klaipėdos krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1928, Nr. 114.
- „Klaipėdos krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymui iš 1928 m. gruodžio mėn. 5 d. praveist taisyklių“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1930, Nr. 39.
- „Klaipėdos krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymui iš 1928 m. gruodžio mėn. 5 d. praveist taisyklių“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1931, Nr. 110.
- „Klaipėdos krašto gubernatoriaus J. Navako 1934 m. birželio 28 d. aktas Nr. 342“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 71.
- „Klaipėdos krašto gubernatoriaus J. Navako 1934 m. liepos 19 d. aktas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 83.
- „Klaipėdos krašto gubernatoriaus J. Navako 1934 m. spalio 11 d. aktas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 115.
- „Klaipėdos krašto karo komendanto pulkininko Liormano 1934 m. liepos 13 d. nutarimas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 79.
- „Klaipėdos krašto seimelio 1929 m. kovo 8 d. įstatymas Nr. 31 dėl baudžiamojo proceso tvarkos pakeitimo“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1929, Nr. 24.
- „Klaipėdos krašto seimelio 1929 m. kovo 8 d. įstatymas Nr. 32 dėl civilinio proceso“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1929, Nr. 24.
- „Klaipėdos krašto seimelio darbo tvarka“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1926, Nr. 50.
- „Klaipėdos valsčiaus teismas 1938 m. priėmė sprendimą asmeniui pavarde Jakszas rašyti „Jakschies“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1939 m. sausio 7 d., Nr. 3.
- „Krašto apdraudimo įstaigos direktoriaus paskyrimas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 85.
- „Krašto direktorijos 1924 m. balandžio 29 d. įsakymas, liečiąs lietuviškąjį pamokslą Klaipėdos krašto mokyklose“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1924 m. gegužės 12 d., Nr. 41.
- „Krašto gubernėro D. Odry 1920 vasario 15 d. paskelbimas Santarvės valstybių valdžios perėmimas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920 m. kovo 1 d., Nr. 1.
- „Krašto seimelio rinkimų teisėtumas ir Seimelio narių sąstatas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1935, Nr. 113.
- „Miesto policijos valdybos 1934 m. liepos 21 d. paskelbimas dėl gatvių pavadinimo“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 86.
- „Paskelbimas apie valsčiaus viršaičių atšaukimus ir naujus paskyrimus“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 76.

- „Paskelbimas apie valsčiaus viršaičių atšaukimus ir naujus paskyrimus“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 88.
- „Paskelbimas dėl atšauktojo uosto direkcijos nario“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 88.
- „Paskelbimas apie valsčiaus viršaičių atšaukimus ir naujus paskyrimus“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 106.
- „Paskelbimas apie valsčiaus viršaičių ir jų pavaduotojų atšaukimus ir naujus paskyrimus Šilutės apskrityje“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 118.
- „Paskelbimas apie valdininkų atšaukimus ir naujus paskyrimus“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 76.
- „Paskelbimas apie Seimelio rinkimų davinius“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1925, Nr. 104.
- „Paskelbimas apie Seimelio rinkimų davinius“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1927, Nr. 91.
- „Paskelbimas liečias Seimelio rinkimus“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1930, Nr. 115.
- „Paskelbimas, liečias vyr. burmistro atšaukimą“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 77.
- „Policinis parėdymas apie viešus užrašus ir iškasas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 101.
- Santarvės valstybių atstovo D. J. Odry 1920 m. rugsėjo 21 d. „Paliepimas apie pertaisymą vyriausiosios krašto valdžios“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920, Nr. 41.
- „Santarvės valstybių atstovo Odry 1920 m. spalio 12 d. paliepimas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920, Nr. 51.
- „Svetimšaliams gyventi įstatymas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 78.
- „Svetimšaliams viešojon tarnybon ir tarnyboje laikyti įstatymas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 78.
- „Svetimšalių mokesčiai už leidimus gyventi ir dirbti“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 78.
- „Svetimšaliams gyventi įstatymui vykdyti taisyklės“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 78.
- „Tautai ir valstybei saugoti įstatymas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 73.
- „Teismų santvarkos įstatymas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934, Nr. 87.
- „Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto manifestas 1923 m. sausio 20 d. deklaracija“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1923 m. sausio 22 d., Nr. 8.
- „1935 m. gegužės 4 d. Klaipėdos krašto seimelio kadencijos baigimo paskelbimo aktas“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1935, Nr. 45.
- „1938 m. spalio 31 d. Klaipėdos krašto seimelio kadencijos baigimo aktas Nr. 3061“. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1938, Nr. 106.

IV. Užsienio šalių teisės aktai

- „Ausführungsgesetz zum Gerichtsverfassungsgesetz vom 24. April 1878“. Ministerium des Innern des Landes Nordrhein–Westfalen. Žiūrėta 2023 m. sausio 15 d., <https://recht.>

- nrw.de/lmi/owa/br_bes_text?anw_nr=2&gld_nr=3&ugl_nr=311&bes_id=3303&aufgehoben=J&menu=1&srg=0.
- „Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 29. Mai 1874“. Schweizerische Eidgenossenschaft, Fedlex The publication platform for federal law. Žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1/1_1_1/de.
- „Die Verfassung des Deutschen Reiches („Weimarer Reichsverfassung“) 11. August 1919“. Verfassungen der Welt. Žiūrėta 2023 m. kovo 12 d., <https://www.verfassungen.de/de19-33/verf19-i.htm>.
- „Gesetz über die allgemeine Landesverwaltung vom 30. Juli 1883“. Verfassungen der Welt. Žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <http://www.verfassungen.de/preussen/gesetze/landesverwaltungsgesetz1883.htm>.
- „Gesetz über die juristischen Prüfungen und die Vorbereitung zum höheren Justizdienst vom 6. Mai 1869“. Münchener Digitalisierungszentrum. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 20 d., <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb11334217?page=5>.
- „Gesetz über die Zuständigkeit der Verwaltungs- und Verwaltungsgerichtsbehörden vom 1. August 1883“. Verfassungen der Welt. Žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <http://www.verfassungen.de/preussen/gesetze/zustaendigkeitsgesetz83.htm>.
- „Gerichtsverfassungsgesetz vom 1. Januar 1877“. Žiūrėta 2023 m. kovo 15 d., <https://lexetius.com/GVG/1/>.
- „Preußischen Oberverwaltungsgerichtsgesetz vom 3. Juli 1875“. Verfassungen der Welt. Žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <https://www.verfassungen.de/preussen/gesetze/Verwaltungsgerichtsordnung75.pdf>.
- „Die Strafprozessordnung für das Deutsche Reich vom 1. Februar 1877“. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d., https://staatenbund-deutschesreich.info/application/files/2315/2750/6547/Einfuehrungsgesetz_STPO_1877.pdf.
- „Zákon ze dne 9. března 1920 č. 162/1920 Sb. z. a n., o ústavním soudě“. ASPI. Žiūrėta 2023 m. spalio 18 d., <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/1743/1/2/zakon-c-162-1920-sb-o-ustavnim-soude/zakon-c-162-1920-sb-o-ustavnim-soude>.
- „Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky 121/1920 Sb.“. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d., https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html.
- „Die Zivilprozeßordnung für das Deutsche Reich vom 30. Januar 1877“. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d., <https://staatenbund-deutschesreich.info/application/files/9115/2750/6546/CPO1877.pdf>.

V. Oficialioji medžiaga ir dokumentų publikacijos

Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole. Kaunas: Užsienio reikalų ministerijos leidinys, 1932.

Lietuvos archyvai. Prie Lietuvos universiteto ištakų Dokumentų rinkinys. Vilnius: Mokslas, 1992.

„Interpretation of the Statute of the Memel Territory. Britain, France, Italy, Japan v. Lithuania, judgment No. 19, 11 August 1932“. Permanent Court of International Justice. Žiūrėta 2022 m. spalio 12 d., http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1932.08.11_memel.htm.

„Seimo 1923 m. sausio 24 d. rezoliucija dėl Mažosios Lietuvos Seimo nutarimo jungtis su Lietuvos valstybe“. Klaipėdos sukilimo 85-erių metų sukaktis. Parodos dokumentų sąrašas. Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba. Žiūrėta 2023 m. kovo 12 d., <http://www.archyvai.lt/exhibitions/klaipeda/p27.htm>.

Seimo stenogramos. II Seimo 1925 m. rugsėjo 29 d., 196-ojo posėdžio protokolas.

Seimo stenogramos. IV Seimo 1938 m. sausio 31 d., 66-ojo posėdžio protokolas.

Seimo stenogramos. IV Seimo 1938 m. vasario 11 d., 69-ojo posėdžio protokolas.

Seimo stenogramos. IV Seimo 1938 m. gruodžio 23 d., 110-ojo posėdžio protokolas.

Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 11 d. rezoliucija dėl Ministerių Kabineto atsakymo į S. D. frakcijos interpeliaciją dėl Klaipėdos krašto prijungimo. Steigiamojo Seimo darbai, 139 posėdis, 29 sąsiuvinis, 48.

Valstybės Tarybos nuomonės teisės klausimais 1929–1937. Kaunas: „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1937.

„Vyriausiojo Tribunolo 1930 m. vasario 20 d. nutarimas Vygonto ir Lenausko byloje“. *Teisė* 17 (1930): 77–78.

„Vyriausiojo Tribunolo 1930 m. birželio 16 d. sprendimas (tik jo rezoliucija)“. *Teisė* 17 (1930): 77.

Vyriausiojo Tribunolo 1932 m. balandžio 4 d. sprendimas Nr. 418 byloje (ginčas tarp Vaidiekauskio ir Tautinio lietuvių banko). Žr.: *Vyriausiojo Tribunolo 1932 metų civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys*. Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požėla, 90 (Kaunas: rankraščio teisėmis, 1934).

VI. Archyvinė medžiaga

Lietuvos centrinis valstybės archyvas:

Fondas 383 – Užsienio reikalų ministerija

Apyrašas 5, bylos 68,

Apyrašas 7, bylos 630, 632, 731, 755, 805, 919, 928, 937, 939, 951, 965, 1000, 1001, 1160, 1078, 1079, 1080, 1081, 1118, 1186, 1201, 1209, 1224, 1236, 1289, 1292, 1319, 1320, 1321, 1359, 1381, 1444, 1467, 1496, 1504, 1548, 1570, 1587, 1611, 1632, 1637, 1639, 1717, 1720, 1725, 1727, 1728, 1738, 1743, 1746, 1749, 1795, 1877, 1878, 1910.

Fondas 402 – Kauno apskrities viršininkas

Apyrašas 11, byla 351.

Fondas 648 – Lietuvos pasiuntinybė Londone

Apyrašas 1, byla 160.

Fondas 922 – Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarija

Apyrašas 1, bylos 10, 19, 774.

Fondas 923 – Lietuvos Respublikos Ministrų kabinetas

Apyrašas 1, bylos 329, 638, 668, 694, 712, 729 743, 745, 751, 761, 774, 797, 898, 946, 1042, 1190, 1193.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius:

Fondas 12 – Kauno universiteto biblioteka varia

saug. vien. 3275.

Fondas 138 – Römerių giminės aktai

saug. vien. 1129, 2259, 2260, 2261, 2304, 2305.

Fondas 154 – Volteris Eduardas

saug. vien. 15.

Fondas 255 – Lietuvių Mokslo draugijos rankraščių rinkinys

saug. vien. 1662.

Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka:

D105679/b.m.

Vilniaus universiteto Bibliotekos rankraščių skyrius:

Fondas 75 – Mykolas Römeris

saug. vien. 11, 12, 13, 14, 15, 18, 20.

Fondas 85 – Diplominių darbų rinkinys

saug. vien. 170, 254, 279, 292, 308, 323, 345, 409, 423, 424, 441, 458, 557, 569, 626, 642, 652.

The United Nations Library and Archives at Geneva:

R596/11/48334/15971

R596/11/50152/15971

R596/11/51911/15971

R597/11/59524/15971/Jacket1

R597/11/61933/15971

VII. Informacinė medžiaga

„Atleistas Apygardos teismo direktorius, priklausęs išdavikiškai organizacijai“. *Lietuvos keleivis*, 1934 m. liepos 5 d., Nr. 152, 1.

Brolis. „Ką sėji, tą ir vagoji“. *Prūsų lietuvių balsas*, 1923 m. kovo 9 d., Nr. 56, 3.

„...bus įsakyta Klaipėdos krašto vidaus pasą atimti“. *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 10 d., Nr. 262, 1.

- „Dėl mūsų politikos Klaipėdos krašte revizijos“. *Lietuvos aidas*, 1930 m. lapkričio 8 d., Nr. 255 (1036), 1.
- „Dėl lietuvių kalbos Klaipėdos krašto teismuose“. *Lietuvos aidas*, 1931 m. kovo 23 d., Nr. 66 (1144), 3.
- Freytag-Loringhoven, Freiherr von. „Das litauische Statutsgerichtsgesetz vom 13. März 1935“. *Zeitschrift für Ostrecht* (1935): 520–525.
- Freytag-Loringhoven, Freiherr von. „In Memel“. *Völkerrecht und Völkerbund* (Mai 1935): 122–126.
- Galvydis, S. B. „Klaipėdos krašto su Lietuva vieningumo reikalu“. *Naujoji Romuva* 108 (1933): 73–76.
- „Greit bus Klaipėdos krašto Statutinis Teismas“. *Lietuvos žinios*, 1933 m. birželio 28 d., Nr. 144 (4234), 5.
- „Greitu laiku jau sudaromas Statutinis Teismas“. *Lietuvos žinios*, 1935 m. liepos 19 d., Nr. 162 (4845), 7.
- Gurskis, Liūdas. „Vokietininkai ir Klaipėdos krašto autonomija“. *Laisvoji Klaipėda*, 1934 m. sausio 15 d., 5–6.
- „Haga ir Seimelio rinkimai“. *Lietuvos aidas*, 1932 m. balandžio 19 d., Nr. 87 (1462), 1.
- Janulaitis, Augustinas. „Klaipėdos teisininkų parengimas“. *Lietuvos aidas*, 1930 m. gruodžio 6 d., Nr. 279 (1060), 4.
- Juška, Albertas. „Ko neįstengė suprasti Lietuvos valdžia ir klaipėdiškiai 1923–1939 m.“. *Lietuvos rytas*, 2007 m. lapkričio 7 d., <https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2007/11/07/news/ko-neistenge-suprasti-lietuvos-valdzia-ir-klaipediskiai-1923-1939-m-ii--5936857/amp/>.
- „Įsteigtas Statutinis Teismas“. *Lietuvos žinios*, 1935 m. kovo 14 d., Nr. 60 (4743), 1.
- „Kam įsteigtas Statutinis Teismas? Ministeris Lozoraitis atsako į vokiečių priekaištus“. *Lietuvos aidas*, 1935 m. lapkričio 12 d., Nr. 272 (2535), 1.
- „Kam įsteigtas Statutinis Teismas? Nepagrįsti vokiečių priekaištai“. *Mūsų rytojus*, 1935 m. lapkričio 15 d., Nr. 89 (587), 1.
- „Kas dedasi Klaipėdoje?“. *Lietuvos aidas*, 1932 m. sausio 27 d., 21/1396, 1.
- „Kas turi teisės gauti Klaipėdos srities gyventojų poįymį?“. *Lietuvos aidas*, 1932 m. balandžio 9 d., Nr. 79 (1454), 6.
- Kavolis, Martynas. „Klaipėdiečių priekaištai naujam teismų santvarkos įstatymui“. *Lietuvos aidas*, 1933 m. rugpjūčio 12 d., Nr. 181 (1853), 8–9.
- „Kokių laukiama Klaipėdos įstatymų autonomijai apsaugoti?“. *Dienos naujienos*, 1932 m. balandžio 9 d., Nr. 80 (303), 1–2.
- „Klaipėdos kr. statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymo projektas“. *Lietuvos žinios*, 1932 m. kovo 17 d., Nr. 62 (3854), 1.
- „Klaipėdos seimelis lietuvių kalbą neigia? O ką apie tai sako konvencija“. *Lietuvos aidas*, 1930 m. gruodžio 6 d., Nr. 279 (1060), 9.

- „Klaipėdos vokiečių skundai Tautų Sąjungoje“. *Lietuvos žinios*, 1930 m. rugsėjo 22 d., Nr. 215 (3414), 1.
- Klimkaitis, Martynas. „Priežiūros teisė“. *Vakarai*, 1936 m. balandžio 18 d., Nr. 89, 3.
- „Koks skirtumas tarp lietuvių piliečio (Bürger) ir lietuvininko padono?“. *Sūkurys*, 1914 m., Nr. 6, 2.
- „Kuomet visi susipras?“. *Prūsų lietuvių balsas*, 1920 m. rugpjūčio 6 d., Nr. 166, 1.
- „Kuriems teks Lietuva?“. *Sūkurys*, 1914 m., Nr. 4, 4.
- „La question de Memel“. *Europe nouvelle documentaire*, 1935 m. octobre 12 d., Nr. 24, i-viii.
- „Laukiant Klaipėdos statutinio teismo“. *Dienos naujienos*, 1933 m. liepos 8 d., Nr. 153 (673), 1.
- „Lietuvių mokyklų padėtis Klaipėdos krašte“. *Lietuvos aidas*, 1930 m. lapkričio 8 d., Nr. 255 (1036), 1.
- „Lietuvos užsienio reikalų ministerio paaiškinimas dėl Klaipėdos Statutinio Teismo nepatiko vokiečiams“. *Karys*, 1935 m. lapkričio 23 d., Nr. 47 (870), 1122.
- Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1987.
- „Lietuvių jaunimas Maž. Lietuvos“. *Sūkurys*, 1914 m., Nr. 1, 5.
- „Lietuvių tipai Mažosios Lietuvos“. *Sūkurys*, 1913 m., Nr. 1, 5.
- Mažosios Lietuvos enciklopedija. Ketvirtas tomas*. Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- „Memel Dispute“. *Encyclopedia Britannica*. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d., <https://www.britannica.com/event/Memel-dispute>.
- „Ministeris Lozoraitis dėl Statutinio Teismo“. *Trimitas*, 1935 m. lapkričio 14 d., Nr. 46, 847–848.
- „Mokykloje“. *Sūkurys*, 1914 m., Nr. 1, 4.
- Nüse, K.-H. „Memel 13 Jahre unter litauischer Souveränität“, *Deutsche Justiz* 98 (1936): 242–245.
- „Paaiškinimas dėl Statutinio Teismo“. *Policija*, Nr. 22 (1935): 392.
- P. Ed. „Simaitis aktualiais Klaipėdos krašto klausimais“. *Lietuvos aidas*, 1932 m. balandžio 19 d., Nr. 87 (1462), 1.
- „Pirma byla Statutiniame Teisme“. *Sekmadienis*, 1935 m. lapkričio 3 d., Nr. 44 (400), 1.
- Piročkinas, Arnoldas. „Išleidus iš rankų mokyklos kontrolę Klaipėdos krašte (1923–1939)“. *Mokslo Lietuva* 18 (2009): 418.
- Piročkinas, Arnoldas. „Išleidus iš rankų mokyklos kontrolę Klaipėdos krašte (1923–1939)“. *Mokslo Lietuva* 1 (2010): 423. Žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 14 d., <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva/2006-2011/node/2360.html>.
- Piročkinas, Arnoldas. „Klaipėdos krašto teismai – antilietuviškos politikos atrama“. *Mokslo Lietuva* 6 (2006): 428. Žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 15 d., <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva/20062011/node/2593.html>.
- „Platus vokiečių spaudos komentarai“. *Lietuvos aidas*, 1932 m. kovo 21 d., Nr. 63 (1440), 2.
- „Po 4 savaites už reikalavimą kalbėti lietuviškai“. *Rytas*, 1932 m. gruodžio 5 d., Nr. 260 (2536), 4.

- Пржич, Илия. „Тумачење статута Мемела“. *Пово међународного права Београд* (1934): 166–171.
- Römeris, Mykolas. „Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas“. *Vairas*, Nr. 4 (1932): 453–466.
- Roemeris, Mykolas. „Klaipėdos klausimas tarptautiniame forumė“. *Lietuvos aidas*, 1934 m. sausio 25 d., Nr. 20 (1987): 2–3.
- Roemeris, Mykolas. „Klaipėdos klausimas tarptautiniame forumė“. *Lietuvos keleivis*, 1934 m. sausio 26 d., Nr. 20, 1–2.
- Roemeris, Mykolas. „Klaipėdos klausimas tarptautiniame forumė“. *Lietuvos keleivis*, 1934 m. sausio 27 d., Nr. 21, 1–2.
- Roemeris, Mykolas. „Klaipėdos klausimas tarptautiniame forumė“. *Lietuvos keleivis*, 1934 m. sausio 28 d., Nr. 22, 1–2.
- Roemeris, Mykolas. „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“. *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 3 d., Nr. 256, 2.
- Roemeris, Mykolas. „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“. *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 4 d., Nr. 257, 2.
- Roemeris, Mykolas. „Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“. *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 5 d., Nr. 258, 2.
- Roemeris, Mykolas. „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“. *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 7 d., Nr. 260, 2.
- Roemeris, Mykolas. „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“. *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 8 d., Nr. 261, 2.
- Roemeris, Mykolas. „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“. *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 10 d., Nr. 262, 2.
- Roemeris, Mykolas. „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“. *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 11 d., Nr. 263, 2.
- M. R. „Haagos 1932.VIII.11 sprendimo principai“. *Vairas*, Nr. 2 (1933): 183–193.
- M. R. „Haagos sprendimo principai“. *Vairas*, Nr. 3 (1933): 285–295.
- S. S. „Hagos tribunolo 1932 metų rugpjūčio 11 d. sprendimas ir jo reikšmė Klaipėdos krašto statuto aiškinimui“. *Vairas*, Nr. 2 (1933): 194–207.
- „Signatarių valstybių nota ir Lietuvos atsakymas“. *Lietuvos aidas*, 1932 m. kovo 21 d., Nr. 63 (1440), 1.
- Simonaičiūtė, Ewa. „Kas kaltas mūsų piktojo laiko“. *Prūsų lietuvių balsas*, 1920 m. vasario 21 d., Nr. 44, 1.
- „Simonaitis atsisako teisme kalbėti vokiškai“. *Lietuvos žinios*, 1934 m. kovo 9 d., Nr. 56 (4442), 7.
- „Statutinis Teismas“. *Vilniaus žodis*, 1935 m. kovo 21 d., Nr. 9 (137), 4.
- „Statutinio Teismo sudėtis“. *Diena*, 1935 m. kovo 17 d., Nr. 11 (816), 1.
- „Steigiamas Statutinis Teismas“. *Trimitas*, 1935 m. kovo 21 d., Nr. 12, 203.
- „Steigiamas Statutinis Teismas“. *Sekmadienis*, 1935 m. kovo 17 d., Nr. 11 (367), 2.

- „Steigiamas Statutinis Teismas“. *Lietuvos rytas*, 1935 m. kovo 14 d., Nr. 60 (2323), 4.
- „Svarbiausieji pereinamųjų metų Lietuvos įvykiai“. *Vakarai*, 1936 m. sausio 1 d., Nr. 1, 6.
- Šilutis. „Nubaudė kalėti už lietuvių kalbą“. *Klaipėdos žinios*, 1924 m. lapkričio 19 d., Nr. 243, 4.
- „Šių dienų Klaipėdos Krašto politinė apžvalga“. *Vakarai*, 1936 m. lapkričio 21 d., Nr. 271, 2.
- Šlaža, Mikas. „Mažosios Lietuvos lietuvių tautinė būklė“. *Vairas*, Nr. 7–8 (1932): 349–387.
- Šlaža, Mikas. „Klaipėdos krašto reikšmė Lietuvos valstybei“. *Naujoji Romuva* 108 (1933): 77–80.
- „Trys įstatymai“. *Šiaurės Lietuva*, 1930 m. rugpjūčio 1 d., Nr. 25, 4.
- „Trys įstatymai“. *Lietuvos aidas*, 1930 m. liepos 24 d., Nr. 166 (947), 6.
- Trukanas, Kazys. „Klaipėdos krašto mokyklos“. *Lietuvos aidas*, 1934 m. sausio 13 d., 10 (1977), 12.
- Tumas, N. „Klaipėdos kraštas Lietuvos suverenitete“. *Vakarai*, 1938 m. sausio 14 d., Nr. 12 (618), 4.
- „Užsienio reikalų ministeris p. Zaunius įvairiais aktualiais klausimais. Iš pasikalbėjimo su žurnalistais“. *Lietuvos aidas*, 1930 m. liepos 15 d. 158 (939), 1.
- „Užs. reik. ministerio p. Lozoraičio pareiškimas dėl Klaipėdos Statutinio Teismo“. *Lietuvos žinios*, 1935 m. lapkričio 12 d., Nr. 259 (4942), 1.
- Vabalas, Alfonsas. „Prof. Römerio vizitas Paryžiaus Teisių Fakultetui“. *Lietuvos aidas*, 1935 m. gruodžio 22 d. 341 (2604), 4.
- „Vakar Klaipėdos teismas pirmą kartą pavartojo lietuvių kalbą“. *Rytas*, 1934 kovo 14 d., Nr. 60 (2912), 7.
- Vydūnas. „Tilžės Lietuviai“. *Jaunimas*, 1911 m. gegužė, Nr. 5, 10.
- „Vokiečiai apie Lozoraičio pranešimą“. *Sekmadienis*, 1935 m. lapkričio 17 d., Nr. 46 (402), 1.
- „Vokiečių dvejojimas dėl Lietuvos“. *Sekmadienis*, 1935 m. lapkričio 3 d., Nr. 44 (400), 1.
- „Žinutė apie Statutinį Teismą“. *Kuntaplis*, 1936 m. lapkričio 22 d., Nr. 48 (177), 1.

VIII. Literatūra

- Abramavičius, Caelis. „Lietuvos valstybės, kaip suverenio vieneto, santykis su autonominiu Klaipėdos kraštu“. Diplomatinis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1936. VUB RS, f. 85-VDU423.
- Aglinas, Zigmantas Algirdas. „Valstybės, Klaipėdos autonominių ir vietos savivaldybių įstaigų tarnautojų ir jų šeimų socialinis aprūpinimas Lietuvoje“. Diplomatinis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1936. VUB RS, f. 85-VDU424.
- Alma mater. Mūsų universitetas ir jo studentija*. Red. Šatas, Antanas. Kaunas: V. D. Universiteto studentų atstovybės informacijos leidinys, 1930.
- Anysas, Martynas. *Klaipėdos krašto Konvencija ir Statutas einant Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu iš 1932 m. rugpjūčio 11 d.* Klaipėda: Akcinė „Ryto“ bendrovė, 1935.

- Anysas, Martynas. *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai 1927–1939*. Čikaga: Kultūrai remti draugija, 1978.
- Anzilotti, Dionisio. *Cours de droit international*. Paris: Librairie de Recueil Sirey, 1929.
- Balkūnas, Kazimieras. „Nepilnamečių globa Klaipėdos krašte“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1934. VUB RS, f. 85-VDU292.
- Baublys, Arūnas. „Vytauto Didžiojo universiteto Evangelikų teologijos fakultetas ir Lietuvos politika Klaipėdos krašte“. *Tiltai* 45, 1 (2015): 54–81.
- Berthélemy, Henry. *Traité élémentaire de droit administratif*. Paris: Librairie Arthui Rousseau, 1926.
- Brenneris, M. „Nusikaltimai garbei mūsų ir Klaipėdos krašto B. S.“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas. VUB RS, f. 85-VDU642.
- Bruns, Viktor. „Die Memelfrage“. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 6 (1936): 645–666.
- Bukaitė, Vilma. „Lietuvos Respublikos politiniai ir diplomatiniai santykiai su Prancūzija 1919–1940 m.“. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2013.
- Burckhardt, Walther. *Kommentar der schweizerischen Bundesverfassung vom 29. Mai 1874*. Bern: Stämpfli, 1914.
- Burkevičius, Vilhelmas Žanas. „Klaipėdos krašto konvencija“. *Teisė* 20 (1931): 93–112.
- Burkevičius, Vilhelmas Žanas. „Klaipėdos Krašto Vyriausiasis Teismas 1920–1933 m.“. *Teisė* 24 (1933): 324–327.
- Butkys, Česlovas. *Teisėjo atsiminimai*. Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1982.
- Cameron, Lindsey, Rebecca, Everly. „Conceptualizing the Administration of Territory by International Actors“. *European Journal of International Law* 21, 1 (2010): 221–244, <https://doi.org/10.1093/ejil/chq014>.
- Дайси, Вэнн. *Основы государственного права Англии*. Москва: Сытин, 1905.
- Daukša, Stasys. *Le régime d'autonomie du territoire de Klaipėda*. Paris: Librairie du Recueil Sirey, 1937.
- Dawson, William Harbutt. „The Memel Dispute“. *The Contemporary Review* (October 1932): 416–423.
- Dean Packard, Edgar. „Again the Memel Question“. *Foreign Affairs* 13, 4 (1935): 695–697.
- Deviatnikovaitė, Ieva. *Administracinio teismo istorija Lietuvoje 1918–1940 m.* Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2021, <https://doi.org/10.12797/9788381386401>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Kinas ir jo priežiūra tarpukario Lietuvoje“. *Logos* 102 (2020): 161–174, <https://doi.org/10.24101/logos.2020.17>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Klaipėdos krašto seimelis: 1935 m. rinkimai“. *Logos* 101 (2019): 181–194, <https://doi.org/10.24101/logos.2019.20>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose I dalis“. *Logos* 113 (2022): 208–222, <https://doi.org/10.24101/logos.2022.89>.

- Deviatnikovaitė, Ieva. „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose II dalis“. *Logos* 112 (2022): 183–200, <https://doi.org/10.24101/logos.2022.61>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose III dalis“. *Logos* 114 (2023): 179–189, <https://doi.org/10.24101/logos.2023.20>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose IV dalis“. *Logos* 115 (2023): 181–193, <https://doi.org/10.24101/logos.2023.42>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose V dalis“. *Logos* 116 (2023): 175–183, <https://doi.org/10.24101/logos.2023.62>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose VI dalis“. *Logos* 117 (2023).
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Klaipėdos krašto teisė studentų darbuose 1933–1939“. *Logos* 101 (2019): 169–183, <https://doi.org/10.24101/logos.2019.84>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Klaipėdos krašto teismai“. *Jurisprudencija* 26, 1 (2019): 78–110, <https://doi.org/10.13165/JUR-19-26-1-04>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Klaipėdos krašto valdymas: gubernatorius“. *Logos* 95 (2018): 60–71, <https://doi.org/10.24101/logos.2018.26>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Konstitucinė teisė M. Römerio dienoraščiuose“. *Logos* 111 (2022): 17–36, <https://doi.org/10.24101/logos.2022.24>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Lietuvių kalba Klaipėdos krašto teismuose ir mokyklose 1927–1932 m.“. *Logos* 96 (2018): 86–97, <https://doi.org/10.24101/logos.2018.49>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „1933 m. teismų reforma ir Klaipėdos krašto justicija“. *Logos* 97 (2018): 80–89, <https://doi.org/10.24101/logos.2018.70>.
- Deviatnikovaitė, Ieva. „Statutinis Teismas: įstatymų projektai, aiškinamieji raštai, diplomų pokalbiai“. *Jurisprudencija* 25, 1 (2018): 91–114, <https://doi.org/10.13165/JUR-18-25-1-04>.
- Piccioni, Camille. „Memel“. Iš *Dictionnaire diplomatique*, II. Éd. M. A.-F. Frangulis. Paris: Lang, Blanchong Et Cie. (Imprimerie), ohne Jahresangabe, 1935.
- Duguit, Léon. *Traité de Droit constitutionnel*. Paris: Librairie des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, 1921–1924.
- Esmein, Adhémar. *Éléments de droit constitutionnel*. Paris: Librairie du Recueil Général des Lois et des Arrêts et du Journal du Palais, 1896.
- Essen, Werner. „Litauen, Ein Europäisches Erschütterungsgebiet“. *Osteuropa* 11, 4 (1936): 248–259, <https://www.jstor.org/stable/44930487>.
- Gaigalaitis, Vilius. *Pabuskis, jaunieji!* Klaipėda: Sandoros draugija, 1909.
- Gál, László. „Hatásköri ítélet a Memel-Statutum ügyében“. *Nemzetközi Jog Tára* (janvier–février–mars 1933): 21–24.
- Gál, László. „Érdemi ítélet a Memel-Statutum ügyében“. *Nemzetközi Jog Tára* (Oktober 1933): 44–48.

- Gegužis, Jonas. „Klaipėdos krašto, Alandų salų, Karpatų rusų, lenkų Silezijos ir Katalonijos autonomijos“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1934. VUB RS, f. 85-VDU308.
- Gelžinis, Martynas. *Mano gimtinė Klaipėdos kraštas*. Klaipėda: Klaipėdos krašto mokytojų draugijos leidinys, 1935.
- Giannini, Amadeo. *La questione di Memel*. Roma: Istituto per l'Europa Orientale, 1935.
- Giese, Friedrich. *Die Verfassung des Deutschen Reiches*. Berlin: C. Heymann, 1931.
- Gudaitis, Kristupas. *Lietuviai evangelikai*. Torontas: „Rūta“ leidykla spaustuvė, 1956.
- Farkas, Tamás György. „A választási rendszer egy speciális ága – a kisebbségek parlamenti képviseletére vonatkozó választójogi szabályozás Magyarországon és külföldön“. Doktori értekezés, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2021, http://real-phd.mtak.hu/1252/1/dr.FarkasGyorgyTamas-Avalasztasirendszere-gyspecialisagaakisebbssegparlamentikepviselet_watermark.pdf.
- Fleiner, Fritz von. *Institutionen des deutschen Verwaltungsrechts*. Tübingen: JCB Mohr (Paul Siebeck), 1928.
- Ford, Douglas. „From Limited Military Commitment to Concerned Observer: Great Britain's Relations with the Baltic States during the First Period of Independence, 1918–40“. *The International History Review* 42, 5 (2020): 913–929, <https://doi.org/10.1080/07075332.2019.1662470>.
- Freytag-Loringhoven, Freiherr von. „Lietuvos 1935 m. kovo 13 d. Statutinio Teismo įstatymas“. *Teisė* 31 (1935): 348–352.
- Friesecke, Ernst. *Das Memelgebiet*. Stuttgart: F. Enke, 1928.
- Hannum, Hurst. *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996.
- Hatschek, Julius. *Deutsches und Preussisches Staatsrecht*. Berlin: Verlag von Georg Stilke, 1922.
- Hauriou, Maurice. *Précis de droit constitutionnel*. Paris: Librairie du Recueil Sirey, 1929.
- Hauriou, Maurice. *Précis de droit administratif et de droit public*. Paris: Recueil Sirey, 1921.
- Heselsonas, Leiba. *Die rechtliche Stellung des Memelgebietes im litauischen Staatsverbande*. Vilkaviškis: Druckerei „Progresas“, 1938.
- Hesse, Anton. „Schlußbericht Über Die Entwicklung Des Memelgebietsrechts“. *Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 13, 1–2 (1940): 160–181.
- Hesse, Anton. „Die Memelfrage als wirtschaftliches, politisches und völkerrechtliches Problem“. *Zeitschrift für Politik* 21, 1 (1932): 25–43.
- Himmel, Richard Lynn. „Years of Crisis Diplomacy: German-Lithuanian Relations, 1933–1939“. Magistro baigiamasis darbas, Teksaso technikos universitetas, 1975, <https://ttu-ir.tdl.org/bitstream/handle/2346/19265/31295001701258.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Homolová, Veronika. „The British Role in the German-Lithuanian Dispute over Klaipėda in 1930's: The Neumann-Sass Case“. Diplominis darbas, Karolio universitetas,

- 2021, <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/127667/120387331.pdf?sequence=1>.
- Ivairių valstybių konstitucijos*. Žurnalo *Teisė* priedas (1927–1928). Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, šr. nr. D105679/b.m.
- Jaščenko, Aleksandras. *Tarptautinės teisės kursas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931.
- Jokūbauskas, Vladas. „Juridiniai asmenys Klaipėdos krašte“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1936. VUB RS, f. 85-VDU 441.
- „Juridinės literatūros naujienos. II užsienio kalba“. *Teisė* 30 (1935): 200–203.
- „Juridinės literatūros naujienos. 2 svetimomis kalbomis“. *Teisė* 31 (1935): 387–390.
- „Juridinės literatūros naujienos. 7 knygos ir žurnalai svetimomis kalbomis“. *Teisė* 32 (1935): 504–505.
- „Juridinės literatūros naujienos. Žurnalai svetimomis kalbomis“. *Teisė* 34 (1936): 211–212.
- „Juridinės literatūros naujienos. Žurnalai ir knygos svetimomis kalbomis“. *Teisė* 35 (1936): 328–330.
- „Juridinės literatūros naujienos. B. Knygos ir žurnaliniai straipsniai svetimomis kalbomis“. *Teisė* 37 (1937): 169–170.
- „Juridinės literatūros naujienos. Žurnaliniai straipsniai ir knygos svetimomis kalbomis“. *Teisė* 38 (1937): 275.
- „Juridinės literatūros naujienos. B. Žurnaliniai straipsniai ir knygos svetimomis kalbomis“. *Teisė* 40 (1937): 489–490.
- „Juridinės literatūros naujienos“. *Teisė* 44 (1938): 531–534.
- Kaectenbeeck, Georges. “The Character and Work of the Arbitral Tribunal of Upper Silesia“. *Transactions of the Grotius Society* 21 (1935): 27–44, <http://www.jstor.org/stable/743063>.
- Kanas, Benas. „Tarptautinė Klaipėdos padėtis“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas. VUB RS, f. 85-VDU652.
- Kelsen, Hans. *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*. Tübingen: JCB Mohr, 1920.
- Klimas, Petras. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990.
- Klimkaitis, Martynas. „Klaipėdos krašto teisininkų paruošimas“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1938. VUB RS, f. 85-VDU557.
- Krivickas, Domas. „Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. statutą“. Habilitacijos darbas. Kaunas: Vilniaus universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1940.
- Kubilius, Vytautas. *Ievos Simonaitytės kūryba*. Vilnius: Vaga, 1987.
- Kunz, Laurenz Josef. *Die Staatenverbindungen*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1929.

- Langer, Gottfried. *Die Rechtsverhältnisse im autonomen Memelgebiet. Aus den Freundeskreisen*. München: Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums, 1927.
- Lapinskas, Juozapas Motiejus. „Lietuvos suverenumas Klaipėdos krašte“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1933. VUB RS, f. 85-VDU254.
- Lietuvių enciklopedija. Dvyliktas tomas*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1957.
- Lietuvių enciklopedija. Dvidešimt aštuntas tomas*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1963.
- Lietuvių enciklopedija. Trisdešimt trečias tomas*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965.
- Łossowski, Piotr. *Kłajpeda kontra Memel. Problem Kłajpedy w latach 1918–1939–1945*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2007.
- Mandelstam, André. „Memel–Klaipėda“. *L'Esprit International* 494 (1936): 20–41.
- Maksimaitis, Mindaugas. „Konstitucinis Teismas 1938 m. Lietuvos Konstitucijos projekte“. *Jurisprudencija* 52, 44 (2004): 19–26.
- Maksimaitis, Mindaugas. *Mykolas Römeris – Lietuvos sūnus*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
- Maksimaitis, Mindaugas. *Valstybės Taryba Lietuvos teisinėje sistemoje (1928–1940)*. Vilnius: Justitia, 2006.
- Maksimaitis, Mindaugas. „Teismų santvarkos pagrindų formavimasis Lietuvoje (1918–1933)“. *Jurisprudencija* 20, 2 (2013): 375–390, <https://doi.org/10.13165/JUR-13-20-2-01>.
- Maksimaitis, Mindaugas. „Lietuvos Vyriausiasis Tribunalas XX amžiuje“. *Jurisprudencija* 21, 2 (2014): 440–460, <https://doi.org/10.13165/JUR-14-21-2-06>.
- Marès, R. de. „La question de Memel“. *Revue de Paris* 42 (1-er novembre 1935): 148–157.
- Markku, Suksi. *Sub-State Governance through Territorial Autonomy*. Heidelberg, Dordrecht, London, New York: Springer, 2011, <https://doi.org/10.1007/978-3-642-20048-9>.
- Masiulis, Boleslovas Jonas. „Valstybės Taryba“. *Teisininkų žinios* 25/26 (1958): 10–14.
- Matulionis, Jonas. „Klaipėdos krašto autonomija“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1934. VUB RS, f.85-VDU323.
- Mažul, Eduard. „Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918–1840 metais“. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2009.
- Memelgebiet und Baltische Staaten: eine Bibliographie mit besonderer Berücksichtigung von Politik und Wirtschaft*. Danzig: A. W. Kafemann, 1936.
- Miknys, Rimantas. „Mykolo Römerio indėlis į Klaipėdos klausimo sprendimą Hagos teisme“. Iš *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, 133–140. Vilnius: Saulabrolis, 1996.
- Mockus, Stasys. „Tautinių mažumų teisės Klaipėdos krašte“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1938. VUB RS, f. 85-VDU569.
- Natkevičius, Ladas. „Kalbų klausimas Klaipėdos krašte“. *Varpas* 2 (1931): 130–133.
- Navakas, Jonas. *Originali knyga*. Kaunas: Karvelio ir Rinkevičiaus knygynas, 1933.

- Ochota, Jan. „Zatarg litewsko-niemiecki w Klaipedzie przed Trybunalem Haskim“. *Sprawy Narodowościowe* VI (1932): 494–501.
- Peretiatkowicz, Antoni. *Państwo współczesne*. Poznań: Fiszer i Majewski, 1924.
- Petkevičius, Tadas. „Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūra“. *Teisių fakulteto darbai* 6, 14 (1932): 603–619.
- Pūraitė-Andrikienė, Dovilė. „Konstitucinės justicijos procesas Lietuvoje: optimalaus modelio paieška“. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2017.
- Raišytė-Daukantienė, Aušra. „Klaipėdos krašto konvencija kaip Lietuvos teisės šaltinis“. *Jurisprudencija* 39, 31 (2003): 42–53.
- Redslob, Robert. *Histoire des Grands Principes du Droit des Gens, depuis l'Antiquité jusqu'à la Veille de la Grande Guerre*. Paris: Rousseau & Co., 1923.
- Redslob, Robert. „Le conflit de Memel“. *Revue politique et parlementaire* (10 février 1935): 287–294.
- Redslob, Robert. „La Lithuanie en face de l'Allemagne“. *Revue politique et parlementaire* (10 décembre 1935): 475–480.
- Redslob, Robert. *Théorie de la Société des Nations*. Paris: Rousseau & Co., 1927.
- R „Das Kownoer Bluturteil“. *Völkerbund und Völkerrecht* (April 1935): 47–50.
- Rėmeris, Mykolas. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990.
- Robinsonas, Jokūbas. *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras*. I tomas. Kaunas: Spaudos fondas, 1934.
- Robinsonas, Jokūbas. *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras*. II tomas. Kaunas: Spaudos fondas, 1934.
- Robinsonas, Jokūbas. „Statutinis Teismas ir Klaipėdos Krašto statutas“. *Teisė* 31 (1935): 343–348.
- Rogge, Albrecht. *Die Verfassung des Memel Gebietes*. Berlin: Deutsche Rundschau, 1928.
- Rėmeris, Mykolas. *Dabartinės konstitucijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1932.
- Rėmeris, Mykolas. „Įvykęs faktas ir teisinė tikrėnybė“. *Teisė* 47 (1939): 249–258.
- Rėmeris, Mykolas. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1931.
- Rėmeris, Mykolas. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. I dalis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937.
- Rėmeris, Mykolas. *Suverenitetas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939.
- Rėmeris, Mykolas. *Unitarinė valstybė ir valstybiniai junginiai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
- Rėmeris, Mykolas. *Reprezentacija ir mandatas*. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1926.
- Rėmeris, Mykolas. *Valstybė*. I tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1934.

- Römeris, Mykolas. *Valstybė*. II tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1935.
- Römer'is, Michel. „Le système juridique des garanties de la souveraineté de la Lithuanie sur le territoire de Memel“. *Revue Générale de droit International Public* 3 (Mai–Juni 1936): 257–269.
- Römer'is, Michel. „La juridiction dite „Statutaire“ en Lithuanie en ce qui concerne le Territoire autonome de Memel“. *Revue internationale française du Droit des gens*, t. II, 5 (1936): 360–376.
- Römer'is, Michel. „Le problème juridique du „vacuum“ dans le statut du territoire autonome de Memel“. *Revue de Droit public et de science politique* (juillet–août–septembre 1936): 480–497.
- Rubinsonas, Movša. „Teisių atėmimas Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto Baudžiamuosiuose statutuose“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1939. VUB RS, f. 85-VDU626.
- Samuels, Joel H. „Condominium Arrangements in International Practice: Reviving an Abandoned Concept of Boundary Dispute Resolution“. *Michigan Journal of International Law* 29, 4 (2008): 727–776.
- Satkauskas, Rytis. *Tarptautinis Teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiname Tarptautinio Teisingumo Teisme*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.
- Satkauskas, Rytis. „Šimtmetis tarptautinėje bendrijoje: tarptautinė teisė ir Lietuvos valstybingumas“. *Teisė* 123 (2022): 133–151, <https://doi.org/10.15388/Teise.2022.123.9>.
- Simonaitis, Jonas. „Laidavimas“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1931. VUB RS, f. 85-VDU170.
- Sirūnas, Pranas. „Klaipėdos krašto teisinė būklė (vokiečių juristų pažiūros tuo klausimu)“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1936. VUB RS, f. 85-VDU458.
- Schneiderei, Rudolf. „Der Bruch der Verfassung des Memelgebiets durch Litauen“. *Zeitschrift für Politik* 22 (1933): 1–11, <http://www.jstor.org/stable/43349508>.
- Stankūnas, Domas. „Teisininkų paruošimas Klaipėdos krašte“. *Teisė* 44 (1938): 403–412.
- Strakauskaitė, Nijolė. „Lietuviškos mokyklos Klaipėdos krašte 1923–1939 metais“. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* 8 (2001): 42–49.
- Šapoka, Gintaras. „Mykolas Romeris apie Klaipėdos krašto autonomiją“. *Jurisprudencija* 64, 56 (2005): 50–55.
- Šapoka, Gintaras. „Lietuvos suvereniteto galiojimo problema Klaipėdos krašte nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo kontekste“. *Jurisprudencija* 52, 44 (2004): 33–46.
- Šapoka, Gintaras. „Lietuvos interesų gynyba Nuolatiname Tarptautiniame Teisingumo Teisme 1921–1939 m.“. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006.

- Šilas, Povilas. „Autonominio Klaipėdos krašto gubernatoriaus institucija“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1935. VUB RS, f. 85-VDU409.
- Šližys, J. „Klaipėdos krašto, Alandų salų, Karpatų rusų, Lenkų Silezijos ir Katalonijos autonomija“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1934. VUB RS, f. 85-VDU345.
- Švelnikas, Juozas. „Juridinis Klaipėdos krašto status Lietuvos valstybėje“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1933. VUB RS, f. 85-VDU279.
- Luboš, Švec, Vladimír, Macura, Pavel, Štol. *Dějiny Pobaltských Zemí, Dějiny Států*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996.
- Švelnikas, Juozas. „Juridinis Klaipėdos krašto statusas Lietuvos valstybėje“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1933. VUB RS, f. 85-VDU279.
- Tabouillot, Wolfgang von. „Das Litauische Statutsgerichtsgesetz Vom 13. März 1935“. *Archiv Des Öffentlichen Rechts* 66 (N.F. 27), 1 (1936): 109–117.
- Tkacik, Michael. „Characteristics of Forms of Autonomy“. *International Journal on Minority and Group Rights* 15, 2–3 (2008): 369–402, <https://doi.org/10.1163/157181108X332668>.
- Triepel, Heinrich. *Die Reichsaufsicht*. Berlin, Heidelberg: Springer, 1917.
- Valančius, Martynas. „Klaipėdos krašto administracinis sutvarkymas“. Diplominis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1935. LMAVB RS, f. 138-1129.
- Valsonokas, Rudolfas. *Klaipėdos problema*. Vilnius: Leidybos fotocentras „Vaizdas“, 1989.
- Valsonokas, Rudolfas. „Lietuvos jūros teisė“. *Teisė* 18 (1930): 1–36.
- Valsonokas, Rudolfas. *Der Fall Böttcher von dem Haag*. Memel: Druck „Rytas“, 1932.
- Veilentienė, Audronė. „Prof. Zigmo Žemaičio veikla, siekiant grąžinti Vilnių Lietuvai 1920–1922 m.“. *Istorija* 120, 4 (2020): 29–49, <https://doi.org/10.15823/istorija.2020.120.2>.
- Vikeris, V. „Klaipėdos krašto teismų veikimo ir organizaciniai trūkumai“. *Teisė* 27 (1934): 258–270.
- Vileišis, Vincas. *Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*. Kaunas: Politinių ir socialinių mokslų instituto leidinys, 1935.
- Voldemaras, Augustinas. *La Lithuanie et ses problèmes*. Lille: Mercure universel, 1933.
- Wiskemann, Elizabeth. „The Conflict in Memel“. *The Contemporary Review* 148 (November 1935): 531–538.
- Wielhorski, Władysław. *Litwa współczesna*. Warszawa: Wojskowy Instytut Geograficzny, 1938. Žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <https://archive.org/details/wielhorski-litwa-wspolczesna-1938/mode/2up>.
- Zasztowt-Sukiennicka, Halina. *Fédéralisme en Europe orientale: Étude sur le mouvement fédéraliste et sur la constitution soviétique*. Paris: Les Presses universitaires de France, 1926.
- Žalys, Vytautas. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.* Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwek, 1993.
- Žilionis, Sigitas. „Klaipėdos radijo stotis Jakuose (1936–1944)“. Iš *Lietuvos valsčiai*, 236–244. Vilnius: Versmė, 2019.

Žilys, Juozas. „Klaipėdos krašto statutinis teismas: įkūrimo prielaidos ir teisinis statusas“. *Jurisprudencija* 14, 6 (1999): 50–59.

Žilys, Juozas. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos centras, 2001.

Žostautaitė, Petronėlė. *Klaipėdos kraštas 1923–1939*. Vilnius: Mokslas, 1992.

DOKUMENTAI

(kalba netaisyta)

AUTONOMIJOS GARANTIJŲ ĮSTATYMAS

Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 straipsnio dispozicijoms įgyvendinti skelbiami šie nuostatai:

1

Jei autonominis Lietuvos Respublikos Kraštas nevykdo jam Valstybės Konstitucijos ar jo autonomijos statuto uždėtų pareigų tiek valstybės tiek to krašto autonomijos atžvilgiu, tai Respublikos Prezidentas ginkluotos pajėgos pagalba gali jį priversti tat padaryti ir tiesiog per savo paskirtus organus vykdyti tai, kas to krašto autonomijos statuto yra jo autonominių organų kompetencijai bei galiai rezervuojama.

2

Jei statutiniam teismui panaikinus autonominių krašto įstatymą dėl jo statutinio neteisėtumo ar nekonstitucingumo arba Krašto Gubernatoriui pareiškus veto prieš autonominio įstatymų leidėjo priimtąjį įstatymo projektą – veikiančioje ir artimiausioje paprastoje autonominio įstatymams leisti organo sesijoje nebus to panaikinto įstatymo arba Gubernatoriaus atmestojo projekto vietoje teisėtai išleistas naujas įstatymas ir jei susidariusi dėl to įstatyminė spraga trukdo Respublikos viešąją tvarką ir saugumą arba ardo autonominio krašto teisinę tvarką, tai konstitucinis Respublikos įstatymams leisti organas tai spragai užpildyti turi galios išleisti laikinąjį įstatymą.

3

Šiame įstatyme nurodytieji Respublikos Prezidento aktai yra be Ministerio Pirmininko taip pat Krašto Gubernatoriaus parašo reikalingi.

¹⁵²² Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 100–102.

Nurodytieji 2 str. laikinieji įstatymai skelbiami autonominių įstatymų skelbimo tvarka.

4

Laikinieji įstatymai turi įstatymo galios tol, kol autonominio krašto įstatymų leidėjas neišleis tuo reikalu įstatymo.

5

Aukščiausiąjame Respublikos Teisme – Vyriausiajame Lietuvos Tribunole – įsteigiamas tam tikrasis skyrius, vadinamas Statutiniu teismu.

6

Statutinio teismo sąstatas atnaujinamas kas treji metai. Jie susideda iš: a. aukščiausiojo Respublikos Teismo pirmininko, kuris dalyvauja jame ex officio pirmininkauja jam, b. dviejų Aukščiausiojo Teismo bendrojo susirinkimo iš savo tarp renkamų teisėjų ir c. dviejų teisėjų nuo kiekvieno autonominio krašto Skyriaus Aukščiausiąjame Teisme, renkamų to Skyriaus Aukščiausiąjame Teisme neturėtų, – tai renkamų visų to krašto kolegialinių teismų teisėjų iš jų tarpo. Tokiu pat būdu grupei b. ir c. renkama po vieną kandidatą/ pavaduotoją/.

7

Statutinis teismas sprendžia penkių teisėjų sąstate. Į sąstatą įeina iš grupės c./ 6/ to autonominio krašto teisėjai, kurių liečia byla.

8

Statutiniam teismui skundžiami teisėtumo atžvilgiu visi nurodytieji šio įstatymo 1 ir 2 paragrafai valdymo aktai ir laikinieji įstatymai.

Juos skųsti Statutiniam teismui gali a. autonominė atitinkamo krašto vyriausybė, b. autonominis atitinkamo krašto įstatymams leisti organas, c. aukščiausias autonominio atitinkamo krašto teismas; nesant gi tiems autonominiams organams – skųsti gali vyriausias autonominio krašto centro vietos savivaldybės organas.

Skundas paduodamas laike 6 mėnesių.

9

Apskųstąjį neteisėtą valdymo aktą arba laikinąjį įstatymą Statutinis teismas panaikina. Sprendimas apie panaikinimą rezoliutyvinėje daly skelbiamas paties dekreto skelbimo tvarka.

10

Be to Respublikos Prezidentas, Seimas ir Aukščiausiasis Respublikos Teismas gali kiekvienas laike 3 metų nuo jo paskelbimo apskųsti Statutiniam teismui kiekvieną autonominių įstatymą dėl jo statutinio neteisėtumo ar nekonstitucingumo. Statutinio teismo sprendimas apie neteisėto ar nekonstitucingo įstatymo panaikinimą skelbiamas paties įstatymo paskelbimo tvarka.

Doc. dr. T. Petkevičiaus projektas¹⁵²³

I

**KLAIPĖDOS KRAŠTO AUTONOMIJOS
VYKDYMO ĮSTATYMAS**

1

Klaipėdos krašto Gubernatorius prižiūri, kad Lietuvos Konstitucijos ir Klaipėdos Statuto uždėtos Klaipėdos krašto vietos organams prievolės būtų vykdomos.

2

Klaipėdos Krašto Gubernatorius pastebėjęs, kad kuri Lietuvos Valstybės Konstitucijos ar Klaipėdos Krašto Statuto uždėtoji Klaipėdos Krašto vietos organui prievolė nevykdoma, privalo nurodyti tai Klaipėdos Krašto Direktorijai ir svarbiais atsitikimais turi teisės nustatyti terminą ligi kurio Konstitucijos ar Statuto nurodytoji prievolė turi būti įvykdyta.

¹⁵²³ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 103–107.

3

Jei nežiūrint į Gubernatoriaus nurodymus arba jo nustatytą terminą prievolei įvykdyti /2 paragrafas/ Klaipėdos Krašto vietos organai jiems uždėtos prievolės neįvykdys, tai tais atsitikimais, kada prievolė gali būti įvykdyta tikrai išleidžiant Klaipėdos Krašto Statuto nustatytą tvarka atitinkamą įstatymą, kol nebus paskelbtas tinkamas Seimelio priimtas įstatymas, prievolė vykdoma Lietuvos valstybės Konstitucijos nustatytą tvarka išleistuoju įstatymu.

4

Jeigu nežiūrint į Gubernatoriaus nurodymus arba jo nustatytą terminą prievolei įvykdyti /2 paragrafas/ Klaipėdos Krašto vietos organai jiems uždėtos prievolės neįvykdys, tai tais atsitikimais, kada tokios prievolės vykdymas nereikalingas išleidimo tam tikro įstatymo arba jei šiai prievolei vykdyti Klaipėdos Krašto Statuto nurodytą tvarka arba kaip numatyta šio įstatymo trečiame paragrafe, įstatymas išleistas, kiekvienas Klaipėdos Krašto valdininkas ar tarnautojas, kuris eidamas pareigas privalo Konstitucijos ar Statuto uždėtą Klaipėdos Krašto vietos organams prievolę vykdyti, jei, jis jos neįvykdo gali būti atleistas iš tarnybos, o jo vieton gali būti paskirtas kitas Respublikos Prezidento įsakymu.

5

Visais atsitikimais, kai Klaipėdos krašto vietos organais Lietuvos Valstybės Konstitucijos arba Klaipėdos krašto Statuto jiems uždėtos prievolės nevykdys, o paragrafuose 2-me ir 3-me nurodytos priemonės dėl kurios nors priežasties nebus pritaikomos, tai Valstybės Prezidentas šiai prievolei įvykdyti turi teisės imtis visų priemonių neišskiriant ginkluotos pajėgos panaudojimo.

6

Klaipėdos Krašto Direktorija ir Seimelis visais atsitikimais, kai bus panaudojama paragrafuose 3-5-me nurodytos priemonės, gali apskųsti Seimo ar Respublikos Prezidento padarytus aktus Statutiniam Teismui. Šių aktų apskundimas jų vykdymo nesustabdo.

II STATUTINIO TEISMO ĮSTATYMAS

1

Statutinį Teismą sudaro trys teisėjai. Vieną teisėją renka Vyriausiojo Tribunolo bendrasis susirinkimas, kitus du skiria Respublikos Prezidentas po vieną iš trijų Ministerių Kabineto ir trijų Klaipėdos krašto Direktorijos nurodytų kandidatų. Kandidatais į Statutinį Teismą gali būti nurodomi teisininkai turį reikalingą Aukščiausiam Lietuvoje teismui kvalifikaciją.

2

Tokia pat tvarka kaip teisėjus Vyriausiasis Tribunolas renka vieną, o Respublikos Prezidentą skiria du teisėjų pavaduotojus.

Teisėjo pavaduotojas eina pareigas to teisėjo, kuriam pavaduoti jis išrinktas arba paskirtas, kai tas teisėjas dėl kurios nors priežasties negali eiti savo pareigų.

3

Statutinio Teismo teisėjai ir jų pavaduotojai renkami ir skiriami penkerių metų laikotarpiui.

4

Statutinio Teismo Pirmininką ir vice-pirmininką skiria Respublikos Prezidentas.

5

Statutinis Teismas sudaro Vyriausiojo Tribunolo skyrių.

6

Statutinis Teismas sprendžia:

1/ ar neprieštarauja bendras visai Respublikai įstatymas Klaipėdos Krašto Statuto nuostatomis, kuriais nustatoma Klaipėdos Krašto vietos organų kompetencija,

2/ ar neprieštarauja Lietuvos Respublikos administracijos organų padarytieji administracijos aktai Klaipėdos Krašto Statuto nuostatomis, kuriais nustatoma Klaipėdos Krašto vietos organų kompetencija,

3/ ar turi Klaipėdos Krašto vietos organas prievolę, dėl kurios nevykdymo buvo pritaikytas Klaipėdos Krašto autonomijos vykdymo įstatymas,

4/ ar Lietuvos Valstybės Konstitucijos arba Klaipėdos Krašto Statuto uždėta Klaipėdos krašto vietos organams prievolė gali būti laikoma įvykdyta,

5/ ar kuris įstatų leidimų ar administracijos aktas įeina Klaipėdos Krašto vietos organų kompetencijon, kaip ji nustatyta Klaipėdos Krašto Statute.

7

Visais nurodytais paragrafe 6-me atsitikimais Statutinis Teismas sprendžia einant prašymu, kurį pareiškia jam Klaipėdos Krašto Seimelis, Klaipėdos Krašto Direktorija, Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos Krašto Skyrius, o paragrafo 6-to 5-to punkto numatytais atsitikimais Klaipėdos Krašto Gubernatorius arba jo pavaduotojas.

8

Jei Statutinis Teismas prašomas pripažinti išleistą visai Respublikai įstatymą priešingu Klaipėdos Krašto Statutui /paragrafas 6 p.1/, tai paduodant Statutiniam Teismui tokį prašymą reikia nurodyt, kurie įstatymo nuostatai kuriems Klaipėdos Krašto Statuto nuostatams prieštarauja.

Jei Statutinis Teismas prašomas pripažinti Lietuvos Respublikos administracijos organo padarytą administracijos aktą priešingu Klaipėdos Krašto Statutui /paragrafas 6 p.2/, tai turi būti nurodyta, kuriems Klaipėdos Krašto Statuto nuostatoms nurodomas administracijos aktas prieštarauja.

9

Prašymas išspręsti nurodytus paragrafe 6-me punktuose 3-me ir 4-me klausimus gali būti paduotas Statutiniam Teismui tik tuo atsitikimu, jei dėl prievolės apie kurios buvimą arba įvykdymą Statutinis Teismas prašomas spręsti buvo pritaikyta kuri nors iš priemonių, nustatytų Klaipėdos Krašto autonomijos vykdymo įstatymo paragrafuose 3-5.

10

Jei Statutinis Teismas prašomas išspręsti paragrafo 6-to 5-met punkte nurodytus klausimus, tai Statutiniam Teismui turi būti pristatytas įstatymo projektas arba nurodytas projektuojamasis administracijos aktas, apie kuriuos klausimas nurodant projektuojamąjį administracijos aktą, reikia nurodyti, kuriomis aplinkybėmis ir kuris administracijos organas turėtų tokį aktą atlikti.

11

Prašymai, nurodyti paragrafe 5-me gali būti paduodami Statutiniam Teismui ne vėliau kaip po metų nuo skundžiamojo akto, o nurodytieji paragrafe 9-me ne vėliau kaip po metų laiko, kada buvo pritaikyta kuri iš priemonių, numatytų Klaipėdos Krašto autonomijos vykdymo įstatymo paragrafuose 3 ir 5-me.

12

Jei Statutinis Teismas pripažįsta savo sprendime kurią legislacijos aktą, arba atskirus jo nuostatus priešingais Klaipėdos Krašto Statuto nuostatom, tai kalbamasis aktas arba tie jo nuostatai, kurie bus pripažinti priešingais Statutui, nustoja galios.

Jeigu Statutinis Teismas pripažįsta kurią administracijos aktą priešingu Statuto nuostatom, tai jis kalbamąjį aktą panaikina.

13

Jei Teismas pripažintų, kad tais atsitikimais, kai nurodytas paragrafe 9-me prašymas buvo paduotas dėl pritaikymo Klaipėdos Krašto autonomijos vykdymo įstatymo paragrafų 3-čio, 4-to ar 5-to, prievolė, kurios įvykdymo buvo reikalaujama, buvo įvykdyta prieš pritaikant nurodytus įstatymo nuostatus, arba, kad tokia prievolė visai Klaipėdos Krašto organams neuždėta, tai išleistieji tokiai prievolei įvykdyti įstatymai nustoja galios, o padaryti tam tikslui administracijos aktai panaikinami.

14

Statutinio Teismo sprendimai galutini.

15

Teismo sprendimai, einant kuriais nurodytieji paragrafuose 12-me ir 13-me įstatymai nustoja galios, skelbiami Vyriausybės Žiniuose. Toks įstatymas laikomas nustojusiu galios nuo sprendimo paskelbimo dienos.

**Vyriausiojo Tribunolo Valstybės gynėjo
padėjėjo K. Žalkausko projektas¹⁵²⁴**

**ĮSTATYMAS DĖL ATSKIRŲ LIETUVOS KRAŠTŲ
AUTONOMIŠKO TVARKYMOŠI**

I

Ministerių Kabinetas:

1/ prižiūri autonominių kraštų statutų vykdymą;

2/ savo ar autonominio krašto valdžios iniciatyva, aiškina visus su autonominio krašto statuto vykdymu surištus klausimus/ išskyrus Baudž. ir civ. Teismo kompetenciją/;

3/ Jeigu autonominio krašto Seimelis neišleidžia kraštui reikalingo įstatymo, ir jeigu dėliai to kenčia ne tik autonominio krašto, bet ir visos valstybės reikalai, – tai Ministerių Kabinetas gali, šiuo reikalu, išleisti tam tikrą dekretą – kuris nustoja galios Respublikos Seimui jį panaikinus, arba autonominio krašto Seimeliui išleidus atatinamą įstatymą;

4/ Jeigu autonominio krašto administracijos ar teismo įstaiga nustoja veikusi, arba veikia aiškiai ir tyčia priešingai autonominio krašto ir visos valstybės reikalams, – Ministerių Kabinetas gali, atatinamos įstaigos darbą, pavesti atlikti centro valdžios įstaigai;

5/ Jeigu autonominiame krašte susidaro padėtis, kuri stato pavojun Lietuvos suverenitetą šiame krašte, Ministerių Kabinetas gali, autonominiam krašte paskelbti karo ar kitokią išimtinę būklę ir imtis visų priemonių krašto priklausomybę Lietuvai ir tinkamą tvarką jame apsaugoti.

II

Visi Ministerių Kabineto dekretai, valdymo aktai ir parėdymai, autonominio krašto valdžios gali būti 3 mėnesių laikotarpy skundžiami Aukščiausiais Respublikos Tarybai.

III

Aukščiausią Respublikos Tarybą sudaro:

1/ Respublikos Prezidentas,

2/ Aukščiausiojo Respublikos Teismo Pirmininkas,

¹⁵²⁴ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 109–110.

- 3/ Respublikos Seimo Pirmininkas arba Seimo įgaliotas atstovas,
- 4/ Ministerių Kabineto Pirmininkas ir
- 5/ Autonominio Krašto valdžios atstovas.

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUTONOMINIO KRAŠTO STATUTO VYKDYMO ĮSTATYMAS¹⁵²⁵

Einant Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 straipsnio dispozicija, skelbiami šie nuostatai:

1

Konfliktus tarp Lietuvos Respublikos ir jos autonominio krašto, kilusius įstatymų leidimo, valdymo ir teismo srityse, sprendžia Respublikos Statutinis Teismas.

2

Statutinį Teismas sudaro: Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkas, trys nariai, renkami kasmet Vyriausiojo Tribunolo bendrojo susirinkimo iš savo tarpo, ir trys nariai skiriami kasmet Respublikos Prezidento.

3

Statutinis Teismas sprendžia, dalyvaujant nemažiau kaip penkiems nariams, įskaitant ir pirmininką.

4

Statutinis Teismas turi teisę atsiklausti ekspertų, kurie reiškia savo nuomonę raštu arba gyvu žodžiu.

5

Konfliktų klausimai ateina į Statutinį Teismą: įstatymų leidimo ir valdymo srityse – per atitinkamą ministerį, o teismo srityje – per Vyriausiojo Tribunolo Valstybės Gynėją arba Teisingumo Ministerį.

¹⁵²⁵ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą. *Ibid.*, 98–99.

6

Statutinio Teismo nutarimai neskundžiami. Juos vykdo atitinkamos srities Respublikos ir autonominio krašto organai.

7

Jeigu autonominio krašto organai nevykdo Statutinio Teismo nutarimų, arba aiškių ir kategoriškų to krašto statuto reikalavimų arba ir bendrų Respublikos įstatymų ir jeigu tam įvykdyti normalinių prievartos priemonių nepakanka, tai Respublikos Prezidentas, eidamas Konstitucijos 34 str., gali įvesti tame krašte ypatingai sustiprintą apsaugą, suteikiančią nepaprastų teisių vietiniam Respublikos atstovui.

/pas/ A. Kriščiukaitis

Vyriausiojo Tribunolo
PIRMININKAS
1930-VI-29.

Projektas¹⁵²⁶
1930 m. liepos mėnesio

SATUTINIO TEISMO ĮSTATYMAS

1

Statutinis Teismas yra Vyriausiąjame Tribunole.

Statutinio Teismo pirmininką, pirmininko pavaduotoją ir narius skiria Respublikos Prezidentas.

2

Statutinis Teismas sprendžia:

1/ ar neprieštarauja Respublikos įstatymas Klaipėdos krašto statuto nuostatomis, kuriais nustatyta Klaipėdos krašto vietinių organų kompetencija,

2/ ar neprieštarauja Respublikos administracijos organų aktai Klaipėdos krašto statuto nuostatomis, kuriais nustatyta Klaipėdos krašto vietinių organų kompetencija,

3/ ar turi Klaipėdos krašto vietinis organas prievolę, dėl kurios nevykdymo buvo pritaikytas Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymo 3 arba 4 str.,

4/ ar Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymo 1 str. nurodyta prievolė buvo įvykdyta prieš taikant sakytojo įstatymo 3 arba 4 str.

3

Statutinis Teismas sprendžia nurodytus 2 str. dalykus Klaipėdos krašto direktorijos skundais.

Šitie skundai duodami vienų metų laiku nuo skundžiamojo akto padarymo.

Skundo padavimas nestabdo skundžiamojo akto vykdymo.

4

Statutinis Teismas, gavęs skundą, ne vėliau kaip per mėnesį laiko sprendžia, ar tas skundas paduotas laiku ir ar jis priklauso Statutiniam Teismui spręsti.

¹⁵²⁶ Klaipėdos raštai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 215–216.

5

Jeigu skundas paduotas laiku ir priklauso Statutiniam Teismui spręsti, tai Statutinis Teismas prašo Klaipėdos krašto Gubernatorių, kad jis duotų nustatyti laiku paaiškinimų dėl to skundo. Šitas laikas negali būti ilgesnis kaip trys mėnesiai ir trumpesnis kaip vienas mėnuo.

6

Skundui svarstyti posėdžio dieną Statutinis Teismas praneša Klaipėdos krašto Gubernatoriui ir Klaipėdos krašto direktorijai, kurie gali atvykti į Teismo posėdį arba atsiųsti savo įgaliotinius atstovauti byloje.

7

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia kurį legislacijos aktą arba atskirą jo nuostatą esant priešingą Klaipėdos krašto statutui /2 str. 1 p./, tai šitie aktas arba jo nuostatos nustoja galios Klaipėdos kraštui.

Priešingą Klaipėdos krašto statutui administracijos aktą /2 str. 2 p./ Statutinis Teismas savo sprendimu panaikina.

8

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia, kad Klaipėdos krašto vietiniams organas uždėta prievolė buvo įvykdyta prieš pritaikant nurodytus Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymo 3 arba 4 str. nuostatus, arba, kad tokia prievolė Klaipėdos krašto organams visiškai nėra uždėta, tai šitai prievolei vykdyti išleistieji įstatymai nustoja galios, o padarytieji administracijos aktai panaikinami.

9

Statutinio Teismo sprendimai neskundžiami.

10

Statutinio Teismo sprendimai, kuriais nurodytieji 7 ir 8 str. įstatymai arba jų nuostatai nustoja galios, skelbiami „Vyriausybės Žiniuose“. Po šio paskelbimo tie įstatymai nustoja veikę.

11

Šio įstatymo nenustatytais atsitikimais Statutinis Teismas vaduojasi atitinkamais Respublikos teismų procesų nuostatais.

Projektas¹⁵²⁷
1930 m. liepos mėnesio

**KLAIPĖDOS KRAŠTO PRIEVOLĖMS VYKDYTI
ĮSTATYMAS**

1

Klaipėdos krašto gubernatorius prižiūri, kad Valstybės Konstitucijos, Klaipėdos krašto statuto arba Respublikos įstatymo uždėtos Klaipėdos krašto vietiniams organams, tiek Respublikos tiek Klaipėdos krašto atžvilgiu, prievolės būtų vykdomos.

2

Jeigu Klaipėdos krašto vietiniai organai nevykdo uždėtų jiems prievolių /1 str./, ir dėl to susidaro padėtis, kuri prieštarauja tarptautiniams Lietuvos pasižadėjimams, gresia sutrikdyti Respublikos viešąją tvarką ir saugumą arba gresia suardyti Klaipėdos krašto teisinę tvarką, tai Klaipėdos krašto Gubernatorius nurodo Klaipėdos krašto direktorijai, kad toji prievolė būtų vykdoma, ir, esant reikalui, nustato tam terminą.

3

Jeigu Klaipėdos krašto vietiniai organai, nežiūrėdami Gubernatoriaus nurodymo, uždėtos jiems prievolės nevykdo /2 str./, tai ta prievolė gali būti vykdoma Respublikos Prezidento tam paskirtų organų, visomis tai prievolei vykdyti reikalingomis priemonėmis.

Klaipėdos krašto valdininkai, kurie, turėdami pareigą tą prievolę vykdyti, jos nevykdo, gali būti Respublikos Prezidento akto atleisti iš tarnybos.

4

Jeigu Klaipėdos krašto vietiniams organams uždėtos prievolės vykdymas yra reikalingas tam tikro Klaipėdos krašto įstatymo, bet tas įstatymas, nežiūrint Gubernatoriaus nurodymo /2 str./ neišleidžiamas, tai reikalingąjį įstatymą išleidžia Respublikos įstatymų leidžiamasis organas. Toks įstatymas veikia, ligi bus išleistas tuo reikalu Klaipėdos krašto įstatymas.

¹⁵²⁷ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 213.

5

Padarytus šio įstatymo 3 ir 4 str. prievolių vykdomus aktus Klaipėdos krašto direktorija gali skųsti Statutiniam Teismui/ Statutinio Teismo įstatymo 2 str. 3 ir 4 p./.

Skundo padavimo akto vykdymo nesustabdo.

Valstybės Tarybos pirmininkas

Projektas¹⁵²⁸

TEISMŲ KOMPETENCIJOS KONFLIKTAMS SPREŠTI ĮSTATYMAS

Kompetencijos konfliktus tarp Respublikos ir Klaipėdos krašto teismų sprendžia Vyriausiojo Tribunolo bendrasis susirinkimas.

Valstybės Tarybos pirmininkas.

Valstybės Tarybos Pirmininkas

Projektas I¹⁵²⁹

1931-III-17

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO VYKDYMUI PRIŽIŪRĖTI ĮSTATYMAS

1

Jeigu Klaipėdos krašto vietiniai organai nevykdo Klaipėdos krašto statuto nustatytų jiems prievolių, ir dėl to susidaro padėtis, kuri prieštarauja tarptautiniams Lietuvos pasižadėjimams, trikdo arba gresia sutrikdyti Respublikos viešąją tvarką ir saugumą, ardo arba gresia suardyti

¹⁵²⁸ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 82.

¹⁵²⁹ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 47–51.

Klaipėdos krašto teisinę tvarką, tai Klaipėdos krašto gubernatorius nurodo Klaipėdos krašto direktorijai, kad tos prievolės būtų vykdomos, ir, jei reikia, nustato tam laiką.

2

Jeigu Klaipėdos krašto direktorija, nežiūrėdama Klaipėdos krašto gubernatoriaus nurodymo /1 str./, nevykdo pasakytos 1 str. prievolės, tai Respublikos Prezidentas turi teisę paskirti tam tikrą organą šiai prievolei Direktorijos vietoje vykdyti.

Šitas organas, tą prievolę vykdydamas, turi teisę savo galia atleisti ir skirti Klaipėdos krašto vietinių organų valdininkus bei tarnautojus, leisti įsakymus ir imtis visų tai prievolei vykdyti reikalingų priemonių.

3

Jeigu pasakytai 1 str. prievolei vykdyti yra reikalingas tam tikras Klaipėdos krašto įstatymas, tai šitas įstatymas, nežiūrint Klaipėdos krašto gubernatoriaus nurodymo /1 str./, neišleidžiamas, tai šitai prievolei vykdyti reikalingą įstatymą išleidžia Respublikos įstatymų leidžiamasis organais.

Šio organo išleistas įstatymas veikia ligi išleidžiant reikalingą Klaipėdos krašto įstatymą.

4

Respublikos Prezidento aktą, kuriuo skiriamas tam tikras organas pasakytai 1 str. prievolei vykdyti, šito organo padarytus aktus ir Respublikos įstatymų leidžiamąjį organą šitai prievolei vykdyti išleistą įstatymą, Klaipėdos Krašto Direktorija gali skusti Statutiniam Teismui, Statutinio Teismo įstatymo 6 str. 3, 4 ir 5 pp.

STATUTINIO TEISMO ĮSTATYMAS

1

Statutinį Teismą sudaro Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkas ir keturi Respublikos Prezidento skiriami teisėjai.

2

Statutinio Teismo teisėjai skiriami iš asmenų, kurie gali būti skiriami Vyriausiojo Tribunolo teisėjais.

Du teisėjai skiriami iš Ministerių Kabineto ir du iš Klaipėdos krašto direktorijos pristatytų kandidatų.

Jeigu pristatytasis kandidatas neatitinka sąlygų, nustatytų asmeniui skirti Statutinio Teismo teisėju, arba jeigu kandidatas nepristatomas, tai teisėjas skiriamas iš kitų asmenų, kurie atitinka tas sąlygas.

3

Statutinio Teismo teisėjai skiriami penkeriems metams.

4

Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkas yra Statutinio Teismo pirmininkas.

Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkui negalint eiti Statutinio Teismo pirmininko pareigų, šitas pareigas eina Vyriausiojo Tribunolo pirmininko padėjėjas.

5

Statutinio Teismo posėdis yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja pirmininkas ir bent du teisėjai.

6

Statutinis Teismas sprendžia:

1/ ar neprieštarauja Respublikos įstatymas Klaipėdos krašto statuto nuostatomis, kuriais nustatyta Klaipėdos krašto vietinių organų kompetencija;

2/ ar neprieštarauja Respublikos administracijos organo aktas Klaipėdos krašto statuto nuostatomis, kuriais nustatyta Klaipėdos krašto vietinių organų kompetencija;

3/ ar turi Klaipėdos krašto vietinis organas prievolę, dėl kurios nevykdymo buvo pritaikytas Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 2 arba 3 str.;

4/ ar Klaipėdos krašto statuto vietiniam organui nustatytoji prievolė buvo šito organo įvykdyta prieš taikant Klaipėdos Krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 2 arba 3 str.;

5/ ar Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 2 str. paskirto organo aktai yra pagrįsti ta prievole, kuriai vykdyti tas organas buvo paskirtas.

7

Statutinis Teismas sprendžia nurodytus 6 str. dalykus Klaipėdos krašto Direktorijos skundais.

Šitie skundai duodami vienų metų laiku nuo skundžiamojo akto padarymo.

Skundo padavimas nestabdo skundžiamojo akto vykdymo.

8

Statutinis Teismas, gavęs skundą, ne vėliau kaip per 15 dienų turi išspręsti ar skundas paduotas laiku ir ar skundas priklauso Statutiniam Teismui spręsti.

9

Jeigu skundas yra paduotas laiku ir priklauso Statutiniam Teismui spręsti, tai Statutinis Teismas prašo Ministrį Pirmininką, kad jis duotų nustatytu laiku paaiškinimų dėl skundo.

Šitas laikas negali būti ilgesnis kaip du mėnesiai ir trumpesnis kaip vienas mėnuo.

10

Skundai svarstyti posėdžio dieną Statutinis Teismas praneša Ministeriui Pirmininkui ir Klaipėdos krašto direktorijai, kurie gali atsiųsti savo įgaliojinius atstovauti byloje.

11

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia Respublikos įstatymų arba atskirą jo nuostatą esant priešingą Klaipėdos krašto statutui / 6 str. 1 p., tai šitas įstatymas arba atskiras jo nuostatas nustoja galios Klaipėdos kraštui.

Priešingą Klaipėdos krašto statutui Respublikos administracijos organo aktą /6 str. 2 p./ Statutinis Teismas panaikina.

12

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia, kad Klaipėdos Krašto vietiniams organams numatytoji prievolė buvo įvykdyta prieš taikant Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 2 arba 3 str., arba kad šita prievolė Klaipėdos krašto vietiniams organams nėra nustatyta, arba kad šitai prievolei vykdyti padarytieji aktai nėra jo pagrįsti, – tai Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistas tai prievolei vykdyti įstatymas nustoja galios, o Respublikos Prezidento išleistas aktas, kuriuo skiriamas tam tikras organas tai prievolei vykdyti, ir šito organo padaryti aktai panaikinami.

13

Statutinio teismo sprendimai neskundžiami.

14

Statutinio Teismo sprendimai, kuriais nurodytieji 11 ir 12 str. įstatymai arba atskiri jų nuostatai nustoja galios, skelbiami „Vyriausybės Žiniuose“.

Projektas¹⁵³⁰
1931-III-18

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO VYKDYMUI PRIŽIŪRĖTI ĮSTATYMAS

1

Jeigu Klaipėdos krašto vietiniai organai nevykdo Klaipėdos krašto statuto nustatytų jiems prievolių, ir dėl to susidaro padėtis, kuri prieštarauja tarptautiniams Lietuvos pasižadėjimams, trikdo arba gresia sutrikdyti Respublikos viešąją tvarką ir saugumą, ardo arba gresia suardyti Klaipėdos krašto teisinę tvarką, tai Klaipėdos krašto gubernatorius nurodo

¹⁵³⁰ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 52–56.

Klaipėdos krašto direktorijai, kad tos prievolės būtų vykdomos, ir, jei reikia, nustato tam laiką.

2

Klaipėdos krašto direktorija turi teisę skusti Klaipėdos krašto gubernatoriaus reikalavimą /1 str./ Statutiniam Teismui, Statutinio Teismo įstatymo 6 tr. 5 ir 4 p., per 30 dienų nuo reikalavimo pareiškimo.

3

Jeigu Klaipėdos krašto direktorija neapskundžia Klaipėdos krašto gubernatoriaus reikalavimo /1 str./ ir nurodytos šitame reikalavime prievolės nevykdo arba jeigu ji šitos prievolės nevykdo, nežiūrėdama ir Statutinio Teismo sprendimo, tai Respublikos Prezidentas turi teisę paskirti tam tikrą organą šitai prievolei Direktorijos vietoje vykdyti.

Šitas organas, tą prievolę vykdydamas, turi teisę savo galia atleisti ir skirti Klaipėdos Krašto vietinių organų valdininkus bei tarnautojus, leisti įsakymus ir apskritai imtis visų tai prievolei vykdyti reikalingų priemonių.

4

Jeigu pasakytai 1 str. prievolei vykdyti yra reikalingas tam tikras Klaipėdos krašto įstatymas, bet šitas įstatymas, nežiūrint Klaipėdos krašto gubernatoriaus reikalavimo, neišleidžiamas, tai šitai prievolei vykdyti reikalingą įstatymą nurodytais 3 str. atvejais išleidžia Respublikos įstatymų leidžiamasis organas.

Šis organo išleistas įstatymas veikia ligi išleidžiant reikalingą Klaipėdos krašto įstatymą.

5

Respublikos Prezidento paskirto pasakytai 1 str. prievolei vykdyti organo padarytus aktus Klaipėdos krašto direktorija gali skusti Statutiniam Teismui, Statutinio Teismo įstatymo 6 str. 5 p.

STATUTINIO TEISMO ĮSTATYMAS

1

Statutinį Teismą sudaro Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas ir keturi Respublikos Prezidento skiriami teisėjai.

2

Statutinio Teismo teisėjai skiriami iš asmenų, kurie gali būti skiriami Vyriausiojo Tribunolo teisėjais.

Du teisėjai skiriami iš Ministerių Kabineto ir du iš Klaipėdos krašto direktorijos pristatytų kandidatų.

Jeigu pristatytasis kandidatas neatitinka sąlygų, nustatytų asmeniui skirti Statutinio Teismo teisėju, arba jeigu kandidatas nepristatomas, tai teisėjas skiriamas iš kitų asmenų, kurie atitinka sąlygas.

3

Statutinio Teismo teisėjai skiriami penkeriems metams.

4

Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkas yra Statutinio Teismo pirmininku.

Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkui negalint eiti Statutinio Teismo pirmininko pareigų, šitas pareigas eina Vyriausiojo Tribunolo Pirmininko padėjėjas.

5

Statutinio Teismo posėdis yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja pirmininkas ir bent du teisėjai.

6

Statutinis Teismas sprendžia:

1/ ar neprieštarauja Respublikos įstatymas Klaipėdos krašto statuto nuostatomis, kuriais nustatyta Klaipėdos krašto vietinių organų kompetencija;

2/ ar neprieštarauja Respublikos administracijos organo aktas Klaipėdos krašto statuto nuostatomis, kuriais nustatyta Klaipėdos krašto vietinių organų kompetencija;

3/ ar turi Klaipėdos vietinis organas prievolę, dėl kurios nevykdymo buvo pareikštas Klaipėdos krašto gubernatoriaus reikalavimas ją vykdyti;

4/ ar Klaipėdos krašto statuto vietiniam organui nustatytoji prievolė buvo šito organo įvykdyta prieš pareiškiant Klaipėdos krašto gubernatoriui reikalavimą ją vykdyti;

5/ ar Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 3 str. paskirto organo aktai yra pagrįsti ta prievole, kuriai vykdyti tas organas buvo paskirtas.

7

Statutinis Teismas sprendžia nurodytas 6 str. dalykus Klaipėdos krašto direktorijos skundais.

Šitie skundai duodami: dėl nurodytų 6 str. 1 ir 2 p. dalykų – per metus nuo skundžiamojo akto padarymo, dėl nurodytų 6 str. 3 ir 4 p. dalykų – per 30 dienų nuo Klaipėdos krašto gubernatoriaus reikalavimo pareiškimo, dėl nurodytų 6 str. 5 p. dalykų – per 30 dienų nuo skundžiamojo akto padarymo.

Skundo padavimas dėl nurodytų 6 str. 1, 2 ir 5 p. dalykų nestabdo skundžiamojo akto vykdymo.

8

Statutinis Teismas, gavęs skundą, ne vėliau kaip per 15 dienų turi išspręsti, ar skundas paduotas laiku ir ar skundas priklauso Statutiniam Teismui spręsti.

9

Jeigu skundas yra paduotas laiku ir priklauso Statutiniam Teismui spręsti, tai Statutinis Teismas prašo – dėl nurodytų 6 str. 1, 2 ir 5 p. dalykų – Klaipėdos krašto gubernatorių, kad jis duotų nustatytu laiku paaiškinimų dėl skundo.

Šitas laikas negali būti ilgesnis kaip du mėnesiai ir trumpesniu kaip vienas mėnuo.

10

Skundui svarstyti posėdžio dieną Statutinis Teismas praneša Ministeriui Pirmininkui, jei skundas yra dėl nurodytų 6 str. 1, 2 ir 5 p. dalykų, arba Klaipėdos krašto gubernatoriui, jei skundas yra dėl nurodytų 6 str. 3 ir 4 p. dalykų, ir Klaipėdos krašto direktorijai, kuri gali atsiųsti savo įgaliotinius atstovauti byloje.

11

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia Respublikos įstatymą arba atskirą jo nuostatą esant priešinga Klaipėdos krašto statutui /6 str. 1 p./, tai šitas įstatymas arba atskiras jo nuostatas nustoja galios Klaipėdos kraštui.

Priešingą Klaipėdos krašto statutui Respublikos administracijos organo aktu panaikina.

12

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia, kad Klaipėdos krašte vietiniams organams nustatytoji prievolė buvo įvykdyta prieš pareiškiant Klaipėdos krašto gubernatoriui reikalavimą ją vykdyti, arba kad tokia prievolė Klaipėdos krašto organams nėra nustatyta, tai Klaipėdos krašto gubernatoriaus reikalavimas nevykdomas.

13

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia, kad Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 3 str. paskirto organo aktai nėra pagrįstai ta prievole, kuriai vykdyti tas organas buvo paskirtas, tai šitie aktai panaikinami.

14

Statutinio Teismo sprendimai neskundžiami.

15

Statutinio Teismo sprendimai, kuriais nurodytieji 11 str., įstatymai arba atskiri jų nuostatai nustoja galios, skelbiami „Vyriausybės Žiniuose“.

A. Merkio projektas¹⁵³¹

1931 m. kovo mėn. 25 d.

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO VYKDYMUI ĮSTATYMAS

/Klaipėdos Krašto Konvencijos laikinoji dispozicija/.

1. Jeigu Klaipėdos Krašto vietiniai organai nevykdo Kl. Kr. Statuto nustatytų jiems

prievolių, arba vykdo jas neprisilaikant Statuto nuostatų ir dėl to susidaro padėtis, kuri prieštarauja tarptautiniams Lietuvos pasižadėjimams arba kenkia Valstybės suverenumui ir viešajai tvarkai, tai Klaipėdos Krašto Gubernatorius pareiškia Krašto Direktorijai, kad tos prievolės būtų vykdomos, o jei jos vykdomos neprisilaikant Statuto, tai kad būtų šio pastarojo prisilaikyta, ir jei reikia, nustato tam laiką.

¹⁵³¹ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 44–46.

2. Klaipėdos Krašto Direktorija turi teisę skusti Gubernatoriaus reikalavimą /1 str./

Lietuvos administratyviniam teismui per 15 dienų nuo reikalavimo pareiškimo.

3. Jei Klaipėdos Krašto Direktorija su Gubernatoriaus veto, kurį jis pareiškia, eidamas

16 str. Kl. Kr. Statute, nesutinka, tai dėl to ji gali skusti per 15 dienų, nuo dienos veto pareiškimo, Lietuvos administratyviniam teismui. Jeigu administratyvinis teismas pripažins, kad Gubernatorius įstatymą vetavo neteisėtai, tai įstatymas Gubernatoriaus pasirašomas ir paskelbiamas.

4. Jei esantieji Klaipėdos Krašto Centro Vyriausybės organai savo veiksmuose

įsibrauna į autonominės valdžios kompetenciją, tai Krašto Direktorija tokius Centro Valdžios organų veiksmus skundžia Krašto Gubernatoriui. Jei Direktorija Gubernatoriaus sprendimu pasilieka nepatenkinta, tai per 15 dienų Gubernatoriaus sprendimą gali skusti Lietuvos administratyviniam teismui.

5. Jeigu Klaipėdos Krašto Direktorija nesprenžia Gubernatoriaus reikalavimo /1 str./

ir to reikalavimo nevykdo, arba jeigu ji nevykdo to reikalavimo nežiūrėdama net administratyvinio teismo sprendimo, tai Gubernatorius turi teisę keiptis į atitinkamus Centro Valdžios organus, kurie tąjį Gubernatoriaus reikalavimą jo priežiūroj ir įvykdo.

6. Jeigu Klaipėdos Krašto vietos organai, trukdytų Centro Valdžios organams /5 str./

įvykdyti Gubernatoriaus reikalavimą, tai jie gali būti Gubernatoriaus parėdymu iš užimamų vietų visai pašalinami, numatyta Kl. Krašto įstatymuose tvarka.

7. Jei pasakytas 1 str. Gubernatoriaus reikalavimas yra reikalingas tam tikro Klaipėdos

Krašto įstatymo arba administratyvinio parėdymo, bet toks įstatymas ar parėdymas neišleidžiami, tai pirmu atveju reikalingą įstatymą išleidžia Respublikos įstatymus leidžiamasis organas, o atitinkantį administratyvinį

parėdymą išleidžia Gubernatorius. Išleisti šia tvarka įstatymai ir administratyviniai parėdymai veikia tik ligi bus išleistas Klaipėdos Krašto atatinamas įstatymas ar administratyvinis parėdymas.

8. Jei išleistas einant 7 str. Respublikos įstatymas arba Gubernatoriaus administratyvinis parėdymas arba Centro Valdžios organų nurodyti 5 str. veiksmai, Direktorijos nuomone, prasilenkia su Krašto Statuto nuostatais, tai jie gali būti Direktorijos skundžiami administratyviniam teismui per 15 dienų.

9. Jei nurodytas 1 str. Gubernatoriaus reikalavimas liečia tokį reikalą, kurio atatinantis Statutinį sutvarkymą, Gubernatoriaus nuomone, skubotas, tai tas reikalas sutvarkomas tučtuojau nurodytomis 5 ir 7 str. str. Gubernatoriaus priemonėmis, o Krašte Direktorija gali jas skųsti Lietuvos administratyviniam teismui nustatytu 2 str. terminu.

10. Jei Centro Vyriausybės organai, kaip nurodyta 5 ir 7 str. str., bevykindami Gubernatoriaus reikalavimą /1 str./ turėtų atskirų išlaidų, tai tos išlaidos krenta Klaipėdos Kraštui. Jeigu Klaipėdos Kraštas turėtų nuostolių dėl administratyvinio teismo pripažintų neteisėtais Centro Valdžios organų veiksmų, kaip nurodyta 5 ir 7 str., tai tuos nuostolius padengia Centro Vyriausybė.

Projektas¹⁵³²

1931.IV.3

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO VYKDYMUI PRIŽIŪRĖTI ĮSTATYMAS

1

Jeigu Klaipėdos krašto vietiniai organai nevykdo Klaipėdos krašto statuto nustatytų jiems prievolių, tai Klaipėdos krašto gubernatorius nurodo Klaipėdos krašto direktorijai, kad tos prievolės būtų vykdomos, ir, jei reikia, nustato tam laiką.

¹⁵³² Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 39–43.

2

Jeigu Klaipėdos krašto direktorija, nežiūrėdama Klaipėdos krašto gubernatoriaus nurodymo, nevykdo pasakytos 1 str. prievolės, tai Respublikos Prezidentas turi teisę pavesti šitą prievolę vykdyti Klaipėdos krašto gubernatoriui arba kuriam kitam Respublikos organui.

Klaipėdos krašto gubernatorius arba kuris kitas Respublikos organas, tą prievolę vykdydami turi teisę savo galia atleisti ir skirti Klaipėdos krašto valdininkus bei tarnautojus, leisti įsakymus ir imtis kitų tai prievolei vykdyti reikalingų priemonių.

3

Jeigu pasakytai 1 str. prievolei vykdyti yra reikalingas tam tikras Klaipėdos krašto įstatymas, bet šitas įstatymas, nežiūrint Klaipėdos krašto gubernatoriaus nurodymo, neišleidžiamas, tai šitai prievolei vykdyti reikalingą įstatymą išleidžia Respublikos įstatymų leidžiamasis organas.

Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistasis įstatymas veikia li išleidžiant reikalingą Klaipėdos krašto įstatymą.

4

Respublikos Prezidento aktą, kuriuo pavesta Klaipėdos krašto gubernatoriui arba kuriam kitam Respublikos organui pasakyta 1 str. prievolė vykdyti, ir Respublikos įstatymų leidžiamojo organo šitai prievolei vykdyti išleistą įstatymą Klaipėdos krašto direktorija gali skųsti Statutiniam Teismui, Statutinio Teismo įstatymo 7 str. 3 ir 4 p.

Klaipėdos krašto gubernatoriaus arba kurio kito Respublikos organo aktų, padarytą pasakytai 1 str. prievolei vykdyti, Klaipėdos krašto direktorija gali skųsti Statutiniam Teismui, Statutinio Teismo įstatymo 7 str. 5 p.

STATUTINIO TEISMO ĮSTATYMAS

1

Vyriausiąjame Tribunole steigiamas Statutinis Teismas.

2

Statutinį Teismą sudaro Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkas ir keturi Respublikos Prezidento skiriami teisėjai.

3

Statutinio Teismo teisėjai skiriami iš asmenų, kurie gali būti skiriami Vyriausiojo Tribunolo teisėjais.

Du teisėjai skiriami iš Ministerių Kabineto ir du iš Klaipėdos krašto direktorijos pristatytų kandidatų.

Jeigu pristatytasis kandidatas neatitinka sąlygų, nustatytų asmeniui skirti Statutinio Teismo teisėju, arba jeigu kandidatas nepristatomas, tai teisėjas skiriamas iš kitų asmenų, kurie atitinka sąlygas.

4

Statutinio Teismo teisėjai skiriami penkeriems metams.

5

Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkas yra Statutinio Teismo pirmininku.

Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkui negalint eiti Statutinio Teismo Pirmininko pareigų, šitas pareigas eina Vyriausiojo Tribunolo pirmininko padėjėjas.

6

Statutinio Teismo posėdis yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja pirmininkas ir bent du teisėjai.

7

Statutinis Teismas sprendžia:

1/ ar neprieštarauja Respublikos įstatymas Klaipėdos krašto statuto nuostatomis, kuriais nustatyta Klaipėdos krašto vietinių organų kompetencija;

2/ ar neprieštarauja Respublikos administracijos organo aktas Klaipėdos krašto statuto nuostatomis, kuriais nustatyta Klaipėdos krašto vietinių organų kompetencija;

3/ ar turi Klaipėdos krašto vietinis organas prievolę, dėl kurios nevykdymo buvo pritaikytas Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 2 arba 3 str.;

4/ ar Klaipėdos krašto statuto vietiniam organui nustatytoji prievolė buvo šito organo įvykdyta prieš taikant Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 2 arba 3 str.;

5/ ar Klaipėdos krašto Gubernatoriaus arba kurio kito Respublikos organo aktas, padarytas pasakytai Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 1 str. prievolei vykdyti, yra pagrįstas ta prievole.

8

Statutinis Teismas sprendžia nurodytus 7 str. dalykus Klaipėdos krašto direktorijos skundais.

Šitie skundai duodami vienų metų laikų nuo skundžiamojo akto padarymo.

Skundų padavimas nestabdo skundžiamojo akto vykdymo.

9

Statutinis Teismas, gavęs skundą, ne vėliau kaip per 15 dienų turi išspręsti, ar skundas paduotas laiku ir ar skundas priklauso Statutiniam Teismui spręsti.

10

Jeigu skundas yra paduotas laiku ir priklauso Statutiniam Teismui, tai Statutinis Teismas prašo Ministerį Pirmininką, kad jis duotų nustatyto laiku paaiškinimų dėl skundo.

Šitas laikas negali būti ilgesnis kaip du mėnesiai ir trumpesnis kaip vienas mėnuo.

11

Skundui svarstyti posėdžio dieną Statutinis Teismas praneša Ministeriui Pirmininkui ir Klaipėdos krašto direktorijai, kurie gali atsiųsti savo įgaliotinius atstovauti byloje.

12

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia Respublikos įstatymą arba atskirą jo nuostatą esant priešingą Klaipėdos krašto statutui, tai šitas įstatymas arba atskiras jo nuostatas nustoja galios Klaipėdos kraštui.

Priešingą Klaipėdos krašto statutui Respublikos administracijos organo aktą Statutinis Teismas panaikina.

13

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia, kad Klaipėdos krašto statuto nustatytoji Klaipėdos krašto vietiniams organams prievolė buvo įvykdyta

prieš taikant Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 2 arba 3 str. arba kad šita prievolė Klaipėdos krašto vietiniams organams nėra nustatyta, tai Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistas tai prievolei vykdyti įstatymas nustoja galios, o Respublikos Prezidento aktas, kuriuo pavesta Klaipėdos krašte gubernatoriui arba kuriam kitam Respublikos organui tą prievolę vykdyti, panaikinamas.

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia, kad Klaipėdos krašto Gubernatoriaus arba kurio kito Respublikos organo aktas, padarytas pasakytai Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo 1 str. prievolei vykdyti, nėra pagrįstas, ta prievole, tai toks aktas panaikinamas.

14

Statutinio Teismo sprendimai neskundžiami.

15

Statutinio Teismo sprendimai, kuriais nurodytieji 12 ir 13 str. įstatymai arba atskiri jų nuostatai nustoja galios, skelbiami „Vyriausybės Žiniuose“.

A. Merkio projektas II var. 1931 m. rugpjūčio mėn. 1 d.¹⁵³³

**KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTUI VYKDYTI
PRIŽIŪRĖTI ĮSTATYMAS**

1.

Jeigu Klaipėdos krašto vietiniai organai nevykdo Klaipėdos Krašto statuto nustatytų jiems prievolių, tai Klaipėdos Krašto Gubernatorius nurodo Klaipėdos Krašto Direktorijai, kad tos prievolės būtų vykdomos, ir, jei reikia, nustato tam laiką.

¹⁵³³ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 37–38.

2.

Klaipėdos Krašto Direktorija turi teisę skųsti Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus reikalavimą /str./ Statutiniam Teismui, per 15 dienų nuo reikalavimo pareiškimo.

3.

Jei Klaipėdos Krašto Direktorija neapskundžia Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus reikalavimo /1 str./ ir nurodytos šiame reikalavime prievolės nevykdo arba jeigu ji šitos prievolės nevykdo, nežiūrėdama ir Statutinio Teismo sprendimo, tai Respublikos Prezidentas turi teisę nustatyti priemonės ir būdus, kuriomis Gubernatoriaus reikalavimas būtų įvykdytas, neišskiriant ir autonomijos teisių suvaržymo.

4.

Jei pasakytas 1 str. Gubernatoriaus reikalavimas yra reikalingas tam tikro Klaipėdos krašto įstatymo arba administratyvinio parėdymo, bet toks įstatymas ar parėdymas neišleidžiant, tai pirmu atveju reikalingą įstatymą išleidžia Respublikos įstatymo leidžiamasis organas, o atitinkantį administratyvinį parėdymą išleidžia Gubernatorius. Išleisti šia tvarka įstatymai ir administratyviniai parėdymai veikia tik ligi bus išleistas Klaipėdos Krašto atatinamas įstatymas ar administratyviniai parėdymai.

5.

Jei išleistas einant 4 str. Respublikos įstatymas arba Gubernatoriaus administratyvinis parėdymas arba vykdančių Respublikos Prezidento nurodytą 3 str. asmenų ar įstaigų veikimai, Direktoijos nuomone, prasilenkia su Krašto Statuto nuostatais, tai jie gali būti Direktoijos skundžiami Statutiniam Teismui per 15 dienų.

6.

Jei nurodytas 1 str. Gubernatoriaus reikalavimas liečia tokį reikalą, kurio atitinkantis Statutui sutvarkymas yra skubotas, tai numatytas 3 str. Respublikos Prezidento aktas seka nelaukiant Statutinio Teismo sprendimo. Šiame atsitikime Gubernatoriaus reikalavimas /1 str./ skundžiamas 2 str. numatyta tvarka, bet vykdymas nesustabdomas.

Projektas¹⁵³⁴**1932.II.11****II variantas**

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO VYKDYMUI PRIŽIŪRĖTI ĮSTATYMAS

1

Šiuo įstatymu nustatoma tvarka Klaipėdos Krašto statuto vykdymui prižiūrėti ir Klaipėdos Krašto Statuto vykdymą garantuoti.

2

Jeigu Klaipėdos Krašto Direktorija arba kiti vietiniai organai nevykdo Klaipėdos Krašto Statuto nustatytų jiems prievolių, tai Ministerių Kabinetas gali pavesti šitą prievolę vykdyti Klaipėdos Krašto Gubernatoriui arba tam reikalui paskirtam komisarui.

3

Jeigu pasakytai antrajame straipsnyje prievolei vykdyti yra reikalingas tam tikras Klaipėdos Krašto įstatymas, bet šitas įstatymas neišleidžiamas, tai šiai prievolei vykdyti reikalingą įstatymą išleidžia Respublikos įstatymų leidžiamasis organas.

Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistas įstatymas veikia liki Klaipėdos Krašto įstatymo leidžiamajam organui išleidžiant reikalingą įstatymą.

4

Klaipėdos Krašto Gubernatorius arba komisaras, vykdydamas antrajame straipsnyje pasakytą prievolę, turi teisę savo galia panaikinti Klaipėdos Krašto Direktorijos arba kitų vietinių organų padarytus priešingai Klaipėdos Krašto statutoi administracinius aktus, atleisti ir skirti Klaipėdos Krašto valdininkus bei tarnautojus ir daryti visus kitus tai prievolei vykdyti reikalingus administracinius aktus.

¹⁵³⁴ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 30–35.

5

Ministerių Kabineto nutarimą, kuriuo pavedama Klaipėdos Krašto Gubernatoriui arba komisarui pasakytą antrajame straipsnyje prievolę vykdyti, ir Respublikos įstatymų leidžiamojo organo šitai prievolei vykdyti išleistą įstatymą Klaipėdos Krašto Direktorija gali skusti Statutiniam Teismui, Statutinio Teismo įstatymu.

6

Statutinis Teismas sprendžia:

- 1) ar turi Klaipėdos Krašto vietinis organas prievolę, dėl kurios nevykdymo buvo pritaikyta šio įstatymo antras arba trečias straipsnis;
- 2) ar Klaipėdos Krašto statuto vietiniam organui nustatytoji prievolė buvo to organo įvykdyta prieš taikant šio įstatymo antrą arba trečią straipsnį;
- 3) ar Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus arba komisaro aktas padarytas šio įstatymo ketvirtuoju straipsniu yra pagrįstas Klaipėdos Krašto statuto nustatyta prievole.

7

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia, kad Klaipėdos Krašto Statuto nustatytoji Klaipėdos Krašto vietiniams organams prievolė buvo įvykdyta prieš taikant šio įstatymo antrą arba trečią straipsnius arba kad šita prievolė Klaipėdos Krašto vietiniams organams nėra nustatyta, tai Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistas tai prievolei vykdyti įstatymas nustoja galios, o Ministerių Kabineto aktas, kuriuo pavesta Klaipėdos Krašto Gubernatoriui arba komisarui tą prievolę vykdyti, panaikinamas.

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia, kad Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus arba komisaro aktas, padarytas šio įstatymo ketvirtuoju straipsniu, nėra pagrįstas Klaipėdos Krašto Statuto nustatyta prievole, tai toks aktas panaikinamas.

8

Klaipėdos Krašto Direktorija, radusi, kad Respublikos įstatymas arba Respublikos administracinio organo aktas prieštarauja Klaipėdos Krašto Statuto nustatytai Klaipėdos Krašto vietinių organų kompetencijai, turi teisę tokį Respublikos įstatymą arba administracijos aktą apskusti Statutiniam Teismui.

9

Statutinis Teismas sprendžia:

- 1) ar neprieštarauja Respublikos įstatymas Klaipėdos Krašto Statuto nuostatams, kuriais nustatyta Klaipėdos Krašto vietinių organų kompetencija;
- 2) ar neprieštarauja Respublikos administracijos organų aktas Klaipėdos Krašto Statuto nuostatas, kuriais nustatyta Klaipėdos Krašto vietinių organų kompetencija.

10

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia, kad Respublikos įstatymas prieštarauja Klaipėdos Krašto Statuto nustatytai Klaipėdos Krašto vietinių organų kompetencijai, tai toks įstatymas nustoja galios.

Jeigu Statutinis Teismas nusprendžia, kad Respublikos administracinio organo aktas prieštarauja Klaipėdos Krašto Statuto nustatytai Klaipėdos Krašto vietinių organų kompetencijai, tai toks aktas panaikinamas.

11

Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus v-e-t-o teisė prieš Seimelio priimtus įstatymus (Klaipėdos Krašto Statuto 16 str.), Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus teisė atleisti Direktorijos Pirmininką, netekusį Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus pasitikėjimo (Klaipėdos Krašto Statuto 17 str.) ir kitos šios įstatymo nenurodytos priežiūros teisės sekančios iš Klaipėdos Krašto Statuto palieka kaip buvusios.

Aktai, padaryti šitas teises vykdant, neskundžiami Statutiniam Teismui.

II. STATUTINIS TEISMAS

12

Klaipėdos Krašto statuto vykdymui garantuoti steigiamas Statutinis Teismas.

13

Statutinis Teismas yra Vyriausiąjame Tribunole.

14

Statutinį Teismą sudaro Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkas ir keturi Respublikos Prezidento skiriami teisėjai.

15

Statutinio Teismo teisėjai skiriasi iš asmenų, kurie gali būti skiriami teisėjais.

Du teisėjai skiriami iš Ministerių Kabineto ir du iš Klaipėdos Krašto Direktorijos pristatytų kandidatų.

Jeigu pristatytasis kandidatas neatitinka sąlygų, nustatytų asmeniui skirti Statutinio Teismo teisėju, arba jeigu kandidatas nepristatomas, tai teisėjas skiriamas iš kitų asmenų, kurie atitinka tas sąlygas.

16

Statutinio Teismo teisėjai skiriami trejiems metams.

17

Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkas yra Statutinio Teismo pirmininkas.

Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkui negalint eiti Statutinio Teismo pirmininko pareigų, šitas pareigas eina Vyriausiojo Tribunolo pirmininko padėjėjas.

18

Statutinio Teismo posėdis yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja pirmininkas ir bent du teisėjai.

19

Statutinis Teismas sprendžia nurodytus šio įstatymo šešto ir devinto straipsnio dalykus Klaipėdos Krašto Direktorijos skundais.

Šitie skundai duodami vienų metų laiku nuo skundžiamojo akto padarymo.

Skundo padavimas nestabdo skundžiamojo akto vykdymo.

20

Statutinis Teismas, gavęs skundą, ne vėliau kaip per penkiolika dienų turi išspręsti, ar skundas paduotas laiku ir ar skundas priklauso Statutiniam Teismui spręsti.

21

Jeigu skundas yra paduotas laiku ir priklauso Statutiniam Teismui spręsti, tai Statutinis Teismas prašo Ministerį Pirmininką, kad jis duotų nustatyto laiku paaiškinimų dėl skundo.

Šitas laikas negali būti ilgesnis kaip du mėnesiai ir trumpesnis kaip vienas mėnuo.

22

Skundai svarstyti posėdžio dieną Statutinis Teismas praneša Ministrui Pirmininkui ir Klaipėdos Krašto Direktorijai, kurie gali atsiųsti savo įgaliotinius atstovauti byloje.

23

Statutinio Teismo sprendimai galutini.

24

Statutinio Teismo sprendimai, kuriais nurodytieji septintame ir dešimtame straipsniuose įstatymai arba atskiri jų nuostatai nustoja galios, skelbiami „Vyriausybės žiniuose“.

Projektas 1932 m. kovo mėnesio¹⁵³⁵

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO VYKDYMO PRIEŽIŪROS IR GARANTIJŲ ĮSTATYMAS

1

Šiuo įstatymu nustatoma tvarka Klaipėdos Krašto statuto vykdymui prižiūrėti ir garantuoti.

2

Jeigu Klaipėdos Krašto statuto nustatytai prievolei vykdyti yra reikalingas tam tikras Klaipėdos Krašto įstatymas, bet jis neišleidžiamas, tai ta prievolė vykdoma Respublikos įstatymų leidžiamojo organo tam reikalui išleistu įstatymu.

Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistas įstatymas veikia ligi išleidžiant reikalingą Klaipėdos Krašto įstatymą.

¹⁵³⁵ Dokumentai apie Klaipėdos krašto autonomiją reglamentuojančių įstatymų rengimą 1930–1933. *Ibid.*, 18–27.

3

Jeigu Klaipėdos Krašto Direktorija nevykdo Klaipėdos Krašto statuto nustatytos prievolės, tai Ministerijų Kabinetas gali savo nutarimu pavesti tą prievolę vykdyti tam reikalui paskirtam komisarui.

Komisarą skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas.

4

Komisaras, vykdydamas jam pavestą vykdyti prievolę, turi teisę savo galia:

1/ naikinti priešingus tai prievolei Klaipėdos Krašto Direktorijos ar kito vietinio organo administracinius aktus,

2/ atleisti ir skirti Klaipėdos Krašto valdininkus bei tarnautojus, kai tатаi yra reikalinga tai prievolei vykdyti,

3/ daryti kitokius tai prievolei vykdyti reikalingus administracinius aktus.

5

Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistąjį įstatymą, nurodytą 2 str., Ministerijų Kabineto nutarimą, nurodytą 3 str., ir komisaro aktus, nurodytus 4 str., Klaipėdos Krašto Direktorija turi teisę skųsti Statutiniam Teismui, nurodytose 22 str. Statutinio Teismo kompetencijos ribose.

6

Be nurodytų 5 str. įstatymų, Ministerijų Kabineto nutarimų ir komisarų aktų, Klaipėdos Krašto Direktorija turi teisę skųsti Statutiniam Teismui, nurodytos 23 str. Statutinio Teismo kompetencijos ribose, kiekvieną Respublikos įstatymą ir kiekvieną Respublikos organo administracinį aktą.

7

Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistąjį įstatymą, nurodytą 2 str., ir Respublikos įstatymą, nurodytą 6 str., Klaipėdos Krašto Direktorija skundžia Statutiniam Teismui, tiktai Klaipėdos Krašto Seimeliui tatai nutarus.

8

Respublikos organo administracinį aktą, nurodytą 5 str., Klaipėdos Krašto Direktorija gali skųsti Statutiniam Teismui tik po to, kai skundžiamojo akto teisėtumo klausimas išspręstas paskutinėje Respublikos organų administraciniam aktams skųsti instancijoje.

9

Skundai Statutiniam Teismui duodami neišėjus vieneriems metams nuo skundžiamojo akto padarymo.

10

Skundo padavimas nestabdo skundžiamojo akto vykdymo.

11

Skunde turi būti nurodyta, kuris Klaipėdos Krašto statuto nuostatas yra skundžiamojo akto pažeistas ir kuo tas pažeidimas įrodomas.

12

Statutinio Teismo pirmininkas, gavęs skundą, siunčia jo nuorašą Ministeriui Pirmininkui.

Ministeris Pirmininkas, gavęs skundo nuorašą, turi teisę, ne vėliau kaip per du mėnesius, duoti Statutiniam Teismui dėl skundo paaiškinimą raštu.

13

Statutinio Teismo pirmininkas, gavęs Ministerio Pirmininko paaiškinimą, siunčia jo nuorašą Klaipėdos Krašto Direktorijai, skiria skundui svarstyti Statutinio Teismo posėdį ir praneša šito posėdžio dieną Ministeriui Pirmininkui ir Klaipėdos Krašto Direktorijai.

14

Ministeriui Pirmininkui ir Klaipėdos Krašto Direktorijai Statutiniame Teisme atstovauja jų ten įgalioti atstovai.

Dėl atstovų neatvykimo Statutinis Teismas neturi pareigos atidėti bylą kitam posėdžiui.

15

Statutinio Teismo posėdžiai vieši.

Statutiniam Teismui, savo iniciatyva arba atstovų pareiškimais, nutarus, posėdis gali būti neviešas.

Statutinio Teismo pasitarimai nevieši.

16

Statutinio Teismo posėdis yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja pirmininkas arba jo pavaduotojas ir bent du teisėjai.

Statutinis Teismas sprendžia dalyvaujančių posėdyje/ teisėjų balsų dauguma. Balsams pasidalinus lygiomis, nusveria pirmininko balsas.

17

Statutinio Teismo posėdį tvarko pirmininkas.

18

Statutinio Teismo posėdyje bylą praneša vienas jo teisėjų.

Pranešus bylą, kalba atstovai. Pirmas pasisako Klaipėdos Krašto Direktorijos atstovas, paskui Ministerio Pirmininko atstovas. Atstovai gali pasisakyti po kelis kartus. Paskutinis pasisako Ministerio Pirmininko atstovas.

Kai byla teismui pakankamai paaiškėja, pirmininkas skelbia atstovų ginčus pabaigtus.

19

Atstovai turi teisę pristatyti Statutiniam Teismui raštinių įrodymų.

Statutinis Teismas gali reikalauti iš atstovų, kad jis pristatytų bylai skūsti reikalingų dokumentų. Reikalaujamojo dokumento teismo nustatytuoju laiku nepristačius, tatai įrašoma į teismo posėdžio protokolą.

Statutinis Teismas gali, savo iniciatyva arba atstovų pareiškimais, bylą atidėti reikalingiems įrodymams pristatyti.

20

Visi raštai Statutiniam Teismui paduodami su jų nuorašais.

21

Prieš svarstydamas skundą, Statutinis Teismas, savo iniciatyva arba atstovų pareiškimais, turi išspręsti, ar skundas paduotas laiku ir ar skundas priklauso Statutiniam Teismui spręsti.

22

Bylose dėl skundų, nurodytų 5 str., Statutinis Teismas turi kompetenciją spręsti:

1/ ar Klaipėdos Krašto statutas nustato prievolę, kuriai vykdyti reikalingas Klaipėdos Krašto įstatymas neišleidžiamas,

2/ ar Klaipėdos Krašto statuto nustatytai prievolei vykdyti reikalingas Klaipėdos Krašto įstatymas buvo išleistas prieš išleidžiant Respublikos įstatymą,

3/ ar Klaipėdos Krašto statuto nustatytai prievolei vykdyti Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistas įstatymas yra pagrįstas ta prievole,

4/ ar Klaipėdos Krašto statutas nustato prievolę, kurią vykdyti Ministrų Kabinetas yra pavedęs komisarai,

5/ ar Klaipėdos Krašto statuto nustatytoji prievolė buvo įvykdyta prieš pavedant Ministrų Kabinetui tą prievolę vykdyti komisarui,

6/ ar komisaro aktas, padarytas vykdant jam pavestąją vykdyti prievolę, yra pagrįstas ta prievole.

23

Bylose dėl skundų, nurodytų 6 str., Statutinis Teismas turi kompetenciją spręsti:

1/ ar Respublikos įstatymas pažeidžia Klaipėdos Krašto statute nustatytą Klaipėdos Krašte vietinių organų kompetenciją,

2/ ar Respublikos organo administracinis aktas pažeidžia Klaipėdos Krašto statuto nustatytą Klaipėdos Krašto vietinių organų kompetenciją.

24

Statutiniam Teismui nusprendus, kad Klaipėdos Krašto statutas nenustato prievolės, kuriai vykdyti reikalingas Klaipėdos Krašto įstatymas neišleidžiamas, arba kad Klaipėdos Krašto statuto nustatytai prievolei vykdyti reikalingas Klaipėdos Krašto įstatymas buvo išleistas prieš išleidžiant Respublikos įstatymų leidžiamajam organui tai prievolei vykdyti įstatymą, arba kad Klaipėdos Krašto statuto nustatytai prievolei vykdyti Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistas įstatymas nėra pagrįstas ta prievole,

– Respublikos įstatymų leidžiamojo organo išleistas dėl to prievolės įstatymas nustoja galios.

25

Statutinis Teismas, nusprendęs, kad Klaipėdos Krašto statutas nenustato prievolės, kurią vykdyti Ministerių Kabinetas savo nutarimu yra pavedęs komisarui, arba kad Klaipėdos Krašto statuto nustatytoji prievolė buvo įvykdyta prieš Ministerių Kabinetai savo nutarimu pavedant tą prievolę vykdyti komisarui, – tą Ministerių Kabineto nutarimą panaikina.

26

Statutinis Teismas, nusprendęs, kad komisaro aktas, padarytas vykdant jam pavestą vykdyti prievolę, nėra pagrįstas ta prievole, tą komisaro aktą panaikina.

27

Statutiniam Teismui nusprendus, kad Respublikos įstatymas pažeidžia Klaipėdos Krašto statuto nustatytą Klaipėdos Krašto vietinių organų kompetenciją, tas įstatymas nustoja galios.

28

Statutinis Teismas, nusprendęs, kad Respublikos organo administracinis aktas pažeidžia Klaipėdos Krašto statuto nustatytą Klaipėdos Krašto vietinių organų kompetenciją, tą aktą panaikina.

29

Statutinio Teismo posėdžio rašomas protokolas.

Protokolą rašo Statutinio Teismo sekretorius.

Protokolą pasirašo Statutinio Teismo pirmininkas ir sekretorius.

30

Statutinis Teismas savo sprendimus skelbia motyvuotus.

31

Statutinio Teismo sprendimai galutiniai.

32

Statutinio Teismo pirmininkas siunčia Statutinio Teismo sprendimų nuorašus Ministeriui Pirmininkui ir Klaipėdos Krašto Direktorijai.

33

Statutinio Teismo sprendimus, dėl kurių nurodyti 24 ir 27 str. įstatymai nustoja galios, Ministeris Pirmininkas skelbia „Vyriausybės žiniose“.

34

Statutinio Teismo sprendimų prasmę aiškina pats Statutinis Teismas. Aiškinamąjį sprendimą Statutinis Teismas daro, išklausęs Klaipėdos Krašto Direktorijos ir Ministerio Pirmininko atstovų pareiškimą.

35

Atnaujinti bylą Statutinis Teismas gali, iškilus aikštėn svarbiam dalykui, kuris bylą sprendžiant nebuvo žinomas.

36

Statutinis Teismas yra Vyriausiajame Tribunole.

37

Statutinį Teismą sudaro pirmininkas ir keturi teisėjai.

38

Statutinio Teismo pirmininkas yra Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkas. Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkui negalint eiti Statutinio Teismo pirmininko pareigų, šitas pareigas eina Vyriausiojo Tribunolo Pirmininko pavaduotojas.

39

Statutinio Teismo teisėjus skiria Respublikos Prezidentas iš Vyriausiojo Tribunolo visuotiniojo susirinkimo išrinktų kandidatų.

Kandidatai į Statutinio Teismo teisėjus renkami iš asmenų, kurie tinka Statutinio Teismo darbui.

Du Statutinio Teismo teisėju turi turėti Klaipėdos Krašto vietos gyventojų požymį.

Vyriausiojo Tribunolo išrinktus kandidatus į Statutinio Teismo teisėjus pristato Respublikos Prezidentui skirti Ministeris Pirmininkas.

40

Statutinio Teismo teisėjas skiriamas penkeriems metams.

41

Paskirtasis Statutinio Teismo teisėjas, prieš pradėdamas eiti savo pareigas, viešame Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo posėdyje prisielia arba iškilmingai pasižada būti ištikimas Lietuvos Respublikai, laikyti jos įstatymus ir bešališkai ir sąžiningai eiti teisėje pareigas.

42

Statutinio Teismo teisėjas daro sprendimus, teklausydamas savo sąžinės ir įstatymų.

43

Statutinio Teismo teisėjas, kuris turi dar kitą valstybės tarnyboje vietą, būdamas atleistas iš tos vietos prieš išeinant laikui, kuriam jis yra paskirtas Statutinio Teismo teisėju, nenustoja teisės gauti tos vietos atlyginimą ligi išeinant tam laikui.

44

Statutinio Teismo teisėjo ir sekretoriaus darbo atlyginimą nustato įstatymas.

45

Statutinio Teismo sekretorių skiria Statutinio Teismo pirmininkas.

Valstybės Tarybos pirmininkas.

Projektas¹⁵³⁶

1932.XII.7

STATUTINIO TEISMO ĮSTATYMAS

1

Šiuo įstatymu yra steigiamas statutinis teismas.

I. Teismo kompetencija

2

Statutinis teismas sprendžia:

1/ bylas dėl Respublikos įstatymo ar Respublikos administracijos organo administracinio akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui,

2/ bylas dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus aktų prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui ar Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymui,

3/ bylas dėl buvimo ar nebuvimo Klaipėdos krašto statutu pagrįstos vietos valdžios organų prievolės ir dėl tos prievolės vykdymo būtinumo Respublikos saugumui ar Respublikos viešajai tvarkai palaikyti ar Respublikos tarptautiniams pasižadėjimams vykdyti,

4/ bylas dėl Klaipėdos krašto administracijos organo administracinio akto ir Klaipėdos krašto seimelio neįstatyminio akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui.

II. Procesas

3

2 str. 1 ir 2 p. numatytas bylas kelia Statutiniame teisme direktorija, 2 str. 3 ir 4 p. numatytas bylas – Klaipėdos krašto gubernatorius.

4

Skundai Statutiniam teismui duodami:

1/ dėl Respublikos įstatymo /2 str. 1 p./ ne vėliau kaip per 6 mėnesius nuo jo paskelbimo,

2/ dėl Respublikos administracijos organo administracinio akto ir Klaipėdos krašto gubernatoriaus akto /2 str. 1 ir 2 p./, dėl Klaipėdos krašto administracijos organo administracinio akto ar Klaipėdos krašto seimelio

¹⁵³⁶ Klaipėdos raštai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1190, l. 150–157.

nejstatyminio akto /2 str. 4 p./ ne vėliau kaip per 6 mėnesius nuo akto padarymo.

Skundai dėl Respublikos administracijos organo administracinio akto, Klaipėdos krašto gubernatoriaus akto ir Klaipėdos krašto administracijos organo administracinio akto duodami, kai apie to akto prieštaravimą statutui bus ne vėliau kaip per 2 mėnesius nuo akto padarymo pareikšta atitinkamam ministeriui, gubernatoriui ar direktorijai ir jei tas aktas nebus atitaisytas per du mėnesius nuo pareiškimo įteikimo.

5

Skundo padavimas nesustabdo skundžiamojo akto vykdymo, jeigu teismas, skundėjui prašant, nenutaria kitaip.

6

Skundas turi būti motyvuotas.

7

Statutinio teismo pirmininkas, gavęs skundą, siunčia jo nuorašą Klaipėdos krašto gubernatoriui ir Klaipėdos krašto direktorijai.

Atatinkamas ministeris ar gubernatorius ir direktorija, gavę skundo nuorašą, turi teisę ne vėliau kaip per 2 mėnesius duoti statutiniam teismui dėl skundo paaiškinimą raštu.

8

Statutinio teismo pirmininkas, gavęs ministerio ar Klaipėdos krašto gubernatoriaus ir direktorijos paaiškinimą, siunčia jo nuorašą skundėjui.

9

Statutinio teismo pirmininkas skiria skundui svarstyti posėdį ir praneša to posėdžio laiką atitinkamam ministeriui ar Klaipėdos krašto gubernatoriui ir direktorijai.

10

Bylos dalyvius statutiniame teisme atstovauja jų įgalioti atstovai.

Bylos dalyvių atstovais statutiniame teisme gali būti ir ne advokatai.

Dėl atstovų neatvykimo statutiniame teisme neturi pareigos atidėti bylą kitam posėdžiui.

11

Statutinio teismo posėdžiai vieši.

Statutiniam teismui, savo iniciatyva arba atstovų pareiškimais, nutarus, posėdis gali būti neviešas.

Statutinio teismo pasitarimai nevieši.

12

Teismo posėdyje dalyvauja visi teisėjai. Tačiau teismo posėdis yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja pirmininkas arba jo pavaduotojas ir bent du teisėjai.

Statutinis teismas sprendžia dalyvaujančių posėdyje teisėjų balsų dauguma. Balsams pasidalinus lygiomis, nusveria pirmininko balsas.

13

Statutinio teismo posėdį tvarko pirmininkas.

14

Statutinio teismo posėdyje bylą praneša vienas jo teisėjų.

Pranešus bylą kalba bylos dalyvių atstovai.

Kai byla teismui pakankamai paaiškėja, pirmininkas skelbia atstovų kalbas pabaigtas.

15

Prieš pasibaigiant bylos dalyvių atstovai turi teisę pristatyti statutiniam teismui rašytinių įrodymų.

Statutinis teismas gali reikalauti iš atstovų, kad jie pristatytų bylai spręsti reikalingų dokumentų.

Statutinis teismas gali bylą atidėti reikalingiems įrodymams pristatyti.

16

Raštai statutiniam teismui paduodami su 10 jų nuorašų.

17

Prieš svarstydamas skundą, statutinis teismas, savo iniciatyva arba atstovų pareiškimais, turi išspręsti, ar skundas paduotas laiku ir ar skundas priklauso statutiniam teismui spręsti.

18

Statutinis teismas savo sprendimus skelbia motyvuotus viešame posėdyje.

19

Statutinio teismo sprendimai galutiniai.

20

Statutinio teismo posėdžio rašomas protokolas.

Protokolą rašo statutinio teismo sekretorius.

Protokolą pasirašo statutinio teismo pirmininkas ir sekretorius.

21

Statutinio teismo pirmininkas siūnčia sprendimų nuorašus bylos dalyviams ir jų atstovams.

22

Teismui nusprendus, kad respublikos įstatymas prieštarauja Klaipėdos krašto statutui, tas įstatymas įstatymų leidžiamąja tvarka panaikinamas ar pakeičiamas sutinkamai su teismo sprendimu.

23

Teismas pripažinęs, kad respublikos administracijos organo administracinis aktas, Klaipėdos krašto gubernatoriaus aktas ar Klaipėdos krašto seimelio neįstatyminis aktas prieštarauja Klaipėdos krašto statutui, tą aktą panaikina.

24

Bylos dalyviui prašant, statutinis teismas aiškina sprendimo prasmę savo teisiamejame posėdyje.

Apie tokio posėdžio laiką statutinis teismas praneša bylos dalyviams, kurių atstovai gali duoti teismui paaiškinimų.

25

Atnaujinti bylą statutinis teismas gali, iškilus svarbiam dalykui, kuris bylą sprendžiant nebuvo žinomas.

26

Nesant šiam įstatyme priešingų nuostatų, statutinis teismas taiko kasacinio teismo proceso nuostatus.

III. Statutinio teismo santvarka

27

Statutinis teismas yra Vyriausiąjame Tribunole.

28

Statutinį teismą sudaro pirmininkas ir keturi teisėjai.

29

Statutinio Teismo pirmininku yra Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas. Vyriausiojo Tribunolo pirmininkai negalinti eiti statutinio teismo pirmininko pareigų, šitas pareigas eina Vyriausiojo Tribunolo pirmininko pavaduotojas.

30

Statutinio teismo teisėjus skiria Respublikos Prezidentas, Ministeriui Pirmininkui pristačius.

31

Statutinio teismo teisėjais gali būti skiriami Lietuvos piliečiai, išėję aukštąjį teisių mokslą ir ne jaunesni kaip 40 metų.

Skiriant žiūrima kvalifikacijų viešosios teisės srityje.

32

Statutinio teismo teisėjas skiriamas 7 metams.

33

Statutinio teismo teisėjas gali būti atleistas iš savo pareigų prieš terminą tik baudžiamojo ar drausmės teismo sprendimu dėl negalėjimo eiti savo pareigų, statutinio teismo teisėjams vienbalsiai nutarus.

34

Teisėjui mirus ar jį iš tarnybos atleidus, naujas teisėjas skiriamas į mirusiojo ar atleistojo teisėjo vietą tik ligi to laiko, ligi kurio buvo paskirtas mirusis ar atleistas teisėjas.

35

Statutinio teismo teisėjas negali eiti kitų pareigų valdžios ar vietos savivaldybės įstaigose, išskyrus teisėjo pareigas ar aukštesniojo mokslo personalo pareigas aukštesniosiose mokslo įstaigose.

36

Statutinio teismo teisėjas, prieš pradėdamas eiti savo pareigas, viešame Vyriausiojo Tribunolo visuotiniame susirinkimo posėdyje prisiekia arba iškilmingai pasižada būti ištikimas Lietuvos Respublikai, laikyti jos įstatymus ir bešališkai ir sąžiningai eiti teisėjo pareigas.

37

Statutinio teismo teisėjai daro sprendimus, teklausydami savo sąžinės ir įstatymų.

38

Statutinio teismo sekretorių skiria statutinio teismo pirmininkas.

39

Prie statutinio teismo yra valdžios komisaras ir jo pavaduotojas Respublikos Prezidento, Teisingumo Ministeriui pristačius, skiriami 3 metams iš Lietuvos piliečių, ne jaunesnių kaip 30 metų, išėjusių aukštąjį mokslą ir turinčių kvalifikaciją viešosios teisės srityje.

40

Valdžios komisaras negali eiti kitų pareigų valdžios ar vietos savivaldybės įstaigose, išskyrus bet kurias pareigas teismo įstaigose arba mokslo personalo pareigas aukštosiose mokslo įstaigose.

Savo funkcijos ribose priežiūros ir drausmės atžvilgiu jisai yra sulyginamas su Statutinio teismo teisėjais.

41

Valdžios komisaras gali būti atleistas ir savo pareigų prieš terminą tik baudžiamojo ar drausmės teismo sprendimu arba dėl negalėjimo eiti savo pareigų, statutinio teismo teisėjams vienbalsiai nutarus.

Valdžios komisarui laikinai negalint eiti savo pareigų šitas pareigas eina jo pavaduotojas.

42

Kiekvienoje statutinio teismo byloje valdžios komisaras gali prašyti teismo pirmininką arba posėdžių metu teismą pateikti jam reikalingų bylai žinių ir dokumentų.

Bent 3 dienas prieš teisiamąjį teismo posėdį valdžios komisaras pateikia teismui raštu savo motyvuotą nuomonę bylai iš esmės išspręsti. Teismo posėdyje jis gauna žodį bylos dalyviams išsitarus ir, palaikydamas, papildydamas arba pakeisdamas savo motyvuotą rašytinę nuomonę, jisai drauge teisiškai įvertina bylos dalyvių padarytus teismo tardymo metu pareiškimus ir teismui pateiktus dokumentus.

43

Statutinio teismo teisėjų ir sekretoriaus, tai pat valdžios komisaro ir jo pavaduotojo atlyginimą nustato įstatymas.

44

Šis įstatymas veikia nuo..... dienos.

Projektas¹⁵³⁷

1932.XII.?

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO VYKDYMO GARANTIJŲ ĮSTATYMAS

1

Šiuo įstatymu nustatoma tvarka Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti ir laiduoti.

2

Jei statutinis teismas pripažįsta Klaipėdos krašto statuto pagrįstos vietos valdžios organų prievolės buvimą ir tos prievolės vykdymo būtinumą Respublikos saugumui ar Respublikos viešajai tvarkai palaikyti ar Respublikos tarptautiniams pasižadėjimams vykdyti ir jei tai prievolei vykdyti reikalingas Klaipėdos krašto įstatymas neišleidžiamas, tai Respublikos įstatymų leidžiamieji organai išleidžia tai prievolei įvykdyti įstatymą.

3

Jei Klaipėdos krašto direktorija nevykdo statutinio teismo pripažintą jai vykdyti statutu pagrįstą prievolę, tai Respublikos Prezidentas, Ministerių Kabinetai nutarus, gali pavesti Klaipėdos krašto gubernatoriui tą prievolę įvykdyti.

4

Gubernatorius, vykdydamas jam pavestą prievolę, gali:

- 1/ naikinti priešingus tai prievolei Klaipėdos krašto direktorijos ar kito vietos administracijos organo administracinius aktus,
- 2/ atleisti ir skirti Klaipėdos krašto valdininkus bei tarnautojus,
- 3/ daryti būtinus tai prievolei vykdyti kitokius administracinius aktus.

5

Šio įstatymo 2 ir 3 str. nuostatai neliečia tų atsitikimų, kada centro valdžios skubi intervencija Klaipėdos krašte yra būtina pašalinti pavojui, gresiančiam Respublikos saugumui ar viešajai tvarkai.

Tuo atveju centro valdžia gali atleisti ir skirti Klaipėdos krašto valdininkus bei tarnautojus ir daryti visus kitus kraštui privalomus aktus.

¹⁵³⁷ Klaipėdos raštai. *Ibid.*, 265–266.

6

Visus šiame įstatyme nurodytus centro valdžios aktus Klaipėdos krašto direktorija gali skųsti statutiniam teismui.

Projektas¹⁵³⁸

1933.II.6

**GOVERNATORIAUS TEISIŲ KLAIPĖDOS KRAŠTO
VIETOS ORGANŲ VEIKIMUI ŽIŪRĖTI ĮSTATYMAS**

1

Klaipėdos krašto gubernatorius žiūri:

1/ kad Klaipėdos krašto vietos įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia neišeitų iš Klaipėdos krašto nustatytų jai kompetencijos ribų, nepažeistų Valstybės Konstitucijos dėsnių/ Klaipėdos krašto statuto 6 str./ ir nenusižengtų Respublikos tarptautinėms prievolėms,

2/ kad Klaipėdos krašto statuto uždėtų Klaipėdos krašto įstatymo leidžiamajai ir vykdomajai valdžiai prievolių nevykdymas nesudarytų pavojaus Respublikos saugumui ir Respublikos viešajai tvarkai,

3/ kad nesutriktų Klaipėdos krašto statuto sudaryta autonominė tvarka.

2

Vykdydamas šio įstatymo 1 str. nurodytas pareigas Klaipėdos krašto gubernatorius gali reikalauti iš Klaipėdos krašto seimelio ir Klaipėdos krašto direktorijos reikalingų jam žinių ir dokumentų.

3

Radęs Klaipėdos krašto seimelio priimtą įstatymą prieštaraujant Klaipėdos krašto statutui, Valstybės Konstitucijos dėsniams ir Respublikos tarptautinėms prievolėms, Klaipėdos krašto gubernatorius pareiškia tokiam įstatymui veto, kaip numatyta Klaipėdos krašto statuto 16 str.

¹⁵³⁸ Klaipėdos raštai. *Ibid.*, 251–253.

4

Radęs Klaipėdos krašto įstatymų leidžiamąją valdžią savo neįstatyminiais aktais išeinant iš statuto nustatytų jai kompetencijos ribų, pažeidžiant Valstybės Konstitucijos dėsnius ar nusižengiant tarptautinėms Lietuvos prievolėms arba, jei statuto uždėtų joms prievolių nevykdymas gali sudaryti pavojaus Respublikos viešajai tvarkai ar Respublikos saugumui, gubernatorius tai nurodo direktorijai ar seimeliui.

5

Jei, nežiūrint gubernatoriaus nurodymų, sudarytoji Klaipėdos krašto vykdomosios valdžios administraciniais aktais ar seimelio neįstatyminiais aktais neteisėta padėtis nepašalinta arba jei statuto uždėtų Klaipėdos krašto vykdomajai ir įstatymų leidžiamajai valdžiai prievolių nevykdymas gali sudaryti pavojaus Respublikos saugumui ar Respublikos viešajai tvarkai, tai gubernatorius paduoda skundą Statutiniam Teismui Statutinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka.

6

Jei Statutinio Teismo sprendimu pripažinta, kad uždėtas Klaipėdos krašto įstatymų leidžiamajai ar vykdomajai valdžiai prievolės įvykdymas yra būtinas Respublikos saugumui ar Respublikos viešajai tvarkai palaikyti, tai gubernatorius nustato terminą tokiai prievolei įvykdyti.

Klaipėdos krašto direktorijai šios prievolės gubernatoriaus nustatytu laiku neįvykdžius, gubernatorius ją įvykdo direktorijos vietoje.

Jei šiai prievolei įvykdyti reikalingas seimelio priimtas įstatymas ir jei toks įstatymas gubernatoriaus nustatytu laiku nebus jam pristatytas pro mulguoti, tai tokios prievolės vykdymas bus tvarkomas Respublikos įstatymu, kuris turės Klaipėdos krašte galioti ligi bus išleistas seimelio priimtas įstatymas.

7

Skubiais atsitikimais, kai direktorijos veikimas, pažeisdamas statuto nuostatus, gali užgauti Lietuvos suverenumą ir kai nėra kitokių priemonių tokiu būdu susidariusiai neteisėtai padėčiai pašalinti, gubernatorius, gin damas valstybės interesus, gali atšaukti direktorijos pirmininką ir jo vieton paskirti naują.

8

Gubernatorius, žiūrėdamas, kad nesutriktų Klaipėdos krašto statutu nustatyta autonominė santvarka, gali atšaukti direktorijos pirmininką, kada direktorijos pirmininkas, nustojęs galios neapibrėžtam laikui eiti savo pareigas arba atsidūręs tokioje padėtyje, kurioje statutas reikalauja iš jo atsisistatydinti, pats, gubernatoriaus įspėtas, neatsistatydins.

Projektas¹⁵³⁹

1933.II.2

STATUTINIO TEISMO ĮSTATYMAS

1

Šiuo įstatymu yra steigiamas Statutinis Teismas.

I. Teismo kompetencija

2

Statutinis Teismas sprendžia:

1/ bylas dėl Respublikos įstatymo prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui,

2/ bylas dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui ar gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto statutui ar gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymui,

3/ bylas dėl Respublikos vykdomosios valdžios akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui,

4/ bylas dėl buvimo Klaipėdos krašto statutu pagrįstos vietos organų, išskyrus teismo organus, prievolės ir dėl tos prievolės vykdymo būtinumo Respublikos saugumui ar Respublikos viešajai tvarkai palaikyti ar Respublikos tarptautiniams pasižadėjimams ištesėti,

5/ bylas dėl Klaipėdos krašto administracijos organo administracinio akto ir Klaipėdos krašto seimelio neįstatyminio akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui.

¹⁵³⁹ Klaipėdos raštai. *Ibid.*, 103–111.

II. Teismo procesas

3

2 str. 1, 2 ir 3 p. numatytas bylas Statutiniame Teisme kelia direktorija, o 2 str. 4 ir 5 p. numatytas bylas – Klaipėdos krašto gubernatorius.

4

Skundai Statutiniam Teismui duodami:

1/ 2 str. 1 p. nurodytose bylose – ne vėliau kaip per 6 mėnesius nuo skundžiamo įstatymo paskelbimo,

2/ 2 str. 2, 3, 4, 5 ir 6 p. nurodytose bylose – ne vėliau kaip per 6 mėnesius nuo skundžiamojo akto padarymo.

Skundai dėl Respublikos vykdomosios valdžios akto, dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus akto, išskyrus veto ir direktorijos pirmininko paskyrimo ir atšaukimo akto, ir dėl Klaipėdos krašto administracijos organo administracinio akto duoti galima, jei apie to akto prieštaravimą statutui skundėjas bus, ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo akto padarymo, pareiškęs atitinkamam ministeriui, gubernatoriui ar direktorijai ir jei tas aktas nebus atitaisytas per 2 mėnesių nuo prieštaravimo pareiškimo.

5

Skundo padavimas nesustabdo skundžiamojo akto vykdymo. Tačiau, jei skundžiamas aktas nėra įstatymas, tai jo vykdymas, skundėjui prašant, Statutinio Teismo nutarimu gali būti sustabdytas.

6

Skunde turi būti nurodyta, ką skundėjas laikė neteisėtą ir kuriuo pagrindu.

7

Statutinis Teismas, gavęs skundą, žiūri jį savo tvarkomajame posėdyje ir radęs jį neatitinkant 2, 3, 4 ir 6 str. nuostatus, pripažįsta jį nesvarstytiną.

8

Statutinio Teismo pirmininkas skundo nuorašą siunčia –

1/ 2 str. 1 ir 3 p. nuodytose bylose – Ministerių Kabinetai,

2/ 2 str. 2 p. nurodytose bylose – Klaipėdos krašto gubernatoriui,

3/ 2 str. 4 ir 5 str. nurodytose bylose – Klaipėdos krašto direktorijai.

Ministerių Kabinetas, gavęs skundo nuorašą, jį perduoda atatinkamam ministeriui ir apie tai praneša Statutiniam Teismui.

Gavusieji skundo nuorašą, atatinkamas ministeris ar Klaipėdos krašto gubernatorius ar Klaipėdos krašto direktorija yra skundo oponentai, kurie gali ne vėliau kaip per 2 mėnesius duoti Statutiniam Teismui paaiškinimą raštu ir teisme naudojasi visomis bylos šalies teisėmis.

9

Statutinio Teismo pirmininkas, gavęs skundo oponento paaiškinimą, siunčia jo nuorašą skundėjui.

10

Statutinis Teismas tvarkomajame posėdyje nutaria, kurie šalių paaiškinimai ir kuriuo būdu reikia patikrinti.

11

Statutinio Teismo pirmininkas skiria skundui svarstyti posėdį ir praneša to posėdžio laiką skundėjui ir skundo oponentui.

12

Skundėjui ir skundo oponentui Statutiniame Teisme atstovauja jų įgalioji atstovai.

Šiais atstovais Statutiniame Teisme gali būti ir ne advokatai.

Dėl atstovų neatvykimo Statutinis Teismas neturi pareigos bylą atidėti kitam posėdžiui.

13

Statutinio Teismo posėdžiai vieši.

Statutiniam Teismui, savo iniciatyva arba šalies atstovo reikalavimu, nutarus, posėdis gali būti neviešas.

Statutinio Teismo pasitarimai nevieši.

14

Teismo posėdyje dalyvauja visi teisėjai. Tačiau teismo posėdis yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja pirmininkas arba jo pavaduotojas ir bent du teisėjai.

Statutinis Teismas sprendžia dalyvaujančių posėdyje teisėjų balsų dauguma. Balsams pasidalinus lygiomis, nusveria pirmininko balsas.

15

Statutinio Teismo posėdį tvarko pirmininkas.

16

Statutinio Teismo posėdyje bylą praneša vienas jo teisėjų.
Pranešus bylą, tikrinami įrodymai ir kalba šalių atstovai.

17

Prieš pasibaigiant šalių ginčams šalys turi teisę pristatyti Statutiniam Teismui įrodymų.

Įrodymų pristatyti gali reikalauti iš šalių ir pats Statutinis Teismas.

Statutinis Teismas gali bylą atidėti reikalingiems įrodymams pristatyti.

Kai byla teismui pakankamai paaiškėja, pirmininkas skelbia šalių ginčus pabaigtus.

18

Raštai Statutiniam Teismui paduodami su 10 jų nuorašų.

19

Statutinis Teismas savo sprendimus skelbia motyvuotus viešame posėdyje.

20

Statutinio Teismo sprendimai galutini.

21

Statutinio Teismo posėdžio rašomas protokolas.

Protokolą rašo Statutinio Teismo sekretorius.

Protokolą pasirašo pirmininkas ir sekretorius.

22

Statutinio Teismo pirmininkas siunčia sprendimų nuorašus skundėjui ir skundo oponentui.

23

Kai Statutinis Teismas nėra pripažinęs Respublikos įstatymo priešingu Klaipėdos krašto statutui, joks teismas negali netaikyti Respublikos įstatymo dėl to, kad jis yra priešingas Klaipėdos krašto statutui.

24

Teismui nusprendus, kad Respublikos įstatymas prieštarauja Klaipėdos krašto statutui, tas įstatymas įstatymų leidžiamąja tvarka panaikinamas ar pakeičiamas sutinkamai su teismo sprendimu.

25

Teismas pripažinęs, kad Respublikos vykdomosios valdžios aktas, Klaipėdos krašto gubernatoriaus aktas ar Klaipėdos krašto seimelio neįstatyminis aktas prieštarauja Klaipėdos krašto statutui, tą aktą panaikina.

26

Bylos šaliai prašant, Statutinis Teismas aiškina sprendimo prasmę savo teisiamajame posėdyje.

Apie tokio posėdžio laiką Statutinis Teismas praneša šalims, kurių atstovai gali duoti teismui paaiškinimų.

27

Nesant šiame įstatyme priešingų nuostatų, Statutinis Teismas vaduojasi atitinkamais civilinio proceso nuostatais.

III. Teismo santvarka

28

Statutinis Teismas yra Vyriausiąjame Tribunole.

29

Statutinį Teismą sudaro pirmininkas ir keturi teisėjai.

30

Statutinio Teismo pirmininku yra Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas.

Vyriausiojo Tribunolo pirmininkui negalint eiti Statutinio Teismo pirmininko pareigų, šitas pareigas eina Vyriausiojo Tribunolo pirmininko pavaduotojas.

31

Statutinio Teismo teisėjus skiria Respublikos Prezidentas, Ministeriui Pirmininkui pristačius.

32

Statutinio Teismo teisėjais gali būti skiriami Lietuvos piliečiai ne jaunesni kaip 40 metų ir išėję aukštąjį teisių mokslą.

Skiriant teisėjus, žiūrima jų kvalifikacijų viešosios teisės srityje.

33

Statutinio Teismo teisėjas skiriamas 7 metams.

34

Statutinio Teismo teisėjas gali būti atleistas iš savo pareigų prieš terminą tik baudžiamojo ar drausmės teismo sprendimu, arba, Statutinio Teismo teisėjams vienbalsiai nutarus, dėl negalėjimo eiti savo pareigų.

35

Teisėjui mirus ar jį iš tarnybos atleidus, naujas teisėjas skiriamas į mirusiojo ar atleistojo teisėjo vietą tik ligi to laiko, ligi kurio buvo paskirtas mirusis ar atleistasis teisėjas.

36

Statutinio Teismo teisėjas negali eiti kitų pareigų valstybės ar vietos savivaldybės įstaigose, išskyrus teisėjo pareigas ar vyresniojo mokslo personalo pareigas aukštesniosiose mokslo įstaigose.

37

Statutinio Teismo teisėjas, prieš pradėdamas eiti savo pareigas, viešame Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo posėdyje prisiekia arba iškilmingai pasižada būti ištikimas Lietuvos Respublikai, laikyti jos įstatymus ir bešališkai ir sąžiningai eiti teisėjo pareigas.

38

Statutinio Teismo teisėjai daro sprendimus, teklausydami savo sąžinės ir įstatymų.

39

Statutinio Teismo sekretorių skiria Statutinio Teismo pirmininkas.

40

Prie Statutinio Teismo yra Valdžios komisaras ir jo pavaduotojas Respublikos Prezidento, Teisingumo Ministeriui pristačius, skiriami 3 metams iš Lietuvos piliečių, ne jaunesnių kaip 30 metų, išėjusių aukštąjį teisių mokslą ir turinčių kvalifikacijų viešosios teisės srityje.

41

Valdžios Komisaras negali eiti kitų pareigų valstybės ar vietos savivaldybės įstaigose, išskyrus bet kurias pareigas teismo įstaigose arba mokslo personalo pareigas aukštosiose mokslo įstaigose.

Savo funkcijos ribose priežiūros ir drausmės atžvilgiu jisai yra sulyginamas su Statutinio Teismo teisėjais.

42

Valdžios Komisaras gali būti atleistas ir savo pareigų prieš terminą tik baudžiamojo ar drausmės teismo sprendimu arba, Statutinio Teismo teisėjams vienbalsiai nutarus, dėl negalėjimo eiti savo pareigų.

Valdžios Komisarui laikinai negalint eiti savo pareigų, šitas pareigas eina jo pavaduotojas.

43

Kiekvienoje Statutinio Teismo byloje Valdžios Komisaras gali prašyti teismo pirmininką arba posėdžių metu teismą pateikti bylai žinių ir dokumentų.

Bent 3 dienas prieš teisiamąjį teismo posėdį Valdžios Komisaras pateikia teismui raštu savo motyvuotą nuomonę bylai iš esmės išspręsti. Teismo posėdyje jis gauna žodį šalims išsitarus ir, palaikydamas, papildydamas arba pakeisdamas savo motyvuotą rašytinę nuomonę, jisai drauge teisiškai įvertina bylos šalių padarytus teismo tardymo metu pareiškimus ir teismui pateiktus dokumentus ir kitus įrodymus.

44

Statutinis Teismo teisėjų ir sekretoriaus, taip pat Valdžios Komisarų ir jo pavaduotojo atlyginimą nustato įstatymas.

45

Šis įstatymas veikia nuo..... dienos.

Projektas¹⁵⁴⁰

1933.VII.13

STATUTINIO TEISMO ĮSTATYMAS

Teismo santvarka

1

Statutinis Teismas yra Vyriausiajame Tribunole.

2

Statutinį Teismą sudaro pirmininkas ir keturi teisėjai.

3

Statutinio Teismo pirmininku yra Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas. Vyriausiojo Tribunolo pirmininkui negalint eiti Statutinio Teismo pirmininko pareigų, šitas pareigas eina Vyriausiojo Tribunolo pirmininko pavaduotojas.

4

Statutinio Teismo teisėjais skiriami ne jaunesni kaip 40 metų Lietuvos piliečiai, kurie turi įstatymo nustatytąjį aukštojo mokslo cenzą ir atatinka Teismų Santvarkos Įstatymo 113 str. reikalavimus.

Skiriant teisėjus, žiūrima jų kvalifikacijų viešosios teisės srityje.

5

Prie Statutinio Teismo yra Valstybės Komisarai.

Valstybės Komisarui negalint eiti savo pareigų, šitas pareigas eina Vyriausiojo Tribunolo prokuroras.

6

Valstybės Komisarui skiriamas Lietuvos pilietis, kuris turi įstatymo nustatytąjį aukštojo mokslo cenzą ir atatinka Teismų Santvarkos Įstatymo 113 str. reikalavimus.

¹⁵⁴⁰ Klaipėdos raštai. *Ibid.*, 2–9.

Skiriant Valstybės Komisarą, žiūrima jo kvalifikacijų viešosios teisės srityje.

7

Statutinio Teismo teisėjus ir Valstybės Komisarą skiria Respublikos Prezidentas, Teisingumo ministeriui pristačius.

8

Statutinio Teismo teisėjas skiriamas septyneriems metams.
Valstybės komisaras skiriamas trejiems metams.

9

Statutinio Teismo teisėjas, prieš pradėdamas eiti savo pareigas, turi duoti viešame Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo posėdyje Teismų Santvarkos įstatymo 131 str. nustatytą priesaiką arba iškilmingąjį pasižadėjimą.

10

Statutinio Teismo teisėjas daro sprendimus, teklausydamas savo sąžinės ir įstatymų.

11

Statutinio Teismo teisėjui ir Valstybės Komisarui draudžiama turėti kita kokia valstybės ar vietos savivaldybės tarnyba, išskyrus Valstybės Tarybos nario tarnybą, teisėjo tarnybą ir profesoriaus ar docento tarnybą aukštosiose mokyklose.

12

Statutinio Teismo teisėjai ir Valstybės Komisaras priežiūros ir drausmės atsakomybės atžvilgiais prilyginami Vyriausiojo Tribunolo teisėjams.

13

Statutiniame Teisme yra sekretorius.
Statutinio Teismo sekretorių skiria Statutinio Teismo pirmininkas.

14

Statutinio Teismo teisėjų, Valstybės Komisarų ir sekretoriaus atlyginimą nustato įstatymas.

Teismo kompetencija

15

Statutinis Teismas sprendžia bylas:

- 1/ dėl Respublikos įstatymo prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui,
- 2/ dėl Respublikos administracijos organo administracinio akto prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui,
- 3/ dėl Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus akto prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui,
- 4/ dėl Klaipėdos Krašto administracijos organo administracinio akto prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui,
- 5/ dėl Klaipėdos Krašto Seimelio neįstatyminio akto prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui.

16

Ligi Statutinis Teismas nėra nusprendęs pripažinti Respublikos įstatymą prieštaraujant Klaipėdos Krašto Statutui, joks teismas negali netaikyti Respublikos įstatymo, tardamas, kad jis prieštarauja Klaipėdos Krašto Statutui.

Teismo teisena

17

Nurodytas 15 str. 1, 2 ir 3 p. bylas Statutiniame Teisme kelia skundais Klaipėdos Krašto Direktorija, o nurodytas 15 str. 4 ir 5 p. bylas – Klaipėdos Krašto Gubernatorius.

18

Nurodytos 15 str. 2, 3 ir 4 p. bylos tegali būti keliamos, jei skundėjas, ne vėliau kaip per du mėnesius, skundžiamąjį aktą padarius, pareiškia Ministerių Kabinetai, Klaipėdos Krašto Gubernatoriui arba Klaipėdos Krašto Direktorijai, kad aktas prieštarauja Klaipėdos Krašto Statutui, ir jei tatai pareiškus tas aktas per du mėnesius neatitaisomas.

Šitie pareiškimai Ministerių Kabinetai dėl aktų, nurodytų 15 str. 2 p., Klaipėdos Krašto Gubernatoriui – dėl aktų, nurodytų 15 str. 3 p., ir Klaipėdos Krašto Direktorijai – dėl aktų, nurodytų 15 str. 4 p.

19

Nurodytose 15 str. 1 p. bylose skundai Statutiniam Teismui duodami ne vėliau kaip per šešis mėnesius, skundžiamąjį įstatymą paskelbus.

Nurodytose 15 str. 2, 3, 4 ir 5 p. bylose skundai Statutiniam Teismui duodami ne vėliau kaip per šešis mėnesius, skundžiamąjį aktą padarius.

20

Skundo padavimas nestabdo skundžiamojo akto vykdymo. Tačiau, jei skundžiamas aktas nėra įstatymas, tai jo vykdymas, skundėjui prašant, Statutinio Teismo nutarimu gali būti sustabdytas.

21

Skunde turi būti nurodyta, ką skundėjas laiko neteisėta ir kuriuo pagrindu.

22

Statutinio Teismo pirmininkas skundo nuorašą siunčia skundo oponentams:

- 1/ nurodytose 15 str. 1 ir 2 p. bylose – Ministerių Kabinetai,
- 2/ nurodytose 15 str. 3 p. bylose – Klaipėdos Krašto Gubernatoriui,
- 3/ nurodytose 15 str. 4 ir 5 p. bylose – Klaipėdos Krašto Direktorijai.

Ministerių Kabinetas gali pavesti būti skundo oponentus atitinkamam ministeriui.

23

Skundo oponentas, ne vėliau kaip per du mėnesius nuo skundo nuorašo gavimo, gali duoti Statutiniams Teismui raštu atsakymą į skundą.

25

Statutinio Teismo pirmininkas skiria skundui svarstyti posėdį ir praneša to posėdžio laiką skundėjui ir skundo oponentui.

26

Skundėjas ir skundo oponentas Statutiniame Teisme laikomi bylos šalimis.

27

Skundėjui ir skundo oponentui Statutiniame Teisme atstovauja jų įgalioti atstovai.

Atstovais gali būti tiktai Lietuvos piliečiai.

28

Statutinis Teismas gali spręsti bylą ir neatvykus į posėdį skundėjo arba skundo oponento atstovui.

29

Statutinio Teismo posėdžiai vieši.

Statutiniam Teismui nutarus, jo posėdis gali būti neviešas.

30

Statutinio Teismo posėdis sudaromas iš pirmininko ir bent dviejų teisėjų.

Statutinio Teismo posėdyje dalyvauja Valstybės Komisarai.

31

Valstybės Komisarai pristato raštu Statutiniam Teismui, bent už trijų dienų prieš posėdį, savo motyvuotą nuomonę bylai išspręsti.

32

Valstybės Komisarai gali prašyti Statutinio Teismo pirmininką, o posėdžių metu – teismą pareikalauti iš šalių bylai reikalingų įrodymų.

33

Statutinio Teismo posėdyje bylą praneša pirmininko tam paskirtas teisėjas.

34

Statutinio Teismo posėdyje Valstybės Komisarai gali klausti šalis bylai reikalingiems dalykams išaiškinti.

35

Valstybės Komisarai kalba šalių ginčams pasibaigus.

Valstybės Komisarai įvertina šalių padarytus byloje pareiškimus ir pristatytus įrodymus.

Valstybės Komisarai gali savo kalboje pakeisti pristatytąją motyvuotą nuomonę.

36

Statutiniam Teismui raštai paduodami su septyniais jų nuorašais.
Paduoti raštų nuorašai duodami teisėjams ir Valstybės Komisarui.

37

Statutinio Teismo posėdžio rašomas protokolas.
Protokolą rašo Statutinio Teismo sekretorius.
Protokolą pasirašo Statutinio Teismo pirmininkas ir sekretorius.

38

Statutinis Teismas, radęs, kad aktas, nurodytas 15 str. 2, 3, 4 ar 5 p.,
prieštarauja Klaipėdos Krašto Statutui, nusprendžia tą aktą panaikinti.

39

Statutinis Teismas savo sprendimus skelbia motyvuotus.
Sprendimai skelbiami viešame teismo posėdyje.

40

Statutinio Teismo sprendimai neskundžiami.

41

Statutinio Teismo sprendimai spausdinami „Vyriausybės Žiniuose“.

42

Statutinis Teismas, bylos šaliai prašant, aiškina savo sprendimo prasmę.

43

Statutinio Teismo teisenos taisyklės, kiek jos nėra šio įstatymo nustatytos,
nustato Statutinis Teismas ir tvirtina Teisingumo Ministeris.

Įstatymo vykdymas

44

Šis įstatymas veikia nuo 1933 metų rugsėjo 15 d.

Valstybės Tarybos
Pirmininkas

Projektas¹⁵⁴¹

1934.XII.11

STATUTINIO TEISMO ĮSTATYMAS

Teismo santvarka

1

Statutinis Teismas yra Vyriausiąjame Tribunole.

2

Statutinį Teismą sudaro pirmininkas ir keturi teisėjai.

3

Statutinio Teismo pirmininku yra Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas.

Vyriausiojo Tribunolo pirmininkui negalint eiti Statutinio Teismo pirmininko pareigų, šitas pareigas eina Vyriausiojo Tribunolo pirmininką pavaduojąs Vyriausiojo Tribunolo skyriaus pirmininkas.

4

Statutinio Teismo teisėju skiriamas Lietuvos pilietis, kuris atitinka Teismų Santvarkos įstatymo 113 str. reikalavimus.

Skiriant teisėjus, žiūrima jų kvalifikacija viešosios teisės srityje.

5

Statutinio Teismo teisėjus skiria Respublikos Prezidentas, Teisingumo Ministerio pristatymu.

6

Statutinio Teismo teisėjas skiriamas septyneriems metams.

7

Statutinio Teismo teisėjas, prieš pradėdamas eiti savo pareigas, turi būti viešame Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo posėdyje Teismų Santvarkos įstatyme 131 str. nustatytą priesaiką arba iškilmingąjį pasižadėjimą.

¹⁵⁴¹ Dokumentai apie Statutinio Teismo įsteigimą Klaipėdos krašte. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1717, l. 82–87.

8

Statutinio Teismo teisėjas daro sprendimus, teklausydamas savo sąžinės ir įstatymų.

9

Statutinio Teismo teisėjui draudžiama turėti kitą kokią valstybės ar vietos savivaldybės tarnybą, išskyrus Valstybės Tarybos nario tarnybą, teisėjo tarnybą ir teisių mokslų dėstytojo tarnybą aukštojoje mokykloje.

10

Statutinio Teismo teisėjai priežiūros ir drausmės atžvilgiais prilyginami Vyriausiojo Tribunolo teisėjams.

11

Statutiniame Teisme yra sekretorius.

Statutinio Teismo sekretorių skiria Statutinio Teismo pirmininkas.

12

Statutinio Teismo teisėjų ir sekretoriaus atlyginimą nustato įstatymas.

Teismo kompetencija

13

Statutinis Teismas sprendžia bylas:

1/ dėl Respublikos įstatymo prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui,

2/ dėl Klaipėdos Krašto įstatymo prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui.

3/ dėl Respublikos administracijos organo administracinio akto prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui,

4/ dėl Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus akto prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui,

5/ dėl Klaipėdos Krašto administracijos organo administracinio akto prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui,

6/ dėl Klaipėdos Krašto Seimelio neįstatyminio akto prieštaravimo Klaipėdos Krašto Statutui.

14

Ligi Statutinis Teismas nėra nusprendęs pripažinti Respublikos įstatymą arba Klaipėdos Krašto įstatymą prieštaraujant Klaipėdos Krašto Statutui,

joks teismas negali netaikyti Respublikos įstatymo arba Klaipėdos Krašto įstatymo, tardamas, kad jis prieštarauja Klaipėdos Krašto Statutui.

Teismo teisena

15

Nurodytas 13 str. 1, 3 ir 4 p. bylas Statutiniame Teisme kelia skundais Klaipėdos Krašto Direktorijos Pirmininkas, nurodytas 13 str. 5 ir 6 p. bylas – Klaipėdos Krašto Gubernatorius ir nurodytas 13 str. 2 p. bylas – Teisingumo Ministeris.

16

Nurodytose 15 str. 3, 4, 5 ir 6 p. byloms skundai Statutiniam Teismui duodami ne vėliau per šešis mėnesius, skundžiamąjį aktą skundėjui sužinėjus, o jei aktas yra paskelbtas – per šešis mėnesius jį paskelbus.

17

Skundo padavimas nestabdo skundžiamojo akto vykdymo. Tačiau, jei skundžiamasis aktas nėra įstatymas, tai jo vykdymas, skundėjui prašant, Statutinio Teismo nutarimu gali būti sustabdytas.

18

Skunde turi būti nurodyta, ką skundėjas laiko neteisėta ir kuriuo pagrindu.

19

Statutinio Teismo pirmininkas skundo nuorašą siunčia skundo oponentams:

1/ nurodytose 13 str. 1 ir 3 p. bylose – Ministeriui Pirmininkui (perbraukta ir užrašyta Teisingumo Ministeriui: priimtame įstatyme liko Teisingumo Ministeriui aut. past),

2/ nurodytose 13 str. 4 p. bylose – Klaipėdos Krašto Gubernatoriui,

3/ nurodytose 13 str. 2, 5 ir 6 p. bylose – Klaipėdos Krašto Direktorijos Pirmininkui.

Ministeris Pirmininkas šio str. 1 p. nurodytose bylose gali pavesti būti skundo oponentu atitinkamam ministeriui (šios dalies priimtame įstatyme neliko aut. past.).

20

Skundo oponentas, ne vėliau kaip per mėnesį nuo skundo nuorašo gavimo, gali duoti Statutiniam Teismui raštu atsakymą į skundą.

21

Statutinio Teismo pirmininkas, gavęs skundo oponento atsakymą, siunčia jo nuorašą skundėjui.

22

Statutinio Teismo pirmininkas skiria skundui svarstyti posėdį ir praneša to posėdžio laiką skundėjui ir skundo oponentui.

23

Skundėjui ir skundo oponentui Statutiniame Teisme atstovauja jų įgalioti atstovai.

Atstovai gali būti tiktai Lietuvos piliečiai.

24

Statutinis Teismas gali spręsti bylą ir neatvykus į posėdį skundėjo arba skundo oponento atstovui.

25

Statutinio Teismo posėdžiai vieši.

Statutinio Teismo nutarimu, jo posėdis gali būti neviešas.

26

Statutinio Teismo posėdis sudaromas iš pirmininko ir bent dviejų teisėjų.

27

Statutiniam Teismui raštai paduodami su šešiais jų nuorašais. Nuorašai duodami teisėjams ir skundėjui arba oponentui.

28

Statutinio Teismo posėdžio rašomas protokolas.

Protokolą rašo Statutinio Teismo sekretorius.

Protokolą pasirašo Statutinio Teismo pirmininkas ir sekretorius.

29

Statutinis Teismas, radęs, kad aktas, nurodytas 15 str. 3, 4, 5 ir 6 p., prieštarauja Klaipėdos Krašto Statutui, nusprendžia tą aktą panaikinti.

30

Statutinis Teismas savo sprendimus skelbia motyvuotus.
Sprendimai skelbiami viešajame teismo posėdyje.

31

Statutinio Teismo sprendimai neskundžiami.

32

Statutinio Teismo sprendimai spausdinami Vyriausybės žiniuose.

33

Statutinio Teismo sprendimų prasmę aiškina jis pats.

34

Statutinio Teismo teisenos taisyklės, kiek jos nėra šio įstatymo nustatytos, nustato Statutinis Teismas ir tvirtina Teisingumo Ministeris.

Įstatymo vykdymas

35

Šis įstatymas veikia nuo 1935 m. sausio mėn. 1 dienos.

St. Šilingas

Valstybės Tarybos Pirmininkas

1936 m. rengtų Lietuvos Konstitucijos projektų tekstų fragmentai¹⁵⁴²

146

Ar Valstybės administracinio organo, arba autonominio krašto administracinio organo, arba autonominio krašto įstatymo leidžiamojo organo

¹⁵⁴² Visuose fragmentuose kalba netaisyta. Aut. past.

nejstatyminis veiksmas, nėra priešingas krašto autonomijos statutui, sprendžia Statutinis Teismas.

Kas ir kuria tvarka gali pasiūlyti Statutiniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatymu.

Veiksmas, Statutinio Teismo pripažintas priešingas krašto autonomijos statutui, Statutinio Teismo panaikinamas.

147

Statutinį Teismą sudaro Pirmininkas, Pirmininko Pavaduotojas ir kiti Teisėjai. Juos

skiria Respublikos Prezidentas septyneriems metams.

Statutinio Teismo santvarka ir teiseną nustatoma Valstybės įstatymu.

150

<...>

Autonominio krašto įstatymas ar jo nuostatos, Statutinio Teismo pripažintos priešingos krašto autonomijos statutui, nustoją veikti. Kuria tvarka jie nustoją veikti, nustatoma Statutinio Teismo sprendimu.

151

Ar Valstybės įstatymas ar jo nuostatos nėra priešingos krašto autonomijos statutui, sprendžia Statutinis Teismas.

Kas ir kuria tvarka gali pasiūlyti Statutiniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatymu.

Valstybės įstatymas arba jo nuostatos, Statutinio Teismo pripažintos priešingos krašto autonomijos statutui, nustoją veikti. Kuria tvarka jis nustoją veikti, nustatoma Statutinio Teismo sprendime.¹⁵⁴³

149

Ar autonominio krašto įstatymas arba jo nuostatos nėra priešingos Konstitucijai, sprendžia Konstitucinis Teismas.

Kas ir kuria tvarka gali pasiūlyti Konstituciniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatymu.

¹⁵⁴³ Konstitucijos projektai (1936 m.). LCVA, f. 923, ap. 1, b. 898, l. 67–69.

Autonominio krašto įstatymas ar jo nuostatas, Konstitucinio Teismo pripažintas priešingas Konstitucijai, nustoja veikti. Kuria tvarka ir kuriuo laiku jie nustoja veikti, nustatoma Konstitucinio Teismo sprendime.¹⁵⁴⁴

144

<...>

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti Statutiniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatymu.

Autonominio krašto įstatymas ar jo nuostatas, Statutinio Teismo pripažintas priešingas krašto autonomijos statutui nustoja veikti. Kuria tvarka ir kuriuo laiku jie nustoja veikti, nustatoma Statutinio Teismo sprendime.¹⁵⁴⁵

150

Ar Valstybės įstatymas ar jo nuostatas, taip pat ar Valstybės administracinio organo veiksmas, nėra priešingas Krašto autonomijos statutui, sprendžia Statutinis Teismas.

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti Statutiniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatymu.

Veiksmas, Statutinio Teismo, pripažintas priešingu krašto autonomiam statutui, Statutinio Teismo panaikinamas (arba Veiksmas, Statutinio Teismo, pripažintas neteisėtu, Statutinio Teismo panaikinamas).

Valstybės įstatymas arba jo nuostatas, Statutinio Teismo pripažintas priešingas krašto autonomiam statutui, nustoja veikti. Kuria tvarka ir kuriuo laiku jie nustoja veikti, nustatoma Statutinio Teismo sprendime.

151

Statutinis Teismas yra Valstybės Taryboje.

Statutinį Teismą sudaro Pirmininkas, Pirmininko Pavaduotojas ir trys teisėjai.

Juos skiria Respublikos Prezidentas septyneriems metams.

Statutinio Teismo santvarka ir teisei nustatoma Valstybės įstatymu.¹⁵⁴⁶

¹⁵⁴⁴ *Ibid.*, 85.

¹⁵⁴⁵ *Ibid.*, 127.

¹⁵⁴⁶ *Ibid.*, 128–129, 138.

12

Ar autonominio krašto įstatymas ar jo nuostatas nėra priešingas krašto autonomijos statutui arba Lietuvos Valstybės tarptautiniam pasižadėjimui, sprendžia Statutinis Teismas.

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti Statutiniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatyme.

Autonominio krašto įstatymo ar jo nuostatas, Statutinio Teismo pripažintas priešingas krašto autonomijos statutui arba Lietuvos Valstybės tarptautiniam pasižadėjimui nustoja veikti.

Kuria tvarka ir kuriuo laiku jie nustoja veikti, nustatoma Statutinio Teismo sprendime.¹⁵⁴⁷

16

Ar autonominio krašto administracinio organo veiksmas arba autonominio krašto įstatymų leidžiamojo organo neįstatyminis veiksmas nėra priešingas Konstitucijai, arba krašto autonomijos statutui sprendžia Statutinis Teismas.

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti Statutiniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatymu.

Veiksmas, Statutinio Teismo pripažintas neteisėtu, Statutinio Teismo panaikinamas.

17

Statutinio Teismo santvarką ir teiseną nustato Valstybės įstatymu.¹⁵⁴⁸

12

Ar Valstybės arba autonominio krašto įstatymas ar jo nuostatas nėra priešingas krašto autonomijos statutui, ir ar autonominio krašto įstatymas nėra priešingas Lietuvos Valstybės tarptautiniams pasižadėjimams, sprendžia Statutinis Teismas.

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti Statutiniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatyme.

Valstybės arba autonominio krašto įstatymas ar jo nuostatas, Statutinio Teismo pripažintas priešingas krašto autonomijos Statutui arba

¹⁵⁴⁷ *Ibid.*, 140.

¹⁵⁴⁸ *Ibid.*, 141.

Lietuvos Valstybės tarptautiniams pasižadėjimams, nustoja veikti. Kuria tvarka ir kuriuo laiku jie nustoja veikti, nustatoma Statutinio Teismo sprendime.¹⁵⁴⁹

13

Ar Valstybės administracinio organo arba autonominio krašto organo administracinis veiksmas nėra priešingas krašto autonomijos statutui sprendžia Statutinis Teismas.

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti Statutiniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatyme.

Veiksmas, Statutinio Teismo pripažintas priešingas krašto autonomijos statutui, Statutinio Teismo panaikinamas.

<...>¹⁵⁵⁰

9

Ar autonominio krašto įstatymas arba jo nuostatos nėra priešingas Konstitucijai, sprendžia Konstitucinis Teismas.

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti Konstituciniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatymu.

Autonominis įstatymas arba jo nuostatos, Konstitucinio Teismo pripažintas priešingas Konstitucija, nustoja veikti. Kuria tvarka ir kuriuo laiku jie nustoja veikti, nustatoma Konstitucinio Teismo sprendimo.

10

Valstybės administracinio organo autonominio krašto veiksmo, liečiančio autonominio krašto interesą ir autonominio krašto organo veiksmo, liečiančio Valstybės interesą, teisėtumą spręsti nustatoma Valstybės įstatymu.

Veiksmas Statutinio Teismo pripažintas neteisėtu Statutinio Teismo panaikinamas.

11

Valstybė gali autonominio krašto lėšomis aprūpinti autonomiškai jo tvarkomą reikalą, jeigu autonominiai krašto organai to reikalo nerūpina.

Toks Vyriausybės veiksmas gali būti skundžiamas Statutiniam Teismui.

¹⁵⁴⁹ *Ibid.*, 152.

¹⁵⁵⁰ *Ibid.*, 155.

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatymu.

<...>¹⁵⁵¹

11

Autonominio krašto organų veiksmų teisėtumą prižiūri Vyriausybė.

Prižiūrėdama, Vyriausybė autonominio krašto organo veiksmą, kuris yra priešingas Lietuvos Valstybės Konstitucijai, arba Lietuvos Valstybės tarptautiniams pasižadėjimams, arba krašto autonomijos statutui ar kitam kuriam Valstybės įstatymui, arba, kai jis liečia Valstybės interesą autonominiame krašte, autonominio krašto įstatymui, gali sustabdyti arba nurodytais krašto autonomijos statute, ar kitame kuriame Valstybės įstatymo atvejais ir panaikinti.

Vyriausybės priežiūros veiksmai, kurie liečia Lietuvos Valstybės Konstituciją, skundžiami Konstituciniam Teismui, o kiti – Statutiniam Teismui.

12

Valstybės administracinio organo autonominiame krašte veiksmo liečiančio autonominio krašto interesus ir autonominio krašto organo veiksmo liečiančio Valstybės interesų teisėtumą sprendžia Statutinis Teismas.

13

Ar Valstybės administracinio organo veiksmas nėra priešingas Lietuvos Valstybės Konstitucijai, arba Lietuvos Valstybės tarptautiniam pasižadėjimui, arba Valstybės įstatymo nuostatomis veikiantiems autonominiame krašte, arba krašto autonomijos statutui, arba autonominiam įstatymui, sprendžia Statutinis Teismas.

Kas ir ligi kurio laiko gali skųsti tuos veiksmus, nustatoma Valstybės įstatymu.

Veiksmas Statutinio Teismo pripažintas priešingas Lietuvos Valstybės Konstitucijai, arba Lietuvos valstybės tarptautiniam pasižadėjimui, arba Valstybės įstatymo nuostatomis veikiantiems autonominiame krašte, arba krašto autonomijos statutui, arba autonominiam įstatymui, Statutinio Teismo panaikinamas.

¹⁵⁵¹ *Ibid.*, 156.

14

Ar autonominio krašto organo veiksmas yra priešingas Lietuvos Valstybės Konstitucijai, arba Lietuvos Valstybės tarptautiniams pasižadėjimams, arba Valstybės įstatymo nuostatomis, veikiantiems autonominiame krašte arba krašto autonomijos statutui, arba autonominiame įstatymui, jei tas veiksmas, būdamas priešingas autonominiame įstatymui įžeidžia Valstybės interesus, sprendžia Statutinis Teismas.

15

Vyriausybė gali autonominio krašto aprūpinti autonomiškai jo tvarkomą reikalą, jeigu autonominiai krašto organai to reikalo nerūpina.

Toks vyriausybės veiksmas gali būti skundžiamas Statutiniam Teismui.

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatyme.¹⁵⁵²

11

Autonominio krašto organų veiksmų teisėtumą prižiūri Vyriausybė.

Prižiūrėdama Vyriausybė gali sustabdyti arba nurodytais krašto autonomijos statute atvejais ir panaikinti autonominio krašto organo veiksmą, kuris yra priešingas Lietuvos Valstybės Konstitucijai, arba Lietuvos Valstybės tarptautiniams pasižadėjimams, arba krašto autonomijos statutui.¹⁵⁵³

11

Autonominių krašto organų veiksmų teisėtumą prižiūri krašto autonomijos statute nustatyti atitinkami Valstybės organai.

Jie prižiūrėdami autonominių krašto organų veiksmų teisėtumą, gali sustabdyti arba panaikinti autonominio krašto organo veiksmą, kuris yra priešingas Lietuvos Valstybės Konstitucijai, tarptautiniams Lietuvos pasižadėjimams arba krašto autonomijos statutui.

Jie priežiūros tvarka gali autonominio krašto lėšomis aprūpinti autonomiškai tvarkomą reikalą, jeigu autonominiai krašto organai jo nerūpina.¹⁵⁵⁴

¹⁵⁵² *Ibid.*, 158–161.

¹⁵⁵³ *Ibid.*, 164.

¹⁵⁵⁴ *Ibid.*, 165.

11

Bylas dėl Valstybės ar autonominio administracijos organo aktų prieštaravimo autonomijos statutui, sprendžia Statutinis Teismas.

Kurių administracinių organų aktus galima skųsti ir kas gali skųsti nusto Valstybės įstatymas.

Administracijos organo aktas, pripažintas Statutinio Teismo priešingu autonomijos statutui, nustoja veikęs.¹⁵⁵⁵

10

Spręsti, ar valstybės įstatymas bei autonominio krašto įstatymas arba kuris jų nuostatas nėra priešingas autonomijos statutui, sprendžia Statutinis Teismas.

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti Statutiniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatymo.

Valstybės įstatymas ar autonominis įstatymas arba kuris jų nuostatas, Statutinio Teismo pripažintas priešingas autonomijos statutui, nustoja veikti. Kuria tvarka ir kuriuo laiku jie nustoja veikti, nustatoma tatau Statutinio Teismo sprendime.

Statutinio Teismo santvarką ir teiseną nustato įstatymas.¹⁵⁵⁶

Ar autonominio krašto įstatymas arba kuris jo nuostatas nėra priešingas Konstitucijai, sprendžia Statutinis Teismas.

Kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti Statutiniam Teismui tatau spręsti, nustatoma Valstybės įstatymu.

Autonominis įstatymas arba jo nuostatas, Statutinio Teismo pripažintas priešingas statutui, nustoja veikti. Kuria tvarka ir kuriuo laiku jie nustoja veikti, nustatoma tatau Statutinio Teismo sprendime.¹⁵⁵⁷

Ar autonominio krašto įstatymas arba jo nuostatas nėra priešingas Konstitucijai, sprendžia Konstitucinis Teismas.

¹⁵⁵⁵ *Ibid.*, 166.

¹⁵⁵⁶ *Ibid.*, 167.

¹⁵⁵⁷ *Ibid.*, 168.

Valstybės įstatyme nustatoma kas ir ligi kurio laiko gali pasiūlyti Konstituciniam Teismui spręsti, ar autonominio krašto įstatymas arba jo nuostatas nėra priešingas Konstitucijai.

Konstitucinio Teismo sprendime nustatoma kuria tvarka ir kuriuo laiku autonominio krašto įstatymas arba jo nuostatas pripažintas priešingas Konstitucijai nustoja veikti.

Autonominis įstatymas arba jo nuostatas Konstitucinio Teismo pripažintas priešingas Konstitucijai nustoja veikti.¹⁵⁵⁸

2

Autonominių organų darbą teisėtumo atžvilgiu prižiūri Vyriausybė.

Vyriausybė, prižiūradama autonominių organų darbą gali sustabdyti arba panaikinti autonominio organo veikimą, kuris yra priešingas Lietuvos Valstybės Konstitucijai arba autonominiam statutui.¹⁵⁵⁹

5

Autonominių organų ir vietos savivaldybių organų darbą prižiūri Vyriausybė.

Vyriausybė vykdydama savo priežiūros teisę gali sustabdyti autonominių organų ir vietos savivaldybės organų priešingų įstatymui veiksmų vykdymą.

Autonominiam organui arba vietos savivaldybės organui neatliekant savo pareigų, jų vietoje Vyriausybė gali tas pareigas atlikti.¹⁵⁶⁰

6

Autonominių kraštų ir vietinių savivaldybių darbą joms pavestuose da-lykuose prižiūri Vyriausybė.¹⁵⁶¹

¹⁵⁵⁸ *Ibid.*, 169.

¹⁵⁵⁹ *Ibid.*, 207.

¹⁵⁶⁰ *Ibid.*, 223.

¹⁵⁶¹ *Ibid.*, 232.

1

Įstatymų projektams ruošti bei svarstyti, įstatymams kodifikuoti ir administracinėm bylom spręsti yra Valstybės Taryba.

2

Valstybės Taryboje yra šie skyriai: įstatymų, konstitucinis, administracinis ir statutinis.¹⁵⁶²

Jeigu Vyriausiajam Tribunalui, Administraciniam Teismui arba Statutiniam Teismui kyla sprendžiant bylą abejojimas, ar byloje taikomas įstatymas nėra priešingas Konstitucijai, tai jis savo abejojimą duoda išspręsti Konstituciniam Teismui.¹⁵⁶³

1

Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymas yra priešingas Konstitucijai, kai tai spręsti jam duoda Valstybės Taryba, Vyriausiasis Tribunalas arba Statutinis Teismas, abejodami dėl nepriešingumo Konstitucijai jų taikomo sprendžiant bylą įstatymo arba kai tai spręsti pasiūlė bent trečdalis Tautos Atstovų.

2

Valstybės Taryba, Vyriausiasis Tribunalas, Statutinis Teismas arba bent trečdalis tautos atstovų gali kelti įstatymo priešingumo konstitucijai bylą, jei Konstitucinis Teismas, Respublikos Prezidento paklaustas, nėra išsprendęs šito klausimo prieš tvirtinant įstatymo projektą ir jei nuo dienos, kurią įstatymas pradėjo veikti, dar nėra praėję 5 metai.

3

Konstitucinio Teismo pripažintas priešingu Konstitucijai įstatymas nu-
stoja veikęs.¹⁵⁶⁴

¹⁵⁶² *Ibid.*, 303.

¹⁵⁶³ *Ibid.*, 329.

¹⁵⁶⁴ *Ibid.*, 329.

1

Jeigu Vyriausiasis, Administracinis Teismas arba Statutinis Teismas sprendžiant bylą turi taikinti tokį įstatymą dėl kurio konstitucingumo jis abejoja, tai bylos svarstymas sustabdomas iki teismo iškeltą konstitucingumo klausimą išspręs Konstitucinis Teismas.

2

Bent trečdalis Tautos Atstovų gali pasiūlyti Konstituciniam Teismui išspręsti ar įstatymas nėra priešingas Konstitucijai.

3

Konstitucingumo klausimas gali būti keliamas tik dėl tokio įstatymo, dėl kurio, prieš jo patvirtinimą, Respublikos Prezidentas neatsiklausė Konstitucinio Teismo ir jeigu nuo įstatymo įsigaliojimo dienos nėra suėję 5 metai.¹⁵⁶⁵

7

Specialiniai teismai yra: Administracinis Teismas, Statutinis Teismas ir Konstitucinis Teismas.

<...>

10

Statutinis Teismas sprendžia bylas, kurios kyla iš Klaipėdos Krašto Statuto vykdymo.

11

Statutinio Teismo Pirmininkas yra Vyriausiojo Tribunolo Pirmininkas.¹⁵⁶⁶

¹⁵⁶⁵ *Ibid.*, 332.

¹⁵⁶⁶ *Ibid.*, 334–335.

PRIEDAI, APIBENDRINANTYS MONOGRAFIJOS DALIS

I. Priedai, susiję su I monografijos dalimi

Įvykių, turėjusių įtakos steigiant Statutinį Teismą ir aiškinant jo įsteigimo teisėtumą, chronologinė lentelė

1918 m. sausio 8 d.	JAV prezidentas V. Vilsonas paskelbė apie tautų apsisprendimo teisę.
1919 m. birželio 16 d.	Paryžiaus taikos konferencijos dalyvio J. B. Clemenceau pareiškimas dėl Klaipėdos krašto lietuviškumo ir uosto, kaip vienintelio Lietuvos išėjimo į jūrą, svarbos.
1919 m. birželio 28 d.	Pasirašyta Versalio taikos sutartis, kurios 28 ir 99 straipsniais nuo Vokietijos buvo atskiras Klaipėdos kraštas ir perduotas valstybėms signatarėms, vėliau pasirašiusioms Klaipėdos krašto konvenciją.
1920 m. vasario 15 d.	1920 m. vasario 15 d. Vokietijos vyriausybės komisaras perdavė Kraštą Santarvės valstybių atstovui generolui D. Odry. Prasideda prancūzų valdymo laikotarpis.
1921 m. lapkričio 11 d.	Lietuvos Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl Klaipėdos krašto jungimosi su Lietuvos Respublika.
1922 m. gruodžio 20 d.	Anglija, Prancūzija, Italija ir Japonija pripažino Lietuvos valstybingumą, Lietuva tampa visaverte Tautų Sąjungos nare.
1923 m. sausio 10 d.	Klaipėdos krašto sukilimas.
1923 m. sausio 19 d.	Krašto gelbėjimo komiteto deklaracija dėl Klaipėdos krašto jungimosi su Lietuvos Respublika Lietuvos Steigiamojo Seimo rezoliucijos pagrindu.
1923 m. sausio 24 d.	Lietuvos Seimo rezoliucija dėl Klaipėdos krašto gyventojų tvirtos valios akceptavimo amžinai susijungti su Lietuvos Respublika ir Steigiamojo Seimo rezoliucijos patvirtinimo dėl Krašto jungimosi su Lietuvos Respublika.
1923 m. vasario 16 d.	Ambasadorių konferencijos nutarimas dėl Klaipėdos krašto perduodant Lietuvai Krašto suverenitetą.
1923 m. vasario 19 d.	Baigiasi prancūzų valdymo laikotarpis. 1923 m. vasario 19 d. Armijos vado paliepimas.

1924 m. gegužės 8 d. Klaipėdos krašto konvenciją Paryžiuje pasirašė Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos atstovai.

Klaipėdos krašto konvencijos rengimo ir su tuo susijusių įvykių chronologija

1923 m. kovo 24 d. Prasideda derybos dėl Klaipėdos krašto konvencijos.

1923 m. kovas Pirmame Klaipėdos krašto konvencijos projekte, parengtame Ambasadorių konferencijos sudarytos komisijos, Klaipėdos kraštas buvo numatytas kaip freištatas laisvojo Dancigo miesto pavyzdžiu.

1923 m. balandį Lietuvos delegacija įteikė deklaraciją ir kontrprojektą.

1923 m. liepos 13 d. Antrame Klaipėdos krašto konvencijos projekte Klaipėdos krašto teisinis statusas liko panašus į numatytąjį pirmame projekte.

1923 m. liepos 23 d. Lietuvos delegacija pateikė kontrprojektą.

1923 m. rugpjūčio 3 d. Ambasadorių konferencija įteikė trečią Klaipėdos krašto konvencijos projektą. Kompromisas nerastas.

1923 m. gruodžio 17 d. Tautų Sąjunga sudarė komisiją iš amerikiečio N. Daviso, olando A. G. Kröllerio ir švedo M. Hoernellio ir pavedė jai parengti Klaipėdos krašto konvencijos projektą.

1924 m. vasario 23 d. Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimas, praplėtęs Vyriausiojo Tribunolo jurisdikciją Klaipėdos kraštui.

1924 m. kovo 12 d. N. Daviso kalba Tautų Sąjungos Taryboje.

1924 m. kovo 14 d. Tautų Sąjungos Taryboje Didžioji Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija pritarė Tautų Sąjungos komisijos sudarytam projektui. Freištato idėjos atsisakyta.

1924 m. gegužės 8 d. Klaipėdos krašto konvenciją Paryžiuje pasirašo Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos atstovai.

1924 m. gegužės 17 d. Klaipėdos krašto konvenciją pasirašo Lietuvos atstovai.

1924 m. liepos 30 d. Seimas ratifikuoja Klaipėdos krašto konvenciją.

1925 m. rugsėjo 25 d. Klaipėdos krašto konvencija įsigaliojo.

Klaipėdos krašto konvencijos ir Statuto nuostatos, atskleidžiančios suverenumo ir autonomijos santykį

Konvencija

„1 straipsnis

<...> perduoda LIETUVAI šioj Konvencijoj numatytomis sąlygomis, visas teises ir titulus, kuriuos jos turi paėmusios nuo Vokietijos, eidamos Versalės Traktato straipsniu 99, teritorijoje tarp Baltijos jūros, Rytų Prūsijos vasaros rytų sienos <...> ir buvusios sienos tarp Vokietijos ir Rusijos. Ta teritorija šioj Konvencijoj bus vadinama „Klaipėdos Teritorija“.

„2 straipsnis

Klaipėdos Teritorija sudarys Lietuvos suvereniteto vienetą, kuris naudosis įstatymų leidimo, teismų,

administracijos ir finansų autonomija ribose statuto, kuris yra išdėstytas Priedėlyje I.“

„15 straipsnis

Klaipėdos Teritorijos suvereniteto teisės arba jų vykdymas negali būti perduotas be Aukštųjų Susitariančių Šalių sutikimo.“

„17 straipsnis

Aukštosios Susitariančios Šalys pareiškia, kad kiekvienas Tautų Sąjungos Tarybos Narys turės teisės atkreipti

Tarybos domesį dėl kiekvieno šios Konvencijos nustatymų sulaužymo.

Atvejais, kai bus nuomonių nesutikimo tarp Lietuvos Vyriausybės ir kurios nors Didžiosios Santarvės Valstybės,

Tautų Sąjungos Tarybos nario, kai dėl teisės ir fakto klausimų, einančių iš šių nustatymų, tas nesutikimas bus

laikomas tarptautinio pobūdžio ginču einant Tautų Sąjungos Pakto 14-tu straipsniu. Lietuvos Vyriausybė sutinka,

kad kiekvienas tos rūšies ginčas, jeigu to reikalaujama kita pusė, bus paves-tas Nuolatiniam Internaciniam

Teisingumo Teismui. Nuolatinio Teismo sprendimas bus be apeliacijos ir turės galios bei vertybės tokio nutarimo,

kaip kad būtų padarytas einant Pakto 13-tu straipsniu.“

Statutas

„1 straipsnis

Klaipėdos teritorija sudarys Lietuvos suverenitete vienetą, demokratybės pamatais suorganizuotą, kurs naudosis

įstatymų leidimo, teismų, administracijos ir finansų autonomija šio Statuto numatytose ribose.“

„6 straipsnis

Nesant priešingų dispozicijų šiame Statute, Klaipėdos Teritorijos vietiniai organai vykdys savo galią, kaip ji yra

pripažinta šiuo Statutu, prisitaikindami prie Lietuvos Konstitucijos principų.“

„7 straipsnis

Dalykai, kurie einant šiuo Statutu nepriklauso Klaipėdos Teritorijos vietinių organų kompetencijai, priklausys

tiktai Lietuvos Respublikos kompetentingiems organams.“

„10 straipsnis

<...> Seimelio priimti įstatymai turės būti Gubernatoriaus paskelbti per vieną mėnesį nuo jų įteikimo jam, jeigu jisai tuo metu nepavartos savo veto teisės, numatytos straipsny 16-me. <...>“

„12 straipsnis

<...> Seimelis be to galės būti Gubernatoriaus sušauktas susitarus jam su Direktorija nepaprastiems

posėdžiams.

Gubernatorius susitaręs su Direktorija nustatys nepaprastų posėdžių uždarymą ir atidėjimą.

Seimelis turės būti sušauktas Gubernatoriaus, jei to pareikalaus mažiau- sia trečdalis atstovų.

Seimelis galės būti paleistas Gubernatoriaus susitarusio su Direktorija. Naujo Seimelio rinkimai įvyks neilgesniame kaip šešių savaičių nuo palei- dimo laiko tarpe.“

„16 straipsnis

Laiko tarpe nustatytam straipsny 10 Gubernatorius turės veto teisės prieš visus Seimelio priimtus įstatymus, jeigu tie įstatymai išeina iš Teritorijos organų kompetencijos, kaip tat yra nustatyta šiame Statute, arba jeigu jie eina prieš straipsnio 6-to dispozicijos, arba prieš internacionalines Lietuvos obligacijas.“

„17 straipsnis

<...> Pirmininkas bus Gubernatoriaus paskirtas ir eis savo pareigas ligi turėdamas Seimelio pasitikėjimo. Pirmininkas paskirs kitus Direktorijos narius. Direktorija privalės turėti Seimelio pasitikėjimą ir turės atsistatydinti, jei Seimelis pareikš nepasitikėjimo. Jeigu Gubernatorius, dėl kokių nors priežasčių, paskirs Direktorijai Pirmininką, kada Seimelis neturės sesijos, tai Seimelis bus sušauktas susirinkti per 4 savaites nuo paskyrimo, kad galėtų išklaudyti Direktorijos deklaraciją ir balsuoti savo pasitikėjimą. <...>.

Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo
Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje tezės, susijusiosios
su galimybe steigti Statutinį Teismą

„Kada 1924 m. Paryžiaus Konvencija perleido Lietuvai visas teises, kurias Versalio sutarties 99 straipsniu iš Vokietijos turėjo šios Keturios Valstybės į Klaipėdos Kraštą, ir kada Lietuva pasižadėjo suteikti tam Kraštui autonomiją, nustatytą Klaipėdos Krašto Statuto ribose, Konvencijos šalys tikrai nesiekė padalinti suverenumą

dviem organizmams, kurie turėjo būti drauge tam Krašte. Jos tenorėjo laiduoti perduodamam Kraštui tam tikrą platų įstatymų leidimo, teismų, administracijos ir finansų decentralizacijos laipsnį, suderintą su Lietuvos Valstybės vieningumu ir esantį jos pačios suverenumo ribose.“¹⁵⁶⁷

„Iš to išeina, kad Lietuvos suvereninės galios ir Klaipėdos krašto autonominės galios yra labai skirtingo pobūdžio ta prasme, kad tų galių vykdymas reikalauja, kad būtų juridinė norma, kurios negalima iš akto, kuriuo pagrįsta

¹⁵⁶⁷ Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole, supra note, 6: 262.

autonomija, tylėjimo, nė iš jo aiškinimo tai autonomijai taip išplėsti, kad ji brautųsi į suvereninės valdžios vykdymo sritį.¹⁵⁶⁸

„Akivaizdoj šio straipsnio negalima remtis Statuto tylėjimu bet kurioj sri-ty susiaurinti Lietuvos suverenumą Klaipėdos Krašto autonomijos naudai, nė anai drausti vykdyti tam tikras teises vien dėl to, kad jų nėra įsakmiai pa-reikšta Klaipėdos Statute. Be to, Statutas buvo sudarytas ne teisėms duoti Lietuvai, bet nustatyti ribas autonomijos, kurią 1924 metų Paryžiaus Kon- vencijos Šalys norėjo suteikti Klaipėdos Kraštui.“¹⁵⁶⁹

„Kas toliau tenka pastebėti, yra nebuvimas jokio nuostato, nurodančio, kas turi įvykti, jeigu Klaipėdos vykdomosios galios veiksmai peržengtų Krašto valdžios organų kompetenciją. Nieko nėra, kas būtų panašu į veto įstaty- mų leidimo srity įstatymams, kurie peržengia sakyty vietos valdžios organų kompetenciją.

Teismo nuomone yra negalima prileisti, kad Konvencijos mintis būtų bu- vusi palikti Lietuvos valstybę, Klaipėdos Krašto suvereną, be jokios priemonės tais atvejais, kada Klaipėdos Krašto vykdomoji valdžia užgautų Statutą savo kompetenciją peržengiančiais veiksmais.“¹⁵⁷⁰

„Dėl autonomijos vykdymo Teismas mano, kad ji tėra Statuto ribose ir, jei- gu nėra priešingų Konvencijos ir jos priedų nuostatų, iš Lietuvos suverenumo išplaukiančios teisės yra taikytinos.“¹⁵⁷¹

„16 straipsnio išvardyti atsitikimai, kuriais Gubernatorius turi veto teisę prieš įstatymų leidžiamosios galios veiksmus, yra visi tie atsitikimai, kuriais Lietuvos Vyriausybei būtų reikalinga apsauga, jeigu dalykas liestų vykdomo- sios galios veiksmą vietoj įstatymų leidžiamosios galios veiksmo.

Tinkama Statuto interpretacija Gubernatoriui turi būti pripažinta tei- sė prižiūrėti Klaipėdos vykdomosios valdžios veiksmus, įsitikinti, kad šie veiksmai neperžengia vietos organų kompetencijos ribų, tokios kompeten- cijos, kokia ta numatyta Statute, kad jie neprieštarauja Statuto 6 straipsnio nuostatoms nei Lietuvos tarptautiniams pasižadėjimams. Jeigu taip yra, 16

¹⁵⁶⁸ Ibid.

¹⁵⁶⁹ Ibid.

¹⁵⁷⁰ Ibid., 264.

¹⁵⁷¹ Ibid., 263.

straipsnio pareikštas principas, kuriuo gali būti vetuotos legislatyvinės priemonės, čia turi būti taip pat taikomas, tariant, Gubernatorius turi teisės imtis reikiamų priemonių Lietuvos Vyriausybės interesams apsaugoti.¹⁵⁷²

„<...> kad Klaipėdos Krašto Gubernatorius turi teisę, valstybės interesų apsaugos priemone, atšaukti Direktorijos Pirmininką akivaizdoj rimtų faktų, prieštaraujančių 1924 metų gegužės 8 dienos Konvencijai su priedais, galinčių užgauti Lietuvos suverenumą ir nesant kitų priemonių <...> kad tomis sąlygomis, kuriomis jis įvyko, 1932 metų vasario 6 d. įvykdytas p. Biotcherio, kaipo Direktorijos Pirmininko, atšaukimas, yra reguliarus (teisėtas).“¹⁵⁷³

„Gubernatoriaus Direktorijos Pirmininko atšaukimas nesudarytų teisėtą ir tinkamą valstybės interesų apsaugos priemonę, nebent inkriminuojami veiksmai būtų svarbūs, galį pakenkti Lietuvos suvereninėms teisėms ir užgauną Klaipėdos Krašto Statuto nuostatus ir jei stinga kitų priemonių.“¹⁵⁷⁴

„P. p. Bustamante, Altamira, Schücking ir van Eysingo
atskira nuomonė

<...> Dėl Gubernatoriaus teisės vykdomosios galios kontrolės priemone atšaukti Direktorijos Pirmininką kyla dar klausimas, kodėl reikalaujama tik tos vienos teisės, nors ji yra priešinga Statutui. Juk yra žinoma, kad ši labai griežta priemonė atšaukti Direktorijos Pirmininką teikia mažiau teisėtumo garantijos negu administraciniai teismai, kuriais paprastai naudojasi valstybių šalys (provincijos ar bendruomenės ir k. k.) ir, antra vertus, veto arba kasacijos teisė galėtų būti taikoma lygiai vykdomojo kaip ir įstatymų leidimo srity. <...>¹⁵⁷⁵

¹⁵⁷² *Ibid.*, 265.

¹⁵⁷³ *Ibid.*, 276.

¹⁵⁷⁴ *Ibid.*, 265.

¹⁵⁷⁵ *Ibid.*, 282.

II. Priedai, susiję su II–IV monografijos dalimis

Įvykių, susijusių su Statutinio Teismo įstatymo projektų rengimu, chronologinė tvarka

1930 m. birželis	Valstybės Taryboje sudaroma Klaipėdos komisija.
1930 m. birželis	Sudaroma Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijos pakomisė parengti įstatymo dėl autonominės ir centrinės valdžios institucijų konfliktų sprendimo tvarkos projektą.
1930 m. birželis	M. Rōmerio Autonomijos garantijų įstatymo, T. Petkevičiaus Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymo, K. Žal-kausko Lietuvos kraštų autonomiško tvarkymosi įstatymo, A. Kriščiukaičio Lietuvos Respublikos autonominio krašto statuto vykdymo įstatymo projektai.
1930 m. liepa	Iš keturių pateiktų projektų parengtas vienas.
1930 m. gruodis	Prancūzų profesoriaus konfidenciali konsultacija dėl Statuti- nio Teismo steigimo.

1931 m. kovas	Atnaujintos diskusijos dėl Klaipėdos krašto valstybinės kontrolės priemonių.
1931 m. kovas	A. Merkio pateiktas Klaipėdos krašto statuto vykdymo įstatymo projektas.
1931 m. kovas	Siūlymas papildyti Lietuvos Valstybės Konstituciją dėl auto- nomijos priežiūros instituto.
1931 m. balandis	Vietoj Statutinio Teismo siūlyta steigti administracinį teismą.

1932 m. sausis	Klaipėdos krašto gubernatorius A. Merkys nurodė panaikinti Klaipėdos krašto administracinio teismo sprendimą.
1932 m. vasario 6 d.	Klaipėdos krašto gubernatorius A. Merkys atšaukė iš parei- gų Klaipėdos krašto direktorijos pirmininką O. Biotcherį.
1932 m. vasario 8 d.	Vokiečių vyriausybė iškėlė klausimą Tautų Sąjungos Tary- boje, tvirtindama, kad Krašto gubernatorius neturėjo teisės atšaukti iš pareigų Krašto direktorijos pirmininko.

- 1932 m. vasario 10 d. Lietuvos vyriausybė įpareigojo Valstybės Tarybą skubiai atnaujinti darbą dėl centrinių valdžios institucijų kišimosi į autonominę sritį autonominių valdžios institucijų Statute numatytų įsipareigojimų nevykdymo atveju įstatymo ir Statutinio Teismo įstatymo projektus. Planuota Statutinį Teismą steigti Vyriausiajame Tribunale.
- 1932 m. kovo 1 d. Valstybės Tarybos plenumas, kuriame svarstomas Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo projektas.

- 1932 m. kovo 19 d. Valstybės signatarės pranešė Lietuvos vyriausybei, kad jos kreipsis į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą ir pateiks klausimus, kurie kilo po O. Biotcherio atšaukimo iš pareigų.
- 1932 m. balandžio 11 d. Valstybės signatarės kreipėsi į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą.
- 1932 m. balandžio 18 d. M. Römeris gauna pasiūlymą priimti Lietuvos nacionalinio teisėjo arba teisėjo *ad hoc* Lietuvai pareigas Nuolatiniajame Tarptautinio Teisingumo Teisme.
- 1932 m. birželio 7 d. Prasidėjo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos nagrinėjimas Nuolatiniajame Tarptautinio Teisingumo Teisme.
- 1932 m. birželio 16 d. M. Römeris mini, kad viename iš Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo posėdžių svarstyta, kokia institucija (Klaipėdos krašto administracinis teismas, trečiųjų teismas, Statutinis Teismas) turėtų spręsti kompetencijos konfliktus, kylančius tarp valstybės centrinių ir Krašto autonominių institucijų.
- 1932 m. rugpjūčio 11 d. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, atvėręs galimybes steigti Statutinį Teismą Lietuvoje.

- 1932 m. spalio 7 d. M. Römerio susitikimas su Respublikos Prezidentu. Valstybės vadovas pokalbio metu pareiškė, kad reikėtų steigti Komisiją Klaipėdos krašto reikalams.

- 1932 m. spalio 11 d. Ministrų kabinetas slaptu nutarimu sudarė konfidencialų darinį – Konsultantų komisiją Klaipėdos krašto reikalams. Ją sudarė S. Lozoraitis, T. Petkevičius ir M. Römeris. Posėdžiams pirmininkavo V. Mašalaitis, protokoluodavo J. Sakalauskas.
- 1932 m. spalio 18 d. Pirmasis Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis: nuspręsta parengti Klaipėdos krašto gubernatoriaus vykdomos autonominių organų veiklos priežiūros ir Statutinio Teismo įstatymų projektus.
- 1932 m. spalio 24 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis: rengiant įstatymų projektus remtasi Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla – keisti 1931 m. 1932 m. rengtų įstatymų projektai.
- 1932 m. spalio 30 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis. M. Römeris: sunkiausia buvo suvaldyti Klaipėdos autonominių institucijų „sabotažą“, kuris reiškėsi savo kompetencijos nevykdymu valstybės mastu, nežinomybė, ar tarptautinės institucijos palaikys tokią teisinę konstrukciją.
- 1932 m. spalio 31 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis: baigtas svarstyti Statutinio Teismo kompetencijos klausimas.
- 1932 m. lapkričio 16 d. D. Zaunius ir S. Lozoraitis pradėjo reikšti atsargias nuomones dėl Statutinio Teismo steigimo Lietuvoje.
- 1932 m. lapkričio 27 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis: baigtas svarstyti Statutinio Teismo įstatymo projektas.
- 1932 m. lapkričio 28 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams narių susitikimas Valstybės Taryboje. Diskutuota dėl Statutinio Teismo kompetencijos.
- 1932 m. gruodžio 8 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis: baigtas svarstyti Statutinio Teismo įstatymo projektas.
- 1932 m. gruodžio 21 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis: aptartas Gubernatoriaus teisių įstatymo projektas, susijęs su Klaipėdos autonominių organų aktų teisėtumo priežiūra.
- 1933 m. sausio 23 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis: norėta išspręsti naujai iškilusius klausimus, susijusius su Statutinio Teismo įstatymo projektu, ir pateikti įstatymo projektą vyriausybei.
- 1933 m. sausio 28 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis: diskusijos dėl Statutinio Teismo įstatymo projekto toliau tęsėsi.

1933 m. vasario 12 d. Konsultantų komisija Klaipėdos krašto reikalams baigė rengti Statutinio Teismo įstatymo ir Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymo projektus. M. Römeris parengė Statutinio Teismo įstatymo ir Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymo projektų pagrindimus. Projektai su pagrindimais pateikiami vyriausybei.

1933 m. birželis Iš naujo susidomėta Statutinio Teismo įstatymo projektu. Susidomėjimą paskatino teismų reforma. Ministras pirmininkas J. Tūbelis Statutinio Teismo įstatymo projektą pateikė svarstyti Valstybės Tarybai.

1933 m. birželio 21 d. Posėdis Valstybės Taryboje: planuota, kad Statutinio Teismo įstatymo projektą toliau svarstys Valstybės Taryba, o svarstymų pabaigoje pasikvies Konsultantų komisiją Klaipėdos krašto reikalams.

1933 m. birželio 30 d. Valstybės vadovas inicijavo Statutinio Teismo įstatymo projekto aptarimą. Įstatymas turėjo būti priimtas kartu su Teismų santvarkos įstatymu, susijusiu su Klaipėdos krašto teismais ir taip išryškinančiu autonominių teismų problemas. Respublikos Prezidentas palaikė projektą, tačiau baimintasi muitinės boikoto lietuviškam eksportui.

1933 m. liepos 3 d. Įvyko antras susitikimas su A. Smetona dėl Statutinio Teismo įstatymo projekto. Valstybės vadovas buvo kategoriškas ir pasiryžęs priimti įstatymą.

1933 m. liepos 4 d. M. Römeris iškviestas į Valstybės Tarybą, kurioje paaiškėjo, kad S. Šilingas siūlė kai kuriuos Statutinio Teismo įstatymo projekto pakeitimus.

1933 m. liepos 11 d. Paskelbtas Teismų santvarkos įstatymas. Statutinio Teismo įstatymas nepaskelbtas.

1934 m. vasario 8 d. Paskelbiamas Tautai ir valstybei saugoti įstatymas.

1934 m. liepos 12 d. Paskelbiamas Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas.

1934 m. lapkričio 13 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis: atnaujinta Statutinio Teismo idėja.

- 1934 m. lapkričio 27 d. Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams posėdis: dar kartą apsvarstytas Statutinio Teismo įstatymo projektas ir pakoreguotas.
- 1935 m. sausio 25 d. Susitikimas su valstybės vadovu aptarti Ministrų kabineto jau priimtą Statutinio Teismo įstatymo projektą. Reikėjo, kad Respublikos Prezidentas jį pasirašytų.
- 1935 m. kovo 13 d. Paskelbiamas Statutinio Teismo įstatymas.
- 1935 m. spalio 24 d. Respublikos Prezidentas skiria Statutinio Teismo teisėjus. Jais tampa B. J. Masiulis, Z. P. Starkus, M. Bruzdeilinas, D. Krivickas.
- 1935 m. gruodžio 6 d. Paskelbiamas Respublikos Prezidento aktas, kuriuo skiriami Statutinio Teismo teisėjai.
- 1936 m. lapkričio 6 d. Klaipėdos krašto seimelis pareikalavo panaikinti Statutinio Teismo įstatymą.

Autonomijos teisėtumo valstybinę kontrolę reglamentuojančių įstatymų projektų esminių nuostatų chronologija

1. Įstatymų projektų pavadinimai

- 1930 m. birželis Autonomijos garantijų įstatymo (M. Römeris), Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymo, Statutinio Teismo įstatymo (T. Petkevičius), Įstatymo dėl atskirų Lietuvos kraštų autonomiško tvarkymosi (K. Žalkauskas), Lietuvos Respublikos autonominio krašto statuto vykdymo įstatymo (A. Kriščiukaitis) projektai.
- 1930 m. liepa Statutinio Teismo įstatymo, Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymo, Teismų kompetencijos konfliktams spręsti įstatymo projektai.
- 1931 m. kovas, balandis, rugpjūtis Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo, Statutinio Teismo įstatymo, Klaipėdos krašto statuto vykdymui įstatymo, Klaipėdos krašto statutui vykdyti prižiūrėti įstatymo projektai.
- 1932 m. vasaris Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymo projektas.

1932 m. kovas	Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymo projektas.
1932 m. gruodis	Statutinio Teismo įstatymo, Klaipėdos krašto statuto vykdymo garantijų įstatymo, Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymo projektai.
1933 m. vasaris	Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymo, Statutinio Teismo įstatymo projektai.
1933 m. liepa	Statutinio Teismo įstatymo projektas.
1934 m. kovas	Statutinio Teismo įstatymo projektas.
1935 m. kovas	Priimtas Statutinio Teismo įstatymas.

2. Autonomijos valstybinės priežiūros priemonės

1930 m. birželis	1. Ginkluotos pajėgos, Respublikos Prezidento paskirti pareigūnai vykdo autonominę funkciją, laikinieji nacionaliniai įstatymai, jeigu teisėtas autonominis įstatymas gresia nacionaliniam saugumui, viešajai tarkai, ardo autonominę teisinę tvarką. Statutinis Teismas. 2. Klaipėdos krašto gubernatoriaus nurodymas autonominėms institucijoms vykdyti funkciją; jei jie jos nevykdo, nacionalinis įstatymas vietoj nepriimto autonominio įstatymo, Respublikos Prezidentas gali paskirti kitą asmenį vietoj autonominės institucijos pareigūno, ginkluotos pajėgos. Statutinis Teismas. 3. Ministrų kabineto dekretas vietoj autonominio įstatymo, jeigu dėl jo nebuvimo „kenčia visos valstybės reikalai“, autonominės institucijos funkcijų vykdymas gali būti pavestas centrinės valdžios įstaigai, Ministrų kabinetas skelbia karo ar kitą išimtinę padėtį, jeigu kyla pavojus Lietuvos suverenetui. Aukščiausia Respublikos taryba. 4. Ypač sustiprinta apsauga, jeigu autonominės institucijos nevykdo Statutinio Teismo nutarimų. Statutinis Teismas.
------------------	---

- 1930 m. liepa Klaipėdos krašto gubernatoriaus nurodymas autonominėms institucijoms atlikti nevykdomą statutinę funkciją, jeigu tai gresia viešajai tvarkai, saugumui, ardo autonominę teisinę tvarką, Respublikos Prezidento paskirti pareigūnai atlieka autonominę funkciją vietoj autonominių institucijų pareigūnų, kurie Respublikos Prezidento gali būti atleisti iš tarnybos, nacionalinis įstatymas vietoj autonominio. Statutinis Teismas. Nebėra ginkluotų pajėgų.
- 1931 m. kovas
1. Beveik identiškas 1930 m. liepos projektui, išskyrus tai, kad vietoj sąvokos *autonominės institucijos* vartojama sąvoka *Direktorija*, o jos pareigūnus gali atleisti ne valstybės vadovas, bet jo paskirti pareigūnai. Statutinis Teismas. Nebėra ginkluotų pajėgų.
 2. Klaipėdos krašto gubernatoriaus nurodymas, jei dėl autonominių institucijų nevykdomų funkcijų susidaro padėtis, prieštaraujanti tarptautiniams Lietuvos išsipareigojimams, kenkianti valstybės suverenumui, viešajai tvarkai, autonominių institucijų pareigūnus pašalina gubernatorius, nacionalinis įstatymas vietoj autonominio, gubernatoriaus administracinis aktas vietoj autonominio administracinio akto. Administracinis Teismas.
- 1931 m. balandis Klaipėdos krašto gubernatoriaus nurodymas; jeigu jis ignoruojamas, Respublikos Prezidentas autonominę funkciją paveda atlikti gubernatoriui arba kitam centrinio lygmens pareigūnui, šių teisė atleisti ir skirti autonominių institucijų pareigūnus, nacionalinis įstatymas. Statutinis Teismas.
- 1931 m. rugpjūtis Klaipėdos krašto gubernatoriaus nurodymas, Respublikos Prezidentas nustato priemones ir būdus, taip pat ir autonomijos teisių suvaržymą, kad būtų įgyvendintas gubernatoriaus nurodymas, nacionalinis įstatymas, nacionalinis administracinis aktas. Statutinis Teismas.
- 1932 m. vasaris Ministrų kabinetas Klaipėdos krašto gubernatoriui arba komisarui paveda atlikti Direktorijos nevykdomas funkcijas, nacionalinis įstatymas, gubernatoriaus ar komisarų teisė panaikinti priešingus Statuto normoms autonominius administracinius aktus, atleisti ir skirti autonominių institucijų pareigūnus. Statutinis Teismas.

- 1932 m. kovas Nacionalinis įstatymas vietoj autonominio, Ministrų kabinetas paveda autonominę funkciją atlikti Respublikos Prezidento skiriamam komisarui (nebėra gubernatoriaus), kuris gali naikinti priešingus Statutui autonominius administracinius aktus, atleisti ir skirti autonominių institucijų pareigūnus, priimti kitus administracinius aktus. Statutinis Teismas.
- 1932 m. gruodis Nacionalinis įstatymas vietoj autonominio, jei jo nebuvimas kelia grėsmę nacionaliniam saugumui, viešajai tvarkai, tarptautiniams Lietuvos įsipareigojimams, Respublikos Prezidentas Ministrų kabineto pritarimu paveda Klaipėdos krašto gubernatoriui vykdyti autonominę funkciją, gubernatoriaus funkcijos tos pačios kaip ir 1932 m. kovo projekte. Statutinis Teismas.
- 1933 m. vasaris Klaipėdos krašto gubernatoriaus veto pagal Statuto 16 straipsnį, gubernatoriaus nurodymas Direktorijai ir Seimeliui dėl Seimelio neįstatyminių aktų, kuriais peržengiamos autonominės kompetencijos ribos, pažeidžiami Konstitucijos dėsniai, Lietuvos tarptautiniai įsipareigojimai, sudaromas pavojus nacionaliniam saugumui, viešajai tvarkai. Statutinis Teismas. Gubernatorius autonominėms institucijoms nustato terminą tik po Statutinio Teismo sprendimo. Terminui praėjus, autonominę funkciją atlieka gubernatorius. Nacionalinis įstatymas vietoj autonominio, gubernatoriaus teisė Direktorijos pirmininką atšaukti iš pareigų ir paskirti pirmininku kitą asmenį.
- 1933 m. liepa Teisė kreiptis į Statutinį Teismą dėl nacionalinių įstatymų, nacionalinių administracinių aktų, gubernatoriaus aktų, autonominių administracinių aktų, Seimelio neįstatyminių aktų.
- 1934 m. kovas Teisė kreiptis į Statutinį Teismą dėl nacionalinių įstatymų, autonominių įstatymų, nacionalinių administracinių aktų, gubernatoriaus aktų, autonominių administracinių aktų, Seimelio neįstatyminių aktų.
- 1935 m. kovas Priimtas Statutinio Teismo įstatymas: identiškas 1934 m. kovo projektui.

3. Statutinio Teismo struktūra, teisėjų statusas

- 1930 m. birželis
1. Statutinis Teismas – Vyriausiojo Tribunolo skyrius. *Penki teisėjai trejiems metams* – Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, du Vyriausiojo Tribunolo bendro susirinkimo renkami teisėjai, du teisėjai iš autonominio skyriaus Vyriausiąjame Tribunole, kuriuos renka autonominės teritorijos teismai.
 2. Statutinis Teismas – Vyriausiojo Tribunolo skyrius. *Trys teisėjai penkeriems metams* – vieną renka Vyriausiojo Tribunolo bendrasis susirinkimas, du skiria Respublikos Prezidentas – po vieną iš trijų Ministrų kabineto ir trijų Klaipėdos krašto direktorijos pasiūlytų kandidatų. Kandidatais gali būti teisininkai, turintys Vyriausiojo Tribunolo teisėjams reikalingą kvalifikaciją.
 3. Vietoj Statutinio Teismo siūloma Aukščiausia Respublikos Taryba, sudaryta iš Respublikos Prezidento, Vyriausiojo Tribunolo pirmininko, Seimo pirmininko arba įgalioto atstovo, Ministrų kabineto pirmininko ir autonominio krašto valdžios atstovo.
 4. Statutinį Teismą sudaro Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, trys nariai, renkami iš Vyriausiojo Tribunolo teisėjų Vyriausiojo Tribunolo bendro susirinkimo ir kasmet Respublikos Prezidento skiriami trys nariai. Iš viso – *septyni nariai*.
- 1930 m. liepa
- Statutinis Teismas Vyriausiąjame Tribunole. Respublikos Prezidentas skiria pirmininką, jo pavaduotoją ir teisėjus. Neaiškus teisėjų skaičius.
- 1931 m. kovas, balandis
- Statutinis Teismas Vyriausiąjame Tribunole. Statutinį Teismą sudaro *Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas ir keturi Respublikos Prezidento penkeriems metams skiriami teisėjai*. Tai turi būti asmenys, kurie gali būti skiriami Vyriausiojo Tribunolo teisėjais. Du teisėjai skiriami iš Ministrų kabineto ir du iš Klaipėdos krašto direktorijos pasiūlytų kandidatų.
- 1932 m. vasaris
- Statutinis Teismas Vyriausiąjame Tribunole. Teismą sudaro *Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas ir keturi Respublikos Prezidento penkeriems metams skiriami teisėjai*. Tai turi būti asmenys, kurie gali būti skiriami teisėjais. Du teisėjai skiriami iš Ministrų kabineto ir du iš Klaipėdos krašto direktorijos pasiūlytų kandidatų.

- 1932 m. kovas Statutinis Teismas Vyriausiajame Tribunole. Statutinį Teismą sudaro *Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas ir keturi Respublikos Prezidento penkeriems metams skiriami teisėjai*. Atrinktus kandidatus pateikia Vyriausiojo Tribunolo visuotinis susirinkimas. Juos pristato valstybės vadovui ministras pirmininkas. Du Teismo teisėjai turi turėti Klaipėdos krašto vietos gyventojo požymį.
- 1932 m. gruodis,
1933 m. vasaris Statutinis Teismas Vyriausiajame Tribunole. Statutinį Teismą sudaro *Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas ir keturi ministro pirmininko pristatyti Respublikos Prezidento septyneriems metams skiriami teisėjai*. Teisėjais gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai, ne jaunesni kaip 40 metų, turintys teisinį išsilavinimą, kvalifikacijas viešosios teisės srityje. Nepasibaigus kadencijai, teisėjas atleidžiamas tik baudžiamojo ar drausmės teismo sprendimu, Statutinio Teismo teisėjams vienbalsiai nutarus. Teisėjas negali eiti kitų pareigų viešojoje tarnyboje, išskyrus teisėjo pareigas, aukštesniojo mokslo personalo pareigas aukštesniosiose mokslo įstaigose. Valdžios komisaras ir jo pavaduotojas prie Statutinio Teismo skiriami teisingumo ministro pristatymu Respublikos Prezidento trejiems metams.
- 1933 m. liepa Statutinis Teismas Vyriausiajame Tribunole. Statutinį Teismą sudaro *Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas ir keturi teisingumo ministro pristatyti Respublikos Prezidento septyneriems metams skiriami teisėjai*. Teisėjais gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai, ne jaunesni kaip 40 metų, turintys kvalifikacijas viešosios teisės srityje ir atitinkantys Teismų santvarkos įstatymo 113 straipsnyje įtvirtintus reikalavimus. Teisėjai dėl priežiūros ir drausmės atsakomybės prilyginami Vyriausiojo Tribunolo teisėjams. Teisėjas negali eiti kitų pareigų viešojoje tarnyboje, išskyrus Valstybės Tarybos nario, teisėjo pareigas, profesoriaus ar docento pareigas aukštesniose mokyklose. Valstybės komisaras prie Statutinio Teismo skiriamas teisingumo ministro pristatymu Respublikos Prezidento trejiems metams. Jį pavaduoja Vyriausiojo Tribunolo prokuroras.

- 1934 m. gruodis Statutinis Teismas Vyriausiajame Tribunole. Statutinį Teismą sudaro *Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas ir keturi teisingumo ministro pristatyti Respublikos Prezidento septyneriems metams skiriami teisėjai*. Teisėjais gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys kvalifikacijas viešosios teisės srityje ir atitinkantys Teismų santvarkos įstatymo 113 straipsnyje įtvirtintus reikalavimus. Teisėjai dėl priežiūros ir drausmės atsakomybės prilyginami Vyriausiojo Tribunolo teisėjams. Teisėjas negali eiti kitų pareigų viešose įstaigose, išskyrus Valstybės Tarybos nario, teisėjo pareigas, teisių mokslų dėstytojo tarnybą aukštojoje mokykloje. Valdžios ar valstybės komisaro prie Statutinio Teismo pareigybės atsisakya.
- 1935 m. kovas Priimtame įstatyme: analogiškos nuostatos kaip ir 1934 m. kovo mėnesio Statutinio Teismo įstatymo projekte.

4. Statutinio Teismo kompetencija

- 1930 m. birželis
1. Statutinis Teismas nagrinėja Respublikos Prezidento sprendimą dėl ginkluotų pajėgų panaudojimo, laikino cenzūrinio įstatymų leidėjo priimto įstatymo teisėtumo.
 2. Remdamasis Statutinio Teismo įstatymo projektu, Statutinis Teismas nagrinėja skundus dėl nacionalinių įstatymų, administracinių aktų atitikimo Klaipėdos krašto statuto nuostatoms, kai jais nustatoma autonominių institucijų kompetencija, sprendžia, ar autonominė institucija turėjo atlikti tam tikrą funkciją, ar Lietuvos Valstybės Konstitucijos ar Statuto numatytos funkcijos gali būti laikomos įvykdytomis, ar atitinkama įstatymo ar administracinio akto nuostata patenka į autonominių institucijų Statutu numatytą kompetenciją. Į Teismą gali kreiptis Krašto seimelis, Direktorija, Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius, gubernatoriumius ar jo pavaduotojas.
- Remdamasi Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymo projektu, Krašto direktorija ir Seimelis galėjo kreiptis į Teismą dėl nacionalinio įstatymo, kuriuo įvykdoma atitinkama autonominė funkcija, dėl autonominės institucijos tarnautojo ar valdininko atleidimo Respublikos Prezidento dekretu, dėl valstybės vadovo sprendimo panaudoti ginkluotąs pajėgas.

3. Vietoj Statutinio Teismo Ministrų kabinetas turėjo prižiūrėti autonominių kraštų statutų vykdymą, aiškinti su jų vykdymu susijusius klausimus, atlikti kitas funkcijas, nebūdingas teisminei institucijai.

4. Statutinis Teismas sprendžia konfliktus, kilusius tarp Lietuvos Respublikos ir autonominio krašto dėl įstatymų leidybos, valdymo ir teisingumo.

1930 m. liepa

Statutinio Teismo kompetencija apibrėžta beveik identiškai kaip ir T. Petkevičiaus pateiktame projekte, tik atsisakyta Teismo funkcijos spręsti, ar atitinkama įstatymo ar administracinio akto nuostata patenka į autonominių institucijų Klaipėdos krašto statutu numatytą kompetenciją.

Remdamasis Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymu, Statutinis Teismas sprendžia dėl Respublikos Prezidento aktų teisėtumo, kuriais jis skiria organus vykdyti atitinkamas autonomines funkcijas, atleidžia autonominių institucijų valdininkus iš tarnybos, nacionalinio laikino įstatymo teisėtumo.

1931 m. kovas

1. Statutinio Teismo kompetencija apibrėžta beveik identiškai kaip ir T. Petkevičiaus pateiktame projekte.

Remiantis Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymu, Respublikos Prezidento aktu, kuriuo skiriamas organas atlikti autonominių institucijų neatliekamą funkciją, to organo priimtus aktus, nacionalinę laikiną įstatymą, remiantis Statutinio Teismo nuostatomis, galima buvo skųsti Statutiniam Teismui.

2. Administracinis Teismas turėjo spręsti dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus reikalavimo autonominėms institucijoms vykdyti autonomines funkcijas teisėtumo, gubernatoriaus veto teisėtumo. Dėl atitikimo Statuto nuostatoms Teismui gali būti skundžiami nacionaliniai įstatymai, gubernatoriaus administraciniai aktai.

1931 m. balandis

Statutinio Teismo kompetencija apibrėžta beveik identiškai kaip ir T. Petkevičiaus pateiktame projekte.

Pagal Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymą, į Statutinį Teismą galima buvo kreiptis dėl valstybės vadovo akto, kuriuo pavesta gubernatoriui ar kitam organui įvykdyti autonominę funkciją, dėl nacionalinio laikino įstatymo, gubernatoriaus akto ar kito nacionalinio administracinio akto, priimto autonominei funkcijai atlikti, teisėtumo.

1931 m. rugpjūtis

Statutinis Teismas sprendžia dėl gubernatoriaus reikalavimo vykdyti autonomines funkcijas, nacionalinių įstatymų, gubernatoriaus administracinių aktų teisėtumo.

1932 m. vasaris

Statutinis Teismas sprendžia dėl autonominės institucijos funkcijos buvimo, dėl kurios Ministrų kabinetas priėmė sprendimą pavesti tą funkciją atlikti Klaipėdos krašto gubernatoriui arba komisarui, buvo priimtas nacionalinis įstatymas vietoj autonominio, ar nebuvo autonominė funkcija atlikta prieš gubernatoriaus ar komisaro įsikišimą ar nacionalinio įstatymo priėmimą, ar gubernatoriaus ar komisaro aktai, kuriais panaikinami Direktorijos, kitų autonominių organų aktai, atleidžiami valdininkai ir tarnautojai, pagrįsti Statutu nustatyta autonomine funkcija. Teismas sprendžia dėl Ministrų kabineto nutarimo, kuriuo gubernatoriui ar komisarui pavedama atlikti autonominę funkciją, laikino nacionalinio įstatymo. Teismas sprendžia dėl nacionalinio įstatymo ir administracinių aktų atitikimo Statuto nuostatom, nustatančioms autonominių institucijų kompetenciją. Teismui neskundžiami gubernatoriaus veto ir teisė atleisti iš pareigų Direktorijos pirmininką, netekusį gubernatoriaus pasitikėjimo.

1932 m. kovas

Statutinis Teismas sprendžia, ar Klaipėdos krašto statusas nustato funkciją, kuriai įvykdyti reikia autonominio įstatymo, ar toks įstatymas buvo priimtas prieš priimant nacionalinį įstatymą, ar priimtas nacionalinis įstatymas pagrįstas Statutu, ar Statute numatyta funkcija, kuri Ministrų kabineto pavesta vykdyti komisarui, ar statutinė funkcija buvo įvykdyta prieš pavedant tai padaryti Ministrų kabinetui, ar komisaro aktas pagrįstas atliekama Statute numatyta funkcija. Statutinis Teismas sprendžia dėl nacionalinio įstatymo ir administracinių aktų atitikimo Statuto nuostatom, t. y. ar nepažeidžiama Statute numatyta autonominių institucijų kompetencija.

- 1932 m. gruodis Statutinis Teismas sprendžia dėl nacionalinio teisės akto, gubernatoriaus akto, autonominio administracinio akto ir neįstatyminio Klaipėdos krašto seimelio akto atitikimo Statuto nuostatoms, dėl autonominės funkcijos buvimo ar nebuvimo ir dėl jos vykdymo būtinumo valstybės saugumui, viešajai tvarkai palaikyti ir tarptautiniams įsipareigojimams įvykdyti. Gubernatoriaus aktų, dėl kurių galima buvo kreiptis į Teismą, rūšys nustatytos Klaipėdos krašto statuto vykdymo garantijų įstatyme.
- 1933 m. vasaris Statutinio Teismo kompetencija nustatyta beveik identiška kaip ir 1932 m. gruodžio projekte.
Pagal Gubernatoriaus teisių Klaipėdos krašto vietos organų veikimui žiūrėti įstatymą, gubernatorius gali kreiptis į Teismą, kai autonominės institucijos nepaiso jo nurodymų, autonominiiais administraciniais aktais ir neįstatyminiais Seimelio aktais neteisėta padėtis nepašalinta arba autonominių funkcijų nevykdymas kelia grėsmę valstybės saugumui, viešajai tvarkai. Jei Teismas nusprendžia, kad autonominės funkcijos įvykdymas būtinas nacionaliniam saugumui ir viešajai tvarkai palaikyti, tai gubernatorius nustato terminą tokiai funkcijai įvykdyti. Autonominėms institucijoms šios funkcijos laiku neįvykdžius, pats gubernatorius ją vykdo, priimamas nacionalinis įstatymas.
- 1933 m. liepa Statutinio Teismo kompetencija nustatyta beveik identiška 1932 m. gruodžio ir 1933 m. vasario projektams.
- 1934 m. gruodis Statutinis Teismas sprendžia dėl nacionalinio teisės akto (įstatymo, administracinio akto), autonominio įstatymo, Klaipėdos krašto gubernatoriaus akto, autonominio administracinio akto ir Seimelio neįstatyminio akto atitikimo Statuto nuostatoms.
- 1935 m. kovas Priimtame įstatyme analogiškai kaip ir 1934 m. kovo projekte.

5. Teisė kreiptis į Statutinį Teismą

1930 m. birželis	1. Kreiptis į Statutinį Teismą gali autonominė vykdomoji, įstatymų leidžiamoji valdžia, aukščiausios instancijos autonominis teismas. Respublikos Prezidentas, Seimas ir Vyriausiasis Tribunolas taip pat gali kreiptis į Teismą dėl autonominio įstatymo teisėtumo ar konstitucingumo. 2. Į Teismą gali kreiptis Krašto seimelis, Direktorija, Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius, gubernatorius ar jo pavaduotojas. 3. Į Aukščiausią Respublikos Tarybą gali kreiptis autonominė krašto valdžia. 4. Į Teismą gali kreiptis įstatymų leidybos ir valdymo srities klausimais atitinkamas ministras, teisingumo – Vyriausiojo Tribunolo valstybės gynėjas ar teisingumo ministras.
1930 m. liepa	Į Statutinį Teismą gali kreiptis Klaipėdos krašto direktorija.
1931 m. kovas	1. Į Statutinį Teismą gali kreiptis Klaipėdos krašto direktorija. 2. Į Administracinį Teismą gali kreiptis Klaipėdos krašto direktorija.
1931 m. balandis, rugpjūtis 1932 m. vasaris, kovas	Į Statutinį Teismą gali kreiptis Klaipėdos krašto direktorija.
1932 m. gruodis 1933 m. vasaris 1933 m. liepa	Į Statutinį Teismą gali kreiptis Klaipėdos krašto direktorija ir gubernatorius.
1934 m. gruodis	Į Statutinį Teismą gali kreiptis Klaipėdos krašto direktorijos pirmininkas, gubernatorius ir teisingumo ministras.
1935 m. kovas	Priimtame įstatyme analogiškai kaip ir 1934 m. kovo projekte.

6. Skundo turinys, terminai

1930 m. birželis	1. Skundai paduodami per šešis mėnesius. Skundžiama aktų teisėtumo atžvilgiu. 2. Prašyme nurodomos skundžiamo nacionalinio įstatymo arba administracinio akto nuostatos, prieštaraujančios Klaipėdos krašto statutui. Skundai pateikiami per metus nuo priemonių, numatytų Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatyme, pritaikymo. 3. – 4. –
1930 m. liepa 1931 m. kovas, balandis	Skundai pateikiami per metus nuo skundžiamo akto priėmimo. Skundo pateikimas nestabdo skundžiamo akto vykdymo.
1931 m. rugpjūtis	Skundas pateikiamas per 15 dienų.
1932 m. vasaris	Skundai pateikiami per metus. Skundo pateikimas nestabdo skundžiamo akto vykdymo.
1932 m. kovas	Skunde nurodoma pažeista Klaipėdos krašto statuto nuostata ir pagrindimas. Skundai pateikiami nepaėjus metams. Skundo padavimas nestabdo skundžiamo akto vykdymo.
1932 m. gruodis	Skundas turi būti motyvuotas. Skundo padavimas nesusabdo skundžiamo akto vykdymo, jeigu teismas, skundėjui prašant, nenutaria kitaip. Skundas dėl nacionalinio įstatymo, nacionalinio ar autonominio administracinio akto, ar Seimelio neįstatyminio akto pateikiamas per šešis mėnesius. Skundai dėl administracinių aktų gali būti pateikiami tik tada, kai apie tokio akto prieštaravimą Statutui ne vėliau kaip per du mėnesius nuo akto priėmimo pranešta atitinkamam ministrui, gubernatoriui ar Direktorijai, ir jei tie aktai nebuvo pataisyti.

- 1933 m. vasaris Skunde nurodoma, ką pareiškėjas laiko neteisėtu ir kokių pagrindų. Skundo padavimas nesustabdo skundžiamo akto vykdymo. Jeigu neskundžiamas įstatymas, tai akto vykdymas pareiškėjo prašymu Statutinio Teismo nutarimu gali būti sustabdytas. Skundas dėl nacionalinio įstatymo pateikiamas per šešis mėnesius nuo jo paskelbimo. Skundai dėl nacionalinių administracinių aktų, autonominės funkcijos vykdymo, būtino nacionaliniam saugumui, viešajai tvarkai užtikrinti ir Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams įvykdyti, Klaipėdos krašto seimelio neįstatyminių aktų taip pat pateikiami per šešis mėnesius, tačiau ne vėliau kaip prieš tris mėnesius nuo jų priėmimo pateikus juos gubernatoriui, Direktorijai, ir jei tie aktai nebuvo pataisyti.
- 1933 m. liepa Identiška 1933 m. vasario projektui, išskyrus tai, kad atsakyta nuostatos dėl skundžiamo akto pateikimo gubernatoriui, Direktorijai.
- 1934 m. gruodis Beveik identiška 1933 m. vasario ir liepos projektams, išskyrus tai, kad detalizuota galimybė skųsti aktą per šešis mėnesius ne tik nuo jo paskelbimo dienos, bet ir pareiškėjui sužinojus apie aktą.
- 1935 m. kovas Priimtame įstatyme analogiškai kaip ir 1934 m. kovo projekte.

7. Statutinio Teismo teisena

- 1930 m. birželis
1. Sprendimą priima penki teisėjai.
 2. Sprendimą priima trys teisėjai.
 3. –
 4. Sprendimą priima ne mažiau kaip penki teisėjai, ekspertų nuomonės.
- 1930 m. liepa Gavęs skundą, Statutinis Teismas per mėnesį sprendžia dėl to, ar skundas pateiktas laiku ir ar jis patenka į Teismo jurisdikciją.

- 1931 m. kovas
1. Gavęs skundą, Statutinis Teismas per penkiolika dienų sprendžia dėl to, ar skundas pateiktas laiku ir ar jis patenka į Teismo jurisdikciją. Teismas kreipiasi į ministrą pirmininką, kad šis pateiktų paaiškinimus dėl skundo. Teismo posėdyje dalyvauja ministro pirmininko ir Klaipėdos krašto direktorijos atstovai.
 2. Gavęs skundą, Statutinis Teismas per penkiolika dienų sprendžia dėl to, ar skundas pateiktas laiku ir ar jis patenka į Teismo jurisdikciją. Teismas kreipiasi į gubernatorių, kad šis pateiktų paaiškinimus dėl skundo. Teismo posėdyje dalyvauja ministro pirmininko, Klaipėdos krašto gubernatoriaus ar direktorijos atstovai, atsižvelgiant į tai, koks yra skundo pagrindas ir dalykas.
- 1931 m. balandis
- Gavęs skundą, Statutinis Teismas per penkiolika dienų sprendžia dėl to, ar skundas pateiktas laiku ir ar jis patenka į Teismo jurisdikciją. Teismas kreipiasi į ministrą pirmininką, kad šis pateiktų paaiškinimus dėl skundo.
- 1932 m. vasaris
- Identiška 1931 m. Kovo mėnesio pirmojo projekto variantui.
- 1932 m. kovas
- Gavęs skundą, Statutinis Teismas persiunčia jo nuorašą ministrui pirmininkui ir laukia jo paaiškinimų, šį paaiškinimą Teismas persiunčia Klaipėdos krašto direktorijai, Teisme atstovauja ministro pirmininko ir Direktorijos atstovai. Posėdžiai vieši. Sprendimus balsų dauguma priima keturi teisėjai. Balsams pasidalijus po lygiai nusveria pirmininko balsas. Bylos pranešėjas – vienas iš teisėjų. Po teisėjo pranešėjo kalbos kalba atstovai – pirmas Direktorijos, o paskui Ministro Pirmininko atstovas. Atstovų ginčai baigiami, kai byla „teismui pakankamai paaiškėja“. Atstovai pateikia rašytinius įrodymus, Teismas gali reikalausti reikalingų dokumentų iš atstovų.

- 1932 m. gruodis
- Gavęs skundą, Statutinis Teismas persiunčia jo nuorašą Klaipėdos krašto gubernatoriui ir Direktorijai. Atitinkamas ministras, gubernatorius, direktorija, pateikia savo paaiškinimus. Paaiškinimų nuorašai siunčiami pareiškėjui. Bylos dalyviams (ministrui, gubernatoriui ar Direktorijai) Teisme atstovauja įgalioti atstovai, kurie nebūtinai turi būti advokatai. Teismo posėdžiai vieši. Sprendimą turi priimti ne mažiau kaip trys teisėjai. Balsams pasidalijus po lygiai nusveria pirmininko balsas. Bylos pranešėjas – vienas iš teisėjų. Po teisėjo pranešėjo kalbos kalba atstovai – pirmas Direktorijos atstovas, o paskui Ministro Pirmininko atstovas. Atstovų ginčai baigiami tada, kai byla „teismui pakankamai paaiškėja“. Atstovai pateikia rašytinius įrodymus, Teismas gali reikalauti reikalingų dokumentų iš atstovų.
- 1933 m. vasaris
- Skundo nuorašus Statutinio Teismo pirmininkas siunčia atitinkamais atvejais arba Ministrų kabinetui, arba Klaipėdos krašto gubernatoriui, arba Direktorijai. Atitinkamas ministras, gubernatorius ar Direktorija pateikia paaiškinimus dėl skundo, jie yra atsakovai („bylos oponentai“) ir gali naudotis visomis bylos dalyvių teisėmis. Statutinis Teismas tvarkomajame posėdyje sprendžia dėl paaiškinimų ir jų patikrinimo. Pareiškėjui ir atsakovui atstovauja įgalioti atstovai, nebūtinai advokatai. Teismo posėdžiai vieši. Sprendimai priimami balsų dauguma bent trijų teisėjų. Balsams pasidalijus po lygiai nusveria pirmininko balsas. Bylos pranešėjas – vienas iš teisėjų. Po teisėjo pranešėjo kalbos tikrinami įrodymai ir kalba atstovai. Prieš baigiantis šalių ginčams jos turi teisę Teismui pateikti įrodymus. Pats Teismas taip pat gali reikalauti pateikti įrodymus. Šalių ginčai skelbiami baigtais tada, kai „byla teismui pakankamai paaiškėja“.
- 1933 m. liepa
- Beveik identiška kaip ir 1933 m. vasario projekte, išskyrus tai, kad detalizuota, kad pareiškėjo ir atsakovo atstovai turi būti Lietuvos Respublikos piliečiai. Kadangi buvo kuriama valstybės komisaro pareigybė, jis buvo įpareigotas dalyvauti Statutinio Teismo posėdyje. Jis turi pateikti motyvuotą nuomonę, galėjo pareikalauti reikalingų įrodymų iš šalių, teismo posėdyje šalims gali užduoti klausimus, šalių ginčams pasibaigus kalbėti, vertinti posėdžio metu padarytus pareiškimus, įrodymus, keisti motyvuotą nuomonę.

- 1934 m. gruodis Skundo nuorašus Statutinio Teismo pirmininkas siunčia atitinkamais atvejais arba ministrui pirmininkui, arba Klaipėdos krašto gubernatoriui, arba Direktorijos pirmininkui. Ministras pirmininkas gali pavesti atitinkamam ministrui būti atsakovu. Atsakovai pateikia atsakymą į skundą. Pareiškėjams ir atsakovams atstovauja atstovai, galintys būti tik Lietuvos Respublikos piliečiais. Teismo posėdžiai vieši.
- 1935 m. kovas Priimtame įstatyme beveik analogiška, išskyrus tai, kad skundo nuorašus Statutinio Teismo pirmininkas siunčia atitinkamais atvejais arba teisingumo ministrui, arba Klaipėdos krašto gubernatoriui, arba Direktorijos pirmininkui.

8. Statutinio Teismo teisenos taisyklių reglamentavimas

- 1930 m. liepa Statutinis Teismas Statutinio Teismo įstatyme nenumatytais atvejais vadovaujasi nacionaliniais teismų procesą reglamentuojančiais nuostatais.
- 1933 m. vasaris Statutinis Teismas Statutinio Teismo įstatymo nenumatytais atvejais vadovaujasi atitinkamomis civilinio proceso nuostatomis.
- 1933 m. liepa Statutinio Teismo teisenos taisyklės, kiek jos nenustatytos
1934 m. gruodis Statutinio Teismo įstatyme, nustato Statutinis Teismas, jas tvirtina teisingumo ministras.
- 1935 m. kovas Priimtame įstatyme numatyta taip pat, kaip ir 1933 bei 1934 m. projektuose.

9. Statutinio Teismo sprendimai, jų paskelbimas

- 1930 m. birželis
1. Skundžiamas aktas ar laikinasis įstatymas, pripažintas neteisėtu, panaikinamas. Statutinio Teismo sprendimas dėl neteisėto ar nekonstitucingo įstatymo panaikinimo skelbiamas įstatymų skelbimo tvarka.
 2. Įstatymas nustoja galios, administracinis aktas panaikinamas. Statutinio Teismo sprendimai galutiniai. Teismo sprendimai, kuriais įstatymai nustoja galios, skelbiami leidinyje *Vyriausybės žinios*.

3. –

4. Statutinio Teismo sprendimai neskundžiami.

1930 m. liepa	Įstatymas nustoja galios, administracinis aktas panaikinamas. Sprendimai neskundžiami, galutiniai. Sprendimai dėl įstatymų ar jų atskirų nuostatų, nustojusių galios, skelbiami leidinyje <i>Vyriausybės žinios</i> . 1932 m. vasario projekte pirmą kartą įrašoma nuostata: „Kai Statutinis Teismas nėra pripažinęs Respublikos įstatymo priešingu Klaipėdos krašto statutui, joks teismas negali netaikyti Respublikos įstatymo dėl to, kad jis yra priešingas Klaipėdos krašto statutui.“ Ji pakartojama 1934 m. kovo projekte.
1931 m. kovas, balandis	
1932 m. vasaris, kovas	
1933 m. liepa	Statutinio Teismo sprendimai spausdinami leidinyje <i>Vyriausybės žinios</i> .
1934 m. kovas	
1935 m. kovas	
1932 m. kovas, gruodis	Statutinio Teismo teisėjas priima sprendimus klausydamas savo sąžinės ir įstatymų.
1933 m. vasaris, liepa	
1934 m. kovas	
1935 m. priimtas įstatymas	
1932 m. gruodis	Nacionalinis įstatymas panaikinamas arba pakeičiamas pagal Statutinio Teismo sprendimą, nacionalinis administracinis aktas, gubernatoriaus aktas, neįstatyminis Seimelio aktas panaikinami. Sprendimai galutiniai.
1933 m. vasaris	
1933 m. liepa	Nacionalinis administracinis aktas, Klaipėdos krašto gubernatoriaus aktas, autonominis administracinis aktas, Seimelio neįstatyminis aktas panaikinami. Dėl nacionalinio įstatymo nebuvo nuostatos.
1934 m. gruodis	Nacionalinis administracinis aktas, Klaipėdos krašto gubernatoriaus aktas, autonominis administracinis aktas, Seimelio neįstatyminis aktas panaikinami. Dėl nacionalinio ir autonominio įstatymo nebuvo nuostatos.

„Ligi Statutinis Teismas nėra nusprendęs pripažinti Respublikos įstatymą prieštaraujant Klaipėdos Krašto Statutui, joks teismas negali netaikyti Respublikos įstatymo, tardamas, kad jis prieštarauja Klaipėdos Krašto Statutui.“ (14 str.)

1935 m. kovas Priimtame įstatyme taip pat kaip ir 1934 m. kovo projekte.

10. Aiškinamieji Statutinio Teismo sprendimai

1932 m. kovas Statutinis Teismas pats aiškina savo sprendimų prasmę. Aiškinamąjį sprendimą Teismas priima išklauses Klaipėdos krašto direktorijos ir ministro pirmininko atstovų pareiškimus.

1932 m. gruodis
1933 m. vasaris Bylos dalyviui paprašius, Statutinis Teismas aiškina sprendimo prasmę teismo posėdžio metu. Apie tokį posėdį Teismas praneša bylos dalyviams, kurių atstovai gali teikti Teismui paaiškinimus.

1933 m. liepa Prašant bylos šaliai, Statutinis Teismas aiškina savo sprendimo prasmę.

1934 m. gruodis Statutinio Teismo sprendimų prasmę Teismas aiškina pats.

1935 m. kovas Priimtame įstatyme normos analogiškos 1934 m. kovo projektui.

11. Įstatymų įsigaliojimo data

1930 m. birželis, liepa –

1931 m. kovas, balandis

1932 m. vasaris, kovas,
gruodis

1933 m. vasaris

1933 m. liepa Statutinio Teismo įstatymas įsigalioja 1933 m. rugsėjo 15 d.

1934 m. gruodis Statutinio Teismo įstatymas įsigalioja 1935 m. sausio 1 d.

1935 m. kovas Priimtas Statutinio Teismo įstatymas įsigaliojo nuo jo paskelbimo dienos, t.

12. Statutinio Teismo veikla

1935 m. lapkričio 3 d. Spaudoje pasirodė žinia apie tai, kad Statutinis Teismas pradės nagrinėti pirmąją savo bylą pagal Klaipėdos namų savininkų skundą dėl Klaipėdos krašte veikiančios butų kontrolės.

1936 m. sausio 1 d. Spaudoje rašoma būsimuoju laiku, kad Statutinio Teismo laukia svarbus vaidmuo.

1936 m. lapkričio 9 d. M. Römeris rašė, kad Statutinis Teismas egzistuoja, bet dar nepradėjo savo veiklos.

1936 m. lapkričio 22 d. Spaudoje pasirodė žinių, kad bus kreipiamasi į Statutinį Teismą dėl Klaipėdos krašto seimelio paskelbto Mokyklų įstatymo.

1936 m. lapkričio 30 d. M. Römeris rašė, kad į Statutinį Teismą nebuvo laiku kreiptasi dėl Klaipėdos krašto direktorijos autonominės pilietybės nuostatų, Seimelio įstatymo dėl privataus švietimo.

1938 m. kovo 25 d. M. Klimkaitis tvirtino, kad Statutinis Teismas iki šios dienos tėra „ant popieriaus“.

1940 m. D. Krivickas pažymėjo, kad Statutinis Teismas nenagrinėjo bylą.

1963 m. B. J. Masiulis nurodė, kad į Statutinį Teismą nė karto nesikreipta.

III. Priedas, susijęs su V monografijos dalimi, „Statutinis Teismas tarpukario autorių darbuose“

Lietuvoje	
1931 m.	M. Rōmerio monografija <i>Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose</i> (tiesiogiai Statutinis Teismas nepaminėtas)
1932 m.	M. Rōmerio straipsnis „Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas“ R. Valsonoko monografija <i>Klaipėdos problema</i> (tiesiogiai Statutinis Teismas nepaminėtas) T. Petkevičiaus straipsnis „Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūra“ (tiesiogiai Statutinis Teismas nepaminėtas)
1933 m.	M. Rōmerio straipsnis „Haagos 1932.VIII.11 sprendimo principai“ J. Švelniko diplominis „Juridinis Klaipėdos krašto status Lietuvos valstybėje“ (tiesiogiai Statutinis Teismas nepaminėtas) M. J. Lapinsko diplominis „Lietuvos suverenumas Klaipėdos krašte“ (tiesiogiai Statutinis Teismas nepaminėtas)
1934 m.	M. Rōmerio straipsnis „Klaipėdos klausimas tarptautiniame forumė“ (tiesiogiai Statutinis Teismas nepaminėtas) J. Robinzono <i>Klaipėdos krašto konvencijos komentaras</i> (tiesiogiai Statutinis Teismas nepaminėtas) J. Matulionio diplominis „Klaipėdos krašto autonomija“ (tiesiogiai Statutinis Teismas nepaminėtas)
1935 m.	J. Robinzono straipsnis „Statutinis Teismas ir Klaipėdos Krašto statutas“ F. von Freytag-Loringhovo straipsnis „Das Litauische Statutsgesetz vom 13. März 1935“ F. von Freytag-Loringhovo straipsnis „In Memel“ W. von Tabouillot straipsnis „Das Litauische Statutsgesetz vom 13. März 1935“ P. Šilo diplominis darbas „Autonominio Klaipėdos krašto gubernatoriaus institucija“
1936 m.	M. Rōmerio straipsnis „Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema“ M. Rōmerio straipsnis „Le système juridique des garanties de la souveraineté de la Lithuanie sur le territoire de Memel“ M. Rōmerio straipsnis „La juridiction dite „Statutaire“ en Lithuanie en ce qui concerne le Territoire autonome de Memel“ M. Rōmerio straipsnis „Le problème juridique du „vacuum“ dans le statut du territoire autonome de Memel“ (tiesiogiai neužsiminta apie Statutinį Teismą) V. Brunso straipsnis „Die Memelfrage“

	C. Abramavičiaus diplominis darbas „Lietuvos valstybės, kaip suverenio vieneto, santykis su autonominiu Klaipėdos kraštu“ (tiesiogiai Statutinis Teismas nepaminėtas)
1937 m.	M. Rōmerio monografija <i>Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos</i> , I d.
1938 m.	S. Klimkaičio diplominis darbas „Klaipėdos krašto teisininkų paruošimas“
1940 m.	D. Krivicko habilitacijos darbas <i>Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. statutą</i>
1990 m.	M. Rōmerio monografija <i>Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos</i> , II d.
Iševijoje	
1958 m.	B. J. Masiulio straipsnis „Valstybės Taryba“
1963 m.	B. J. Masiulio straipsnis „Statutinis Teismas“

SUMMARY

THE STATUTORY COURT

The Treaty of Versailles marked the end of the First World War. Articles 28 and 99 of this peace Treaty separated the Klaipėda Territory (hereinafter also referred to as the Territory) from Germany and transferred it to the states that had signed the Klaipėda Territory Convention (hereinafter – the Convention). Article 2 of the Convention stipulated that the Klaipėda Territory would form a unit of Lithuanian sovereignty. Thus, after the Convention entered into force, the Territory became part of the state of Lithuania.

Mykolas Römeris saw several important grounds for joining the Klaipėda Territory to the foundations of Lithuanian international law. Firstly, the Convention, concluded between Lithuania and four signatories, which included the Territory into the state of Lithuania, did not mean any gift or favour to Lithuania but meant the fulfillment of the imperative norms of the Treaty of Versailles. Römeris claimed that the Convention meant not only an agreement to include the Territory in the sovereignty of the state of Lithuania, but also a formal deed of transfer of the Territory. Thus, one of the most important aspects of this transfer was that it was an element of the legal construction of the Treaty of Versailles, and every attack on this element meant the destruction of the legal order established by the Treaty of Versailles. Secondly, the Convention represented international recognition of a national principle because it was based on national legal criteria that outlined that the transfer of the Territory to Lithuania was justified. That national aspect meant that the Lithuanian state would remain unitary, even after the annexation of the Territory. It also meant that the fact of the transfer of the Territory to Lithuania was not an elementary consequence of the reduction or seizure of German or Prussian lands, but an “amendment of the international legal order”. Thus,

according to Römeris, at the international level, Lithuania's unity with the Territory was based on solidarity with the procedure established by the Treaty of Versailles and the legal nation state. The preservation of those two international aspects strengthened Lithuania, and their demolition, according to Römeris, weakened Lithuania's position internationally. Thirdly, Lithuania acquired a natural and necessary complementary economic addition – a port. According to Römeris, it was this factor that opened Lithuania to the world, allowing it to decide to export to countries other than Germany: "If we are independent, alive, it is thanks to Klaipėda and the Baltic Sea."

After the First World War, autonomous territories existed not only in Lithuania: there was Carpathian Russia in Czechoslovakia; the Åland Islands in Finland; Upper Silesia in Poland; and Catalonia in Spain. However, those territories differed from the Klaipėda Territory primarily because they were inhabited mainly by people speaking a different language than the rest of the states to which those autonomies were assigned. Moreover, when joining those territories to the aforementioned states, it was not planned to change the legal status of those states. It was different for the Klaipėda Territory: the objective was to unite the Territory and the state.

Concerning both the Klaipėda Territory and other autonomous territories, in case of differences of opinion, disputes could be transferred to the Permanent Court of International Justice. However, other autonomies provided for the possibility of resolving disputes between autonomous institutions and central state authorities in the state's national court or other similar institutions. For instance, in accordance with Article 35 of the Åland Autonomy Act, differences of opinion between the governor of the Åland Islands and the assembly of the autonomous territory were resolved in the Supreme Administrative Court of Finland. Based on Article 7 of the Law on the Constitutional Court of 9 March 1920, all state and autonomous laws of Carpathian Russia could be appealed to the Constitutional Court of Czechoslovakia regarding their compliance with the Constitutional provisions of the Czechoslovak Republic. Pursuant to Article 15 of the Catalan Statute of Autonomy, the Tribunal for Constitutional Guarantees in Spain dealt with disputes over competence between the Spanish government and the Catalan authorities.

What should have happened if a dispute had arisen between Greater Lithuania and the autonomous institutions of the Klaipėda Territory? The mechanism for resolving such disputes was not stipulated in the Klaipėda

Territory Convention and Statute. It is this issue that forms the axis of this research. The Statutory Court had to maintain a balance between statehood and autonomy by examining disputes between the central and autonomous institutions of the state.

This monograph is comprised of five parts. The first part explores the multi-layered – not only legal, but also political and economic – prerequisites for the establishment of the Statutory Court. The second part reviews the creation, activities, and events of the institutions that drafted the laws regulating the competence and status of the Statutory Court, the events that led to the intensity of the drafting of laws, and the reasons for changing the provisions in the drafts. The third part examines the content of draft laws, assessing how it changed from 1930 to 1935. The fourth part analyzes the composition of the Statutory Court and its fate, indicating the reasons why the Statutory Court was never able to begin to function. The fifth part examines scientific discourse in interwar Lithuania related to the establishment of the Statutory Court, its competence, and the relationship between sovereign rights and autonomy. It also presents students' attitudes towards the Statutory Court. The analysis of these five aspects – the prerequisites for the establishment of the Statutory Court, the institutions that prepared draft legal acts intended to regulate the competence and statute of the Statutory Court, the content of draft legal acts, the fate of the Statutory Court, and legal doctrine – helps to achieve the wider objective of the research: to fully reveal the issue of the Statutory Court in interwar Lithuania.

Much has been written about the issues of the Klaipėda Territory in various languages. However, the topic of the Statutory Court is not as common among the abundant literature dedicated to the Klaipėda Territory.

The main sources for revealing the issue of the Statutory Court were M. Römeris' research, drafts of legal acts, the press, and archival data. The scientific basis of this monograph consists of: over ten funds stored in the Lithuanian Central State Archives, the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, and the manuscript sections of the Vilnius University libraries; over a hundred legal acts; over ninety publications in the interwar Lithuanian and foreign press; over one hundred and sixty scientific publications, etc.

The most important sources are the drafts of the Law on the Statutory Court stored in the Manuscripts Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences as well as in the funds of the

Cabinet of Ministers of the Republic of Lithuania and the Ministry of Foreign Affairs of the Central State Archives of Lithuania. M. Römeris' diaries are important for this research because they allow researchers to reconstruct the activities of the State Council's Klaipėda commission, sub-commission, and Consultants' Commission for the Klaipėda Territory while preparing the laws regulating the competence and status of the Statutory Court as thoroughly as possible. M. Römeris' other works were also important for this research, and were used when writing the monograph. Another important source for this research are the memoirs of the former adviser to the governor of the Klaipėda Territory and member of the Territorial Directory headed by J. Brūvelaitis, lawyer M. Anysas. This source is important because from the lawyer's memoirs we can judge not only the legal, but also the political, economic, demographic, and cultural circumstances of the establishment of the Statutory Court. Since he worked in autonomous institutions, as well as in the governorate, Anysas was able to assess all of these events by directly observing the prevailing mood in the country.

With this work, we aim to collect, systematize, and summarize information about the Statutory Court. We hope that this monograph will be useful for lawyers, civil servants, legal scholars, and students of social sciences and humanities.

The monograph comes to the following conclusions:

I. After analyzing the provisions of the Klaipėda Territory Convention and Statute, it became obvious that the established regime of statehood and autonomy, on the one hand, was sufficient (regarding veto power regarding the national legislature and the appointment of the Chairman of the Board of Directors). On the other hand, it was insufficient because there were no provisions establishing the supervisory measures applied by the sovereign regarding autonomous administrative authority and the Seimelis' illegal acts. Therefore, there was a gap in the Statute: it lacked provisions aimed at controlling the legality of the acts of the autonomous executive authority.

The aspiration to form a legal model of state supervision measures in relation to autonomous institutions was primarily motivated by the 1919 Provisions of the Constitution of the Weimar Republic, which established the direct intervention of the federal government in the administration of the lands, using military force as well as the principle of *Reichsrecht bricht Landrecht*. Later, on 11 August 1932, the decision in the case of the interpretation of the Statute of the Klaipėda Territory led to the establishment of a national judicial institution in Lithuania. Among other things,

the Permanent Court of International Justice opined that the dismissal of the Chairman of the Board of Directors was possible in the absence of other measures, and the judges of the Court of International Justice, who disagreed with the opinion of most judges, believed that there should be a function of the judicial body instead of the recall of the Chairman of the Directory.

Undoubtedly, the constant problems and conflicts between the state's central government and autonomous institutions contributed most significantly to the idea of establishing the Statutory Court. Those disturbances were initially encouraged by the different histories, religions, and national compositions of Lithuania Greater and Minor and the long-term absence of economic ties. Later, there were political matters: parties; elections; dual policies of signatory states; activities of governors and Chairmen of the Directorate; national socialist propaganda; activities of the Consulate General in Klaipėda; complaints; notes; the use of languages in autonomous institutions, especially in courts and schools; the selection of judges for autonomous courts, etc.

II. In June of 1930, at the request of the Cabinet of Ministers, the Klaipėda Commission was established in the State Council. It consisted of S. Šilingas, M. Römeris, V. Kalnietis, J. Papečkys, A. Kriščiukaitis, K. Žalkauskas, T. Petkevičius, and P. Šniukšta. Eventually, a subcommittee of the Klaipėda Commission of the State Council was formed to prepare a draft of the law on the procedure for resolving conflicts between autonomous and central government institutions. The subcommittee consisted of M. Römeris, K. Žalkauskas and T. Petkevičius. It was authorized to prepare the draft law on the Statutory Court.

The commission of consultants for the affairs of the Klaipėda Territory is also interesting because in its opinions and decisions one can see the origins of Lithuanian constitutional jurisprudence.

III. In the period from 1930 until 1935, over twenty draft laws were prepared regarding the legal status of the Statutory Court and, in general, the means of state supervision of the legitimacy of autonomy.

IV. On 13 March 1935, the Law on the Statutory Court was promulgated; however, the judges of the Statutory Court were appointed on 24 October 1935, and the appointment order itself, which was to enter into force on the date of its promulgation, was promulgated only on 6 December 1935, i.e., 10 months after the promulgation of the Law on the Statutory Court. It was obvious that the Law announced in March did not function. However,

even after the appointment of the judges of the Statutory Court, the Statutory Court did not commence its activities. Its judges later testified that not a single case had been brought before the Court. The judges did not dare to explain why the Statutory Court was not appealed to. However, the reasons were obvious: the disintegration of the Versailles Treaty system, the double policy of the signatories and pressure on Lithuania, the changing international relations in Europe, and the indecision of Lithuanian politicians and officials.

V. M. Römeris' activity was one of the most important factors in establishing the Statutory Court in Lithuania. There were several extremely significant publications in the Lithuanian, French, and German languages. These publications were distinguished by their unbiased, impartial, considered, and weighted arguments.

The main ideas that can be seen in the articles are as follows:

- Disruptions in the Klaipėda Territory arose, among other things, due to problems at the constitutional level, creating a gap in the law and preventing the preservation of Lithuanian statehood in the Territory: the Statute of the Klaipėda Territory provided only a few elements of state supervision (the governor's veto power over autonomous laws, the governor's right to appoint the head of the autonomous executive branch and the decision of the Permanent Court of International Justice of 11 August 1932, recognising the right of the governor to remove the head of the autonomous executive authority from office if relevant conditions are met) and there were no supervisory measures directed at administrative acts adopted by the autonomous executive. This is precisely what M. Römeris considered to be a loophole in the Statute. There were no gaps in the autonomous judiciary because the autonomous courts were linked to the courts of Lithuania Greater through the Klaipėda Territorial Department of the Supreme Tribunal;
- Sovereign rights in the sense of the Statute of the Klaipėda Territory meant state supervision of the performance of statutory functions of autonomous institutions. The purpose of that supervision was to ensure that autonomous institutions did not exceed the limits of autonomous competence, so that the balance between statehood and autonomy was not distorted;
- The Republic of Lithuania could not submit complaints to international institutions – the Council of the League of Nations and

the Permanent International Court of Justice – not only because the application to those institutions was limited but also due to the fact that, when complaining to international organizations about conflicts between autonomous and central state institutions, Lithuania itself would deny its sovereign rights in the Territory and deny its statehood because Lithuania was the entity of international law, not the Territory. Furthermore, the state signatories did not have sovereign rights in the Territory, thus they could not help to resolve disputes arising within the state;

- Lithuania and the Klaipėda Territory were not two entities possessing sovereign rights; therefore, disputes arising between them should be considered to be disputes within the state, resolved not by an international institution, but by a national court;
- State supervision had to exist both in the case where it was stipulated in the Statute and in the case where it was not provided for. In such a case, national legal regulation was required because its absence harmed the interests of the state. Legal regulation in this case meant the law on the Statutory Court and its judicial function itself;
- In order to protect the rights of the sovereignty of Lithuania in the relations between the central government of the state and the autonomous institutions of the Territory, there had to be four measures: the veto right of the governor of the Klaipėda Territory; the governor's right to appoint the Chairman of the Directorate; the Statutory Court; and the governor's right to recall the chairman of the Directorate. Those four measures were to form the system of legal instruments in order to preserve the balance between sovereign rights and autonomy;
- The balance was preserved due to the fact that it was stipulated that not only central government institutions but also autonomous ones could apply to the Statutory Court; moreover, not only the Republic of Lithuania could not apply to international institutions, but also the autonomous institutions of the Klaipėda Territory. Thus, the establishment of the Statutory Court had to be beneficial to both parties as it provided a jurisdictional remedy against an illegal act of the central or autonomous institution;
- International responsibility was foreseen for Lithuania for non-compliance with the provisions of the Convention and the Statute, i.e., it was responsible for the preservation of autonomy, which meant

that Lithuania had to carry out the control of the compliance (legality) of the operation or non-operation of the autonomous institutions with the provisions of the Statute;

- That control required a judicial institution, the Statutory Court, which maximally ensured the impartiality of its decisions. The Statutory Court had to create a flexible, unbiased, fair, civilized way of relations between the autonomous territory and the state while avoiding the direct interference of the central government in the areas of autonomy;
- Decisions of the Statutory Court could not bind international institutions and they could be appealed to the Permanent Court of International Justice.

All other Lithuanian lawyers (R. Valsonokas, T. Petkevičius, J. Robinsonas, and D. Krivickas) also discerned the need for a state supervision institute in the relations between Lithuania Greater and the Klaipėda Territory. For all of them it seemed necessary to resolve conflict situations in a national level judicial institution.

Not only Lithuanian lawyers, but also specialists from other countries wrote about the Klaipėda Territory. Not everyone paid attention to the establishment of the Statutory Court in Lithuania, but that phenomenon did not go unnoticed in the German press. In general, scientific discussions, debates, and polemics took place in academic discourse – for instance, between M. Römeris and V. Bruns, and between J. Robinson and W. von Tabouillot or F. von Freytag-Loringhoven. The Germans claimed that Lithuania's political intentions were behind the establishment of the Statutory Court and that the competence of the Statutory Court to decide on the compliance of autonomous legal acts with the Statute came in their way because such an institution was not stipulated in the Statute. This meant that Lithuania changed the provisions of the Statute without following any statutory procedures and that the decision of the Statutory Court could not be binding on the autonomous courts. Moreover, they argued that the composition of the Statutory Court contradicted the provisions of the Statute, as most of the judges had to come from the Territory, and with the establishment of the Statutory Court Lithuania wished to eliminate its international responsibility to international institutions. German experts contended that there could be no direct state supervision of autonomous institutions and that only the Territorial Administrative Court could assess the legality of autonomous administrative acts. German lawyers considered

the Statutory Court to be the legalization of the state's illegal interference in the autonomy of the Territory.

Among the observations of German lawyers there were also correct ones. One example is the fact that the Law on the Statutory Court did not provide for the consequences of the Court declaring the law illegal, hence already valid and applicable laws could be challenged before the Statutory Court, which could cause the risk of legal uncertainty. The Law did not contain any norms regulating this process.

The students of the Faculty of Law of Vytautas Magnus University also wrote about the Statutory Court. As a matter of fact, the preparation of draft laws on the Statutory Court was a confidential matter; therefore, initially, most students did not write specifically about the need for state supervision of the autonomous institutions of the Klaipėda Territory, simply hinting at such a need or referring to the experience of other states and analyzing the examples of judicial institutions functioning in them while naming constitutional courts or extraordinary administrative courts. There were also works in which the necessity of the Statutory Court was questioned, contending that it would not solve any problems as international institutions would continue to be appealed to.

Was the establishment of the Statutory Court meaningful? In practice, no, because it never resolved a single case. This must have happened by avoiding conflicts with European countries, international scandals, and economic boycotts. Perhaps the establishment of this institution was too romanticized. It would be more accurate to state that the idea of the Statutory Court was ahead of its time – at that time in Europe, there was no space for such legal rulings. Legal institutions were disappearing instead of being established. On the other hand, the establishment of that court laid considerable, perhaps even fundamental, foundations for the doctrine of international, constitutional, and administrative public law in Lithuania.

Keywords: Klaipėda Territory Convention (Convention concerning the Memel Territory), Klaipėda Territory Statute (Statute of the Memel Territory), Statutory Court, Sovereignty, Autonomy, Constitutional Court, Administrative Court

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Aleksa, Jonas Pranas 159
- Aloisi'is, P. (Aloisi, P.) 34
- Altamira y Crevea, Rafael 63, 155, 552,
- Anysas, Martynas 26, 27, 66–68, 72, 74, 75,
79, 80, 82, 86, 87, 90–93, 97, 98, 101–104,
199, 299, 397, 582
- Anschützas G. (Anschütz, G.) 375
- Anzilotti'is, D. (Anzilotti, Dionisio) 382, 390
- Bargetonas, P. (Bargeton, Paul) 294, 296–299
- Basdevant'as, Ž. (Basdevant, Jules) 125, 126,
159, 187
- Biotcheris, O. (Biotcher, Otto) 51, 74, 82, 90,
98, 120, 133, 149, 150, 159, 187, 228, 269,
270, 303, 319, 321, 325, 374, 422, 552,
553, 554
- Bismarkas, O. fon (Bismark, Otto von) 70
- Bodinas, Ž. (Bodin, Jean) 383
- Brindlingeris, V. (Bridlinger, Wilhelm) 89
- Brunsas, V. (Bruns, Viktor) 176, 325, 332,
333, 365, 412–420, 421, 441, 576, 586
- Brūvelaitis, Jurgis 26, 67, 81, 104, 194, 403,
432, 582
- Bruzdeilinas, Martynas 190, 285, 557,
- Burckhardtas V. (Burckhardt, Walther) 370,
374
- Bustamante, de y Sirven Antonio Sánchezas
(Bustamante, de y Sirven Antonio Sán-
chez) 63, 155, 171, 552
- Butkys, Česlovas 284
- Charguéraud, M. 153
- Ciceronas, Markas Tulijus 383
- Ciplijauskas, Liudas 151, 160
- Clemenceau*, Žoržas Benjaminas (*Clemence-
au*, Georges Benjamin) 32, 103, 355, 356,
393, 564
- Daukša, Stasys 383
- Davisas, N. (Davis, Norman) 34, 35, 416,
421, 547
- Duguit, L. (Duguit, Léon) 382
- Eysingas, V. (Eysing, van Vilem) 63, 155, 171,
552
- Esmeinas, A. (Esmein, *Adhémar*) 385
- Fauchille'is*, P. A. J. (*Fauchille*, Paul Auguste
Joseph) 385
- Ferrari'is (Ferrari) 125
- Fleineris*, *Fricas fon* (*Fleiner*, *Fritz von*) 382
- Frey'us (Frey) 34
- Freytag-Loringhovenas, Freier fon (Frey-
tag-Loringhoven, Freiherr von) 293,
377–405, 441, 576, 586
- Friesecke'ė, Ernstas (Friesecke, Ernst) 119,
382, 392
- Gaigalaitis, Vilius 71
- Gailius, Viktoras 102, 299
- Gegužis, Jonas 425

- Gieseė, Frydrichas (Giese, Friedrich) 371
 Gylys, Vytautas 86, 96, 157, 160
 Goebbelsas, Jozefas (Goebbels, Joseph) 91, 103, 192, 193
 Hallier, J. (Hallier, Joachim) 392
 Hauriou, M. (Hauriou, Maurice) 209, 376
 Hegelis, G. V. F. (Hegel, Georg Wilhelm Friedrich) 384
 Hesseė, A. (Hesse, Anton) 72, 119, 190, 392
 Hesas, Rudolfas 192
 Hobsas, Tomas (Hobbes, Thomas) 383
 Jaščenko, A. (Jaščenko, Alenksandras) 383
 Jellinekas, G. (Jellinek, Georg) 383, 388, 389, 390
 Jheringas, R. von (Jhering, Rudolf von) 383
 Juodeika, Vladas 151
 Jurgutis, Vytautas 151, 160
 Kadgynas, Otas 116
 Kalnietis, Vincas 140, 150, 151, 434, 583
 Kantas, I. (Kant, Immanuel) 383
 Kelsenas, H. (Kelsen, Hans) 382
 Klimas, Petras 129, 130, 143, 144, 146, 147, 148, 186, 193, 294, 296, 297, 298
 Klimkaitis, Martynas 431, 575
 Knatchbull-Hugessenas, H. Montgomeris (Knatchbull-Hugessen, Hughe Montgomery) 132
 Kriščiukaitis, Antanas 49, 140, 142, 146, 151, 160, 172, 218, 219, 222, 434, 476, 553, 557, 583
 Krivickas, Domas 20, 37, 42, 43, 119, 190, 196, 285, 287, 302, 381–395, 398, 441, 557, 575, 577, 586
 Kubilius, Jurgis Juras 177, 299
 Kubilius, Vytautas 68
 Kunzas, L. J. (Kunz, Laurenz Josef) 382, 385, 392
 Kurkauskas, Vladas 84, 97, 99, 299
 Langeris, G. (Langer, Gottfried) 382, 389, 391, 392
 Lapinskas, Juozapas Motiejus 428, 429, 576
 Leonas, Silvestras 192
Lévy-Ullmannas, H. L. (Lévy-Ullmann, Henri Léon) 313
 Liormonas, Raimundas 90
 Lozoraitis, Stasys 110, 123, 131, 132, 155, 156, 158–160, 163–165, 167, 173–175, 187, 191, 193, 196, 290–296, 435, 555
 Malkinas, Viljamas 125, 129, 159, 187
 Masiulis, Boleslovas Jonas 140, 143, 151, 276, 285, 286, 557, 575, 577
 Mašalaitis, Vincas 156–158, 160, 165, 167, 173–175, 276, 555
 Mašiotas, Pranas 181
 Matulionis, Jonas 430, 576
 Meyeris, R. (Meyer, R.) 123
 Merkys, Antanas 51, 69, 74, 75, 79, 80, 82, 88, 91, 94–96, 98, 113, 116, 117, 133, 140, 144–146, 148, 149, 157, 159, 160, 172, 198, 199, 226, 228, 488, 494, 553
 Mirkinas-Getzevichius, B. (Mirkin-Getzevich, Boris) 336
 Mironas, Vladas 299
 Morathas, H. (Morath, Hans) 134, 161
 Morkus, Pranas 151
 Nainys, Vincas 151
 Navakas, Jonas 75, 80, 86, 88, 90, 91, 96, 98–103, 129, 133, 187–190, 198, 199, 299
 Neumannas, Ernsas (Neumann, Erns) 18, 86, 92, 130, 187, 189, 192, 286, 418

- Niboyet, Ž.-P. (Niboyet, Jean-Paulin) 15, 143, 322, 336, 435
- Odry, D. J. 200, 203, 408, 546
- Ormsby-Gore'as, D. (Ormsby-Gore, David) 393
- Papečkys, Juozas 140, 143, 150, 151, 160, 172, 434, 583
- Paulis-Boncour'as, J. (Paul-Boncour, Joseph) 418
- Peretiatkowiczius, A. (Peretiatkowicz, Antoni)* 351, 352
- Petkevičius, Tadas 25, 37, 47, 48, 50, 119, 122, 140–143, 146, 150, 151, 155, 156, 158, 160, 161, 164, 165, 167, 168, 170, 172–174, 183, 186, 189, 195, 198, 214, 218–225, 242, 284, 302, 368–376, 383, 434, 435, 441, 469, 553, 555, 557, 564, 576, 583, 586
- Pilotti'is, M. (Pilotti, Massimo) 153, 159, 187, 387
- Plümickė's, F. (Plümicke, Friedrich)* 114, 190
- Pradelle'is, A. G.de la (Pradelle, Albert Geoffre de la) 143
- Prestonas, T. H. (Preston, Thomas Hildebrand) 132, 133, 294, 295
- Pūraitė-Andrikienė, Dovilė 21
- Quaroni'is (Quaroni) 125
- Račkauskas, Konstantinas 151, 160, 276
- Raišytė-Daukantienė, Aušra 21
- Redslobas, R. (Redslob, Robert) 382, 416, 421, 422, 423
- Reisgys, Martynas 88, 90, 91, 98, 189, 191, 192, 431
- Riffartas, H. (Riffart, Herman) 112, 117
- Robinzonas, Jokūbas 22, 36, 37, 40, 42, 74, 95, 115, 134, 155–157, 348, 351, 352, 376–383, 407, 409, 410, 413, 441, 576
- Rogge'as, A. (Rogge, Albrecht) 119, 382, 389–391, 407
- Römeris, Mykolas 5, 13, 14, 22, 24–27, 29, 30, 32, 33, 36, 38, 39, 43–50, 52–54, 56–66, 82, 88, 107, 109, 110, 119, 122, 123, 129, 136, 139–178, 180, 181, 183, 184, 186–199, 202–208, 214, 217–219, 221, 222, 232, 234, 237, 245, 251, 274, 285, 288, 301, 302–340, 342–365, 368, 383, 392, 403, 419, 421, 425, 429, 434, 435, 439, 441, 467, 553, 554–557, 575, 576, 577, 579–584, 586
- Roppas, H. 187, 188
- Sakalauskas, Juozas 157, 158, 163, 164, 167, 168, 195, 555
- Sassas, Teodoras von (Sass, Theodor von) 18, 86, 92, 130, 187, 189, 192, 286, 418
- Schreiberis, O. (Schreiber, Ottomar) 18, 86, 130, 134, 188, 189
- Schückingas, V. A. (Schücking, Walther Adrian) 63, 155, 289, 552
- Seydelis, R. (Seydel, Rudolf) 383
- Sidzikauskas, Vaclovas 14, 37, 146, 147, 153, 169, 186, 393
- Simaitis, Eduardas 51, 52, 79
- Simonaitis, Erdmonas 414
- Simonaitytė, Ieva 70, 72
- Simonas, Dž. (Simon, John) 403
- Smetona, Antanas 90, 173–175, 556
- Spinoza, Benediktas de (Spinoza, Benedict de) 383
- Starkus, Zigmas Pranas 143, 146, 151, 160, 195, 196, 198, 284, 285, 557
- Stresemannas, G. (Stresemann, Gustav) 66

- Šapoka, Gintaras 21, 27
 Šilas, Povilas 429, 576
 Šilingas, Stasys 140, 141, 143, 146, 148, 151, 160, 172–175, 196, 198, 224, 228, 237, 434, 535, 556, 583
 Šližys, J. 429
 Šniukšta, Petras 141, 146, 150, 151, 160, 434, 583
 Švelnikas, Juozas 426, 427, 429, 576
 Tabouillot, V. (Tabouillot, Wolfgang von) 405, 407, 409, 411, 441, 576, 586
 Thoma's, R. (Thoma, Richard) 389, 391
 Tocqueville's, Aleksis de (Tocqueville, Alexis de) 383
 Toepcke, O. (Toepcke, Otto) 98
 Triepelis, H. (Triepel, Heinrich) 371, 388, 390
 Tūbelis, Juozas 86, 156, 157, 165, 168, 170–174, 175, 192, 224, 228, 237, 556
 Urbšys, Juozas 174, 196
 Valsonokas, Rudolfas (Valsonok, Rudolph) 40, 161, 365–368, 441, 576, 586
 Vydūnas (Storosta, Vilhelmas) 70
 Voldemaras, Augustinas 27, 106, 383, 392
 Waitzas, G. (Waitz, Georg) 383
 Werkmeisteris (Werkmeister) 134
 Wolfas, K. (Wolf, Christian) 383
 Zauerveinas, Jurgis (Sauerwein, Georg) 70
 Zaunius, Dovas 123, 133, 144, 146, 159, 160–168, 170, 174, 186, 198, 284, 406, 555
 Zechlinas, E. (Zechlin, E.) 134
 Žalkauskas, Karolis 49, 140, 141, 219, 221, 222, 434, 474, 553, 557, 583
 Žygaudas, Otas (Žygaudas, Otto) 89
 Žilinskas, Aleksandras 144, 173
 Žilys, Juozas 21
 Žilius, Jonas 414
 Žostautaitė, Petronėlė 21, 27, 89, 287, 366

„Pažymėtina, kad Statutinis Teismas, pramynęs konstitucinės patikros kelius Lietuvoje, ilgą laiką buvo pamirštas, o ir vėliau apie jį prakalbus, nebuvo aišku, ar jis išties buvo įsteigtas, o jeigu ir taip, kokias bylas sprendė. Autorės monografijoje išsamiai, pasitelkiant įvairius mokslinio tyrimo šaltinius, ieškoma atsakymo, kodėl tokio teismo reikėjo, kaip sudėtinga buvo jį steigti, koks sunkus kelias ieškoti nepramintų kelių teisės sistemų pasieniuose – nacionalinės teisės rėmuose neperžengti tarptautinės teisės ribų. Šiuo aspektu Lietuvos konstitucinė (administracinė) teisinė patirtis vertinta kaip unikali, nes kitos to meto Europos valstybės tokios komplikotos užduoties nespėdė. O ir Lietuvos geopolitinė padėtis kėlė papildomus, nacionalinės teisės rėmuose neišsprendžiamus, uždavinius.“

Profesorė dr. Toma Birmontienė

„Monografija „Statutinis Teismas“ – sėkmingas istorinio Lietuvos Respublikos instituto tyrimo bandymas, reikalingas mūsų šalies teisei patirčiai pažinti, tuo pačiu padedantis suprasti ir dabarties teisinės realijas. Ši knyga bus naudinga teisininkams, politikams ir valstybės tarnautojams, teisės mokslininkams, socialinių ir humanitarinių mokslų studentams, pagaliau ir plačiajai publikai.“

Profesorius dr. Egidijus Jarašiūnas

„<...> man ši monografija yra didžiulis įnašas į biografistikos tyrimus. Turiu galvoje M. Römerio biografiją. Tai naujas žodis apie šį mokslininką kaip teisininką, netgi politologą. Tokio dar nebuvo tarusi nei Lietuvos, nei Lenkijos jau gana plati šiam asmeniui skirta istoriografija.“

Profesorius dr. Rimantas Miknys

„Autorės atliktas kompleksiškas teisės istorijos – teisės tyrimas neabejotinai yra originalus ir reikšmingas Lietuvos nacionalinės teisės tyrimų kontekste, kuris praturtina naujomis žiniomis, susistemina buvusius tyrimus ir pateikia išsamų, nuoseklų vaizdą apie Statutinį Teismą, galiausiai įtikina teismo reikšmę ir kartu parodo Pirmosios Respublikos teisininkų intelektualines pajėgas, brandą, sprendžiant svarbius valstybės funkcionavimo klausimus. Šį veikalą galime vertinti ir istorine, paveldo prasme, ir įvardyti kaip geriausią Statutinio Teismo atminties paminklą.“

Dr. Gintaras Šapoka